

Hans H. Ørberg

LINGVA LATINA

PER SE ILLUSTRATA

Pars II

ROMA AETERNA

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA II
ROMA AETERNA

HANS H. ØRBERG
LINGVA LATINA
PER SE ILLUSTRATA

PARS II
ROMA AETERNA

DOMVS LATINA
ANNO MMIII

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA

Pars I:

- Familia Romana (978-1-58510-201-3); hard cover (978-1-58510-238-5)
- Latine Disco: Student's Manual (978-1-58510-050-7)
- Grammatica Latina (978-1-58510-223-5)
- Exercitia Latina I (978-1-58510-212-9)
- Latin-English Vocabulary (978-1-58510-049-1)
- Lingva Latina: Familia Romana CD-ROM for PC (87-90696-08-5)
- Exercitia Latina I CD-ROM for PC (978-87-90696-10-8)

Pars II:

- Roma Aeterna (978-1-58510-233-4); hardcover (978-1-58510-314-0)
- Exercitia Latina II (978-1-58510-067-5)
- Indices (87-997016-9-3)
- Instructions for Part II (978-1-58510-055-2)
- Latin-English Vocabulary (978-1-58510-052-1)
- Lingva Latina: Roma Aeterna CD-ROM For PC (87-90696-09-3)
- Exercitia Latina II CD-ROM for PC (978-87-90696-12-2)

Ancillaries:

- CD-ROM for Mac, contains Familia Romana, Roma Aeterna, Exercitia Latina I & II (978-87-90696-13-4)
- Caesaris: Commentarii De Bello Gallico (87-90696-06-9)
- Colloquia Personarum (978-1-58510-156-6)
- Menaechmi ex Plauti Comoedia (1-58510-051-X)
- P. Vergilii Maronis: Aeneis, Libros I et IV (978-87-90696-17-7)
- Petronius: Cena Trimalchionis (87-90696-04-2)
- Plautus: Amphitryo (87-997016-7-7)
- Sallustius & Cicero: Catilina (87-90696-11-5)
- Sermones Romani (97-90696-07-7)

For College Students:

- Lingva Latina: A College Companion (978-1-58510-191-7)

For further information on the complete series and new titles, visit www.pullins.com.

Copyright © 1990 Hans Ørberg

Illustrations by Peer Lauritzen

Hardcover ISBN: 978-1-58510-314-0

Paperback ISBN: 978-1-58510-233-4

Distributed by Focus Publishing / R Pullins Company, PO Box 369, Newburyport, MA 01950 (www.pullins.com) with permission of Domus Latina.

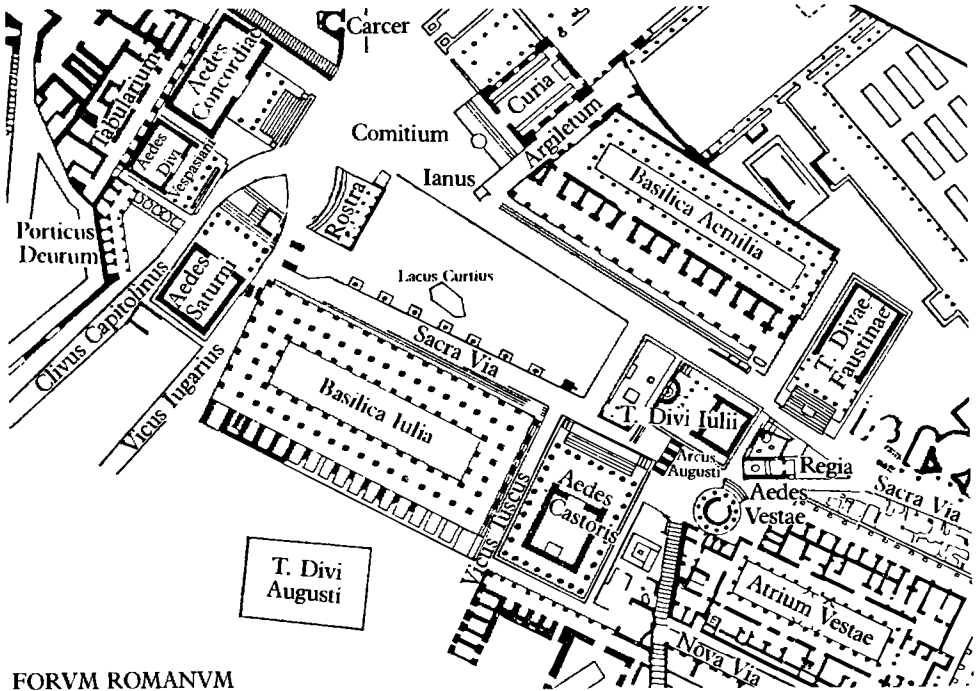
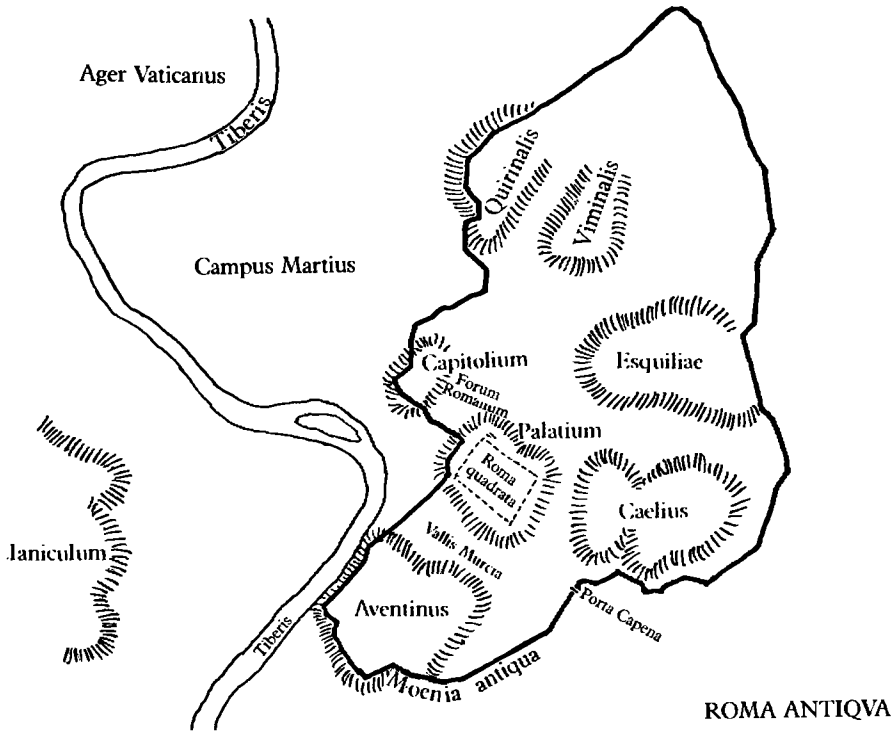
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1 0

All rights reserved. No part of this publication may be produced, stored in a retrieval system, produced on stage or otherwise performed, transmitted by any means, electronic, mechanical, by photocopying, recording, or by any other media or means without prior written permission of the publisher.

0808TS

INDEX CAPITVLORVM

	página
Cap. XXXVI. ROMA AETERNA	7
XXXVII. TROIA CAPTA (Vergilius)	29
XXXVIII. PIVS AENEAS (Vergilius)	44
XXXIX. KARTHAGO (Vergilius)	55
XL. INFELIX DIDO (Vergilius)	70
XLI. ORIGINES. Līvius	85
GEMELLI EXPOSITI. Ovidius	93
XLII. BELLVM ET PAX. Līvius	98
RAPINA SABINARVM. Ovidius	111
MVLIERES PACEM FACIVNT. Ovidius	112
XLIII. ROMA ET ALBA. Līvius	116
CAVSA HORATII. Cicerō	129
XLIV. REGES ET REGINAE. Līvius	133
FILIA IMPIA. Ovidius	152
XLV. ROMA LIBERATA. Līvius	156
HOSTIS PRO HOSPITE. Ovidius	170
XLVI. POST REGES EXACTOS. Eutropius	176
XLVII. GRAECI ET ROMANI. A. Gellius	199
LIBRI SIBYLLINI. A. Gellius	205
DE IVRE IVRANDO. A. Gellius	206
XLVIII. BELLVM PVNICVM SECVNDVM. Līvius	209
XLIX. HANNIBAL. Cornēlius Nepōs	248
SCIPIO ET HANNIBAL. Līvii Periocha	258
L. GRAECIA LIBERATA. Līvius	263
LI. SCIPIO AEMILIANVS. Līvii Periochae	292
CIVITAS DILACERATA. Sallustius	303
LII. IVGVRTHA. Sallustius	309
LIII. MARIVS ET SVLLA. Eutropius	339
M. TVLLIVS CICERO. Cicerō	350
LIV. CN. POMPEIVS MAGNVS. Cicerō	359
FINIS MITHRIDATIS. Līvii Periochae	379
FINIS POMPEII. Eutropius	381
LV. DE RE PVBLICA. Cicerō	387
LVI. SOMNIVM SCIPIONIS. Cicerō	407
INTEGER VITAE. Horātius	420

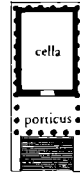
ROMA AETERNA

Palātium et Capitōlium

Urbs Rōma in rīpā Tiberis flūminis sita est vīgintī milia passuum ā marī. Hōc locō flūmen facile trānsītur, et collēs propinquī bene mūniri possunt. Moenia Rōmāna
 5 antīqua septem collēs sīve montēs complectuntur, quōrum haec sunt nōmina: Palātium, Capitōlium, Aventīnus, Caelius, Ēsquiliae, Vīminālis, Quirīnālis. Ā colle Quirīnālī et ā monte Capitōlinō ūsque ad Tiberim flūmen campus Mārtius patet.

10 Palātium primum mūnītum est, sed ea moenia quadrāta quibus Rōmulus, prīmus rēx Rōmānōrum, Palātium mūnīvisse dīcitur iam prīdem periērunt, neque ūlla casa restat ex illā urbe antīquissimā, quae ā fōrmā moenium ‘Rōma quadrāta’ appellābātur, praeter ‘casam
 15 Rōmulī’ strāmentō tēctam. Postēā Rōmānī nōbilissimī in Palātiō habitāverunt, ibique post Iūliī Caesaris aetātem Augustus, Tiberius, Caligula aliīque prīncipēs Rōmānī domōs magnificās sibi aedificāverunt. Omnium

Terrārum dea gentium-
 que Rōma,
 cui pār est nihil et nihil
 secundum
 [Mārtiālis XII.8]

fōrma templi

complectī : cingere

Capitōlinus -a -um
 < Capitōlium

□ fōrma
 quadrāta

[annō 753 a. C.: ante
 Christum (nātum)]

casa -ae f = parva domus
 pauper
 re-stāre = reliquus esse,
 superesse
 tegere tēxisse tēctum
 = operire

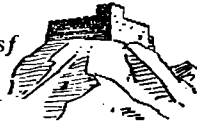

strāmentum
 -ī n

casa

magnificus, *comp*-ficientior, *sup*-ficientissimus
Palātīnus -a -um < Palātium

arx
arcis f

firmus -a -um = quī
frangi nōn potest,
validus

summum Iāniculum =
summa Iāniculī pars
trāns (↔ cis) = ultrā
arduus, *comp* magis a.,
sup māximē a.

praecipitāre = prōicere
(capite primō)
sacer -cra -crum: (locus)
s. = ubi dii adorantur
clārus = nōbilis

L. = Lūcius (praenōmen)

sacrāre = sacrum facere
et deō trādere
ex-pellere -pulisse
-pulsum
cōsul -is m

[annō 509 a. C.]

augustus -a -um = deō
dignus, magnificus

dea: *pl dat abl* -ābus
cōn-secrāre = sacrāre
tertium *adv*
incendium -ī n = ignis
quō domus cōnsūmitur
re-ficere -fēcisse -fectum
< -facere

[annō 82 p. C.: post
Christum (nātum)]

splendēre = clārē lucēre

vērō magnificentissima est domus illa ā Domitiānō prīncipe in colle Palātīnō aedificāta, quae vocātur ‘domus 20 Augustāna’.

Ea Capitōlii pars quae spectat ad septentrionēs, ardua atque mūrīs firmīs mūnīta, Arx dicitur. Nec vērō ‘arx’ nōmen huius montis proprium est, nam alii quoque montēs ardui nātūrā et opere mūnītī ‘arcēs’ dicuntur, ut 25 summum Iāniculum, quod trāns Tiberim situm est. Locus in Capitōliō māximē arduus appellātur saxum Tarpēium, dē quō ōlim hominēs scelestī supplicīi causā praecipitābantur.

In monte Capitōlinō, quī prae cēterīs sacer habētur, 30 multa sunt aedificia sacra, quōrum clārissimum est templum Iovis Optimī Māximī. Hoc templum primum aedificāvit L. Tārcinius Superbus, septimus et ultimus rēx Rōmānōrum. Ille vērō, cum nōndum sacrāvisset novum templum, Rōmā expulsus est ā L. Iūniō 35 Brūtō, atque prō rēge duo cōsulēs populō Rōmānō praepositī sunt. Nōn rēx igitur, sed cōsul Rōmānus hoc templum augustum Iovī Optimō Māximō, summō deō populī Rōmānī, et Iūnōnī et Minervae, duābus 40 māximīs deābus, cōnsecrāvit. Deinde idem templum iterum et tertium sacrātum est, cum post incendia refectum esset. Postrēmō Domitiānus templum Iovis Capitōlinī incendiō cōnsūmptum refēcit atque tantis divitiis exōrnāvit ut nihil magnificentius fierī posset: aurō et 45 gemmīs splendet tēctum, quod plūrimīs columnīs ē

marmore pulcherrimō factīs sustinētur; intus in cellā,
 post forēs aurō opertās, ingēns simulācrum Iovis in altā
 sēde sedentis positum est. Ad hoc templum imperātor
 victor post triumphum ascendit, ut Iovī Optimō Māx-
 50 imō sacrificium faciat, dum ducēs hostium, quī in tri-
 umphō ante currum imperātōris ductī sunt, ad suppli-
 cium trāduntur.

In summā Arce templum Iūnōnis Monētae situm est,
 in quō nummī ē metallīs pretiōsīs, aurō, argentō, aere,
 55 efficiuntur atque imāginibus imprimuntur. In infimō
 Capitōliō est Tabulārium, id est amplum aedificium in
 quō tabulae et litterae pūblicae servantur.

Forum Rōmānum

Īnfra Capitōlinum Palātīnumque collem est forum
 60 Rōmānum. In eā valle ōlim magna palūs erat, quae tum
 dēmum siccāta est cum aqua palūdis in flūmen dēdūce-
 rētur per cloācam subterrāneam quae appellātur 'cloāca

cella -ae f = locus in
 templō clausus
 operire -uisse -rtum
 simulācrum -ī n = imāgō,
 signum
 sēdēs -is f = locus ubi
 aliquis sedet

sacrificium -ī n: s. facere
 = bovem/ovem/porcum
 occidere et deō offerre

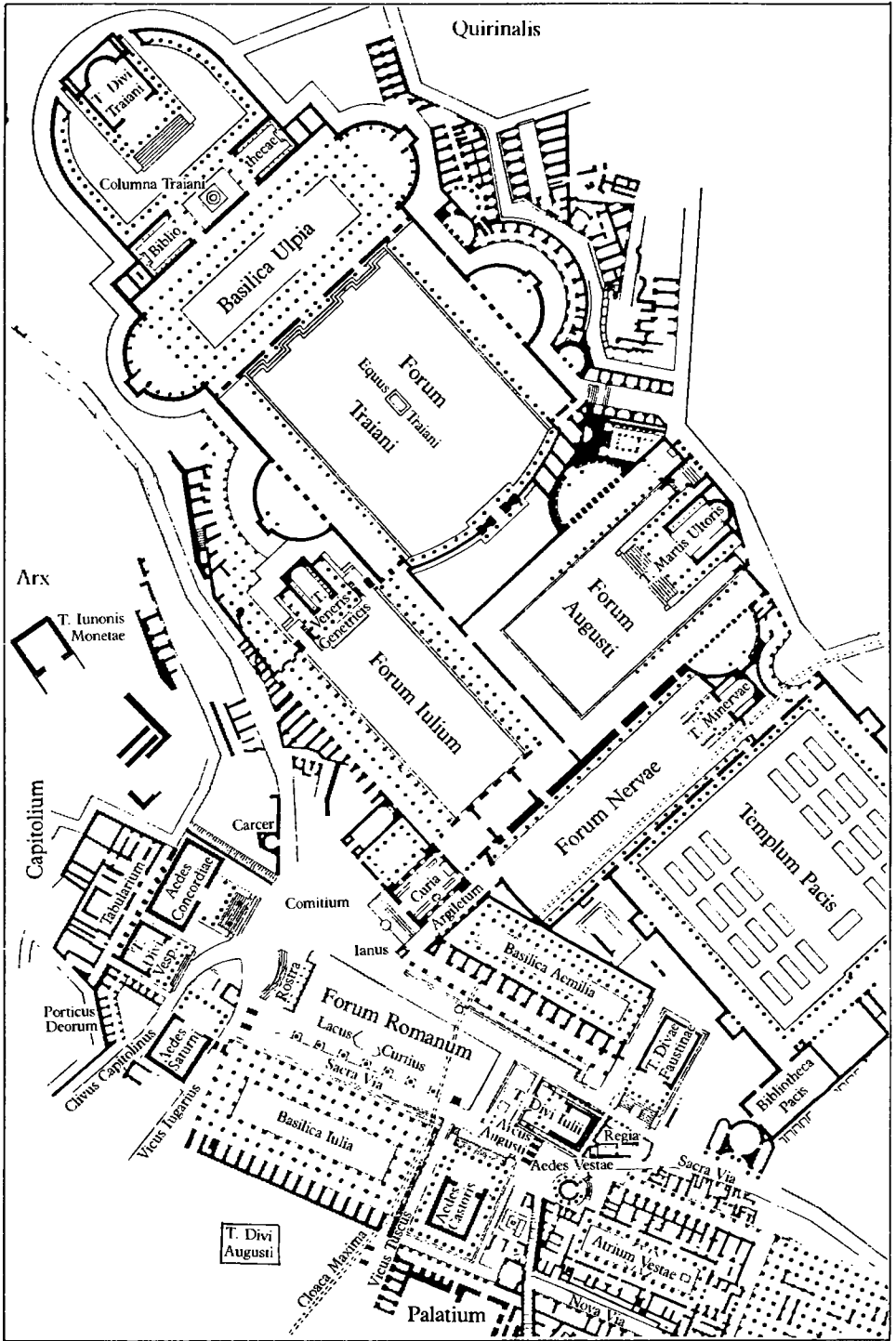
marmor
 -oris n

triumphus -ī m

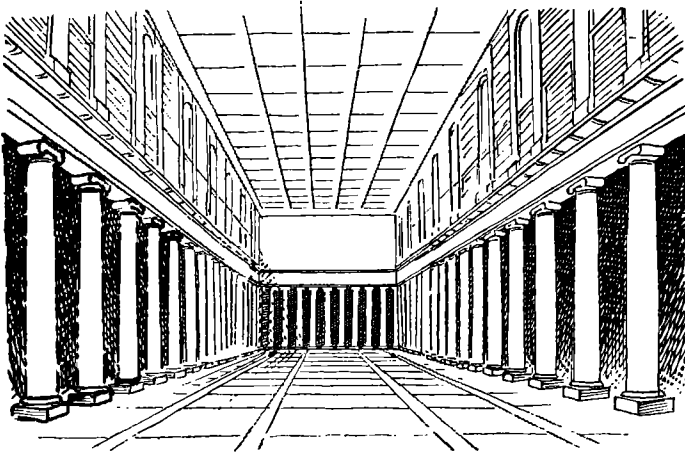
Monēta -ae f: cognōmen
 Iūnōnis
 metallum -ī n
 aes aeris n = metallum
 ferrō pretiōsius ex quō
 assēs efficiuntur
 amplus -a -um = magnus,
 lātus et altus
 servāre = saluum
 cūstōdire

palūs -ūdis f = locus
 ūmidus
 siccāre = siccum facere
 dē-dūcere
 cloāca -ae f = fossa tēcta
 sub-terrāneus -a -um
 = sub terrā situs

Māxima'. Postrēmus siccātus est locus in mediō forō
 quī 'lacus Curtius' dīcitur ā nōmine equitis cuiusdam
 65 quī sē armātum cum equō suō in vorāginem ibi factam
 praecipitāvisse nārrātur.

Magnus numerus hominum cotīdiē convenit in fo-
 rum Rōmānum, locum urbis celeberrimum, quī multīs
 aedificiīs pūblicis et sacrīs cingitur. Aedificia pūblica

70 amplissima sunt duae basilicae, Aemilia et Iūlia. Basi-
 lica est aedificium pūblicum in quō et alia multa negōtia
 aguntur et iūs inter cīvēs dīcitur. Antequam illae basili-
 cae exstrūctae sunt, tabernae in forō erant: tabernae
 veterēs eō locō ubi basilica Iūlia sita est, tabernae novae
 75 in locō basilicae Aemiliae. Nunc autem mercēs in vicīs
 et in aliīs forīs vēneunt.

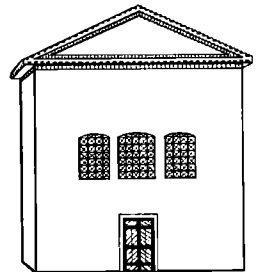
Iūxtā basilicam Aemiliam, in eā forī parte quae dīci-
 tur Comitium, locāta est Cūria, id est aedificium quō
 senātus Rōmānus convenīre solet. Senātus cōstat ex

cloāca Māxima

celeber -bris -bre: (locus)
 c. = quō multī conveni-
 unt

basilica -ae f

Cūria -ae f

ex-struere -ūxisse -ūctum
 = aedificāre

vicus -ī m = pars urbis,
 viae domūsque
 vēn-īre -eunt -iisse
 = vēndī (pass)

locāre (< locus) = pōnere;
 locātus = situs

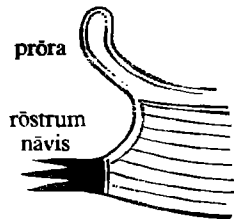
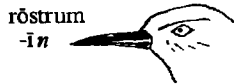
senātus -ūs m

senātor -ōris *m*

rēs pública = rēs omnium
cīvium commūnis

ōrātor
-ōris *m*

rōstrum
nāvis

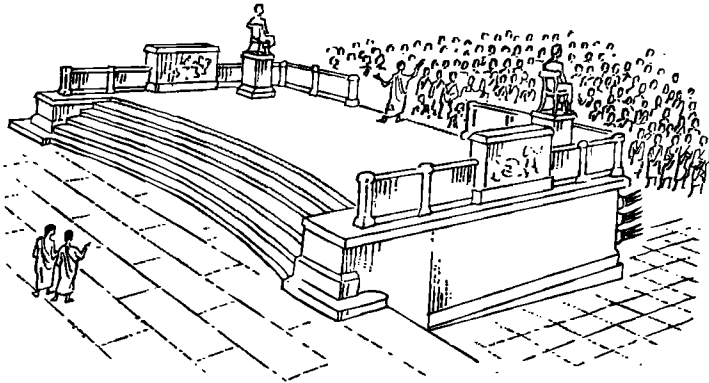
Rōstra -ōrum *n*

prōra -ae *f* = pars nāvis
prior (↔ puppis)
illūstris -e = clārus,
nōbilis
ōrātiōnem habēre
= verba facere
M. = Mārcus

Cicerō -ōnis *m*

dē-struere -ūxisse -ūctum
↔ exstruere

sescentis senātoribus, cīvibus nōbilissimis, quī ante 80
Caesaris aetātem summam potestātem in rē pūblicā Rō-
mānā tenēbant. Tunc vērō in antīquam cūriam Hostī-
liam, quae paulum ad septentrionēs extrā Comitium sita
erat, senātorēs convocābantur. Via celebris quae inter
Cūriam et basilicam Aemiliam in forum exit Argilētum 85
nōminātur.

Ante Comitium est locus superior ex quō ōrātōrēs
verba faciunt ad populum. 'Rōstra' nōmen est huius
locī, quia rōstris nāvium captārum ōrnātur ('rōstrum'
enim vocantur eae hastae ferreae quae ē prōrā nāvis 90
longae ēminent velut rōstrum avis). Multī ōrātōrēs il-
lūstrēs in Rōstra ascēderunt, ut ōrātiōnēs ad populum
habērent, neque vērō haec Rōstra sunt unde M. Tullius
Cicerō, ōrātor omnium quī Rōmae fuērunt illūstrissi-
mus, ōrātiōnēs habuit, nam Rōstra antīqua, quae in 95
ipsō Comitio posita erant, simul cum cūriā antīquā ā
Iūliō Caesare dēstrūcta sunt cum nova cūria aedificā-
rētur.

Ex aedibus sacrīs forī Rōmānī minima quidem, sed
 100 veterrima est aedēs Iānī, quae ad infimum Argilētum
 sita est. Illa aedēs duās iānuās vel portās habet, quae
 tum dēmum clauduntur cum per tōtum imperium po-
 pulī Rōmānī terrā marīque pāx facta est — id quod per
 septingentōs annōs inter Rōmulum et Augustum bis
 105 tantum ēvenit. Augustus vērō, cum ad Actium, prō-
 munturium Ēpīrī, classem M. Antōnīi vīcisset, Iānum
 tertium claudī iussit.

In contrāriā forī parte est aedēs Vestae antiquissima,
 quae fōrmam habet rotundam, nōn quadrātam. Vesta
 110 est dea focī rērumque domesticārum, in cuius aede ignis
 aeternus ārdet neque ūllum deae simulācrum inest. Sex
 virginēs Vestālēs ex filiābus Rōmānōrum illūstrium
 ēlēctae diligenter cūrant nē ignis Vestae umquam ex-
 stinguātur, namque ignis ille semper ārdēns Rōmam
 115 urbem aeternam esse significat. Iūxtā aedem Vestae est
 ātrium Vestae, id est domus Vestālīum, et Rēgia, do-
 mus pontificis māximī, in quā ōlim rēgēs Rōmānī habi-
 tāvisse dīcuntur. (Pontifex māximus est summus sacer-
 dōs, quī cēterīs omnibus sacerdotibus Rōmānīs praefec-
 120 tus est; sacerdotum negotium est sacrificia facere atque
 rēs dīvinās cūrāre.)

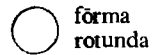
Ante Rēgiam est templum C. Iūliō Caesarī cōnsecrā-
 tum, quod templum Dīvi Iūlii appellātur. Caesar enim,
 ut plērīque principēs Rōmānī, post mortem in deōrum
 125 numerō habētur et 'dīvus' vocātur. Templum Dīvi Iūlii

aedēs -is *f* = templum
 vetus, *comp* veterior,
sup veterrimus

terrā marīque (*loc* = *abl*)
 = *in* terrā marīque

ē-venire = accidere
 prōmunturium -ī *n* =
 mōns in mare ēminēns
 Ēpīrus -ī *f*
 Iānus = aedēs Iānī

fōrma
 rotunda

focus -ī *m* = ignis domes-
 ticus
 domesticus -a -um
 < domus
 aeternus -a -um = per-
 petuus
 Vestālīs -e < Vesta
 filia: *pl dat/abl* -ābus
 ex-stinguere -īnxisse
 -īnctum ↔ accendere

Vestālīs -is *f* = virgō
 Vestālīs
 rēgia -ae *f* = domus rēgis
 pontifex -icis *m*

prae-ficere -fēcisse
 -fectum = praepōnere

dīvīnus -a -um (< deus)
 = sacer
 C. = Gāius (praenōmen)

dīvus -a -um = dīvīnus

cremāre = ūrere

[annō 44 a. C.]

clivus -i m = latus montis

Castor -oris m

Pollūx -ūcis m

aerārium -i n < aes

(: pecūnia)

dē-pōnere = pōnere in
tūtō locō

re-stituere -uisse -ūtum
= reficere

frōns = pars prima

aedēs Castoris et Pollūcis

(filiī) geminī = duo

eōdem diē nāti

auxiliō (dat) = ad

auxilium

marmoreus -a -um = ē
marmore factus

Vespasiānus: p̄nceps
Rōmānus (mortuus
annō 79 p. C.)

[annō 367 a. C.]

factiō -ōnis f = pars cī-
vium quae idem dē rē
pūblicā sentit
patriciī -ōrum m
plēbēiī -ōrum m
concordia -ae f ↔ dis-
cordia

vetustās -ātis f < vetus

ab Augustō aedificātum est eō ipsō locō ubi corpus Cae-
saris ā cīvibus lūgentibus cremātum erat postquam M.
Antōnius cōsul ōrātiōne clārissimā amicum suum mor-
tuum laudāvit.

Ab utrāque parte basilicae Iūliae magna aedēs sita 130
est, ā dextrā sub clivō Capitōlinō aedēs Sāturnī, ā si-
nistrā aedēs Castoris et Pollūcis.

Aedēs Sāturnī est aerārium populī Rōmānī, id est
locus ubi pecūnia pūblica dēpōnitur ac servātur. Hoc
templum antiquissimum SENATVS POPVLVSQVE ROMA- 135
NVS INCENDIO CONSVMPVTVM RESTITVIT, ut in fronte in-
scrip̄tum est.

Aedēs Castoris cōsecrāta est diīs Castorī et Pollūcī,
Iovis filiīs geminīs, quī saepius Rōmānīs in proeliīs
auxiliō vērunt. Inter hanc aedem et templum Dīvi 140
Iūliī senātus populusque Rōmānus post proelium ad
Actium factum Augustō victōrī arcum marmoreum ae-
dificāvit. Templum Dīvi Augustī situm est post basili-
cam Iūliam.

Inf̄rā Capitōlium iūxtā Tabulārium sunt aedēs Con- 145
cordiae et Dīvi Vespasiānī.

Aedēs Concordiae antiq̄ua eō tempore aedificāta esse
dicitur cum post longam discordiam quae populum Rō-
mānum dīviserat in duās factiōnēs inter sē inimicissi-
mās, patriciōs et plēbēiōs, tandem concordia omnium 150
cīvium restitūta est. Deinde, temporibus Augustī, senā-
tus populusque Rōmānus aedem Concordiae vetustāte

collāpsam in meliōrem faciem restituit. Prope aedem
Concordiae est Carcer, cuius pars subterrānea, tenebrīs

155 et odōre foeda atque terribilis, Tulliānum appellātur;
multī hostēs Rōmānōrum in Tulliānō supplicio affectī
sunt.

Aedēs Dīvi Vespasiānī ā filiīs Titō et Domitiānō aedi-
ficāta, ā Domitiānō patrī mortuō dēdicāta est. Iūxtā ae-
160 dem Dīvi Vespasiānī est porticus duodecim diīs et deā-
bus cōnsecrāta, quōrum simulācra aurāta in porticū
stant. Nōmina duodecim deōrum hīs Enniū versibus
hexametris continentur:

Iūnō, Vesta, Minerva, Cerēs, Diāna, Venus, Mārs,

165 *Mercurius, Iovi', Neptūmus, Vulcāmus, Apollō.*

Multae viae ex omnibus urbis partibus in forum fe-
runt, ut Argilētum, Sacra via, Nova via, vīcus Tūscus,
vīcus Iugārius, atque clīvus Capitōlinus, quō imperātō-
rēs triumphantēs in Capitōlium ascendunt. ('Clīvus' dī-
170 citur via quae in clīvō montis facta est.)

In summā Sacrā viā infrā clivum Palātinum est arcus
Titī, dē quō mox dīcendum erit, et templum Iovis Sta-
tōris. In hoc templum senātus eō diē convēnit quō Ci-
cerō cōsul orātiōne clārissimā habitā Catilinam, hos-
175 tem patriae, ē senātū atque ex urbe expulit.

Vīcus Tūscus forum Rōmānum cum forō Boāriō iun-
git, id est forum celebre prope Tiberim flūmen ubi bo-
vēs aliaeqe pecudēs vēneunt. In ārā Māximā, quae in
forō Boāriō locāta est, sacrificia Herculi, deō Graecō,

col-lābi -lāpsum = ad
terram lābi
faciēs = fōrma

odor -ōris *m* = quod per
nāsum sentiūtur

dēdicāre = sacrāre

porticus -ūs *f* = ordō
columnārum tēctus
aurātus -a -um = aurō
opertus

Cerēs -eris *f*
Diāna/Diāna -ae *f*
Iovi': Iovis (*nōm*)
= Iuppiter

vīcus = via quae per
vicum fert
triumphāre = trium-
phum agere

āra
-ae *f*

Stator -ōris *m*: cognōmen
Iovis
[annō 63 a. C.]

boārius -a -um < bōs

pecus -udis *f* = bēstia
quā ūtitur agricola

cōn-stituere -uisse -ūtum
= locāre (rem novam),
prīmum facere

[*Fāsti I.581-582*]

inter-icere -iēcisse
-iectum < -iacere;
inter-iectus esse
= interesse
re-novāre = novum
(dēnuō) facere

capere = continēre (in sē
habēre) posse
[annō 220 a. C.]

(viam) mūnīre = aedifi-
cāre, facere

Cn. = Gnaeus (prae-
nōmen)
[annō 55 a. C.]
theātrum aedificandum
cūrāre = cūrāre ut the-
ātrum aedificētur
statua -ae f = signum
hominis

[annō 44 a. C.]
īdūs Mārtiae = diēs xv
mēnsis Mārtiī

superāre = vincere
Pharsālus -i f
in-cendere -cendisse
-cēnsūm = accendere

fiunt. Herculēs enim antiqūis temporibus bovēs fōrmō- 180
sōs in hunc locum ēgit

cōstituitque sibi quae 'Māxima' dīcitur āram

hīc ubi pars urbis dē bove nōmen habet,

ut versibus nārrat Ovidius.

Urbs marmorea

185

Extrā forum Rōmānum sunt alia multa aedificia pū-
blica. Iam veterēs rēgēs Rōmānī in valle Murciā, quae
inter Palātium et Aventīnum interiecta est, circum
Māximum cōstituērunt, qui ā Caesare renovātus plūs
quam trecentōs passūs longus est et octōgintā milia 190
spectātōrum capit. Alter circus postea in campō Mārtiō
aedificātus est et circus Flāminius appellātus ā nōmine
C. Flāminiī, qui eōdem tempore viam Flāminiam mū-
nīvit; tertius circus trāns Tiberim in agrō Vāticānō cōn-
stitūtus ā prīncipe C. Caligulā. Nōn procul ā circō Flā- 195
miniō Cn. Pompēius cōsul amplissimum theātrum
marmoreum aedificandum cūrāvit cum porticū et novā
cūriā. In cūriā Pompēiā statua Pompēiī locāta erat, ad
cuius pedēs C. Iūlius Caesar ā M. Brūtō, C. Cassiō aliīs-
que senātōribus necātus est. Id factum est īdibus Mār- 200
tiīs quārtō annō postquam Caesar exercitum Pompēiī
superāvit in Thessaliā ad oppidum Pharsālum. Post ne-
cem Caesaris cūria Pompēia ā populō irātō incēnsa est.

Caesar autem, priusquam ita necātus est, nōn sōlum
vetera opera refēcerat, sed etiam nova cōstituerat. In 205

eā urbis parte quae est post Comitium, multīs domibus
 prīvātīs dēstrūctīs, novum forum fēcerat in quō tem-
 plum Veneris Genetrīcis situm est. Venus enim ā Iūliō
 Caesare ‘genetrīx’ nōminābātur, quia gēns Iūlia ā Ve-
 210 nere orta esse dicitur.

Caesare interfectō C. Octāviānus adulēscēns necem
 eius ulcīscī cōstituit, neque vērō id sine auxiliō deō-
 rum, praecipuē Mārtis, fierī posse arbitrābātur. Ergō
 Mārti deō templum vōvit priusquam proelium commī-
 215 sit cum Brūtō et Cassiō. Quibus victīs Octāviānus iūxtā
 forum Iūlium novum forum cum templō Mārtis incohā-
 vit. Magnum quidem opus fuit, neque brevī tempore
 perfectum est, nam quadrāgintā dēnique annīs post
 Caesar Octāviānus Augustus, quō cognōmine tum ap-
 220 pellābātur, magnificum illud monumentum victōriae
 suae Mārti dēdicāvit. Templum Mārtis Ultōris nōminā-
 tum est, quod ille deus mortem Caesaris ultus esse putā-
 bātur.

Nēmō prīnceps Rōmānus tot aedificiīs magnificīs Rō-
 225 mam auxit ōrnāvitque quot Augustus. Nōn solum aedēs
 sacrās vetustāte collāpsās aut incendiīs absūmptās refē-
 cit, sed plūrimās domōs ē lateribus factīs dēstrūxit at-
 que tot et tanta nova opera marmorea aedificāvit ut iūre
 glōriātus sit ‘marmoream sē relinquere urbem quam
 230 latericiam accēpisset.’ Iūxtā domum suam Palātīnam
 templum Apollinis fēcit cum porticibus et bibliothēcā
 Latīnā Graecāque. In campō Mārtiō plūrima opera ex-

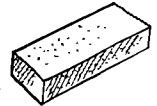
genetrīx -īcis *f* = māter
 gēns (Iūlia) = cūctī qui-
 bus nōmen commūne
 est (Iūlius/Iūlia)
 orīrī ortum = initium
 facere

ulcīscī necem Caesaris =
 pūnīre eōs quī Caesa-
 rem necāvērunt
 vovēre vōvisse vōtum
 = (deō) prōmittere
 (proelium) com-mittere
 = incipere
 [annō 42 a. C.]
 incohāre = aedificāre
 incipere

monumentum -ī *n* < mo-
 nēre; *m. reī* = quod
 monet dē rē
 ultor -ōris *m* = quī
 ulcīscitur
 ulcīscī ultum

augēre -xisse -ctum
 ab-sūmere = cōsūmere,
 perdere

later
 -eris *m*

glōriārī = glōriōsē dicere
 latericius -a -um = ē late-
 ribus factus
 “marmoream relinquō
 urbem quam lateri-
 ciam accēpī”
 bibliothēca -ae *f* = locus
 ubi librī servantur

mausolēum Augustī

anniversārius -a -um
= quī quotannis fit
mausolēum -ī n = monu-
mentum magnificum
mortuō aedificātum
ossa = corpus mortuum
Panthēum (-on) -ī n

balneae -ārum f = balnea
pūblica
thermae -ārum f =
magnae balneae

imperātor: titulus prin-
cipis Rōmānī
Nerō -ōnis m

ibi-dem = eōdem locō
(corpus) exercēre =
movendō parāre

ductus -ūs m < dūcere

in-dūcere
[annō 312 a. C.]

longitūdō -inis f < lon-
gus; habet l. em passu-
um M = M passūs lon-
gus est
11 190 p. [16,5 km]

arcuātus -a -um = quī
fōrmam arcūs habet

imperāre = imperātor
esse

strūxit, ē quibus memoranda sunt haec: porticus ad
circum Flāminium, quam ā nōmine sorōris suae porti-
cum Octāviae nōmināvit; theātrum Mārcellī, appellā- 235
tum ā sorōris filiō M. Claudiō Mārcellō; āra Pācis, in
quā sacerdotēs virginēsq̄ Vestālēs anniversārium sa-
crificium facere iussit; mausolēum Augustī, id est mo-
numentum in quō ossa prīncipis cremāta servantur. Eō-
dem tempore Panthēum, altum templum rotundum, in 240
campō Mārτιō exstrūctum est ā M. Agrippā, duce illūs-
trī quī classī Augustī praefectus erat, itemque magnae
balneae quae ab eōdem thermae Agrippae vocantur.

Hae prīmae thermae Rōmae fuērunt, sed postea aliae
thermae etiam magnificentiorēs aedificatae sunt ab im- 245
perātore Nerōne in campō Mārτιō, ā Titō et Trāiānō in
Ēsquiliīs. Rōmānī cotīdiē in thermās illās celebrēs lavā-
tum eunt atque ibīdem corpora exercent natandō, cur-
rendō, luctandō. Aqua, cuius magna cōpia ā lavantibus
cōnsūmitur, ē montibus in thermās dēdūcitur per lon- 250
gōs aquae ductūs, quōrum veterrimus, aqua Appia, in
urbem inducta est ab Appiō Claudiō Caecō, quī etiam
viam Appiam ā portā Capēnā ūsque ad urbem Capuam
mūniendam cūrāvit. Ductus eius habet longitūdinem
passuum ūndecim mīlium centum nōnāgintā (ex eō rī- 255
vus est subterrāneus passuum ūndecim mīlium centum
trīgintā, suprā terram opus arcuātum passuum sex-
āgintā). Sed ductus clārissimus, aqua Claudia, ab
imperātore Claudiō, quī ante Nerōnem Rōmae imperā-

260 vit, perfecta est, et habet longitudinem passuum qua-
drāgintā sex mīlium quadringentōrum sex (ex eō opus
arcuātum passuum sex mīlium quadringentōrum nōnā-
gintā et ūnūs).

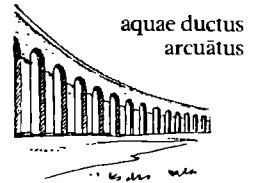
Urbis incendium et domus aurea Nerōnis

265 Nerōne imperante terribile incendium ā circō Māx-
imō ortum magnam urbis partem absūmpsit. Nerō,
cum urbem ārdentem prōspiceret, pulchritūdine flam-
mārum delectātus dīcitur iniisse domesticam scaenam
et cecinisse Trōiae incendium, sed incertum est num
270 tyrannus ille insānus, quī vetera aedificia vicōsque an-
gustōs contemnēbat, urbem ipse incenderit. Cum sextō
dēmum diē ignis exstīnctus esset, ex regiōnibus quat-
tuordecim, in quās Augustus Rōmam dīvīserat, quat-
tuor tantum integrae manēbant, trēs funditus flammīs
275 delētae erant, in septem reliquīs pauca tēctōrum vestīgia
supererant.

Post incendium, cum tōta vallis quae inter Ēsquilias
et Palātium interiecta est domibus vacua facta esset,
Nerō in hāc regiōne domum amplissimam sibi ex-
280 strūxit, quae ita aurō atque gemmīs splendēbat ut iūre
'domus aurea' nōminārētur. Longissima porticus ā
Sacra viā ad illam domum splendidam ferēbat. In vesti-
bulō stābat ingēns statua tyrannī ex aere facta, quae
Colossus appellābatur. In hortīs Nerōnis, quī ūsque ad
285 montem Caelium patēbant, stāgnum arte factum erat

46 406 p. [68,6 km]

6491 p. [9,6 km]

[annō 64 p. C.]
orīri ortum esse (: primum
fieri, incipere)

in-īre = intrāre
scaena = locus in theātrō
ubi fābula agitur

in-sānus -a -um = cui
mēns sāna nōn est

delēre -ēvisse -ētum =
absūmere, perdere
tēctum : domus
vestīgium : quod reli-
quum est

splendidus -a -um
= splendēs
vestibulum -ī n = locus
clausus ante iānuam
Colossus -ī m: statua Sōlis
Rhodīlocāta
stāgnum -ī n = lacus
aquae stantis (: nōn
fluentis)

probāre = probum esse
putāre
“quasi homō tandem
habitāre coepit!”

T. = Titus (praenōmen)

amphitheātrum
Flāvium

col-locāre = locāre

Flāvii: T. Flāvius Vespasiānus eiusque filiū

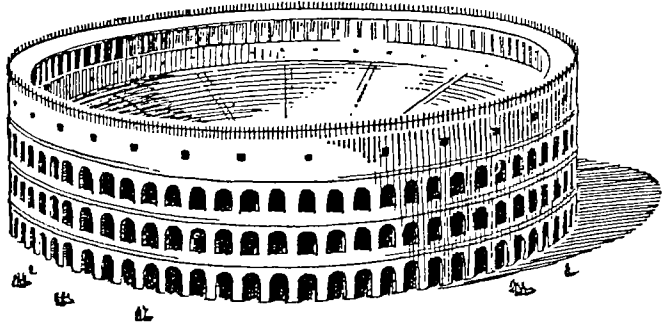
idem Vespasiānus = Vespasiānus quoque

candelābrum -ī n

Hierosolyma -ōrum n

aedificiis circumdatum atque campis silvisque cum
multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. Nerō
ipse domum suam perfectam ita probavit ut ‘sē’ diceret
‘quasi hominem tandem habitare coepisse!’ Horum om- 290
nium operum nihil paene restat, nam post mortem Ne-
ronis imperator T. Flāvius Vespasiānus in locō stāgnī

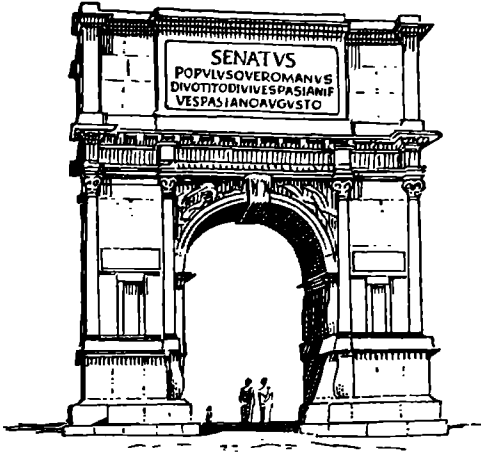

clārissimum amphitheātrum extrūxit, quod ā nōmine
pīncipis amphitheātrum Flāvium appellātur; atque Ti-
tus et Traiānus in ipsō locō domūs aureae thermās suās
collocāvērunt. 295

Imperātōrēs Flāvii

Idem Vespasiānus duo templa aedificāvit: templum
Dīvi Claudiū in Caeliō monte (coeptum quidem ab
Agrippinā, Claudiū uxōre, sed ā Nerōne prope funditus
dēstrūctum), et templum Pācis forō proximū. Hoc 300
templum incohātum est cum Titus, filius Vespasiāni
māior, Iūdaeōs vicisset atque Hierosolyma, urbem illō-
rum nōbilissimam, dēlēvisset. In templō Pācis servan-

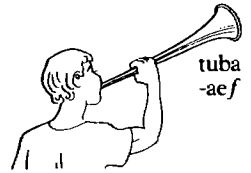
tur rēs sacrae quas Titus Iūdaeīs victis adēmit, in iis
 305 candēlābrum aureum et mēnsa aurāta quae in templō
 Hierosolymōrum stābat tubaeque argenteae quibus Iū-
 daeī convocābantur.

Postquam imperātor Titus morbō mortuus est, senā-
 tus populusque Rōmānus arcum pulcherrimum Divō
 310 Titō dēdicāvit, quī in summā Sacrā viā positus est. In
 parte interiōre triumphus Titī dē Iūdaeīs imāginibus
 illūstrātur: ab alterā parte imperātor laurō ōrnātus currū
 triumphālī vectus vidētur, ab alterā militēs candēlā-
 brum et tubās Iūdaeōrum ferentēs.

315 Domitiānus, frāter Titī minor, quī post eum imperā-
 vit, templum Iovis Optimī Māximī in Capitōliō refēcit
 et domum Augustānam in Palātiō aedificāvit, ut suprā
 dictum est. Inter cētera Domitiānī opera memorandum
 est stadium in campō Mārtiō factum, ubi iuvenēs Rō-
 320 mānī cursū sē exercent.

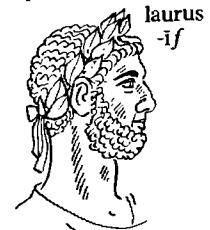
ad-imere-ēmisse
 -ēptum ↔ dare

arcus Titī

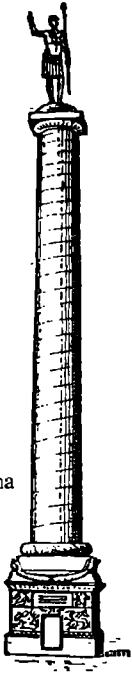
morbus -ī m = mala
 valētūdō
 [annō 81 p. C.]

interior -ius *comp*
 (< intrā) = internus
 illūstrāre = illūstrem
 facere
 triumphālis -e < trium-
 phus

stadium -ī n = circus in
 quō iuvenēs currendō
 sē exercent

[annō 96 p. C.]

columna
Traiāniaereus -a -um = ex aere
factus

[annō 117 p. C.]

P. = Pūblius (praenōmen)
prae-clārus -a -um = prae
aliūclārus, clārissimuspōns
pontis m*Trāiānus et Hadriānus*

Domitiānō interfectō, primum M. Coccēius Nerva
annum tantum et quattuor mēnsēs imperāvit, deinde
M. Ulpius Trāiānus, optimus princeps, imperium accē-
pit. Quōrum uterque novum forum faciendum cūrāvit. 325
Forum Nervae cum templō Minervae situm est inter
forum Augustī et templum Pācis. Forum Trāiāni,
omnium māximum et splendidissimum, inter Arcem et
collem Quirinālem interiectum est. In mediō forō lo-
cāta est statua equī quī ipsum principem vehit. Illa 330
basilica quam Trāiānus forō suō adiūnxit et ā nōmine
suō basilicam Ulpiam appellāvit, etiam amplior est
quam basilica Iūlia. Iūxtā basilicam Ulpiam, inter duās
bibliothēcās ab eōdem p̄ncipe cōstitutās, stat alta
columna in quā bella quae Trāiānus in Dāciā gessit 335
plūrimis imāginibus illūstrantur. In summā columnā
statua imperātōris aerea posita est.

Trāiānō mortuō, imperātōr P. Aelius Hadriānus
templum praeclārum post basilicam Ulpiam aedificā-
tum Divō Trāiānō dēdicāvit. Māxima vērō Hadriāni 340
opera sunt templum Veneris et Rōmae sive Urbis Aeter-
nae in Veliā situm, id est in colle humili quī ā Palātiō ad
Ēsquiliās versus ēminet; Panthēum novum in campō
Mārtiō; ac mausōlēum trāns Tiberim situm. Pōns
Aelius, quō Hadriānus mausōlēum suum cum campō 345
Mārtiō iūnxit, māximus et firmissimus est omnium
pontium quī in Tiberī factī sunt.

Antōnīnus Pius, quī post Hadriānum imperāvit, ter-
tiō annō imperiī suī Faustīnam uxōrem perdidit, quae ā
350 senātū cōsecrāta est. Templum Dīvae Faustīnae dē-
dicātum — ac deinde, vicēsimo annō post, Dīvō Antō-
nīnō — in Sacrā viā situm est iūxtā basilicam Aemiliam.

Orbis caput

Sed satis hōc locō dictum est dē magnitudīne et pul-
355 chritūdīne urbis Rōmae. Videāmus nunc quōmodo
haec urbs mirābilis ā parvā orīgine ad tantam magnitū-
dinem tantamque glōriam pervēnerit ut caput orbis ter-
rārū appellētur. Nam, ut dīcit Ovidius:

Hīc ubi nunc Rōma est, orbis caput, arbor et herbae

360 *et paucae pecudēs et casa rāra fuit.*

Nunc vērō

Iuppiter, arce suā cum tōtum spectat in orbem,

nūl nisi Rōmānum quod tueātur habet.

Omnium primum igitur dīcendum est dē Aenēā,
365 duce Trōiānōrum, ā quō populus Rōmānus orīginem
trahit. In carmine praeclārō quod *Aenēis* īnscribitur, P.
Vergilius poēta, quī aetāte Augustī vīxit, rēs ab Aenēā
gestās hexametris nārrāvit, quam nārratiōnem proximīs
quattuor capitulis solūtā orātiōne sequimur, aliquot
370 Vergiliū versibus servātis.

perdere = āmittere

cōsecrāre = Dīvum
/Dīvam nōmināre
vicēsīmus -a -um
= xx (20.)

orbis = orbis terrārū

magnitudō -inis *f*
< magnus

orīgō -inis *f* < orīri

[*Fāsti* V. 93–94 et
I. 85–86]
arbor : arborēs

casa rāra: paucae casae

cum *ab* arce suā (: ab
Capitōliō)
tuērī = intuērī
omnium primum = ante
omnia
Aenēās -ae *m*
orīginem trahere = ortus
esse
Aenēis -idis *f*
liber īnscribitur = librō
titulus est

orātiō solūta ↔ versūs

OPERA VRBANA

Rōma quadrāta
Rēgia
Iānus

Cūria Hostilia
Pōns Sublicius
Circus Māximus
Templum et Ātrium Vestae

Cloāca Māxima
Templum Iovis Capitōlinī dēdicātum (509)
Aedēs Sāturnī (498), Castoris (484)

Aedēs Concordiae (367)
Templum Iūnōnis Monētāe (344)
Rōstra ōrnāta (338)
Aqua Appia, Via Appia (312)
Templum Iovis Statōris (294)

Circus Flāminius (220)

Basilica Aemilia, Pōns Aemilius (179)

Porticus XII deōrum (c 120)

Templum Iovis Capitōlinī incēsum (83)
Tabulārium (78)

Templum Iovis Capitōlinī reffectum (69)

Theātrum et Cūria Pumpēii (55)

Forum Iūlium, Templum Veneris Gen. (46)
Cūria Iūlia (46)
Aedēs Sāturnī restitūta (42)

Basilica Aemilia restitūta (34)

Templum Divi Iūlii (29)
Aedēs Apollinis Palātina (28)
Porticus Octāviae (27), Panthēum (28)
Mausolēum Augusti (23)
Thermae Agrippae (19)

Theātrum Mārcelli (13)
Āra Pācis (9)

Templum Mārtis Ultōris dēdicātum (2)

PRINCIPES ROMANI

annō

a.C.

750 Rēgēs (753–509)
Rōmulus rēx

700

650

600

550

Tarquinius Superbus rēx
Cōsulēs (509–)

500

450

400

350

300

250

200

150

100

90

80

70

60

50

40

30

20

10

C. Iūlius Caesar (48–44)

Augustus (31 a.C.–14 p.C.)

OPERA VRBANA

Aedēs Castoris restitūta (6)

Aedēs Concordiae restitūta (10)
Basilica Iūlia perfecta (12)

Domus Tiberiāna in Palātiō

Templum Dīvi Augustī perfectum
Domus Caligulae in Palātiō
Circus Vāticānus (Gāi et Nerōnis)

Aqua Claudia perfecta (52)

Thermae Nerōnis (62)
Domus Aurea, Colossus (64)
Templum Iovis Capitōlinī incēsum (69)
Templum Dīvi Claudīi (70)

Templum Pācis (75)
Amphitheātrum Flāvium (80)
Thermae Tiū, Arcus Tiī (81)
Aedēs Dīvi Vespasiāni (81)
Templum Iovis Capitōlinī reffectum (82)

Domus Augustāna (92)
Stadium Domitiāni (96)
Forum Nervae, Templum Minervae (97)

Thermae Trāiāni (109)
Forum Trāiāni, Basilica Ulpia
Columna Trāiāni (113)

Templum Dīvi Trāiāni

Panthēum renovātum (126)

Pōns Aelius (134)
Mausolēum Hadriāni (139)
Templum Dīvae Faustinae (141)

annō **PRINCIPES ROMANI**
p.C.

10

Tiberius (14–37)

20

30

Caligula (37–41)

Claudius (41–54)

50

Nerō (54–68)

60

70 Vespasiānus (69–79)

80

Titus (79–81)
Domitiānus (81–96)

90

100 Nerva (96–98)
Trāiānus (98–117)

110

Hadriānus (117–138)

120

130

Antōnīnus Pius (138–161)

140

Vocābula nova:

casa
 strāmentum
 arx
 cōsul
 incendium
 marmor
 cella
 simulācrum
 sedēs
 triumphus
 sacrificium
 metallum
 aes
 palūs
 cloāca
 basilica
 vīcus
 cūria
 senātus
 senātor
 orātor
 rōstrum
 prōra
 aedēs
 prōmunturium
 focus
 rēgia
 pontifex
 aerārium
 discordia
 factiō
 patriciū
 plēbēiū
 concordia
 vetustās
 odor
 porticus
 clivus
 āra
 statua
 genetrīx
 monumentum
 ultor
 later

PENSVM A

Dē cāsū genetrivō

Urbs Rōma, quae caput orb- terr- vocātur, in ripā Tiber- flūmin- sita est xx milia pass- ā marī.

In Capitoliō est magnus numerus templ-, qu- clārissimum est templum Iov- Optim- Māxim-. In cellā h- templ- simulācrum de- sedent- positum est.

Vesta est dea foc- ac r- domestic-, in c- aede nūllum de- simulācrum inest. Ātrium Vest- est domus virgin- Vestāl-. Rēgia est domus pontific- māxim-, summ- sacerdot- popul- Rōmān-.

C. Octaviānus adulēscēns XIX ann- dux exercit- fuit; postquam necem Caesar- ultus est, monumentum victōri- su- aedificāvit: templum Mārt- Ultōr-.

Colossus est statua Sōl- Rhod- locāta; eōdem nōmine vocābatur statua Nerōn- quae Rōm- in vestibulō dom- aure- stābat. In hortis ill- tyrann- erat multitudō omn- gener- pecud- ac fer-.

Titus, filius Vespasiān- princip-, post expugnātiōnem Hierosolym-, urb- Iūdaeōrum nōbilissim-, triumphāvit. In templō Pāc- servantur rēs sacrae Iūdae-, in iis tubae et candēlabrum magn- preti-. Iūdaeī eās rēs magn- aestimant, etiam plūr- quam Rōmānī. Novus imperātor triumph- cupidus est.

Domitiānus, quī mult- sceler- accusābatur, prae metū mort- dormire nōn poterat. Māximum Hadriān- opus est templum Vener- et Rōm- sive Urb- Aetern-.

Rōmulus rēx bell- studiōsus erat, neque eum pudēbat cas- su- pauper-.

PENSVM B

Cum rēx Tarquinius Rōmā — esset, duo — populō Rōmānō — [= praepositī] sunt. Cōsul Rōmānus — [= templum] Iovis —. Domitiānus illam aedem — [= igne] absūmptam — [= refēcit]. Tēctum aurō —, columnae ē — factae sunt. In

templō Iūnōnis Monētae, quod — [= positum] est in summā —, nummī efficiuntur ex aurō et argentō et —. Arx — [= validis] mūrīs mūnītur. In aede Vestae, quae fōrmam — habet, ignis aeternus — quī numquam —. In campō Mārtiō est — Pācis, ubi sacerdōtēs et Vestālēs anniversārium — faciunt. Augustus templum Mārtis — aedificāvit, postquam necem Caesaris — est. Hadriānus — Aelium in Tiberī fēcit.

Titus Iūdaeōs — [= vīcit] et rēs sacrās, ut — argenteās et — aureum, iīs —. In summā — viā — populusque Rōmānus Dīvō Titō arcum — [= cōsecrāvit].

— est ōrdō columnārum tēctus. Mausōlēum dīcitur — [= magnum] — in quō ossa servantur. Aqua Appia est aquae — veterrimus, quī in urbem — est ab Appiō Claudiō. — est aedificium quō senatus convenit. — est parva domus pauper; — domus rēgis est. — sunt bēstiae quibus agricola ūtitur.

Locus — est quō multī conveniunt. Is cui mēns sāna nōn est — esse dīcitur. Aedificium quod stāre nōn potest —. Cicerō est — Rōmānus — [= clārissimus].

Synōnima: imāgō et —; māter et —; dīvus et —; clārus et —; internus et —; superesse et —; operīre et —; prōicere et —; sacrāre et —; aedificāre et —; accidere et —; ūrere et —; accendere et —; deō prōmittere et —; glōriōsē dicere et —; intrāre et —; eōdem locō et —.

Contrāria: puppis et —; discordia et —; plēbēī et —; bona valētūdō et —; exstruere et —; dare et —.

PENSVM C

Num hominēs pauperēs in Palātiō habitant?

Quis templum Iovis Capitōlinī aedificāvit?

Templumne Iovis ā rēge dēdicātum est?

Quid facit imperātor post triumphum?

Quid significat ignis Vestae?

Quid est negōtium sacerdōtum?

Quot senātōrēs in senātū Rōmānō sunt?

Quis fuit M. Tullius Cicerō?

bibliothēca
 mausōlēum
 balneae
 thermae
 ductus
 longitūdō
 flamma
 vestibulum
 stāgnum
 pecus
 candēlābrum
 tuba
 morbus
 laurus
 stadium
 pōns
 magnitūdō
 orīgō
 quadrātus
 firmus
 sacer
 augustus
 amplus
 subterrāneus
 ceber
 illūstris
 rotundus
 domesticus
 aeternus
 dīvinus
 dīvus
 marmoreus
 aurātus
 interiectus
 latericius
 anniversārius
 arcuātus
 insānus
 splendidus
 interior
 triumphālis
 aereus
 praeclārus
 vicēsimum
 restāre
 tegere
 praecipitāre
 sacrāre
 expellere
 cōsecrāre
 reficere
 splendēre
 siccāre

dēducere
 exstruere
 vēnīre
 locāre
 ēminēre
 dēstruere
 ēvenīre
 ārdēre
 exstinguere
 praeficere
 cremāre
 dēpōnere
 restituere
 collābī
 dēdicāre
 triumphāre
 renovāre
 superāre
 incendere
 ulcīscī
 vovēre
 incohāre
 absūmere
 glōriārī
 exercēre
 indūcere
 inīre
 probāre
 collocāre
 adimere
 tertium
 ibidem

Ubi C. Iūlius Caesar necātus est?
 Cūr Caesar Dīvus Iūlius appellātur?
 Ubi templum Dīvi Iūliū aedificātum est?
 Quārē Augustus Mārtem 'Ultōrem' appellābat?
 Quandō Augustus Iānum clausit?
 Quamobrem Nerō urbem incendisse putābātur?
 Cūr domus Nerōnis 'aurea' vocābātur?
 Quid aedificātum est in locō domūs aureae?
 Quam gentem Titus in oriente superāvit?
 Ubi mausolēum Hadriānī situm est?

TROIA CAPTA

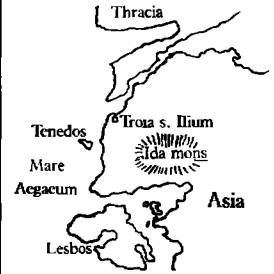
[Ex Vergiliū Aenēidis librō II, solūtis versibus]

Aboriginēs

Italiae incolae primū Aboriginēs fuērunt, quōrum rēx Sātūrnus tantā iūstitiā fuisse dīcitur ut nec servīret quisquam sub illō nec quidquam suum proprium habēret, sed omnia commūnia omnibus essent. Ob memoriā illius aetātis ‘aureae’, quae vocātur, mōs Rōmānōrum est ut mēse Decembrī diēbus fēstis quī dīcuntur Sātūrnālia servī in convīviis cum dominis discumbant.

Post hunc Pīcus, deinde Faunus in Latiō rēgnāvit. Eō tempore Euander, Mercuriū et Carmentis filius, profugus ex Arcadiā, regiōne Peloponnēsī mediā, in Italiā vēnit cum parvā manū Graecōrum; cui Faunus, rēx benignus, montem, quem ille postea Palātium appellāvit, et arva colenda dedit.

Faunō mortuō, Latīnus, filius eius, rēgnum accēpit. Huius filius in primā iuventūte periit; sōla in rēgiā erat filia, nōmine Lāvīnia, iam mātūra virō. Illam multī virī

Aboriginēs -um m

iūstitia -ae f < iūstus;
tantā iūstitiā esse =
tam iūstus esse

fēstus -a -um: diēs f. =
diēs ōtiōsus quō dī
adōrantur

Sātūrnālia -ium n
dis-cumbere = accum-
bere

Euander -drī m
Carmentis -is f
profugus -a -um = ex
patriā fugiēns

manus = armātōrum
numerus
benignus -a -um = quī
alicui bene vult

arvum -ī n = ager quī
arātur

rēgnum -ī n = rēgis
imperium

iuventus -ūtis f = aetās
iuvenis

uxōrem petēbant

Rutulī -ōrum *m*: gēns
Latī

Trōiānus -a -um < Trōia

diūturnus -a -um = quī
diū manet
Īlium -ī *n* = Trōia

[annō 1184 a. C.]

dolus -ī *m* = cōsilium
fallendī
fabricāre = cōficere
(arte fabrōrum)
com-plēre -ēvisse -ētum

Ulixēs -is *m*

Tenedos -ī *f*

Argī -ōrum *m*: urbs
Peloponnēsī
ā-vehere ↔ ad-vehere

cūra = metus nē quid
malī accidat

īn-spicere = dīlīgenter
aspicere
cōsistere -stitisse
mōlēs -is *f* = ingēns
fōrma, magnitūdō

suspectus -a -um = cui
nēmō cōnfidit

Lāocoōn -ontis *m*
dē-currere
Danaī -unī/-ōrum *m*
= Graecī

ē Latiō tōtāque Italiā petēbant, ante omnēs Turnus, rēx
Rutulōrum.

Equus Trōiānus

20

Dum Latīnus in Italiā in pāce diūturnā rēgnat, Trōia
seu Īlium, clārissima Asiae urbs, post bellum decem
annōrum tandem ā Graecīs capta est. Graecī enim, cum
urbem vī expugnāre nōn possent, dolō ūsī sunt: equum
ingentem ē lignō fabricāvērunt eumque mīlitibus armā- 25
tīs complēvērunt, quibus praefectī erant Ulixēs et Pyr-
rhus, Achillis filius. Equō ligneō in lītore relictō, cēterī
Graecī celeriter in īnsulam propinquam, cui nōmen est
Tenedos, profectī sunt ibique latuērunt.

Trōiānī vērō, cum Graecōs Argōs in patriam suam 30
āvectōs esse arbitrārentur, tum dēmum post tot annōs
portās aperuērunt atque exīre ausī sunt. Sine cūrā sub
altīs mūrīs ambulābant atque castra Graecōrum dēserta
īnspiciēbant; sed ubi prīmum equum ligneum in lītore
collocātum vīdērunt, stupentēs cōstitērunt et mōlem 35
equī mirābantur. Aliī eum ut dōnum Minervae, deae
Trōiānīs benignae, sacrātum intrā mūrōs dūcī et in arce
locārī iubēbant, aliī dōnum Graecōrum suspectum in
mare praecipitandum et flammīs ūrendum esse cēnsē-
bant, aliī interiōrem equī partem īnspicere volēbant. 40

Ita dum populus incertus in contrāriās sententiās dī-
viditur, Lāocoōn, Neptūnī sacerdos, ab summā arce dē-
currēns cīvēs suōs monuit nē Danaīs cōnfiderent:

- 42 ... “*Ō miserī, quae tanta insānia, cīvēs?*
 45 *Crēditis āvectōs hostēs? aut ūlla putātis*
dōna carēre dolīs Danaum? Sic nōtus Ulixēs?
 45 *Aut hōc inclūsī lignō occultantur Achīvī,*
aut haec in nostrōs fabricāta est māchīna mūrōs...
 49 *Quidquid id est, timeō Danaōs — et dōna ferentēs!”*
 50 *Sic fātus omnibus vīribus ingentem hastam in latus equī*
mīsit; sed illa tremēns in firmō rōbore stetit neque in
partem interiōrem ad mīlitēs occultōs penetrāvit.

- Paulō post animī Trōiānōrum rē horrendā turbāti
 sunt: Dum Lāocoōn ad āram taurum immolat, subitō
 55 duo anguēs ingentēs ab insulā Tenedō per mare tran-
 quillum ad lītus natant. Cum terram attigissent, capiti-
 bus ērēctīs oculisque ārdentibus Trōiānōs perterritōs
 prōspiciunt. Inde rēctā viā Lāocoontem petunt; et prī-

insānia -ae f < insānus

āvectōs esse
 ūlla dōna Danaum
 vōbīs nōtus est U.?

Achivī -ōrum m = Graeci
 haec māchīna in nostrōs
 mūrōs f. est
 māchīna -ae f = instrū-
 mentum bellī (ad mūrōs
 dēstruendōs)

fātus = postquam fātus est
 rōbur -oris n = lignum
 dūrissimum
 stāre stētisse
 occultus -a -um = latēns
 penetrāre = vī intrāre

anguibus implicitī
 Lāocoōn et filiī
 sē explicāre
 cōnantur

anguis -
 -is m

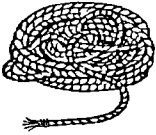
immolāre = sacrificiī
 causā occidere

at-tingere-tigisse-tāctum
 (< ad+ tangere) = tan-
 gere
 ē-rigere -rēxisse -rēctum
 = tollere

complexī -plexum

tener -a -um = mollis et
tenuis, invalidus
cor-ripere -uisse -reptum
= celeriter rapere
am-plectī = complexī
rem collō (dat) circum-
dare = collum rē c.
ex-plicāre ↔ implicāre
clāmōrem tollere
= clāmāre
cōn-fugere = fugere in lo-
cum tūtum
clipeus -ī m = scūtum
rotundum
pavor -ōris m = timor
subitus
poenās dare alicui =
pūnīrī ab aliquō
scelerātus -a -um < scelus

con-clāmāre = simul
clāmāre

fūnis
-ism

con-tingere -tigisse
-tāctum = tangere
penitus *adv* = ex interiōre
parte
sonāre -uisse = sonum
dare
īnfēlix = quī malam
fortūnam affert

prae-dicere

Trōēs -um m = Trōiānī

suprēmus -a -um =
summus, ultimus
frōns -ondis f = folia
arborum
oc-cidere -cidisse

pate-facere = aperīre

dē-mittere ↔ tollere

60
65
70
75
80
85

mum parva duōrum filiōrum corpora complexī membra
eōrum tenera edunt, tum patrem ipsum, quī miseris
filiis auxiliō veniēbat, corripiunt. Iam bis corpus eius
medium amplectuntur, bis collō longa corpora sua cir-
cumdant. Ille simul manibus sē explicāre cōnātur, si-
mul clāmōrēs horrendōs ad caelum tollit. At anguēs in
summam arcem ad simulācrum Minervae cōfugiunt
ibique sub clipeō deae latent.

Tum vērō cūctī Trōiānī novō pavōre perturbantur,
et 'Lāocoontem poenās meritās Minervae dedisse' dī-
cunt, 'quod hastā scelerātā sacrum rōbur laeserit.'
Conclāmant omnēs 'simulācrum equī in arcem Miner-
vae dūcendum esse.'

Ergō parte mūrōrum dēstrūctā mächina illa hostibus
armātis plēna magnō labōre in urbem trahitur fūnibus,
dum puerī puellaeque carmina sacra canunt et fūnem
manū contingere gaudent. In ipsō limine portae cōnsis-
tit atque penitus ex ventre sonant arma, sed Trōiānī
pergunt et mōnstrum īnfēlix in arce sacrā pōnunt.

Etiam tunc Cassandra, filia Priamī virgō cui rēs futū-
rās praedicientī nēmō umquam crēdēbat, fātum Trōiae
cīvibus suis praedixit, nec vērō Trōēs miserī, quibus ille
diēs suprēmus futūrus erat, eī crēdidērunt, sed velut
fēstō diē templā deōrum fronde exōrnāvērunt.

Cum iam sōl occidisset et nox obscūra terram tegeret,
Trōiānī fessī somnō sē dedērunt. Tum equō patefactō
militēs Graecī per fūnem dēmissum ad terram lāpsī

sunt. Urbis cūstōdibus occīsīs, portās patefēcērunt et cēterōs Graecōs, quī interim Tenedō redierant, in urbem recēpērunt.

Somnium Aenēae

90 Dum haec aguntur, Trōiānī sine cūrā dormiēbant, in iīs Aenēās, dux ēgregius, Anchīsā et Venere deā nātus. Ecce eī in somnō appāruit maestissimus Hector, filius Priamī mortuus — sed quālis erat, quantum mūtātus ab illō Hectore quī ex tot proeliīs victor redierat! Sordidam

95 barbam crīnēsque cruentōs gerēbat et vulnera illa quae plūrima circum mūrōs Trōiae accēperat. Ille graviter gemēns Aenēam monuit ‘ut deōs Penātēs urbis Trōiae caperet atque ex urbe incēnsā fugeret’:

289 “*Heu, fuge, nāte deā, tēque hīs*” ait “*ēripe flammīs!*”

100 *Hostis habet mūrōs. Ruit altō ā culmine Trōia.*”

Hic Aenēās clāmōribus hominum et strepitū armōrum ē somnō excitātus est. Celeriter in summum tēctum ascendit, unde cum multās domōs per tōtam urbem flagrantēs vidēret, hostēs dolō in urbem penetrāvisse intellēxit. Arma amēns cēpit, ut in arcem curreret

105 cum manū mīlitum.

Ecce autem Panthūs, Apollinis sacerdos, ex tēlīs Graecōrum ēlāpsus, amēns ad līmen accurrit sacra manū tenēns. Quem cum Aenēās interrogāvisset ‘quae

110 fortūna esset patriae?’ magnō cum gemitū haec respondit:

cūstōs -ōdis *m* = is qui cūstōdit

re-cipere -cēpisse
-ceptum

somnium -ī *n* = quod in somnō vidētur
agī = fieri

Anchīsēs -ae *m*, acc -ēn
deā nātus : deae filius

barba
-ae *f*

crīnis -is *m* = capillus

gemere = graviter spīrāre ob dolōrem
(dī) Penātēs -ium: dī qui domum vel patriam tuentur

ex hīs flammīs

ruere = praecipitārī,
collābī

culmen -inis *n* = summa pars (aedificiī/montis),
summa fortūna

flagrāre = ārdere

ā-mēns -entis = cui mēns abest, insānus

Panthūs -ī *m*

tēlum -ī *n* = pīlum vel sagitta

ē-lābī = effugere
sacra -ōrum *n* = rēs
sacrae

gemitus -ūs *m* < gemere

summa : ultima
 in-ēluctābilis -e = quī
 vitārī nōn potest
 Dardania -ae f = Trōia
 Teucrī -ōrum m = Trōiānī
 dominārī = dominus esse
 (↔ servīre)
 in urbe incēnsā

sē armāre = arma capere

stringere -īnxisse -ictum
 = ēdūcere (gladium)
 moritūrus -a -um *part fut*
 < morī

in-citāre = animum ex-
 citāre (ad iram)
 vādere -sisse = ire, prō-
 cēdere
 sternere = humī prōicere

lūctus -ūs m < lūgēre

turris
 -is f

pandere -disse passum
 = lātē extendere
 Āiāx -ācis m
 Oileus -ī m

vinculum -ī n = id quō
 aliquis vincitur
 speciēs -ēī f = quod
 aspicitur

ruere = sē praecipitāre,
 prōcurrere

aedēs -ium *fpl* = domus

undique = ex omnibus
 locīs/partibus

“Vēnīt summa diēs et inēluctābile tempus 324

Dardaniae. Fuimus Trōēs, fuit Īlium et ingēns

glōria Teucrōrum! Ferus omnia Iuppiter Argōs

trānstulit.. Incēnsā Danaī dominantur in urbe.” 115

Hōc auditō Aenēās iuvenēs audācēs, quōs pugnandī
 cupidōs videt, paucīs verbīs hortātur ut sē arment et
 strictīs gladiīs in media hostium arma moritūrī sē prae-
 cipitent:

“Ūna salūs victīs: nullam spērāre salutem!” 354

Tālibus verbīs ad pugnam incitātī iuvenēs ācerrimī
 per tēla, per hostēs vādunt in mortem haud dubiam.
 Plūrima corpora sternuntur per viās et per domōs, ubī-
 que fit lūctus et pavor...

Priamus 125

Neque quisquam nē in templīs quidem deōrum tūtus
 erat. Ecce virgō Cassandra crīnibus passīs ā templō Mi-
 nervae (ubi Āiāx, Oileī filius, eī vim attulerat) trahēbā-
 tur, frūstrā oculōs ārdentēs ad caelum ērigēns — nam
 tenerās manūs vincula tenēbant. Trōiānī hanc speciem 130
 ferre nōn poterant et cūctī in medium hostium agmen
 ruēbant. Pugna ācris ante templum orta est multūque
 Trōiānī ab hostibus numerō superiōribus occīsī sunt.
 Paucī cum duce Aenēā ēlāpsī prōtinus ad aedēs Priamī
 clāmōre vocātī sunt. Hīc vērō ācerrimē pugnābātur: 135
 Graecīs undique prōcurrentibus Trōiānī inclūsī vī et
 armīs resistēbant, aliī turrēs et culmina domōrum dē-

struēbant atque laterēs trabēsque in hostēs mūrōs
 ascendētēs coniciēbant, alii strictūs gladiūs forēs dē-
 140 fendēbant. Aenēās vērō, cupidus cīvibus inclūsīs aux-
 ilium ferendī, per forēs occultās in rēgiam penetrat
 atque dēfēnsōribus sēsē adiungit.

Domus interior gemitū ac tumultū miscētur, penitus-
 que magna ātria ululātū fēminārum resonant, cum mā-
 145 trēs pavidāe in aedibus errent infāntēs suōs amplexae.
 Neque vērō rōbur iānuae vim Graecōrum diūtius ferre
 potest: frāctīs cardinibus forēs concidunt, Graeci ferō-
 cēs in ātrium penetrant prīmōsque trucīdant, rēgia tōta
 hostibus armātis complētur.

150 Rēx Priamus senex, ut primum forēs frāctās et hostēs
 in mediīs aedibus vīdit, manibus infirmis arma capit et
 gladiō cingitur atque moritūrus in hostēs prōgreditur.
 Hoc vidēns Hecuba, uxor eius, quae cum filiābus pavi-
 dīs circum magnam āram sedēbat, “Ō miserrime con-
 155 iūnx!” inquit, “Quārē inūtīlī gladiō cingeris? aut quō
 vādīs ita armātus? Iam nōn tēlīs egēmus, sed auxiliō
 deōrum:

523 *Hūc tandem concēde! Haec āra tuēbitur omnēs*
— aut moriēre simul!”

160 Sic locūta maritum senem ad sēsē recēpit et in ārā lo-
 cāvit.

Ecce autem Polītēs, ūnus filiōrum Priamī, ex caede
 vix ēlāpsus per porticūs longās et vacua ātria ad āram
 fugit saucius. Illum Pyrrhus irātus persequitur iam iam-

trabs -bis *f*

con-icere -iēcisse -iectum
 = iacere (in ūnum
 locum)

dēfēnsor -ōris *m* = qui
 dēfendit
 miscēre = turbāre

ululātus -ūs *m* < ululāre
 re-sonāre

pavidus -a -um = timi-
 dus, territus

con-cidere = cadere (in
 locō), collābi
 trucidāre = crudēlīter
 occidēre

ut primum (+ *perf*)
 = cum primum
 in-firmus -a -um = in-
 validus, débilis
 (gladiō)cingi = sēarmāre

coniūnx *m* = marītus
 in-ūtīlis -e = qui nihil
 prōdest, quō nēmō ūti
 potest
 egēre (+ *abl*) = (rē neces-
 sariā) carēre

con-cēdere = cēdere

moriēre = moriēris
 simul *nōbiscum*

Polītēs -ae *m*

saucius -a -um = vulne-
 rātus
 iam iam(que) = statim

vītam effundere = morī

caelestis -e < caelum

nēquīquam = frūstrā
haerere -sisse -sum =
fixus esse, movērī nōn
posselaeva -aef = manus laeva
(↔ dextra)
coma -aef = crīnis,
capillus
dē-figerequondam = ōlim, ali-
quandōhorror -ōris m < horrēre
per-fundere -fūdisse
-fūsum = tōtum affi-
cere, permovērefulgēre = (subitō)
splendēre
sē offerre = sē ostendere

patrius -a -um < pater

que manū tenet et hastā percutit. Tandem Polītēs ante 165
oculōs parentum concidit ac multō cum sanguine vītam
effundit.

Hic Priamus, quamquam ipse mortem iam propin-
quam videt, irā permōtus exclāmat: “At prō tāli scelere
dī caelestēs praemia dēbita reddant tibi, quī cōram 170
patre filiū foedē trucidāvisti!” Sic fātus senex infirmus
tēlum inūtile coniēcit, quod Pyrrhum laedere nōn
potuit, sed nēquīquam in clipeō haesit. Cui Pyrrhus
“Nunc morere!” inquit, senemque trementem et in san-
guine filiū lābentem ad ipsam āram trāxit, ubi laevā 175
comam eiusprehendēs dextrā ēnsem sustulit atque in
latere rēgis dēfixit!

Sic periit Priamus, quondam tot gentium atque terrā-
rum rēx superbus, cum Trōiam patriam ab hostibus
captam et incēnsam vidēret. 180

Anchīsēs

At tum primum saevus horror Aenēam perfūditi: nam
cum rēgem senem ex crūdēli vulnere morientem vidē-
ret, vēnit eī in mentem ipsius pater senex Anchīsēs et
uxor Creūsa et parvus filius Ascanius, quōs sōlōs domī 185
dēseruerat. Tum subitō māter Venus, in lūce pūrā per
noctem fulgēns, filiō sē videndam obtulit eīque suāsit ut
celeriter domum ad suōs fugeret, simulque prōmīsīt sē
ipsam filium tūtum ad limen domūs patriae ductūram
esse. Aenēās igitur dēscendit ac dūcente deā inter flam- 190

mās et hostēs ēlāpsus est: neque tēla neque flammae eī nocuērunt.

Ubi iam ad antūquam domum patriam pervēnit, Anchīsēs pater, quem primum in altōs montēs portāre vo-
 195 lēbat, ex patriā captā fugere recūsāvit. “Vōs quibus integrae sunt vīrēs” ait, “vōs capite fugam! Dī caelestēs, sī mē vītā prōducere voluissent, hanc patriam mihi servāvissent. Nōlō urbī captae superesse. Ipse meā manū mortem inveniam!” Tālia dīcēns fixus eōdem locō haec
 200 rēbat, dum filius et parvus nepōs omnisque domus multīs cum lacrimīs eī suādent ‘nē omnēs suōs sēcum perderet!’

Aenēās vērō, rūrsus armīs sūmptīs, “Mēne putās” inquit “tē relicto pedem hinc efferre posse? Sī tibi certum est Trōiae peritūrae tē tuōsque addere, patet iānuā
 205 mortī: iam aderit Pyrrhus sanguine Priamī cruentus, quī filium cōram patre, tum patrem ipsum ad āram obruncāvit! — Num ideō, māter cārissima, per tēla, per ignēs mē ēripuistī, ut hostem in mediīs aedibus, ut
 210 Ascanium puerum et patrem meum uxōremque alterum in alterius sanguine trucidātōs cernam?

668 *Arma, virī, ferte arma! Vocat lūx ultima victōs.*

Reddite mē Danaīs! Sinite instaurāta revīsam proelia! Numquam omnēs hodiē moriēmur inultī!”

215 Sed coniūnx pedēs virī abeuntis complexa in līmine haerēbat parvumque Iūlum patrī ostendēbat:

675 *“Sī peritūrus abīs, et nōs rape in omnia tēcum!”*

nocēre -uisse

ubi (+ *perf*) = ubi primum, postquam

re-cūsāre = dicere sē nōlle
 fugam capere = fugere

prō-ducere = longiorem facere
 urbī captae super-esse = post urbem captam superesse (: vivere)

nepōs -ōtis *m* = filius filiī /filiae
 domus : familia

ef-ferre < ex-; pedem efferre = ēgredi
 certum mihi est = certum cōnsilium meum est

iam (+ *fut*): mox

obtruncāre = trucidāre

lūx : diēs
 sinite re-vīsam = sinite mē re-vīsere
 instaurāre = rūrsus incipere
 in-ultus -a -um = cui ultor nōn est

Iūlus -ī *m*: alterum nōmen Ascanī

prōdigium -īn = rēs
mīrābilis contrā
nātūram facta
lūmen -inis n = lūx

re-stinguere = ex-
stinguere
fragor -ōris m = strepitus
gravis
tonāre -uisse: tonat
= tonitrus fit

tendere = extendere
al-loquī < ad-loquī
quā = quā viā, ubi

nātus -ī m = filius
tibi comes ire = tē
comitārī

onus -eris n = quod
portātur
famulus -ī m = servus

tumulus -ī m = collis
parvus
Cerēs -eris f: Sātūrnī
fīlia, dea agrōrum
et frūgum
fās *indecln* = iūs dīvinum;
fās est = licet per deōs

vīvō: fluentī

pius -a -um = quī deōs
et patriam et parentēs
diligīt
ē-gredi -gressum

Tālia exclāmāns omnem domum gemitū complēbat —
cum subitō mīrābile prōdigium vīsum est: namque inter
manūs maestōrum parentum lūmen in summō Iūli ca- 220
pite appāruit, neque flamma puerō nocēbat! Parentēs
pavidī ignem aquā restinguere properant; at pater An-
chīsēs laetus Iovem invocat, subitōque fragōre ā laevā
tonat, et simul stēlla dē caelō lāpsa multā cum lūce per
tenebrās currit. Quae cum, quasi viam mōnstrāns, post 225
montem Īdam occidisset, Anchīsēs manūs ad caelum
tendēns deōs sic alloquitur:

*“Iam iam nūlla mora est, sequor et quā dūcitis adsum, 701
dī patrū! Servāte domum, servāte nepōtem! ...*

Cēdō equidem nec, nāte, tībī comes ire recūsō.” 704

Tum Aenēās, cum iam strepitus flammārum propius
audirētur, “Ergō, cāre pater” inquit, “in umerōs meōs
tē impōnam; ipse tē portābō, nec mihi grave erit hoc
onus. Parvum Iūlum mēcum dūcam, et Creūsa vestigia 235
nostra sequētur. Vōs, famuh, haec quae dīcam animad-
vertite: extrā urbem est tumulus et vetus templum Ce-
reris, in eum locum omnēs conveniēmus. Tū, pater,
cape sacra manū et deōs Penātēs! Neque enim mihi fās
est rēs sacrās tangere priusquam manūs caede cruentās
flūmine vīvō lāverō.” 240

Creūsa

Haec locūtus pius Aenēās patrem in umerōs sustulit
et parvum filium manū tenēns domō ēgressus est.

Creūsa eōs sequēbātur. Ita per tenebrās vādunt, et

245 Aenēam, quem dūdum neque tēla neque agmen Graecō-
rum commovēbat, nunc omnis aura, omnis sonus ter-
ret, cum pariter filiō patrique timeat.

Iam portīs appropinquābant atque salvī esse vidēban-
tur, cum Anchīsēs per umbram prōspiciēns “Fuge, mī

250 fili!” exclāmat, “Hostēs appropinquant. Clipeōs atque
gladiōs micantēs cernō.” Quā rē perturbātus dum
Aenēās celeriter ē nōtā viā discēdit, Creūsa incerta cōn-
stitit neque marītum aberrantem sequī potuit. Nec
prius ille respexit quam ad tumulum templumque Ce-
255 reris pervēnit.

Hīc cum uxōrem deesse vidēret, filiō et patre et Penā-
tibus apud sociōs relictīs, ipse armātus in urbem rever-
tit et eādē viā quā vēnerat domum patriam repetīvit;
quam ā Graecīs captam et incēnsam invēnit. Inde prōcē-

260 dēns rēgiam Priamī et arcem revīsīt. Hūc undique dīvi-
tiae Trōiānae ex templīs incēnsīs ēreptae cōnferēbantur.
Puerī et mātēs pavidae longō ōrdine circum stābant.

Aenēās autem per tenebrās errāns coniugem suam
quaerēbat; quīn etiam clāmāre ausus est maestusque

265 ‘Creūsam’ iterum iterumque vocāvit. Quod cum diū
nēquīquam fēcisset, imāgō atque umbra ipsīus Creūsae
virō stupentī appāret et hīs dictīs eum cōnsōlātur:
“Quid iuvat mē lūgēre, ō dulcis coniūnx? Nōn sine nū-
mine deōrum haec ēveniunt, nec fās est tē hinc comitem

270 portāre Creūsam — rēx Olympī hoc nōn sinit. Diū per

dūdum = paulō ante
com-movēre = per-
movēre (animū)
aura -ae f = ventus levis
pariter = aequē, eōdem
modō

micāre = subitō movērī
ac fulgēre

nec ille respexit prius
quam...
re-spicere ↔ prō-spicere

sociū -ōrum m = hominēs
quī commūnī fortunā/
negōtiō coniunguntur
re-petere

re-vīsere -sisse

cōn-ferre con-tulisse col-
lātum = in eundem
locum ferre

quīn etiam = (nōn hoc
sōlum) sed etiam,
atque etiam

dulcis = iūcundus, cārus
nūmen -inis n = voluntās
deōrum
Olympus -ī m: mōns
Thessaliae; ibi diū
habitāre dīcuntur

vāstus -a -um = ingēns et dēsertus
 Hesperia -ae f: terra ad occidentem sita
 ūber -eris = fertilis
 rēgius -a -um < rēx (r.a coniūnx: Lāvīnia, filia rēgis Latīnī)

haec ubi dicta dedit: ubi (= postquam) haec dixit re-cēdere -cessisse

com-prehendere = prehendere

vāsta maria tibi nāvigandum est, et tandem in terram Hesperiam veniēs, ubi inter arva ūberrima fluit Tiberis amnis: illic rēgnum tibi parātum est et rēgia coniūnx.

Nōli meā causā lacrimās effundere!

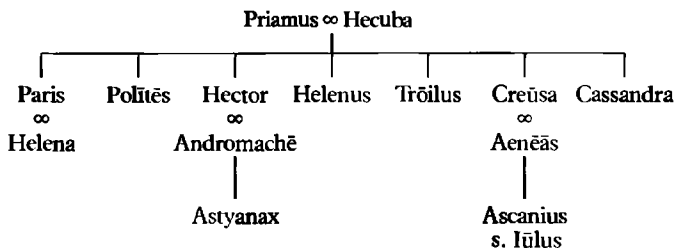
Iamque valē, et nātī servā commūnis amōrem!” 789

Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem

dācere dēseruit, temuēsque recessit in aurās,

dum ille frūstrā imāginem eius effugientem amplectī ac manum comprehendere cōnātur.

Tum dēmum Aenēās, nocte iam cōnsūptā, ad sociōs revertit. Atque ibi admirāns sociōrum novōrum magnum numerum invēnit, et virōrum et fēminārum, quī undique eō convēnerant, ut duce Aenēā in aliās terrās proficīscerentur. Quōs omnēs Aenēās posterō diē sēcum trāns montēs dūxit. 285

PENSVM A

Dē cāsū datīvō

Aedēs Castoris sacrāta est di- Castor- et Pollūc-, Iovis fili- gemin-, quī saepius Rōmān- auxili- vēnērunt. Octāviānus de- Mārt- templum vōvit.

Rēx Faunus Euandr-, Mercurī fili-, arva dedit. Rēg- Latīn- ūna filia erat, Lāvīnia, iam mātūra vir-. Lāvīni- nōn licuit rēg- Turn- nūbere.

Trōiānī equum ligneum Minerv-, de- Trōiān- benign-, sacrātum esse putābant, sed sacerdos, c- nōmen erat Lāocoōn, i- suāsit nē Graec- cōnfiderent. Cassandra fātum Trōiae civ- su- praedixit, nec vērō Trōiānī e- crēdidērunt, sed somn- sē dedērunt.

Aenēās iuven- Trōiān- suāsit ut host- Graec- resisterent: “Ūna salūs vict-: nūllam spērāre salūtem!” Graecī, qu- diī favēre vidēbantur, nēmin- parcēbant.

Venus fili- sē ostendit et e- imperāvit, ut patr- et uxōr- et fili- auxiliū ferret. Ille matr- su- pārūit, neque quisquam e- redeunt- nocuit. Anchīsēs urb- capt- superesse nōluit, sed Aenēās “Sī t- certum est” inquit “Trōi- peritūr- tē addere, patet iānuā mort-. Date m- arma! Reddite mē Dana-!” Tandem patr- su- sen-, c- vīrēs deerant ad fugiendum, persuāsit ut ex urbe portārētur, nec id onus fili- grave fuit. Aenēās fugiēns nōn s-, sed patr- ac fili- timēbat. Umbra Creūsae vir- mīrant- occurrit et “Nōn t- licet” inquit “mē tēcum dūcere. Diū nāvigandum est t-, sed in Hesperīā nova patria t- et soci- tu- parāta est.”

PENSVM B

Rēx Faunus — [= ōlim] Euandrō, quī — [= fugiēns] in Italiam vēnerat, — colenda dedit. Post Faunum Latīnus — accēpit; cuius filius in primā — mortuus est. Latīnō rēgnante pāx — [< diū] fuit.

Graecī nōn vī, sed — Trōiam intrāvērunt: equum ligneum — [= cōnfēcērunt] et armātis complēvērunt. Trōiānī, quī

Vocābula nova:

iūstitia
arvum
rēgnum
iuventūs
dolus
mōlēs
insānia
māchina
rōbur
anguis
clipeus
pavor
fūnis
frōns
cūstōs
sornium
barba
crīnis
culmen
tēlum
sacra
gemitus
lūctus
vinculum
speciēs
aedēs *pl*
turris
trabs
dēfēnsor
ululātus
laeva
coma
horror
nepōs
prōdigium
lūmen
fragor
nātus
onus

famulus
 fās
 aura
 socius
 nūmen
 fēstus
 profugus
 benignus
 diūturnus
 suspectus
 occultus
 tener
 scelerātus
 suprēmus
 āmens
 inēluctābilis
 pavidus
 infirmus
 inūtilis
 saucius
 caelestis
 patrius
 inultus
 vāstus
 ūber
 rēgius
 discumbere
 fabricāre
 āchere
 īnspicere
 dēcurrere
 penetrāre
 immolāre
 attingere
 ērigere
 corripere
 amplectī
 explicāre
 cōnfugere
 conclāmāre
 contingere
 sonāre
 praedicere
 patefacere
 dēmittere
 gemere
 ruere
 flagrāre
 ēlābi
 dominārī
 stringere
 incitāre
 vādere

Graecōs in patriam suam — esse putābant, castra dēserta —
 et — equī mirābantur. Lāocoōn equum ligneum, ut dōnum
 —, hastā laesit, sed hasta in firmō — [= lignō] stetit nec ad
 militēs — [= latentēs] —. Dum Lāocoōn taurum —, duo —
 eum — [= celeriter rapiunt] et corpus eius — [= complec-
 tuntur], neque ille sē — potest. Trōiānī, novō — [= timōre]
 perturbātī, — [= simul clāmant] ‘equum dōnum esse Miner-
 vae, deae Trōiānīs —.’ Equus in urbem trahitur —, dum
 templa velut — diē — [= foliis] ōrnantur.

Equō — [= apertō] Graecī per fūnem — ad terram lābun-
 tur. Aenēās in somnō Hectorem — [= vulnerātum] vīdit, quī
 sordidam — et — [= capillōs] cruentōs gerēbat atque Aenēae
 suāsīt ut ex urbe — [= ārdentī] fugeret. Hōc — perturbātus
 Aenēās — [= sine mente] arma capit et iuvenēs ad pugnam
 —. Iī — gladiīs per hostēs — [= eunt]. Cassandra, quae
 fātum — poterat, crīnibus — ā templō trahēbātur oculōs ad
 caelum — [= tollēns], nam — manūs — tenēbantur. Trōiānī
 hanc — ferre nōn poterant et — [= ex omnibus partibus] in
 mediōs hostēs — [= sē praecipitābant]. Ad — [= domum]
 Priamī ācerrimē pugnābātur. Trōiānī altās — et — domōrum
 dēstruēbant et laterēs — que in hostēs — [= iaciēbant]. Frāc-
 tīs cardinibus forēs — [= collābuntur]. Rēx manibus — [=
 invalidis] arma capit, sed Hecuba “Iam nōn tēlis —” inquit,
 “sed auxiliō deōrum. Hūc tandem —!” Cum Politēs cōram
 patre — [= obtruncātus] esset, Priamus — [= pīlum] in Pyr-
 rhum coniēcīt, quod — [= frūstrā] in — eius —. Pyrrhus —
 [= capillum] rēgisprehendēns ēnsem in latere eius —. Hoc
 vidēns Aenēās — perfūsus est. Anchīsēs filium et — in fugā
 comitārī — [= nōluit]. Tum — [= lūx] in capite Iūli apparuit
 atque simul cum hōc — māximus — [= strepitus] caelestis
 audītus est. Aenēās patrem ex urbe portāvit nec hoc — filiō
 grave fuit.

In conviviīs — [= servī] cum dominīs nōn — [= accum-
 bunt]. In manū senis gladius — est. Quī invocat deōs — [
 caelum], manūs ad caelum — [= extendit]. Caelō serēnō nōn

— [= tonitrus fit]. Manibus cruentis — tangere — non est.
Nihil evenit sine — [= voluntate] deorum. Quae lūget ululāre aut — solet; ululātū et — [< gemere] significātur —.

Synōnima: filius et —; scelestus et —; summus et —; timidus et —; fertilis et —; splendēre et —; exstinguere et —; ubi et —.

Contrāria: dextra et —; servīre et —.

PENSVM C

Aboriginēs quī fuērunt?

Quis fuit Latīnus?

Quōmodo Graeci in urbem Trōiam penetrāvērunt?

Quid fecit Lāocoön et quid eī accidit?

Cuius filius erat Aenēās?

Quid Aenēās in somnō vīdit?

Ubi rēx Priamus interfectus est?

Cūr Aenēae redeuntī nēmō nocuit?

Num Anchīsēs statim filium comitātus est?

Cum quibus Aenēās ex urbe aufūgit?

Quārē Creūsa maritum sequī nōn potuit?

Quid Aenēās in urbem reversus vīdit?

Quid Creūsa Aenēae abeuntī prōmīsīt?

Quō socii Aenēae convēnērunt?

pandere
conicere
resonāre
concidere
trucidāre
egēre
concedere
haerere
defigere
perfundere
fulgere
recūsare
prōducere
efferre
obtruncāre
instaurāre
revisere
restinguere
tonāre
tendere
alloquī
commovēre
micāre
respicere
repetere
conferre
comprehendere
penitus
undique
nēquiquam
quondam
quā
dūdum
pariter

PIVS AENEAS

[Ex Vergiliū Aenēidis librō III, solūtīs versibus]

Penātēs

eā hieme quae...
 p̄rīma aestās = p̄rīma
 aestātis pars
 (nāvem) dē-dūcere = dē
 lītore in mare dūcere
 ventis vēla dare: nāvīgāre
 dīs = diīs

 līnea curva
 curvus -a -um = quī
 fōrmam arcūs habet
 con-dere = cōstituere

(rēx) socius = quī alte-
 rum adiuvat

pondus -eris *n*: onus
 grave magnum *pondus*
 habet

potīri + *abl*: rē potīri
 = rem suam facere
 citō *adv* = celeriter
 ex-cēdere = exīre

Eā quae secūta est hieme Trōiānī profugī sub monte Idā classem vīgintī nāvium aedificāvērunt. P̄rīmā aestāte pater Anchīsēs nāvēs dēdūcere et ventīs vēla dare iubēbat, atque Aenēās cum sociīs filiōque et dīs Penātibus 5 lītora patriae reliquit et campōs ubi Trōia fuit.

P̄rīmum in Thrāciam vectī sunt ibique in lītore curvō novam urbem condere volēbant.

Rēx Thrāciae amīcus et socius fuerat Trōiānōrum, dum fortūna fuit. Itaque Priamus, cum suās rēs dēspē- 10 rāret, filium suum Polydōrum in Thrāciam mīserat cum magnō aurī pondere. Sed rēx ille infīdus, cum fortūnam Trōiānōrum recēdere vidēret, contrā iūs fāsque Polydōrum obruncāvit et aurō vī potītus est. Quod cum Trōiānī profugī cognōvissent, citō ē terrā scelerātā excēdere 15

cōstituērunt. Ergō ubi primum ventus secundus fuit,
iterum in altum prōvecti sunt.

prō-vehere

In mediō mari Aegaeō est insula Apollinī sacra, nō-
mine Dēlos. Haec insula Trōiānōs fessōs tūtō portū re-
20 cēpit, ibique deus Apollō, quem pius Aenēās in vetere
templō adōrābat, novam terram Trōiānīs et posteris eō-
rum pollicitus est.

Dēlos -ī f

posterī -ōrum *m* = filiī et
nepōtēs et eōrum filiī
et nepōtēs et cēt.

Dēlō relictā Crētā petivērunt, cuius insulae magna
pars ab incolīs dēserta erat. Nāvibus in litus subductis,
25 iuvenēs Trōiānī iam novam urbem aedificābant et arva
nova colēbant, cum foeda pestilentia hominēs miserōs
afficere coepit, et simul sōl flagrāns agrōs siccōs adeō
torrēbat ut nec herbam nec frūmentum ferre possent.

(nāvem) sub-dūcere
↔ dēdūcere

pestilentia -ae *f* = morbus
gravis quī multōs simul
afficit
ad-eō = tam valdē, ita

torrēre -uisse tōstum
= igne siccāre

Cum omnēs hīs malīs perturbārentur, dī Penātēs,
30 quōs Aenēās sēcum Trōiā extulerat, noctū in somnis ei
visi sunt ante lectum adstāre in lūmine lūnae plēnae
atque hīs dictis cōsōlārī: “Nōs quī tē, Dardaniā in-
cēnsā, per mare tumidum secūtī sumus, nōs iīdem
posterōs tuōs in caelum tollēmus imperiumque urbī
35 eōrum dabimus. Tū longum fugae labōrem nē recūsā-
veris! Rūrsus mūtanda est sēdēs, nōn licet tibi in hāc
terrā cōsīdere. Est terra antīqua quam Grāī ‘Hespe-
riam’, incolae ipsī ‘Italiam’ dīcunt. Ea nōbīs sēdēs pro-
pria est, illam terram quaere! Age, surge et haec dicta
40 laetus refer parentī tuō!”

ef-ferre ex-tulisse ē-lātum
noctū *adv* = nocte
ad-stāre

tumidus -a -um = turgi-
dus (: turbidus)
in caelum tollere : glōriā
afficere
labor = rēs difficilis
et molesta
sēdēs = locus ubi aliquis
habitat
cōsīdere = sēdem
capere
Grāius -ī *m* = Graecus
proprius ↔ aliēnus

referre = nūtiāre
parēns -entis *m/f*
= pater/māter
stupe-facere = stupentem
facere
sē corripere = citō
surgere

Hōc somniō et vōce divīnā stupefactus Aenēās ē lectō
sē corripuit manūque ad caelum tendēns deōs precātus

eum certiōrem facere
= eī nūntiāre
longinquus -a -um
↔ propinquus

aequor -oris *n* = mare
sumum, mare

mare Īonium: inter
Graeciam et Siciliam
et Italiam
nimbus -ī *m* = nūbēs
quae imbrem affert
repentīnus -a -um (< re-
pente) = subitus

dis-cernere

inter-diū ↔ noctū
tot-idem *indēcl* = idem
numerus
quo-ad = ūsque ad id
tempus quō
dē-ferre -tulisse -lātum

Strophadēs -um *f*
Harpŷiaē -ārum *f*

volucris -is *f* = avis

Notus -ī *m* = ventus quī ā
meridiē flat
unda -ae *f* = parvus
flūctus
Zacynthos -ī *f*

Samē -ēs *f* (= *Cephalēnia*)

sacrificāre = sacrificium
facere

est. Quō factō patrem suum dē rē certiōrem fēcit, quī
sine morā terram illam longinquam quaerendam esse
cēnsuit. Trōiānī igitur, paucīs relictīs, hanc quoque sē- 45
dem dēseruērunt et rūrsus vāstum aequor classe percur-
rēbant.

Mare Īonium

Postquam in altum prōvectae sunt nāvēs nec iam
ūllae terrae appārēbant, nimbus repentīnus sōlem oc- 50
cultāvit imbrem tempestātemque afferēns. Continuō
magnī flūctūs surgunt et nāvēs per mare vāstum iactan-
tur. Palinūrus, optimus gubernātor, rēctum cursum te-
nēre nōn poterat neque diem noctemque discernere,
cum nec sōl interdiū nec stēllae noctū appārērent. Trēs 55
diēs totidemque noctēs nāvēs caecae errābant, quoad
quārtō diē in litora Strophadum dēlātae sunt. (Stropha-
dēs dīcuntur duae parvae īnsulae in marī Īoniō sitae.)
Inde pulsī ab Harpŷiīs, mōnstrīs foedissimīs quibus
corpora volucrum, vultūs virginum sunt, ad septentriō- 60
nēs cursum tenuērunt. Notus vēla implēbat, nāvēs cele-
riter per undās vehēbantur quō ventus ferēbat. Iam in
mediō marī appārēbant īnsulae arduae Zacynthos
Samēque et Ithaca, rēgnum et patria Ulixīs; mox etiam
cernēbātur Leucāta, īnsulae Leucadiae prōmunturium 65
nautīs metuendum, in quō templum Apollinis situm
est. Hunc locum Trōiānī fessī petivērunt. In terram
ēgressī Iovī sacrificāvērunt, atque Aenēās clipeum,

quem cuidam hostī adēmerat, ad forēs templī fixit et

70 hunc versum īnscrīpsit:

288 AENEAS HAEC DE DANAIIS VICTORIBVS ARMA.

Tum sociōs portum linquere iussit, ac nāvēs ab īnsulā
Leucadiā praeter litora Ēpīrī vectae prōtinus ad portum
Būthrōtī urbis accessērunt.

75 *Andromachē et Helenus*

Hīc fāma incrēdibilis iīs allāta est: Helenum, Priamī
filium, rēgnō Ēpīrī potitum esse atque Andromachēn,
viduam Hectoris, uxōrem dūxisse! Hāc fāmā stupefac-
tus Aenēās, cum ā virō ipsō certior fierī cuperet, classe

80 in portū relictā ad urbem prōgrediēbātur. Sed ante ur-
bem Andromachēn invēnit, quae in lūcō sacrificābat
Mānēsque Hectoris invocābat ad tumulum et duās ārās
quās ibi sacrāverat. Ut Aenēam cōspexit venientem et
arma Trōiāna agnōvit, rē incrēdibili exterrita palluit
85 animusque eam reliquit; lābitur et post longum tempus
tandem “Nāte deā, vīvisne?” inquit, “aut, sī ā mortuīs
revenīs, dīc mihi: Hector ubi est?” lacrimāsque effūdīt
et omnem locum clāmōre implēvit. Aenēās turbātus
paucīs respondit: “Vivō equidem vītamque per mākima

90 perīcula servō. Nē dubitāveris! Sed quae fortūna tē
revisit, Hectoris Andromachē?” Illa vultum dēmīsit et
parvā vōce locūta est: ‘sē et Helenum Trōiā captā ā
Pyrrhō in Ēpīrum abductōs esse; posteā vērō, cum
Pyrrhus interfectus esset ab Oreste, Agamemnonis filiō,

A. haec arma dē Danaīs
victōribus *capta deō dat*
linquere liquisse lictum
= relinquere

Būthrōtum -ī n

Andromachē -ēs f, acc -ēn

in-crēdibilis -e = vix crē-
dendus; (factum) i. e =
quod vix crēdī potest

vidua -ae f = mulier quae
maritum amīsit

lūcus -ī m = silva deō
sacra
(dī) Mānēs -ium m =
animae mortuōrum
ut (+ perf) = ut primum,
postquam
agnōscere -nōvisse
= recognōscere
ex-terrēre = terrēre
pallēscere -luisse =
pallēre incipere,
pallidus fierī

paucīs verbīs

Orestēs -is m
Agamemnōn -onis m:
dux Graecōrum

extrēmus -a -um *sup*
< extrā

cāsus = id quod accidit

invītāre = (hospitem
domum suam) vocāre,
recipere

dī-gredi-gressum
= discēdere

Phoebus -ī *m* = Apollō

iuencus -ī *m* = bōs
iuvenis

rēri = arbitrāri

(locum) effugere = vitāre

antrum
-ī *n*

gurgēs -itīs *m* = vorāgō
turbida

prae-stat = melius/prae-
ferendum est
circum-ire
īn-formis -e ↔ fōrmōsus

(rem) experīri -rtum =
cognōscere quālis sit
(rēs)

Helenum Chāoniā, parte Ēpīri extrēmā, potitum esse et
sē uxōrem dūxisse.’ 95

Dum haec nārrat itemque dē cāsū Aenēae et Ascaniī
puerī quaerit, ex urbe venit Helenus cum multīs comiti-
bus; quī cīvēs suōs laetus agnōscit eōsque in urbem ad
convīvium magnificum invitat. 100

Priusquam inde dīgressus est, Aenēās ā rēge Helenō,
quī dīvinā mente nūmina Phoebī sentiēbat, quaesivit
‘quae perīcula sibi vitānda essent?’ Ille, immolātis ex
mōre iuencīs, Aenēam ad Phoebī templum manū
dūxit, deinde dīvinō ex ōre haec fātus est: “Nāte deā! 105
Pauca tibi dīcam, nam cētera fārī vetat Iūnō. Italia,
quam tū iam propinquam esse rēris, longō cursū abs tē
dīviditur: prius circum Siciliam tibi nāvīgandum est
quam in illā terrā urbem condere poteris. Haec Italiae
lītora quae nōbīs proxima sunt, effuge: cūncta oppida ā 110
malīs Graecīs habitantur. Sed ubi ventus ad ōram Sicu-
lam tē advēxerit et fretum angustum ā dextrā patēbit,
laevam pete! Nam illud fretum duo mōnstra horrenda
tenent, latus dextrum Scylla, laevum Charybdis, quae
in īmō gurgite latēns raptās nāvēs vāstīs flūctibus mer- 115
git; at Scylla, cui caput et pectus est virginis, venter
lupī, cauda delphīnī, ex antrō suō obscurō nāvēs in saxa
trahit. Praestat tōtam Siciliam longō cursū circumīre
quam semel Scyllam īnfōrmem vidēre et saxa illa re-
sonantia experīri. Praetereā hoc ūnum ante omnia tē 120
moneō: semper Iūnōnem prīmam adōrā atque illi deae

potentī m̄xima sacrificia fac! Sic dēnique, Siciliā re-
 lictā, tūtus in Italiam perveniēs. Haec sunt quae meā
 vōce licet tē monēre. Age, vāde, et factis tuis Trōiam ad
 125 caelum tolle!”

Quae postquam Helenus vātēs dīvinō ōre fātus est,
 dōna magnifica ad nāvēs ferrī iussit. Item Andromachē
 Ascaniō vestem pretiōsam, quam suis manibus cōnfēce-
 rat, dōnāvit.

130 *Mōns Aetna*

Eō diē Trōiānī iūxtā Ceraunia prōmunturium vectī
 sunt, unde cursus brevissimus est in Italiam. Post sōlis
 occāsus in lītus ēgressī sunt et fessī somnō sē dedērunt;
 sed mediā nocte Palinūrus, cum ventum secundum cae-
 135 lumque serēnum vidēret, signum proficiscendī dedit.

Iam aurōra ab oriente rubēbat, cum procul humilēs
 collēs appāruērunt. “Italia!” prīmus exclāmat Achātēs,
 atque sociī omnēs laetō clāmōre Italiam salūtant. Tum
 pater Anchīsēs magnam pateram merō implēvit atque in
 140 celsā puppī stāns deōs invocāvit:

528 “*Dī maris et terrae tempestātumque potentēs,
 ferte viam ventō facilem et spīrāte secundī!*”

Iam vēlis plēnīs Italiae lītōrī appropinquābant, tem-
 plumque Minervae in arce appārēbat. Neque vērō in
 145 terrā illā Graecōrum morātī sunt, sed Iūnōnī sacrificiīs
 factis praeter lītora Italiae ad Siciliam versus nāvīgāvē-
 runt.

potēns -entis = quī
 magnam potestātem
 habet

vātēs -is *m/f* = homō qui
 dīvinō modō rēs futurās
 praedicit

Ceraunia -ōrum *n*: prō-
 munturium Ēpirī

occāsus -ūs *m* < occidere

signum = id quō aliquid
 significātur
 aurōra -ae *f* = prīma lūx
 (ante sōlem ortum)
 Achātēs -ae *m* (*acc-ēn*,
abl-ē): Aenēae amīcus
 fidissimus

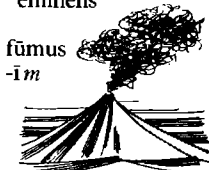
patera -ae *f* = vās humile
 ex quō vinī sacrificium
 fit

maris potēns = potestā-
 tem maris habēns
 spīrāre = flāre
 : date cursum facilem
 et ventōs secundōs

morārī (< mora) = diū-
 tius in locō manēre

ē-dere -didisse -ditum
 < ē + dare
 nī-mīrum *adv* = scilicet,
 certē

scopulus -ī *m* = saxum
 eminēns

ignārus viae (*gen*) = quī
 viam ignōrat
 Cyclōpēs -um *m*

horribilis -e = horrendus
 ē-mittere

ortus -ūs *m* (< orīrī)
 ↔ occāsus

extrēmus : māximus
 cōnficī = cōnsūmī,
 invalidus fierī
 supplex -icis = ōrāns
 prō-cēdere -cessisse

resistere -stitisse
 sē cōnferre (in locum)
 = ire

flētus -ūs *m* < flēre
 tollere = auferre
 quī- quae- quod-cumque
 = quem/quam/quod
 libet; quās-cumque
 terrās = quās terrās
 (vōbīs) libet

pereō | hominum (-ō nōn
 ēlīditur)

Mox procul cernēbātur mōns Aetna, et simul ā dextrā
 audiēbātur fragor quem saxa flūctibus pulsāta ēdēbant,
 atque in infimā vorāgine appārēbat fundus maris. “Nī- 150
 mīrum haec est illa Charybdis” inquit Anchisēs, “Hōs
 scopulōs, haec saxa horrenda Helenus memorābat. Ō
 sociī, ēripite nōs ē periculō!” Primus Palinūrus prōram
 ad laevam vertit, et cūncta classis rēmīs ventisque lae-
 vam petivit. 155

Inde, postquam sōl occidit, fessī et ignārī viae ad
 ōram Cyclōpum advectī sunt. Iūxtā haec loca surgit
 Aetna, mōns ingēns, unde fūmus flammaeque ad cae-
 lum ēduntur, interdum etiam saxa lapidēsque cum fra-
 gōre horribili ab imō fundō ēmittuntur. Tōtam illam 160
 noctem Trōiānī perterritī in silvīs latuērunt, cum
 causam tantī fragōris ignōrārent.

Posterō diē paulō ante sōlis ortum vir ignōtus ex-
 trēmā fame cōnfectus ē silvīs prōcessit atque supplex
 manūs ad lītus extendit; barbam horrentem gerēbat et 165
 sordidam scissamque vestem — at Graecus erat, quon-
 dam armātus adversus Trōiam missus. Ubi vestimenta
 et arma Trōiāna procul agnōvit, paulum exterritus resti-
 tit, sed mox ad litus sē contulit cum flētū precibusque:
 “Per deōs superōs vōs ōrō, Teucrī, hinc tollite mē! In 170
 quāscumque terrās abdūcite! Hoc satis est! Fateor mē
 cum cēteris Graecīs Īlium bellō petivisse, quam ob rem,
 sī tantum est scelus meum, iacite mē in flūctūs!

Sī pereō, hominum manibus perisise iuvābit!”

175 Hoc audiēns ipse pater Anchīsēs iuvenī supplicī dex-
 tram dedit eumque interrogāvit ‘quis esset?’ et ‘unde
 venīret?’ Ille, victō tandem terrōre, haec respondit: “Ex
 patriā Ithacā Trōiam profectus sum comes infēlicis
 Ulixis. Hīc mē sociī, dum trepidī fugiunt, in vāstō Cy-
 180 clōpis antrō dēseruērunt. Mōnstrum infandum est Cy-
 clōps ille nōmine Polyphēmus, quī carne et sanguine
 hominum miserōrum vescitur! Egomet vīdī eum in me-
 diō antrō iacentem duōs dē nostrō numerō manū pre-
 hēnsōs ad saxum frangere ac membra eōrum cruenta
 185 dēvorāre! Nec vērō tālia passus est Ulixēs, nam cum
 Polyphēmus carne vīnōque implētus per antrum iacē-
 ret, nōs longam hastam acūtā in oculō eius, quem
 solum in mediā fronte habēbat, dēfiximus: ita tandem
 sociōs necātōs ultī sumus. — Sed fugite, ō miserī, fugite
 190 ac fūnēs nāvium incīdite! Nam quālis Polyphēmus tālēs
 centum aliī Cyclōpēs infandī ad haec curva litora habi-
 tant et in altīs montibus errant.”

Vix haec dīxerat, cum ipsum Polyphēmum pāstōrem
 caecum inter pecudēs suās ambulāntem vīdērunt et lī-
 195 tora nōta petentem —
 658 *mōnstrum horrendum, infōrme, ingēns, cui lūmen ad-
 ēmptum!*

Postquam ad mare vēnit, vulnus magnō cum gemitū
 lāvit. Trōiānī vērō celeriter fūnēs incīdērunt et nāvēs
 200 rēmīs incitāvērunt. Hoc sēnsit Polyphēmus, sed cum
 eōs capere nōn posset, clāmōrem horribilem sustulit,

terror -ōris *m* < terrēre

trepidus -a -um =
 pavidus, timidus
 Cyclōps -ōpis *m*
 in-fandus -a -um
 = horrendus
 (carne) vesci = cibō ūtī,
 (carnem) ēsse
 ego-met = ego (ipse)

patī passum = sinere

hasta acūta

aliquem ulcīscī = necem
 alicuius *u.*
 in-cīdere -disse -sum
 (< -caedere) = secāre

pecudēs : ovēs

cui lūmen (: oculus)
 adēmptum *est*

in-citāre = citō movēre
 sentire sēnsisse sēnsū
 tollere sus-tulisse sub-
 lātum; clāmōrem *t.*
 = clāmāre

con-tremēscere -muisse
= valdē tremere
cavus -a -um = cuius
media pars vacua est
con-currere -risse = in
eundem locum currere

Pachȳnum -ī *n*
Lilybaeum -ī *n*
circum-vehere: locum
circumvehī = circum
locum vehī
Eryx -ycis *m*
Drepanum -ī *n*
Acestēs -ae *m* (*acc -ēn*)
genitor -ōris *m* = pater
ex-cēdere -cessisse; ē vitā
e. : morī

sepelire -īvisse -ultum =
(hominem mortuum)
terrā operīre
sepulcrum -ī *n* = locus
ubi homō sepultus est

quō mare et terrae contremuērunt atque penitus reso-
nuit mōns cavus. Cyclōpēs ē silvīs et altīs montibus ad
lītora concurrērunt, unde singulis oculīs Trōiānōs ē
cōspectū abeuntēs prōspiciēbant. 205

Trōiānī profugī, postquam Pachȳnum et Lilybaeum
prōmunturia circumvectī sunt, tandem sub monte
Eryce portum Drepanī petivērunt, ubi ā rēge Acestā be-
nignē receptī sunt. Hic Aenēās genitōrem Anchīsēn
āmīsit, ille enim cōfectus aetāte ē vitā excessit — 210
nēquīquam ex tantīs periculīs ēreptus.

Aenēās, postquam ossa patris in monte Eryce sepelī-
vīt, ex Siciliā atque ā sepulcrō genitōris dīgressus est.

PENSVM A

Dē cāsū ablātīvō

Graecī, cum Trōiam v- capere nōn possent, dol- ūsī sunt:
equum ligneum milit- armāt- complēvērunt et in lītor- reli-
quērunt. Mult- spectant- Lāocoōn omn- vīr- equum hast-
percussit. Paul- post duo anguēs rēct- vi- eum petunt. Part-
mūrōrum dēstrūct- equus host- plēnus magn- labōr- in
urbem trahitur fūn-. Velut fēst- di- templa frond- ōrnantur.
Equ- patefact- militēs exeunt; occīs- urbis cūstōd- sociōs
suōs recipiunt in urbem quae dēfēnsōr- carēbat. Interim
Trōiānī sine cūr- dormiēbant, in ī- Aenēās, Anchīs- et
Vener- de- nātus. Ille clāmōr- et strepit- ē somn- excitātus
est.

Cum Priamus gladi- cingerētur, Hecuba, quae vir- prū-
dentior erat, "Iam nōn tēl- egēmus" inquit, "sed auxili- deō-
rum!" Dūcent- Vener- Aenēās salvus domum rediit e-dem
vi- qu- dom- exierat. Anchīsēs loc- sē movēre nōluit et

“Ipse” inquit “me— man— moriar. Nōlite me— caus— hīc morārī!”

Prīm— aestāt— Trōiānī duc— Aenē— ex Asi— profectī sunt. In medi— mar— Aegae— est īnsula nōmin— Dēlos, quae Trōiānōs tūt— port— recēpit. Dēl— relict— in Crētam vēnerunt. Ibi Trōiānī foed— pestilenti— afficiēbantur et agrī sōl— flagrant— torrēbantur.

Aedēs Iovis Capitōlinī mult— magnificentior est cēter— omn—; ea summ— de— digna est. In templum Iovis Statōris senātus e— di— convēnit qu— Cicerō, ōrātiōn— clārissim— habit—, Catilinam Rōm— expulit. Pāc— terr— mar—que fact— Iānus clauditur.

Polycratēs tant— fēlicitāt— et tant— glōri— erat ut dī eī invide— rent.

PENSVM B

In Crētā Trōiānī foedā — afficiēbantur atque agrī sōle —. Penātēs — [= nocte] vīsī sunt ante lectum Aenēae —, quī Trōiānīs et — eōrum novam terram prōmīsērunt. Ergō ex īnsulā — [= exīre] cōstituērunt et rūsus in altum — sunt. Ibi — — [= subitus] sōlem occultāvit ita ut diem noctemque — nōn possent ac nāvēs trēs diēs —que noctēs caecae errārent, — in īnsulās Strophadēs — sunt.

In Ēpīrō Aenēās fāmam — [=vix crēdendam] audīvit: Helenum parte Ēpīrī — esse et Andromachēn, — Hectoris, uxōrem dūxisse. Andromachē in — [=silvā sacrā] dīs Mānibus —. Helenus laetus Trōiānōs — [= recognōvit] eōsque ad convīvium — [= vocāvit]. Tunc ille — dīvīnō ōre rēs futūrās praedixit.

Charybdīs nāvēs in — [= vorāginem] mergit, et Scylla — [↔ fōrmōsa] nāvēs in — periculōsōs trahit. — [= melius est] tōtam Siciliam — quam illa mōnstra —.

— [= ut prīmum] Italia in cōspectum vēnit, Anchīsēs — vīnō implēvit et deōs maris — [= potestātem habentēs] invocāvit. Trōiānī in terrā Graecōrum — [< mora] nōlēbant.

Vocābula nova:

pondus
posterī
pestilentia
aequor
nimbus
volucris
unda
vidua
lūcus
iuventus
gurgēs
antrum
vātēs
occāsus
aurōra
patera
scopulus
fūmus
lapis
ortus
flētus
terror
genitor
sepulcrum
curvus
tumidus
longinquus
repentīnus
incrēdibilis
extrēmus
infōrmis
potēs
supplex
trepidus
infandus
horribilis
cavus
condere
potīri
excēdere

prōvehere
 subducere
 torrere
 adstare
 stupefacere
 certiorem facere
 discernere
 deferre
 sacrificare
 linquere
 agnoscere
 exterrere
 pallescere
 invitare
 digredi
 reri
 praestare
 circumire
 experiri
 morari
 edere
 emittere
 se conferre
 vesci
 incidere
 contremescere
 concurrere
 circumvehere
 sepelire
 citō
 adeō
 noctū
 interdiū
 totidem
 quoad
 quicumque
 nimirum
 egomet

Ex Aetnā — flammaeque surgunt atque saxa — que —. In
 orā Cyclōpum vir Graecus accessit cum — [= lacrimis] preci-
 busque: “Hinc in quās — terrās abducite mē!” Anchisēs virō
 — [= orantū] manum dedit. Mōnstrum horrendum erat Po-
 lyphēmus, quī in — obscurō habitābat et carne hūmānā —.
 Cum ille accēderet, Trōiāni fūnēs nāvium — [= secuērunt]
 et — [= celeriter] aufūgērunt. Polyphēmus clāmōrem —
 [< horrēre] sustulit, quō penitus resonuit mōns —.

In Sicilia Aenēas ossa — [= patris] suī —. Tum ex Sicilia
 atque ā — patris — est [= discessit].

Fōrma litterae C est līnea —. Onus grave magnum —
 habet. — est parvus flūctus. Chāonia est pars Ēpīri —. —
 est bōs iuvenis. Saxa flūctibus pulsāta fragōrem —.

Synōnyma: (summum) mare et —; avis et —; turgidus et
 —; pavidus et —; (urbem) cōstituere et —; relinquere et —;
 arbitrari et —; tam valdē et —; scilicet et —; ego (ipse) et —.

Contrāria: occāsus et —; (nāvem) dēducere et —; propin-
 quus et —; noctū et —.

PENSVM C

Quid Trōiāni profugī sub monte Īdā fēcērunt?

Quōmodo rēx Thrāciae aurō Priamī potitus est?

Quid deus Apollō Trōiānis pollicitus est?

Cūr Trōiāni in Crētā manēre nōn potuērunt?

Cūr Palinūrus rēctum cursum tenēre nōn potuit?

Quae insulae in mari Īoniō sitae sunt?

Quid fēcit Aenēas in insulā Leucadiā?

Ubi Aenēas Andromachēn invēnit?

Quid Andromachē Aenēae nārrāvit?

Cūr Aenēas per fretum Siciliae nāvīgāre nōluit?

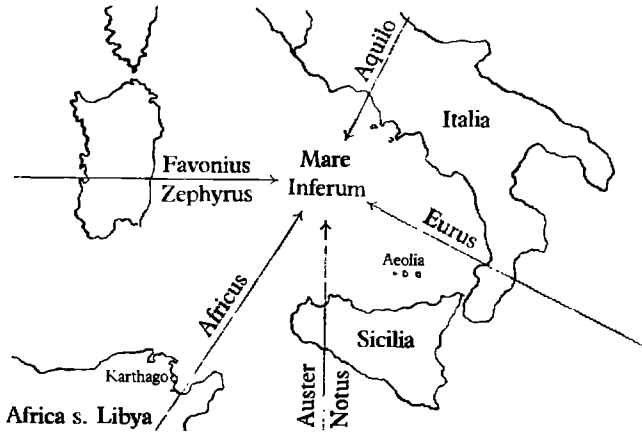
Quid Andromachē Ascaniō dōnāvit?

Cūr Trōiāni Italiā reliquērunt?

Quid accidit in orā Cyclōpum?

Num Polyphēmus Trōiānōs fugiētēs vidit?

Ubi pater Anchisēs sepultus est?

Venti

KARTHAGO

[Ex Vergiliū Aenēidis librō I, solūtis versibus]

Iūnō

Urbs antīqua fuit, Karthāgō, in ōrā Āfricae contrā Italia
 liam sita, dives atque bellicōsa. Hanc urbem Iūnō magis
 aliīs omnibus dīlēxisse dicitur, hoc rēgnum omnium
 5 gentium esse volēbat. Sed audīverat genus ā Trōiānō
 sanguine ortum ōlim arcem Karthāginis expugnātūrum
 esse. Id metuēns et memor veteris bellī quod ad Trōiam
 prō cārīs Argīs gesserat (nōndum oblīta erat causam irae
 ac dolōris: iūdicium Paridis, quī Venerem deam pul-
 10 cherrimam esse iūdicāverat), Trōiānōs per mare tōtum
 iactātōs longē ā Latiō arcēbat. Itaque fātīs āctī multōs
 iam annōs circum omnia maria errābant.

33 *Tantae mōlis erat Rōmānam condere gentem!*

Vix ē cōspectū Sicīliae in altum vēla dabant laetī,
 15 cum Iūnō, aeternum vulnus sub pectore servāns, haec

Karthāgō -inis f

bellicōsus -a -um = bellī
 studiōsus
 dīligere -lēxisse -lēctum

genus = gēns

ōlim = aliquandō post

memor -oris = quī me-
 mīnit, reminiscēns
 (↔ oblītus)

iūdicium -īn = sententia
 pulcherrimam: ex tribus
 deābus Iūnōne, Venere,
 Minervā

iūdicāre = cēnsēre
 arcēre = prohibēre
 fāta pl = fātum

mōlēs = labor molestus
 ac difficilis
 ventīs vēla dabant

vulnus : dolor

haec sēcum *dixit*
 mē-ne nōn posse? = nōn-
 ne ego possum?
 dis-icere-iēcisse-iectum
 = in variās partēs iacere
 scelus: v. xxxvii. 128

rēgīna-ae f = rēgis con-
 iūnx, fēmina rēgnāns
 Iovis soror: Sāturnus est
 pater utriusque

scēptrum -ī n = baculum
 quō rēgis imperium sig-
 nificātur

Nympha-ae f: Nymphae
 sunt deae minōrēs quae
 silvās, montēs, flūmina
 incolunt

im-pellere-pulisse
 -pulsum = pulsāre
 Eurus-ī m = ventus quī
 ab oriente flat
 Āfricus-ī m = ventus quī
 ab Āfrica flat
 volvere = circum (in or-
 bem) agere/vertere
 crēber-bra-brum
 = frequēns

rigēre = flectī nōn posse

oc-cidere = cadere,
 interficī, morī
 Īliacus -a -um (< Īlium)
 = Trōiānus
 procella-ae f = ventus
 rapidus

sēcum: “Mēne rēgem Teucrōrum ab Italiā āvertere nōn
 posse? Nōnne Minerva classem Graecōrum ventīs dis-
 icere atque submergere potuit ob ūnūs Āiācis scelus?
 At ego, deōrum rēgīna Iovisque et soror et coniūnx, ūnā
 cum gente tot annōs bellum gerō!” Tālia animō incēnsō 20
 sēcum cōgitāns dea in Aeoliam, nimbōrum patriam, vē-
 nit. Hīc rēx Aeolus in vāstō antrō ventōs tempestātēs-
 que in vinculis tenēt; ipse rēx in celsā arce sedet scēp-
 trum tenēns. Quem tum Iūnō supplex ōrāvit ut classem
 Aenēae submergeret aut disiceret — et simul eī Nym- 25
 pham suam fōrmā pulcherrimam uxōrem prōmīsīt!

Tempestās

Aeolus, ubi haec audīvit, cavum montem hastā im-
 pellit, ac ventī velut agmine factō ex antrō ruunt: Eurus
 Notusque et Āfricus terrās mariaque turbant et vāstōs 30
 flūctūs ad litora volvunt. Subitō nūbēs ātrae caelum
 occultant atque crēbra fulgura cum tonitrū in tenebrīs
 micant. Omnia mortem praesentem nautīs ostendunt.

Statim Aenēās manūs frīgore rigentēs ad caelum ten-
 dēns exclāmat: “Ō virī beātī, quibus in patriā sub altīs 35
 Trōiae moenibus licuit occidere! Utinam ego quoque in
 campīs Īliacīs animam prō patriā effūdissem!” Dum tā-
 lia verba iactat, rapida procella vēla scindit flūctūsque
 ad caelum tollit. Franguntur rēmī, tum prōrā āversā
 latus flūctibus pulsātur. Nāvēs aliae summō flūctū tol- 40
 luntur, aliae inter flūctūs fundum attingunt! Trēs in

saxa latentia abripiuntur, trēs ab altō in vada feruntur,
ūnam ante ipsius Aenēae oculōs ingēns flūctus in pup-
pim ferit atque ter circumagit, tum rapidus vertex eam
45 vorat.

118 *Appārent rārī nantēs in gurgite vāstō...*

Intereā Neptūnus, cum pontum tantā tempestāte
miscērī sentīret, graviter commōtus caput ex summā
undā extulit et prōspiciēns classem Aenēae per tōtum
50 aequor disiectam vīdit. Tum Eurum Zephyrumque ad
sē vocāvit et sic fātus est: “Iamne audētis, ventī, sine
meō nūmine caelum terramque miscēre et tantās tem-
pestātēs excitāre? Ego vōs...! Sed praestat mōtōs flūctūs
sēdāre. Properāte domum rēgīque vestrō haec dīcite:
55 nōn illi datum esse imperium pontī saevumque triden-
tem, sed mihi!” Sic ait, et dictō citius aequor tumidum
sēdāvit, nūbēs collēctās dispulit sōlemque redūxit.

Fessī Aenēadae proxima lītora petentēs ad ōrās Āfri-
cae cursum vertunt. Est in sinū longō locus ubi īnsula
60 portum tūtum efficit inter duōs scopulōs quibus frangi-
tur omnis flūctus. Hūc Aenēās nāvēs septem quae ex
omnī numerō supersunt colligit, ac Trōiānī ē nāvibus
ēgressī magnō cum gaudiō fessa corpora in lītore ster-
nunt. Ac primum Achātēs ignem facit et sociī cibō
65 egentēs frūmentum ūmidum flammīs torrent.

Aenēās intereā scopulum cōnscondit et lātē in mare
prōspexit: nāvis in cōspectū nūlla erat, sed trēs cervōs
in lītore errantēs vīdit, quōs grex longō agmine sequē-

ab-ripere < -rapere
vadum -ī *m* = aqua humilis
(↔ altum)
ferire = pulsāre
circum-agere
vertex -icis *m* = aqua quae
vertitur, gurgēs

nāre = natāre

pontus -ī *m* = mare

ex-tulit = sustulit

tridēns -entis *m*:
Neptūni scēptrum

ego vōs *docēbō*...

sēdāre = tranquillum
facere (↔ turbāre)

dictō citius = citius quam
dictum est
col-ligere -lēgisse -lēctum
↔ spargere
dis-pellere -pulisse
-pulsum = in variās
partēs pellere
Aenēadae -um *m* = Ae-
nēae sociī, Trōiāni

sinus
-ūs *m*

cervus
-ī *m*

<p>sternere strāvissestrātum</p> <p>praeda -ae f = quod capitur vel rapitur</p> <p>malōrum ignārī sumus</p> <p>vōs qui graviōra passi estis Scyllaeus -a -um rabiēs -ē f = ira saeva atque amēns accēstis = accessistis Cyclōpius -a -um expertī estis animus ↔ timor forsan = fortasse</p> <p>discrīmen -inis n = tem- pus periculōsum tendere (in locum) = ire fās est rēgnum Trōiae re- surgere dūrāre = dūrus esse, patiēns esse vōs-met = vōs spem simulāre = spem ostendere falsam</p> <p>ex-plōrāre = inspicere rūpēs -is f = saxum</p>	<p>bātur. Celeriter arcum sagittāsque manū corripuit, quae tēla gerēbat fidus Achātēs, et primum ipsōs ducēs gregis 70 strāvīt, tum omnem gregem in silvam ēgit, nec prius dēstitit quam septem ingentia corpora humī iacēbant. Hinc portum repetīvit et praedam omnibus sociīs parti- tus est. Vīnum deinde, quod iīs ā litore Siciliae abeunti- bus dederat bonus Acestēs, dīvisit, et hīs dictīs maestōs 75 cōnsōlātus est:</p> <p>“<i>Ō sociī — neque enim ignārī sumus ante malōrum —</i> 198 <i>ō passi graviōra, dabit deus hīs quoque finem.</i> <i>Vōs et Scyllaeam rabiem penitusque sonantēs</i> 200 <i>accēstis scopulōs, vōs et Cyclōpia saxa</i> 80 <i>expertī. Revocāte animōs maestumque timōrem</i> <i>mittite! Forsan et haec ōlim meminisse iuvābit!</i> <i>Per variōs cāsūs, per tot discrīmina rērum</i> <i>tendimus in Latium, sēdēs ubi fāta quiētās</i> 205 <i>ostendunt: illīc fās rēgna resurgere Trōiae.</i> 85 <i>Dūrāte, et vōsmet rēbus servāte secundīs!”</i></p> <p>Ita loquitur, et māximīs cūrīs aeger vultū spem simu- lat. Illī autem, postquam cibō et vīnō vīrēs restituērunt, multum dē sociīs amissīs loquuntur inter spem metum- que dubiū, utrum eōs vīvere crēdant an iam periisse. 90</p> <p><i>Venus genetrīx</i></p> <p>Posterō diē, ut primum lūx orta est, pius Aenēās exīre cōstituit et nova loca explōrāre atque quaerere quī hominēs incolerent. Classem sub rūpe in umbrā</p>
--	--

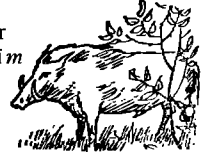
95 arborum occultat; ipse ūnō Achātē comitātus graditur
 duo tēla manū gerēns. Cui māter Venus in mediā silvā
 obviam iit vestem et arma virginis vēnantis gerēns, ac
 prior “Heus” inquit “iūvenēs! Vidistisne forte sorōrem
 meam hīc errantem aut vēstīgia aprī fugientis sequen-
 100 tem?” Ad haec Veneris filius “Sorōrem tuam” inquit
 “neque audīvī neque vīdī, ō ... — quam tē appellem? —
 ō, dea certē, nam vultus tibi haud mortālis est nec vōx
 hūmāna sonat. Forsitan ipsa Diāna sīs, an ūna ē genere
 Nymphārum? Quaecumque es, sīs nōbīs fēlix et doceās
 105 nōs quō sub caelō et quibus in ōrīs versēmur; namque
 ignārī et hominū et locōrum errāmus, postquam ven-
 tō et flūctibus hūc actī sumus. Multās hostiās ante ārās
 tibi immolābimus!”

Tum Venus “Equidem” inquit “tālī honōre mē haud
 110 dignam putō. Virgō Karthāginiēnsis sum; nōbīs mōs est
 arcum sagittāsque gestāre et in silvīs vēnārī. In ōram
 Libyae vēnistī, in rēgnum Dīdōnis rēgīnae, quae Tyrō,
 ex urbe Phoenīcēs, hūc profecta est frātre improbum
 fugiēns. Huic coniūnx erat Sychaeus, dīvitissimus
 115 Phoenīcum. Rēgnum autem Tyrī habēbat frāter Dīdō-
 nis Pygmaliōn, rēx impius atque scelestus. Ille aurī cu-
 pidus Sychaeum ante āram clam necāvit factumque diū
 cēlāvit et multā simulāns viduam maestam falsā spē
 ēlūsit. Sed in somnīs Dīdōnī appāruit imāgō coniugis
 120 mortuī, quī mīrum in modum ōs pallidum tollēns āram
 cruentam et pectus suum vulnerātum nūdāvit et scelus

ūnō comitātus = ūnum
 comitem habēns
 gradī (< gradus) = ambu-
 lāre, prōgredi

ob-viam ire = occurrere
 vēnārī = ferās persequi et
 occidere

aper
 aprī m

Diāna -ae f = Iovis filia,
 dea vēnantium
 forsitan (sīs) = fortasse
 (es)
 fēlix = favēns

ōra = regiō

hostia -ae f = bēstia quae
 immolātur

honōs -ōris m = signum
 laudis, glōria
 Karthāginiēnsis -e
 < Karthāgō
 gestāre = gerere

Libya -ae f = Āfrica
 Tyrus -ī f
 Phoenīcē -ēs f: regiō Sy-
 riae maritima; incolae:
 Phoenīcēs -um m
 fugere aliquem = fugere
 ab aliquō
 Pygmaliōn -ōnis m
 im-pius -a -um ↔ pius

clam = occultē

cēlāre = occultāre
 (↔ patefacere)
 ē-lūdere -sisse -sum =
 fallere ac dēridēre
 ōs: vultus

nūdāre = nūdum facere

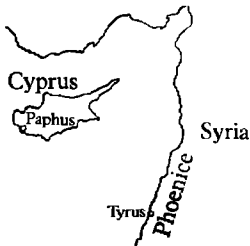
thēsaurus-ī *m* = aurī et
argentī cōpia occulta

(fugam) parāre = facere
quod opus est (ad
fugam)

onerāre = onere implēre

Tyriū-ōrum *m* < Tyrus
dē-venīre = pervenīre

tandem : dīcite mihi, rogō

ap-pellere -pulisse
-pulum < ad-pellere

egēns-entis = quī rēbus
necessāriis caret,
pauper

quī-cumque = quisquis

quī advēneris (*conā*) =
quoniam advēnistī
pergere = ire pergere

līmen : domus

Aquilō-ōnis *m* = ventus
quī ā septentrionibus
flat

rēgis omne patefēcit; tum uxōrī suāsīt ut celeriter ex patriā excēderet, et simul veterēs thēsaurōs occultōs, ignōtum pondus aurī et argentī, mōnstrāvīt. Hōc somniō commōta Didō fugam clam parāre coepit unā 125 cum iīs quī tyrannum crūdēlem ōderant aut metuēbant. Nāvēs quae forte parātae erant corripunt onerantque aurō, et avārī Pygmalionis opēs per mare āvehuntur, fēminā duce. In haec loca Tyriū dēvēnērunt, ubi nunc ingentia moenia arcemque novae Karthāginis surgen- 130 tem cernēs. – Sed vōs quī tandem estis? aut quibus ab ōrīs vēnistis? quōve iter facitis?”

Ad haec Aenēās respondit: “Ō dea, sī ā primā ōrigine repetēns labōrēs nostrōs nārrem, ante vesperum finem nōn faciam! Nōs Trōiā antiquā — sī forte ad aurēs 135 vestrās Trōiae nōmen pervēnit — per multa maria vectōs tandem in ōram Libyae tempestās appulit. Sum pius Aenēās, quī Penātēs ex hoste raptōs mēcum classe vehō Italiā novā patriā quaerēs. Vīgintī nāvibus pro- 140 fectus sum, quārum vix septem ē tempestāte supersunt. Ipse ignōtus, egēns per Libyā errō ex Eurōpā atque Asiā pulsus...”

Hīc eum querentem Venus interpellāvit: “Quīcum- que es, dīs caelestibus cārus esse vidēris, quī ad urbem Karthāginem advēneris. Perge modo atque hinc tē cōn- 145 fer ad līmen rēgināe! Namque tibi nūntiō sociōs tuōs salvōs esse classemque relātā et in tūtum locum āctā versīs Aquilōnibus. Perge modo quō tē dūcit via!”

Cum hīs verbīs sē āvertēns dīvinō decōre fulsit. Ille
 150 ubi mātrem agnōvit, fugientem tālibus verbīs incūsāt:
 “Ō māter crūdēlis! Quid totiēs filium falsīs ēlūdis imāgi-
 nibus? Cūr dextrās iungere nōn licet ac vērē colloquī?”

At Venus Aenēam et Achātēn gradientēs nebulā cir-
 cumfūdīt, nē quis eōs cernere neu contingere posset.
 155 Ipsa Paphum in īnsulam Cyprum abiit, ubi templum illi
 est, sēdemque suam laeta revisit.

Dīdō rēgīna

Intereā Aenēās et Achātēs celeriter prōgressī quō via
 dūcīt iam magnum collem scandunt quī urbī Karthāginī
 160 imminet. Inde dēspiciēns Aenēās magnitūdinem urbis
 novae mīrātur atque cīvium industriam: quōrum pars
 mūrōs dūcīt, pars arcem exstruit et manibus saxa volvit;
 hīc portum aliī faciunt, hīc magnī theātrī fundāmenta
 locant aliī ingentēsque columnās ē rūpibus efficiunt.

437 “Ō fortunātī, quōrum iam moenia surgunt!”
 ait Aenēās alta urbis tēcta suspiciēns, ac nebulā cīnctus
 (mīrābile dictū!) in urbem penetrat per mediōs hominēs
 ambulāns neque ab ūllō cernitur.

In mediā urbe Dīdō rēgīna magnificum templum
 170 Iūnōnī aedificābat. Hīc prīmum, novā rē oblātā, Ae-
 nēās salūtem spērāre ausus est et rēbus suis melius cōn-
 fidere: nam rēgīnam opperiēns, dum in ingentī templō
 singula opera lūstrat, vīdit imāginēs bellī Trōiānī ōrdine
 pictās.

decor -ōris *m* (< decēre)
 = pulchritūdō
 fulgēre -sisse
 in-cūsāre = accūsāre

nebula -ae *f* = nūbēs
 quae terram operit
 circum-fundere

Paphus -*if*: oppidum Cy-
 pri cum templō Veneris
 Cyprus -*if*

scandere = ascendere

(urbī) im-minēre = ēmi-
 nēre suprā (urbem)
 industria -ae *f*
 < industrius
 mūrōs dūcere = mūrōs
 aedificāre
 fundāmentum -ī *n* = in-
 fīma pars aedificiī
 (↔ culmen)

fortunātus -a -um = quī
 bonā fortunā ūtitur,
 fēlix

nova rēs : rēs mīra
 oblātā : visā

lūstrāre (oculīs)
 = inspicere
 pingere pīnxisse pictum
 = colōre operīre, imā-
 ginibus ōrnāre

quīs locus = quī locus
Achātēs, voc -ē

laudī : factis laudandis,
glōriāe
rērum: ob rēs (malās)
mortālia : fāta mortālium
(hominum)
tangunt : afficiunt
haec fāma aliquam salū-
tem tibi feret

bellāre = bellum gerere,
pugnāre
premere = armīs petere

īn-stāre = ācritēr pre-
mere, oppugnāre

Priamus corpus Hectoris
filii sui ab Achille
redēmit

Amāzonēs -um f = virgi-
nēs quae tamquam viri
militant

in-cēdere -cessisse = prō-
cēdere, gradī
caterva -ae f = multitūdō
hominum

solium -ī n = sēdēs regiā
magnifica
Poenī-ōrum m = Karthā-
giniēnsēs

Cōstitit et lacrimāns “Quis iam locus” inquit, “Achātē, 459
quae regiō in terrīs nostrī nōn plēna labōris?

Ēn Priamus. Sunt hīc etiam sua praemia laudī,
sunt lacrimae rērum et mentem mortālia tangunt.

Solve metūs: feret haec aliquam tibi fāma salūtem!”

Sīc ait atque oculōs imāginibus pictīs pāscēbat ge- 180
mēns lacrimisq̄ue vultum perfūdīt. Namque vidēbat
Graecōs et Trōiānōs bellantēs, hīc Graecōs fugientēs,
cum ā Trōiānīs premerentur, hīc Trōiānōs, cum saevus
Achillēs instāret currū; in aliā parte vidēbātur Trōilus,
Priamī filius infēlix, armīs āmissis ab Achille fugiēns, in 185
aliā parte Achillēs quī corpus Hectoris mortuum aurō
vēndēbat; tum vērō magnum gemitum dat ut cōspexit
arma, currum atque ipsum corpus amīcī Priamumque
manūs inermēs tendentem. Sē quoque cum prīncipibus
Graecis pugnāntem agnōvit, atque Penthesilēam, virgi- 190
nem bellāntem, quae agmen Amāzonum dūcēbat.

Haec mīranda dum Aenēās intuētur, dum stupet et
fixus in locō haeret, Dīdō rēgīna, fōrmā pulcherrima,
ad templum incessit magnā iuvenum catervā comitāta.
Qualis Diāna, cum in rīpīs aut per montēs mille Nym- 195
phās dūcit ipsa super omnēs ēminēns, tālis erat Dīdō,
tālis laeta inter civēs gradiēbātur. Tūm ante forēs templī
in soliō altō cōsēdit. Lēgēs Poenīs dabat atque opera
facienda aequē partiēbātur — cum subitō Aenēās quōs-
dam sociōs suōs accēdere vidit, quōs tempestās dispule- 200
rat et in aliās ōrās āvēxerat!

Quī postquam ad rēgīnam adductī sunt, Īlioneus,
 māximus eōrum, sic ōrsus est: “Ō rēgīna! Miserī Trō-
 iānī, ventīs per omnia maria vectī, tē ōrāmus nē nōs ab
 205 ōrīs Āfricae arceās. Nōn vēnimus ut praedam faciāmus
 — nōn tanta vīs nec tanta superbia victīs est. Trōiā
 profugī Hesperiam sīve Italiam, terram antīquam, petē-
 bāmus, cum turbidus Auster nōs disiēcit atque paucōs
 nostrum hūc ad vestrās ōrās compulit. Rēx nōbīs erat
 210 Aenēās, quō nēmō iūstior fuit nec magis pius nec bellō
 fortior; quem sī dī vīvum servant, certē prō beneficiīs
 grātiā tibi referet, nec tē paenitēbit nōbīs auxilium
 tulisse. Hoc tantum ōrāmus ut nōbīs liceat classem sub-
 dūcere et nāvēs frāctās reficere. Sī rēgem et sociōs sal-
 215 vōs invēnerimus, laetī Italiam petēmus; sīn ille flūctibus
 periit, at in Siciliam saltem, unde hūc advectī sumus, ad
 rēgem Acestēn nōs dīmittle!”

Tum breviter Dīdō vultū dēmissō fātur:

565 “*Quis genus Aenēadum, quis Trōiae nesciat urbem*
 220 *virtūtēque virōsque aut tantī incendia bellī?*
Nōn obtūnsa adeō gestāmus pectora Poenī.
 569 *Seu vōs Hesperiam magnam Sāturniaque arva*
sīve Erycis finēs rēgemque optātis Acestēn,
auxiliō tūtōs dīmittam opibusque iuvābō.
 225 *Vultis et hīs mēcum pariter cōnsidere rēgnīs?*
Urbem quam statuō, vestra est. Subdūcite nāvēs!
 575 *Atque utinam rēx ipse Notō compulsus eōdem*
afforet Aenēās! Equidem per litora certōs

ad-dūcere ↔ ab-dūcere

ōrdīrī ōrsum = (loquī)
 incipere

praedam facere =
 praedam rapere
 superbia -ae/f < superbus

Auster -trī m = Notus
 com-pellere -pulisse
 -pulsum = in eundem
 locum pellere (↔ dis-
 pellere)
 quō nēmō iūstior est = quī
 omnium iūstissimus est
 pius, comp magis p.

paenitēre: mē (acc) paeni-
 tet ita fēcisse = doleō
 quod ita fēcī

saltem = tantum (sī
 alterum nōn datur)

nesciat : nescire potest

obtūnsus -a -um ↔ acūtus;
 (animus) o. = quī nihil
 sentit
 Sāturnius -a -um
 < Sāturnus
 finēs = terra, regiō

vōs dīmittam

hīs rēgnīs : in hōc rēgnō

: urbs quam statuō
 (= cōstituō)

af-foret = ad-esset
 certōs : fidōs

extrēma loca

sī in (ali)quibus silvīs aut urbibus
ē-rigere (animum) = novā spē afficere
appellāre = alloquī

Aenēās, voc -ā

re-stāre -stitisse
similis -e = quī idem esse vidētur; deō (dat) s. = deī fōrmam gerēns
cōram adv = ante oculōs, praesēns
Libycus -a -um < Libya

miserārī = miser esse ob (alicuius malam fortunam)

sīdus -eris n = stēlla

ob-stupēscere -puisse = stupēre incipere, stupēns fierī
gignere genuisse genitum: māter liberōs parit, pater gignit /parentēs gignunt (tēctō) suc-cēdere = (tēctum) sub-īre per multōs labōrēs mē... in hāc terrā cōnsistere voluit

suc-currere = auxiliū ferre

dīmittam et Libyae lūstrāre extrēma iūbēbō,

sī quibus ēiectus silvīs aut urbibus errat."

230

His dictīs ērēctī Aenēās et Achātēs ē nūbe circumfūsa ērumpere cupiēbant. Prior Aenēam appellat Achātēs: "Quid nunc sentīs, Aenēā? Vidēsne omnia tūta esse et classem sociōsque servātōs, ut dīxit māter tua?"

Vix ea locūtus erat, cum repente scinditur nūbēs et in 235
āera effunditur. Restitit Aenēās in clārā lūce fulgēns, deō similis: namque ipsa Venus filiō suō decōrem mīrābilem dōnāverat. Tum sic rēgīnam alloquitur: "Cōram adsum quem quaeritis, Aenēās Trōiānus, ab undīs Libycīs ēreptus. Ō rēgīna, quae sōla infandōs Trōiae labō- 240
rēs miserāta es, quae nōs domō profugōs atque omnium rērum egentēs in urbem tuam sociōs recipis, grātiās dignās tibi agere nōn possumus — dī tibi praemia digna ferant! Dum fluvīi in maria current, dum sīdera in caelum surgent, semper honōs tuus laudēsque manēbunt, 245
quaecumque terrae mē vocant." Sic fātus Īlioneō aliīsque amīcīs dextram dedit.

Dīdō cum Aenēam ipsum cōram aspiceret, prīmum obstupuit, deinde sic locūta est: "Tūne ille Aenēās quem Anchīsēs et Venus genuērunt? Iam prīdem mihi 250
nōtus est cāsus urbis Trōiae nōmenque tuum.

Quārē agite, ō tēctīs, iuvenēs, succēdite nostrīs!

627

Mē quoque per multōs similis fortuna labōrēs iactātam hāc dēmum voluit cōnsistere terrā.

Nōn ignāra malī miserīs succurrere discō."

255

Haec memorāns Aenēam in rēgiam dūcit. Intereā ad sociōs in lītore relictōs mūnera ampla mittit: vīgintū taurōs, centum suēs totidemque agnōs cum mātribus.

At in rēgiā magnificum convīvium apparātur: tricli-
260 nium splendidē ōrnātur, veste pictā purpurāque Tyriā sternuntur lectī, mēnsae vāsīs argenteīs atque aureīs teguntur.

Aenēās autem ad nāvēs praemittit Achātēn, quī Ascaniō haec nūntiet eumque in urbem dūcat. Praetereā
265 mūnera pretiōsissima afferrī iubet: vestem signīs aurō- que rigentem, quam Helena sēcum tulerat, atque ōrnā- menta pulcherrima, quae ōlim gesserat filia Priamī māxima.

Cupīdō

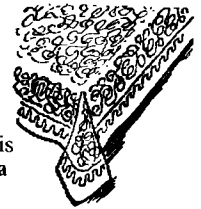
270 At Venus nova cōnsilia in animō versat: ut Cupīdō, faciē mūtātā, prō Ascaniō veniat atque rēgīnam amōre incendat! Ille dictō cārae genetrīcis pāret et in faciem Ascaniī mūtātus laetus incēdit rēgia dōna portāns. Cum in aedēs venit, rēgīna iam in lectō mediō accubuit, iam
275 pater Aenēās et iuvenēs Trōiānī super torōs purpurā strātōs discumbunt. Centum ministrī totidemque ministrae mēnsās onerant dapibus et pōcula pōnunt. Etiam Tyrīī frequentēs conveniunt et in torīs pictīs iubentur discumbere; mīrantur dōna Aenēae et falsī Iūli
280 decōrem dīvīnum. Praecipuē infēlīx Phoenīssa puerō tuendō incenditur. Ille ubi Aenēam complexus est, rēgī-

sūs suis *m/f* = porcus

ap-parāre = parāre

purpura -ae *f* = color ru-
ber pretiōsus

prae-mittere
quī nūntiet/dūcat = ut
nūntiet/dūcat

vestis
picta

versāre = hūc illūc ver-
tere; in animō *v.* = ex-
cōgitāre
faciēs = fōrma
dictum : imperium

ac-cumbere -cubuisse

torus -ī *m* = lectus

minister -trī *m* = servus;
ministra -ae *f* = ancilla
dapēs -um *f* = cibus
optimus, cēna

Phoenīssa -ae *f*: ex Phoe-
nicē fēmina (: Dīdō)

in-scius -a -um = ne-
sciens, ignarus
paulatim = paulum ac
paulum (↔ subito)
ab-olere = delere
temptare = conari

libare = sacrificii causam
effundere

Iopas -ae m

(tempus) trahere = pro-
ducere

ā primā origine
insidiae -arum f = dolus
occultus
error -ōris m < errare
iam septima aestas tē por-
tat errantem : iam septi-
mum annum errās
in omnibus terris

con-ticēscere -cuisse
= tacitus fieri
-ēre = -erunt
intentus = attentus
sic ōrsus est ab altō torō

sī tantus amor tibi est
cognoscere : sī tam
cupis cognoscere

nam petit; quae puerum osculatur et in gremium suum
accipit, inscia quantus deus in gremio sedeat! At Cu-
pido paulatim Sychaeum est memoria Didonis abolere
incipit et animum eius vivo amore accendere temptat. 285

Postquam mensae remotae sunt, optima vina appo-
nuntur. Fit strepitus et voces per ampla atria resonant.
Lucernae accensae de tecto aurato pendent et faces ar-
dentes noctem flammis vincunt. Hic regina pateram
auream gemmatam poposcit implevitque merito, tum si- 290
lentiō in regia factō Iovem precata est ut ille dies Tyrii
Troianisque felix esset, itemque Bacchum et Iunonem
invocavit. Quo factō vinum in mensam libavit et prima
ex patera bibit, deinde ex ordine aliis dedit. Interea
Iopas, fidicen nobilissimus, cantu suo mirabili Tyrios 295
Troianosque pariter delectabat.

Sed infelix Didō noctem vario sermone trahēbat,
multa super Priamō rogātans, super Hectore multa: 750
“Immō, age, et ā primā dīc, hospes, origine nobis 753
insidiās” inquit “Danaum cāsūsque tuorum 300
errōresque tuos. Nam tē iam septima portat
omnibus errantem terris et fluctibus aestas.”

[Hinc incipit Aenēidis liber II:]

Conticuere omnes intentique ora tenēbant.
Inde toro pater Aenēas sic ōrsus ab altō: 305
“Infandum, regina, iubēs renovare dolorem...”
Sed sī tantus amor cāsūs cognoscere nostrōs 10

*et breviter Trōiae suprēmum audire labōrem,
quamquam animus meminisse horret lūctūque refūgit,
310 incipiam.”*

re-fugere
ā lūctū refūgit

Tum intentīs omnibus nārrāvit quae ipse vīderat: ut
Graecī Trōiam insidiīs cēpissent atque incendissent, ut
ipse cum patre et filiō ex urbe flagrantī fūgisset et fātō
pulsus per maria errāvisset. Postquam fūnus patrī in
315 Siciliā factum memorāvit, conticuit tandem atque hīc
fine factō quiētī sē dedit.

ut = quōmodo

fūnus -eris *n*: f. facere
(patrī) = ossa (patris)
sepelire

quiēs -ētis *f* = tempus
quiētum, somnus

PENSVM A

Dē cāsū accūsātīvō

Trōiānī mult- iam ann- per omn- mar- errābant. Neptūnus,
ut class- disiect- vīdit, flūct- sēdāvit, nūb- collēct- dispulit
sōl-que redūxit. Aenēās Itali- nov- patri- quaerēns in Āfric-
dēlātus est. Venus fili- su- certiōr- fēcit ‘soci- salv- esse
class-que in tūt- loc- āct-.’ Aenē- paenitēbat Creūs- uxōr-
Trōiae reliquisse. Aenēās: “Heu m- miser-! Numquam
dom- redībō!” Venus Cupīdin- prō Ascaniō ad Dīdōn- ire
iussit. Ille, ubi Aenē- complexus est, rēgīn- petīvit; quae
puer- ōsculāta est et in gremi- accēpit.

Multae viae Rōm- ferunt. Circus Māximus trecent- pass-
longus est. Pompēius Iūli-, fili- Iūlii Caesaris, uxōr- dūxit.
Senātus C. Octāviān- ‘August-’ nōmināvit. Augustus urb-
Rōm- in XIV regiōn- dīvisit. Nerva ann- tantum et IV mēns-
imperāvit. Nerō, qu- populus tyrann- appellābat, dom-
aure- aedificāvit. Rōmul- rēg- nōn pudēbat in casā habitāre.
Rōmānī Brūt- cōsul- fēcērunt.

Graecī Rōmān- litter- et art- poētic- docuērunt.

Vocābula nova:

iūdicium
rēgīna
scēptrum
Eurus
Āfricus
procella
vadum
vertex

pontus
 tridēns
 cervus
 praeda
 rabiēs
 discrimen
 rūpēs
 aper
 hostia
 honōs
 thēsaurus
 Aquilō
 decor
 nebula
 industria
 fundāmentum
 caterva
 solium
 superbia
 Auster
 sidus
 sūs
 purpura
 torus
 ministra
 dapēs
 fax
 insidiae
 error
 fūnus
 quies
 bellicōsus
 memor
 crēber
 impius
 egēns
 fortunātus
 obtūsus
 īncius
 intentus
 iudicāre
 arcēre
 discere
 impellere
 volvere
 rigēre
 abripere
 ferire
 circumagere
 nāre
 sēdāre
 colligere
 dispellere

PENSVM B

Iūnō irāta erat ob — Paridis, quī Venerem deam pulcherri-
 mam esse — [= cēnsuerat]; eius rei — [= reminiscēns] Trō-
 iānōs ab Italiā — [= prohibēbat]. Tempestās classem Aenēae
 —, sed Neptūnus, cum vidēret — [= mare] — [= ventis
 rapidis] turbārī, mōtōs flūctūs — et nūbēs —. In litore Ae-
 nēas septem — occīdit; hanc — sociīs dēspērantibus divisit,
 dum ipse laetō vultū spem —. Posterō diē, dum nova loca —,
 Venus eī — iit arcum sagittāsque — [= gerēns] Diānae deae
 —, quae in silvis — solet.

Pygmalion, rēx — [↔ pius] et avārus, cum Sychaeum —
 [= occultē] necāvisset, scelus diū — et Dīdōnem viduam
 falsā spē —. Sed eī in somnīs apparuit vir mortuus, quī
 pectus vulnerātum — et rēgis — occultōs mōnstrāvit. Dīdō
 nāvēs aurō — [< onus] et in Āfricam fūgit, nec postea eam
 — ex patriā fūgisse.

Dēspiciēns ex colle quī Karthāginī — Aenēas vidit civēs
 quī magnā — [< industrius] novārum aedium — locābant.
 Dīdō rēgīna magnā — comitāta — [= prōcessit] et in altō —
 cōnsēdit. Quae cum Aenēam cōram aspiceret, primum —,
 tum sic — est [= loquī coepit]: “Tūne ille Aenēas quem
 Anchīsēs et Venus —?”

In rēgiā convīvium — [= paratur]: — [= lectū] Tyriā —
 sternuntur, ministrī mēnsās — [= cibō] onerant. Lucernae dē
 tēctō — et multae — ārdent. Omnibus — [= attentis] Aenēas
 nārrābat dē — [= dolō] Graecōrum et dē — [< errāre] suis.
 Postquam — patri factum memorāvit, — tandem atque —
 sē dedit.

Karthāginiēnsēs, hominēs — [= belli studiōsi], saepe cum
 Rōmānis — [= pugnāvērunt]. Tridēns est — Neptūnī. — est
 bēstia quae immolātur, ut — [= porcus], ovis, taurus. — est
 sūs ferus. Nūbēs quae terram operit — dicitur. Trōiānī, sī in
 Italiā ire nōn possunt, in Siciliā — ire cupiunt.

Synōnima: gurgēs et —; saxum et —; pulchritūdō et —;
 glōria et —; Notus et —; stēlla et —; frequēns et —; nesciēns

et —; fēlix et —; pulsāre et — et —; circumagere et —; natāre et —; ambulāre et —; accūsāre et —; subīre et —; ascendere et —; auxilium ferre et —; dēlēre et —; cōnārī et —.

Contrāria: altum et —; Auster et —; acūtus et —; spargere et —; abdūcere et —; dispellere et —; subitō et —.

PENSVM C

Ubi sita est Karthāgō?

Quae est Iūnō?

Cūr Iūnō Trōiānōs ōderat?

Quid est Aeolī officium?

Quid fēcit Neptūnus cum mare turbārī sentūret?

Quō Trōiānī tempestāte delātī sunt?

Quid Aenēās sociīs suis partītus est?

Quōmodo sociī vīrēs resūtuerunt?

Quae dea in silvā Aenēae obviam iit?

Cūr Aenēās mātrem suam primō nōn agnōvit?

Quid Venus filiō suō nārrāvit?

Quid vīdit Aenēās ex colle dēspiciēns?

Cūr nēmō Aenēam Karthāginem intrantem vīdit?

Quae imāginēs in novō templō pictae erant?

Quid Īlioneus ā Dīdōne petīvit?

Num urbs Trōia Dīdōnī ignōta erat?

Quōmodo Dīdō Aenēam et sociōs eius recēpit?

Quod cōnsilium Venus excōgitāvit?

Quid Cupīdō effēcit in gremiō Dīdōnis sedēns?

Quid Dīdō Aenēam hortāta est?

resurgere
dūrāre
simulāre
explōrāre
gradī
vērārī
gestāre
cēlāre
ēlūdere
nūdāre
onerāre
dēvenire
appellere
incūsāre
circumfundere
scandere
imminēre
lūstrāre
pingere
bellāre
īnstāre
incēdere
addūcere
ōrdīrī
compellere
paenitēre
miserārī
obstupēscere
gignere
succēdere
succurrere
apparāre
praemittere
versāre
abolēre
temptāre
pendēre
lībāre
conticēscere
forsan
vōsmet
obviam
clam
saltem
paulātīm

rogus Dīdōnis

INFELIX DIDO

[Ex Vergiliū Aenēidis librō IV, solūtis versibus]

Flamma amōris

At rēgīna iam caecō amōre flagrat. Magna virī virtūs et gentis honōs in animō versātur, vultus verbaque haerent fixa in pectore, neque cūra membrīs placidam quietem dat.

5

Prīmā lūce Annam sorōrem sic alloquitur: “Anna soror! Quālis hospes tēctīs nostrīs successit, quam nōbilis, quam fortis! Equidem nōn dubitō quīn deā nātus sit. Heu, quam ille fātīs iactātus est! Quae bella exhausta nārrābat! Nisi certum mihi esset nullī virō coniugiō mē iungere, postquam prīmus amor mē morte fefellit, huius ūnīus amōrī forsitan succumbere potuī! Fateor enim, Anna: post mortem miserī Sychaeī coniugis hic sōlus animum meum flexit — agnōscō veteris vestīgia flammae! Sed velim prius terra mē dēvoret vel Iuppiter 15

in pectore : in animō
placidus -a -um = qui-
ētus, nōn turbātus
(↔ ācer)

dubitō num ita sit ↔ *nōn
dubitō quīn* ita sit
(= crēdō ita esse)
(labōrēs) exhaurīre
= perferre
coniugium -ī n = coniu-
gum vīta commūnis
fallere fefellisse falsum

suc-cumbere -cubuisse
↔ resistere; rei s. = rē
vinci

flectere -xisse -xum

velim (+ *com*) = utinam

<p>mē fulmine percutiat, quam pudōrem solvō aut fidem fallō!</p>	<p>fulmen -inis <i>n</i> = fulgur quod terram percutit fidēs = prōmissum</p>
<p>28 <i>Ille meōs, prīmus quī mē sibi iūnxit, amōrēs abstulit; ille habeat sēcum servetque sepulcrō!</i>”</p>	<p>ille quī prīmus..., meōs amōrēs abstulit in sepulcrō</p>
<p>20 Ad haec Anna “Ō soror mea dilēcta!” inquit, “Sōlane maerēns aetātem agēs? Nec dulcēs liberōs nec Veneris dōna nōveris? Crēdisne cinerem aut Mānēs sepultōs fidem nostram cūrāre? Iūre quidem antea rēgēs Libyae tē petentēs dīmīstī — etiamne placitō amōrī repugnābis?</p>	<p>dilēctus -a -um = quī dīligitur, cārus aetātem/vitam agere = vivere cinis -eris <i>m</i> = quod igne relinquitur, ossacre- māta Mānēs : mortuōs placitus -a -um = quī placet, grātus</p>
<p>25 Nōnne tibi in mentem venit quī hostēs nōs cingant: Gaetūli Numidaeque, gentēs invictae, et frāter tuus Pygmalion, quī Tyrō bellum minātur? Equidem reor nūmine deōrum nāvēs Trōiānās hūc cursum tenuisse. Quanta erit potentia Poenōrum, quanta glōria tua, so- 30 ror, sī cum duce Trōiānōrum tē coniūnxeris! Tū modo sacrificiīs ā dīs veniam pete!”</p>	<p>Gaetūli -ōrum, Numidae -ārum <i>m</i> : gentēs Africae in-victus -a -um = nōn victus, quī vincī nōn potest</p> <p>potentia -ae <i>f</i> < potēns</p>
<p>Hīs dictīs animum sorōris amōre inflammāvit et mentī dubiae spem dedit atque pudōrem solvit. Prīmō templa adeunt, ut ā dīs veniam petant: multās hostiās</p>	<p>venia -ae <i>f</i> = grātia quā ignōscitur factō in-flammāre = incendere</p>
<p>35 Cererī, Phoebō Liberōque immolant et ante omnēs Iū-nōnī, cui coniugia cūrae sunt. Sed quid sacrificia mulierem furentem iuvant? Vulnus sub pectore vīvit, flammā amōris ūritur infēlix Dīdō. Nunc per mediam urbem Aenēam sēcum dūcit et opēs suās urbemque no-</p>	<p>Liber -erī <i>m</i> = Bacchus</p> <p>rēs mihi cūrae (<i>dat</i>) est = rem cūrō furere = amēns esse</p>
<p>40 vam ostentat. Loquī incipit — et in mediō sermōne cōnsistit. Nunc novum convīvium hospiti suō parat, iterumque labōrēs Trōiānōrum audire poscit. Postquam</p>	<p>ostentāre = glōriōsē ostendere</p>

in-cumbere lectō (*dat*)
= in lectō cubantem
sē pōnere

Didō et Aenēās
vēnātum eunt

capra
-ae f

ventum est (ab iīs)
: vēnērunt

praeter-ire

in-sequī = sequī

spēlunca -ae f = antrum

respicere = cūrāre

extemplō = statim
quā nōn malum ūllum
vēlōcius est = quae est
malum vēlōcissimum
omnium

mediā nocte dīgressī sunt cēterī, ea sōla in domō vacuā
maeret lectōque Aenēae relictō incumbit: illum absen-
tem et audit et videt.

45

Fāma vēlōx

Aenēās autem ūnā cum Didōne vēnātum ire parat.
Prīmā lūce rēgīna prōgreditur Poenīs prīncipibus comi-
tāta, ac simul Aenēās cum agmine Trōiānōrum exit.
Postquam in altōs montēs ventum est, caprae ferae dē 50
saxīs dēsiliunt et cervī campōs et vallēs cursū petunt. At
puer Ascanius ācrī equō vectus iam eōs praeterit aprum
aut leōnem quaerēns.

Intereā caelum tonitrū miscērī incipit; insequitur im-
ber grandine mixtus, et Tyrīi et Trōiānī undique tēcta 55
petunt, dum annēs dē montibus ruunt. Didō et dux
Trōiānus in eandem spēluncam dēveniunt, dūcente Iū-
nōne. Ille diēs malōrum rēgīnae atque mortis prīma
causa fuit. Neque enim fāmam respicit Didō, neque iam
amōrem suum cēlāre cōnātur: 'coniugium' vocat, hōc 60
nōmine sē excūsāt...

Extemplō Fāma per urbēs Libyae it, Fāma quā nōn
aliud malum ūllum vēlōcius est — mōnstrum horren-

dum, ingēns, cui, quot sunt plūmae in corpore, tot vigi-
 65 lēs oculī sunt, tot linguae, tot aurēs. Haec tum variō
 sermōne aurēs hominum complēbat gaudēns, et pariter
 vēra ac falsa nārrābat: ‘Aenēam Trōiā vēnisse, cum quō
 virō pulchra Dīdō concubisset; eōs nunc rēgnī oblitōs
 in luxū hiemem agere, turpī cupidīne captōs!’

70 *Nūntius deōrum*

Iuppiter vērō, ubi haec audīvit, Mercurium sic allo-
 quitur et haec mandat: “Age vāde, fili, et dēfer mea
 dicta per aurās ad ducem Dardanium, quī nunc Karthā-
 gine morātur neque fātōrum prōmissa respicit. Nōn
 75 ideō genetrīx pulcherrima illum ab armīs Grāiōrum bis
 servāvit, sed ut Italiam regeret et posterī eius Rōmānī
 tōtum orbem sub lēgēs subicerent. Sī ipse tantārum
 rērum glōriā nōn accenditur, num Ascaniō filiō pater
 rēgnum invidet? Quid struit? aut quā spē in gente ini-
 80 micā morātur? Nāviget! Hoc est mandātum nostrum!”

Mercurius statim patris imperiō pāret: ālās pedibus
 nectit atque avī similis volat inter terrās caelumque ad
 lītus Āfricae. Ut primum terram ālātīs pedibus tetigit,
 Aenēam novam arcem aedificantem cōspexit. Erat illī
 85 ēnsis gemmīs fulgēns et amictus ex Tyriā purpurā, mū-
 nera Dīdōnis. Continuō Mercurius “Tū nunc” inquit
 “uxōrius altae Karthāginis fundāmenta locās pulchram-
 que urbem exstruis, oblitus rēgnī rērumque tuārum!
 Ipse rēx deōrum dē clārō Olympō mē dēmīsit, ipse haec

plūma -ae f = penna
 vigil -is = vigilāns

con-cumbere -cubuisse =
 eidem lectō incumbere
 luxus -ūs m = vīta nimis
 magnifica
 cupidō -inis f = cupiditās

mandāre = trādere (rem
 agendam), imperāre
 Dardānius -a -um
 = Trōiānus

sub-icere -iēcisse -iectum
 (< -iacere) = sub impe-
 riō pōnere

invidēre = dare nōlle
 struere = parāre, ex-
 cōgitāre
 mandātum -ī n = impe-
 rium
 nostrum : meum

nectere -xisse -xum
 = vinculō iungere
 ālātus -a -um = quī ālās
 gerit

amictus -ūs m = pallium

uxōrius -a -um = quī
 uxōrem habet

ē-vānēscere -nuisse
 ↔ appārēre
 ob-mūtēscere -tuisse
 = mūtus fieri
 attonitus -a -um = stupe-
 factus

ad-vocāre

ōrnāre = parātum facere

cōgere = convenire
 iubēre

prae-sentire

per-fidus -a -um = quī
 fidem fallit
 ne-fās *indēcl n* ↔ fās
 dis-simulāre = simulandō
 cēlāre
 dē-cēdere = excēdere
 dextra : prōmissum
 hibernus -a -um: hiber-
 num tempus = hiems

cōnūbium -īn = con-
 iugium
 bene merēre dē aliquō
 = bene facere alicuī
 miserēri (alicuius) =
 miserārī (aliquem)
 nōm ego tū, gen meī tuī
 infēnsus -a -um = inimī-
 cissimus (↔ benignus)
 moribundus -a -um
 = moriens

mandāta ad tē ferre iussit: Quid struis? aut quā spē in 90
 terrīs Libycīs morāris? Sī tē nōn movet tanta glōria fu-
 tūra, at respice Ascanium filium, cui rēgnum Italiae
 dēbētur!” Haec locūtus deus ex oculīs Aenēae in tenuēs
 aurās ēvānuit.

Aenēās vērō obmūtuit āmēns, tantō imperiō deōrum 95
 attonitus. Heu, quid agat? quibus nunc verbīs audeat
 rēgīnam adire furentem? unde ōrdiātur? Ita animum
 dubium nunc hūc nunc illūc in variās partēs versat.
 Postrēmō Troiānōs prīncipēs advocat iisque mandat ut
 classem clam ōrñent, arma parent sociōsque ad litora 100
 cōgant. Quī omnēs laetī imperiō pārent.

At rēgīna — quis amantem fallere potest? — dolum
 praesēnsit; namque Fāma eī dētulit ‘armārī classem cur-
 sumque parārī.’ Saeva atque āmēns Aenēam hīs verbīs
 appellat: “Quid? Spērāsne, perfide hospes, tē tantum 105
 nefās dissimulāre posse et meā terrā clam dēcēdere?
 Ergō nec noster amor nec dextra data tē tenet nec Dīdō
 crūdēliter moritūra? Quīn etiam hibernō tempore clas-
 sem ōrnās et per mediōs Aquilōnēs nāvigāre properās!
 Mēne fugis? Ego per hās lacrimās, per dextram tuam, 110
 per cōnūbium nostrum tē ōrō: sī quid bene dē tē meruī,
 aut sī tibi dulce fuit quidquam meum, miserēre meī et
 mūtā istam mentem! Propter tē gentēs Libyae mē ōdē-
 runt atque Tyrīi mihi infēnsī sunt, propter tē pudōrem
 et fāmam exstīnxī. Cui mē moribundam dēseris? Quid 115
 moror? an dum frāter Pygmaliōn mea moenia dēstruat

aut Iarbās, rēx Gaetūlōrum, captam mē abdūcat? Sī saltem īnfantem dē tē habērem, sī quī parvulus Aenēās in aulā meā lūderet quī memoriā tuī referret, nōn
120 omnīnō dēserta vidērer...”

Dum illa loquitur, Aenēās cūram suā diligenter dis- simulābat nec oculōs dēmīsit. Tandem paucīs res- pondit: “Numquam, rēgīna, negābō tē bene meritam esse dē mē, nec mē paenitēbit tuī meminisse, dum me-
125 moria mihi est, dum animam dūcō! Prō rē pauca lo- quar: Neque ego spērāvī hanc fugam cēlārī posse, nec umquam tē uxōrem dūxī aut coniugium tibi prōmīsī. Nunc Italiam petere dī immortalēs mē iubent: hic amor, haec patria est mihi. Quotiēs nox terrās operit,
130 quotiēs astra surgunt, imāgō patris Anchīsae in somnīs mē admonet. Nunc etiam nūntius deōrum ab ipsō Iove missus mandāta ad mē dētulit, ipse deum in clārō lū- mine vīdī mūrōs intrantem vōcemque eius hīs auribus audīvī. Dēsine querēllīs tuīs et mē et tē incendere! Nōn
135 meā sponte Italiam petō.”

Eum tālia dīcentem Dīdō āversa intuētur hūc illūc volvēns oculōs, et sīc īrā accēnsa fātur: “Nōn est tibi dīvīna parēns, perfide, sed dūra saxa tē genuērunt ti- grēsque ūbera tibi admōvērunt! In lītus ēiectum,
140 egentem tē excēpī et — dēmēns — partem rēgnī dedī, classem āmissam restituī, sociōs ā morte servāvī! Nunc dī tē abīre iubent! Itane vērō? Putāsne eam rem dīs superīs cūrae esse? Neque tē teneō neque dicta tua

Iarbās -ae m

sī quī... = sī aliquī...

aula -ae f = rēgia
tuī (gen): dē tē
omnīnō = in omnī rē,
plānē

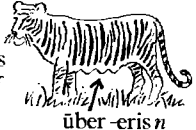
merērī -itum esse (dēp)
= merēre -uisse

quotiēs = totiēs quotiēs

astrum -ī n = stēlla

ad-monēre = monēre

querēlla -ae f < querī
(meā) sponte = meā vo-
luntāte, per mē

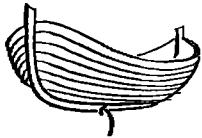
tigris
-is f

über-eris n

ad-movēre
ex-cipere -cēpisse
-ceptum = recipere
dē-mēns -entis = amēns

re-fellere -fellisse = fal-
sum esse dēmōstrāre
peritūrum esse

poenās dare = pūnīrī

ab-rumpere = subitō
finire
cūctārī = dubiē morārī
famula -ae f = ancilla
sus-cipere = capere et
sustinēre
thalamus -ī m = cubicu-
lum coniugum
solārī = cōsolārī
iussum -ī n = quod iubē-
tur, imperium
ex-sequī = perficere

carīna -ae f
= trabs nāvis infima

temptāre = experīrī

im-plōrāre = plōrandō
ōrāre
ob-stāre = viam claudere,
prohibēre

rogus
-ī m

taedēre: t. et mē reī (gen)
= rēs mihi molesta est
lūcem: vitam

refellō: ī, pete rēgnum Italiae per undās! Spērō equidem
tē in mediīs scopulis peritūrum et nōmine 'Dīdōnem' 145
saepe vocātūrum! Dabis, improbe, poenās!"

His dictīs medium sermōnem abrumpit et aegra ex
oculis aufugit, linguēns eum cūctantem et multa dī-
cere parantem. Famulae eam collāpsam suscipiunt, in
marmoreum thalamum referunt et in lectō pōnunt. 150

At pius Aenēās, quamquam amicam dolentem sōlārī
cupit, tamen iussa deōrum exsequitur classemque re-
visit. Ibi vērō Trōiānī studiōsē labōrant, rōbur ē silvis
cōferunt et iam dē tōtō litore nāvēs celsās dēducunt.
Novae carīnae natant, socii tōtā ex urbe concurrunt. 155

Quō tum dolōre Dīdō afficiēbātur tālia cernēns! Quōs
gemitūs dabat, cum ex summā arce prōspiciēns litus et
mare turbā hominum et nāvium miscērī vidēret! Iterum
precibus lacrimisque animum virī temptat. Nōn iam
coniugium ōrat neque ut rēgnō Latīi careat, sed ut tem- 160
pus ad nāvigandum idōneum expectet et ventōs secun-
dōs. Moram brevem petit 'dum fortūna sē dolēre do-
ceat!' Ita supplex implōrat, sed ille nec flētū nec preci-
bus movētur: fāta obstant.

Rogus Dīdōnis

165

Tum vērō infēlix Dīdō fātis exterrita mortem ōrat;
taedet eam vitae. Multa prōdigia eam monent ut lūcem
relinquat: cum sacrificium faceret, vīdit vīnum sacrum
in foedum cruōrem sē vertere; nocte obscurā vōx Sy-

170 chaeī vocantis exaudīta est, atque in somnīs ipse ferus
Aenēās eam furemtem prae sē agit. Multa praetereā vā-
tum praedicta eam terrent.

Ergō ubi dolōre victa morī cōstituit, tempus mo-
dumque ipsa sēcum reputat, et sorōrem alloquitur vultū
175 serēnō cōsiliū cēlāns ac spem simulāns: “Invēnī ra-
tiōnem, Anna, quae mihi reddat eum aut amōre eius mē
solvat: sacerdos quaedam ex gente Massylōrum dicit
'carminibus sē mentēs aegrās cūrīs exsolvere posse.' Tū
in rēgiā interiōre sub dīvō ērige rogam, et arma virī,
180 quae in thalamō fixa reliquit, exuviāsque omnēs lectum-
que iugālem, quō periī, super impōne! Cūncta virī im-
piī monumenta abolere volō itaque mē iubet sacerdos.”
Haec locūta silet ore pallidō. Nōn tamen Anna intellegit
sorōrem furemtem fūnus parāre. Ergō iussa peragit.

185 Rogō ingentī in rēgiā ērēctō, rēgīna locum flōribus et
fronde exōrnat; super rogam exuviās et ēnsem relictum
effigiemque Aenēae in torō locat. Circum stant ārae, et
sacerdos crīnibus passīs deōs īferōs invocāt, dum ipsa
Dīdō moritūra iūxtā altāria precātur.

190 Nox erat, et fessa corpora placidē dormiēbant sub
nocte silentī — at nōn infēlix Phoenīssa! Renovantur
cūrae rūsusque surgit amor et īra: “Ēn, quid agam?
Sōlane fugiēns nautās ovariantēs supplex comitābor? an
classe meā eōs persequar et cīvēs meōs, quōs ex urbe
195 Tyrō vix ēripere potuī, rūsus in mare agam et ventīs
vēla dare iubēbō?

praedictum -īn = quod
praedictum est

re-putāre (rem) = cōgi-
tāre (dē rē)
(vultus) serēnus
= placidus
ratiō -ōnis f = modus
agendi, cōsiliū

Massylī-ōrum m: gēns
Āfricae
ex-solvere = liberāre
dīvum -īn = caelum
apertum
ērigere = altē exstruere
exuviae -ārum f = vesti-
menta
lectus iugālis = lectus
coniugum

per-agere = perficere,
exsequī

effigiēs -ēī f = imāgō

altāria -ium n = āra

ovāre = superbē gaudere

quīn + *imp* = age
 āverte : prohibē

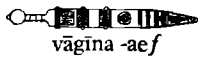
discessus -ūs *m*
 < discēdere

dūcere somnōs = dormīre

circum-stāre
 deinde = posthāc

versāre : reputāre
 praeceps -cipitīs : p. ire =
 (sē)praecipitāre = ruere,
 properāre
 potestās est tibi : potes
 trabs : nāvis
 col-lūcēre = lūcēre
 fervere/-ēre = ārdēre
 in his terrīs morantem
 heia! (*interiectiō*)
 abrumpe morās
 mūtābilis -e = quī facile
 mūtātur
 im-miscēre < in-
 vīsum-īn = quod vidētur

aether -eris *m* = āēr
 summus, caelum
 festināre = properāre

vāgīna -ae *f*

ārdor -ōris *m* = studium
 ārdēns

ter quater-que : iterum
 iterumque
 prō! = ō! heu!
 advena -ae *m* = is quī
 advenit
 il-lūdere -sisse (+ *dat*)
 = ēlūdere

Quīn morere, ut merita es, ferrōque āverte dolōrem!" 547

Aenēās autem, omnibus rēbus ad discessum parātīs,
 in celsā puppī dormiēbat. Huic in somnis rūrsus sē ob-
 tulit deus Mercurius et ita monuit: 200

"Nāte deā, potes hōc sub cāsū dūcere somnōs?" 560

*Nec quae tē circumstent deīnde pericula cernis,
 dēmēns, nec Zephyrōs caudīs spirāre secundōs?*

Illā dolōs dīrumque nefās in pectore versat...

Nōn fugis hinc praeceps, dum praecipitāre potestās? 565

*Iam mare turbārī trabibus saevāsque vidēbis
 collūcēre facēs, iam fervere litora flammīs,
 sī tē hīs attigerit terrīs aurōra morantem.*

*Heia age, rumpe morās! Variū et mūtābile semper
 fēmīna!" Sic fātus noctī sē immiscuit ātrae.* 210

Hōc visō exterritus Aenēās ē somnō sē corripit so-
 ciōsque excitat: "Vigilāte, virī, et capite rēmōs! Solvite
 vēla citō! Ecce deus ab aethere missus iterum nōs iubet
 fugam festināre ac fūnēs incidere. Imperiō dei ovantēs
 pāreāmus!" Hoc dīcēns ēnsem fulgentem ē vāgīnā ēripit 215
 et fūnēs incidit. Īdem omnium ārdor fuit, mox cūncta
 classis litus dēseruit.

Et iam prīma aurōra terrās novō spargēbat lūmine.
 Rēgīna, ut primum ex altā turrī vidit classem plēnis
 vēlīs prōcēdere, ter quaterque pulchrum pectus manū 220
 percutiēns et comās scindēns "Prō, Iuppiter!" ait, "Ab-
 ībit advena, et rēgnō nostrō illūserit? Cūr nōn arma
 capient tōtāque ex urbe sequentur? Īte, ferte flammās,

date tēla, solvite nāvēs! — Quid loquor? aut ubi sum?
 225 Quae insānia mentem mūtāt? Infēlix Dīdō, nunc dē-
 mum facta impia tē tangunt! Ēn fidēs eius quem patriōs
 Penātēs sēcum portāre aīunt et parentem aetāte cōnfec-
 tum umerīs subiisse! Nōne ego eum et sociōs et ipsum
 Ascanium ferrō absūmere potuī? Etiam sī pugnae for-
 230 tūna dubia fuisset, quem metuī moritūra? Facēs in
 castra tulissem, carīnās flammīs delēvissem, filium et
 patrem cum genere exstīnxissem — et ipsa mēmet super
 eōs iēcissem!

“Ō Sōl, quī omnia terrārum opera flammīs tuīs illūs-
 235 trās, tūque Iūnō, testis hārum cūrārum, et Furiae ultrī-
 cēs, audīte precēs nostrās: Sī necesse est virum impium
 terram Italiae attingere et sic fāta poscunt — at bellō et
 hostium armīs ex finibus suīs pulsus auxilium implōret
 videatque indigna suōrum fūnera! Nec in pāce rēgnō
 240 fruātur, sed ipse ante diem cadat insepultus! Haec
 precor, cum hīs precibus extrēmīs sanguinem effundō.
 — Tum vōs, ō Tyriī, omne genus eius futūrū exercēte
 odiō: hoc mūnus date cinerī nostrō! Nūlla amīcītia sit
 inter populōs nostrōs! Exoriātur aliquis ex nostrīs ossi-
 245 bus ultor, quī ignī ferrōque colōnōs Dardaniōs perse-
 quātur nunc, ōlim, quōcumque tempore vīrēs dabun-
 tur!”

Sic ait, et oculōs sanguineōs volvēns, pallida morte
 futūrā, altum rogum cōnscendit ēnsemque Aenēae
 250 ēdūxit — mūnus nōn in hunc ūsum datum!

tangunt : afficiunt
 fidēs -eīf = animus fidus

umerīs subire : umerīs
 sustinēre
 absūmere : occidere

tulissem : ferre potuī

exstinguere = perdere
 mē-met = mē

Furiae -arūm f: trēs deae
 quae hominēs scelestōs
 pūniunt
 deus ultor -ōris m;
 dea ultrīx -īcis f
 nostrās : meās
 at = tantum, saltem

fūnus : caedēs

ante diem = antetempus
 in-sepultus
 extrēmus = ultimus,
 postrēmus
 exercēre : persequī

ex-orīri = orīri
 (ultor : *Hannibal*)
 igni abl = igne
 colōnus = vir quī patriā
 relictā novam terram
 incolit

sanguineus -a -um =
 sanguine plēnus

ūsus -ūs m < ūti

cubile -is n = lectus

lacrimis et mente: lacri-
mans et cogitans
novissimus = ultimus

dulcēs dum fāta...

cursum quem fortuna
mihī dederat perēgīulta : ulciscēns
poenās ab eō recipiō = is
mihī poenās dat (ā mē
pūnitur)
nimium *adv* = nimis
litora nostraōs (*acc*) impressa torō =
postquam ōs torō im-
pressit
sub umbrās : ad Īnferōs
ferrō (*dat*) = in ferrum
(: ensem)*Hic, postquam Īliacās vestēs nōtumque cubile* 648*cōspexit, paulum lacrimis et mente morāta
incubuitque torō dāxitque novissima verba:* 650*“Dulcēs exuviae, dum fāta deusque sinēbat,
accipite hanc animam mēque hīs exsolvite cūris!”* 255*Vixi et quem dederat cursum fortuna perēgī
et nunc magna meī sub terrās ībit imāgō.**Urbem praeclārum statuī, mea moenia vidī,**ulta virum poenās inimicō ā frātre recēpī,
fēlix, heu, nimium fēlix — sī litora tantum* 260*numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!”**Dixit, et ōs impressa torō “Moriēmur imultae,
sed moriāmur!” ait, “Sīc, sīc iuvat ire sub umbrās!”* 660

Inter tālia verba illam ferrō collāpsam aspiciunt comi-
tēs. It clāmor ad alta ātria, gemitū et ululātū fēminārum 265
tēcta resonant — nōn aliter quam sī omnis Karthāgō ab
hostibus capta esset flammaeque furentēs per aedēs ho-
minum atque deōrum volverentur!

[Hinc incipit Aenēidis liber V]

Intereā in mediō mari Aenēās cursum rēctum per 270
ātrōs flūctūs tenet moenia Karthāginis respiciēns, quae
iam infēlicis Dīdōnis flammis collūcent. Ille vērō ignō-
rat quae causa tantum ignem accenderit...

Cum iam nūlla terra cernerētur, ventus mūtātus clas-
sem in portum Siciliae compulit, ibique rēx Acestēs 275
iterum Trōiānōs fessōs benignē excēpit. Hic Aenēās,

cum annus praeteriisset ex quō diē Anchīsēs sepultus
est, Mānibus patris sacrificia fēcit atque lūdōs magnifi-
cōs apparāvit, quibus iuvenēs Trōiānī inter sē certāvē-
280 runt cursū ac vīribus, iaculis sagittisque.

Inter eōs lūdōs fēminae Trōiānae, cum eās longī errō-
ris taedēret, nāvēs incendērunt, sed imbre ā Iove missō
ignis mox restīctus est. Refectīs nāvibus, Aenēās plē-
rāsque fēminās, quamquam eās iam factī suī paenitēbat,
285 in Siciliā reliquit atque ipse cum sociīs fortissimīs Cū-
mās in Campāniam profectus est.

[Liber VI]

Hīc Aenēās sōlus in antrum Sibyllae vātis penetrāvit;
quae eum sēcum ad Īnferōs dūxit, ubi pater Anchīsēs
290 multa nārrāvit dē futūrō imperiō Rōmānō et dē fortitū-
dine Rōmānōrum; tum, postquam filiō mīrantī virōs
Rōmānōs fortissimōs ostendit ūsque ad Iūlium Caesa-
rem, hīs verbīs Rōmānōs admonuit:

851 *“Tū regere imperiō populōs, Rōmāne, mementō!*

295 *Hae tibi erunt artēs: pācisque impōnere mōrem,
parcere subiectīs et dēbellāre superbōs.”*

Cūmīs profectus Aenēās primum portum Cāiētae pe-
tīvit, deinde ventīs secundīs ad ōstium Tiberīnum ad-
vectus est.

exquōdiē = exeōdiēquō

iaculum -ī n = pīlum
quod procul iacitur

mē paenitet factī = mē
paenitet ita fēcisse
Cūmae -ārum f: oppidum
Campāniae

fortitūdō -inis f (< fortis)
= virtūs

mementō -tōte imper fut
< meminisse
tū mementō regere = nō-
litō obliviscī r., cūrātō
ut regās

dē-bellāre = bellō vincere

Tiberīnus -a -um
< Tiberis

Vocābula nova:

coniugium
fulmen
cinis
potentia
venia
capra
grandō
spēlunca
plūma
luxus
cupīdō
mandātum
amictus
nefās
cōnūbium
aula
astrum
querēlla
tigris
famula
thalamus
iussum
carīna
praedictum
dīvum
rogus
exuviae
effigiēs
altāria
discessus
visum
aethēr
vāgīna
ārdor
advena
ultrix
ūsus
cubile
iaculum
fortitūdō
placidus
dīlectus
placitus
invictus
vigil
ālātus
uxōrius
attonitus
perfidus
hibernus
infēnsus

PENSVM A

Dē cāsū vocātīvō

Aemilia: “Ō Iūl-, m- optim- vir!”

Mārtiālis:

“Semper pauper eris, sī pauper es, Aemiliān-.”

Catullus:

“Cēnābis bene, m- Fabull-, apud mē.”

Hector: “Heu, fuge, nāt- deā!”

Hecuba: “Ō miserrim- coniūnx!”

Anchīsēs: “Fuge, m- fil-!”

Aenēās: “Venī mēcum, Achāt-, m- amīc-!”

Achātēs: “Quid nunc sentīs, Aenē-?” Didō: “Perfid- hospes!” “Dabis, improb-, poenās!”

Cōnsul (in senātū): “Quid cēnsēs, Mārc- Tull-? et tū, Lūc- Cornēl-?”

Spectātōr-, plaudite!

PENSVM B

Didō: “— [= utinam] prius Iūppiter mē — percutiat quam virī amōrī — [↔ resistō]!” Anna: “Ō soror mea — [= cāra]! Etiamne — [= grātō] amōrī repugnābis?” Ita animum sorōris amōre — [= incendit]. Templā adeunt ut ā dīs — petant, nec vērō sacrificia mulierem — [= āmentem] iuvant. Poenīs et Trōiānīs vēnantibus, tonāre incipit; — [= sequitur] imber — mixtus, et Didō et Aenēās in eandem — dēveniunt. — [= statim] Fāma nārrat ‘eōs in māximō — vīvere turpī — [= cupiditāte] captōs!’

Mercurius Iovis — [= imperia] ad Aenēam dēfert: “Quid — [= parās]? Nōlī hīc morārī! Italiam pete!” Haec locūtus deus ex oculīs eius —. Aenēās imperiō dīvīnō — [= stupefac- tus] —, tum Trōiānōs prīncipēs — iisque — [= imperāvīt] ut classem clam ōrnārent.

At rēgīna, quae dolum —, Aenēam appellat: “Spērāsne, — hospes, tē tantum — [↔ fās] — posse et — tempore [= hieme] clam hinc — [= excēdere]? Per — [= coniugium]

nostrum tē ōrō: — mei!” Ita supplex —. Aenēās: “Numquam tē uxōrem dūxī aut — tibi prōmīsī. Dēsine — tuīs et mē et tē incendere! Nōn meā — Italiam petō.” Dīdō dicta eius nōn —, sed medium sermōnem — et virum — [= dubiē morantem] relinquit. — [= ancillae] eam collāpsam —.

Iam rēgīna morī cupit: — eam vītae. Annam ōrat ut — ērigat et super rogum arma et — [= vestīmenta] et — [= imāginem] Aenēae impōnat. Dīdō, cum classem abīre vidēret, Furiās — [< ulcīscī] invocāvit. Tum rogum cōscendit, torō —, atque ēnsēm ē — ēdūxit.

Officium Rōmānōrum est “parcere — et — superbōs.”

Synōnima: pallium et —; stēlla et —; āra et —; lectus et —; pīlum et —; virtūs et —; vigilāns et —; moriēns et —; praecipitāns et —; recipere et —; āmēns esse et —; perficere et — et —; properāre et —; ēlūdere et —.

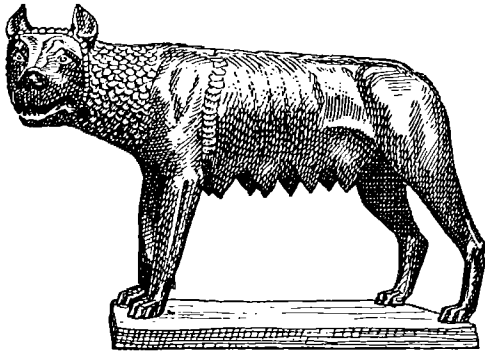
PENSVM C

- Quid Dīdō Annae sorōrī fassa est?
 Cūr Dīdō amōrī repugnābat?
 Quid Anna sorōrī suae suāsīt?
 Quid Fāma nārrābat dē Dīdōne et Aenēā?
 Quis Aenēam ex Āfricā excēdere iussīt?
 Cūr Aenēas clam classem ōrnāvit?
 Quōmodo Dīdō cōsiliū Aenēae cognōvit?
 Quid Aenēas rēgīnae implōrantī respondīt?
 Num Dīdō dicta eius refellit?
 Quid Dīdō Annam facere iussīt?
 Quae rēs super rogum impositae sunt?
 Quae fuērunt precēs Dīdōnis extrēmae?
 Quid vīdit Aenēas ē nāve respiciēns?
 Cūr plēraeque fēminae in Siciliā relictae sunt?
 Quō Sibylla Aenēam dūxit?

moribundus
 dēmēns
 iugālis
 praecipus
 mūtābilis
 īnsepultus
 sanguineus
 succumbere
 īnflammāre
 furere
 ostentāre
 incumbere
 īnsequi
 concumbere
 mandāre
 subicere
 struere
 nectere
 ēvānescere
 obmūtēscere
 advocāre
 praesentīre
 dissimulāre
 dēcēdere
 miserēri
 admonēre
 admovēre
 excipere
 refellere
 abrumpere
 cūctārī
 suscipere
 sōlārī
 exsequi
 implōrāre
 obstāre
 taedēre
 reputāre
 exsolvere
 peragere
 ovāre
 circumstāre
 fervere
 immiscēre
 festināre
 illūdere
 dēbellāre
 extemplō
 omninō
 sponte
 mēmet

REGES LATINI ET ALBANI ET ROMANI

		<i>annō</i> <i>a. C.</i>	
Rēgēs Latīnī:	1. Sātūrnus		Aetās aurca
	2. Pīcus		
	3. Faunus	1300	
	4. Latīnus		
	5. Aenēās	1200	Trōia capta (1184)
Rēgēs Albānī:	1. Ascanius	1150	Alba condita (1152)
	2. Silvius		
	3. Aenēās Silvius	1100	
	4. Latīnus Silvius		
	5. Alba	1050	
	6. Atyś	1000	
	7. Capys	950	
	8. Capetus		
	9. Tiberīnus		
	10. Agrippa	900	
	11. Rōmulus Silvius		
	12. Aventīnus	850	
	13. Proca	800	
	14. Numitor/Amūlius		
Rēgēs Rōmānī:	1. Rōmulus (753–715)	750	Rōma condita (753)
	2. Numa Pompilius (715–672)	700	
	3. Tullus Hostilius (672–640)		Alba dīruta (665)
	4. Ancus Mārcius (640–616)	650	
	5. Tarquīnius Priscus (616–578)	600	
	6. Servius Tullius (578–534)	550	
	7. Tarquīnius Superbus (534–509)	500	Rēgēs exāctī (509)

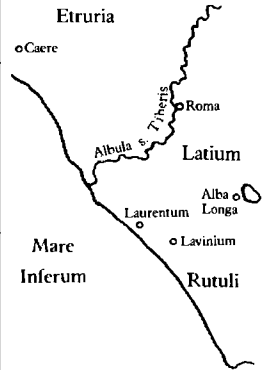

ORIGINES

[Ex T. Livii 'Ab urbe conditā' librō I.1-7,
nōnmūllis mūtātis et praetermissis]

Trōiānī et Latīnī

- 1 Iam primum omnium satis constat Trōiā captā Aenēam
domō profugum primō in Macedoniam vēnisse, inde in
Siciliam delātum esse, ab Siciliā classe ad Laurentem
5 agrum tenuisse. Ibi ēgressī Trōiānī, quibus ab immēnsō
prope errore nihil praeter arma et nāvēs supererat, cum
praedam ex agris agerent, Latīnus rēx Aborīginēsque,
quī tum ea tenēbant loca, ad arcendam vim advenārum
armātī ex urbe atque agris concurrunt. Cum instrūctae
10 aciēs cōstitissent, priusquam signum pugnandī darē-
tur, prōcessit Latīnus inter primōrēs ducemque advenā-
rum ēvocāvit ad colloquium. Aenēās deinde interrogā-
tus 'quī mortālēs essent, unde profectū quidve quaeren-
tēs in agrum Laurentem exiissent?' respondit 'multitū-
15 dinem Trōiānōs esse, ducem Aenēam, filium Anchīsae

T. Livius, quī aetate Au-
gusti vixit, rēs Rōmānās
scripsit *Ab urbe conditā*
librōs I-CXLII
praeter-mittere = nōn
memorāre, nōn scri-
bere (↔ addere)

cōnstat (+ acc+ inf)
= certum est
ager Laurēns-entis: pars
Latii circum *Laurentum*
oppidum
tenēre (cursum)
= nāvigare
immēnsus -a -um = sine
fine, ingēns

ad arcendam vim = ut
vim arcērent

primōrēs -um *m* = primī,
principēs
ē-vocāre

mortālēs = hominēs

nōbilitās-ātis *f* < nōbilis

bellō (*dat*) parātus = ad bellum parātus

societās-ātis *f* < socius; in s. em recipere = ut socium recipere
mātrimōnium-ī *n*
= coniugium

stirps-pis *f* = liberī, filiūs/filia
virīlis -e < vir; stirps virīlis = filiūs

adventus-ūs *m* < advenire (↔ discessus)
spondere spondisse spōsum = prōmittere (in mātrimōnium)
molestē pati aliquid = irātus esse ob aliquid
in-ferre in-tulisse illātum: bellum inferre = bellum incipere

conciliāre = coniungere amicitia, amicum facere

dif-fidere ↔ cōfidere
Etrūsci-ōrum *m*: incolae
Etrūriae
Caere *indēcl n*
opulentus-a-um = dives, potēns
inde ab ↔ ūsque ad

opēs -um *f* = potentia

crēscere crēvisse = māior fieri, augēri

et Veneris, domō profugōs novam sēdem quaerere.’
Latīnus postquam hoc audīvit, et nōbilitātem gentis virīque et animum bellō parātum admirātus, dextrā datā amicitiam cum Aenēā fēcit; deinde Trōiānōs in societātem recēpit, atque Aenēae filiam suam Lāvīniam 20
in mātrimōnium dedit. Ea rēs Trōiānīs spem fēcit tandem certā sēde inventā errōrem finītum esse. Oppidum condunt, Aenēās ab nōmine uxōris ‘Lāvīnium’ appellat. Brevī stirps quoque virīlis ex novō mātrimōniō fuit, cui ‘Ascanium’ parentēs nōmen dedērunt. 25

Bellō deinde Aboriginēs Trōiānīque simul petītī sunt. 2
Turnus, rēx Rutulōrum, cui Lāvīnia ante adventum Aenēae spōnsa fuerat, molestē patiēns advenam sibi praelātum esse, simul Aenēae Latīnōque bellum intulerat. Neutra aciēs laeta ex eō certāmine abiit: victī sunt 30
Rutulī, victōrēs Aboriginēs Trōiānīque ducem Latīnum amīsērunt. Ita sōlus rēx duārum gentium factus Aenēās, ut animōs Aboriginum sibi conciliāret, utramque gentem eōdem nōmine ‘Latīnōs’ appellāvit.

Interim Turnus Rutulīque, cum rēbus suis diffident, ad Etrūscōs Mezentiumque, rēgem eōrum, cōnfūgerant, quī Caere, opulentō tum oppidō, imperābat. Mezentius, quī iam inde ab initiō minimē laetus fuerat origine novae urbis, et tum opēs Latīnōrum nimium crēscere rēbātur, statim societātem cum Rutulīs iūnxit 40
Latīnīsque bellum intulit. Aenēās, quamquam tanta opibus Etrūria erat ut iam nōn terrās sōlum, sed mare

etiam per tōtam Italiae longitūdinem ab Alpibus ad fre-
tum Siculum fāmā nōminis suī implēvisset, tamen dē
45 moenibus hostibus resistere nōluit, sed in aciem cōpiās
ēdūxit. Proelium deinde Latīnis prosperum factum est,
quod Aenēae etiam ultimum opus mortāle fuit, nam
post proelium nusquam appāruit.

Alba condita

3 Nōndum mātūrus imperiō Ascanius, Aenēae filius,
erat; tamen id imperium eī ad pūberem aetātem inco-
lume mānsit. Interim Lāvīnia prō puerō rēgnāvit. (In-
certum est — quis enim rem tam veterem prō certō
affirmet? — hicine fuerit Lāvīniae filius an filius ille
55 māior, Creūsā mātrem nātus, Ascanius sive Iūlus appellā-
tus, quem gēns Iūlia auctōrem nōminis suī esse dicit.) Is
Ascanius — ubicumque et quācumque mātrem nātus —
Lāvīnium, opulentam iam (ut tum rēs erant) urbem,
Lāvīniae reliquit, ipse novam urbem sub Albānō monte
60 condidit, quae ab sitū urbis in dorsō montis ‘Alba
Longa’ appellāta est. Id factum est tricēsīmō ferē annō
post Lāvīnium conditum. Tantum tamen opēs Latīnō-
rum crēverant — māximē victīs Etrūscīs — ut nē morte
quidem Aenēae nec deinde inter rēgnum muliebre et
65 Ascaniī pueritiam aut Etrūscī aut ūllī aliī finitimī arma
movēre ausī sint. Pāx ita convēnerat ut Etrūscīs Latīnis-
que fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis
esset.

cōpiae = milites

prosperus -a -um =
secundus, fēlix
mortālis : hūmānus

nusquam = nūllō locō
(↔ ubique)

pūbēs -eris = quī iam nōn
puer est, mātūrus
manēre mānsisse

prō certō = certō *adv*

auctor -ōris *m* = is ā quō
rēs orta est, quī primus
rem cōstituit
ubi-cumque = quō-
cumque locō

situs -ūs *m*: s. urbis =
locus ubi urbs sita est

post Lāvīnium conditum
= postquam L. condi-
tum est
tantum *adv* = adeō

muliebris -e < mulier

pueritia -ae *f* = aetās puerī
finitimus -a -um = quī
ad finēs incolit
convēnīre = statūi; con-
vēnerat = statūta erat
(inter eōs)

cāsū = forte

prō-creāre = gignere

ortus = nātus, genitus
Atys -yis *m*
Capys -yis *m*

celeber = omnibus nōtus,
illūstris
adipisci -eptum = (rem
optandam) cōsequī,
habēre incipere
(↔ āmittere)
icere icisse ictum = per-
cutere

fēcit : dedit

Numitor -ōris *m*

vetustus -a -um = vetus

(alicui rem) lēgāre =
morte relinquere
pulsō frātre : postquam
frātre pepulit
inter-imere -ēmisit
-ēptum = interficere
legere = ēligere
virginitās -ātis *f* < virgō
partus -ūs *m* < parere
peperisse partum
com-primere -pressisse
-pressum : fēminā *c.*
= cum fēminā con-
cumbere
crūdēlitas -ātis *f* < crū-
dēlis
cūstōdia -ae *f* < cūstōs

alveus -ī *m*

Rōmulus et Remus

Silvius deinde rēgnat, Ascaniū filiū, cāsū in silvīs 70
nātus. Is Aenēam Silvium prōcreat; is deinde Latīnum
Silvium. Mānsit ‘Silvius’ posteā cognōmen omnibus quī
Albae rēgnāvērunt.

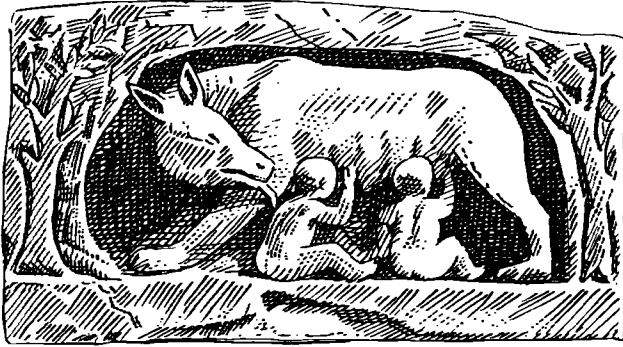
Latīnō Alba ortus est, Albā Atys, Atye Capys, Ca-
pye Capetus, Capetō Tiberīnus, quī in Albulā amne 75
submersus celebre nōmen flūminī dedit. Agrippa
deinde, Tiberīnī filiū, rēgnū adeptus est, post Agrip-
pam Rōmulus Silvius, ā patre acceptō imperiō, rēgnat;
ipse fulmine ictus Aventīnō rēgnū trādīdit: is sepultus
in eō colle quī nunc pars urbis Rōmae est nōmen collī 80
fēcit.

Proca deinde rēgnat. Is Numitōrem atque Amūlium
prōcreat; Numitōrī, quī filiū māior erat, rēgnū vetus-
tum Silviae gentis lēgat. Plūs tamen vīs potuit quam
voluntās patris: pulsō frātre, Amūlius rēgnat. Addit sce- 85
lerī scelus: stirpem frātris virilem interimit, frātris filiae
Rēae Silviae, cum virginem Vestālem eam lēgisset, per-
petuā virginitāte spem partūs adimit.

Sed Vestālis, vī compressa, geminōs filiōs peperit, et 4
Mārtem patrem esse affirmāvit. Sed nec dī nec hominēs 90
aut ipsam aut filiōs ā crūdēlitate rēgis dēfendunt: Amū-
lius Vestālem vīnctam in cūstōdiam dat, puerōs in flu-
vium mittī iubet.

Forte super ripās Tiberis effūsus erat nec quisquam
ad ipsum amnis cursum adire poterat; itaque servī rēgis 95

in proximō stāgnō, quod infrā collem Palātīnum factum
erat, puerōs expōnunt. Vāstae tum in hīs locīs sōlitūdi-
nēs erant. Cum aqua recēdēs alveum, in quō expositī
erant puerī, in siccō reliquisset, lupa sitiēns ex monti-
100 bus ad puerīlem vāgītum cursum flexit. Ea adeō mītis

fuisse dicitur ut infantibus ūbera praebēret et pāstor
rēgius eam linguā lambentem puerōs invēnerit —
Faustulus eī nōmen fuit. Is ambōs puerōs sēcum do-
mum tulit et Lārentiae uxōrī ēducandōs dedit.

105 Ita genitī itaque ēducātī Rōmulus et Remus (ea frātri-
bus geminīs nōmina fuērunt), cum primum adolēvē-
runt, nōn in stabulīs apud pecus sēgnēs manēbant, sed
per saltūs vēnābantur. Ita vīribus corporum auctīs iam
nōn ferās tantum petēbant, sed in latrōnēs praedam fe-
110 rentēs impetūs faciēbant pāstoribusque praedam divi-
dēbant.

5 Sed latrōnēs ob praedam āmissam irātī geminīs insi-
diās fēcērunt et, cum Rōmulus vī sē dēfendisset, Re-
mum cēpērunt et captum rēgī Amūliō trādiderunt falsō

sōlitūdō -inis *f* = locus
sōlus/dēsertus
siccum -ī *n* = terra sicca
lupus *m*; lupa -ae *f*
sitiēre = sitim pati
puerīlis -e < puer
vāgītus -ūs *m* < vāgīre
mītis -e ↔ ferōx

lupa infantibus ūbera
praebet eōsque linguā
lambit

praebēre = offerre

lambere = linguā tangere

ambō -ae -ō (*acc* -ōs -ās -ō)
= duo simul, uterque

adolēscere -lēvisse =
adolēscēns fierī
stabulum -ī *n* = casa
pecoris
sēgnis -e = piger
saltus -ūs *m* = mōns silvīs
opertus
latrō -ōnis *m* = vir quī rēs
aliēnās vī rapit, praedō

insidiās facere (eī) = ē
locō occultō impetum
facere (in eum)

falsō *adv* ↔ verē

hostīlis -e < hostis

dē-dere-didisse-ditum
= tradere (in alicuius
potestātem)iussū rēgis = ut rēx iussit,
rēge iubente

necessitās-ātis f < necesse

cōgere co-ēgisse co-actum

servīlis -e < servus

suspīcārī = crēdere
inciperegrātulārī (+ dat)
↔ cōsōlārī
concilium -ī n = populus
convocātusostendere = nōtum facere
avus -ī m = pater patris
/mātriscōsīlium capere
= cōstituere

accūsantēs 'in Numitōris agrōs ab iīs impetūs fierī; inde 115
eōs, collēctā iuvenum manū, hostīlem in modum prae-
dās agere!' Sic Numitōrī ad supplicium Remus dēditur.

Iam inde ab initiō Faustulō spēs fuerat rēgiam stir-
pem apud sē ēducārī, nam et iussū rēgis infantēs exposi-
tōs esse sciēbat et tempus quō ipse eōs sustulisset ad id 120
tempus convenīre. Sed rem immātūram nisi per neces-
sitātem aperīre nōluerat. Cum autem Remus captus
Numitōrī dēditus esset, Faustulus metū coāctus Rō-
mulō rem aperuit. Eōdem tempore Numitor, cum in
cūstōdiā Remum habēret audīvissetque geminōs esse 125
frātrēs, comparandō et aetātem eōrum et minimē servīle
ingenium, nepōtēs suōs servātōs esse suspīcābātur. Ita
undique rēgī dolus parātur.

Rōmulus cum manū pāstōrum Albam profectus rē-
giam oppugnat, et ā domō Numitōris cum aliā manū 130
adiuvat Remus. Ita rēgem Amūlium obruncant.

Numitor, postquam iuvenēs caede factā pergere ad sē 6
grātulantēs vīdit, extemplō advocātō conciliō scelera
frātris, orīginem nepōtum, caedem deinde tyrannī et sē
caedis auctōrem ostendit. Frātrēs ambō in medium prō- 135
gressī, cum avum suum 'rēgem' salūtāvissent, omnis
multitudō unā vōce Numitōrem rēgnāre iussit.

Rōma condita

Ita Numitōrī rēgnō Albānō redditō, Rōmulus et Re-
mus cōsīlium cēpērunt in iīs locīs ubi expositī ubique 140

ēducātī erant urbem condere. Deinde ob cupiditātem
rēgnī foedum certāmen ortum est, uter eōrum nōmen
novae urbī daret atque in eā rēgnāret. Quoniam geminī
erant nec aetātis discrīmen inter eōs fierī poterat, ne-
145 cesse fuit deōs cōnsulere. Ergō inter frātrēs convēnit ut
Rōmulus in Palātiō, Remus in Aventīnō auspicārētur.

7 Priōrī Remō auspicium vēnisse dicitur: sex vulturēs;
iamque nūntiātō auspicīō, duplex numerus Rōmulō sē
ostendit. Cum igitur dī māiōre avium numerō Rōmulō
150 favēre vidērentur, ille ante diem XI kalendās Māiās in
colle Palātīnō urbem condidit.

Remus vērō, cum hoc molestē ferret, opus frātris dē-
rīdēns novōs trānsiluit mūrōs. Inde interfectus est ab
īrātō Rōmulō, cum haec verba adiēcisset: “Sic deinde
155 quīcumque alius trānsiliet moenia mea!” Ita sōlus impe-
riō potītus est Rōmulus. Condita urbs conditōris nō-
mine appellāta est.

Sacra Herculis institūta

Palātium prīmum, in quō ipse erat ēducātus, mūnī-
160 vit. Sacra fēcit dīs aliīs Albānō rītū, Graecō rītū Her-
culī, ut ab Euandrō institūta erant.

Herculēs in ea loca, Gēryone mōnstrō interēptō,
bovēs mīrā speciē ēgisse nārrātur ac prope Tiberim flu-
vium, quem prae sē armentum agēns nandō trānsierat,
165 fessus viā in herbā recubuisse. Ibi cum eum somnus
oppressisset, pāstor quīdam nōmine Cācus, ferōx vīri-

vultur
-is m

discrīmen facere = dis-
cernere
cōnsulere -uisse -ltum =
interrogāre quid faci-
endum sit
auspicārī = avēs aspīcere
(quae nūmen deōrum
ostendunt)
auspicium -ī n = signum
avium dīvīnum
duplex -icis = bis tantus
(d. numerus : XII)
: diē XXI mēnsis Aprīlis
[annō 753 a. C.]

molestē ferre = m. patī
trānsilire -uisse < trāns
+ salīre
inde = itaque
sic deinde *perat*

quī-cumque = quisquis

conditor -ōris m = is quī
urbem condidit

sacrum -ī n = sacrificium
in-stītuere -uisse -ūtum
= (novam rem) prīmum
statuere
rītus -ūs m = modus
sacra faciendī

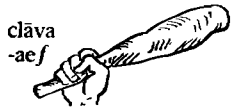
Geryōn -ōnis m: mōns-
trum cuius bovēs
Herculēs rapuit
speciēs = fōrma,
pulchritūdō
armentum -ī n = pecus
māius, bovēs
re-cumbere -cubuisse
op-primere -pressisse
-pressum = superāre
(premendō)

ab-dere-didisse-ditum
= cēlāre
bōs bovis *m/f*; *pl* bovēs
boum, *dat/abl* bōbus

cōn-fundere-fūdisse
-fūsum = turbāre
ab-igere-ēgisse-āctum
< -agere

mūgīre = 'mū' facere
(ut bōs)
vōcem reddere
= respondere

inter-īre = perīre

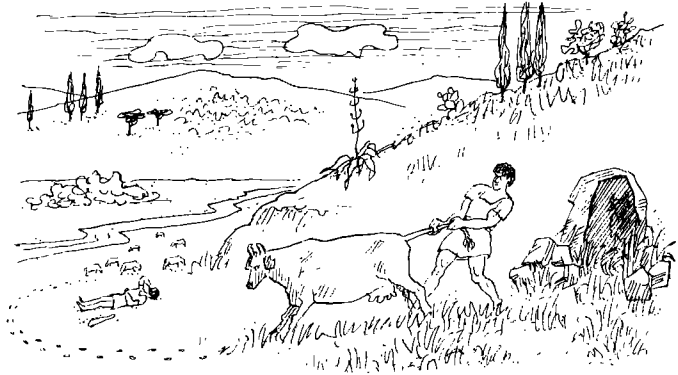

trepidāre = trepidus esse

arcessere-īvisse-ītum
facinus-oris *n* = factum,
maleficium

bus, bovēs pulcherrimōs ē grege rapere et praedam in spēluncam suam abdere voluit. Sed nē vestigia boum dominum quaerentem ad spēluncam dūcerent, āversōs bovēs caudīs in spēluncam trāxit.

170

Herculēs ad prīmam aurōram ē somnō excitātus, cum gregem lūstrāvisset oculis et partem abesse sēnsisset, pergit ad proximam spēluncam. Cum vērō vestigia omnia forās versa vidēret nec in partem aliam ferre, cōnfūsus atque incertus ex locō infestō armentum abigere coepit. Deinde, cum abāctae bovēs quaedam relictās dēsiderantēs mūgīrent, bovēs in spēluncā inclūsae vōcem reddidērunt, quā audītā Herculēs revertit. Quem cum vādentem ad spēluncam Cācus vī prohibēre cōnātus esset, ictus clāvā Herculis interiit.

180

Euander, profugus ex Peloponnēsō, tum ea loca regēbat, vir doctus, cuius māter Carmentis divīnum in modum fāta praedicēbat. Is tum Euander ā pāstōribus trepidantibus arcessītus, postquam facinus facinorisque causam audīvit, fōrmam virī ampliōrem augustiōrem-

185

que hūmānā intuēns rogitat ‘quī vir esset?’ Ubi nōmen
 patremque ac patriam accēpit, “Iove nāte, Herculēs,
 salvē!” inquit, “Māter mea, vātēs dīvīna, tē deōrum nu-
 merum auctūrum esse cecinit tibi que āram hīc dicātum
 190 īrī, quam opulentissima ōlim in terrīs gēns ‘āram Māxi-
 mam’ vocet.” Dextrā datā Herculēs ‘sē fātum implētū-
 rum esse ārā dicātā’ ait. Ibi tum primum, bove eximiā
 captā dē grege, sacrum Herculi factum est.

Item Rōmulus, postquam prīma urbī fundāmenta iē-
 195 cit, Euandrum auctōrem sequēns ritū Graecō sacra Her-
 culī fēcit.

GEMELLI EXPOSITI

[Ovidius: *Fāstī. Ex librō II*]

383 Silvia Vestālis caelestia sēmina partū
 200 ēdiderat, patruō rēgna tenente suō.
 Is iubet auferrī puerōs et in amne necārī —
 ‘quid facis? ex istīs Rōmulus alter erit!’
 Iussa recūsantēs peragunt lacrimōsa ministrī,
 flent, tamen et geminōs in loca sōla ferunt.
 205 Albula, quem ‘Tiberim’ mersus Tiberīnus in undīs
 390 reddidit, hibernīs forte tumēbat aquis:
 hīc ubi nunc fora sunt, lintrēs errāre vidērēs,
 quāque iacent vallēs, Māxime Circe, tuae.
 Hūc ubi vērunt (neque enim prōcēdere possunt
 210 longius), ex illīs ūnus et alter ait:

hūmānā : quam fōrmam
 hūmānam
 (Herculēs est filius Iovis
 et Alcmēnae, uxōris
 Amphitryōnis)
 numerum deōrum augēre
 : deus fierī
 canere = praedicere
 versibus
 dicāre = dēdicāre

implēre = praestāre

eximius -a -um = ēgregius

fundāmenta iacere =
 fundāmenta locāre
 aliquem auctōrem sequī
 = alicuius exemplum
 sequī

gemellus -ī m = geminus
 parvulus

sēmina : filiōs
 partū ē-dere = parere
 patruus -ī m = frāter patris
 patruō suō rēgnam te-
 nente (: rēgnante)

‘quid facis?’ Amūliō
 dicitur
 ministrī recūsantēs iussa
 lacrimōsa p.
 lacrimōsus -a -um < la-
 crima (: tristis)
 (flūmen) reddere ‘Tibe-
 rim’: facere ut ‘Tiberis’
 sit
 tumēre = tumidus esse
 linter -tris m = nāvīcula
 levis
 : quā (: ubi) iacet vallis
 tua, Circe Māxime (voc)
 (vallis Circi Māximi:
 vallis Murcia)

vigor -ōris *m* = vīrēs
arguere = vērum esse
dēmōnstrāre
imāgō : speciēs
nescio-quis = aliquis

vestrae orīginis auctor
: vester pater
praecipus : periculōsus
opem -is -e *acc gen ablf*
= auxiliium

ūnō diē
orbis -a -um = quī
liberōs āmisit
corpora nāta simul
dēposuitque *puerōs dē*
sinū (: pectore)
vāgierunt = vāgīvērunt
eōs sēnsisse putārēs :
sēnsisse vidēbantur
ūdus -a -um = ūmidus

tabella : alveus
līmus -ī *m* = terra ūmida
et mollis
opācus -a -um = quī
umbram habet
dē-ficere = cessāre,
minuī, recēdere
(bēstia) fēta = quae nūper
peperit

quōs : puerōs

nūtrīre = alere

bīna = duo, ambō
linguā suā

“At quam sunt similēs! at quam fōrmōsus uterque!

Plūs tamen ex illīs iste vigōris habet.

Sī genus arguitur vultū, nisi fallit imāgō,

nescioquem in vōbīs suspicor esse deum.”

“At sī quis vestrae deus esset orīginis auctor

215

in tam praecipitī tempore ferret opem.”

400

“Ferret opem certē, sī nōn ope māter egēret,

quae facta est ūnō māter et orba diē!

Nāta simul, moritūra simul, simul ite sub undās,

corpora!” Dēsierat, dēposuitque sinū.

220

Vāgierunt clāmōre parī: sēnsisse putārēs.

Hī redeunt ūdīs in sua tēcta genīs.

Sustinet impositōs summā cavus alveus undā

— heu! quantum fātī parva tabella tulit!

Alveus in līmō, silvīs appulsus opācīs,

225

paulātīm fluvīō dēficente sedet.

410

Vēnit ad expositōs (mīrum!) lupa fēta gemellōs

413

— quis crēdat puerīs nōn nocuisse feram?

Nōn nocuisse parum est: prōdest quoque! Quōs lupa

nūtrit..., 230

et lambit linguā corpora bīna suā.

418

PENSVM A

Dē generibus verbōrum

Verte hās sententiās in genus alterum, āctīvum aut passīvum:

[Pater filium laudat:] Fīlius ā patr– laud–.

[Tyrannus ferōx ab omnibus metuitur:] Omnēs...

[Alta moenia urbem Trōiam cingēbant:] ...

[Trōia ā Graecīs capta et incēnsa est:] ...

[Graecī equum ligneum fabricāverant:] ...

[Cum pars moenium ā Trōiānīs dēstrūcta esset, equus ille in urbem tractus est:] ...

[Terribile incendium urbem absūpsit:] ...

[Creūsa ā marītō quaerēbātur nec inventa est:] ...

[Karthāginiēnsēs Aenēam cernere nōn poterant, quod nūbēs eum cēlābat:] ...

[Puerī ā Faustulō inventī et domum lātī sunt:] ...

[Geminī praedam pāstōribus dīvidēbant:] ...

[Fluvium Tiberim ōlim Albulam vocābant:] ...

[Arx ab hostibus numquam expugnābitur:] ...

[Magister tē laudat, mē reprehendit:] ...

PENSVM B

Post — Aenēae rēx Latīnus, cum — suās in aciem ēdūxisset, inter — [= prīncipēs] prōcessit ducemque advenārum ad colloquium —. Ut nōmen Aenēae audīvit, — virī gentisque admirātus Trōiānōs in — [< socius] recēpit et Aenēae filiam suam in — dedit. Rēx Tūrnus, cui Lāvīnia — fuerat, Aenēae Latīnōque bellum —. Proeliō victus Tūrnus rēbus suis — [↔cōnfidēns] ad Etrūscōs cōnfūgit. Post proelium Latīnīs — [= secundum] Aenēās — [= nūllō locō] appāruit. Cum Ascanius nōndum ad — aetātem pervēnisset, Lāvīnia inter — eius rēgnāvit, nec Etrūscī nec ūllī aliī — inter rēgnum — [= mulieris] bellum facere ausī sunt.

Rēx Proca Numitōrem et Amūlium — [= genuit] atque Numitōrī rēgnum — [= vetus] — [= reliquit]. Amūlius frā-trem pepulit, frātris filiam Vestālem lēgit: ita eī perpetuā —

Vocābula nova:

prīmōrēs
nōbilitās
societās
mātrīmōnium
stirps
adventus
opēs
cōpia
auctor
situs
pueritia
virginitās
partus
crūdēlitās
cūstōdia
sōlitūdō
siccum
lupa
vāgītus

stabulum
 saltus
 latrō
 insidiae
 necessitās
 concilium
 avus
 discrimen
 auspicium
 vultur
 conditor
 sacra
 ritus
 armentum
 clāva
 facinus
 patruus
 linter
 vigor
 opem -is -e
 limus
 immēsus
 virilis
 opulentus
 prosperus
 pūbēs
 muliebris
 finitimus
 vetustus
 puerilis
 mītis
 sēgnis
 hostilis
 immātūrus
 servilis
 duplex
 eximius
 lacrimōsus
 orbus
 ūdus
 opācus
 fēta
 ambō
 ēvocāre
 spondēre
 inferre
 conciliāre
 diffidēre
 adipīscī
 icere
 prōcreāre
 lēgāre
 interimere

spem — [**< parere**] adēmit. At Vestālis, vī —, geminōs peperit, quī — rēgis expositī sunt; sed pāstor — puerilem audīvit et puerōs invēnit cum —, quae tam — fuit ut eōs lacte suō — et linguā —. Ita ā — [**< crūdēlis**] rēgis puerī servātī sunt.

Rōmulus et Remus, ut primum —, per — vērābantur et in — praedam ferentēs impetūs faciēbant. Latrōnēs Remum captum Numitōrī — [=trādidērunt], quī cum eum in — habēret, nepōtem suum esse — [=crēdere incipiēbat]. Amūliō occisō Numitor, — advocātō, mala — [= maleficia] frātris ostendit et 'sē caedis — esse' dīxit.

Remus, cum in Aventinō —, sex — vīdit; hōc — nūntiātō, — numerus [:XII] Rōmulō sē ostendit; is igitur urbem condidit, quae ā nōmine — 'Rōma' appellāta est. Remus vērō, cum hoc — ferret, novōs mūrōs — et ā Romulō — [= interfectus] est.

Cācus — Herculis — [= percussus] occidit, cum bovēs in speluncam — [= celāvisset]. Bove — [= ēgregiā] immolātā — [= sacrificium] Herculi factum est — Graecō.

Ōceanus mare — [= sine fine] est. Facile est mūnera — [= offerendō] animōs populī sibi —. Ante proelium imperātor auspiciīs deōs —. Difficile est inter geminōs — facere. Quī — bibere cupit.

Synōnyma: liberī et —; virēs et —; pecus māius et —; pater patris et —; frāter patris et —; piger et —; ūmidus et —; turbāre et —; auxilium ferre et — ferre; trepidus esse et —.

Contrāria: muliebris et —; āmittere et —; cōfidere et —; cōsōlārī et —; ubique et —; vērē et —.

PENSVM C

Unde Aenēas in Italiam vēnit?

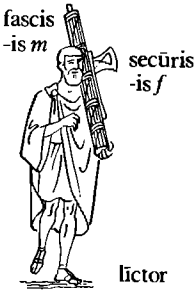
Num Aenēas rēgem Latīnum proeliō vīcit?

Cūr Turnus Aenēae Latīnōque bellum intulit?

Cūr neuter exercitus laetus ex proeliō abiit?

Quōmodo Aenēas animōs Aborigīnum sibi conciliāvīt?

Quō rēx Turnus victus cōnfūgit?	comprimere
Quam urbem condidit Ascanius?	sitire
Quod cognōmen rēgibus Albānīs fuit?	praebere
Quōmodo Amūlius rēgnō Albānō potītus est?	lambere
Quem Rēa Silvia patrem geminōrum esse dīxit?	adolēscere
Quōmodo gemellī expositī servātī sunt?	dēdere
Cūr Numitor Remum nepōtem suum esse suspicābātur?	suspiciārī
Quid Rōmulus et Remus fēcērunt cum sē nepōtēs rēgis esse cognōvissent?	grātulārī
Ubi Rōmulus urbem condidit?	cōnsulere
Cūr frātre suum occīdit?	auspicārī
Quōmodo Herculēs bovēs abditōs repperit?	trānsilire
Quō ritū Rōmulus sacra Herculi fēcit?	īstituere
	opprimere
	abdere
	cōfundere
	abigere
	mūgīre
	interīre
	trepidāre
	dicāre
	tumēre
	arguere
	dēficere
	nūtrīre
	iussū
	falsō
	nusquam
	ubicumque

BELLVM ET PAX

[Ex T. Livi 'Ab urbe condita' librō I.8-21,
nōnnullis mūtātis et praetermissis]

insigne -is n = rēs quā
significātur alicuius
nōbilitās
rite = bonō ritū, rēctē

co-alēscere = in ūnum
crēscere
iūra = lēgēs
agrestis -e (< ager)
= rūsticus
cum... tum = et... et,
nōn modo... sed etiā
lictor -ōris m = cūstōs
corporis
ante-īre alicui = īre ante
aliquem

vānus -a -um = vacuus,
frūstrā factus

asylum -īn = locustūtus
quō profugi cōnfigiunt

quī- quae- quod- libet =
quī- cumque (libet)
per- fugere = cōnfigere

Fascēs et securēs: insignia imperū

Rēbus dīvinīs rite factīs vocātāque ad concilium multi- 8
tūdine, quae nullā rē nisi lēgibus in ūnum populum
coalēscere poterat, Rōmulus iūra dedit. Ut hominēs
agrestēs novum rēgem verērentur, ipse sē augustiōrem 5
fēcit insignibus imperiī: cum vestem purpuream induit,
tum lictōrēs duodecim sūmpsit, quī fascēs et securēs
gerentēs rēgī anteirent.

Crēscēbat interim urbs, cum alia atque alia loca mū-
nīrentur. Deinde, nē vāna urbis magnitudō esset, Rō- 10
mulus multitudinem finitimōrum in urbem recēpit,
cum sub monte Capitōlinō inter duōs lūcōs asylum ape-
ruisset. Eō ex finitimīs populis quilibet homō, sine dis-
crīmīne utrum liber an servus esset, perfugere poterat.

15 Cīvitāte ita auctā, Rōmulus centum senātōrēs creāvit, sīve quia is numerus satis erat, sīve quia sōlī centum cīvēs nōbilēs erant quī senātōrēs creārī possent. ‘Patrēs’ ipsī honōris causā appellātī sunt, liberīque eōrum ‘patriciī’.

20 *Sabīnae raptae*

9 Iam rēs Rōmāna adeō erat valida ut cui libet finitimārum cīvitātum bellō pār esset. Sed cum novus populus mulieribus careret neque virīs Rōmānis cum finitimīs cōnūbia essent, Rōmulus ex cōnsiliō patrum lēgātōs ad
25 vīcīnās gentēs mīsīt, quī societātem cōnūbiumque novō populō peterent. Nusquam benignē lēgātiō audīta est, adeō aliae gentēs Rōmānōs spernēbant ac simul tantam in mediō crēscentem mōlem metuēbant. Ab omnibus dīmissī sunt, plērīsque rogitantibus ‘num fēminīs quo-
30 que asyllum aperuissent?’ Id Rōmānī iuvenēs aegrē passi sunt, et haud dubiē ad vim spectāre rēs coepit.

Rōmulus vērō indignātiōnem dissimulāns lūdōs parat Neptūnō; deinde finitimōs ad spectāculum vocārī iubet. Multī mortālēs convēnere studiō etiam videndae novae
35 urbis, māximē ex oppidīs proximīs Caenīnā, Crustumeriō, Antemnīs; etiam Sabīnōrum omnis multitūdō cum liberīs ac coniugibus vēnit. Invītātī hospitālīter per domōs, cum situm moeniaque et frequentia urbis tēcta vīdissent, mīrantur tam brevī rem Rōmānam crēvisse.

40 Ubi spectāculī tempus vēnit atque eō oculī et mentēs

cīvitās -ātis *f* = cūctī cīvēs, urbs
creāre = facere, legere

cīvēs nōbilēs quī possent (*conī*) = cīvēs tam nōbilēs ut possent

Sabīnī -ōrum/-ae -ārum
m/f: gēns Rōmānis finitima
rēs Rōmāna = rēs pūblica R., cīvitās R.
adeō valida = tam v.
alterī pār = tam bonus/validus... quam alter

cōnūbium = iūs cōnūbiī
vīcīnus -a -um = quī prope habitat
quī peterent (*conī*) = ut peterent
lēgātiō -ōnis *f* = lēgātōrum numerus
spernere = dēspicere, contemnere

aegrē ↔ libenter; aegrē patī = molestē patī

indignātiō -ōnis *f* = ira (ob rem indignam)
spectāculum -ī *n* = id quod spectātur
-ēre = *-ērunt* (*perf 3 pers plūr*)
Caenīna -ae *f*
Crustumerium -ī *n*
Antemnae -ārum *f*

hospitālis -e = hospitibus benignus
tēctum : domus

iuuentūs = iuvenēs
 dis-currere = in variās
 partiēs currere (↔con-
 currere)
 lūdīcrum -īn = lūdi

pro-fugere = aufugere

mītigāre = mitem facere,
 mollīre

quō nihil cārius est : quod
 omnium cārissimum est
 pro-inde = ergō

accēdere : addī
 blandus -a -um = con-
 ciliāns, laudāns

ad-modum = valdē, plānē

sordidā veste significātur
 lūctus
 con-citāre ↔ mītigāre

continēre = tenēre

Caenīnēsēs -ium *m*,
 Crustumīnī -ōrum *m*,
 Antemnātēs -ium *m*:
 civēs oppidōrum
 lentus -a -um = tardus,
 sēgnis

occāsio -ōnis *f* = tempus
 idōneum

conversae erant, tum signō datō iuuentūs Rōmāna ad
 rapiendās virginēs discurrit!

Turbātō per metum lūdīcrō, maestī parentēs virgi-
 num profugiunt Rōmānōs 'perfidōs hospitēs' incūsantēs
 deumque Neptūnum invocantēs. Nec virginibus raptis 45
 indignātiō minor erat. Sed ipse Rōmulus circumibat
 animōsque eārum mītigābat hīs dictīs: "Hoc factum est
 ob patrum vestrōrum superbiam, quī cōnūbium Rōmā-
 nīs negāvērunt. Vōs tamen cum virīs Rōmānis in mātri-
 mōniō eritis, in societāte fortunārum omnium et — quō 50
 nihil cārius est generī hūmānō — liberōrum. Proinde
 mollīte iram, et virīs, quibus forte corpora data sunt,
 date animōs! Saepe ex iniūriā posteā grātia orta est." Ad
 hoc accēdebant blanda verba virōrum, quae ad muli-
 ebre ingenium māximam vim habent. 55

Spolia opīma

Iam admodum mītigātī animī raptārum erant. At rap- 10
 tārum parentēs sordidā veste lacrimisque et querellis
 civitātēs concitābant. Nec domī tantum indignātiōnēs
 continēbant, sed undique ad T. Tatium, rēgem Sabīnō- 60
 rum, lēgātiōnēs conveniēbant, quod māximum Tatiī
 nōmen in iīs regiōnibus erat.

Caenīnēsēs Crustumīnique et Antemnātēs, cum Ta-
 tium Sabīnōsque lentē agere existimārent, ipsī inter sē
 trēs populī commūniter bellum parant. Dum Crustu- 65
 mīnī atque Antemnātēs occāsionem exspectant, Caenī-

nēnsēs nimis impatientēs per sē ipsī in agrum Rōmā-
num impetum faciunt. Sed iīs obviam it Rōmulus cum
exercitū, levīque certāmine docet vānam sine vīribus

70 iram esse: exercitum eōrum fugat, fugātum persequi-
tur. Rēgem in proeliō obruncat et spoliat. Duce hos-
tium occīsō, urbem prīmō impetū capit.

Inde exercitū victōre reductō, ipse spolia ducis hos-
tium prae sē gerēs in Capitōlium ēscendit, ibique cum

75 spolia opīma ad quercum sacram dēposuisset, simul
cum dōnō finēs templō Iovis dēsignāvit cognōmenque
addidit deō: “Iuppiter Feretrī!” inquit, “Haec tibi victor
Rōmulus rēx rēgia arma ferō templumque hōc locō vo-
veō, quō posterī, mē auctōrem sequentēs, rēgibus duci-
80 busque hostium caesīs, opīma spolia ferent.”

Haec est oriḡō templī quod prīmum omnium Rōmae
sacrātum est. Postea inter tot annōs, tot bella, bīna tan-
tum spolia opīma capta sunt: adeō rāra fuit fortūna id
decus adipiscendī.

11 Dum ea ibi Rōmānī gerunt, Antemnātium exercitus
per occāsionem hostīliter in finēs Rōmānōrum invāsīt.
Celeriter exercitus Rōmānus eōs in agrīs sparsōs op-
pressit. Hostēs igitur prīmō impetū et clāmōre fugātī
sunt, oppidum captum.

90 Rōmulum duplicī victōriā ovantem mulierēs raptae
ōrant ‘ut parentibus suis det veniam eōsque in civitātem
accipiat: ita rem Rōmānam coalēscere concordīa posse.’
Id facile impetrāvērunt. Inde contrā Crustumīnōs bel-

fugāre = in fugam vertere

spoliāre aliquem =
vestem/arma ēripere
alicui

spolia-ōrum *n* = arma
hostī victō ērepta
ē-scendere -disse
= ascendere
spolia opīma = spolia duci
hostium occīsō ērepta
dē-signāre = statuere

Feretrīus-ī *m*: cognōmen
Iovis cui spolia opīma
feruntur

quercus
-ūs *f*

decus -oris *n* = honōs

gerere = agere

in-vādere -sisse -sum

veniam dare = ignōscere

impetrāre = adipiscī
id quod rogātur
inde = deinde

clādēs -is *f* ↔ victōria
 animus cadit = animus
 (: virtūs) minuitur
 migrāre = in alium locum
 ire habitātum

multō māximus = longē
 māximus

bellum ostendere : sē
 bellum factūrum esse
 ostendere

Sp. = Spurius (prae-
 nōmen)

ne cāvēre = -ērunt

im-pūne *adv* = sine poenā
 prō-dere -didisse -ditum
 = trādere (in manūs
 hostium)

armilla
 -ae *f*

tenuēre = -ērunt

locus aequus ↔ clivus
 re-ciperāre = rūrsus
 capere
 sub-iēre = -ērunt

lum īferentēs profectus est; ibi etiam minus certāminis
 fuit, quod aliēnīs clādibus ceciderant animī hostium. Ex 95
 utrāque cīvitate frequentēs Rōmam migrāvērunt, pa-
 rentēs māximē ac frātrēs raptārum.

Bellum Sabīnum

Novissimum ab Sabīnīs bellum ortum est, multōque
 id māximum fuit. Nihil enim per īram aut cupiditātem 100
 āctum est, nec ostendērunt bellum prius quam intulē-
 runt. Nōn solum vī, sed etiam dolō ūsī sunt:

Sp. Tarpēius arcī Rōmānae praeerat. Huius filia
 virgō forte aquam petītum extrā moenia ierat. Eī Tatius
 aurō pollicendō persuāsit ut Sabīnōs armātōs in arcem 105
 acciperet. Acceptī Sabīnī Tarpēiam necāvēre! — seu ut
 arx potius vī quam dolō capta esse vidērētur, seu ex-
 emplī causā nē quis impūne patriam suam prōderet.
 Additur fābula, Tarpēiam mercēdem ab Sabīnīs postu-
 lāvisse ‘id quod in sinistrīs manibus habērent’ (nam 110
 Sabīnī aureās armillās magnī ponderis bracchiō laevō
 gemmātōsque ānulōs habēbant); ergō Sabīnōs prō au-
 reīs dōnīs scūta in eam coniēcisse!

Tenuēre tamen arcem Sabīnī. Atque inde posterō 12
 diē, cum exercitus Rōmānus inter Palātīnum Capitōlī- 115
 numque collem īnstrūctus esset, nōn prius dēscendē-
 runt in locum aequum quam Rōmānī — īrā et cupiditāte
 arcis reciperandae accēnsī — montem subiēre. Uterque
 dux suās cōpiās ad pugnam concitābat, Sabīnōs Mettius

120 Curtius, Rōmānōs Hostius Hostīlius. Hic milītēs suōs
inīquō locō pugnantēs animō atque audāciā sustinēbat.

in-īquus ↔ aequus;
i. locus : clivus
animus (fortis) = forti-
tūdō, virtūs
cōnfestim = statim

Ut Hostius cecidit, cōnfestim aciēs Rōmāna cēdere
coepit ac fugāta est. Ad veterem portam Palātiī Rōmu-
lus, et ipse turbā fugientium āctus, arma ad caelum

125 tollēns “Iuppiter! Tuīs” inquit “iussus avibus hīc in Pa-
lātiō p̄ma urbī fundāmenta iēcī. Arcem iam scelere
ēemptam Sabīnī habent, inde hūc armātī tendunt. At tū,
pater deum hominumque, hinc saltem arcē hostēs!

tuīs iussus avibus = iussū
tuārum avium

Dēme terrōrem Rōmānis fugamque foedam siste! Hīc
130 ego tibi templum Statōrī Iovī, quod monumentum sit
posterīs tuā praesentī ope servātam urbem esse, voveō.”

deum (gen pl) = deōrum

dēmere = adimere
sistere = stantem facere
Statōr = quī sistit
monumentum esse alicui
= alicquem monēre

Haec precātus, velut sī sēnsisset audītās precēs, “Hinc”
inquit, “Rōmānī, Iuppiter Optimus Māximus resistere
atque iterāre pugnam iubet!”

audītās esse

135 Restitēre Rōmānī tamquam caelestī vōce iussī. Ipse
ad p̄mōrēs Rōmulus prōvolat. Mettius Curtius ab Sa-
bīnīs p̄nceps ab arce dēcurrerat et effūsōs ēgerat Rō-
mānōs per tōtam vallem ubi nunc est forum Rōmānum.

iterāre = iterum facere,
renovāre
restitēre = -ērunt

prō-volāre

p̄nceps = p̄mus
effūsus -a -um (< ef-
fundere) = sparsus

Nec procul iam ā portā Palātiī erat, clāmitāns: “Vicimus
140 perfidōs hospitēs, imbellēs hostēs! Iam sciunt longē
aliud esse virginēs rapere, aliud pugnāre cum virīs!”

clāmitāre = magnā vōce
clāmāre
im-bellis -e ↔ bellicōsus
longē aliud... aliud:
aliud... longē aliud

In eum haec glōriantem cum globō ferōcissimōrum
iuvenum Rōmulus impetum facit. Ex equō tum Mettius
pugnābat, eō facilius fuit eum pellere. Pulsum Rōmānī

globus -īm = turba,
multitūdō

145 sequuntur. Et reliqua Rōmāna aciēs, audāciā rēgis
accēnsa, fundit Sabīnōs. Mettius, equō strepitū sequen-

eō facilius = tantō facilius

fundere = turbāre
ac fugāre

aegrē = magnō cum
labōre, vix
ē-vādere

iniūria mulierum = i.
mulieribus facta

sē in-ferre = penetrāre,
sē prōicere
infestus = hostilis, ad
pugnam parātus
ne-fandus -a -um = in-
fandus
re-spergere = aspergere
pigēre = taedēre: mē
piget = mē taedet
melius peribimus : perire
mālum
alteris vestrum : viris aut
patribus
orbis -a -um = quī
parentem āmisit

foedus -eris *n* = lēx quā
pāx vel societās statuitur
prōd-ire = prōcēdere

cōn-sociāre = commū-
nem facere

Quiritēs -ium *m*
Curēs -ium *f*: oppidum
Sabinōrum
ex : post
Sabinās cāriōrēs fēcit
virīs...

centuria -ae *f* = militum
numerus *C*
cōn-scribere (militēs)
= cōgere et armāre
(1) Ramnēnsēs -ium *m*
(2) Titiēnsēs -ium *m*
(3) Lucerēs -um *m*

concors -rdis = concordia
coniunctus

tium trepidante, in palūdem sēsē conicit et aegrē ē perī-
culō ēvādīt. Rōmānī Sabīnīque in mediā valle inter duōs
montēs renovant proelium, sed rēs Rōmāna erat supe-
rior.

150

Tum Sabīnae mulierēs, quārum ex iniūriā bellum or-
tum erat, crīnibus passīs scissāque veste — victō malis
muliebrī pavōre — ausae sunt sē inter tēla volantia in-
ferre. Ā latere impetū factō, infestās aciēs dīvisērunt,
hinc patrēs, hinc virōs ōrantēs ‘nē sanguine nefandō sē
respergerent!’ — “Sī vōs piget cōnūbiū inter vōs, in nōs
vertite irās! Nōs causa bellī, nōs causa vulnerum ac
caedium virīs ac parentibus sumus. Melius peribimus,
quam sine alterīs vestrum viduae aut orbae vīvēmus!”

13

Movet rēs cum multitudinem, tum ducēs. Silentium
et repentīna fit quiēs. Inde ad foedus faciendum ducēs
prōdeunt. Nec pācem modo, sed cīvitātem ūnam ex
duābus faciunt. Rēgnum cōnsociant; imperium omne
cōnferunt Rōmam. Ut Sabīnīs tamen aliquid darētur,
cīvēs Rōmānī ‘Quiritēs’ ā Curibus appellātī sunt.

160

165

Ex bellō tam trīstī laeta repente pāx cāriōrēs Sabīnās
virīs ac parentibus et ante omnēs Rōmulō ipsī fēcit.
Itaque cum populum in cūriās trīgintā dīvideret, nō-
mina eārum cūriīs imposuit. Eōdem tempore et centu-
riae trēs equitum cōnscriptae sunt: ‘Ramnēnsēs’ ab Rō-
mulō, ab T. Tatiō ‘Titiēnsēs’ appellātī — ‘Lucerum’
nōminis orīgō incerta est. Inde nōn modo commūne,
sed concors etiam rēgnum duōbus rēgibus fuit.

170

Fidēnātēs et Vēientēs victī

14 Post aliquot annōs rēx Tatiūs Lāvīniī, cum ad sacrifici-
cium eō vēnisset, concursū factō interfectus est. Rōmulus
eam rem minus aegrē quam dignum erat tulisse
dicitur, seu ob īnfīdam societātem rēgnī, seu quia haud
iniūriā Tatium caesum crēdēbat. Itaque bellō quidem
180 abstīnuit, et foedus inter Rōmam Lāvīniumque urbēs
renovātum est.

Cum Lāvīniō quidem īnsperāta pāx erat. Aliud multō
propius atque in ipsīs prope portīs bellum ortum est.
Fidēnātēs, cum nimis vicīnam urbem prope sē con-
185 valēscere vidērent, priusquam tam valida esset quam
futūra esse vidēbātur, properant bellum facere. Iuven-
tūte armātā immissā vāstātūr id agrī quod inter urbem
ac Fidēnās est. Inde ad laevam versī, quia ā dextrā
Tiberis eōs arcēbat, cum magnō pavōre agrestium po-
190 pulantur. Hōc Rōmam nūntiātō, Rōmulus exercitum
ēdūcīt, castra mille passūs ā Fidēnīs locat. Ibi modicō
praesidiō relictō, ēgressus cum omnibus cōpiīs partem
mīlitum locīs occultīs sedere in īnsidiīs iussit, ipse cum
parte māiōre atque omnī equitātū profectus ad ipsās
195 prope portās Fidēnārum accēdēns hostēs ad pugnam
excīvit. Illī, numerum Rōmānōrum modicum contem-
nentēs, repente omnibus portīs ērumpunt ac Rōmānōs
fugam simulantēs ad locum īnsidiārum persequuntur.
Inde subitō exortī Rōmānī in latus hostium impetum
200 faciunt. Simul ē castrīs mōta sunt signa eōrum quī in

Fidēnātēs, Vēientēs -ium
< Fidēnae -ārum/, Vēi-
-ōrum *m*: civitātēs

concursum -ūs *m* < con-
currere
aegrē ferre = aegrē pati

iniūriā ↔ iūre
caesum *esse*
bellō abstīnere = ā bellō
sē abstīnere

in-sperātus -a -um =
contrā spem factus

con-valēscere -luisse
= validus fieri

im-mittere < in-
vāstāre = vāstum (dē-
sertum) facere
id agrī (*gen*) = ea agrī pars

agrestis -is *m* = agricola
populārī = vāstāre

modicus -a -um = nec
magnus nec parvus
praesidium -ī *n* = militēs
ad locum dēfendendum
locātī

īnsidiāe = locus occultus
unde impetus subitus fit

ex-cīre = ēvocāre, ex-
citāre

signa movēre = ē castrīs
prōgredi

per-cellere -culisse
-culsum = percutere
(animum), perturbāre

circum-agere = con-
vertere

ēripuēre = -ērunt
op-pōnere (< ob-) =
contrā pōnere
ir-rumpere < in-
(↔ ē-rumpere)

Rōmānus = dux Rōmā-
nus : Rōmulus
quem postquam : post-
quam eum
accessūrum esse

dī-micāre = pugnāre

fundere fūdisse fūsum

militia -ae f = vīta
militāris
domī militiaeque = in
pāce et in bellō
valēre = validus esse

patrēs = senātorēs

acceptus -a -um = grātus

praesidiō relictī erant. Ita māximō terrōre perculsī Fi-
dēnātēs, prius paene quam Rōmulus equitēsque quī cum
eō erant circumagerent equōs, terga vertērunt atque
oppidum repetēbant. Nōn tamen ā persequentibus sē
ēripuēre: priusquam forēs portārum oppōnerentur, 205
Rōmānī velut ūnō agmine in oppidum irrūpērunt.

Hōc bellō concitātī Vēientēs quoque in finēs Rōmā- 15
nōs excurrērunt vāstantēs magis quam iūstī mōre bellī.
Itaque nōn castrīs positīs, nōn exspectātō hostium exer-
citū, raptam ex agrīs praedam portantēs Vēiōs rediēre. 210
Rōmānus contrā, postquam hostem in agrīs nōn invē-
nit, magnō exercitū Tiberim trānsiit. Quem postquam
castra pōnere et ad urbem accessūrum Vēientēs audī-
vēre, obviam ēgressī sunt, ut potius aciē certārent quam
inclūsī dē tēctīs moenibusque dīmicārent. Ibi nullō dolō 215
adiūtus, tantum virtūte mīlitum rēx Rōmānus vīcit.
Hostēs fūsōs ad moenia persecūtus, urbe validā mūrīs
ac sitū ipsō mūnītā abstinuit, agrōs rediēns vāstāvit,
ulciscendī magis quam praedae studiō. Eā clāde coactī
Vēientēs pācem petītum lēgātōs Rōmam mittunt. 220

Rōmulus cōnsecrātus

Haec Rōmulō rēgnante domī militiaeque gesta sunt.
Ab illō vīribus datīs, tantum valuit urbs Rōma ut in
quadrāgintā deinde annōs tūtā pācem habēret. Mul-
titudinī tamen rēx grātiōr fuit quam patribus, longē 225
ante aliōs acceptissimus mīlitum animīs. Trecentōsque

armātōs ad cūstōdiam corporis, quōs Celerēs appellāvit,
nōn in bellō solum, sed etiam in pāce habuit.

equitēs armātōs

16 Hīs immortālibus perfectīs operibus, cum Rōmulus
230 cōntiōnem mīlitum in campō Mārtiō habēret, subitō
coorta tempestās cum magnō fragōre tonitribusque tam
dēnsō nimbō rēgem operuit ut cōnspectum eius mīliti-
bus abstulerit. Nec deinde in terrīs Rōmulus fuit. Rō-
mānī iuvenēs, postquam ex tam turbidō diē serēna et
235 tranquilla lūx rediit, ubi vacuam sēdem rēgiam vidē-
runt, velut sī orbī factī essent, maestī aliquamdiū siluē-
runt. Patrēs vērō quī proximī steterant ‘rēgem procellā
in caelum raptum esse’ affirmāvērunt. Deinde, ā paucīs
initiō factō, ūniversī Rōmulum ‘deum deō nātum, rē-
240 gem parentemque urbis Rōmānae’ salvēre iubent.

cōntiō -ōnis *f* = populus
/exercitus convocātus
co-orīrī -ortum = orīrī
dēnsus -a -um: (nimbus)
dēnsus ↔ tenuis
: ut eum ē cōnspectū
mīlitum abstulerit

aliquam-diū = aliquan-
tum temporis (nesciō
quamdiū)
stāre stetisse

salvēre iubent = salūtant

Fuisse crēdō tum quoque aliquōs quī ‘rēgem ā patri-
bus interēptum esse’ clam arguerent. Nē huic fāmae
plēbs crēderet, Proculus Iūlius, senātor nōbilissimus, in
cōntiōnem prōdiit. “Quirītēs!” inquit, “Rōmulus, pa-
245 rēns urbis huius, primā hodiernā lūce dē caelō repente
dēlāpsus mihi obvius fuit. Cum perfūsus horrōre cōnsti-
tissem, ‘Abī, nūntiā’ inquit ‘Rōmānīs, caelestēs ita velle
ut mea Rōma caput orbis terrārum sit; proinde rem
mīlitārem colant sciantque — et ita posterīs trādant —
250 nūllās opēs hūmānās armīs Rōmānīs resistere posse.’
Haec” inquit “locūtus sublīmis abiit.” Illī virō nūntiantī
haec plēbs crēdidit. Fānum in colle Quirīnālī Rōmulō
deō, quī idem Quirīnus vocātur, dicātum est.

arguere = accūsandō
dicere, accūsāre
plēbs -bis *f* = plēbēī, po-
pulus Rōmānus praeter
patrēset patriciōs

hodiernus -a -um < hodiē
dē-lābi
ob-vius -a -um = quī ob-
viam it; o. esse = ob-
viam ire
caelestēs -ium *m* = dī

colere = cūrāre
(posterīs) trādere
= nārāre

sublīmis -e = altus, supe-
riōre locō situs; s. abire
= ad caelum a.
fānum -ī *n* = templum

inter-rēgnum -īn = tem-
pus inter duo rēgna

peregrīnus -a -um = cui
alia patria est
in-cēdere

externus -a -um
↔ internus
ad-orīri = oppugnāre
patribus placet = patrēs
volunt
(alicui) con-cēdere =
cēdere (↔ resistere)

imperitāre = imperāre
inter-rēx -rēgis m

factōs esse

populus = plēbs

dē-cernere -crēvisse
-crētum = statuere
quid faciendum sit
auctor fieri : rēgem
creātum probāre
quod bonum sit = utinam
hoc bonum sit
faustus -a -um = felix

patribus vidētur = patri-
bus placet, patrēs volunt

Interrēgnum

Patrēs interim dē rēgnō certābant. Quī ab Sabinīs orti 17
erant, quia post Tatiū mortem nēmō eōrum rēgnāverat,
rēgem Sabinum creārī volēbant. Rōmānī veterēs pere-
grīnum rēgem spernēbant. Timor deinde patrēs incessit
nē cīvitatē sine imperiō, exercitum sine duce vīs ali-
qua externa adorīrētur. Omnibus igitur patribus placē- 260
bat aliquod caput cīvitatē esse, nec vērō quisquam al-
teri concēdere volēbat. Itaque centum patrēs summum
imperium inter sē cōsociāvērunt. Dēnī simul quīnōs
diēs imperitābant, quōrum principēs, quī ‘interrēgēs’
nōminābantur, cum īsignibus imperiī erant. Ita impe- 265
rium per omnēs in orbem ībat. Id ‘interrēgnum’ appel-
lātum est.

Plēbs autem querēbātur ‘centum prō ūnō dominōs
factōs’ et rēgem ā sē creātum postulābant. Cum hoc
sēnsissent patrēs, populō concēdendum esse cēnsuērunt 270
— ita tamen ut nōn plūs iūris darent quam retinērent.
Dēcrēvērunt enim ut, cum populus rēgem creāvisset,
patrēs auctōrēs fierent.

Tum interrēx, cōntiōne advocātā, “Quod bonum,
faustum felixque sit” inquit, “Quirītēs, rēgem creāte! 275
Ita patribus vīsum est. Patrēs deinde, sī rēgem dignum
quī secundus ab Rōmulō numerētur creāveritis, auctō-
rēs fient.”

Ita plēbī permissum est ut rēgem creāret, sed tamen
senātus dēcernēbat quis Rōmae rēgnāret. 280

Numa Pompilius rēx

18 Eō tempore Numa Pompilius Curibus habitābat, vir
prudentissimus iūris dīvinī atque hūmānī — ut in illā
aetāte quisquam esse poterat. Eum populus Rōmānus
285 rēgem creāvit. Auditō nōmine Numae patrēs Rōmānī,
quamquam peregrīnus erat, tamen nēminem illī virō
praeferre ausī, ad ūnum omnēs Numae Pompiliō rēg-
num trādendum esse dēcernunt.

Rōmam arcessitus Numa, sicut Rōmulus auspicātō
290 rēgnum adeptus est, dē sē quoque deōs cōsulī iussit.
Inde ab augure dēductus in arcem, in lapide ad merī-
diem versus cōnsēdit. Augur ad laevam eius capite vē-
lātō sēdem cēpit dextrā manū baculum aduncum te-
nēns, quem ‘lituum’ appellāvērunt. Inde in urbem
295 agrumque prōspiciēns deōs precātus regiōnēs ab oriente
ad occidentem animō finīvit. Tum lituō in laevam ma-
num trānslātō, dextrā in caput Numae impositā, ita
precātus est: “Iuppiter pater, sī est fās hunc Numam
Pompilium, cuius ego caput teneō, rēgem Rōmae esse,
300 uti tū signa nōbīs certa dēclārēs inter eōs finēs quōs
fēcī!” Tum auspiciīs missīs dēclārātus rēx Numa dē
templō dēscendit.

19 Quī rēgnō ita potītus urbem novam, conditam vī et
armīs, iūre lēgibusque ac mōribus dē integrō condere
305 parat. Populum ferōcem pāce mītigandum esse ratus,
Iānum ad infimum Argilētum fēcit, quī apertus bellum,
clausus pācem esse indicāret. (Bis deinde post Numae

iūris prudens = quī iūs
scit/intellegit

lituus
-ī m

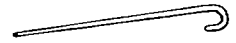
caput
velātum

augur

ausus = audēns
ad ūnum omnēs = omnēs
ūnō ore

auspicātō *adv* = post-
quam auspicātus est

augur -is m = sacerdos
quī auspicātur
vēlāre = veste operīre
sēdem capere = cōnsidere
aduncus -a -um = ex-
trēmā parte curvus:

baculum aduncum

locum finīre = finēs locī
dēsīgnāre
trāns-ferre -tulisse
trāns-/trā-lātum

uti/utī = ut, utinam
dē-clārāre = ostendere,
nōtum facere

templum = locus ab au-
gure finītus et sacrātus
: postquam is rēgnō ita
potītus est
dē integrō = dēnuō

rērī ratum esse; ratus =
arbitrātus, cum arbitrā-
rētur

indicāre = nōtum facere

[annō 235 a. C.]

Pūnicus -a -um = Karthāginiēnsis
 Actiacus -a -um < Actium
 [annō 31 a. C.]
 pācem parere = pācem
 facere

(cūram) dē-pōnere = dī-
 mittere, relinquere

in-icere < in + iacere;
 metum iūsi. = eōs metu-
 entēs facere
 mīrāculum -ī n = rēs
 mīrābilis
 nocturnus -a -um < nox
 monitus -ūs m < monēre

suōs : propriōs

di-scribere = in certās
 partēs dividere
 (diēs) fāstus/nefāstus: quō
 fās/nefāstest cum populō
 agere (: iūs dicere)
 ūtilis -e = quī prōdest
 (↔ inūtilis)
 ad-vertere

Rōmulī (*gen*) similis
 = Rōmulō (*dat*) s.

assiduus -a -um = quī
 semper adest
 flāmen -inis m = sacerdotēs
 deī proprius

pūblicum -ī n = pecūnia
 pūblica, aerārium
 sāctus -a -um = iūre
 divīnō tūtus, sacer
 Salī -ōrum m: sacerdotēs
 Mārtis

rēgnum clausus est, semel T. Mānliō cōsule post prī-
 mum bellum Pūnicum perfectum, iterum post proe-
 lium Actiacum ab imperātōre Caesare Augustō pāce 310
 terrā marīque partā.)

Clausō Iānō, cum omnium finitimōrum animōs so-
 cietāte ac foederibus sibi iūnxisset, dēpositūs externō-
 rum periculōrum cūrīs, Numa omnium prīmum deō-
 rum metum Rōmānīs iniciendum esse ratus est. Quī 315
 cum dēscendere ad animōs nōn posset sine aliquō dī-
 vīnō mīrāculō, simulat sibi cum deā Ēgeriā nocturnōs
 sermōnēs esse: 'eius monitū sē sacra quae dīs acceptis-
 sima essent īstituere, et sacerdotēs suōs cuique deō-
 rum praeficere.' 320

Atque omnium prīmum ad cursūs lūnae in duodecim
 mēnsēs discrīpsit annum, additīs Iānuāriō et Februāriō.
 Īdem nefāstōs diēs fāstōsque fēcit, quia aliquandō nihil
 cum populō agī ūtile futurum esset.

Tum ad sacerdotēs creandōs animum advertit, quam- 20
 quam ipse plūrimīs sacrīs, māximē sacrīs Iovis, prae-
 erat. Sed quia in civitāte bellicōsā plūrēs Rōmulī quam
 Numae similēs rēgēs fore putābat itūrōsque ipsōs ad
 bella, nē rēge absente sacra neglegerentur, Iovī assi-
 duum sacerdotem creāvit quī 'flāmen Diālis' appellātus 330
 est. Huic duōs flāminēs adiēcit, Mārtī ūnum, alterum
 Quirīnō, virginēsque Vestālēs lēgit; hīs, ut assiduae
 templi sacerdotēs essent, stipendium dē pūblicō statuit,
 eāsque virginitāte sāctās fēcit. Saliōs item duodecim

335 Mārtī lēgit caelestiaque arma, quae ‘ancīlia’ appellan-
tur, ferre ac per urbem saltāre canentēs carmina iussit.
Pontificem deinde generum suum Numam Mārcium ex
patribus lēgit eīque sacra omnia scrīpta trādīdit, quibus
hostiūs, quibus diēbus, ad quae templa sacra fierent.

340 Cētera quoque omnia pūblica prīvātaque sacra pontificī
mandāvit, ut esset quem plēbs cōsuleret, nē rītūs ne-
glegerentur.

21 Cum igitur multitudō omnis ā vī et armīs ad rēs dīvī-
nās cūrāndās conversa esset, tum finitimī etiam populī
345 — quī antea castra, nōn urbem in mediō positam esse
ad turbādam omnium pācem crēdiderant — nefās pu-
tābant violāre cīvitatē quae tantā dīligentiā deōs cole-
ret. Quam ob rem tūta pāx per omne Numae rēgnī
tempus cōservāta est.

350 Ita duo deinceps rēgēs, alius aliā viā, ille bellō, hic
pāce, cīvitatē auxerunt. Rōmulus septem et trīgintā
rēgnāvīt annōs, Numa trēs et quadrāgintā. Cum valida,
tum temperāta et bellī et pācis artibus erat cīvītās.

RAPINA SABINARVM

355 [Ovidius: *Ars amātōria. Ex librō I v. 109–110, 113–132*]

Respiciunt oculisque notant sibi quisque puellam
quam velit, et tacitō pectore multa movent.

In mediō plausū (plausūs tunc arte carēbant)

rēx populō praedae signa --- dedit.

ancīle -is *n* = clipeus
Saliōrum
saltāre = arte salire
/membra movēre
gener -eri *m* = marītus
filiae

mandāre = trādere, dare
negōtium
ut esset *aliquis*

violāre = (reī sānctae)
vim afferre
dīligentia -ae *f* < dīligēns
deōs colere = rēs dīvinās
cūrāre
cōn-servāre = integrum
servāre
deinceps *adv* = alius
post alium
alius aliā viā: alter alterā
viā (bellō), alter alterā
(pāce)

temperāre = placidum
facere (↔ turbāre)

rapīna -ae *f* < rapere

amātōrius -a -um: ars
amātōria = ars amandī
notāre = diligenter
animadvertere
movent : cōgitant

plausus -ūs *m* < plaudere

signa : signum (--- :
3 syllabae dēsunt)

ex-silire < ex + salire

virginibusque iniiciunt

ut columbae, timidissima
turba, fugiunt

agnus *m*; agna -ae *f*

novellus -a -um

= parvulus

cōnstāre -stitisse = idem
manēre

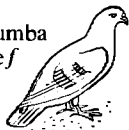
color quī fuit ante

faciēs = forma

laniare = scindere

columba

-ae *f*

geniālis -e = iugālis

sī qua = sī aliqua (puella)

sinus = pectus; *m* cupidō

sinū

cor-rumpere = prāvum/

foedum facere, perdere

scīstī = scīvistī

commodum -ī *n* = bo-

num, rēs ūtilis

fāstī -ōrum *m* = tabula

diērum fāstōrum: titu-

lus carminis Ovidiū dē

diēbus annī

ferrō (*dat*): ad ferrum

(: pugnam)

lituus = tuba adunca

tubicen -inis *m* = quī

tubā canit

-que... -que = et... et

pignus -oris *n* = rēs cāra

data fideī causā (prō

pecūniā mūtua); liberi

sunt 'pignora amōris'

prō-cumbere -cubuisse

↔ re-cumbere

Prōtinus exsiliunt, animum clāmōre fatentēs, 360

virginibus cupidās iniiciuntque manūs!

Ut fugiunt aquilās, timidissima turba, columbae,

utque fugit vīsōs agna novella lupōs,

sīc illae timuēre virōs sine lēge ruentēs

— cōstitit in nullā quī fuit ante color. 365

Nam timor ūnus erat, faciēs nōn ūna timōris:

pars laniat crīnēs, pars sine mente sedet,

altera maesta silet, frūstrā vocat altera mātrem,

haec queritur, stupet haec, haec manet, illa fugit.

Dūcuntur raptae, geniālis praeda, puellae, 370

et potuit multās ipse decēre timor.

Sī qua repugnābat nimium comitemque negābat,

sublātam cupidō vir tulit ipse sinū

atque ita "Quid tenerōs lacrimīs corrumpis ocellōs?"

Quod mātīrī pater est hoc tibi" dixit "erō." 375

Rōmule, militibus scīstī dare commoda sōlus:

haec mihi sī dederis commoda, mīles erō!

MVLIERES PACEM FACIVNT

[Ovidius: Fāstī. Ex librō III v. 215–228]

Iam stābant aciēs ferrō mortīque parātae 380

iam lituō tubicen signa datūrus erat —

cum raptae veniunt inter patrēsque virōsque,

inque sinū nātōs, pignora cāra, ferunt.

Ut medium campī passis tetigēre capillis,

in terram positō prōcubuēre genū, 385

et quasi sentirent, blandō clāmōre nepōtēs
 tendēbant ad avōs bracchia parva suōs;
 quī poterat clāmābat ‘avum’, tunc dēnique vīsum,
 et quī vix poterat posse coāctus erat!

390 Tēla virīs animīque cadunt, gladiīsque remōtīs
 dant socerī generīs accipiuntque manūs,
 laudātāsque tenent nātās, scūtōque nepōtem
 fert avus: hic scūtī dulcior ūsus erat!

PENSVM A

Dē modīs verbōrum

Magister discipulōs tac- et aud- iubet: “Tac-, discipulī, et aud-!” Mārcus nōn tac- nec aud-; magister eum monet ut tac- et aud-: “Tac-, Mārce, et aud-! Quot sunt bis sēna (2×6)?” Magister interrog- quot s- bis sēna, ac Mārcō imperat ut surg- et respond-: “Surg- et respond-, Mārce, sed cav- nē prāvē respond-!” Mārcus nōn surg- nec respond-. Magister: “Aud-, Mārce: iubeō tē surg- et respond-.” Mārcus: “Nesciō quid respond-.” Magister iubet eum digitīs comput-: “Digitīs comput-! Cūrā ut rēctē comput-!” Mārcus: “Interrog- aliōs! Nōlī semper mē interrog-!” Mārcus magistrum monet ut aliōs interrog-.

Cicerō cōsul Catilinam ex urbe ēgred- et proficisc- iussit: “Egred- ex urbe! Patent portae: proficisc-!” Cōsul oratione suā effēcit ut Catilīna ex urbe ēgred- et in Etrūriam proficisc-.

Latīnus ab Aenēā quaesivī ‘quis es- et quid quaer-’: “Tū quis — et quid quaer-?” Ille respondit ‘sē es- Aenēam Trōiānum novamque sēdem quaer-’: “Ego — Aenēās Trōiānus; novam sēdem quaer-.”

ad avōs suōs

tubicen

socer -erī *m* = pater
 coniugis
 nāta -ae *f* = filia

Vocābula nova:

fascis
 secūris
 īsigne
 lictor
 asyllum
 civitās
 lēgatiō
 indignatiō
 spectāculum
 lūdīcrum
 occasiō
 spolia
 quercus
 decus
 clādēs
 armilla
 globus
 foedus
 centuria
 concursus
 praesidium
 militia
 cōntiō
 plēbs
 fānum
 interrēgnum
 interrēx
 augur
 lituus
 mīrāculum
 monitus
 flāmen
 ancile
 gener
 dīligentia
 plausus

columba
 agna
 commodum
 tubicen
 pignus
 socer
 agrestis
 vānus
 vicīnus
 hospitālis
 blandus
 lentus
 opīmus
 inīquus
 imbellis
 nefandus
 concors
 insperātus
 modicus
 acceptus
 dēnsus
 hodiernus
 obvius
 sublimis
 peregrīnus
 externus
 faustus
 aduncus
 nocturnus
 nefāstus
 fāstus
 ūtilis
 assiduus
 sāctus
 amātōrius
 novellus
 geniālis
 coalēscere
 anteīre
 perfugere
 creāre
 spernere
 discurrere
 profugere
 mītigāre
 concitāre
 fugāre
 spoliāre
 ēscendere
 dēsīgnāre
 invādere
 impetrāre
 migrāre

PENSVM B

Rōmulus rēx XII — sūmpsit, quī — imperiū, — et —, gere-
 rent, et c. senātōrēs — [= lēgit]. Gentēs — [= finitimae]
 Rōmānōs — [= contemnēbant] nec — Rōmānam benignē
 audīvērunt. Id Rōmulus — passus est, sed — suam dissimu-
 lāns finitimōs ad — [= lūdōs] vocāvit. In mediō — [
 plaudere] iuvenēs Rōmānī — [= clāmāntēs] — virginibusque
 manūs —, ut nārrat Ovidius in ‘Arte —.’ Parentēs virginum
 terrōre — [= percussī] — [= aufugiunt]. Rōmulus — verbīs
 animōs virginum — cōnābātur, sed parentēs civēs suōs contrā
 Rōmānōs —. Dum aliī — [= tempus idōneum] exspectant,
 Caenīnēsēs in finēs Rōmānōrum —, sed Rōmulus — [=
 statim] eōs — [= in fugam vertit] et ipse rēgem eōrum occidit
 et —; — rēgis in Capitoliō ad — sacram dēposuit et finēs
 templō Iovis —. Mulierēs ōrābant ut parentibus liceret Rō-
 mam —; quod facile —.

Tarpēia nōn — [= sine poenā] arcem hostibus —. Rōmu-
 lus Iovem ōrāvit ut fugam Rōmānōrum —. Tum mulierēs sē
 inter aciēs intulērunt patrēs virōsque ōrantēs ‘nē sanguine —
 [= infandō] sē —!’ Movet rēs — multitudinem — ducēs [= et
 m. et d.]. Sabīnī — [= virīs filiārum] et Rōmānī — suīs
 dextrās dant ac ducēs ad — faciendum — [= prōcēdunt].
 Ūnam — ē duābus faciunt et rēgnum —; nōn modo com-
 mūne, sed etiam — rēgnum eōrum fuit. Rōmulus rēx trēs —
 equitum —. Ita equitatū Rōmānō auctō cum finitimīs, quī
 agrōs Rōmānōs — [= populābantur] — [= pugnāvit] eōsque
 vīcit. Haec ā Rōmulō domī —que gesta sunt. Cum — militum
 habēret, subitō — [= ortā] procellā — [= ad caelum] raptus
 est. Proculus Iūlius affirmāvit ‘Rōmulum dē caelō — sibi —
 fuisse.’

Post breve — populus Numam, quamquam — erat, rēgem
 creāvit et patrēs auctōrēs factī sunt: ergō nōn — [= populus],
 sed patrēs — quis Rōmae rēgnāret. Tum —, capite — et —
 (id est baculum —) tenēns, Iovem precātus est — [= ut]
 signa certa —; ita Numa — [= auspiciūs missīs] rēx — est.

Numa rēs — [< ūtī] īnstituit: annum in XII mēnsēs — et diēs — et — fēcit; — Diālem creāvit ac Vestālēs, Vestae sacerdotēs — [=semper praesentēs], quās virginitate — fēcit; nec quae — virgō Vestālīs fierī poterat, sed nōbilissimae tantum. Cum igitur finitimī nefās putārent cīvitātem sānctam —, pāx multōs annōs — est.

Iānus clausus pācem esse —. Quī — [=valdē] maeret crīnēs et vestem — [= scindit] et ocellōs lacrimīs —. Prō pecūniā mūtūā — dandum est. — [< nox] tempore nauta sīdera in caelō — [= animadvertit].

Synōnima: honōs et —; templum et aedēs et —; rēs mirābilis et —; rūsticus et —; tardus et —; fēlix et —; grātus et —; iterum facere et —; taedēre et —; validus fierī et —; oppugnāre et —; aliquantum temporis et —; dēnuō et dē —.

Contrāria: victōria et —; aequus et —; bellicōsus et —; internus et —; concurrere et —; ērumpere et —; āvertere et —; recumbere et —.

PENSVM C

Quae sunt īnsignia imperiī?

Quōmodo Rōmulus cīvitātem auxit?

Cūr novus populus uxōribus carēbat?

Quārē Rōmulus finitimōs ad lūdōs vocāvit?

Quō rēx victor spolia opīma tulit?

Quōmodo Sabīnī arcem Rōmānam cēpērunt?

Quārē scūta sua in puellam coniēcērunt?

Quid fēcit Rōmulus cum Rōmānī fugerent?

Quam ob rem pāx facta est cum Sabīnīs?

Cūr Rōmulus Vēiōs expugnāre nōn potuit?

Quid accidit cum rēx cōntiōnem militum habēret?

Num militēs rēgem in caelum rapī vīdērunt?

Quid Proculus Iūlius nārrāvit?

Quōmodo novus rēx creātus est?

Ūter rēx ferōcior fuit, Rōmulusne an Numa?

Quōmodo Numa populum bellicōsum temperāvit?

prōdere
reciperāre
sistere
iterāre
prōvolāre
clāmītāre
ēvadere
respergere
pigēre
prōdīre
cōnsociāre
cōnscribere
convalēscere
immittere
vāstāre
populārī
excīre
percellere
oppōnere
irrupere
dīmīcāre
coorīrī
dēlabī
adorīrī
imperītāre
dēcernere
vēlāre
dēclārāre
indicāre
īnicere
discrībere
advertere
saltāre
violāre
cōservāre
temperāre
notāre
exsilīre
laniāre
corrumpere
prōcumbere
cum...tum
quīlibet
aegrē
proinde
admodum
impūne
cōnfestim
aliquamdiū
auspicātō
utī
dē integrō
deinceps

ROMA ET ALBA

[Ex T. Līvii 'Ab urbe conditā' librō I.22–31,
nōnmullis mūtātis et praetermissis]

bellum in-dicere = dicere
sē bellum factūrum esse
rēs : rēs pūblica

cuius pugna...

dis-similis -e ↔ similis

avītus -a -um < avus
stimulāre = incitāre
senēscere -nuisse = senex
fieri
ōtium = pāx
māteria : causa

utrimque = ab utrāque
parte

Albānis bellum indictum

Numae morte ad interrēgnum rēs rediit. Inde Tullum 22
Hostīlium, nepōtem Hostii Hostiliū, cuius in infimā
arce clāra pugna adversus Sabinōs fuerat, rēgem popu-
lus creāvit; patrēs auctōrēs facti sunt. 5

Hic nōn solum proximō rēgī dissimilis, sed ferōcior
etiam quam Rōmulus fuit. Cum aetās virēsque, tum
avīta quoque glōria animum stimulābat. Senēscere igi-
tur civitātem ōtiō ratus, undique māteriam bellī faciendī
quaerēbat. 10

Forte evēnit ut agrestēs Rōmāni ex Albānō agrō, Al-
bāni ex Rōmānō praedās agerent. Imperitābat tum
Gāius Cluilius Albae. Utrimque lēgātī eōdem ferē tem-

pore ad rēs repetendās missī sunt. Tullus imperāverat
 15 suīs ut sine morā mandāta agerent. Satis sciēbat rēgem
 Albānum negātūrum esse: ita iūre bellum indicī posse.
 Ab lēgātīs Albānīs sēgnius rēs ācta est. Exceptī ab Tullō
 blandē ac benignē, libenter rēgis convīviō intersunt. In-
 terim Rōmānī et rēs repetīverant priōrēs et negantī rēgī
 20 Albānō bellum in trīcēsimum diem indīxerant. Haec
 renūntiant Tullō. Tum Tullus ā lēgātīs Albānīs quaerit
 ‘quid petentēs vēnerint?’ Illī prīmum sē pūrgāre cōnan-
 tur: ‘sē invītōs aliquid quod displiceat Tullō dictūrōs
 esse: rēs repetītum sē vēnisse; nisi reddantur, bellum
 25 indicere iussōs esse.’ Ad haec Tullus “Nūntiāte” inquit
 “rēgī vestrō rēgem Rōmānum deōs facere testēs uter
 prius populus lēgātōs rēs repetentēs superbē dīmiserit,
 ut in eum omnēs huius bellī clādēs vertant!”
 23 Haec nūntiant domum Albānī. Et bellum utrimque
 30 omnibus vīribus parābātur, cīvīlī bellō simillimum,
 prope inter parentēs nātōsque, cum Rōmānī ab Albā
 ortī essent.

Albānī priōrēs ingentī exercitū in agrum Rōmānum
 impetum fēcēre. Castra locant, fossā circumdant, haud
 35 plūs quīnque mīlia passuum ab urbe, nam hoc spatium
 interest inter Rōmam et locum quī ‘fossa Cluilia’ ab
 nōmine ducis per aliquot saecula appellātus est, quoad
 nōmen vetustāte abolēvit. In hīs castrīs Cluilius, Albā-
 nus rēx, moritur. Albānī Mettium Fūfētium dictātōrem
 40 creant.

rēs re-petere = postulāre
 ut rēs reddantur

convīviō (*dat*) interesse =
 in convīviō adesse

re-nūntiāre

pūrgāre = pūrum facere,
 excūsāre
 invītus -a -um = nōlēs
 (↔ libēns)
 dis-plīcēre ↔ placēre

cīvīlis -e < cīvīs; bellum
 c. e = bellum inter cīvēs
 similis: *comp* -ilior,
sup -illimus

plūs v milia = plūs quam
 v milia
 spatium -ī n: centum
 passūs haud magnum
spatium est

abolēscere -ēvisse = abo-
 lērī, ē memoriā exīre
 dictātōr -ōris *m* = dux cui
 rēgia potestās datur

(frātrēs) tri-geminī = trēs
eōdem diē nātī
morte : ob mortem

(castra) statīva = castra
quae diū ūnō locō stant
ducit *exercitum*
quam proximē potest
= tam prope quam
(māximē) potest

per-tinēre ad = attingere,
afflicere

et Albānī = etiam A.

ex foedere = ex verbis
foederis

cognātus -a -um = ab
eōdem ortus
quō... eō... (+ comp) =
quantō... tantō...
propior -ius comp
(< prope)
memoresse = meminisse;
m. estō = mementō

spectāculō (*dat*) esse aliquid
= spectārī ab aliquō
ag-gredi -gressum = op-
pugnāre, adorīri
via : modus agendī

quā decernī possit utrī
utrīs imperent
utrī utrīs : uter utrī
populō
indolēs -is f = ingenium

Trigeminōrum pugna

Interim Tullus ferōx, praecipuē morte rēgis, nocte praeteritis hostium castris infestō exercitū in agrum Albānum pergit. Ea rēs ab stativīs excivit Mettium. Ducit quam proximē ad hostem potest. Inde lēgātum praemis- 45 sum nūntiāre Tullō iubet, 'priusquam dīmicient, opus esse colloquiō; sē aliquid allātūrum esse quod nōn minus ad rem Rōmānam quam ad Albānam pertineat.'

Tullus colloquium haud recūsāt, sed tamen cōpiās suās in aciem ēdūcit. Exeunt contrā et Albānī. Post- 50 quam instrūctī utrimque stābant, cum paucīs comitibus in medium ducēs prōcēdunt. Ibi ōrditur Albānus: "In-iūriae et rēs nōn redditae, quae ex foedere repetitae sunt, causa huius bellī esse dīcuntur. Sed sī vēra dī-cenda sunt, cupidō imperiū duōs cognātōs vicinōsque 55 populōs ad arma stimulat. Illud tē, Tulle, moneō: Etrūsca rēs quanta sit, tū, quō propior es, eō magis scīs. Multum illī terrā, plūrimum marī valent. Memor estō, iam cum signum pugnae dabis, hās duās aciēs spectāculō fore Etrūscais, ut pugnā fessōs cōfectōsque, 60 simul victōrem ac victum, aggrediantur. Itaque — sī nōs dī amant — ineāmus aliquam viam, quā sine magnā clāde, sine multō sanguine utrīusque populī dē-cernī possit utrī utrīs imperent."

Haud displicet rēs Tullō, quamquam cum indole, 65 tum spē victōriae ferōcior erat. Ratiōnem ineunt, cui et fortūna ipsa praebuit māteriam: Forte in duōbus tum 24

exercitibus erant trigeminī frātēs, Horātiū Cūriatīque,
nec aetate nec vīribus disparēs. Eōs rogant rēgēs ut prō
70 suā quisque patriā dīmīcet ferrō: ‘ibi imperium fore
unde victōria fuerit.’

Frātēs nōn recūsant. Tempus et locus convenit.
Priusquam dīmīcārent, foedus ictum est inter Rōmānōs
et Albānōs hīs lēgibus ‘ut cuius populī cīvēs eō certā
75 mine vīcissent, is alterī populō cum bonā pāce imperi-
tāret.’

80 Foedere ictō, trigeminī — sicut convēnerat — arma
capiunt. Cum utrīque suōs adhortārentur — ‘deōs pa-
triōs, patriam ac parentēs omnēsque cīvēs illōrum tunc
arma, illōrum intuērī manūs!’ — ferōcēs in medium
inter duās aciēs iuvenēs prōcēdunt. Cōnsēderant utrim-
que prō castrīs duo exercitūs intentī in minimē grātum
spectāculum.

Datur signum, infestisque armīs velut aciēs ternī
85 iuvenēs, magnōrum exercituum animōs gerentēs, con-
currunt. Nec hīs nec illīs periculum suum ob oculōs
versātur, sed pūblicum imperium servitiumque. Ut prī-
mō statim concursū increpuere arma micantēsque ful-
sere gladiū, horror ingēns spectantēs perfūdīt. Deinde,
90 cum iam nōn mōtus tantum corporum agitātiōque an-
ceps tēlōrum armōrumque sed vulnera quoque et san-
guis spectāculō essent, duo Rōmānī super alium alius,
vulnerātīs tribus Albānīs, exspirantēs concidērunt. Ad
quōrum cāsū cum conclāmāvisset gaudiō Albānus

dis-pār -paris = impār,
dissimilis
ferrum : gladius

ibi unde victōria fuerit :
apud eōs quī vicerint

foedus icere = foedus
facere
lēgēs = condiciōnēs
cuius populī cīvēs =
populus cuius cīvēs

utrīque : et Rōmāniet
Albānī
ad-hortārī = hortārī
“dīi patriī, patria ac pa-
rentēs... *vestra nunc*
arma, *vestrās* manūs
intuentur”

prō castrīs = ante castra
(prōspiciēs ā castrīs)

suum : ipsōrum
ob = ante
servitium -ī n = servitūs
(↔ imperium)
in-crepāre -uisse =
strepitum facere
spectantēs = spectatōrēs
mōtus -ūs m < movēre
agitātiō -ōnis f < agitāre
= citō movēre
anceps -cipitis = in utram-
que partem versus
: super alterum alter

ex-spīrāre = morī

integer : incolumis

nē-quāquam = nullō
modō
fugam capit = fugere
incipit
secūtūrōs esse

inter-vāllum -īn = spa-
tium interiectumin-clāmāre alicui = clā-
māre ad aliquem

(rē) dē-fungī -fūctum =
(rem) cōnficere, per-
agere

cōnficit : interficit
in-tāctus -a -um = nōn
tāctus, integer
gemināre = duplicem
facere, bis facere
dabat : faciēbat
fessum corpus

strāgēs -is f = caedēs
ob-icere = oppōnere,
offerre
iugulum -īn = prior colli
pars

iugulum

quō locō = eō locō quō

exercitus, Rōmānās legiōnēs iam spēs tōta dēseruerat. 95

Forte ūnus Horātius integer fuit — ut ūniversīs sōlus
nēquāquam pār, sīc adversus singulōs ferōx. Ergō, ut
dīvideret pugnam eōrum, capit fugam, ita ratus Albā-
nōs secūtūrōs ut quemque vulnere affectum corpus si-
neret. Iam aliquantum spatiū ex eō locō ubi pugnātum 100
est aufūgerat, cum respiciēns videt Cūriātiōs magnīs
intervāllīs sequentēs, ūnum haud procul ab sēsē abesse.
In eum magnō impetū rediit. Et dum Albānus exercitus
inclāmat Cūriātiīs uti opem ferant frātrī, iam Horātius
caesō hoste victor secundam pugnam petēbat. Tūnc clā- 105
mōre ingentī Rōmānī adiuvant mīlitem suum. Et ille
dēfungī proeliō festīnat. Prius igitur quam alter — nec
procul aberat — cōsequī posset, et alterum Cūriātium
cōnficit. Iamque singulī supererant, sed nec spē nec
vīribus parēs. Alterum intāctum ferrō corpus et gemi- 110
nāta victōria ferōcem in certāmen tertium dabat; alter,
fessum vulnere fessum cursū corpus trahēns victusque
frātrum ante sē strāge, victōrī obicitur hostī. Nec illud
proelium fuit: male sustinentī arma gladium in iugulō
dēfigit, iacentem spoliat. 115

Rōmānī ovantēs ac grātulantēs Horātium accipiunt,
eō māiōre cum gaudiō quod prope metum rēs fuerat.
Inde utrīque suōs mortuōs sepeliunt. Sepulcra posita
sunt quō quisque locō cecidit: duo Rōmāna ūnō locō
propius Albam, tria Albāna Rōmam versus, sed inter- 120
vāllīs interiectīs, ut pugnātum est.

Amor immātūrus

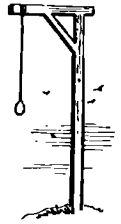
26 Priusquam inde dīgrederentur, Tullus Mettiō impe-
rat uti iuventūtem in armīs habeat: ‘sē eōrum operā
125 ūsūrum, sī bellum cum Vēientibus foret.’ Ita exercitūs
inde domum abductī sunt.

Prīnceps Horātius ibat, trigemina spolia prae sē ge-
rēns. Cui soror virgō, quae dēsponsa ūnī ex Cūriātīs
fuerat, obvia ante portam Capēnam fuit, cognitōque
130 super umerōs frātris palūdāmentō spōnsī, quod ipsa
cōnfecerat, solvit crīnēs et flēbiliter nōmine spōnsum
mortuum appellat. Movet ferōcī iuvenī animum com-
plōrātiō sorōris in victōriā suā tantōque gaudiō pū-
blicō. Strictō itaque gladiō, simul verbīs increpāns,
135 trānsfigit puellam! “Abī hinc cum immātūrō amōre ad
spōnsum” inquit “oblīta frātrum mortuōrum vīvīque,
oblīta patriae! Sīc eat quaecumque Rōmāna lūgēbit
hostem!”

Atrōx vīsum est id facinus patribus plēbīque. Horā-
140 tius, etsī tam bene dē patriā meritis erat, tamen in iūs
ad rēgem raptus est. Rēx, nē ipse rem tam trīstem iūdi-
cāret ac secundum iūdicium supplicīi auctor esset, con-
ciliō populī advocātō, “Duumvirōs” inquit, “quī Horā-
tiō perduelliōnem iūdicent, secundum lēgem faciō.”

145 Horrenda lēgis verba haec erant: “Duumvirī perduel-
liōnem iūdicent. Sī vincent, caput obnūbitō! Īnfēlicī
arborī reste suspenditō! Verberātō vel intrā pōmērium
44 vel extrā pōmērium!” (Pōmērium est locus quem in

arbor
infēlix

ūsūrum esse
foret = esset

prīnceps = prīmus

dē-spondere -spondisse
-spōnsum = spondere

palūdāmentum -ī n =
pallium militis
spōnsus -ī m = marītus
futūrus
flēbilis -e = flēns

complōrātiō -ōnis f <
com-plōrāre = plōrāre

increpāre = magnā vōce
reprehendere
trāns-figere = per me-
dium corpus percutere

lūgēre aliquem = lūgēre
ob mortem alicuius

atrōx -ōcis = crudēlis,
inhūmānus

iūdicāre = dēcernere
quid iūstum sīt
secundum iūdicium = ex
iūdicīō

duum-virī = duo virī quī
negōtium pūblicum
cūrant

perduelliō -ōnis f = scelus
māximum contrā rem
pūblicam
ob-nūbere = vėlāre

restis -is f = fūnis
sus-pendere = penden-
tem facere

spatium = locus vacuus
/apertus

iūdex -icis *m* = is qui
iūdicat
crīmen -inis *n* = id quod
accūsātur
condemnāre = poenam
meruisse iūdicāre

col-ligāre = vinculo
coniungere

laqueus
-im

prō-vocāre (ad populum)
= postulāre ut populus
iūdicet
prōvocātiō -ōnis *f*
< prōvocāre
prō-clāmāre = publicē
clāmāre
iūdicāre : cēnsēre

Pila Horātia dicitur locus
quidam in forō Rōmānō
huncine = hunc-ne

decorāre (< decus) =
ōrnāre (honōribus)
cruciātus -ūs *m* < cruciāre

quod spectāculum : hoc s.
dē-fōrmis -e ↔ fōrmōsus

parere = facere, dare

liberātor -ōris *m* = qui
liberat

condendīs urbibus quondam Etrūscī, ubi mūrūm duc-
tūrī erant, cōnsecrābant, ut et intrā et extrā moenia 150
aliquid pūrī solī patēret; hoc spatium, quod neque habi-
tārī neque arārī fās erat, ‘pōmērium’ Rōmānī appellāvē-
runt.)

Hāc lēge duumvirī creatī sunt, iūdicēs sevērissimī, 26
quī sē tam grave crīmen negligere posse nōn rēbantur, 155
et Horātium condemnāvērunt. Tum alter ex iīs “Pūbli
Horātī, tibi perduellīōnem iūdicō” inquit. “Ī, līctor,
colligā manūs!” Accesserat līctor iniciēbatque laqueum
collō...

Tum Horātius “Ad populum prōvocō” inquit. Itaque 160
prōvocātiō facta ad populum est. Mōtī hominēs sunt in
eō iūdicīō māximē P. Horātīo patre prōclāmante ‘sē fi-
liam iūre caesam iūdicāre!’ Ōrābat deinde ‘nē sē, quem
paulō ante cum ēgregiā stirpe cōnspexisent, orbūm lī-
berīs facerent!’ Inter haec senex iuvenem amplexus, 165
spolia Cūriātīōrum fixa eō locō quī nunc ‘Pila Horātia’
appellātur ostentāns, “Huncine” aiēbat “quem modo
decorātum ovantemque victōriā incēdentem vīdistis,
Quirītēs, eum vīctum inter verbera et cruciātūs vidēre
potestis? Quod vix Albānōrum oculī tam dēfōrme spec- 170
tāculum ferre possent! ‘Ī, līctor, colligā manūs’ — quae
paulō ante armātae imperium populō Rōmānō peperē-
runt! ‘Ī, caput obnūbe’ — liberātōris urbis huius!
‘Arbore infēlicī suspende! Verberā vel intrā pōmērium’
— modo inter illa pila et spolia hostium! — ‘vel extrā 175

pōmērium' — modo inter sepulcra Cūriātiōrum! Quō enim dūcere hunc iuvenem potestis ubi nōn sua decora eum ā tantā foeditate supplicii dēfendant?"

Nōn tulit populus nec patris lacrimās nec ipsius pa-
180 rem in omnī periculō animum, absolvēruntque admīrā-
tione magis virtūtis quam iūre causae.

Mettū perfidia ac supplicium

27 Nec diū pāx Albāna mānsit. Īra vulgī Albānī, quod
tribus mīlitibus fortuna pūblica commissa erat, inge-
185 nium dictātōris corrūpit, et quoniam rēcta cōnsilia haud
bene ēvēnerant, prāvīs cōnsiliīs reconciliāre populārium
animōs coepit. Igitur, ut prius in bellō pācem, sīc in
pāce bellum quaerēs, quia suae cīvitātī vīrēs deesse
cernēbat, ad bellum palam gerendum aliōs concitat po-
190 pulōs, ipse clam prōditiōnem parat. Fidēnātēs, cum
Mettius sē ad eōs trānsitūrum prōmīsisset, ad bellum
incitantur et apertē ā sociīs Rōmānīs ad Vēientēs hostēs
dēficiunt.

Tullus — Mettiō exercitūque eius Albā arcessitō —
195 contrā hostēs dūcit. Ubi Aniēnem fluvium trānsiit, ad
cōnfluentēs collocat castra. Inter eum locum et Fidēnās
Vēientium exercitus Tiberim trānsierat. Hī in aciē
prope flūmen tenuēre dextrum cornū; in sinistrō Fidē-
nātēs propius montēs cōnsistunt. Tullus adversus Vē-
200 ientem hostem dīrigit suōs, Albānōs contrā legiōnem
Fidēnātium collocat.

foeditās -ātis *f* < foedus;
tanta *f.* supplicii = tam
foedum supplicium

ab-solvere ↔ condem-
nāre
causa = rēs iūdicanda

perfidia -ae *f* < perfidus
(↔ fidēs)
vulgus -ī *m* = populus,
plēbs
(rem alicui) committere
= trādere, crēdere

re-conciliāre
populārēs -ium *m* = cīvēs

palam ↔ clam

prōditiō -ōnis *f* < prōdere

trānsitūrum *esse*

dēficere (ā sociō ad hos-
tem) = socium dēserere
et trānsire ad hostem

Aniō -ēnis *m*: fluvius in
Tiberim influēs
cōn-fluere = in eundem
locum fluere; cōnfluen-
tēs = locus ubi fluvii
cōfluunt
cornū = pars aciē dextra
aut sinistra

(aciem) dī-rigere = ordine
īnstruere
legiō : exercitus

animī : virtūtis

sēnsim = paulatim, cautē

rērī ratum: ratus est
= arbitrātus estcitātus -a -um = citō
currēnsnihil *adv* = nēquāquam
trepidātiō -ōnis *f*
< trepidāre
circum-dūcere
nūdus -a -um = quī nōn
dēfenditurLatīnē scīre = linguam
Latīnam scīre
inter-clūdere = clau-
dendō prohibēreante *adv* = antea

Mettiō nōn plūs animī erat quam fideī. Nec manēre ergō nec apertē ad hostēs trānsire ausus, exercitum Albānum sēnsim ad montēs abdūcere coepit; inde, ubi satis sēsē subiisse ratus est, tōtam aciem in locō supe- 205 riore instrūxit. Cōnsilium erat cum iīs sē iungere quibus fortūna victōriam daret.

Prīmō Rōmānī quī Albānīs proximī steterant mīrābantur, cūr sociī ā lateribus suis dīgrederentur. Inde eques citātō equō nūntiat rēgī ‘abire Albānōs!’ Tullus 210 equitem clārā increpāns vōce, ut hostēs exaudirent, redire in proelium iubet: ‘nihil trepidātiōne opus esse; suō iussū circumducī Albānum exercitum, ut Fidēnātium nūda terga invādat!’

Terror ad hostēs trānsit: et audiverant clārā vōce 215 dictum, et magna pars Fidēnātium Latīnē sciēbant. Itaque, nē subitō impetū Albānōrum interclūderentur ab oppidō, terga vertunt. Īnstat Tullus, fūsōque Fidēnātium cornū, in Vēientēs aliēnō pavōre percussōs ferōcior redit. Nec illī tulere impetum, sed ab effūsā fugā flū- 220 men obiectum ā tergō arcēbat. Quō postquam fugientēs dēvēnērunt, aliī arma foedē iactantēs in aquam caeci ruēbant, aliī dum cūctantur in rīpā inter fugae pugnaeque cōnsilium oppressī sunt. Nōn alia ante Rōmāna pugna atrōcior fuit. 225

Tum Albānus exercitus, spectātor certāminis, in 28 campōs dēductus est. Mettius Tullō dē victōriā grātulātur. Contrā Tullus Mettium benignē alloquitur; Albā-

nōs castra sua Rōmānīs castrīs iungere iubet; sacrifici-
 230 cium in diem posterum parat.

Ubi illūxit, parātīs omnibus ut solet, vocārī ad cōn-
 tiōnem utrumque exercitum iubet. Albānī, ut rēgem
 Rōmānum cōntiōnantem audirent, proximī cōstitēre.
 Eōs circumsistit armāta Rōmāna legiō. Tum ita Tullus
 235 ōrdītur:

“Rōmānī! Sī umquam ūllō in bellō fuit quod primum
 dīs immortālibus grātiās agerētis, deinde vestrae ipsō-
 rum virtūtī, hesternum id proelium fuit. Dīmīcātum est
 enim nōn magis cum hostibus quam — quae dīmīcatiō
 240 māior atque periculōsior est — cum prōditiōne ac perfī-
 diā sociōrum. Nam iniussū meō Albānī subiēre ad mon-
 tēs! Nec ea culpa omnium Albānōrum est: ducem secūtī
 sunt, ut et vōs, sī ego inde agmen abdūcere voluissem,
 fēcissētis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius
 245 idem huius auctor bellī, Mettius foederis Rōmānī Albā-
 nīque ruptor!”

Centuriōnēs armātū Mettium circumsistunt. Rēx cē-
 tera ut ōrsus erat peragit: “Quod bonum, faustum fēlīx-
 que sit populō Rōmānō ac mihi vōbīsq̄ue, Albānī: po-
 250 pulum omnem Albānum Rōmam trādūcere in animō
 mihi est, ūnam urbem, ūnam rem publicam facere. Ut
 ex ūnō quondam in duōs populōs dīvīsa Albāna rēs est,
 sīc nunc in ūnum redeat!” Ad haec Albāna iuventūs,
 inermis ab armātīs saepta, silentium tenet. Tum Tullus:
 255 “Mettī Fūfētī!” inquit, “Sī ipse discere possēs fidem ac

il-lūcēscere -ūxisse = lū-
 cēre incipere; illūcēscit
 = lūx fit
 ut solet = ut fieri solet

cōntiōnārī = prōcōntiōne
 loquī
 circum-sistere = circum-
 dare

fuit quod... = causa fuit
 quārē...

hesternus -a -um = herī
 factus
 nōn magis... quam = nōn
 tam... quam
 dīmīcatiō -ōnis *f*
 < dīmīcāre
 in-iussū ↔ iussū

culpa -ae *f* = causa accū-
 sandī/pūniendi

ductor -ōris *m* = quī dūcit

ruptor -ōris *m* = quī
 rumpit
 centuriō -ōnis *m* = miles
 quī centuriae praefectus
 est

trā-dūcere = trānsferre
 in animō mihi est = cōnsi-
 lium meum est, certum
 mihi est
 rēs pūblica = civitās

saeptire -psisse -ptum
 = cingere

servāre ↔ rumpere

īn-sānābilis -e = quī
sānāri nōn potest
at = tamen, saltem

Fidēnās-ātis *adi*

(animus) anceps =
dubius
dis-trahere = trahere
in contrāriās partēs
quadrīgae -ārum *f* = iv
equī currū iūctī
ligāre = vincire
dīversus -a -um
= contrārius
lacerāre = laniāre
tanta foeditās spectāculi
= tam foedum spectā-
culum

dī-ruere -uisse -utum
= dēstruere
inter haec = intēreā
quī trādūcerent (*comi*)
= ut trādūcerent

ef-fringere -frēgisse
-frāctum < ex + fran-
gere

ferrō flammāque : armīs
et igne
maestitia -ae *f* < maestus
dē-figere = figere

postrēmum *adv*

vagārī = errāre
ultimus *sup* (< ultrā)
= extrēmus
pulvis -eris *m* = terra
sicca quae ventō
spargitur

continēns -entis = sine
intervallō

foedera servāre, vīvum tē id docuissem. Nunc, quo-
niam tuum īnsānābile ingenium est, at tū tuō suppliciō
docē hūmānum genus ea sāncta crēdere quae ā tē violāta
sunt! Ut igitur paulō ante animum inter Fidēnātem Rō-
mānamque rem ancipitem gessistī, ita iam corpus in 260
duās partēs distrahendum dabis!”

Duābus admōtīs quadrīgīs, in currūs eārum ligat
Mettium. Deinde in dīversās partēs equī concitātī sunt
lacerātum in utrōque currū corpus et membra portan-
tēs. Āvertēre omnēs ab tantā foeditāte spectāculī oculōs. 265

Alba dīruta

Inter haec iam praemissī Albam erant equitēs quī 29
multitudinem trādūcerent Rōmam. Legiōnēs deinde
ductae sunt ad dīruendam urbem. Quae ubi intrāvēre
portās, nōn quidem fuit tumultus ille nec pavor quālis 270
captārum esse urbiū solet, cum — effrāctīs portīs strā-
tīsve mūrīs aut arce vī captā — clāmor hostīlis et cursus
per urbem armātōrum omnia ferrō flammāque miscet,
sed silentium trīste ac tacita maestitia ita dēfixit om-
nium animōs ut nunc cūctantēs in līminibus stārent, 275
nunc per domōs suās, quās tum postrēmum vīdērunt,
vagārentur. Ut vērō iam fragor tēctōrum quae dīruē-
bantur in ultimīs urbis partibus audiēbātur pulvisque
velut nūbe omnia implēverat, Albānī tēcta in quibus
nātus quisque ēducātusque erat relinquentēs exiērunt. 280
Iam continēns agmen migrantium implēverat viās, et

cōspectus aliōrum renovābat lacrimās, vōcēsque etiam miserābilēs exaudiēbantur, mulierum praecipuē, cum templa augusta ab armātis occupāta praeterīrent ac
285 velut captōs relinquerent deōs.

Ēgressīs urbe Albānīs, Rōmānī passim pūblica prīvā-
taque omnia tēcta dīruunt, ūnāque hōrā quadringentō-
rum annōrum opus, quibus Alba steterat, funditus dē-
lētum est. Templīs tamen deōrum (ita enim ēdictum ab
290 rēge erat) abstinuērunt.

30 Rōma interim crēscit Albae ruīnīs. Duplicātur cī-
vium numerus. Caelius additur urbī mōns, et eam sē-
dem Tullus rēgiae capit ibique habitāvit. Prīncipēs Al-
bānōrum in patrēs lēgit, ut ea quoque pars reī pūblīcae
295 crēsceret, et senātūi ita ab sē auctō cūriam aedificāvit,
quae ‘cūria Hostīlia’ ūsque ad patrum nostrōrum aetā-
tem appellāta est. Equitum decem turmās ex Albānīs
lēgit, et legiōnēs veterēs supplēvit et novās cōnscrīpsit.

Sabīnī dēvictī

300 Cum iam vīribus suīs satis cōfideret, Tullus Sabīnīs
bellum indīxit, gentī eā tempestāte secundum Etrūscōs
opulentissimae virīs armīsque. Utrimque iniūriae factae
ac rēs nēquīquam repetītae erant; hae causae bellī affe-
rēbantur. Cum bellum utrīque summā ope parārent,
305 Tullus prior in agrum Sabīnum trānsīre properat.
Pugna atrōx ad silvam Malitiōsam fuit, ubi equitātū
nūper auctō plūrimum Rōmāna aciēs valuit. Ab equiti-

miserābilis -e = mise-
randus
occupāre = vī capere
et suum facere

passim = longē latēque,
ubique

ē-dicere = pūblicē
imperāre

ruīna -ae f < ruere
duplicāre = duplicem
(bis tantō māiōrem)
facere
capit : sūmit

in patrēs : in senātum

turma -ae f = equitum
numerus XXX
sup-plēre -ēvisse -ētum =
augere addendō quae
dēsunt

dē-vincere = plānē
vincere

eā tempestāte = eō
tempore
secundum Etrūscōs =
post Etrūscōs (sōlī
Etrūscī opulentiōres
erant)

summā ope = omnibus
vīribus

in-vehere

suscipere = accipere et
sum facere
cultus -ūs *m* < coleremilitia = officium
militummilitiae (*loc*) = in castris,
in bellō
dōnec = quoadquī... ratus esset = etsī
ratus erat
animum dēdere = sē
dēdere = studēre
religiō -ōnis *f* = cūra rē-
rum divīnārum, metus
deōrum
status -ūs *m*: s. rērum =
modus quō rēs stant
(: sē habent)cōn-flagrāre = flagrāre,
igne absūmī

bus repente invectīs turbātī sunt ōrdinēs Sabīnōrum,
nec deinde resistere nec fugere sine magnā caede potuē-
runt. 310

Dēvictīs Sabīnīs, cum in magnā glōriā magnisque 31
opibus rēgnum Tullī ac tōta rēs Rōmāna esset, nūntiā-
tum rēgī patribusque est 'in monte Albānō lapidēs dē
caelō cecidisse.' Etiam vōx ingēns ex summō monte au-
dīta Albānōs monuisse dīcitur 'ut patriō rītū sacra face- 315
rent.' Nam, velut dīs quoque simul cum patriā relictīs,
Albānī aut Rōmāna sacra suscēperant aut fortūnae īrātī
cultum reliquerant deōrum.

Tullus fulmine ictus

Haud ita multō post pestilentia orta est. Quam ob 320
rem cum iuvenēs militiam recūsāre inciperent, nūlla
tamen ab armīs quīēs dabātur ā bellicōsō rēge, quī etiam
sāniōra militiae quam domī iuvenum corpora esse rēbā-
tur — dōnec ipse quoque gravī morbō affectus est.
Tunc adeō frāctus simul cum corpore est animus ille 325
ferōx, ut quī antēā nihil minus rēgium ratus esset quam
sacrīs dēdere animum, repente summā cūrā deōs coleret
religiōnibusque etiam populum implēret. Iam hominēs
eum statum rērum quī sub Numā rēge fuerat dēsīde-
rantēs, ūnam opem aegrīs corporibus relictam esse crē- 330
dēbant: sī veniam ā dīs impetrāvissent. Sed rēx, cum
sacrum Iovī nōn rīte fēcisset, fulmine ictus cum domō
suā cōnflagrāvit.

Tullus magnā glōriā bellī rēgnāvit annōs duōs et trī-
335 gintā.

CAVSA HORATII

[*Ex M. Tullii Cicerōnis 'De inventiōne' librō II*]

[*Cicerō adulēscēns artem orātōriam scripsit 'De inventiōne',
id est de inveniendīs argūmentīs, in quā exemplī grātiā*

340 *causam Horātii attulit:*]

78 Horātius, occīsīs tribus Cūriātiīs et duōbus āmissīs frā-
tribus, domum sē victor recēpit. Is animadvertit sorō-
rem suam de frātrum morte nōn labōrantem, spōnsī
autem nōmen appellāntem identidem 'Cūriātiī' cum ge-
345 mitū et lāmentātiōne. Indignē passus virginem occīdit!
Accūsātur.

79 Intentiō est: "Iniūriā sorōrem occīdistī."

Dēpulsio est: "Iūre occīdī."

Quaestiō est: "iūrene occīderit?"

350 Ratiō est: "Illa enim hostium mortem lūgēbat, frā-
trum neglegēbat, mē et populum Rōmānum vīcisse mo-
lestē ferēbat."

Infirmitiō est: "Tamen ā frātre indemnātam necārī
nōn oportuit."

355 Ex quō iūdicātiō fit: 'cum Horātia frātrum mortem
neglegeret, hostium lūgēret, frātris et populī Rōmānī
victōriā nōn gauderet, oportueritne eam ā frātre indem-
nātam necārī?'

annōs xxxii: 672–640
a. C.

causa Horātii = quod prō
Horātiō dīci potest in
iūdicīō
inveniō-ōnis *f*
< invenire
orātōrius -a -um < orātor
argumentum -i *n* = id
quod arguitur

sē re-cipere = redire

labōrare = dolere

identidem = iterum
iterumque
lāmentātiō-ōnis *f*
= complōrātiō
indignē pati = aegrē pati

intentiō-ōnis *f* = verba
crīminis
dēpulsio-ōnis *f* = respōn-
sum quō crīmen dē-
pellitur (= refellitur)
quaestiō-ōnis *f* = quod
quaeritur

ratiō = causa quā factum
dēfenditur (: excūsatur)
infirmitiō-ōnis *f* = re-
spōnsum quod ratiōnem
infirmit (= infirmam
facit)

in-demnātus -a -um =
nōn condemnātus

iūdicātiō-ōnis *f* = quod
est iūdicandum

Vocābula nova:

spatium
 dictātor
 statīva
 indolēs
 servitium
 mōtus
 intervallum
 strāgēs
 iugulum
 palūdamentum
 spōsus
 complōrātiō
 duumvirī
 perduelliō
 restis
 pōmērium
 iūdex
 crīmen
 laqueus
 prōvocātiō
 cruciātus
 liberātor
 foeditās
 perfidia
 vulgus
 populārēs
 prōditiō
 cōnfluentēs
 trepidātiō
 dimicātiō
 culpa
 ductor
 ruptor
 centuriō
 quadrigae
 maestitia
 pulvis
 ruīna
 turma
 cultus
 religio
 status
 argūmentum
 inventiō
 lamentātiō
 intentiō
 dēpulsio
 quaestiō
 infirmātiō
 iūdicātiō
 dissimilis
 avitus

PENSVM A

Dē adiectivīs

Italiae incolae prim– agricolae industri– fuerunt. Ill– tempus
 beat– ‘aetas aure–’ dicitur. Dum Latinus in pace diuturn–
 regnat, Troia, urbs opulent–, ab exercitū Graec– capta est.
 Graeci audac– ingent– equum ligne– militibus armāt– com–
 plēverunt. Laocoön dē summ– arce decurrēns civēs su–
 monuit nē hostibus Graec– cōfiderent, atque omn– viribus has–
 tam ingent– in latus equi dūr– misit, sed illa in firm– rōbre
 stetit nec in partem interiōr– ad militēs occult– penetrāvit.
 Brev– tempore duo anguēs māxim– per mare tranquill– ad
 litus propinqu– natāverunt et corpus eius medi– amplexī
 sunt. Priamus mult– gentium rēx superb– fuit.

Prim– luce Didō sorōri su– “Quāl– hospes” inquit “do–
 mum nostr– intrāvit, quam nōbil–, quam fort–! Agnōscō ve–
 ter– vestigia flammae!”

Rōmulus ante diem undecim– kalendās Māi– in colle Palā–
 tīn– nov– urbem condidit. Gentēs finitim– civēs Rōmān–
 spernēbant. Cum iuvenēs Rōmān– virginēs Sabīn– rapuis–
 sent, magn– et ācr– certāmen ortum est.

Senātus Rōmān– cōnstat ex sescent– senātōribus, qui
 summ– potestātem in rē public– habent. Pontifex māxim– est
 summ– sacerdos qui ceter– omn– sacerdotibus Rōmān– prae–
 fectus est.

Templum Iovis Optim– Māxim– magnificent– est quam
 ceter– omn– templa Rōmān–; ex omn– templis Rōmān– id
 magnificent– est.

Null– fēmina mortāl– pulchr– fuit quam Helena; ea pul–
 cher– fuit omn– fēminārum mortāl–.

PENSVM B

Tullus, rēx — [= ingeniō] ferōx, Numae — fuit. Cum Albāni
 Rōmānōs rēs — dimisissent, Tullus iis bellum —. Cupidō
 imperiū duōs populōs — [= ab eōdem ortōs] ad arma — [=
 incitābat]. Etrūsci ambōs exercitūs spectābant, ut pugnā fes–

sōs — [= oppugnārent].

Cum duo Rōmānī — [= morientēs] concidissent, ūnus ferrō — fuit; is aliquantum — aufūgit ac trēs Albānōs magnīs — sequentēs occidit. Cum soror Horātīi — suum mortuum — [= iterum iterumque] appellāret cum — [= lāmentātiōne], Horātius eam verbis — et gladiō —! Itaque accūsātus est, et duumvirī, quī tantum — negligere nōn potuerunt, eum —; sed Horātius ad populum —. In eō iūdicīō pater eius ‘filiam iūre caesam esse’ —; tum populus Horātium —, neque enim — [< liberāre] urbis verberātum et arbore infēlici — vidēre voluit.

Tullus simul cum hostibus et cum — [< prōdere] et — [< perfidus] sociōrum dīmīcāvit, nam — [↔ iussū] eius Albānī ex proeliō abiērunt. Hostibus victīs, rēx Mettium poenā — [= crūdēlī] affēcit: corpus eius ad duās quadrīgās — [= vincitum] in — [= contrāriās] partēs — est. Deinde Alba — [= destrūcta] est et Albānī Rōmam — sunt. Ita Rōma — [< ruere] Albae crēvit, numerus civium — [< duplex] est et X equitum — exercitūi Rōmānō additae sunt.

Bellum — est quod inter civēs geritur. Duumvirī sunt — sevērissimī. Quī sine — est ā iūdice absolvitur. — dicitur quī centuriae praefectus est.

Synōnima: servitūs et —; pallium militis et —; fūnis et —; plēbs et —; civēs et —; metus deōrum et —; flēns et —; miserandus et —; senex fieri et —; oppōnere et —; ōrnāre et —; cingere et —; laniāre et —; errāre et —; lūx fit et —; ab utrāque parte et —; nūllō modō et —; paulātīm et —; ubīque et —; esset et —.

Contrāria: pulchritūdō et —; libēns et —; fōrmōsus et —; placēre et —; clam et —.

PENSVM C

Quis fuit avus Tulli Hostiliī?

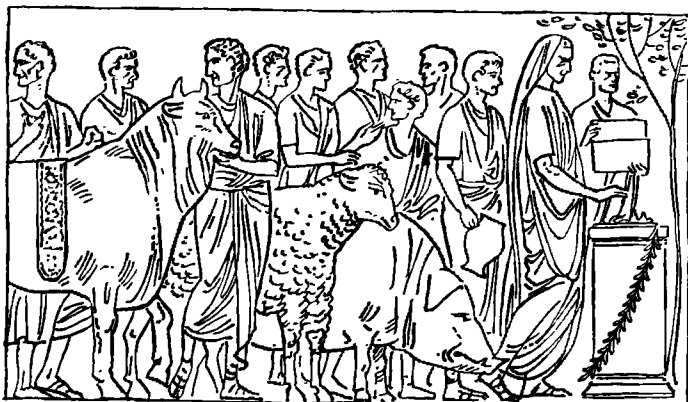
Quamobrem Tullus Albānis bellum indixit?

Ubi Albānī castra collocāvērunt?

invītus
civilis
trigeminus
cognātus
dispār
anceps
intāctus
flēbilis
atrōx
dēfōrmis
citātus
hesternus
insānābilis
diversus
continēns
miserābilis
ōrātōrius
indemnātus
indicere
stimulāre
senēscere
repetere
renūtiāre
pūrgāre
displicēre
abolēscere
pertinēre
aggredi
adhortāri
increpāre
expirāre
inclāmāre
dēfungi
gemināre
obicere
dēspōdere
trānsfigere
obnūbere
suspendere
condemnāre
colligere
prōvocāre
prōclāmāre
decorāre
absolvere
reconciliāre
dirigere
circumdūcere
interclūdere
illūcēscere
cōntiōnāri
circumsistere
trādūcere

saepire
 distrahere
 ligare
 lacerare
 diruere
 effringere
 vagari
 occupare
 edicere
 duplicare
 supplere
 devincere
 invehere
 conflagrare
 foret
 utrimque
 nequaquam
 secundum
 palam
 sensim
 iniussu
 postrimum
 passim
 identidem

Num Rōmāni et Albānī aciē pugnāvērunt?
 Quōmodo Horātius sōlus trēs Albānōs vicit?
 Quid tum factum est ante portam Capēnam?
 Horātiusne condemnātus ac pūnītus est?
 Quid est 'pōmērium'?
 Quōmodo Mettius sociōs suōs Rōmānōs prōdidit?
 Quid fēcit Tullus postquam hostēs fūdit?
 Quōmodo duplicātus est cīvium numerus?
 Quamdiū Alba Longa stetit?
 Quid Tullus Hostīlius aedificāvit?
 Quandō Tullus deōs colere coepit?
 Quōmodo ille rēx periit?

REGES ET REGINAE

[Ex T. Livii 'Ab urbe conditā' librō I.32–48,
nōnmūllīs mūtātīs et praetermissīs]

Iūs fētiāle

32 Mortuō Tullō rēs, ut īnstitutum iam inde ab initio erat,
ad patrēs redierat, hīque interrēgem nōmināverant. Quī
cum comitia habēret, Ancum Mārcium rēgem populus
5 creāvit; patrēs fuēre auctōrēs.

Numae Pompilii rēgis nepōs, filiā ortus, Ancus Mār-
cius erat. Quī ut rēgnāre coepit, et avitae glōriae
memor, et quia proximus rēx religiōnēs aut neglēxerat
aut prāvē coluerat, omnium primum sacra pūblica ut ab
10 Numā īnstitutā erant facere cōstituit. Inde et civibus
ōtīi cupidīs et finitimīs civitatibus spēs facta est in avī
mōrēs atque īnstitutā rēgem abiturum esse. Igitur La-
tīnī, cum quibus Tullō rēgnante foedus ictum erat, sus-
tulerant animōs, et cum incursiōnem in agrum Rōmā-

suovetaurilia -ium *n*
(< sūs + ovis + taurus)
= sacrificium quō im-
molātur sūs et ovis
et taurus

fētiālis -e = dē iūre bellī;
m lēgātus quī agit dē
iūre bellī

comitia -ōrum *n* = concilium
quō rēx creabātur

Numa Pompilius
|
Pompilia ∞ Numa
| Mārcius
Ancus Mārcius

colere -uisse cultum

inde : ex eā rē

in avī mōrēs abire : avī
mōrēs sequī
īnstitutum -ī *n* = quod
īnstitutum est, mōs
animum tollere : audā-
cior fieri
incursiō -ōnis *f* < in-
currere

rēgnum agere = rēgnāre

memor : simile

in populō cum novō
tum ferōcī
habitūrum esse (crēdē-
bat)

iūs : lēgēs

unde : ā quibus

filum -ī n = vestis quā
vēlātur caput

lēgāre = mitterelēgātum

fidēs sit : cōnfidendum
est
postulātum -ī n = quod
postulātur
ex-poscere = poscere
compos-otis (+ gen) =
possidēns, potēns
sinere sīvisse situm
in-gredi-gressum
= intrāre

diēbus xxx perāctīs
= diēbus xxx post
Quirīnus: cognōmen Iāni

terrestris -e < terra
īnfernus -a -um = īnferus
testārī = testem facere
per-solvere = solvere,
praestāre
māior nātū (abl) = plūrēs
annōs nātus
quō pactō = quō modō

num fēcissent, repetentibus rēs Rōmānīs superbē res- 15
pōnsum reddunt — ōtīosum Rōmānum rēgem inter
fāna et ārās rēgnum ācturum esse ratī.

Medium erat in Ancō ingenium, et Numae et Rōmulī
memor. Pācem avī rēgnō magis necessāriam fuisse crē-
dēbat, cum in novō tum ferōcī populō, sē vērō ōtium 20
sine iniūriā haud facile habitūrum. Quoniam autem
Numa in pāce religiōnēs īnstituerat, Ancus, ut bella nōn
sōlum gererentur sed etiam indīcerentur aliquō rītū, iūs
fētiāle scrīpsit quō rēs repetuntur et bellum indīcitur:

Lēgātus, ubi ad finēs eōrum vēnit unde rēs repetun- 25
tur, capite vēlātō filō ē lānā factō, “Audī, Iuppiter” in-
quit, “audīte, finēs [Latīnōrum]: ego sum pūblicus nūn-
tīus populī Rōmānī. Iūstē piēque lēgātus veniō, verbīs-
que meīs fidēs sit.” Peragit deinde postulāta. Inde
Iovem testem facit: “Sī ego iniūstē impiēque illōs homi- 30
nēs illāsque rēs dēdī mihi exposcō, tum patriae compo-
tem mē numquam sīveris esse!” Haec cum finēs trānsit,
haec portam ingrediēns, haec forum ingressus, paucīs
verbīs mūtātīs, peragit. Sī nōn dēduntur quae exposcit,
diēbus tribus et trīgintā perāctīs bellum ita indīcit: 35
“Audī, Iuppiter, et tū, Iāne Quirīne, dīque omnēs cae-
lestēs vōsque terrestrēs vōsque īnfernī, audīte: ego vōs
testor populum [Latīnum] iniūstum esse neque iūs per-
solvere! Sed dē istīs rēbus in patriā māiōrēs nātū cōnsu-
lēmus, quō pactō iūs nostrum adipiscāmur.” Tum nūn- 40
tius Rōmam ad cōnsulendum redit.

Cōnfestim rēx hīs fermē verbīs patrēs cōsulēbat:
 “Dē iīs rēbus quās lēgātus populī Rōmānī Quirītium ā
 Latīnīs repetīvit, quās rēs nec dedērunt nec solvērunt
 45 nec fēcērunt, quās rēs darī, solvī, fierī oportuit, dīc”
 inquit eī quem prīmum sententiam rogābat, “quid cēn-
 sēs?” Tum ille: “Pūrō piōque duellō quaerendās cēnsēō,
 itaque cōnsentiō cōnscīscōque.” Inde ōrdine aliī rogā-
 bantur, quandōque pars māior eōrum quī aderant in
 50 eandem sententiam ībat, bellum fierī erat cōnsēsum.

Fierī solēbat ut fētīālis hastam ferrātam sanguineam
 ad finēs eōrum ferret et — nōn minus tribus pūberibus
 praesentibus — dīceret: “Quod populus Latīnus homi-
 nēsque Latīnī adversus populum Rōmānum Quirītium
 55 fēcērunt, dēlīquērunt, quod populus Rōmānus Quirī-
 tium bellum cum Latīnīs iussit esse senātusque populī
 Rōmānī Quirītium cēnsuit, cōnsēnsit, cōnscīvit ut bel-
 lum cum Latīnīs fieret, ob eam rem ego populusque
 Rōmānus populō Latīnō hominibusque Latīnīs bellum
 60 indicō faciōque!” Id ubi dīxisset, hastam in finēs eōrum
 ēmittēbat.

Hōc tum modō ab Latīnīs repetītae rēs ac bellum
 indictum, mōremque eum posterī accēpērunt.

33 Ancus, dēmandātā cūrā sacrōrum flāminibus sacer-
 65 dōtibusque aliīs, exercitū novō cōnscrīptō profectus,
 Polītōrium, urbem Latīnōrum, vī cēpit; secūtusque mō-
 rem rēgum priōrum, quī rem Rōmānam auxerant hosti-
 bus in cīvitatē accipiendīs, multitudinem omnem Rō-

fermē = ferē

populus Rōmānus Quirī-
 tium: ita rīte appellātur
 populus Rōmānus

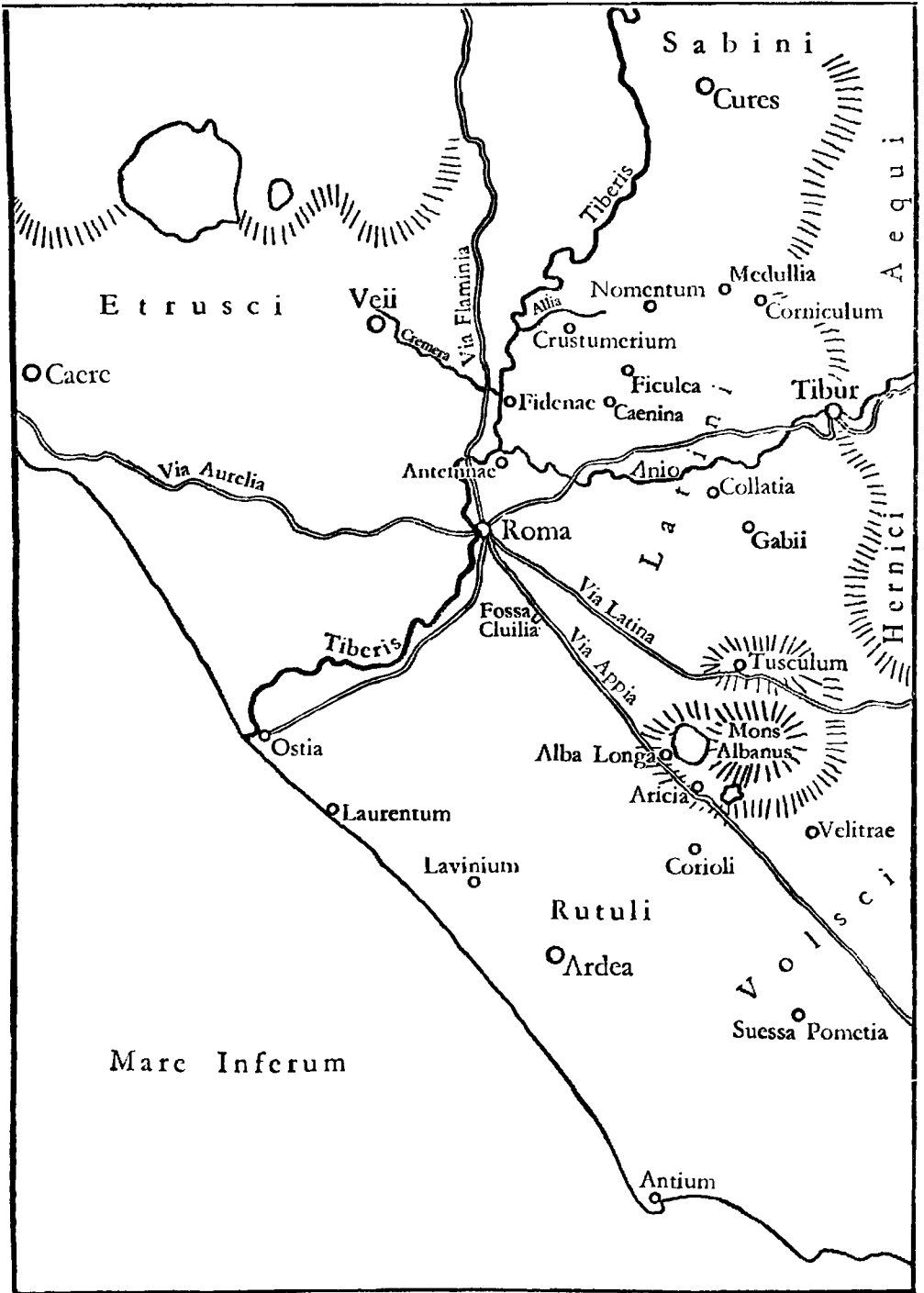
rogāre = interrogāre
 duellum -īn = bellum
 (vocābulum vetustum)
 rēs quaerendās esse
 cōn-sentīre = idem s.
 cōn-scīscere -īvisse -ītum
 = decernere
 in eandem sententiam īre
 = cōnsentīre
 cōnsēsum erat : senātus
 cōnsēnserat
 ferrātus -a -um = ferrō
 mūnītus

dē-linquare -līquisse
 -lictum = officiō de-
 esse, male facere

ubi dīxisset = ubi dīxit,
 cum dīxisset

dē-mandāre = mandāre

hostibus accipiendīs
 = hostēs accipiendō

mam trādūxit. Et cum circā Palātium, sēdem veterum
 70 Rōmānōrum, Sabīnī Capitōlium atque Arcem, Caelium
 montem Albānī implēvissent, Aventīnum novae multi-
 tūdīnī datum. Postrēmō omnī bellō Latīnō Medulliam
 compulsō, aliquamdiū ibi variā victōriā pugnātum est,
 nam urbs tūta mūnitiōnibus praesidiōque validō firmāta
 75 erat. Ad ultimum omnibus cōpiis aggressus Ancus aciē
 vīcit; inde ingentī praedā potēns Rōmam redit. Tum
 quoque multa mīlia Latīnōrum in cīvitātem accepta
 sunt, quibus, ut iungerētur Palātiō Aventīnum, in valle
 Murciā datae sēdēs. Iāniculum quoque urbī adiectum,
 80 nōn inopiā locī, sed nē quandō ea arx hostium esset. Id
 ponte Subliciō, tum primum in Tiberī factō, urbī con-
 iūctum est.

Rēbus Rōmānīs ita auctīs, cum in tantā multitudīne
 hominum facinora clandestīna fierent, Carcer ad terrō-
 85 rem crēscentis audāciae in mediā urbe imminēns forō
 aedificātur. Nec urbs tantum hōc rēge crēvit, sed etiam
 ager finēsque. Ūsque ad mare imperium prōlātum est et
 in ōre Tiberis Ōstia urbs condita, salīnae circā factae.
 Ēgregiēque rēbus bellō gestīs, aedēs Iovis Feretriū am-
 90 plificāta est.

Lucumō et Tanaquīl

34 Ancō rēgnante Lucumō, vir impiger ac dīvitiīs po-
 tēns, cum omnibus bonīs suīs Tārquiniīs ex oppidō
 Etrūriae Rōmam commigrāvit, cupīdine māximē ac spē

cum Sabīnī Capitōlium
 atque Arcem implēvis-
 sent

Aventīnum -ī *n*
 = Aventīnus
 datum *est*

mūnitiō -ōnis *f* = opus
 quō locus mūnītur
 firmāre = firmum facere

(rē) potēns = potītus,
 (rem) possidēns

datae *sunt*
 adiectum *est*
 nē quandō = nē ali-
 quandō, nē umquam
 pōns Sublicius :
 pōns ligneus

clandestīnus -a -um
 = clam factus
 ad terrōrem audāciae :
 ad audācēs terrendōs

prō-ferre = māiōrem
 facere, extendere
 salinae -ārum *f* = locus
 ubi sāl parātur
 amplificāre = ampliōrem
 facere

Lucumō -ōnis *m*
 Tanaquīl -īlis *f*
 Tārquiniī -ōrum *m*: oppi-
 dum Etrūriae
 bona -ōrum *n*: b. alicuius
 = ea quae aliquis pos-
 sidet
 com-migrāre = migrāre

Dēmarātus -ī *m*
 Corinthius -a -um < Co-
 rinthus; *m* cīvis C.
 sēditio -ōnis *f* = discordia
 cīvium

nurus -ūs *f* = uxor filiī
 ventrem ferre = gravida
 esse
 dē-cēdere = mori
 testāmentum -ī *n* = litterae
 dē bonis hominis mortuī
 dīvidendis
 hērēs -ēdis *m* = is cui
 bona lēgantur
animōs (: superbiā) auxit
 summō locō nātus = pa-
 rentibus nōbilissimis *n*.
 humilis ↔ nōbilis
 exsul -is = ex patriā pro-
 fugus
 indignitās -ātis *f* = rēs
 indigna

honōrāre = honōre af-
 ficere, decorāre
 aptus -a -um = idōneus,
 conveniēns
 futūrum esse

strēnuus -a -um
 = impiger
 māternus -a -um < māter

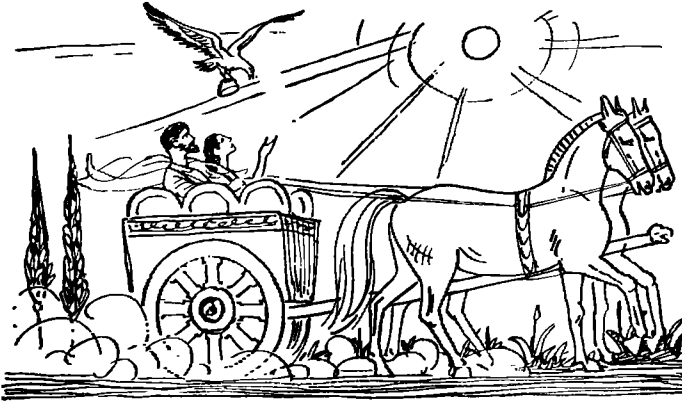
ā-migrāre

ventum erat (ab iīs)
 : vēnerant
 carpentum -ī *n* = currus
 duārum rotārum

volitāre = hūc illūc volāre
 dīvinitus *adv* = ā diīs,
 dīvinō modō

magnī honōris, quem Tarquiniūs — nam ibi quoque 95
 peregrīnus erat — adipiscī nōn potuerat. Dēmarātī
 Corinthiī filius erat, quī ob sēditioēs domō profugus,
 cum Tarquiniūs forte cōnsēdisset, uxōre ibi ductā duōs
 filiōs genuit. Nōmina hīs Lucumō atque Arrūns
 fuērunt. Arrūns prior quam pater moritur uxōre gra- 100
 vidā relictā. Nec diū superfuit filiō pater; quī cum ignō-
 rāns nurum ventrem ferre dēcessisset oblītus nepōtis in
 testāmentō, puerō egentī post avī mortem nātō ab ino-
 piā ‘Egeriō’ nōmen datum est. Lucumō superfuit patri
 bonōrum omnium hērēs. Cui cum dīvitiae iam animōs 105
 facerent, auxit uxor eius Tanaquīl, summō locō nāta et
 quae haud facile virum suum humiliōrem quam patrem
 esse sineret. Spernentibus Etrūscīs Lucumōnem ‘exsule
 advenā ortum’, Tanaquīl eam indignitātem ferre nōn
 potuit, oblītaque amōris patriae, dummodo virum 110
 honōrātum vidēret, cōnsilium migrandī ab Tarquiniūs
 cēpit. Rōma ad id aptissima vīsa est: ‘in novō populō,
 ubi omnis repentīna atque ex virtūte nōbilitās sit, futū-
 rum locum fortī ac strēnuō virō.’ Facile persuādet
 Lucumōnī ut cupidō honōrum et cui Tarquiniū māterna 115
 tantum patria esset. Sublātīs igitur rēbus suis, āmigrant
 Rōmam.

Ad Iāniculum forte ventum erat. Ibi eī in carpentō
 sedentī cum uxōre aquila repente delāpsa pilleum
 aufert, superque carpentum volitāns rūsus, velut dīvī- 120
 nitus missa, capitī aptē repōnit; inde sublīmis abit.

Accēpisse id augurium laeta dīcitur Tanaquil, mulier
 perīta caelestium prōdigiōrum, ut plēriq̄ue Etrūscī.
 Virum complexa summās rēs spērāre iubet: ‘eam ālitem
 125 in eā regiōne caelī deōrum nūntiam vēnisse; circā sum-
 mum culmen hominis auspicium fēcisse, levāvisse hū-
 mānō impositum capitū decus, ut divīnitus eīdem red-
 deret.’

Hās spēs cōgitātiōnēsque sēcum portantēs urbem in-
 130 gressī sunt, domōque ibi ēptā Lucumō nōmine mū-
 tātō ‘Lūcium Tarquinius Priscum’ sē appellāvit. Novi-
 tās divitiaeque eum cōspicuum faciēbant Rōmānīs, et
 ipse fortūnam suam adiuvābat benignē alloquendō, cō-
 miter invītandō, beneficiis̄que quōs poterat sibi concili-
 135 andō, dōnec in rēgiām quoque dē eō fāma perlāta est.
 Brevī Tarquinius cum Ancō rēge tam firmam amīcitiam
 iūnixerat ut pūblicis̄ pariter ac privātis̄ cōsiliis̄ bellō
 domique interesset, et postrēmō tūtor etiam liberis̄ rēgis
 testāmētō īstituerētur.

aquila Lucumōnī
 pilleum aufert

pilleus
 -ī m

augurium -ī n = auspi-
 cium
 peritus -a -um ↔ ignārus

āles -itis f = avis

nūntius m; nūntia -ae f

culmen hominis : caput

decus = ōrnāmentum

cōgitātiō -ōnis f < cōgitāre

novitas -ātis f < novus
 (↔ verustās)
 cōspicuus -a -um = qui
 prae aliis cōspicitur,
 nōbilis
 cōmis -e = benignus
 quōs : eōs quōs

per-ferre

pariter = aequē

tūtor -ōris m (< tuērī) =
 qui prō patre mortuō li-
 berōs ēducandōs cūrat

annōs xxiv: 640–616 a. C.
(quō annō Ancus mortuus est)
superior = prior

quam primum = cum
primum fieri potest
rēgi creandō = ad rēgem
creandum

com-pōnere = aptē cōn-
ficere
“nōn rem novam petō, quia
duo iam... rēgnāvērunt”

factum esse

ac-cīre = arcessere,
vocāre
fortūnae = bona

fungi fūctum (+ *abl*):
(officiō) f. = exsequi,
praestāre

iūra = lēgēs

cōnsensus -ūs *m*
< cōsentīre

factiō haud dubia rēgis:
factiō quae haud dubiē
rēgi favēbat

re-vehere

L. Tarquinius Priscus rēx

140

Rēgnāvit Ancus annōs quattuor et vīgintī, cuilibet 35
superiōrum rēgum glōriā pār. Iam filiī prope pūberem
aetātem erant; eō magis Tarquinius postulābat ut quam
primum comitia rēgi creandō fierent. Quibus indictis
rēgiōs puerōs vēnātum dīmīsit. Tum ipse rēgnum peti- 145
vit, et ōratiōnem dicitur habuisse ad conciliandōs plēbis
animōs compositam: ‘Sē nōn rem novam petere, quia
duo iam peregrīnī Rōmae rēgnāvissent: et Tatium nōn
ex peregrīnō solum sed ex hoste rēgem factum, et Nu-
mam ignārum urbis, nōn petentem, in rēgnum accitum. 150
Sē primā iuventūte Rōmam cum coniuge ac fortūnīs
omnibus commigrāvisse. Māiōrem partem aetātis eius
quā civīlibus officiīs fungantur hominēs sē Rōmae
quam in vetere patriā vīxisse, domī militiaeque sub
haud spernendō magistrō, ipsō Ancō rēge, Rōmāna 155
iūra, Rōmānōs ritūs sē didicisse...’ Haec eum haud
falsa memorantem ingentī cōnsensū populus Rōmānus
rēgnāre iussit.

Novus rēx cupidus rēgni suī firmandī nōn minus
quam augendae rei pūblīcae centum in patrēs lēgit, 160
factiō haud dubia rēgis, cuius beneficiō in cūriam
vēnerant.

Bellum primum cum Latīnīs gessit et oppidum ibi
Apolās vī cēpit; praedāque inde māiōre quam spērāve-
rat revectā, lūdōs opulentiū quam priōrēs rēgēs fēcit. 165
Tum primum circō quī nunc Māximus dicitur dēsīgnā-

tus locus est. Loca dīvisā patribus equitibusque ubi spectācula sibi facerent, 'forī' appellātī. Ab eōdem rēge et circā forum porticūs tabernaeque factae.

36 Mūrō quoque lapideō circumdare urbem parābat, cum Sabīnum bellum coeptū intervēnit. Adeōque ea subita rēs fuit ut prius Aniēnem trānsirent hostēs quam obviam ire ac prohibēre exercitus Rōmānus posset. Primō dubiā victōriā, magnā utrimque caede pugnātum
175 est. Reductis deinde in castra hostium cōpiis datōque spatiō Rōmānis ad parandum dē integrō bellum, Tārquinius, equitēs māximē suis cōpiis deesse ratus, numerō alterum tantum adiēcit, ut prō nōngentis mille et octingentī equitēs in exercitū Rōmānō essent.

37 Hāc parte cōpiārum auctā iterum cum Sabīnis cōnfligunt. Sed praeterquam quod vīribus crēverat Rōmānus exercitus, etiam additur dolus: missī sunt quī magnam vim lignōrum, in Aniēnis ripā iacentem, ārdentem in flūmen conicerent; ventōque iuvante accēnsa ligna pon-
185 tem incendunt. Ea quoque rēs in pugnā terrōrem attulit Sabīnis et fūsīs fugam impedivit, multīque mortālēs, cum hostem effūgissent, in flūmine ipsō periēre. Eō proeliō praecipua equitum glōria fuit: utrimque ab cornibus positī, cum iam pellerētur media peditum suōrum
190 aciēs, ita incurrerunt ab lateribus ut nōn sisterent modo Sabīnās legiōnēs, sed subitō in fugam āverterent. Montēs effūsō cursū Sabīnī petēbant, et paucī tenuēre; māxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flūmen āctī

equitēs (Rōmānī) = cīvēs
dīvitēs quī senātōrēs
nōn sunt
spectācula-ōrum *n* =
sēdēs spectātōrum
forī-ōrum *m*
factae *sum*
lapideus-a-um = ex
lapidibus factus
coepa-ōrum *n* = opus
coeptum, cōnsilium
rei inter-venire = inter
rem (in mediam rem)
venire, rem turbāre

spatium (temporis)
= tempus

cōn-fligere -xisse -ctum
= proeliō concurrere
praeter-quam quod =
praeter id quod
missī sunt *hominēs*

magna vīs (alicuius rei) =
magna cōpia

impedire = difficilem
/tardum facere

praecipuus-a-um = prae
aliīs magnus, ēgregius

in-currere -risse
↔ ex-currere

effūsus = sparsus,
turbātus
locum tenēre = ad locum
pervenire

captivus -i m = miles
bellō captus

Collātīnus -a -um < Col-
lātia; m cīvis C.
dēditio -ōnis f < dēdere
fōrmula -ae f = verba
lēge statūta
ōrātor = lēgātus

terminus -i m = lapis
quō finis dēsīgnātur
dēlūbrum -ī n = templum

dicio -ōnis f = potestās

ubi : in quō bellō

nōmen Latīnum: Latīni
domāre -uisse -itum =
sibi pārentem facere

exōrdium -ī n = initium

con-vallis -is f = vallis
angusta

sunt. Tarquinius, praedā captivisque Rōmam missis, pergit in agrum Sabīnum exercitum inducere. Iterum- 195
que ibi fūsi Sabīnī, iam prope dēspērātis rēbus, pācem petivēre.

Collātia et quidquid agrī citrā Collātiam erat Sabīnīs 38
adēptum est. Egerius (frātris hic filius erat rēgis) Col-
lātia in praesidiō relictus. Collātīni hīs verbis dēditī 200
sunt, eaque dēditioēnis fōrmula est:

Rēx interrogāvit: “Estisne vōs lēgātī ōrātōrēsque
missi ā populō Collātīnō, ut vōs populumque Collātī-
num dēderētis?” “Sumus.” “Estne populus Collātīnus
in suā potestāte?” “Est.” “Dēditisne vōs populumque 205
Collātīnum, urbem, agrōs, aquam, terminōs, dēlūbra,
dīvīna hūmānaque omnia in meam populique Rōmānī
dicioēnem?” “Dēdimus.” “At ego recipiō.”

Bellō Sabīnō perfectō Tarquinius triumphāns Rō-
mam rediit. Inde Latīnis bellum fēcit; ubi nusquam dē 210
ūniversā rē dīmīcātum est, sed singula oppida occu-
pandō omne nōmen Latīnum domuit. Corniculum,
Ficulea, Crustumarium, Medullia, Nōmentum, haec
oppida dē Latīnis aut dē sociis Latīnōrum capta sunt.
Pāx deinde est facta. 215

Māiōre inde studiō quam quō gesserat bella pācis
opera incohāta sunt, ut nōn quiētior populus domi esset
quam mīlitiae fuisset. Nam et mūrō lapideō, cuius ope-
ris exōrdium Sabīnō bellō turbātum erat, urbem cingere
parat, et infima urbis loca circā forum aliāsque conval- 220

lēs collibus interiectās cloācīs in Tiberim ductīs siccat,
et aedis in Capitōliō Iovis, quam vōverat bellō Sabīnō,
fundāmenta iacit.

Iuvenis indolis rēgiae

39 Eō tempore in rēgiā prōdigium vīsū mīrābile fuit.
Puerō dormientī, cui Serviō Tulliō fuit nōmen, caput
ārsisse ferunt multōrum in cōspectū. Plūrimō igitur
clāmōre inde ad tantum mīrāculum ortō, rēgēs excītī
sunt, et cum quīdam servus aquam ad restinguendum
230 ferret, ab rēgīnā retentus est, quae sēdātō tumultū ve-
tuit movērī puerum dōnec suā sponte experrēctus esset.
Mox cum somnō et flamma abiit.

Tum abductō in sēcrētum virō Tanaquil “Vidēsne tū
puerum hunc” inquit “quem tam humili cultū educā-
235 mus? Scīre licet hunc quondam rēbus nostrīs dubiīs
lūmen futurum. Proinde eum omnī cūrā nostrā co-
lāmus!”

Inde puerum filiī locō habēre coepērunt eumque eru-
dīre artibus quibus ingenia ad magnae fortunae cultum
240 excitantur. Ēvēnit facile quod dīs cordī esset: iuvenis
ēvāsīt vērē indolis rēgiae. Nec, cum quaererētur gener
Tarquiniō, quisquam ē iuventūte Rōmānā ūllā arte cum
Serviō cōferrī potuit, filiamque eī suam rēx dēspondit.
Hic tantus honōs quācumque dē causā illī habitus crē-
245 dere prohibet eum servā nātum esse parvumque ipsum
serviisse.

collibus (*dat*) interiectus
= inter collēs situs

indolis rēgiae = quī in-
dolem rēgiam habet
vīsū *sup* // < vidēre

eī Serviō nōmen est = eī
Servius nōmen est
ferunt : hominēs ferunt
(= nārrant)
plūrimus -a -um *sup*
< multus
rēgēs = rēx et rēgīna

re-tinēre -uisse -tentum
vetāre -uisse -itum
(suā) sponte = per sē
ex-pergīscī -perrēctum
= ē somnō excitārī

sēcrētus -a -um = ā cēterīs
remōtus; *n* locuss.
cultus = modus vivendī

scīre licet : scītō

futūrum esse
(hominem) colere =
cūrāre, dīligere

ē-rudīre (arte) = educāre,
docēre (artem)

cordī esse = grātum esse,
placēre
ē-vādere = sē ostendere,
dēnique fierī

cōn-ferre = comparāre

honōrem habēre alicui
= aliquem honōrāre
serva -ae *f* = ancilla
parvum : puerum
serviisse = -īvīsse

[annō 578 a. C.]

prō indignissimō habēre
= indignissimum existi-
māre
fraus -audis *f* = dolus

dē-ligere -lēgisse -lēctum
= ēligere
rīxa -ae *f* = pugna cum
tumultū

penitus = in partem inte-
riōrem; p. pervenire =
penetrāre

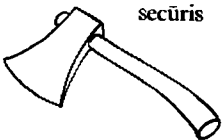
co-ercēre (< -arcēre) = vī
prohibēre, domāre

ex compositō = ut con-
venerat (inter eōs)
secūris -is *f*: *acc*-im, *abl*-ī
dē-icere -iēcisse -iectum
< -iacere
tēlō : secūri

quid rei = quae res, quid

arbiter -trī *m* = testis

properē = celeriter
ex-sanguis -e = mortuus

hoc caput

Servius Tullius rēx factus

Duodēquadrāgēsimo fermē annō ex quō rēgnāre coe- 40
perat Tarquinius, nōn apud rēgem modo, sed apud pa-
trēs plēbemque in māximō honōre Servius Tullius erat. 250
Tum Ancī filiī duo, quī semper prō indignissimō ha-
buerant sē tūtōris fraude patriō rēgnō pulsōs esse et rēg-
nāre Rōmae advenam, rēgī insidiās parāvērunt. Ex pās-
tōribus duo ferōcissimī ad facinus dēlectī in vestibulō
rēgiae māximō cum tumultū rīxam simulant atque om- 255
nēs licitōrēs rēgiōs in sē convertunt. Inde, cum ambō
rēgem appellārent clāmorque eōrum penitus in rēgiam
pervēnisset, vocātī ad rēgem pergunt. Prīmō uterque
clāmitābat et alter alterum increpābat. Coercitī ab lic-
tōre et iussī ōrdine loquī, tandem clāmāre dēsistunt. 260
Ūnus rem ex compositō ōrditur. Cum intentus in eum
sē rēx tōtus āverteret, alter secūrim in caput rēgis dēiē-
cit, relictōque in vulnere tēlō, ambō sē forās ēiciunt.

Tarquinium moribundum cum quī circā erant excē- 41
pissent, illōs fugientēs licitōrēs comprehendunt. Clāmor 265
inde concursusque fit hominum mīrantium quid rei
esset. Tanaquil inter tumultum claudī rēgiam iubet, ar-
bitrōs ēicit. Serviō properē accitō cum paene exsan-
guem virum ostendisset, dextram tenēns ōrat ‘nē inul-
tam mortem socerī esse sinat!’ “Tuum est” inquit, 270
“Servi, sī vir es, rēgnum, nōn eōrum quī aliēnīs mani-
bus pessimum facinus fēcēre. Ērige tē, deōsque ducēs
sequere, quī clārum hoc fore caput dīvinō quondam

circumfūsō igne portendērunt. Nunc tē illa caelestis ex-
 275 citet flamma! Nunc expergiscere vērē! Et nōs peregrinī
 rēgnāvimus. Quī sis, nōn unde nātus sis, reputā! Sī tibi
 rē subitā cōnsilia dēsunt, at tū mea cōnsilia sequere!”

Cum clāmōr impetusque multitudinis vix sustinērī
 posset, ex superiōre parte aedium per fenestrās in
 280 Novam viam versās (habitābat enim rēx ad Iovis Statō-
 ris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bonō animō
 esse: ‘sōpītum esse rēgem subitō ictū; ferrum haud altē
 in corpus dēscendisse; iam ad sē rediisse; brevī ipsum
 eōs vīsūrōs esse.’ Interim populum iubet Serviō Tulliō
 285 dictō audientem esse: ‘eum iūra datūrum esse aliisque
 rēgis mūneribus fūctūrum.’

Servius cum insinibus regiis et licitoribus prōdit ac
 sēde regiā sedēns alia dēcernit, dē aliīs sē rēgem cōsul-
 tūrum esse simulat; itaque per aliquot diēs, cum iam
 290 expirāvisset Tarquinius, cēlātā morte suās opēs firmā-
 vit. Tum dēmum mors rēgis populō patefacta est,
 complōrātiōne in regiā ortā. Servius, praesidiō firmō
 mūnītus, prīmus iniussū populī, voluntāte patrum rēg-
 nāvit. Ancī liberī iam tum, comprehēnsīs sceleris mi-
 295 nistrīs, ut vīvere rēgem et tantās esse opēs Serviī nūnti-
 ātum est, Suessam Pōmētiam exsulātum ierant.

42 Nec solum publicis consiliis, sed etiam privatis Ser-
 vius opēs suās firmāvit, et nē, quālis Ancī liberōrum
 animus adversus Tarquinium fuerat, tālis adversus sē
 300 Tarquinii liberōrum animus esset, duās filiās suās iuve-

por-tendere-disse-tum =
 rem futuram ostendere

quī = quis

rē subitā = ob rem
 subitam

templum Iovis Statōris

sōpīre = dormientem
 facere
 ictus -ūs *m* < icere
 ad sē redire = ad mentem
 redire
 “brevī ipsum vidēbitis”

dictō audiēns esse
 = pārere
 mūnus = officium
 fungī fūctum

in sēde regiā

cōnsulere -uisse -sultum

mūnītus : cūstōditus
 prīmus : primus fuit quī

ut (+ *perf*) = postquam
 Suessa Pōmētia -ae *f*:
 oppidum *Volscōrum*
 exsulāre = exsul esse

nē Tarquinii liberōrum
 animus tālis esset
 quālis...
 sē : Servium

iuvenēs rēgii : filii rēgis

bellum sūmere = bellum
incipere, inire

(alicui) probātus = quī
probātur (ab aliquō),
acceptus

cēnsus -ūs *m* < cēnsēre
-uisse cēnsū (= aestimāre)
aggredi ad = incipere

virītim = per singulōs
virōs
habitūs -ūs *m* = status
civēs cēnsēre = pecūniā
am civium aestimāre
/numerāre
cēnsus = pecūnia quae
cēnsētur

prōlētariū -ōrum *m* =
civēs pauperēs quī
nōn cēnsēbantur
aes = pecūnia, assēs; c
milia aeris = c milia
assium

senior -ōris *comp* < senex
ut adessent *volūt*
additae *sunt*
fabrum = *fabrōrum*

nibus rēgiis, Lūciō atque Arruntī Tarquiniīs, mātirimō-
niō iungit.

Servius bellum cum Vēientibus aliisque Etrūscīs
sūmpsit. In eō bellō et virtūs et fortūna Serviī ēgregia
fuit, fūsōque ingentī hostium exercitū haud dubius rēx, 305
cum patribus tum plēbī probātus, Rōmam rediit.

Cēnsus institūtus

Aggrediturque inde ad pācis longē māximum opus:
cēnsū enim instituit, ut bellī pācisque mūnera nōn
virītim, ut ante, sed prō habitū pecūniārum fierent. 310
Omnēs civēs Rōmānōs cēnsuit, tum populū ex cēnsū
in quīnque classēs et in centum nōnāgintā trēs centuriās
discrīpsit:

<i>Classēs</i>	<i>Centuriae</i>	<i>Cēnsus</i>
Equitēs	18	
I classis	80 + 2	māior 100 000
II classis	20	75 000–100 000
III classis	20	50 000–75 000
IV classis	20	25 000–50 000
V classis	30 + 2	11 000–25 000
Prōlētariū	1	minor 11 000

Ex iis quī centum milium aeris aut māiōrem cēnsū 43
habērent octōgintā cōnfēcit centuriās; *prīma classis* ap- 315
pellātī; seniōrēs ad urbis cūstōdiam ut adessent, iuvenēs
ut forīs bella gererent. Additae huic classī duae fabrum

centuriae, quae sine armīs stipendia facerent. *Secunda classis* intrā centum ūsque ad quīnque et septuāgintā
 320 mīlium cēsum institūta est, et ex iīs, seniōribus iūniō-
 ribusque, vīgintī centuriae cōscrip̄tae. *Tertiae classis*
 quīnquāgintā mīlium cēsum esse voluit; totidem cen-
 turiae factae. In *quārtā classe* cēsus quīnque et vīgintī
 mīlium; totidem centuriae factae. *Quīnta classis* aucta:
 325 centuriae trīgintā factae; hīs additī sunt cornicinēs tubi-
 cinēsque in duās centuriās distribūtī. Ūndecim mīlibus
 haec classis cēnsēbātur. Hōc minor cēsus reliquam
 multitudinem habuit; inde ūna centuria facta est immū-
 nis militiā. Ita pedestrī exercitū distribūtō, ex prīmōri-
 330 bus cīvitātis duodēvīgintī equitum centuriās fēcit.

In quattuor regiōnēs urbe divīsā, partēs eās ‘tribūs’
 appellāvit. (Posteā numerus tribuum auctus est ūnā et
 trīgintā tribubus rūsticīs additīs.)

44 Cēsus perfectō Servius ēdixit ut omnēs cīvēs Rō-
 335 mānī, equitēs peditēsque, in suā quisque centuriā, in
 campō Mārtiō primā luce adessent. Ibi instrūctum exer-
 citum omnem suovetaurīlibus lūstrāvit; ita cēsusū finis
 factus est idque ‘lūstrum condere’ appellātum. Eō lūs-
 trō mīlia octōgintā cīvium cēnsa dicuntur (adicit scrīp-
 340 tōrum antīquissimus Fabius Pictor ‘eōrum quī arma
 ferre possent eum numerum fuisse’). Ad eam multitudi-
 nem urbs quoque amplificanda vīsa est. Addit duōs col-
 lēs, Quirīnālem Viminālemque. Viminālem inde auget
 Ēsquiliīs, ibique ipse, ut locō dignitās fieret, habitat.

stipendia facere = stipen-
 dia merēre, militāre
 LXXV mīlium *acris*

iūnior -ōris *comp*
 < iuvenis

totidem : vīgintī

factae *sunt*
 cēsus *fuit*
 aucta *est*

cornicen -inis *m* = quī
 cornū canit
 dis-tribuere -uisse -ūtum
 = discribere
 hōc minor = m. quam hic

im-mūnis -e = sine mū-
 nere publicō; i. militiā =
 cui militandum nō est
 pedester -tris -tre (< pēs)
 = peditum

tribus -ūs *f: pl dat tabl*
 -ubus

cornū

cornicen

lūstrāre (exercitum) =
 pūrum facere rīte sacri-
 ficandō

lūstrum -ī *n* = rītus exer-
 citūs lūstrandī; l. con-
 dere = l. peragere,
 cēsum facere

scriptor -ōris *m* = quī
 scrībit

Q. Fabius Pictor -ōris:
 senātor Rōmānus quī
 rēs gestās Rōmānōrum
 Graecē scrīpsit saeculō
 III a. C.

dignitās -ātis *f* < dignus

agger -is m = vällum
ē terrā factum

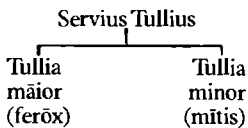
aliquod decus

inclusus -a -um = nōbilis,
illūstris
Ephesus -if: cīvitas Asiae

ferēbat = nārābat

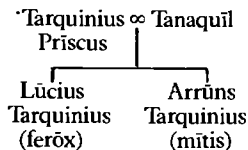
privātim ↔ publicē
hospitium -in = amicitia
hospitum
per-pellere -pulisce
-pulsum = persuādendō
pellere (ad agendum)

cōfessio -ōnis f
< cōfiteri
dē quō : dē quā rē

ad populum referre =
populum sententiam
rogāre

affectāre = adipīsci
cōnārī, petere

nūbere -psisse -ptum

Aggere et fossis et mūrō circumdat urbem, ita pōmē- 345
rium prōfert.

Auctā cīvitate magnitudīne urbis, nōn armīs, sed 45
cōnsiliō augēre imperium cōnātus est, simul et aliquod
addere urbī decus. Iam tum erat inclutum fānum Diā-
nae Ephesī; id commūniter ā cīvitatibus Asiae factum 350
fāma ferēbat. Eum cōnsensum deōsque cōsociātōs
laudābat Servius inter primōrēs Latīnōrum, cum qui-
bus publicē privātimque hospitia amicitiasque iūxerat.
Saepe iterandō eadem perpulit tandem ut Rōmae in
Aventīnō fānum Diānae populī Latīnī cum populō Rō- 355
mānō facerent. Ea erat cōfessio caput rērum Rōmam
esse, dē quō totiēs armīs certātum erat.

Tullia ferōx

Servius, quamquam iam ūsū haud dubiē rēgnum 46
possidēbat, tamen — quia L. Tarquinius, filius Tarqui- 360
nī Prīscī, dicēbat ‘eum iniussū populī rēgnāre’ — ausus
est ad populum referre ‘vellent iubērentne sē rēgnāre?’
Tantōque cōnsensū quantō haud quisquam alius ante
rēx est declārātus.

Neque ea rēs Tarquiniō spem affectandī rēgnī mi- 365
nuit. Et ipse iuvenis ārdentis animī erat, et domī uxor
Tullia, rēgis filia, animum virī stimulābat.

Hic L. Tarquinius frātrem habuerat Arruntem Tar-
quinium, mītis ingenī iuvenem. Hīs duōbus, ut ante
dictum est, duae Tulliae, rēgis filiae, nūpserant — et 370

ipsae longē disparēs mōribus. Ferōx Tullia, quae Arruntī Tarquiniō nūpta erat, aegrē ferēbat nihil māteriae in virō neque ad cupiditatem neque ad audāciam esse; alterum Tarquinium admīrārī, ‘eum virum esse’ dīcere

375 ‘ac rēgiō sanguine ortum’; spernere sorōrem quod virō audācī nūpta ipsa audāciā carēret; nūllis verbōrum contumēliis parcere dē virō ad frātrem, dē sorōre ad virum. Celeriter adulēscentem suā temeritātē implet. Arruntis Tarquiniū et Tulliae minōris prope continuīs fūneribus

380 cum domōs vacuās novō mātirimōniō fēcissent, L. Tarquinius et Tullia māior iunguntur nūptiūs!

47 Tum vērō in diēs īnfēstior Tulliū senectūs, īnfēstius rēgnum coepit esse. Iam enim ab scelere ad aliud scelus spectāre mulier. Nec nocte nec interdiū virum conqui-

385 ēscere patī, nē grātuīta praeterita parricīdia essent: ‘nōn sibi dēfuisse marītum cum quō tacita servīret — dēfuisse virum quī sē rēgnō dignum esse putāret, quī meminisset sē esse Prīscī Tarquiniū filium, quī habēre quam spērāre rēgnum māllet!’ “Sī tū is es cui nūptam

390 esse mē arbitror, et virum et rēgem appellō: quīn accingeris? Nōn tibi ab Corinthō nec ab Tarquiniūs, ut patrī tuō, peregrīna rēgna affectāre necesse est. Dī tē Penātēs et patris imāgō et domus rēgia et in domō rēgāle solium et nōmen Tarquinium creat vocatque rēgem. Aut sī ad

395 haec parum est animī, quid frūstrāris cīvitatē? quid tē ut rēgium iuvenem cōspicī sinis? Facesse hinc Tarquiniōs aut Corinthum, frātīrī similior quam patrī!” Hīs

eī nūpta = eius uxor

admīrārī : admīrātur
dīcere : dicit
spernere : spernit

contumēlia-ae*f* = dictum indignum
parcere : parci*t* (: abstinet)
ad *virī* frātrem
temeritās-ātis *f* = nimia audācia
continuus -a -um = sine intervāllō

nūptiae-ārum *f* (< nūbere) = mātirimōnium
in diēs -ior = cotidīē -ior
senectūs -ūtis *f* = aetās senis
spectāre : spectat
con-quiēscere = quiēscere
patī : patitur
gratuītus -a -um = sine mercēde factus
parricīdium -īn (< parricida) = nex parentis /cognātī
“nōn *mhi* dēfuit marītus cum quō... *serviēbam*”

ac-cingere = cingere;
accingī = sē armāre

dī Penātēs et... et nōmen
T. tē rēgem creat
rēgālis -e = rēgius

frūstrārī = falsā spē
ēlūdere
facessere = abire

instigāre -āvīsse -ātum
/Instinctum = incitāre

furor -ōris *m* < furere
Instinctus = instigātus
: circumit, conciliat,
admonet, repetit
admonēre + *gen* = a. dē
grātiām re-petere = petere
ut grātia referatur
rēgis crīminibus : rēgem
accūsandō
crēscere (: crēscit) : opēs
eius crēscunt

praecō -ōnis *m* = vir qui
nūntiōs pūblicōs prō-
clāmat

prae-parāre
dē Serviō āctum esse: rem
Serviāctam esse

: Serviō male dicere ōrsus
est

interrēgnum in-ītur : i. fit

suffrāgium -ī *n* = populī
sententia comitiīs dē-
clārāta

fautor -ōris *m* = quī favet

sordidissimus quisque =
quisque ut sordidissi-
mus est, omnēs sordidi
(: indigni)

aliisque increpandō iuvenem instigat, nec conquiescere ipsa potest, si — cum Tanaquil, peregrina mulier, duo continua rēgna virō ac deinceps generō dedisset — ipsa, 400
rēgiō sanguine orta, nec dare nec adimere rēgnum posset. Hōc muliebri furōre instinctus Tarquinius circumire et conciliāre sibi patrēs. Admonēre Tarquiniū Prisci beneficii ac prō eō grātiām repetere. Allicere dōnīs iuvenēs. Cum ingentia pollicendō, tum rēgis crīminibus, 405
omnibus locīs crēscere.

Postrēmō, ut iam agendaē reī tempus vīsum est, cinctus agmine armātōrum in forum irrūpit. Inde, omnibus percussis pavōre, in rēgiā sēde prō Cūriā sedēns patrēs in Cūriam per praecōnem ‘ad rēgem 410
Tarquiniū’ cōgi iussit. Convēnere extemplō, aliū iam ante ad hoc praeparātī, aliū metū coactī et iam dē Serviō āctum ratī.

Ibi Tarquinius Serviō maledicere ōrsus: ‘Servum servāque nātum post mortem indignam parentis suī, nōn 415
interrēgnō (ut antea) inītō, nōn comitiīs habitīs, nōn per suffrāgium populī, nōn auctōribus patribus, muliebri dōnō rēgnum occupāvisse. Ita nātum, ita creātum rēgem, fautōrem infimī generis hominum, ex quō ipse sit, agrum primōribus ēreptum sordidissimō cuique divīsisse...’ 420

Huic ōrātiōnī cum Servius intervēnisset ā trepidō 48
nūntiō excitātus, extemplō ā vestibulō Cūriae magnā vōce “Quid hoc” inquit, “Tarquini, reī est? Quā tū

425 audaciā, mē vivō, vocāre ausus es patrēs aut in sēde
cōnsidere meā?”

Cum ille ferōciter ad haec — ‘sē patris suī tenēre
sēdem: filium rēgis multō potiōrem rēgnī hērēdem esse
quam servum; illum satis diū per licentiam illūsisse
430 dominīs’ — clāmor ab utriusque fautōribus oritur et
concursus populī fiēbat in Cūriam. Tum Tarquinius,
necessitāte iam et ipsā cōgente ultima audēre, multō et
aetāte et vīribus validior, medium arripit Servium
ēlātumque ē Cūriā in inferiōrem partem per gradūs
435 dēiēcit! Inde ad cōgendum senātum in Cūriam rediit.

Fit fuga rēgis comitum. Ipse prope exsanguis, cum
sine rēgiō comitātū domum sē reciperet, ab iīs quī missī
ab Tarquiniō fugientem cōsecūtī erant interficitur.
Crēditur — quia nōn abhorret ā ceterō scelere — admo-
440 nitū Tulliae id factum. Carpentō certē (id quod satis
cōnstat) in forum invecta ēvocāvit virum ē Cūriā ‘rē-
gem’que p̄ma appellāvit. Ex tantō tumultū cum sē
domum reciperet pervēnissetque ad summum Cyprium
vīcum, restitit pavidus is quī iūmenta agēbat iacentem-
445 que dominae Servium trucidātum ostendit! Foedum in-
hūmānumque inde trāditur scelus: Tullia per patris cor-
pus carpentum ēgisse fertur, partemque sanguinis ac
caedis paternae cruentō vehiculō tulisse ad Penātēs suōs
virīque suī!

450 Servius Tullius rēgnāvit annōs quattuor et quadrā-
gintā. Cum illō simul iūsta ac lēgitima rēgna occidērunt.

ad haec *respondēret*

potior -ius = melior,
rēctior
licentia -ae f (< licēre) =
nimia libertās

: cum iam et ipsa neces-
sitās cōgeret *eum*
ar-ripere -uisse -reptum
(< ad + rapere) = ap-
prehendere

gradūs

comitātus -ūs m = comi-
tum numerus

ab-horrēre ab ↔ con-
venire ad
admonitū *abl* < ad-
monēre; a. Tulliae =
admonente Tullia

vīcus Cyprius ā forō
Rōmānō ad Ēsquiliās
versus dūcit
iūmentum -ī n = bēstia
quae vehit, equus

trāditur = fertur
= nārrātur

caedis : carnis
paternus -a -um < pater
vehiculum -ī n = currus
Penātēs : domus

annōs XLIV: 578–534 a.C.

lēgitimus -a -um = lēge
institūtus

mercēde : praemiō

solēre solitum esse
ex-stimulāre = stimulāre
nōs esse parēs — tē mihi...
mēque tibi
nōbis placetvir meus: Arrūns
tua coniūnx: Tūlliaminor
ausūrī (*part fut* < audere)
erāmus
socerō necātōnostrās manūs
tingere = ūmidum facere
in altō soliō
prīvātus : nōn rēx
sīdere sēdisse = cōnsiderehinc : ex hāc rē
īnfirma aetās : senex
īnfirmus
scēptrum socerō raptum
gener S. habetsanguinulentus -a -um =
sanguineus, cruentus
in-ire Penātēs = intrāre
domum
per mediās viāspro-fundere = effundere
corripere = reprehenderepietās -ātis *f* < pius
amārus -a -um = acerbus
per ipsa *patris* ōra (: ōs,
vultum)

FILIA IMPIA

[Ovidius: *Fāstī. Ex librō VI*]

Tullia, coniugiō (sceleris mercēde) perāctō, 587

hīs solita est dictīs exstimulāre virum: 455

“Quid iuvat esse parēs — tē nostrae caede sorōris,
mēque tuī frātris — sī pia vīta placet? 590Vivere dēbuerant et vir meus et tua coniūnx,
sī nūllum ausūrī māius erāmus opus.

Rēgia rēs scelus est: socerō cape rēgna necātō! 595

et nostrās patriō sanguine tinge manūs!”

Tālibus īnstinctus, soliō prīvātus in altō
sēderat; attonitum vulgus ad arma ruit.

Hinc cruor et caedēs; īnfirmaque vincitur aetās:

scēptrā gener socerō rapta Superbus habet. 600

Ipse sub Ēsquilīs, ubi erat sua rēgia, caesus
concidit in dūrā sanguinulentus humō.Fīlia, carpentō patriōs inītūra Penātēs,
ībat per mediās alta ferōxque viās.Corpus ut aspexit, lacrimīs aurīga profūsīs 470
restitit; hunc tālī corripit illa sonō:

“Vādis? an exspectās pretium pietātis amārum?

Dūc, inquam, inītās ipsa per ōra rotās!”

PENSVM A

Dē adverbīs

Tullus lēgātōs Albānōs bland- ac benign- recēpit. Rēx Albānus lēgātīs Rōmānīs superb- ac ferōc- respondit. Horātī et Cūriātī nōn timid-, sed fort- pugnāvērunt. Duo Horātī cit- (celer-) occīsī sunt, trēs Cūriātī vulnerātī, duo magis aut min- grav-, tertius lev-. Subit- Horātius, quī fēlic- incolumis erat, fugere coepit. Albānī nōn aequ- vēlōc- sequī potuerunt: quī levissim- vulnerātus erat, vēlōcissim- currēbat et continu- occīsus est, cum long- abesset ā cēterīs; quī gravissim- vulnerātus erat, postrēm- occīsus est. Cert- Horātius fort- ac prūdent- pugnāvit quam cēterī: is omnium fortissim- ac prūdentissim- pugnāvit; sed postquam ita glōriōs- patriam servāvit, sorōrem suam, quae Cūriātium flēbil- nōmināverat, crudēl- interfēcit!

Posteā Tullus ēgregi- cum hostibus pugnāvit, etsī Albānī sociōs Rōmānōs turp- (foed-) dēseruerant. Tullus ducem Albānōrum sevēr- atque atrōc- pūnīvit. Nēmō Rōmānus hostem sevēr- aut atrōc- pūnīvit quam Tullus.

Numa iūst- et prūdent- rēgnāvit deōsque diligent- coluit. Rōmulus et Tātius commūn- rēgnāvērunt, nec Rōmulus mortem Tātī molest- (aegr-) tulit.

Malus discipulus, quī mal- ac prāv- scrībit, rār- laudātur; bonus discipulus, quī b- ac rēct- scrībit nōn solum Graec-, sed etiam Latīn-, frequent- laudātur.

PENSVM B

Ancus iūs — scrīpsit quō bellum indicitur. Latīnīs bellum indictum est, postquam lēgātus deōs — est populum Latīnum adversus populum Rōmānum — [= male fēcisse] et plērīque senātōrēs — [= in eandem sententiam iērunt]. Latīnīs victīs, Ancus ingentem praedam Rōmam —; nec vērō Medulliam expugnāre potuit propter firmās — [< mūnīre]. Iāniculō adiectō urbem — [= ampliōrem fēcit].

Patre mortuō, Lucumō, vir — [= impiger], omnium bonō-

Vocābula nova:

comitia
institūtum
incursiō
filum
postulātum
duellum
mūnitio
salinae
bona
sēditio
nurus
testāmentum
hērēs
exsul
indignitās
carpentum
pilleus
augurium
āles
cōgitatiō
novitās
tutor
cōnsensus
fori
coeptum
captivus
fōrmula
deditio
terminus
dēlūbrum
diciō
exōrdium
serva
fraus
rixa
arbiter
ictus
cēsus
habitus
cornicen
tribus
suovetaurilia
lūstrum
scriptor
dignitās
agger
hospitium
cōfessio
contumēlia
temeritās
nūptiae

senectūs
 parrīcidium
 furor
 praecō
 suffrāgium
 fautor
 licentia
 comitātus
 iumentum
 vehiculum
 pietās
 rota
 fētialis
 compos
 terrestris
 infernus
 ferrātus
 clandestīnus
 aptus
 strēnuus
 māternus
 perītus
 cōspiciuus
 cōmis
 lapideus
 praecipuus
 sēcrētus
 exsanguis
 probātus
 senior
 iūnior
 immūnis
 pedestris
 inclutus
 continuus
 grātuitus
 rēgālis
 paternus
 lēgitimus
 sanguinolentus
 amārus
 exposcere
 ingredi
 testārī
 persolvere
 cōsentīre
 cōnscīscere
 delinquere
 dēmandāre
 firmāre
 amplificāre
 commigrāre
 honorāre

rum — factus est. Cum Etrūscī eum spernerent ut — ortum, uxor Tanaquīl, quae virum — [= decorātum] vidēre cupiēbat, eī persuāsīt ut Rōmam — cum omnibus — [= fortūnis] suis. Aquila eī — abstulit et — [= dīvinē] in capite reposuit. Hoc — Tanaquīl, mulier rerum caelestium —, laeta accēpit. Rōmae L. Tarquinius, quem dīvitiae — faciēbant, cīvēs sibi conciliābat — [= benignē] invitandō. Multis cīvilibus officiis — coepit, et postrēmō — liberis rēgis factus est.

Equitātū auctō, rēx Tarquinius cum Sabīnis —. Eō proeliō — fuit glōria equitum, quī ab lateribus — ac Sabīnis fūdērunt. Haec — [= ferē] est fōrmula —: “Dēditisne vōs, urbem, agrōs, aquam, —, — [= fāna], dīvīna hūmanaque omnia in populī Rōmānī —?” “Dēdimus.”

Servius Tullius, quī — [= ancillā] nātus esse dīcitur, magnā cūrā — [= docēbātur]. In vestibulō rēgiae duo pāstōrēs — simulant; vocātī ad rēgem alter rem ex — ōrditur, alter securim in caput rēgis —. Rēgīna, — [= testibus] ēiectis, Servium — [= celeriter] — [= arcessīvit]. Populō nūntiat ‘rēgem nōn mortuum, sed — esse subitō —; interim Servium rēgis officiis — esse.’ Ita cēlātā morte opēs Servīi — [< firmus]. Servius rēx populum ex — [< cēnsere] in v classēs — [= discrīpsit]; singulae classēs ex — et — cōstant. Quamquam Servius magnō — [< cōsentīre] populī rēx — [< lēx] dēclārātus erat, L. Tarquinius rēgnum — nōn dēstitit; Tullia, quācum — [< nūbere] iūctus erat, eum — [= incitābat]. Postrēmō senātum per — in Cūriam coēgit ibique turpissimīs — Serviō — ōrsus est. Huic ōrātiōnī Servius — cum — [< favēre] suis, sed Tarquinius eum — atque per gradūs —! Tullia currum suum per corpus patris — [= cruentum] ēgisse fertur, neque id ā cēterō scelere —.

Māne hominēs ē somnō —. Senēs māiōrēs — sunt quam iuvenēs. Mōtus membrōrum vinculis —. — est mīles captus. Discordia cīvīlis — dīcitur. Hominēs ferās — nōn possunt. Quī sōlus esse vult, locum — petit. Caput ārdēns glōriam futūram — putābātur. Fabius Pictor est rerum

gestārum — antīquus. Servius cum primōribus Latīnōrum — [*< hospes*] iūctus erat. — est — [= *currus*] quod duās — habet; bēstia quae currum vehit — dīcitur.

Synōnima: uxor filiī et —; dolus malus et —; insānia et —; clam factus et —; idōneus et —; illūstris et —; rēgius et —; acerbus et —; ēlūdere et —; quōmodo et quō —.

Contrāria: vetustās et —; iuventūs et —; ēgredi et —; pūblicē et —.

PENSVM C

Quōmodo fētīalis bellum indicēbat?

Quārē carcerem aedificāre necesse fuit?

Cūr Lucumō domī honōrem adipīscī nōn poterat?

Quī rēgēs peregrīnī Rōmae rēgnāvērunt?

Quot equitēs tum in exercitū Rōmānō erant?

Quibus condiōnibus pāx cum Sabīnīs facta est?

Quāle prōdigium in rēgiā vīsum est?

Quid caput Servīi ārdēns portendere putābātur?

Quōmodo rēx Tarquinius occīsus est?

Quārē Tanaquil mortem rēgis cēlāvit?

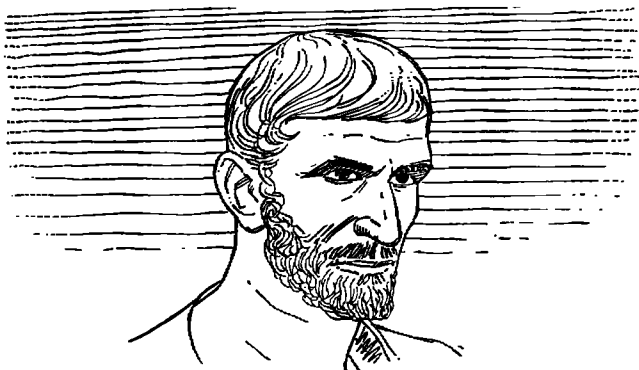
Quōs collēs Servius urbī Rōmae adiēcīt?

Quālēs erant filiae Servīi?

Quōmodo Servius rēgnō pulsus est?

āmigrāre
volitāre
compōnere
accire
fungī
revehere
intervenīre
cōnfligere
impedīre
incurrere
domāre
expergīscī
ērudīre
dēligere
coercēre
dēicere
portendere
sōpīre
exsulāre
distribuere
perpellere
affectāre
conquiescere
accingere
frustrārī
facessere
instīgāre
praeparāre
maledicere
arripere
abhorrēre
exstimulāre
tingere
sidere
profundere
nātū
fermē
quō pactō
divīnitus
ex composītō
properē
virītim
privātītim
admonītū

L. Iūnius Brūtus,
liberātor populi
Rōmānī

ROMA LIBERATA

[Ex T. Līvī 'Ab urbe conditā' librō I.49–60,

nōnnullīs mūtātīs et omissīs]

o-mittere = praeter-
mittere

prohibēre = vetāre

dictitāre = dīcere
identidem
favēre fāvisse fautum

quic-quam = quidquam

ut quī rēgnāret = cum
rēgnāret

iūdicium exercēre =
iūdicium facere
exsilium -ī n < exsul
suspectus = quī male
fēcisse putātur
invisus -a -um ↔ dīlēctus

im-minuere = minuere

paucitās -ātis f < paucī

Tarquinius Superbus

Inde L. Tarquinius rēgnāre coepit, cui 'Superbō' cog- 49
nōmen datum est, quia socerum suum sepelīri prohi-
buit, 'Rōmulum quoque īnsepultum periisse' dictitāns,
pīmōrēsque patrum, quōs Serviī rēbus fāvisse crēdē- 5
bat, interfēcit. Cūstōdibus armātīs corpus saepsit, ne-
que enim ad iūs rēgnī quicquam praeter vim habēbat,
ut quī neque populī iussū neque auctōribus patribus
rēgnāret. Ut plūribus metum iniceret, iūdicia per sē
sōlus exercēbat, perque eam causam occīdere aut in 10
exsilium agere poterat nōn suspectōs modo aut invīsōs,
sed etiam eōs unde nihil aliud quam praedam spērāre
posset. Praecipuē ita patrum numerō imminūtō, statuit
nullōs in patrēs legere, ut paucitāte ipsā senātus con-

15 tēptior esset. Hic enim rēgum prīmus trāditum ā priō-
ribus mōrem dē omnibus rēbus senātum cōsulendī sol-
vit, domesticīs cōsilīis rem pūblicam administrāvit,
bellum, pācem, foedera, societātēs per sē ipse, cum qui-
bus voluit, iniussū populī ac senātūs, fēcit rūpitque.

20 Latīnōrum sibi māximē gentem conciliābat, ut pere-
grīnīs quoque opibus tūtior inter cīvēs esset; hospitia
cum primōribus eōrum iungēbat, atque Octāviō Mami-
liō Tūsculānō (is longē prīnceps Latīnī nōminis erat)
filiam nūptum dat, perque eās nūptiās multōs sibi cog-
25 nātōs amīcōsque eius conciliat.

Turnus Herdōnius

50 Iam magna Tārquiniū auctōritās inter Latīnōrum prī-
mōrēs erat, cum iis indīcit ut diē certā ad lūcum Feren-
tīnae convenient: ‘sē dē rēbus commūnibus cum iis
30 agere velle.’ Conveniunt frequentēs primā luce — ipse
Tarquinius paulō antequam sōl occideret vēnit!

Multa ibi tōtō diē in conciliō variīs sermōnibus iactāta
erant. Turnus Herdōnius ab Arīciā ferōciter in absen-
tem Tārquiniū erat invectus: ‘Haud mīrum esse eī
35 ‘Superbō’ Rōmae datum cognōmen — an quicquam su-
perbius esse quam ēlūdere sic omne nōmen Latīnum?
Prīncipibus longē ab domō excītūs, ipsum quī concilium
indīxerit nōn adesse! Cui nōn appārere eum affectāre
imperium in Latīnōs? Cum cīvēs Rōmānī alīi super
40 aliōs trucīdentur, exsulātum eant, bona āmittant, quid

contēptus-a-um
= contemnendus
trāditum... mōrem...
senātum cōsulendī
solvit (: rūpit)
ad-administrāre = regere

sibi conciliābat

nūptum *sup* < nūbere; n.
dare = in mātīmōnium
dare

auctōritās-ātis *f* = iūs
imperandi, potentia
indīcere = imperāre
Ferentīna-ae *f*: dea
Latīnōrum

agere = colloquī (dē rē
pūblicā)

iactāre = dictitāre

in-vehī in (+ *acc*) = verbīs
oppugnāre, maledicere
an (= num) quicquam
esse?: nihil enim esse

appāret = plānum est

quid spei (gen): quam
spem
“sī mē audītis, domum
omnēs hīnc abibimus”

īnsolēns-entis = audāx et
superbus
āversī sunt = sē
āvertērunt

id temporis = eō tempore

eō-dem = in eundem
locum
minae-ārum f = dicta
minantia; minās iactāre
in = minārī

māchinārī = clam ex-
cōgitāre (dolum)

īnsōns-ontis = quī nōn
dēliquit
corrumpere (eum) = mer-
cēde persuādere (eī)
hospitium = domus
hospitis

salūtī esse = salūtem ferre

“gladiōrum ingēns nume-
rus ad eum convectus
esse dīcitur”
con-vehere = cōnferre

“rogō vōs ut hīnc mēcum ad
T. veniātis”

ventum est : vēnērunt

spei meliōris Latīnīs portendī? Sī sē audiant, domum
omnēs inde abitūrōs!

Haec atque alia similia cum homō īnsolēns iactāret,
intervēnit Tarquinius. Is finis ōrātiōnī fuit. Āversī om-
nēs ad Tarquinium salūtandum. Quī, silentiō factō, prī- 45
mum sē pūrgāvit quod id temporis vēnisset: ‘iūdicīi
causā’ ait ‘sē morātum esse’; deinde Latīnōs posterō diē
eōdem convenīre iussit.

Turnus vērō minās in rēgem Rōmānum iactāns ex 51
conciliō abiit. Quam rem Tarquinius aegrē ferēns cōn- 50
festim Turnō necem māchinātur, ut eundem terrōrem
quō cīvium animōs domī oppresserat Latīnīs iniceret.
Et quia tam potentem virum palam interficere nōn pote-
rat, allātō falsō crīmine virum īnsontem oppressit: Ser-
vum Turnī aurō corrūpit, ut in hospitium eius vim 55
magnam gladiōrum īnferri clam sīneret. Ea cum unā
nocte perfecta essent, Tarquinius paulō ante lūcem accī-
tīs ad sē prīncipibus Latīnōrum ‘moram suam hester-
nam velut dīvīnitus’ ait ‘salūtī sibi atque illīs fuisse: ab
Turnō enim sibi et prīmōribus Latīnōrum parārī ne- 60
cem, ut Latīnōrum sōlus imperium teneat; gladiōrum
ingentem numerum ad eum convectum esse dīcī; id
vērumne an falsum sit, extemplō scīrī posse: sē rogāre
eōs ut inde sēcum ad Turnum veniant.’

Turnum suspectum fēcit et ingenium ferōx et ōrātiō 65
hesterna. Eunt omnēs, ut fidem eius experiantur. Ubi
eō ventum est, Turnum ex somnō excitātum circum-

sistunt cūstōdēs; comprehēnsisque servīs, quī cāritāte
 70 locīs aedium prōtraherentur, enimvērō manifestā rēs
 vīsa est, iniectaeque Turnō catēnae. Et cōnfestim La-
 tīnōrum concilium magnō cum tumultū advocātur. Ibi
 tam atrōx invidia in Turnum orta est, gladiūs in mediō
 positūs, ut sine iūdicīō — novō genere supplicī — dē-
 75 ictus in aquam, crāte super iniectā, mergerētur.
 52 Revocātis deinde ad concilium Latīnīs, Tārquinius
 primum eōs collaudāvit ‘quod Turnum prō manifestō
 scelere meritā poenā affēcissent’, deinde cum iīs ēgit dē
 renovandō foedere inter Rōmānōs Latīnōsque. Haud
 80 difficulter persuāsit Latīnīs, quamquam in eō foedere
 superior Rōmāna rēs erat; cēterum et capita nōminis
 Latīnī cōsentire cum rēge vidēbant, et Turnī supplicīō
 terrēbantur. Ita renovātum foedus, indictumque iūniō-
 ribus Latīnōrum ‘ut diē certā ad lūcum Ferentīnae ar-
 85 mātī frequentēs adessent.’ Quī ubi ex omnibus populīs
 Latīnīs convēnere, Tārquinius miscuit manipulōs ex
 Latīnīs Rōmānīsque, ut ex bīnīs singulōs faceret bīnōs-
 que ex singulis. Ita geminātīs manipulīs centuriōnēs
 praeposuit.

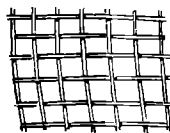
90 *Gabiū dolō captū*

53 Tārquinius autem, etsī iniūstus in pāce rēx, tamen
 dux bellī haud prāvus fuit, quīn etiam eā arte aequābat
 superiōrēs rēgēs. Is prīmus Volscīs bellum mōvit, Sues-

cāritās -ātis *f* (< cārus) =
 amor, grātia

prō-trahere
 enim-vērō = profectō
 manifestus -a -um
 ↔ dubius
 in-iectae *sunt*

invidia -aef (< invidēre)
 = ira et odium
 in mediō pōnere = palam
 ostendere

crātis
 -is *f*

col-laudāre = laudāre
 (multōs)

difficulter *adv* < difficilis

capita : prīncipēs

renovātum *est*
 indictum *est*

legiō: X cohortēs
 cohors: III manipulī
 manipulus: II centuriae

singulis manipulīs bīnī
 centuriōnēs praefectī
 sunt

Gabiū -ōrum *m*: oppidum
 Latīi

aequāre = aequus esse
 (atque)
 bellum mōvere = bellum
 inferre

talentum: Graecōrum
pondus statūtum mǎx-
imum [26 kg]

lentius spē: lentiusquam
spērāverat
: postquam eam nēquī-
quam vī adortus est

bellum pōnere = bellum
finīre
intentus +dat: intentus
reī = intentus in rem
trāns-fugere = ad hostem
fugere
saevitia -ae f < saevus
tolerāre = ferre, patī

Insidiās: necem
nēquem = nēquemquam

usquam = ullō locō
tūtum esse
quod sī = sī autem
per-errāre terram =
errāre per terram
pererrātūrum esse
petītūrum esse

prō-tegere = tuērī

Gabīnus -a -um < Gabīi;
pl civēs
mīrārī sī... = m. quod...

“nōbīs vērō grātus ad-
ventus tuus est, nam tē
adiuvante bellum
trānsferētur”
futūrum esse ut bellum
trānsferātur = bellum
trānslātum irī

samque Pōmētiam ex iīs vī cēpit. Ubi cum vēndendā
praedā quadrāgintā talenta argentī fēcisset, eam pecū- 95
niam omnem ad aedificandum Iovis templum servāvit.

Suscēpit deinde lentius spē bellum, quō Gabiōs, pro-
pinquam urbem, nēquīquam vī adortus, postrēmō (mi-
nimē arte Rōmānā!) fraude ac dolō aggressus est. Nam
cum, velut positō bellō, fundāmentīs templī iaciendīs 100
aliīsque urbānīs operibus intentum sē esse simulāret,
Sextus, filius eius quī minimus ex tribus erat, trānsfūgit
ex compositō Gabiōs patris in sē saevitiā nōn toleran-
dam querēns: ‘rēgem iam ab aliēnīs in suōs vertisse
superbiam et liberīs quoque īnsidiās parāre, nē quem 105
hērēdem rēgnī relinquat; sē quidem inter tēla et gladiōs
patris ēlāpsū nihil usquam sibi tūtum nisi apud hostēs
L. Tarquiniī crēdidisse; quod sī apud eōs supplicibus
locus nōn sit, pererrātūrum sē omne Latium, Volscōs-
que sē inde et Aequōs et Hernicōs petītūrum, dōnec ad 110
eōs perveniat quī ā patrum crūdēlibus atque impiīs
supplicīis prōtegere liberōs sciant, et forsitan parātī sint
ad bellum gerendum adversus superbissimum rēgem ac
ferōcissimum populum!’

Filius rēgis benignē ab Gabīnīs excipitur. Nōn mīran- 115
tur sī Tarquinius, quālis in civēs, quālis in sociōs, tālis
ad ultimum in libērōs esset; ‘sibi vērō grātum adventum
eius esse’ aiunt, ‘nam illō adiuvante brevī futūrum ut ā
portīs Gabīnīs sub Rōmāna moenia bellum trānsfe-
rātur!’

120

- 54 Inde Sex. Tāquinius cōnsiliis pūblicis interesse coepit. Ibi, cum 'dē aliis rēbus assentire sē veteribus Gabi-
nīs' diceret, identidem bellī auctor esse et in eō sibi
praecipuam prūdentiam assūmere 'quod utrūque po-
125 puli vīrēs nōvisset scīretque invīsam profectō super-
biam rēgiā cīvibus esse.' Ita cum sēnsim ad rebellan-
dum primōrēs Gabīnōrum incitāret et ipse cum prōmp-
tissimis iuvenum praedatum iret, dictis factisque omni-
bus ad fallendum aptis, ad ultimum dux bellī legitur!
- 130 Ibi cum — insciā multitudīne quid agerētur — proelia
parva inter Rōmam Gabiōsque fierent, quibus plērum-
que Gabīna rēs superior esset, tum ūniversi Gabīni Sex.
Tāquiniūm dīvinitus sibi missum ducem crēdere.
Apud milites vērō, cum pariter pericula obiret ac la-
135 bōrēs tolerāret praedamque benignē largirētur, tantā
cāritāte esse ut nōn pater Tāquinius potentior Rōmae
quam filius Gabiīs esset.

- Tum ex suis ūnum Rōmam ad patrem mittit scīscitā-
tum 'quidnam sē facere vellet?' Huic nūntiō — quia,
140 crēdō, dubiae fidei vidēbātur — nihil vōce respōsum
est. Rēx velut dēliberāns in hortum aedium trānsit, se-
quente nūntiō filiī. Ibi inambulāns tacitus summa papā-
verum capita dīcitur baculō dēcussisse. Interrogandō
exspectandōque respōsum nūntius fessus, ut rē imper-
145 fectā, redit Gabiōs. Quae dīxerit ipse quaeque viderit,
Sextō refert: 'rēgem seu irā seu odiō seu superbiā nūl-
lam vōcem ēmisisse!'

Sex. = Sextus (prae-
nōmen)
as-sentire (< ad-) eī =
cōsentire cum eō
auctor esse (belli) =
suādere (bellum)
prūdentia-ae/ <prūdēns;
sibi p. am as-sumere
(< ad-) = sē prūdentem
esse affirmāre
re-bellāre = bellum re-
novāre
prōmptus -a -um = parā-
tus, ācer
praedārī = praedam
capere

ibi : in eō bellō
insciā multitudīne : dum
multitudō nescit

missum esse
crēdere : crēdebant
ob-ire = ad-ire

tantā cāritāte esse = tam
cārusesse
esse : erat

scīscitārī = interrogāre,
quaerere
"quidnam mē facere vīs?"

dubiae fidei : haud fidus,
suspectus
dēliberāre = cōgitāre,
reputāre
in-ambulāre = hūc illūc
ambulāre
dē-cutere -cussisse -ssum
= percutiendō dēcicere
im-perfectā

papāver
-eris n

prae-cipere = faciendum
esse dicere, imperāre

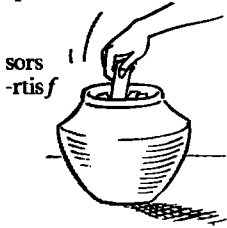
in crīmen vocāre
= accusāre
interfecti *sunt*
fuga patuit : fugere licuit

Tūscī-ōrum *m* = Etrūscī

mōns Tarpēius = mōns
Capitōlinus

pecūniā públicā

operārius -*ī m* = vir quī
manibus suis opus facit
indignāri = indignum
putāre

ōrāculum -*ī n* = locus ubi
fātum divīnitus prae-
dicitur sortibus
portentum -*ī n* = prō-
digium quō fātum
portenditur
ānxius -*a -um* = trepidus,
timidus
Delphī -ōrum *m*

légātōs mittere
sortēs : ōrāculum

Sextus, ubi quid vellet parēns quidve tacitus praeci-
peret intellēxit, primōrēs civitātis interēmit! Multū pa-
lam, quīdam, quī in crīmen vocārī nōn poterant, clam 150
interfectī. Patuit quibusdam fuga, aliī in exsilium āctī
sunt, bonaque absentium pariter atque interēptōrum
populō dīvīsa sunt — dōnec Gabīna rēs rēgī Rōmānō
sine ūllā dīmīcātīōne in manum trāditur!

Gabiūs receptūs Tārquinius pācem cum Aequōrum 55
gente fēcīt, foedus cum Tūscīs renovāvit. Inde ad negō-
tia urbāna animum convertit; quōrum erat prīmum ut
Iovis templum in monte Tarpēiō monumentum rēgnī
suī nōminisque relinqueret.

Intentus perficiendō templō, fabrīs undique ex Etrū- 56
riā accītūs, nōn pecūniā solum ad id públicā est ūsus,
sed operāriūs etiā ex plēbe. Quī labor cum militiae
adderētur, minus tamen plēbs indignābātur sē templa
deōrum aedificāre manibus suis, quam postquam ad
alia opera speciē minōra, sed labōris aliquantō māiōris 165
trādūcēbātur, velut ad forōs in circō faciendōs cloācam-
que Māximam sub terrā agendam.

Respōnsum ōrāculī

Dum rēx haec agit, portentum terribile vīsum: anguis
ex columnā lignēā ēlāpsus, cum terrōrem fugamque in 170
rēgiā fēcisset, ipsiūs rēgis pectus ānxīis implēvit cūrīs.
Itaque Delphōs, ad māximē inclutum in terrīs ōrācu-
lum, mittere statuit. Neque respōnsa sortium ūllī aliū

175 committere ausus, duōs filiōs per ignōtās eā tempestāte
terrās, ignōtiōra maria, in Graeciam mīsīt.

Titus et Arrūns profectī. Comes iīs additus L. Iūnius
Brūtus, Tarquiniā, sorōre rēgis, nātus. Is cum frātre
suū ab avunculō interfectum audīvisset, nihil in
animō suō rēgī timendum relinquere statuit. Ergō stul-
180 titiam simulāvit, neque 'Brūtī' cognōmen recūsāvit, ut
sub eō cognōmine liberātor ille populī Rōmānī animus
latēns opperirētur tempora sua. Is tum ab Tarquiniūs
Delphōs ductus est, lūdibrium vērius quam comes.

Quō postquam ventum est, perfectīs patris mandātīs,
185 cupīdō incessit animōs iuvenum scīscitandī 'ad quem
eōrum rēgnum Rōmānum esset ventūrum?' Ex infimō
specū vōcem redditam ferunt: "Imperium summum
Rōmae habēbit quī vestrum prīmus, ō iuvenēs, ōscu-
lum mātrī tulerit." Tarquiniū, ut Sextus, quī Rōmae
190 relictus fuerat, ignārus respōnsī expersque imperiū
esset, rem summā ope tacērī iubent; ipsī sortī permit-
tunt, uter prior, cum Rōmam rediisset, mātrī ōsculum
daret. Brūtus, aliō ratus spectāre dīvinam vōcem, velut
sī prōlāpsus cecidisset, terram ōsculō tetigit — scīlicet
195 quod ea commūnis 'māter' omnium mortālium esset!

Uxor castissima

Reditum inde Rōmam, ubi adversus Rutulōs bellum
summā vī parābatur.

57 Ardeam Rutulī habēbant, gēns — ut in eā regiōne et

eā tempestāte = eō
tempore
Titus, Arrūns, Sextus:
rēgis filiī
profectī *sunt*
additus *est*

interfectum *esse*

stultitia -*acf* < stultus

brūtus -*a -um* = stultus

liberātor animus = ani-
mus qui liberat
tempora : occasiōnem
lūdibrium -*īn* = id quod
elūditur
vērius : potius

cupīdō scīscitandī
"ad quem nostrum rēgnum
R. ventūrum est?"

specus -*ūs m* = spelunca
redditam *esse* ferunt
(: narrant)

ōsculum ferre = ō. dare
relictus *erat*
ex-pers-rtis (+ *gen*) = cui
pars (rei) nōn est, sine
(*rē*)
rem tacere = dē rē t.
permittere = committere
aliō *adv* = ad aliud;
a. spectāre = aliud
significāre
prō-lābī -lāpsum

castus -*a -um* = *puḍicus -a*
-um: uxor casta/pudica
= quae maritum solum
amat
reditum est (ab iīs)
= redierunt

prae-potēns -entis = prae
aliis potēns, potentissi-
mus

dītāre = dīvitē facere;
pass dīves fierī
magnificentia -ae f
< magnificus
lēnīre = mītigāre

habitōs esse

parum prōcessit : fierī
nōn potuit
ob-sidēre -sēdisse
-sessum = exercitū
inclūsum tenēre
tempus terere = t. cōn-
sūmere

in-cidere = accidere, fierī
mentiō -ōnis f; m. fit/in-
cidit dē aliquō = aliquis
memorātur
laudāre : laudat
“nōn opus est verbīs”

prae-stāre -stitisse (+ *dat*/
acc) = melior esse (quam)
iuventa -ae f = iuventūs

in-vīsere = inspīcere

in-calēscere -luisse
= calidus fierī
inquānt omnēs
ā-volāre

aequālis -is *mlf* = homō
eiusdem aetātis

sērus -a -um = tardus
dēditus = intentus
lāna : opus lānae

penes *praep* = apud

exceptū *sunt*

libidō -inis f (< libēre)
= cupidō
stuprāre = violāre, vī
comprimere

in eā aetāte — dīvitūs praepotēns; eaque ipsa causa bellī 200
fuit, quod rēx Rōmānus cum ipse dītārī volēbat (ex-
haustō aerārīō magnificentīā pūblicōrum operum), tum
praedā lēnīre populārium animōs studēbat, quī sē in
servilī opere tam diū habitōs ab rēge indignābantur.

Tempātā rēs est sī primō impetū capī Ardea posset; 205
ubi id parum prōcessit, Rōmānī urbem obsidēre coepē-
runt, castrīs sub moenibus positīs. In hīs statīvīs rēgīū
iuvenēs interdum convīviis ōtium terēbant. Forte pō-
tantibus hīs apud Sex. Tārquiniū, ubi et Tārquinius
Collātīnus, Egerīi filius, cēnābat, incidit dē uxōribus 210
mentiō. Suam quisque laudāre mīris modīs. Inde certā-
mine accēnsō, Collātīnus negat verbīs opus esse: ‘paucīs
id quidem hōrīs posse scīrī quantum cēterīs praestet
Lucrētia sua!’ “Quīn, sī vigor iuventae inest, cōnscendi-
mus equōs invīsimusque praesentēs nostrārum in- 215
genia?”

Incaluerant vīnō. “Age sānē!” omnēs. Citātīs equīs
āvolant Rōmam. Quō cum primīs tenebrīs pervēnis-
sent, rēgiās nurūs in convīviō luxūque cum aequālibus
vīdērunt tempus terentēs. Pergunt inde Collātiam, ubi 220
Lucrētiam nocte sērā dēditam lānae inter ancillās in me-
diō aedium sedentem inveniunt. Muliebris certāminis
laus penes Lucrētiam fuit.

Adveniēns vir Tārquiniūque exceptū benignē. Victor
marītus cōmiter invītat rēgiōs iuvenēs. Ibi Sex. Tārqui- 225
nium mala libidō Lucrētiae per vim stuprandae capit;

cum fōrma tum spectāta castitās incitat. Et tum quidem
ab nocturnō iuvenālī lūdō in castra redeunt.

fōrma = pulchritūdō
castitās -ātis *f* < castus
iuvenālis -e < iuvenis

Lucretia violāta

58 Paucīs interiectīs diēbus Sex. Tarquinius, īnciō Col-
lātīnō, cum comite ūnō Collātiam vēnit. Ubi exceptus
benignē ab ignārīs cōnsiliī, cum post cēnam in hospitāle
cubiculum dēductus esset, amōre ārdēns, postquam sa-
tis tūta circā sōpītīque omnēs vidēbantur, strictō gladiō
235 ad dormientem Lucretiam vēnit, sinistrāque manū mu-
lieris pectore oppressō, “Tacē, Lucretia!” inquit, “Sex-
tus Tarquinius sum. Ferrum in manū est. Moriēre, sī
ēmīseris vōcem!”

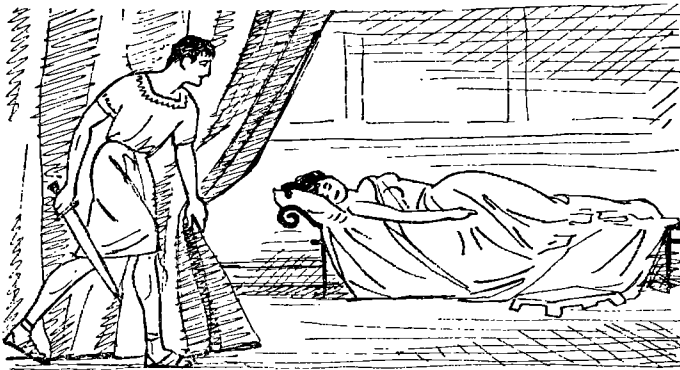
paucīs inter-iectīs diēbus
= paucīs diēbus post

hospitālis -e < hospes

satis tūta *omnia*
sōpītus = dormiēns

op-primere = premere

-ēre = -ēris (*pass*
2 *pers sing fut*)

Cum pavida ex somnō mulier nūllam opem, prope
240 mortem imminentem vidēret, tum Tarquinius fatērī
amōrem, ōrāre, miscēre precibus minās, versāre in om-
nēs partēs muliebrem animum. Ubi obstinātam vidēbat
et nē mortis quidem metū inclinārī, addit ad metum
dēdecus: ‘cum mortuā iugulātum servum nūdum posi-

im-minēre = impendēre
: fatētur, ōrat, miscet,
versat
obstinātus -a -um =
firmus, cōnstāns
inclināre = vertere in
aliā partem
dē-decus -oris *n* ↔ decus
iugulāre = trucidāre
sē positūrum esse

adulterium -īn = facinus
coniugii violandi
pudicitia -aef < pudicus
cum libidō (velut victrix:
nōn vērē v.) vicisset...
victor m; victrix -icis f

eundem nūntium

fidēlis -e = fidus

mātūrāre = properāre
factō/mātūrātō opusest =
facere/mātūrāre opusest

Sp. Lucrētius *Tricipitinus*
P. Valerius *Pūblicola*

aliquem convenire = cum
aliquōc.

ob-orīri = orīri
obortae *sunt*
satin' salvē? = satis-
salvē est tibi?

dextera = dextra
eī impūne est = is nōn
pūnītur
adulter -erī m = quī
adulterium fēcit
pestifer -era -erum: mihi
p. um = quod *pestem*
(= mortem) mihi fert
abstulit: ēripuit
aeger animī = aeger
animō, maesta
noxa -aef = culpa
dēlictum -īn = male-
ficiūm
peccāre = dēlinquere
inde culpam abesse

inquit *Lucrētia*
vīderitis: videātis
(: reputētis)
peccātum -īn = dēlictum
im-pudicus -a -um
↔ pudicus

tūrum' ait, 'ut in sordidō adulteriō necāta dīcātur!' 245

Quō terrōre cum vīcisset obstinātam pudicitiam
(velut 'victrix') libidō profectusque inde Tarquinius fe-
rōx expugnātō decore muliebri esset, Lucrētia maesta
tantō malō nūntium Rōmam eundem ad patrem Arde- 250
amque ad virum mittit, 'ut cum singulis fidēlibus amī-
cīs veniant; ita factō mātūrātōque opus esse: rem atrō-
cem incidisse.'

Sp. Lucrētius cum P. Valeriō, Volesī filiō, Collātīnus
cum L. Iūniō Brūtō vēnit, cum quō forte Rōmam redi- 255
ēns ab nūntiō uxōris erat conventus. Lucrētiam seden-
tem maestam in cubiculō inveniunt. Adventū suōrum
lacrimae obortae, quaerentique virō "Satin' salvē?"
"Minimē!" inquit, "Quid enim salvī est mulierī āmissā
pudicitia? Vestigia virī aliēnī, Collātīne, in lectō sunt
tuō. Cēterum corpus est tantum violātum, animus in- 260
sōns — mors testis erit. Sed date dexterās fidemque
haud impūne adulterō fore! Sextus est Tarquinius quī
hostis prō hospite priōre nocte vī armātus mihi (sibique,
sī vōs virī estis!) pestiferum hinc abstulit gaudium."

Dant ōrdine omnēs fidem. Cōnsōlantur aegram animī 265
āvertendō noxam ab coāctā in auctōrem dēlictī: 'men-
tem peccāre, nōn corpus, et unde cōnsilium āfuerit,
culpam abesse.'

"Vōs" inquit "vīderitis quid illī dēbeātur! Ego mē etsī
peccātō absolvō, suppliciō nōn liberō. Nec ūlla deinde 270
impudica Lucrētia exemplō vīvet!"

Cultrum, quem sub veste abditum habēbat, eum in corde dēfigit, prōlāpsaque in vulnus moribunda cecidit.

Rēgēs exāctī

- 59 Conclāmat vir paterque. Brūtus, illīs lūctū occupātīs, cultrum ex vulnere Lucrētiaē extractum mānantem cruōre prae sē tenēns “Per hunc” inquit “castissimum ante rēgiam iniūriam sanguinem iūrō, vōsque, dī, testēs faciō, ‘mē Lūcium Tārquiniū Superbum cum scelerātā coniuge et omnī liberōrum stirpe ferrō, ignī, quācumque vī possim, exsecūtūrum, nec illōs nec aliūm quemquam rēgnāre Rōmae passūrum!”
- 280

Cultrum deinde Collātīnō trādit, inde Lucrētiō ac Valeriō, stupentibus mīrāculō reī, unde novum in Brūtī pectore ingenium. Ut praeceptum erat, iūrant; tōtīque ab lūctū versī in īram, Brūtum iam inde ad expugnandum rēgnū vocantem sequuntur ducem.

285

Elātum domō Lucrētiaē corpus in forum dēferunt, concientque mīrāculō (ut fit) reī novae atque indignitāte hominēs. Prō sē quisque scelus rēgium ac vim queruntur. Movet cum patris maestitia, tum Brūtus castīgātor lacrimārum atque inertium querēllārum auctorque (‘quod virōs, quod Rōmānōs deceret!’) arma capiendī ‘adversus hostilia ausōs!’

290

Ferōcissimus quisque iuvenum cum armīs voluntārius adest; sequitur et cētera iuventūs. Inde praesidiō relictō Collātīae, nē quis eum mōtum rēgibus nūntiāret,

295

ex-igere-ēgisse-āctum
(<-agere) = expellere
lūctū occupātus : lūgēns

ex-trahere
mānāre = fluere; culter
cruōre mānat = dē
cultrō cruor mānat
iūrāre = dis testibus
affirmāre

ignī *abl* = igne

ex-sequī = persequī

mīrāculō reī : rē mīrābili
unde *esset*
pectore : mente

inde : ab eō tempore
Brūtum vocantem

con-ciēre -civisse -cītum
= concitāre
ut fit = ut fierī solet

movet *eōs*
castīgātor -ōris *m* < castī-
gāre = reprehendere
: castīgāns lacrimās...
in-ers -rtis = sēgnis
auctor arma capiendī :
suādēns ut a. capiant
hostilia ausōs: eōs quī h.
(agere) ausī sunt
voluntārius -a -um
↔ coāctus

profecti sunt

quā-cumque = ubi-cumque

simul atque
tribūnus -ī m: t. Celerum
equitibus praeerat
magistrātus -ūs m = offici-
cium pūblicum

habita est
pectus : mēns
simulātum erat (ab eō)

stuprum -ī n = scelus
fēminae stuprandae
orbitās -ātis f < orbus
morte indignior = indig-
nior quam mors
addita est
miseria -ae f < miser

opifex -icis m = operārius
bellātor -ōris m (< bel-
lāre) = miles
indigna caedēs memorāta
est
filia invecta corpori (= in
corpus) patris
invocāti sunt
ultor parentum = quī
parentēs ulciscitur

ab-rogāre = iussū populi
adimere

ultrō adv = suā sponte

ad concitandum ... exer-
citur

praefectus -ī m = is quī
praefectus est
(aliquem) instituere
= creāre, legere

cēterī armātī duce Brūtō Rōmam profectī.

Ubi eō ventum est, quācumque incēdit armāta multi-
tūdō, pavōrem ac tumultum facit. Nec minōrem mōtum 300
animōrum Rōmae tam atrōx rēs facit quam Collātia
fēcerat. Ergō ex omnibus locīs urbis in forum curritur.
Quō simul ventum est, praecō 'ad tribūnum Celerum'
(in quō tum magistrātū forte Brūtus erat) populum ad-
vocāvit. 305

Ibi ōrātiō habita nēquāquam eius pectoris ingenūque
quod simulātum ad eam diem fuerat, dē vī ac libidine
Sex. Tārquiniū, de stuprō infandō Lucrētiaē et miserā-
bilī caede, dē orbitate Tricipitīnī 'cui morte filiae causa
mortis indignior ac miserābilior esset!' Addita superbia 310
ipsius rēgis miseriaeque et labōrēs plēbis in fossās cloā-
cāsque exhauriendās dēmersae: 'Rōmānōs hominēs,
victōrēs omnium circā populōrum, opificēs prō bellātō-
ribus factōs!' Indigna Serviī Tullīi rēgis memorāta cae- 315
dēs et invecta corpori patris nefandō vehiculō filia, in-
vocātique ultōrēs parentum dī.

Hīs atrōciōribusque (crēdō) aliīs memorātīs, incēn-
sam multitudinem perpulit ut imperium rēgī abrogāret
exsulēsque esse iubēret L. Tārquiniū cum coniuge ac
liberīs. Ipse iūniōribus quī ultrō nōmina dabant lēctīs 320
armātisque, ad concitandum inde adversus rēgem exer-
citur Ardeam in castra est profectus. Imperium in urbe
Lucrētiō (praefectō urbis iam ante ab rēge īstitutō)
relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domō profūgit,

325 exsecrantibus quācumque incēdēbat invocantibusque
parentum Furiās virīs mulieribusque.

ex-secrāri(eam) = poenās
deōrum optāre(eī)
: dum virī mulierēsque ex-
secrantur eam invocant-
que parentum Furiās
(: ultricēs parentum F.)

60 Hārum rērum nūntiīs in castra perlātīs, cum rē novā
trepidus rēx pergeret Rōmam ad comprimendōs mōtūs,
flexit viam Brūtus — sēserat enim adventum — nē

com-primere = op-
primere, sēdāre

330 obuius fieret. Eōdemque ferē tempore, dīversīs itineri-
bus, Brūtus Ardeam, Tārquinius Rōmam vērunt.
Tārquiniō clausae portae exsiliumque indictum; liberā-
tōrem urbis laeta castra accēpēre, exāctīque inde liberī
rēgis. Duo patrem secūtī sunt, quī exsulātum Caere in

clausae sunt
indictum est
exāctī sunt

335 Etrūscōs iērunt. Sex. Tārquinius Gabiōs tamquam in
suum rēgnum profectus ab ultōribus veterum simultā-
tum, quās sibi ipse caedibus rapīnīsque concīverat, est
interfectus.

simultās -ātis f ↔ amicitia

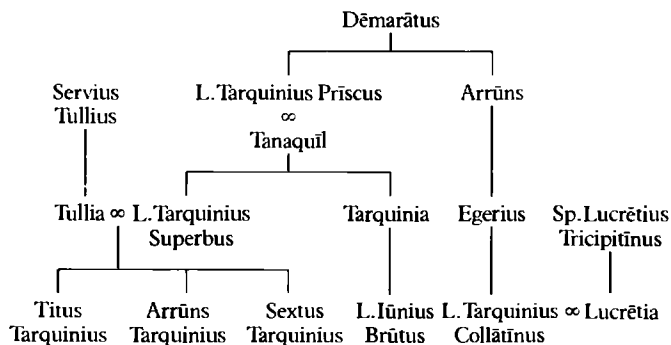
L. Tārquinius Superbus rēgnāvit annōs quīnque et
340 vīgintī. Rēgnatum Rōmae ab conditā urbe ad liberātam
annōs ducentōs quadrāgintā quattuor. Duo cōsulēs
inde comitiīs centuriātīs creatī sunt, L. Iūnius Brūtus et
L. Tārquinius Collātīnus.

annōs xxv: 534–509 a. C.

rēgnatum est

annōs ccxliiv: 753–509
a. C.

comitia centuriāta = co-
mitia quibus populus
suffrāgiō per centuriās
cōsulēs creat

aerātus -a -um = aere
 opertus; ae. ā portā
 iuvenem: Sextum T.
 condere = abdere
 vultūs : vultum-
 penetrālia -ium n =
 domus interior
 sanguine iunctus
 = cognātus
 error : falsa sententia

epulae -arum f = cēna

fungī = defungi
 sua : somnī
 in tōtā domō

vagīnā liberat : ēdūcit,
 stringit
 thalamōs : thalamum
 nūpta = uxor

nātus = filius

nihil dicit

aliquid mentis in tōtō
 pectore
 dē-prēndere/-prehendere
 -disse -ēsum = prehen-
 dere
 cum parva agna iacet

ēnsis quī vetat

urgēre = premere
 palma -ae f = manus
 tācta externā (: aliēnā)
 manū
 pretiō : prōmissis

prece = precibus

ēripiam tibi vītam

dēprēnsa esse ferēris
 (= dicēris)

HOSTIS PRO HOSPITE

[Ovidius: Fāstī. Ex librō II versūs 785–852]

345

Accipit aerātā iuvenem Collātia portā,

785

condere iam vultūs sōle parante suōs.

Hostis ut hospes init penetrālia Collātīnī,

cōmīter excipitur: sanguine iūctus erat.

Quantum animīs erroris inest! Parat īnschia rērum

350

īnfēlix epulās hostibus illa suīs.

790

Fūctus erat dapibus; poscunt sua tempora somnum.

Nox erat, et tōtā lūmina nūlla domō.

Surgit, et aurātā vagīnā liberat ēnsem,

et venit in thalamōs, nūpta pudīca, tuōs.

355

Utque torum pressit, “Ferrum, Lucretia, mēcum est”

nātus ait rēgis, “Tarquiniusque vocor.”

Illa nihil, neque enim vōcem vīrēsque loquendī

aut aliquid tōtō pectore mentis habet,

sed tremit, ut quondam stabulīs dēprēnsa relictis

360

parva sub īnfēstō cum iacet agna lupō.

800

Quid faciat? Pugnet? — Vincētur fēmina pugnāns.

Clāmet? — At in dextrā, quī vetat, ēnsis erat.

Effugiat? — Positīs urgentur pectora palmīs,

tunc primum externā pectora tācta manū.

365

Īnstat amāns hostis precibus pretiōque minīsque,

nec prece nec pretiō nec movet ille minīs.

“Nīl agis: ēripiam” dīxit “per crīmīna vītam:

falsus adulteriū testis adulter erō:

Interimam famulum, cum quō dēprēnsa ferēris!”

370

810 Succubuit fāmae victa puella metū.
 Quid 'victor' gaudēs? Haec tē 'victōria' perdet!
 Heu, quantō rēgnīs nox stetit ūna tuis!
 Iamque erat orta diēs. Passis sedet illa capillis,
 375 ut solet ad nātī māter itūra rogam;
 grandaevumque patrem fidō cum coniuge castrīs
 ēvocat, et positā vēnit uterque morā.
 Utque vident habitum, 'quae lūctūs causa?' requīrunt,
 'cui paret exsequiās, quōve sit icta malō?'
 380 Illa diū reticet pudibundaque cēlat amictū
 820 ōra, fluunt lacrimae mōre perennis aquae.
 Hinc pater, hinc coniūnx lacrimās sōlantur et ōrant
 'indicet', et caecō flentque paventque metū.
 Ter cōnāta loquī, ter dēstitit, ausaque quārtō
 385 nōn oculōs ad eōs sustulit illa suōs.
 "Hoc quoque Tarquiniō dēbēbimus? Ēloquar" inquit,
 "ēloquar, infēlix, dēdecus ipsa meum?"
 Quaeque potest, nārrat; restābant ultima: flēvit,
 et mātṛonālēs ērubuēre genae.
 390 Dant veniam factō genitor coniūnxque coāctō.
 830 "Quam" dixit "veniam vōs datis, ipsa negō!"
 Nec mora: cēlatō figit sua pectora cultrō,
 et cadit in patriōs sanguinolenta pedēs.
 (Tūnc quoque iam moriēns, nē nōn prōcumbat honestē
 395 respicit — haec etiam cūra cadentis erat.)
 Ecce super corpus, commūnia damna gementēs,
 oblīti decoris virque paterque iacent.

victa metū *malae* fāmae

quantō *pretiō*
 rēgnīs : rēgnō (*dat*)
 stāre = cōnstāre (*pretiō*)

rogus : fūnus
 grandaevus -a -um
 = senex
 ē castrīs
 positā morā = sine morā

habitum *lūgentis*

exsequiae -ārum *f* = fūnus
 re-ticēre = tacēre
 pudibundus -a -um =
 pudōre affectus
 mōre aquae : ut aqua
 perennis -e = semper
 fluēns
 lacrimās: lacrimantem
 ut indicet (*factum*)
 pavēre = pavidus esse
 quārtō *adv*

oculōs suōs

ē-loqui

mātṛonālīs -e < mātṛona
 ē-rubēscere -rubuisse
 factō coāctō (: quia ad
 factum coācta esset)
 mihi negō
 nec mora = ac sine morā
 figere = trānsfigere
 pectora : pectus

nē nōn = ut
 honestus -a -um < honōs

damnum -i *n* = rēs
 āmissa, iactūra

nōmina fallit : nōmen fal-
sum esse dēmōnstrat
sēmi-animis -e = nec
vīvus nec mortuus
tēlum *fixam in s. c.*
stīllāre = mārāre paulatim
generōsus -a -um
= nōbilis nātū
im-pavidus -a -um
“per hunc...cruōrem ego
tibi iūrō...”

cum profugā stirpe poe-
nās datūrum esse
satis diū dissimulāta est

vīsa est
con-cutere -cussisse
-cussum = quātere
mātrōna animī virīlis =
cui animus virīlis est

inānis -e = vacuus
patet : appāret, ostenditur

prōlēs -is *f* = stirps
annuus -a -um = quī
annum manet
annua iūra : annum
imperium

culter
sanguine
stīllat

Brūtus adest, tandemque animō sua nōmina fallit,
fixaque sēmianimī corpore tēla rapit,

stīllantemque tenēns generōsō sanguine cultrum 400

ēdidit impavidōs ōre minante sonōs: 840

“Per tibi ego hunc iūrō fortem castumque cruōrem
perque tuōs Mānēs, quī mihi nūmen erunt:

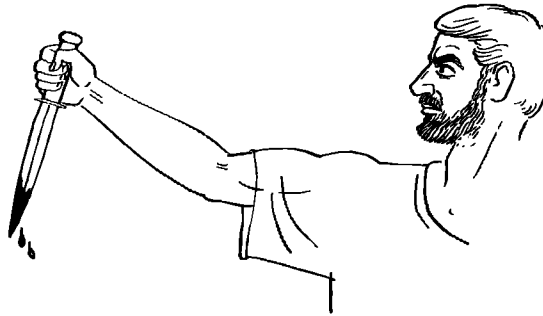
Tarquinium profugā poenās cum stirpe datūrum!
Iam satis est virtūs dissimulāta diū.” 405

Illa iacēns ad verba oculōs sine lūmine mōvit
vīsaque concussā dicta probāre comā.

Fertur in exsequiās animī mātrōna virīlis
et sēcum lacrimās invidiamque trahit.

Vulnus ināne patet. Brūtus clāmōre Quirītēs 410
concitāt, et rēgis facta nefanda refert. 850

Tarquinius cum prōle fugit. Capit annua cōsul
iūra. Diēs rēgnīs illa suprēma fuit.

PENSVM A

Dē prōnōminibus

Qu– fuit rēx ill– ferōx qu– Rōmā exāctus est? Tarquinius fuit, qu– Rōmānī ‘Superbum’ appellāvērunt. Is enim e– cīvēs qu– timēbat aut qu– dīvitiās cupiēbat necāvit. Ill– tempore nēm– Rōmae tūtus erat. Cum Lucretia, uxor c–dam Collātīnī, ā filiō ill– rēgis stuprāta esset, Brūtus, c– frāter ab e–dem rēge necātus erat, h– modō iūrāvit: “Per h– sanguinem iūrō: m– qu–cumque vī possim L. Tarquinium exsecūtūrum nec ill– nec ali– qu–quam rēgnāre Rōmae passūrum!” Tum rēgem ips– et liberōs e– exēgit.

Ōrāculum ill– Delphicum c– ips– deus Apollō praeest clārius est quam ūll– ali– ōrāculum neque rēx Tarquinius ūll– ali– ōrāculō crēdebat.

Sextus qu–dam nūntium ad rēgem mīsit, nec vērō rēx h– nūntiō cōnfidēbat. Sextus ab e– quaesīvit: “Qu– rēx t– respondit cum t– recēpisset?” Nūntius: “In hortum exiit m–sequente nec qu–quam m– respondit.” Nūntius dixit ‘rēgem n– s– respondisse.’

Rōmulō mortuō patrēs inter s– certābant qu– e– Rōmae rēgnāret. Omnibus placēbat aliqu– caput cīvītātis esse, nec vērō qu–quam alter– concēdere volēbat. E– tempore Numa Curibus habitābat; e– populus Rōmānus rēgem creāvit, ac patrēs, cum nēmin– ill– virō praeferre audērent, e– rēgnum trādidērunt. Tum augur h– verba locūtus est: “Iuppiter pater, sī est fās h– Numam Pompilium, c– e– caput teneō, rēgem Rōmae esse, uti t– signa n– certa dēclārēs inter e– finēs qu– fēcī!”

PENSVM B

Tarquinius Superbus prīmōrēs suspectōs et — [↔ dīlētōs] occīdit aut in — ēgit; ita senātōrum numerō — [= minūtō], senātus — potestātis [= sine potestāte] erat, et rēx ipse per sē rem pūblicam —.

Cum Turnus — in rēgem Rōmānum iactāvisset, rēx allātō

Vocābula nova:

exsilium
 paucitās
 auctōritās
 minae
 caritās
 invidia
 crātis
 manipulus
 saevitia
 prūdētia
 papāver
 operārius
 ōrāculum
 portentum
 sors
 stultitia
 lūdibrium
 magnificentia
 mentiō
 iuventa
 aequālis
 libidō
 castitās
 dēdecus
 adulterium
 pudicitia
 victrix
 adulter
 noxa
 dēlictum
 peccātum
 castigātor
 tribūnus
 magistrātus
 stuprum
 orbitas
 miseria
 opifex
 bellātor
 praefectus
 simultās
 penetrālia
 epulae
 nūpta
 palma
 exsequiae
 damnum
 prōlēs
 invisus
 contēptus
 insolēns
 insōns

manifestus
 promptus
 imperfectus
 anxius
 brutus
 expertus
 castus
 praepotens
 serus
 iuvenalis
 obstinatus
 fidelis
 pestifer
 impudicus
 iners
 voluntarius
 centuriatus
 aeratus
 grandaeuus
 pudibundus
 perennis
 matrōnalis
 honestus
 sēnianimis
 generosus
 impavidus
 pudicus
 inānis
 dictitare
 imminuere
 administrare
 machinari
 convehere
 protrahere
 collaudare
 aequare
 transfugere
 tolerare
 pererrare
 protegere
 assentire
 assumere
 rebellare
 praedari
 obire
 sciscitari
 deliberare
 inambulare
 decutere
 praecipere
 indignari
 prolabi
 ditare

falsō crimine virum — [= sine culpā] oppressit: gladiōs multōs ad eum — [= cōferri] iussit, quibus inventis — [↔ dubia] rēs vīsa est.

Rēx praedam largiendō animōs cīvium — [= mītigāre] studebat, quī sē — [= operariōs] prō — [< bellāre] factōs esse — [= indignum putābant]; sed cum Ardeam vī capere nōn posset, urbem — coepit. Ibi cum dē uxōribus — facta esset, Collātinus dixit ‘Lucrētiam suam — [= castissimam] esse’; iuvenēs Rōmam properāverunt, ubi uxōrēs suās in — [= cēnā] et luxū tempus — invēnerunt; Lucretia vērō nocte — inter ancillās laborābat. Postquam Sextus Tarquinius Lucretiam — [= violāvit], Brūtus per sanguinem Lucretiae — ‘sē rēgem cum coniuge et — [= stirpe] Rōmā — esse.’ Ōratiōne habitā dē vī ac — [= cupidine] Sex. Tarquinū, dē — Lucretiae nefandō, dē — [< saevus] rēgis nōn — [= ferendā] ac dē plēbis — [< miser], Brūtus haud — [↔ facile] Rōmānis persuāsit ut imperium rēgī —.

Hostis — [= audāx et superbus] semper — [= parātus] est ad — [= bellum renovandum]. Cohors cōstat ex III —. — est locus ubi fātum divīnitus praedīcitur —. Vir — [< honor] nōn — [= delinquit].

Synōnima: potentia et —; iuventūs et —; pudicitia et —; culpa et —; peccātum et —; fūnus et —; iactūra et —; fidus et —; vacuus et —; tuērī et —; interrogāre et —; cōgitāre et —; trucidāre et —; properāre et —; fluere et —; premere et —; cōsentire cum aliquō et — alicui; in eundem locum et —; profectō et —; ūllō locō et —; apud et —; suā sponte et —.

Contrāria: stultitia et —; decus et —; amicitia et —; coactus et —; pudicus et —.

PENSVM C

Cūr ultimus rēx ‘Superbus’ appellābatur?

Quid Tarquinius Latīnis indīxit?

Num Latīni rēgem patienter exspectābant?

Quōmodo Tarquinius Turnum suspectum fēcit?

Quārē Sextus Tarquinius Gabiōs trānsfūgit?

Quid Tarquinius nūntiō filiū respondit?

Quōmodo Gabiū rēgī Rōmānō trāditī sunt?

Quod portentum in rēgiā vīsum est?

Quōs Tarquinius Delphōs ad ōrāculum mīsit?

Quārē Brūtus stultitiam simulābat?

Cūr Brūtus terram ōsculātus est?

Quam ob rem Tarquinius Ardeam oppugnāvit?

Aerāriumne plēnum erat pecūniae?

Quōmodo iuvenēs rēgī in castrīs tempus terēbant?

Quō iuvenēs rēgī ex castrīs profectī sunt?

Quōmodo uxōrēs eōrum tempus terēbant?

Quae fuit uxor castissima?

Cūr Lucretia sē ipsa interfēcit?

Quid Brūtus per sanguinem Lucretiae iūrāvit?

Quī primī cōsulēs fuērunt?

lēnīre
obsidēre
terere
incidere
invīsere
incalēscere
āvolāre
stuprāre
inclināre
iugulāre
mātūrāre
oborīri
peccāre
exigere
extrahere
mānāre
iūrāre
conciēre
abrogāre
exsecrārī
urgēre
reticēre
pavēre
ēloquī
stillāre
eōdem
enimvērō
difficulter
usquam
aliō
penes
quācumque
ultrō

Dictator
ab arātrō
arcessitur

POST REGES EXACTOS

[*Ex Eutropii Breviariō ab urbe conditā I.9–III.6*]

Eutropius vixit saeculo
iv p. C.
breviariū -īn = liber
brevis

hinc : ab hōc annō (245
a. u. c. = *ducentēsimo*
quadrāgēsimo quīnto ab
urbe conditā)
placuit ut/nē = dēcrētum
est ut/nē
diūtūrnitās -ātis f
< diūtūrnus
reddere = facere
civīlis = quī civibus
placet
privātus : sine magistrātū

ēgerat ut : effēcerat ut

tollere : adimere
dignitās = magistrātus

patrimōniū -īn = bona
patris familiae

Cōsulēs et dictātōrēs

1

Hinc cōsulēs coepēre, prō ūnō rēge duo, hāc causā 9
creātū ut, sī ūnus malus esse voluisset, alter eum habēns
potestātem similem coerceret. Et placuit nē imperium
longius quam annum habērent, nē per diūtūrnitatem 5
potestātis īnsolentiōrēs redderentur, sed civīlēs semper
essent, quī sē post annum scirent futūrōs esse privātōs.

Fuērunt igitur annō primō ab expulsīs rēgibus cōsu-
lēs L. Iūnius Brūtus, quī māximē ēgerat ut Tarquinius
pelleretur, et Tarquinius Collātinus, maritus Lucretiae. 10
Sed Tarquiniō Collātīnō statim sublāta est dignitās; pla-
cuerat enim ‘nē quisquam in urbe maneret quī Tarqui-
nius vocārētur.’ Ergō acceptō omnī patrimōniō suō ex
urbe migrāvit, et locō ipsius factus est P. Valerius Pū-
blicola cōsul.

15

Commōvit tamen bellum urbī Rōmae rēx Tarquinius, quī fuerat expulsus, et collēctīs multīs gentibus, ut
 10 in rēgnum posset restituī, dīmīcāvit. In primā pugnā
 Brūtus cōsul et Arrūns, Tarquiniī filius, invicem sē
 20 occīdērunt, Rōmānī tamen ex eā pugnā victōrēs recessērunt. Brūtum mātrōnae Rōmānae, dēfēnsōrem pudicitiae suae, quasi commūnem patrem per annum lūxērunt.

Valerius Pūblicola Sp. Lucrētium Tricipitīnum collēgam sibi fēcit, Lucrētiaē patrem; quō morbō mortuō iterum M. Horātium Pulvillum collēgam sibi sūmpsit. Ita primus annus quīnque cōsulēs habuit, cum Tarquinius Collātīnus propter nōmen urbe cessisset, Brūtus in proeliō periisset, Sp. Lucrētius morbō mortuus
 30 esset.

11 Secundō quoque annō iterum Tarquinius, ut recipētur in rēgnum, bellum Rōmānīs intulit, auxilium eī ferente Porsennā, Tūsciae rēge, et Rōmam paene cēpit. Vērūm tum quoque victus est.

35 Tertiō annō post rēgēs exāctōs Tarquinius, cum suscipī nōn posset in rēgnum neque eī Porsenna, quī pācem cum Rōmānīs fēceraat, praestāret auxilium, Tūsculum sē contulit, quae civitās nōn longē ab urbe est, atque ibi per quattuordecim annōs prīvātus cum uxōre
 40 cōsensuit.

12 Nōnō annō post rēgēs exāctōs, cum gener Tarquiniī ad iniūriam socerī vindicandam ingentem collēgisset

bellum commovēre = b. movēre (= inferre) expulsus *erat*

restituere = rūsus instituire
 invicem = alter alterum (Brūtus Arruntem et Arrūns Brūtum occīdit)

lūgēre lūxisse

collēga-ae *m*: cōsul alterius cōsulis collēga est quō morbō mortuō = postquam is morbō mortuus est

urbe: ex urbe cēdere cessisse

Tūscia-ae *f* = Etrūria

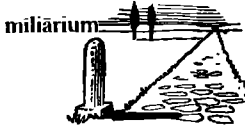
sus-cipere = recipere

praestāre = praebēre, dare

cōn-senēscere-nuisse = senēscere

vindicāre = ulciscī

dictātūra -*ae f* = dignitās
 dictātōris
 cōsulātus -*ūs m* = digni-
 tās cōsulis
magister equitum est ā
 dictātōre secundus
 ob-sequi = pārere

miliarium
 tamquam = tamquam si

premere = opprimere
 tribūnī plēbis dēnī quot-
 annis creantur quī annu-
 am potestātem habent

re-parāre

Coriolī-ōrum *m*

perdere = āmittere

octāvus decimus = duo-
 dē-vicēsimus
 Cn. Mārcius *Coriolānus*

con-tendere -*disse*
 = properāre

miliarium -*ī n*: miliāria
 sunt lapidēs iūxtā viās
 positī *M* passibus inter-
 iectis

repudiāre = recūsāre,
 dimittere

dēprecātiō -*ōnis f* < *dē-*
precārī = precārī (nē
 quid fiat)

[annō 479 a. C.]
 K. = *Kaesō/Caesō -ōnis*
 (praenōmen)
 (*Fabia*) familiā = gēns

exercitum, nova Rōmae dignitās est creāta, quae dictā-
 tūra appellātur, māior quam cōsulātus. Eōdem annō
 etiam magister equitum factus est, quī dictātōri obse- 45
 querētur. Dictātor autem Rōmae prīmus fuit T. Lār-
 cius, magister equitum prīmus Sp. Cassius.

Sextō decimō annō post rēgēs exāctōs sēditionem po- 13
 pulus Rōmae fēcit, tamquam ā senātū atque cōsulibus
 premerētur. Tum et ipse sibi tribūnōs plēbis, quasi 50
 propriōs iūdicēs et dēfensōrēs, creāvit, per quōs contrā
 senātum et cōsulēs tūtus esse posset.

Sequentī annō Volscī contrā Rōmānōs bellum reparā- 14
 vērunt, et victī aciē etiam Coriolōs, civitātem quam ha-
 bēbant optimam, perdidērunt. 55

Octāvō decimō annō postquam rēgēs ēiectī erant ex- 15
 pulsus ex urbe Cn. Mārcius, dux Rōmānus, quī Corio-
 lōs cēperat, Volscōrum civitātem, ad ipsōs Volscōs con-
 tendit irātus et auxilia contrā Rōmānōs accēpit. Rōmā-
 nōs saepe vīcit, usque ad quīntum miliārium urbis ac- 60
 cessit, oppugnātūrus etiam patriam suam (lēgātīs quī
 pācem petēbant repudiātīs), nisi ad eum māter Veturia
 et uxor Volumnia ex urbe vēnissent, quārum flētū et
 dēprecātiōne superātus remōvit exercitum. Atque hic
 secundus post Tārquiniū fuit quī dux contrā patriam 65
 suam esset.

K. Fabiō et T. Verginiō cōsulibus, trecentī nōbilēs 16
 hominēs, quī ex Fabiā familiā erant, contrā Vēientēs
 bellum sōlī suscēpērunt, prōmittentēs senātū et populō

70 'per sē omne certāmen implendum.' Itaque profectī, omnēs nōbilēs et quī singulī magnōrum exercituum ducēs esse dēbērent, in proeliō concidērunt. Ūnus omnīnō superfuit ex tantā familiā, quī propter aetātem puerilem dūcī nōn potuerat ad pugnam.

75 Post haec cēnsus in urbe habitus est, et inventa sunt cīvium capita centum septendecim mīlia trecenta undēvīgintī.

17 Sequentī annō, cum in Algidō monte ab urbe duodecimō fermē mīliariō Rōmānus obsidērētur exercitus, L.

80 Quīnctius Cincinnātus dictātor est factus, quī agrum quattuor iūgerum possidēs manibus suis colēbat. Is cum in opere et arāns esset inventus, sūdōre dētersō togam praetextam accēpit, et caesis hostibus liberāvit exercitum.

18 Annō trecentēsīmō et alterō ab urbe conditā imperium cōsulāre cessāvit et prō duōbus cōsulibus decem factī sunt quī summam potestātem habērent, 'decemvirī' nōminātī. Sed cum primō annō bene ēgissent, secundō ūnus ex iīs, Ap. Claudius, Vergīniū cuiusdam (quī honestūs iam stipendiūs contrā Latīnōs in monte Algidō militāverat) filiam virginem corrumpere voluit; quam pater occidit, nē stuprum ā decemvirō sustinēret, et regressus ad mīlitēs mōvit tumultum. Sublāta est decemvirīs potestas, ipsīque damnātī sunt.

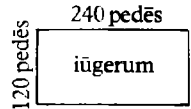
19 Annō trecentēsīmō et quīntō decimō ab urbe conditā Fidēnātēs contrā Rōmānōs rebellāverunt. Auxilium hīs

implendum esse : implētum irī (: peractum irī)

proeliō: ad fluvium

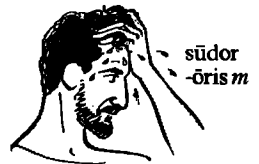
Cremam

omnīnō: ex omnibus

cīvium capita : cīvēs

117 319

iūgerum -īn, pl gen -um:

ager pedēs CCXL longus,

CXX lātus [2523 m²]

dē-tergēre -sisse -sum

(toga) praetexta: toga

purpurā ornāta quam

cōsulēs et dictātōrēs

gerunt

trecentēsīmus -a -um

= CCC (300.)

cōsulāris -e < cōsul

X-virī lēgibus scrībendīs

(= ad lēgēs scrībendās)

XII tabulās lēgum scrīp-

sērunt

Ap. = Appius (prae-

nōmen)

stipendium = militia

annua

corrumpere : violāre

sustinēre : pati

re-gredī -gressum = red-

īre (↔ prōgredī)

damnāre = condemnāre

ambō -ae -ō (*mf n*)

A. *Cornēlius Cossus*
occīsō Tolumniō rēge
opīma spolia II rettulit
ex-cīdere -disse -sum =
dēlere

ipsōs : eōs

dītissimus = dīvitissimus

Falerī -ōrum *m*

quasi = velut sī

ex cīvitāte

Senonēs -um *m*: Galli quī
in Italiā migrāverant

[annō 390 a. C.]
Capitōliū dēfendit *M.*
Mānlius (postēā rēgnū
affectāvisse damnātus)
labōrāre = patī, premī

super-venīre (+ *dat*) =
subitō adorīri (Camil-
lus Gallis supervēnit)

datum *erat*
revocāret : recipēret
tertiō *adv* = tertium

secundus : alter

praestābant Vēientēs et rēx Vēientium Tolumnius.

Quae ambae cīvitātēs tam vīcinae urbī sunt ut Fidēnae
sextō, Vēiī octāvō decimō miliārīō absint. Coniūnxērunt
sē hīs et Volscī. Sed Māmercō Aemiliō dictātōre et L. 100
Quīntiō Cincinnātō magistrō equitum victī etiam rē-
gem perdidērunt. Fidēnae captae et excīsaе.

Post vīgintī deinde annōs Vēientēs rebellāvērunt. 20
Dictātor contrā ipsōs missus est Fūrius Camillus, quī
prīmum eōs vīcit aciē, mox etiam cīvitātem diū obsi- 105
dēns cēpit, antīquissimā Italiae atque dītissimā.
Post eam cēpit et Faleriōs, nōn minus nōbilem cīvitā-
tem. Sed commōta est eī invidia, quasi praedam male
dīvisisset, damnātusque ob eam causam et expulsus cī-
vitāte. 110

Statim Galli Senonēs ad urbem vēnērunt et victōs
Rōmānōs undecimō miliārīō ā Rōmā apud flūmen
Alliā secūtī etiam urbem occupāvērunt! Neque dē-
fendī quicquam nisi Capitōliū potuit; quod cum diū
obsēdissent et iam Rōmānī fame labōrārent, acceptō 115
aurō, nē Capitōliū obsidērent, recessērunt. Sed ā Ca-
millō, quī in vīcinā cīvitāte exsulābat, Gallis superven-
tum est gravissimēque victī sunt. Postēā tamen etiam
secūtus eōs Camillus ita cecīdit ut et aurum quod iīs
datum fuerat et omnia quae cēperant militāria signa re- 120
vocāret. Ita tertiō triumphāns urbem ingressus est et ap-
pellātus 'secundus Rōmulus', quasi et ipse patriae con-
ditor.

II *Post urbem captam*

- 1 Annō trecentēsīmō sexāgēsīmō quīntō ab urbe conditā, post captam autem primō, dignitatēs mūtatae sunt et prō duōbus cōsulibus factī ‘tribūnī mīlītārēs cōsulārī potestāte.’ Hinc iam coepit Rōmāna rēs crēscere. Nam Camillus eō annō Volscōrum cīvitātem, quae per
 130 septuāgintā annōs bellum gesserat, vīcit, et Aequōrum urbem et Sūtrīnōrum, atque omnēs — dēlētīs eārundem exercitibus — occupāvit, et trēs simul triumphōs ēgit.
- 2 T. etiam Quīnctius Cincinnātus Praenestīnōs, quī ūsque ad urbis Rōmae portās cum bellō vēnerant, per
 135 secūtus ad flūmen Alliam vīcit, octō cīvitātēs, quae sub ipsīs agēbant, Rōmānīs adiūnxit, ipsum Praeneste aggressus in dēditionem accēpit. Quae omnia ab eō gesta sunt vīgintī diēbus, triumphusque ipsī dēcrētus.
- 3 Vērū dignitās tribūnōrum mīlītāriū nōn diū persevērāvit. Nam post aliquantum nullōs placuit fierī, et
 140 quadriennium in urbe ita flūxit ut potestātēs ibi māiōrēs nōn essent. Praesūmpsērunt tamen tribūnī mīlītārēs cōsulārī potestāte iterum dignitātem, et triennium persevērāvērunt. Rūrsus cōsulēs factī.
- 4 L. Genūciō et Q. Serviliō cōsulibus mortuus est Camillus. Honor eī post Rōmulum secundus dēlātus est.
- 5 T. Quīnctius dictātor adversus Gallōs, quī ad Italiam vēnerant, missus est. Hī ab urbe quārtō mīlīariō trāns Anīēnem fluvium cōsēderant. Ibi nōbilissimus dē sen
 150 nātōribus iuvenis T. Mānlius prōvocantem Gallum ad

sexāgēsīmus -a -um = LX
 (60.)
 post *urbem* captam

Sūtrīnī -ōrum *m*
 < Sūtrium -ī *n*,
 cīvitās Etrūriae

Praenestīnī -ōrum *m*
 < Praeneste -is *n*,
 cīvitās Latīi

sub ipsīs (: iīs) agēbant :
 sub eōrum imperiō
 erant

ipsī : eī (Cincinnātō)

per-sevērāre = firmē
 stāre, cōstāns manēre
 (< cessāre)
 quadriennium -ī *n*
 = quattuor annī
 fluere flūxisse; flūxit : rēs
 flūxit ↔ cōstitit
 prae-sūmere = prae aliīs
 sūmere
 triennium -ī *n* = trēs annī

Q. = Quīntus

honor -ōris *m* = honōs;
 honōrem dēferre = h.
 praebēre

prō-vocāre = ad pugnam
 ēvocāre

singulāris -e: certāmen
s.e = c. inter singulōs
torquātus -a -um =
torque ōrnātus

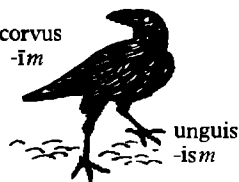
torquis
-ism

C. Mārcius *Rutius*, dic-
tātor annō 356 a. C.

sub-igere -ēgisse -āctum
= subimperium cōgere
tirō -ōnism = novus miles
modus = certus nume-
rus, magnitūdō
amplius = plūs

corvus
-im

tribūnī mālitumsēnī (VI)
singulis legionibus
praefectī sunt

rēctum aspicere = in
rēctum prospicere

meritum -im = factum
quō laus meretur
annōrum XXIII : XXIII
annōs nātus

ex-igere = postulāre

per-domāre
[annō 331 a. C.]

singulāre certāmen prōgressus occidit, et sublātō torque
aureō collōque suō impositō, in perpetuum 'Torquātī'
et sibi et posteris nōmen accēpit. Gallī fugātī sunt, mox
per C. Sulpicium dictātōrem etiam victī. Nōn multō
post ā C. Mārciō Tūsci victī sunt et octō mīlia captivō- 155
rum ex iis in triumphum ducta.

Cēnsus iterum habitus est. Et cum Latīnī, quī ā Rō- 6
mānis subāctī erant, mīlitēs praestāre nōllent, ex Rōmā-
nīs tantum tirōnēs lēctī sunt, factaeque legiōnēs decem;
quī modus sexāgintā vel amplius armātōrum mīlia effi- 160
ciēbat. (Parvis adhūc Rōmānis rēbus tanta tamen in rē
mīlitārī virtūs erat.) Quae cum profectae essent adver-
sum Gallōs duce L. Fūriō, quīdam ex Gallis ūnum ex
Rōmānis, 'quī esset optimus', prōvocāvit. Tum sē M.
Valerius tribūnus mīlitum obtulit, et cum prōcessisset 165
armātus, corvus eī suprā dextrum bracchium sēdit.
Mox commissā adversum Gallum pugnā, idem corvus
ālīs et unguibus Gallī oculōs verberāvit, nē rēctum pos-
set aspicere. Ita ā tribūnō Valeriō interfectus. Corvus
nōn solum victōriam eī, sed etiam nōmen dedit, nam 170
postea idem 'Corvīnus' est dictus. Ac propter hoc meri-
tum annōrum trium et vīginti cōsul est factus.

Latīnī, quī nōluerant mīlitēs dare, hoc quoque ā Rō- 7
mānis exigere coepērunt ut ūnus cōsul ex eōrum, alter
ex Rōmānōrum populō creārētur. Quod cum esset ne- 175
gātum, bellum contrā eōs susceptum est et ingentī
pugnā superātī sunt; ac dē iis perdomitis triumphātum

est. Statuae cōsulibus ob meritum victōriae in Rōstrīs
positae sunt. — Eō annō etiam Alexandria ab Alexan-
180 drō Macedone condita est.

Samnītēs

8 Iam Rōmānī potentēs esse coepērunt. Bellum enim in
centēsīmō et tricēsīmō ferē mīliariō ab urbe apud Sam-
nitas gerēbātur, quī mediū sunt inter Picēnum, Campā-
185 niam, Āpūliam. L. Papīrius Cursor cum honōre dictā-
tōris ad id bellum profectus est. Quī cum Rōmam redi-
ret, Q. Fabiō Māximō magistrō equitum, quem apud
exercitum reliquit, praecēpit ‘nē sē absente pugnāret.’
Ille, occāsione repertā, fēlicissimē dīmīcāvit et Samnitas
190 dēlēvit. Ob quam rem ā dictātōre capitis damnātus
‘quod sē vetante pugnāset’, ingentī favōre mīlitum et
populī liberātus est, tantā Papīriō sēditione commōtā ut
paene ipse interficerētur.

9 Postea Samnītēs Rōmānōs, T. Veturiō et Sp. Pos-
195 tumiō cōsulibus, ingentī dēdecōre vicērunt et sub
iugum mīsērunt. Pāx tamen ā senātū et populō solūta

Alexandria -aef: urbs
Aegyptī
Alexander -drī m: rēx
Macedoniae
Macedō -onis m: incola
Macedoniae

Samnītēs -ium m (acc-ēs
/as) < Samnium -ī n

Picēnum -ī n

Cursor -ōris m

Q. Fabiō Māximō *Rullī-
ānō* (cōsul quīnquies)

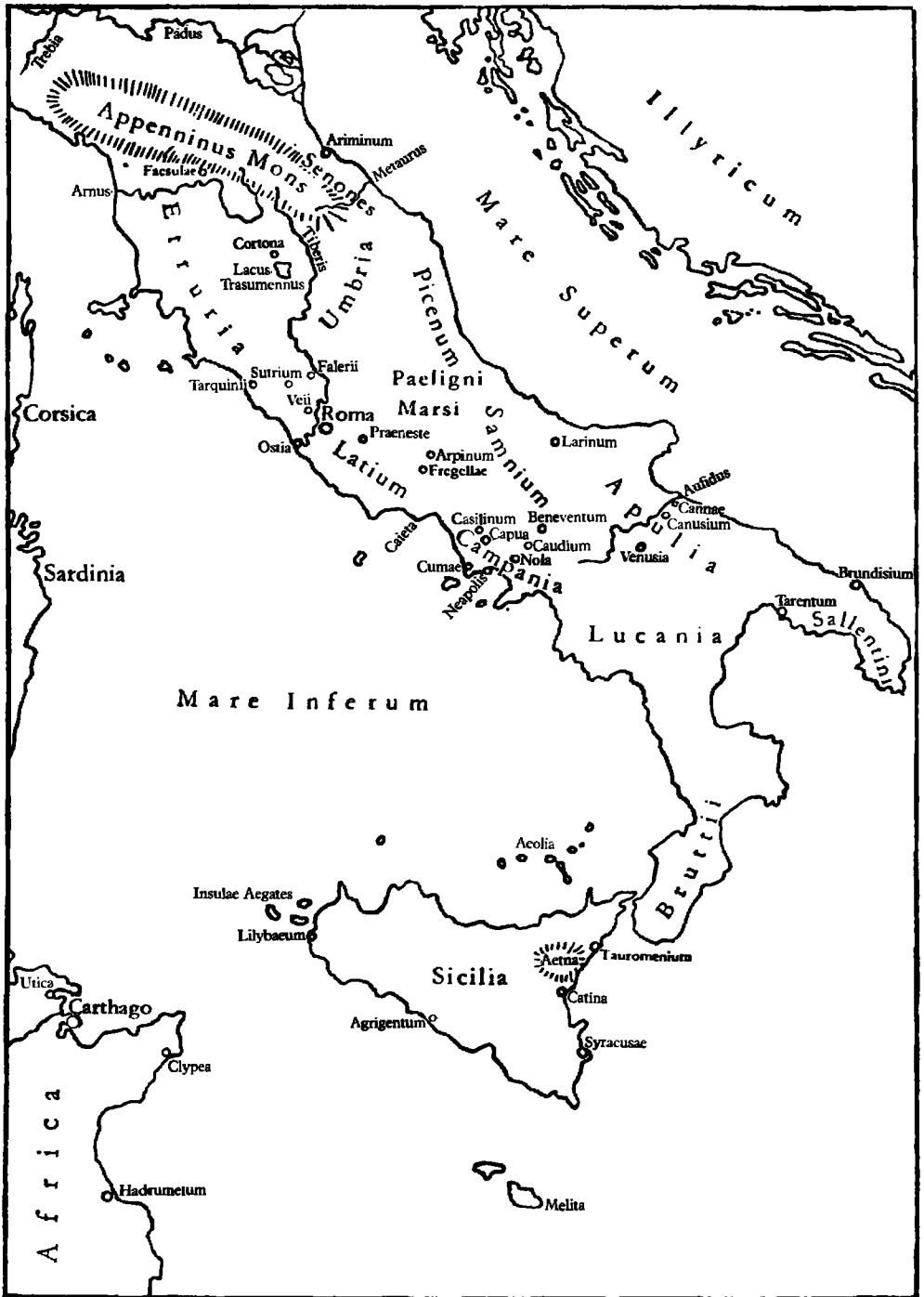
capitis damnāre = ad
mortem damnāre
-āssēt = -āzisset
favor -ōris m < favēre
liberātus : absolutus
Papīriō : contrā Papīrium

Exercitus victus
sub iugum
mittitur

iugum -ī n

[annō 321 a. C.]
vicērunt: apud oppidum
Caudium (-ī n)
pācem solvere : p.
rumpere

est, quae cum ipsīs propter necessitātem facta fuerat.

Posteā Samnītēs victī sunt ā L. Papīriō cōnsule, septem
mīlia eōrum sub iugum missa. Papīrius prīmus dē Sam-

200 nītibus triumphāvit. — Eō tempore Ap. Claudius cēn-
sor aquam Appiam indūxit et viam Appiam strāvīt.

Samnītēs, reparātō bellō, Q. Fabium Māximum vicē-
runt, tribus mīlibus hominum occīsīs. Posteā, cum pa-

205 nītās vīcit et plūrima ipsōrum oppida cēpit. Deinde P.

Cornēlius Rūfinus M'. Curius Dentātus, ambō cōnsu-
lēs, contrā Samnītās missī ingentibus proeliīs eōs cōnfē-
cēre. Tūm bellum cum Samnītibus per annōs quadrā-
gintā novem āctum sustulērunt. Neque ūllus hostis fuit

210 intrā Italiam quī Rōmānam virtūtem magis fatūgāverit.

10 Interiectīs aliquot annīs iterum sē Gallōrum cōpia
contrā Rōmānōs Tūscīs Samnītibusque iūnxērunt, sed
cum Rōmam tenderent, ā Cn. Cornēliō Dolābellā cōn-
sule dēlētāe sunt.

215 *Pyrrhus*

11 Eōdem tempore Tarentinīs, quī iam in ultimā Italiā
sunt, bellum indictum est, quia lēgātīs Rōmānōrum

ipsīs : iīs
facta erat

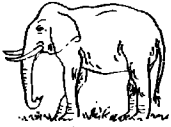
[annō 312 a. C.]
cēnsor-ōrism = vir quī
cēnsuī praest
viam sternere = viam
mūnīre/facere

lēgātus-īm = praefectus
mīlitum quī imperātō-
rem adiuvat
datus esset
M'. = Mānius (prae-
nōmen)
[annō 290 a. C.]
(hostēs) cōnficere
= absūmere
quadrāgintā novem = ūn-
dē-quinquāgintā
bellum tollere = b. finīre

tendere = ire
[annō 283 a. C.]

Pyrrhus,
rēx Ēpiri

Tarentinī-ōrum m
< Tarentum-ī n

elephantus -ī m

trāns-marīnus -a -um =
quī trāns mare est
[annō 280 a. C.]
explōrātor -ōris m = mīles
quī hostium mōtūs
explōrat

quae-cumque = omnia
quae

in-cognitus -a -um
= ignōtus
ex-pavescere -pāvisse =
pavidus fieri; rem e. =
rē exterrēri

tractāre = afficere
(vulnus) adversum : in
pectore acceptum
trux -ucis = ferōx

mīhi contingit = mīhi
accidit, mīhi datur
Lūcānī -ōrum m: incolae
Lūcāniae
Bruttī -ōrum m
pergere petrēxisse

honōrificus -a -um = quī
honōre afficit; h. ē =
cum honōre
C. Fabricium *Luscium*

iniūriam fēcissent. Hī Pyrrhum, Ēpīrī rēgem, contrā
Rōmānōs in auxiliū poposcērunt, quī ex genere Achil-
lis originem trahēbat. Is mox ad Italiam vēnit, tumque 220
prīmum Rōmānī cum trānsmarīnō hoste dīmīcāvērunt.
Missus est contrā eum cōsul P. Valerius Laevīnus, quī
cum explōrātōrēs Pyrrhī cēpisset, iussit eōs per castra
dūcī, ostendī omnem exercitum tumque dīmīttī, ut re-
nūntiārent Pyrrhō quaecumque ā Rōmānīs agerent. 225
Commissā mox pugnā, cum iam Pyrrhus fugeret, ele-
phantōrum auxiliō vīcit, quōs incognītōs Rōmānī expā-
vērunt. Sed nox proeliō finem dedit. Laevīnus tamen
per noctem fūgit, Pyrrhus Rōmānōs mīlle octīngentōs
cēpit et eōs summō honōre tractāvit, occīsōs sepelīvit. 230
Quōs cum adversō vulnere et trucī vultū etiam mortuōs
iacēre vīdisset, tulisse ad caelum manūs dīcitur cum hāc
vōce: 'sē tōtīus orbis dominum esse potuisse, sī tālēs
sibi mīlītēs contīgissent.'

Posteā Pyrrhus, coniūctīs sibi Samnītibus, Lūcānīs, 12
Bruttīs, Rōmam perrēxit, omnia ferrō ignīque vāstāvit,
Campāniam populātus est, atque ad Praeneste vēnit,
mīliārīō ab urbe octāvō decimō. Mox terrōre exercitūs
quī eum cum cōsule sequēbātur in Campāniam sē re-
cēpit. 240

Lēgātī ad Pyrrhum dē redīmendīs captīvīs missī ab eō
honōrificē susceptī sunt; captīvōs sine pretiō Rōmam
mīsīt. Ūnum ex lēgātīs Rōmānōrum, Fabricium, sīc ad-
mīrātus est, cum eum pauperem esse cognōvisset, ut

245 quārtā parte rēgnī prōmissā sollicitāre voluerit ut ad sē
trānsiret — contēptusque est ā Fabriciō. Quārē cum
Pyrrhus Rōmānōrum ingentī admirātiōne tenērētur, lē-
gātum mīsīt quī pācem aequīs condiōnibus peteret,
praecipuum virum Cineam nōmine, ita ut Pyrrhus par-
250 tem Italiae quam iam armīs occupāverat obtinēret.

13 Pāx displicuit, remandātumque Pyrrhō est ā senātū
‘eum cum Rōmānīs, nisi ex Italiā recessisset, pācem
habēre nōn posse.’ Tum Rōmānī iussērunt captīvōs
omnēs quōs Pyrrhus reddiderat infāmēs habērī, ‘quod
255 armātī capī potuissent, nec ante eōs ad veterem statum
revertī quam sī bīnōrum hostium occīsōrum spolia ret-
tulissent.’ Ita lēgātus Pyrrhī reversus est. Ā quō cum
quaereret Pyrrhus ‘quālem Rōmam comperisset?’ Ci-
neās dixit ‘rēgum sē patriam vīdisse: scilicet tālēs illic
260 ferē omnēs esse quālis ūnus Pyrrhus apud Ēpīrum et
reliquam Graeciam putārētur!’

Missī sunt contrā Pyrrhum ducēs P. Sulpicius et P.
Decius Mūs cōsulēs. Certāmine commissō, Pyrrhus
vulnerātus est, elephantī interfectī, vīgintī mīlia caesa
265 hostium, et ex Rōmānīs tantum quīnque mīlia. Pyrrhus
Tarentum fugātus.

14 Interiectō annō contrā Pyrrhum Fabricius est missus
(quī prius inter lēgātōs sollicitārī nōn potuerat quārtā
rēgnī parte prōmissā). Tum, cum vicīna castra ipse et
270 rēx habērent, medicus Pyrrhī nocte ad eum vēnit prō-
mittēns venēnō sē Pyrrhum occīsūrum sī sibi aliquid

sollicitāre = incitāre,
persuādēre
contemnere -tēmpsisse
-tēmpstum
eōrum admirātiōne tenērī
= eōs admīrārī
aequus = omnibus aequē
probandus, iustus
Cineās -ae *m*

ob-tinēre = tenēre in suā
potestāte
re-mandāre = renūntiāre

in-fāmīs -e = sine bonā
fāmā, indignus
veterem statum : digni-
tātem civīlem
re-ferre ret-tulisse
re-lātum

com-perīre -risse -rtum
= cognōscere

apud Ēpīrum = in Ēpīrō

[annō 279 a. C.]

Mūs Mūris *m*

mūs mūris *m*

venēnum -īn = cibus vel
pōtiōquaemortemaffert

caput : vīta

honestās -ātis f
< honestus

[annō 275 a. C.]

cā diē = eō diē

et C. Claudiō
[annō 273 a. C.]
quadringētēsimus -a
-um = cccc (400.)
Alexandrīnus -a -um
< Alexandriā
Ptolomaeus -ī m: rēx
Aegyptī
obtinēre = adipisci
[annō 269 a. C.]
Picentēs -ium m
< Picēnum

triumphātum est = tri-
umphus āctus est

Gallia: regiō Gallōrum
Senonum
[annō 267 a. C.]
Libō -ōnis m
Sallentīnī -ōrum m: gēns
Āpūliae
Brundisīnī -ōrum m
< Brundisium

pollicērētur. Quem Fabricius vīctum redūcī iussit ad
dominum Pyrrhōque dīcī quae contrā caput eius medi-
cus spondisset. Tum rēx admīrātus eum dīxisse fer-
tur: "Ille est Fabricius quī difficilīus ab honestāte quam 275
sōl ā cursū suō āvertī potest!" Tum rēx ad Siciliam
profectus est. Fabricius victūs Lūcānīs et Samnītibus
triumphāvit.

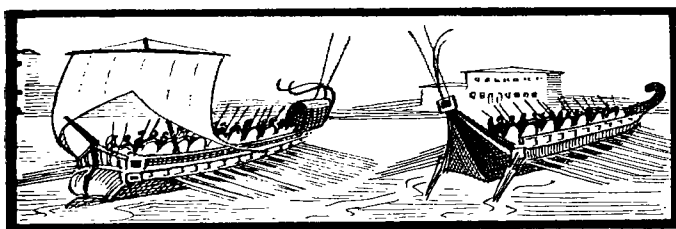
Cōsulēs deinde M'. Curius Dentātus et Cornēlius
Lentulus adversum Pyrrhum missī sunt. Curius contrā 280
eum pugnāvit, exercitum eius cecīdit, ipsum Tarentum
fugāvit, castra cēpit. Eā diē caesa hostium vīgintī tria
mīlia. Curius in cōsulātū triumphāvit. Prīmus Rōmam
elephantōs quattuor dūxit. Pyrrhus etiam ā Tarentō
mox recessit et apud Argōs, Graeciae cīvitatē, occīsus 285
est.

C. Fabiō Licinō C. Claudiō Canīnā cōsulibus, annō 15
urbis cōditae quadringētēsimō octōgēsīmō prīmō, lē-
gātī Alexandrīnī ā Ptolomaeō missī Rōmam vēnere et ā
Rōmānīs amīcitiā quam petiverant obtinuerunt. 290

Q. Ogulniō C. Fabiō Pictōre cōsulibus Picentēs bel- 16
lum commōvēre, et ab īnsequentibus cōsulibus P.
Semprōniō Ap. Claudiō victī sunt; et dē iīs triumphā-
tum est. Cōditae ā Rōmānīs cīvitatēs Arīminum in
Galliā et Beneventum in Samniō. 295

M. Atīliō Rēgulō L. Iūliō Libōne cōsulibus Sallentī- 17
nīs in Āpūliā bellum indictum est, captūque sunt cum
cīvitatē simul Brundisīnī, et dē iīs triumphātum est.

18 Annō quadringentēsīmō septuāgēsīmō septimō, cum
 300 iam clārum urbis Rōmae nōmen esset, arma tamen ex-
 trā Italiam mōta nōn fuerant. Ut igitur cognōscerētur
 quae cōpiae Rōmānōrum essent, cēnsus est habitus.
 Tum inventa sunt cīvium capita ducenta nōnāgintā duo
 305 milia trecenta trīgintā quattuor, quamquam ā conditā
 urbe numquam bella cessāssent.

Bellum Pūnicum primum

Et contrā Āfrōs bellum susceptum est primum Ap.
 310 Claudiō M. Fulviō cōsulibus. In Siciliā contrā eōs
 pugnātum est, et Ap. Claudius dē Āfrīs et rēge Siciliae
 Hierōne triumphāvit.

19 Īnsequentī annō, M'. Valeriō et Otāciliō Crassō cōn-
 sulibus, in Siciliā ā Rōmānīs rēs magnae gestae sunt.
 Tauromenītānī, Catinēnsēs et praetereā quīnquāgintā
 cīvitātēs in fidem acceptae.

315 Tertiō annō in Siciliā contrā Hierōnem, rēgem Sicu-
 lōrum, bellum parātum est. Is cum omnī nōbilitāte Sy-
 rācūsānōrum pācem ā Rōmānīs impetrāvit deditque ar-
 gentī ducenta talenta. Āfrī in Siciliā victī sunt et dē iīs
 secundō Rōmae triumphātum est.

septuāgēsīmus -a -um
 = LXX (70.)

mōta nōn *erant*

cōpiae = opēs

292 334

-āssent = -āzissent

proelium
 nāvāle

Āfrī-ōrum *m*: incolae
 Āfricae (: Poenī vel
 Karthāginiēnsēs)
 Ap. Claudius *Caudex*
 (-icis), M. Fulvius
Flaccus: cōsulēs
 annō 264 a. C.

Tauromenītānī-ōrum *m*
 < Tauromenium -ī *n*
 Catinēnsēs -ium *m*
 < Catina -ae *f*
 in fidem accipere = in
 dēditionem a.

Hierō-ōnis *m*
 Siculī-ōrum *m*: incolae
 Siciliae
 omnis nōbilitās = omnēs
 nōbilēs
 Syrācūsānī-ōrum *m*
 < Syrācūsae -ārum *f*

secundō *adv* = iterum

[annō 260 a. C.]

rōstrātus -a -um = rōstrō
mūnītus
dē-cipere -cēpisse
-ceptum = fallere
Carthāginiēnsis =
Karthāginiēnsis

posse = potestātem
habēre
[annō 259 a. C.]
Scīpiō -ōnis *m*
L. *Cornēlius* Scīpiō

[annō 256 a. C.]
Vulsō -ōnis *m*
Hamilcar -aris *m*

retrō = eō unde vēnerat

Carthāgō = Karthāgō
castellum -ī *n* = locus
mūnītus

decem et octō = duo-dē-
vīgintī

Quīntō annō Pūnicī bellī, quod contrā Āfrōs gerēbā- 20
tur, p̄imum Rōmānī, C. Duīliō et Cn. Cornēliō Asinā
cōsulibus, in marī dīmīcāvērunt parātīs nāvibus rōs-
trātīs. Cōsul Cornēlius fraude dēceptus est. Duīlius
commisō proeliō Carthāginiēnsium ducem vīcit, trī-
gintā et ūnam nāvēs cēpit, quattuordecim mersit, sep- 325
tem mīlia hostium cēpit, tria mīlia occīdit. Neque ūlla
victōria Rōmānīs grātior fuit, quod invictī terrā iam
etiam marī plūrimum possent.

C. Aquīliō Flōrō L. Scīpiōne cōsulibus, Scīpiō Cor-
sicam et Sardiniam vāstāvit, multa mīlia inde captīvō- 330
rum abdūxit, triumphum ēgit.

L. Mānliō Vulsōne M. Atīliō Rēgulō cōsulibus, bel- 21
lum in Āfricam trānslātum est. Contrā Hamilcarem,
Carthāginiēnsium ducem, in marī pugnātum, victusque
est; nam perditīs sexāgintā quattuor nāvibus, retrō sē 335
recēpit. Rōmānī vīgintī duās āmīsērunt. Sed cum in
Āfricam trānsiissent, p̄imam Clypeam, Āfricae cīvītā-
tem, in dēditiōnem accēpērunt. Cōsulēs ūsque ad
Carthāginem prōcessērunt, multisque castellīs vāstātīs,
Mānlius victor Rōmam rediit et vīgintī septem mīlia 340
captīvōrum redūxit, Atīlius Rēgulus in Āfricā remānsit.
Is contrā Āfrōs aciēm īnstrūxit. Contrā trēs Carthā-
giniēnsium ducēs dīmīcāns victor fuit, decem et octō
mīlia hostium cecīdit, quīnque mīlia cum decem et octō 345
elephantīs cēpit, septuāgintā quattuor cīvītātēs in fidem
accēpit. Tum victī Carthāginiēnsēs pācem ā Rōmānīs

petivērunt. Quam cum Rēgulus nōllet nisi dūrissimīs
condiciōnibus dare, Āfrī auxiliū ā Lacedaemoniīs pe-
tīvērunt. Et duce Xanthippō, quī ā Lacedaemoniīs mis-
sus fuerat, Rōmānōrum dux Rēgulus victus est ultimā
perniciē. Nam duo mīlia tantum ex omnī Rōmānō exer-
citū refūgērunt, quīngentī cum imperātōre Rēgulō captī
sunt, trīgintā mīlia occīsa. Rēgulus ipse in catēnās con-
iectus.

22 M. Aemiliō Paulō Ser. Fulviō Nōbiliōre cōsulibus,
ambō Rōmānī cōsulēs ad Āfricā profectī sunt cum
trecentārum nāvium classe. Prīmum Āfrōs nāvālī certā-
mine superant. Aemilius cōsul centum et quattuor nā-
vēs hostium dēmersit, trīgintā cum pugnātōribus cēpit,
360 quīndecim mīlia hostium aut occīdit aut cēpit, mīlitem
suum ingentī praedā dītāvit. Et subācta Āfrica tunc
fuisset, nisi quod tanta famēs erat ut diūtius exercitus
expectāre nōn posset. Cōsulēs cum victrīcī classe red-
euntēs circā Siciliā naufragium passī sunt. Et tanta
365 tempestās fuit ut ex quadringentīs sexāgintā quattuor
nāvibus octōgintā tantum servārī potuerint; neque ullō
tempore tanta maritima tempestās audīta est. Rōmānī
tamen statim ducentās nāvēs reparāvērunt, neque in
aliquō animus hīs infractus fuit.

23 Cn. Servīlius Caepiō C. Semprōnius Blaesus cōsulēs
cum ducentīs sexāgintā nāvibus ad Āfricā profectī
sunt. Aliquot cīvitātēs cēpērunt. Praedam ingentem re-
dūcentēs naufragium passī sunt. Itaque cum continuae

dūrus = sevērus

Lacedaemoniī -ōrum *m*
< Lacedaemō -onis *f*
= Sparta

missus *erat*

perniciēs -ē *f* = caedēs,
strāgēs
re-fugere = retrō fugere

in catēnās conicere =
vīctum in carcerem
mittere

[annō 255 a. C.]
Ser. = Servius (prae-
nōmen)
Nōbilior -ōris *m*
nāvālis -e < nāvis

dē-mergere = sub-
mergere
pugnātor -ōris *m* = quī
pugnat
mīlitem : mīlites

subācta *esset*

naufragium -ī *n* < nāvis
+ frangere

in aliquō : in ullō
in-fringere -frēgisse
-frāctum = frangere
infractus *est*
[annō 253 a. C.]
Caepiō -ōnis *m*

calamitās -ātis *f* = mala
fortūna, clādēs

ad praesidium Italiae : ad
dēfendendam Italiam
[annō 251 a. C.]

Numidae -ārum *m* : in-
colae Numidae
pompa -ae *f* = agmen
hominum fēstō diē
prōcēdentium
iter = via

Rēgulum petivērunt
= ā Rēgulō *p*.

permūtatiō -ōnis *f*
< *per-mūtāre* = inter
sē mūtāre

illā diē = illō diē

complexus -ūs *m*
< *complexi*

cāsus = quod forte
accidit, calamitās
tantī : tantī pretiū

capti erant

negāvit sē mānsūrum esse
= dixit sē mānsūrum
nōn esse
-ierat = -iverat

supplicium = cruciātus
māximus

calamitātēs Rōmānis displicērent, dēcrēvit senātus ut ā
maritimīs proeliīs recēderētur et tantum sexāgintā nāvēs 375

ad praesidium Italiae salvae essent.

L. Caecilīō Metellō C. Furiō Pacilō cōsulibus, Me- 24
tellus in Siciliā Āfrōrum ducem cum centum trīgintā
elephantīs et magnīs cōpiīs venientem superāvit, vīginti
mīlia hostium cecidit, sex et vīginti elephantōs cēpit, 380
reliquōs errantēs per Numidās, quōs in auxilium habē-
bat, collēgit et Rōmam dēdūxit ingenti pompā, cum
elephantōrum numerus omnia itinera implērent.

Post haec mala Carthāginiēnsēs Rēgulum ducem,
quem cēperant, petivērunt ut Rōmam proficiscerētur et 385
pācem ā Rōmānis obtinēret ac permūtatiōnem captivō-
rum faceret. Ille Rōmam cum vēnisset, inductus in se- 25
nātum nihil quasi Rōmānus ēgit dīxitque 'sē ex illā diē
quā in potestātem Āfrōrum vēnisset, Rōmānum esse
dēsūisse.' Itaque et uxōrem ā complexū remōvit et senā- 390
tūi suāsīt nē pāx cum Poenīs fieret: 'illōs enim frāctōs
tot cāsibus spem nūllam habēre; sē tantī nōn esse ut tot
mīlia captivōrum propter ūnum sē et senem et paucōs
quī ex Rōmānis capti fuerant redderentur.' Itaque obti-
nuit. Nam Āfrōs pācem petentēs nūllus admīsīt. Ipse 395
Carthāginem rediit, offerentibusque Rōmānis ut eum
Rōmae tenērent negāvit 'sē in eā urbe mānsūrum in
quā, postquam Āfrīs servierat, dignitātem honesti civis
habēre nōn posset.' Regressus igitur ad Āfricam omni-
bus suppliciīs exstinctus est. 400

26 P. Claudiō Pulchrō L. Iūniō cōsulibus, Claudius
 contrā auspicia pugnāvit et ā Carthāginiēnsibus victus
 est. Nam ex ducentīs et vīgintī nāvibus cum trīgintā
 fūgit, nōnāgintā cum pugnātōribus captae sunt, dēmer-
 405 sae cēterae. Alius quoque cōsul naufragiō classem amī-
 sit, exercitum tamen salvum habuit quia vicīna litora
 erant.

27 C. Lutātiō Catulō A. Postumiō Albīnō cōsulibus,
 annō bellī Pūnicī vīcēsīmō et tertiō, Catulō bellum con-
 410 trā Āfrōs commissum est. Profectus est cum trecentīs
 nāvibus in Siciliam; Āfrī contrā ipsum quadringentās
 parāvērunt. Numquam in marī tantīs cōpiīs pugnātum
 est. Lutātius Catulus nāvem aeger ascendit, vulnerātus
 enim in pugnā superiōre fuerat. Contrā Lilybaeum, cī-
 415 vitātem Siciliae, pugnātum est ingentī virtūte Rōmānō-
 rum. Nam sexāgintā trēs Carthāginiēnsium nāvēs cap-
 tae sunt, centum vīgintī quīnque dēmersae, trīgintā duo
 mīlia hostium capta, trēdecim mīlia occīsa, īnfīnitum
 aurī, argentī, praedae in potestātem Rōmānōrum redāc-
 420 tum. Ex classe Rōmānā duodecim nāvēs dēmersae.
 Pugnātum est sextō idūs Mārtiās.

Statim pācem Carthāginiēnsēs petivērunt, tribūtaque
 est iis pāx. Captīvī Rōmānōrum quī tenēbantur ā Car-
 thāginiēnsibus redditī sunt. Etiam Carthāginiēnsēs petī-
 425 vērunt ut redimī eōs captīvōs liceret quōs ex Āfrīs Rō-
 mānī tenēbant. Senātus iussit 'sine pretiō darī eōs quī in
 pūblicā cūstōdiā essent; quī autem ā privātīs tenērentur,

[annō 249 a. C.]
 Pulcher-*chrī m*

alius : alter

[annō 242 a. C.]
 A. = Aulus (praenōmen)

ipsum : eum

superior = prior
 vulnerātus *erat*
 contrā Lilybaeum : in
 marī nōn procul ā Lily-
 baeō (ad *Aegātēs* insulās)

īn-fīnitus -a -um = im-
 mēnsus; *n* ī. a cōpia
 red-igere -ēgisse -āctum:
 in potestātem eius r. =
 eī tradere
 sextō idūs Mārtiās = ante
 diem VI idūs Mārtiās (:
 diē X mēnsis Mārtiī)
 tribuere -uisse -ūtum
 = praebere, dare

ut : senātus dēcrēvit ut

fiscus -ī m = aerārium
magis (/potius) quam
: neque

[annō 241 a. C.]

trahere = prōducere

modius
-ī m
[8,75 l]

trāns-igere -ēgisse -āctum
= peragere
trānsācta erat

trīticum -ī n = frūmentī
genus ex quō pānis albus
fit

[annō 237 a. C.]

quibus (cōsulibus) : quō
annō

Ligurēs -um m: gēns
Italiae (in Liguriā)

Sardiniēnsēs -ium m =
Sardi -ōrum m: incolae
Sardiniae
im-pellere = perpellere

[annō 235 a. C.]

eō annō Iānus iterum
clausus est

contingere = accidere

ut pretiō dominīs redditō Carthāginem redirent, atque
id pretium ex fiscō magis quam ā Carthāginiēnsibus
solverētur.?’

430

Iānus iterum clausus

III

Finītō igitur Pūnicō bellō, quod per vīginti trēs annōs
tractum est, Rōmānī iam clārissimā glōriā nōtī lēgātōs
ad Ptolomaeum, Aegyptī rēgem, mīsērunt auxilia prō-
mittentēs, quia rēx Syriae Antiochus bellum eī intule- 435
rat. Ille grātiās Rōmānīs ēgit, auxilia nōn accēpit; iam
enim fuerat pugna trānsācta. Eōdem tempore potentis-
simus rēx Siciliae Hierō Rōmam vēnit ad lūdōs spectan-
dōs et ducenta mīlia modiōrum trīticī populō dōnum
praebuit. 440

L. Cornēliō Lentulō Q. Fulviō Flaccō cōsulibus, 2
quibus Hierō Rōmam vēnerat, etiam contrā Ligurēs in-
trā Italiam bellum gestum est et dē iīs triumphātum.

Carthāginiēnsēs tamen bellum reparāre temptābant,
Sardiniēnsēs, quī ex condiciōnibus pācis Rōmānīs pā- 445
rēre dēbēbant, ad rebellandum impellentēs. Vēnit ta-
men Rōmam lēgatiō Carthāginiēnsium et pācem impe-
trāvit.

T. Mānliō Torquātō C. Atīliō Bulbō cōsulibus dē 3
Sardīs triumphātum est, et pāce omnibus locīs factā 450
Rōmānī nūllum bellum habuērunt, quod iīs post Rō-
mam conditam semel tantum, Numā Pompiliō rēg-
nante, contigerat.

4 L. Postumius Albīnus Cn. Fulvius Centumalus cōn-
455 sulēs bellum contrā Illyriōs gessērunt et multūs cīvītātī-
bus captīs etiam rēgēs in dēditiōnem accēpērunt. Ac
tum primum ex Illyriīs triumphātum est.

5 L. Aemiliō cōnsule ingentēs Gallōrum cōpia Alpēs
trānsiērunt. Sed prō Rōmānīs tōta Italia cōnsēnsit, trā-
460 ditumque est ā Fabiō historicō, quī eī bellō interfuit,
octingenta mīlia hominum parāta ad id bellum fuisse.
Sed rēs per cōnsulem tantum prosperē gesta est. Qua-
drāgintā mīlia hostium interfecta sunt et triumphus Ae-
miliō dēcrētus.

6 Aliquot deinde annīs post contrā Gallōs intrā Italiam
pugnātum est, finītumque bellum M. Claudiō Mārcellō
et Cn. Cornēliō Scipiōne cōsulibus. Tum Mārcellus
cum parvā manū equitum dīmīcāvit et rēgem Gallōrum,
470 Viridomārum nōmine, manū suā occīdit. Postea cum
collēgā ingentēs cōpiās Gallōrum perēmit, Mediolānum
expugnāvit, grandem praedam Rōmam pertulit. Ac
triumphāns Mārcellus spolia Gallī stīpitī imposita ume-
rīs suīs vēxit.

SPOLIA OPIMA TERTIA

475 [*Anchīsēs apud Īnferōs:*]

“*Aspice ut īsignīs spoliīs Mārcellus opīmīs
ingreditur victorque virōs superēminet omnēs!*”

[Vergilius: *Aenēis* VI.855-856]

[annō 229 a. C.]

Illyriū-ōrum *m*: incolae
Illyrici

Bellum Gallicum
[annō 225 a. C.]
L. Aemiliō *Papō*

Q. Fabiō *Pictōre*
historicus-*ī m* = scrīptor
rērum gestārum

Gallōs: Īnsubrēs-*um m*:
gēns Gallōrum ultrā
Padum; cīvītās eōrum:
Mediolānum-*ī n*
Padus-*ī m*: flūmen
Italiae māximum

[annō 222 a. C.]

per-*imere*-ē *misse*
-ē *emptum* = inter-
imere, perdere
grandis-*e* = magnus

spolia: s. opīma *III*
stīpes-*itis m* = arborsine
rāmīs, baculum crassum

īsignis-*e* = cōspiciuus
(prae cēterīs)
ingredī = gradī
super-ēminere

Vocābula nova:

diūturnitās
 patrimonium
 collēga
 dictātūra
 cōsulātus
 tribūnus plēbis
 miliarium
 flētus
 dēprecātiō
 iūgerum
 sūdor
 praetexta
 quadriennium
 triennium
 tīrō
 tribūnus militum
 corvus
 unguis
 meritum
 favor
 iugum
 cēnsor
 explōrātor
 elephantus
 venēnum
 honestās
 castellum
 perniciēs
 pugnātor
 naufragium
 calamitās
 pompa
 permūtātiō
 complexus
 fiscus
 modius
 triticum
 historicus
 stīpes
 cōsulāris
 singulāris
 torquātus
 trānsmarīnus
 incognitus
 trux
 honōrificus
 infāmis
 rōstrātus
 nāvālis

PENSVM A

Dē numerīs

Līvius scrīpsit — — — [CXLII] librōs ‘Ab urbe conditā’, quōrum — — [XXXV] tantum cōservātī sunt, — et — [CVII] periērunt.

Tarquinius, — [VII] rēx Rōmānus, ā Brūtō expulsus est annō ab urbe conditā — — — [CCXLV], et prō — [I] rēge — [II] cōsulēs creātī sunt. Ex eō tempore quotannis — [II...] cōsulēs creābantur.

Annō ab urbe conditā — — [CCCCXC] bellum Pūnicum — [I] ortum est. Annō — — [XXIII] eius bellī Poenī proeliō nāvāli dēvictī sunt: — — [LXIII] nāvēs eōrum captae sunt, — — — [CXXV] dēmersae, — — [XXXII] mīlia hostium capta, — [XIII] mīlia occīsa; ex classe Rōmānā — [XII] nāvēs dēmersae. Pugnātum est ante diem — [VI] idūs Mārtiās, id est diē — [X] mēnsis Mārtiī.

Legiōnēs Rōmānae in — [x...] cohortēs dīviduntur, cohortēs in — [III...] manipulōs, manipuli in — [II...] centuriās. In — [I...] legiōnibus sunt — [IV...] vel — [V...] mīlia hominum, quibus — [VI...] tribūnī militum praefectī sunt.

— bīna [2×2] sunt —. — — [3×6] sunt —. — — [4×5] sunt —. — — [5×10] sunt —.

PENSVM B

Tarquinius Collātīnus, L. Brūtī —, cum omnī — suō Rōmā migrāvit. Brūtus et Arrūns — sē occīdērunt. Coriolānus ad quintum — ab urbe prōcessit, sed mātris et uxōris flētū superātus — [= eō unde vēnerat] sē recēpit. Cincinnātus, quī agrum IV — possidēbat, ab arātrō dictātor factus est (— est dignitās māior quam —); ergō — dētersō togam — accēpit. M. Valeriō adversus Gallum prōcēdentī — super braccium sēdit atque oculōs Gallī ālis et — verberāvit. Ap. Claudius — [< cēnsēre] viam Appiam strāvit. Samnītēs Rōmānōs victōs sub — mīsērunt.

Pyrrhus captīvōs Rōmānōs — [= magnō honōre] —, sed

senātus eōs — habērī iussit. Fabricius medicum, quī sē Pyrrhum — occīsūrum prōmiserat, — [= dīmīsit]; rēx cum hoc — [= cognōvisset], — [< honestus] Fabriciū valdē admirātus est.

Cōsulēs Rōmānī Poenōs proeliō — [< nāvis] vicērunt, sed cum — classe redeuntēs — passī sunt; nec tamen animī Rōmānōrum hāc — infrāctī sunt. Bellō Pūnicō — [= per-actō], rēx Hierō ducenta milia — trītici populō Rōmānō — [= praeuit].

— est novus mīles. Pānis albus ex — efficitur.

Synōnima: III annī et —; IV annī et —; ferōx et —; im-
mēnsus et —; magnus et —; cōspiciuus et —; senēscere et
—; ulcīscī et —; pārēre et —; condemnāre et —; fallere et —.

Contrāria: prōgredi et —; cessāre et —.

PENSVM C

Quid ēgit Tārquinius Rōmā exāctus?

Quōmodo periit L. Brūtus?

Quid trecentīs Fabiūs accidit?

Ubi senātōrēs Cincinnātum invēnērunt?

Cūr decemvirīs potestās sublāta est?

Tōtamne urbem Rōmam Gallī occupāvērunt?

Quōmodo Mānlius 'Torquātī' cognōmen accēpit?

Quid Ap. Claudius Caecus cēnsor fēcit?

Ā quibus Rōmānī sub iugum missī sunt?

Cūr Pyrrhus Rōmānōs admirābātur?

Quid medicus Pyrrhī prōmīsīt?

Quid ēgit Rēgulus postquam Rōmam remissus est?

Ubi Carthāginiēnsēs dēvictī sunt?

Quandō Iānus iterum clausus est?

Quis spolia opīma tertia cēpit?

īnfīnītus
grandis
īnsignis
trecentēsīmus
quadringētēsīmus
sexāgēsīmus
septuāgēsīmus
restituere
cōsenēscere
vindicare
obsequī
reparāre
repudiāre
dēprecārī
regredi
damnāre
excīdere
supervenire
perseverāre
praesumere
subigere
perdomāre
expavēscere
tractāre
sollicitāre
obtinēre
remandāre
comperire
dēcipere
dēmergere
īnfringere
redigere
tribuere
trānsigere
impellere
perimere
superēminere
īvincem
tertiō
secundō
amplius
retrō

RES GRAECAE	SCRIPTORES GRAECI	annō a.C.	SCRIPTORES ROMANI	RES ROMANAE
		750		Rōma condita 753 Rōmulus rēx 753–715 Numa rēx 715–672
		700		
	<i>Archilochus</i> poēta	650		Tullus Hostilius rēx 672–640 Ancus Mārcius rēx 640–616 Tārcīnius Prīscus rēx 616–578
Solō Athēniēnsium prīnceps	<i>Sapphō</i> poēta Solō Athēniēnsibus lēgēs scripsit	600		Servius Tullius rēx 578–534
Pisistratus tyran- nus 560–527		550		
Hippiās & Hippar- chus tyrannī 527 Nex Hipparchi 514 Bella Persica: Marathōn 490 Salamis 480	<i>Pŷthagorās</i> philoso- phus	500		Tarquinius Super- bus rēx 534–509 Rēgēs exācti 509
	<i>Aeschylus</i> tragicus	500		Coriolānus 491 Cremera 477
	<i>Empedoclēs</i> philos. <i>Sophoclēs</i> tragicus	450	Lēgēs XII tabulārum	Xvirī lēgibus scribūndis 451
Periclēs 443–429 Bellum Peloponnē- siacum 431–404	<i>Eurīpidēs</i> tragicus <i>Hippocratēs</i> medicus <i>Sōcratēs</i> philosophus <i>Thūcŷdidēs</i> historicus	450		
xxx tyrannī	<i>Dēmocritus</i> philos. <i>Platō</i> philosophus <i>Eudoxus</i> astrologus	400		Rōma capta 390
Leuctra 371 Philippus II rēx Macedoniae 359 Chaerōnēa 338 Alexander Magnus rēx 336–323	<i>Dēmostenēs</i> ōrātor <i>Aristotelēs</i> philo- sophus	350		Lēx Licinia 367
	<i>Menander</i> cōmicus <i>Epicūrus</i> philosophus <i>Zēnō</i> philosophus	300		Bellum Samniti- cum 328–304
	<i>Callimachus</i> poēta	250		Bellum Tarentinum 280–278 Bellum Pūnicum I 264–241
		200	<i>Livius</i> poēta <i>Naevius</i> poēta <i>Plautus</i> cōmicus <i>Ennius</i> poēta <i>Caecilius</i> cōmicus <i>Pacuvius</i> tragicus <i>Terentius</i> cōmicus <i>Catō</i> ōrātor & hist. <i>Lūcilius</i> poēta <i>Accius</i> tragicus	Bellum Pūnicum II 218–201

GRAECI ET ROMANI

[Ex Aulī Gellī 'Noctium Atticārum' librō XVII
capitulum XXI]

*Quibus temporibus post Rōmam conditam Graecī Rōmānī-
que illūstrēs virī flōruerint ante secundum bellum Carthāgi-
niēnsium.*

Ut cōspectum quendam aetātum antīquissimārum,
5 item virōrum illūstrium quī in hīs aetātibus nātī fuis-
sent, habērēmus, nē in sermōnibus forte incōspectum
aliquid super aetāte atque vitā clārōrum hominum te-
mere dīcerēmus, excerpēbāmus ex librīs quī 'chronicī'
appellantur, quibus temporibus flōruissent Graecī si-
10 mul atque Rōmānī virī quī vel ingeniō vel imperiō nōbi-
lēs īsignēsque post conditam Rōmam fuissent ante se-
cundum bellum Carthāginiēnsium. Satis autem vīsum
est in hōc commentāriō dē temporibus paucōrum homi-

Sōcratēs,
philosophus
Graecus

Noctēs Atticae: libri xx
quibus A. Gellius, quī
vixit saeculō II p. C.,
variās rēs ex aliīs librīs
sūmptās collēgit

flōrere -uisse = in flōre
esse; (aetāte) f. =
iuvenis esse
bellum Carthāginiēn-
sium: b. Pūnicum II
[annō 218–201 a. C.]

nātī essent

īn-cōspectus -a -um
= parum īnspectus
temere = temerariō
modō (↔ cautē)
ex-cerpere -psisse -pium
< ex + carpere
chronicus -a -um: (librī)
chronicī rēs singulis
annīs gestās continent

mihī vīsum est = ex-
istimāvī
commentārius -ī m =
liber reminiscendī
causā scriptus

coniecturam facere =
intelligere id quod
nōn palam dicitur

Homērus et Hēsiodus:
poetae Graeci antiquis-
simi
inter omnēs constat /cōn-
stitit = inter omnēs
convenit

L. Cassius historicus
Annālēs scripsit sae-
culō II a. C.
annālīs -e < annus; (libri)
annālēs = chronicī

Cornēlius Nepōs (-ōtis)
III librōs *Chronicōs*
scripsit saeculō I a. C.

accipere : audire, discere
numerus sapientium: VII
sapientēs (virī sapientis-
simi)
[annō 594 a. C.]

id : Pisistratum tyrannum
fore
Pŷthagorās -ae m: philo-
sophus Graecus
Samius -a -um < Samos
-īf, insula Graeca
cognōmentum -īn
= cognōmen
[annō 514 a. C.]
Aristogītōn -onis m
Hipparchus -ī et Hippiās
-ae m: tyrannī
Archilochus -ī m: poeta
Graecus
poēma -atis n, pl abl -atīs
= opus versibus scrip-
tum, carmen
[annō 490 a. C.]

num dīcere, ex quōrum aetātibus dē plūribus quoque,
quōs nōn nōminārēmus, haud difficilis coniectūra fierī 15
posset.

Incipiēmus igitur ā Solōne clārō — quoniam dē Ho-
mērō et Hēsiodō inter omnēs ferē scrīptōrēs cōstitit
aetātem eōs ēgisse vel iisdem ferē temporibus vel Ho-
mērū aliquantō antīquiōrem, utrumque tamen ante 20
Rōmam conditam vīxisse, Silviūs Albae rēgnantibus,
annīs post bellum Trōiānum (ut Cassius in primō *Annā-
lium* dē Homērō atque Hēsiodō scrīptum reliquit) plūs
centum atque sexāgintā, ante Rōmam autem conditam
(ut Cornēlius Nepōs in primō *Chronicōrum* dē Homērō 25
dixit) annīs circiter centum et sexāgintā.

Solōnem ergō accēpimus, ūnum ex illō nōbilī numerō
sapientium, lēgēs scrīpsisse Athēniēnsium Tarquiniō
Priscō Rōmae rēgnante, annō rēgnī eius tricēsimō ter-
tiō. Serviō autem Tulliō rēgnante, Pīsistratus Athēnīs 30
tyrannus fuit, Solōne ante in exsilium voluntārium pro-
fectō, quoniam id eī praedīcentī nōn crēditum est.

Posteā Pŷthagorās Samius in Italiam vēnit, Tarquiniī
filiō rēgnum obtinente, cui cognōmentum Superbus
fuit; iisdemque temporibus occīsus est Athēnīs ab Har- 35
modiō et Aristogītone Hipparchus, Pīsistratī filius,
Hippiāe tyrannī frāter. Archilochum autem Nepōs Cor-
nēlius trādit, Tullō Hostīliō Rōmae rēgnante, iam tunc
fuisse poēmatīs clārū et nōbilem.

Ducentēsimō deinde et sexāgēsimō annō post Rō- 40

mam conditam, aut nōn longē amplius, victōs esse ab Athēniēnsibus Persās memoriae trāditum est — pugnam illam inclutam Marathōniam, Miltiade duce; quī post eam victōriam damnātus ā populō Athēniēnsī in
 45 vinculis pūblicis mortem obiit. Tum Aeschylus Athēnīs tragoediārum poēta celebris fuit. Rōmae autem istīs fermē temporibus tribūnōs tum prīmum per sēditionem sibi plēbēs creāvit, ac nōn diū post Cn. Mārcius Coriolānus, exagitātus vexātusque ā tribūnīs plēbis, ad Vols-
 50 cōs, quī tum hostēs erant, ā rē pūblicā dēscīvit bellumque populō Rōmānō fēcit.

Post deinde paucīs annīs Xerxēs rēx ab Athēniēnsibus et plērāque Graeciā, Themistocle duce, nāvālī proeliō quod ad Salamīna factum est victus fugātusque est.
 55 Inde annō ferē quārtō, T. Menēniō Agrippā C. Horātiō Pulvillō cōsulibus, bellō Vēientū apud fluvium Cremenam Fabiū sex et trecentū patriciū cum familiīs suis ūniversī ab hostibus circumventū periērunt.

Iūxtā ea tempora Empedoclēs Agrigentīnus in philosophiae nātūrālīs studiō flōruit. Rōmae autem per eās
 60 tempestātēs decemvirōs lēgibus scrībundīs creatōs cōstitit tabulāsque ab hīs primō decem cōscriptās, mox aliās duās additās.

Bellum deinde in terrā Graeciā māximum Peloponnēsiacum, quod Thūcūdidēs memoriae mandāvit, coeptum est circā annum ferē post conditam Rōmam trecentēsimum vīcēsimum tertium. Quā tempestāte Ōlus Pos-

Persae -ārum *m*: gēns Asiae
 memoriae trādere = scriptum relinquere
 Marathōnius -a -um < Marathōn -ōnis *f*, oppidum Atticae
 Miltiadēs -is *m*
 ob-īre mortem/diem (mortis) = morī
 tragoedia -ae *f*
 ↔ cōmoedia
 celebris = ceber

plēbēs -is *f* = plēbs
 ex-agitāre = irātum
 facere, incitāre
 vexāre = male tractāre
 dē-sciscere -īvisse (ab/ad) = dēficere

Xerxēs -is *m*: rēx Persārum
 plēra-que Graecia = plērīque Graeci
 Themistoclēs -is *m*
 [annō 480 a. C.]
 Salamīs -īnos *f* (acc-īna): insula Graeca

[annō 477 a. C.]

Empedoclēs -is *m*
 Agrigentīnus -a -um < Agrigentum -ī *n*, oppidum Siciliae
 philosophia nātūrālīs = id quod docētur dē rerum nātūrā
 scrībundīs = -endis
 creatōs esse cōstitit (: cōstat)
 cōn-scrībere = scrībere

Peloponnēsiacus -a -um < Peloponnēsus
 Thūcūdidēs -is *m*: historicus Graecus
 memoriae mandāre = memoriae trādere
 [annō 431 a. C.]
 circā annum CCC = annō circiter CCC
 Ōlus = Aulus

dictum : imperium

Sophoclēs -is *m*
 Eurīpidēs -is *m*
 tragicus -a -um = qui
 tragoediās scribit
 Hippocratēs -is *m*
 philosophus -ī *m* = vir sa-
 piēns qui philosophiam
 docet
 Sōcratēs -is *m*: philoso-
 phus Athēniēnsis

ad annum ccc = circā
 annum ccc
 [annō 407 a. C.]

superior : prior
 tyrannis -idis *f* = impe-
 rium tyrannī

[annō 399 a. C.]

[annō 396 a. C.]

Senonicus -a -um
 < Senonēs (Galli)
 [annō 390 a. C.]

astrologus -ī *m* = quī
 astris studet
 nōbilitāre = nōbilem
 facere
 Phormiō -ōnis *m*
 obsidiō -ōnis *f* < obsidēre
 ob-rēpere = clam
 ascendere
 dē-pellere -pulisce
 con-vincere = noxium
 iūdicāre, damnāre
 praecipitem dare = prae-
 cipitare
 M. Terentius Varrō -ōnis :
 Rōmānus doctissimus
 saeculī 1 a. C.

tumius Tūbertus dictātor Rōmae fuit, quī filium suum,
 quod contrā suum dictum pugnāverat, secūrī necāvit.
 Hostēs tum populī Rōmāni fuērunt Fidēnātēs atque 70
 Aequī. Inter haec tempora nōbilēs celebrēsque erant
 Sophoclēs ac deinde Eurīpidēs, tragicī poētae, et Hip-
 pocratēs medicus, et philosophus Dēmocritus, quibus
 Sōcratēs Athēniēnsis nātū quidem posterior fuit, sed
 quibusdam temporibus iisdem vīxērunt. 75

Iam deinde, tribūnīs militāribus cōsulārī imperiō
 rem pūblicam Rōmae regentibus, ad annum ferē condi-
 tae urbis trecentēsimum quadrāgēsimum septimum,
 trīgintā illi tyrannī praepositī sunt ā Lacedaemoniīs
 Athēniēnsibus, et in Sicilia Dionysius superior tyran- 80
 nidem tenuit; paucisque annis post Sōcratēs Athēnis ca-
 pitis damnātus est et in carcere venenō necātus. Eā ferē
 tempestāte Rōmae M. Fūrius Camillus dictātor fuit et
 Vēiōs cēpit; ac post nōn longō tempore bellum Senoni-
 cum fuit, cum Galli Rōmam praeter Capitōlium cēpē- 85
 runt.

Neque multō postēa Eudoxus astrologus in terrā
 Graeciā nōbilitātus est, Lacedaemoniūque ab Athēniēn-
 sibus apud Corinthum superātī duce Phormiōne; et M.
 Mānlius Rōmae, quī Gallōs in obsidiōne Capitōlii obrē- 90
 pentēs per ardua dēpulerat, convictus est cōsiliū dē
 rēgnō occupandō iniisse damnātusque capitis ē saxō
 Tarpēiō, ut M. Varrō ait, praeceps datus (ut Cornēlius
 autem Nepōs scriptum reliquit, verberandō necātus

95 est). Eōque ipsō annō, quī erat post reciperātam urbem
septimus, Aristotelem philosophum nātum esse memo-
riae mandātum est.

Aliquot deinde annīs post bellum Senonicum Thē-
bānī Lacedaemoniōs, duce Epamīnōndā, apud Leuctra
100 superāvērunt, ac brevī post tempore in urbe Rōmā lēge
Liciniū Stolōnis cōsulēs creārī etiam ex plēbe coeptī,
cum antea iūs nōn esset nisi ex patriciīs gentibus fierī
cōsulem.

Circā annum deinde urbis conditae quadringētēsi-
105 mum Philippus, Amyntae filius, Alexandrī pater, rēg-
num Macedoniae adeptus est, inque eō tempore Alex-
ander nātus est, paucīsque inde annīs post Platō philo-
sophus ad Dionysium, Siciliae tyrannum posteriorem,
profectus est. Post deinde aliquantō tempore Philippus
110 apud Chaerōnēam proeliō magnō Athēniēnsēs vicit.
Postea Philippus ex insidiīs occiditur; et Alexander
rēgnum adeptus ad subigendōs Persās in Asiam atque
in Orientem trāsgressus est; plērāque parte orientālī
subāctā, cum annōs undecim rēgnāvisset, obiit mortis
115 diem. Neque ita longē post Aristotelēs philosophus et
post aliquantō Dēmostenēs vitā fūctī sunt; iisdemque
fermē tempestātibus populus Rōmānus gravī ac diūtīnō
Samnītiū bellō cōflīctātus est, cōsulēsque Tiberius
Veturius et Spurius Postumius, in locīs iniquīs apud
120 Caudium ā Samnītibz circumvallātī ac sub iugum
missī, turpī foedere factō discessērunt, ob eamque

[annō 384 a. C.]

Aristotelēs -is *m*Thēbānī -ōrum *m*< Thēbae -ārum *f*,

caput Boeōtiaē

Epamīnōndās -ae *m*

[annō 371 a. C.]

Leuctra -ōrum *n*: oppi-

dum Boeōtiaē

[annō 367 a. C.]

C. Licinius Stolō -ōnis:

tribūnus plēbis

cōsulēs ex plēbe creārī

coeptī *sunt* (: coepērunt)Philippus *II*Amyntās -ae *m*Platō -ōnis *m*: philoso-
phus Graecus illūstris-
simus

[annō 338 a. C.]

Chaerōnēa -ae *f*: oppi-
dum Boeōtiaē

trāns-gredi -gressum

= trānsire

plērāque pars = māior p.

orientālis -e < oriēns

Dēmostenēs -is *m*: orā-

tor Athēniēnsis

vitā fungī = morī

diūtīnus -a -um = diū-

turnus

cōflīctāre = perturbāre

[annō 321 a. C.]

T. Veturius

circum-vallāre = circum-

dare (vallō, exercitū)

turpis = indignus

Zēnō -ōnis *m*
Citiēnsis -e < Citium,
oppidum Cypri

cēnsōrēs ad nōmen senā-
tōris quī ob mōrēs indig-
nōs (dē) senātū moven-
dus est *notam* appōnunt
et causam *sub-scribunt*
argentum factum : ex
quō vāsa facta sunt
pondō *abl* < pondus
(= pondere)
libra -ae *f*: pondus statū-
tum [327 g]
[annō 264 a. C.]

caudex -icis *m* = stipes

Cyrēnēnsis -e < Cyrēnae
-ārum *f*, oppidum
Libyae
celebrāre = celebrem
facere, nōbilitāre

[annō 240 a. C.]
Centhō -ōnis *m*

L. Līvius *Andronicus*
fabulās docēre = fabulās
populō dare in theātrō

Menander -drī *m*: poēta
cōmicus (↔ tragicus)
Graecus quī cōmoe-
diās scripsit
quibus cōsulibus : quō
annō [239 a.C.]

causam populī iussū Samnītibz per fētiāles dēditū re-
ceptī nōn sunt.

Post annum deinde urbis conditae quadringentēsi-
mum ferē et septuāgēsimum bellum cum rēge Pyrrhō 125
sūmptum est. Eā tempestāte Epicūrus Athēniēnsis et
Zēnō Citiēnsis philosophī celebrēs erant, eōdemque
tempore C. Fabricius Luscinus et Q. Aemilius Papus
cēnsōrēs Rōmae fuērunt et P. Cornēlium Rūfinum, quī
bis cōsul et dictātor fuerat, senātū mōvērunt: causam- 130
que istī notae subscripsērunt ‘quod eum comperissent
argentī factī cēnae grātiā decem pondō librās habēre.’

Annō deinde post Rōmam conditam quadringentē-
simō fermē et nōnāgēsimo, cōsulibus Appiō Claudiō
(cui cognōmentum Caudex fuit) et Mārcō Fulviō 135
Flaccō, bellum adversum Poenōs primum coeptum est,
neque diū post Callimachus, poēta Cyrēnēnsis, Alexan-
driāe apud Ptolomaeum rēgem celebrātus est.

Annīs deinde postea paulō plūribz quam vīgintī,
pāce cum Poenīs factā, cōsulibus C. Claudiō Centhōne 140
(Appiī Caecī filiō) et M. Semprōniō Tuditānō, prīmus
omnium L. Līvius poēta fabulās docēre Rōmae coepit
post Sophoclis et Eurīpidis mortem annīs plūs ferē cen-
tum et sexāgintā, post Menandrī annīs circiter quīnquā-
gintā duōbz. Claudium et Tuditānum cōsulēs se- 145
quuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus nātum esse
Q. Ennium poētā M. Varrō in prīmō *Dē poētīs* librō
scripsit (eumque, cum septimum et sexāgēsimum

annum ageret, duodecimum *Annālem* scrīpsisse idque
150 ipsum Ennium in eōdem librō dīcere).

Annō deinde post Rōmam conditam quīngentēsīmō
ūndēvīcēsīmō Sp. Carvilius Rūga p̄rimus Rōmae dē
amīcōrum sententiā dīvortium cum uxōre fēcit, quod
sterilis esset iūrāsetque apud cēnsōrēs ‘uxōrem sē libe-
155 rum quaerundōrum causā habēre’; eōdemque annō Cn.
Naevius poēta fābulās apud populum dedit.

Ac deinde annīs ferē post quīndecim bellum adver-
sum Poenōs sūmptum est, atque nōn nimium longē
post M. Catō ōrātor in civitāte et Plautus poēta in scaenā
160 flōruērunt. Neque magnō intervāllō postea Q. Ennius,
et iūxtā Caecilius et Terentius, et subinde Pācuvius et,
Pācuviō iam sene, Accius, clāriorque tunc in poēmatīs
eōrum obtrectandīs Lūcilius fuit.

Sed prōgressī longius sumus, cum finem prōposueri-
165 mus adnotātiunculīs istīs bellum Poenōrum secundum.

LIBRI SIBYLLINI

[*Ex A. Gellii ‘Noctium Atticārum’ I, cap. XIX*]

*Historia super librīs Sibyllīnīs ac dē Tarquiniō Superbō
rēge.*

170 In antīquīs annālībus memoria super librīs Sibyllīnīs
haec prōdita est:

Anus hospita atque incognita ad Tārquiniū Super-
bum rēgem adiit novem librōs ferēns quōs esse dīcēbat

Q. Ennius xviii librōs
Annāles versibus hexa-
metris scrīpsit

quīngentēsīmus -a -um
= D (500.)

dīvortium -īn: d. facere
= uxōrem dīmittere (ē
mātrīmōniō)

sterilis -e ↔ fertilis;

(mulier) s. = quae

parere nōn potest

liberum = -ōrum

quaerund- = quaerend-

[annō 218 a. C.]

bellum *Pūnicum*

M. Porcius Catō -ōnis
Plautus, Caecilius, Teren-
tius: poētae cōmīci Rō-
mānī

iūxtā = paulō post

sub-inde = continuō

Pācuvius, Accius: poētae
trāgīci Rōmānī

ob-trectāre = verbīs male

tractāre/vexāre

Lūcilius aliōs poētās ver-

sis obtrectāvit

longius = nimis longē

prō-pōnere

adnotātiuncula -ae f =

commentārius brevis

Sibyllīnus -a -um

< Sibylla, vātēs

historia -ae f = fābula
scrīpta

memoria = fābula

antīqua

prōdere = trādere

(nārrandō)

hospes -itis m/hospita

-ae f = advena

sē velle
vēnūn-dare = vēndere
percontārī = interrogāre

dē-sipere ↔ sapere
foculus -ī m = parvus
focus qui portātur
de-ūrere = igne cōn-
sūmere
ec-quid = num

multō magis
dubium -ī n: procul/sine
dubiō = certē
dēlīrāre = dēmēns esse
ex-ūrere = deūrere

foculus

cōnstantia/cōnfidentia -ae
f < cōnstantis/cōnfidēns
in-super habēre = dē-
spicere, contemnere
mercārī = emere
nihilō minor = nullō
modō minor

nusquam (locī)
vīsam esse
sacrārium -ī n = locus
sacer
condere = dēpōnere
appellātī sunt
quīndecim-virī: XV virī
quī negōtium pūblicum
cūrant

iūs iūrāndum = iūrāndi
fōrmula, id quod iūrātur

scriptum -ī n = quod
scriptum est, liber
dē-iūrāre = iūrāre

dīvīna ōrācula: 'eōs velle vēnundare'. Tārcinius pre-
tium percontātus est. Mulier nimium atque immēsum 175
poposcit. Rēx, quasi anus aetāte dēsiperet, dērīsit.

Tum illa foculum cōram cum ignī appōnit, trēs librōs
ex novem deūrīt, et 'ecquid reliquōs sex eōdem pretiō
emere vellet?' rēgem interrogāvit. Sed enim Tārcinius
id multō rīsīt magis dīxitque 'anum iam procul dubiō 180
dēlīrāre!'

Mulier ibīdem statim trēs aliōs librōs exussit, atque
id ipsum dēnuō placidē rogat ut trēs reliquōs eōdem illō
pretiō emat.

Tārcinius ōre iam sērīō atque attentiōre animō fit, 185
eam cōnstantiam cōnfidentiamque nōn īnsuper habē-
dam intellegit: librōs trēs reliquōs mercātur nihilō mi-
nōre pretiō quam quod erat petītum prō omnibus. Sed
eam mulierem tunc ā Tārciniō dīgressam postea nus-
quam locī vīsam cōnstitit. 190

Librī trēs, in sacrārium conditī, 'Sibyllīnī' appellātī.
Ad eōs quasi ad ōrāculum quīndecimvirī adeunt, cum
dī immortalēs pūblicē cōnsulendī sunt.

DE IVRE IVRANDO

[Ex A. Gellī 'Noctium Atticārum' XI, cap. VI] 195

Quod mulierēs Rōmae per Herculem nōn iūrāverint neque
virī per Castorem.

In veteribus scriptīs neque mulierēs Rōmānae per Her-
culem dēiūrānt neque virī per Castorem. Sed cūr illae

200 nōn iūrāverint Herculem, nōn obscūrum est, nam Her-
culāneō sacrificiō abstinent. Cūr autem virī Castorem
iūrantēs nōn appellāverint, nōn facile dictū est. Nus-
quam igitur scriptum invenire est (apud idōneōs qui-
dem scriptōrēs) aut ‘mehercle’ fēminam dīcere aut ‘me-
205 castor’ virum; ‘edepol’ autem, quod iūs iūrandum per
Pollūcem est, et virō et fēminae commūne est.

PENSVM A

Dē modīs verbōrum et participiū

Porsenna, rēx Etrūscōrum, cum Iāniculum — [capere], vir-
tūte Horātī Coclitis — [prohibēre] est nē Tiberim — [trāns-
īre]. Quī, cum aliīs — [imperāre] ut pontem — [rescindere],
ipse prō ponte — [stāre] sōlus Etrūscōs — [sustinēre], et
ponte — [rumpere] in flūmen sē — [mittere] ut ad suōs —
[natāre]. Ob hoc factum statua eī in Comitīo — [pōnere] est.

Cum Porsenna rēx urbem — [obsidēre], C. Mūcius senā-
tum — [adīre] et patribus — [pollicērī] est ‘sē rēgem —
[occīdere] esse’. Cum ad hostēs — [trānsfugere] et in castra
rēgis — [intrāre] ut prōmissum — [solvere], alium virum prō
rēge — [occīdere]. Ā cūstōdibus — [apprehendere] et ad
rēgem — [trahere] dextram ignī — [impōnere] — [exūrere];
ita manum — [pūnīre] quae (: cum) in caede — [peccāre].
Hāc virī cōstantiā rēx ita — [permovēre] est ut Mūcium —
[liberāre] et lēgātōs Rōmam — [mittere] quī (: ut) pācem —
[compōnere]. Patrēs Mūciō virtūtis causā trāns Tiberim
agrum — [dare].

PENSVM B

In hōc — A. Gellius collēgit ea quae — ex librīs — [= chroni-
cīs] dē temporibus quibus — Graecī Rōmānīque illūstrēs.

Ad annum — — [= CCLX] a.u.c. Aeschylus Athēnīs —

per Herculem

Herculāneus -a -um
<Herculēs

invenire est = inveniri
potest
idōneōs : bonōs
me-herc(u)le! = per Her-
culem!
me-castor! = per Casto-
rem!
edepol! = per Pollūcem!

Horātius Cocles -itis m

Vocābula nova:
commentārius
coniectūra
cognōmentum
poēma
tragoedia
philosophia
philosophus
tyrannis
astrologus
obsidiō
libra
divortium
adnotātiuncula
historia
hospita
foculus
dubium
cōstantia
cōfidentia

sacrarium
 quīdecimviri
 iūs iurandum
 scriptum
 incōspectus
 chronicus
 annālis
 nātūrālis
 tragicus
 orientālis
 diūtinus
 cōmicus
 factus
 sterilis
 ducentēsimus
 quīngentēsimus
 undēvicēsimus
 flōrere
 excerpere
 mortem obire
 exagitāre
 vexāre
 dēsciscere
 nōbilitāre
 obrēpere
 dēpellere
 convincere
 trānsgrēdi
 cōnflīctāre
 circumvallāre
 subscribere
 celebrāre
 obtrectāre
 prōpōnere
 vēnundare
 percontārī
 dēsipere
 deūrere
 delīrāre
 exūrere
 mercārī
 deīiūrāre
 temere
 plērusque
 subinde
 pondō
 ecquid
 īnsuper
 nihilo
 mehercle
 mecastor
 edepol

scrībere coepit et — [= nōbilitātus] est; eōdem tempore Co-
 riolānus, ā tribūnīs plēbis — [= male tractātus] ad Volscōs ā
 Rōmānīs —. M. Mānlius Gallōs in — [< obsidēre] Capitoliū
 obrēpentēs —, sed postea rēgnum affectāvisse — est.

Alexander in Asiam — est [= trānsiit] et — [= māiore]
 parte Orientis subactā mortem —.

Cēnsōrēs ad nōmen P. Cornēliū Rūfinī — apposuerunt et
 causam — ‘quod argenti facti x pondō — haberet.’ Annō —
 — [DXIX] a.u.c. Sp. Carvilius Rūga p̄mus Rōmae — cum
 uxōre fēcit. Lūcilius aliōs poētās — in — suis.

Anus, postquam trēs librōs — [= deussit], rēgem — est
 ‘num reliquōs eōdem pretiō — [= emere] vellet?’ Rēx, quī
 p̄mō anum — [= furere] dixerat, iam — [< cōstāns] et —
 [< cōfidēns] eius admirābatur.

‘Mehercule’ est — — per Herculem.

Synōnyma: diūturnus et —; vēdere et —; certē et sine —.

Contrāria: cōmicus et —; fertilis et —; sapere et —;
 cautē et —.

PENSVM C

Ā quō incipit A. Gellius?

Cūr nōn ab Homērō incipit?

Quandō Solō lēgēs Athēniēnsibus scripsit?

Quid Tarquiniō Superbō rēgnante factum est Athēnīs?

Quō duce Persae ad Marathōnem victi sunt?

Ubi Athēniēsēs classem Persārum vicērunt?

Quot tabulās lēgum decemvirī scripsērunt?

Quōmodo Sōcratēs mortem obiit?

Cūr M. Mānlius capitis damnātus est?

Platō et Aristotelēs quī fuērunt?

Quō Alexander trānsgressus est et quid ēgit?

Cūr P. Cornēlius Rūfinus senātū mōtus est?

Quid scripsit Menander?

Quis Rōmae p̄mus dīvortium fēcit et quārē?

Plautus quis fuit et quandō flōruit?

BELLVM PVNICVM SECVNDVM

[Ex T. Livii 'Ab urbe conditâ' librīs XXI-XXX]

Iūs iurandum Hannibalis

[Ex librō XXI:]

1 Bellum m̄ximē omnium memorābile quae umquam
gesta sunt scr̄ptūrus sum, quod Hannibale duce Car-
5 thāginiēnsēs cum populō Rōmānō gessēre. Nam neque
validiōrēs opibus ūllae inter sē civitatēs gentēsque con-
tulērunt arma, neque his ipsīs tantum umquam vīrium
aut rōboris fuit. Odiis etiam prope māiōribus certāvē-
runt quam vīribus, Rōmānīs indignantibus quod victō-
10 ribus victī ultrō inferrent arma, Poenīs quod superbē
avārēque crēderent imperitātum victīs esse.

Fāma est etiam Hannibalem annōrum fermē novem,
pueriliter blandientem patrī Hamilcarī ut dūcerētur in
Hispāniam, cum — perfectō Āfricō bellō — exercitum
15 eō trāiectūrus sacrificāret, altāribus admōtum tāctīs

Hannibal ā patre Hamil-
care Barcā iūre iurandō
adigitur

memorābilis -e = memo-
randus
Hannibal -alis m

arma cōferre (inter sē) :
cōnfligere
rōbur -oris n = vīs
resistendi
: cum Rōmānī indignā-
rentur quod..., Poenī
quod...
ultrō = sine causā

fāma est = narrātur
fābula...
blandirī (+dat) = blandis
verbis suādere
Hamilcarī Barcae
Āfricus -a -um
trā-icere -icēsis -iectum
= trādūcere

ad-igere-ēgisse-āctum =
cōgere; iūre iūrandō a.
= ad iūs iūrandum a.
dif-ferre dis-tulisse dī-
lātum: rem d. = moram
facere rei
Hasdrubal-alis *m*: Hamil-
caris Barcae gener

Barcīnus -a -um = quī
Barcae gentī favet
opēs = potentia

nihilō tūtior = nullō
modō tūtior

Hibērus -ī *m*
Saguntīnī -ōrum *m* < Sa-
guntum -ī *n*, civitās
Hispaniae

quī-nam = quis-nam

succēdere = in locum
alicuius sequī
praetōrium -ī *n* = locus in
castrīs ubi dux habitat
assēnsus -ūs *m* < assentīre

vix-dum = vix adhuc

ācta erat
nītī = laborāre, studēre,
operam dare
ad-suēscere (+ *dat*) = ūsū
nōscere et mōrem sibi
facere
tenendum esse

magistrātus -ūs *m* = vir
quī magistrātū fungitur

ex-suscitāre = excitāre
optimus quisque = boni
omnēs
assentīri = assentīre

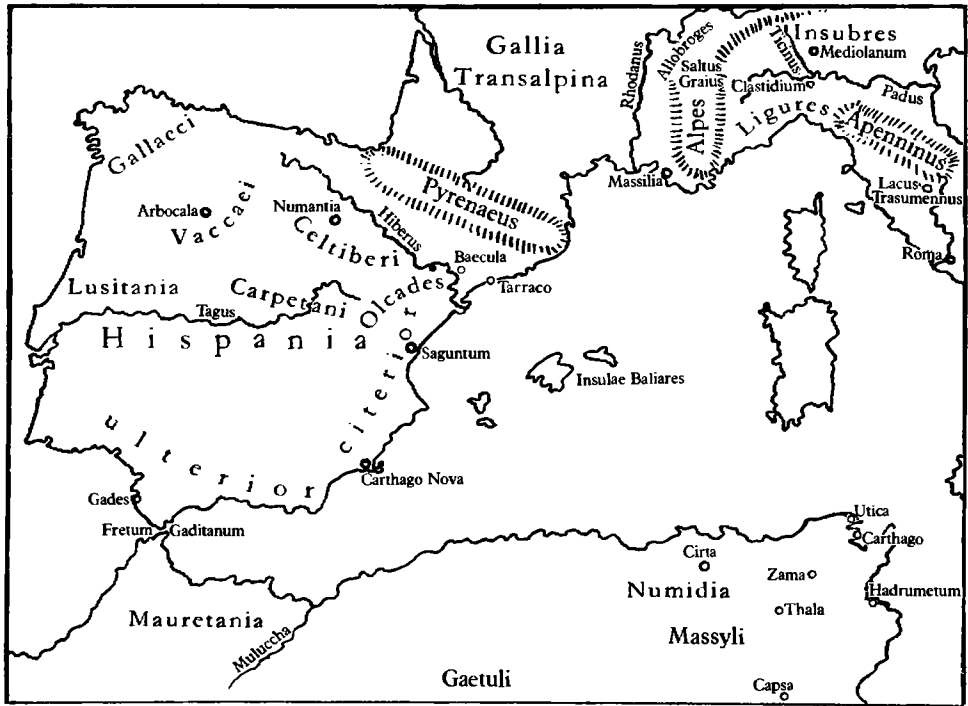
sacrīs iūre iūrandō adāctum ‘sē, cum primum posset,
hostem fore populō Rōmānō!’

Mors Hamilcaris et pueritia Hannibalis distulērunt 2
bellum. Medius Hasdrubal inter patrem ac filium octō
fermē annōs imperium obtinuit — quia gener erat, fac- 20
tiōnis Barcīnae opibus in imperiō positus. Is magis con-
ciliandīs novīs gentibus quam bellō aut armīs rem Car-
thāginiensem auxit. Cēterum nihilō eī pāx tūtior fuit:
barbarus eum quīdam palam obtruncāvit. Cum hōc
Hasdrubale foedus renovāverat populus Rōmānus: ‘ut 25
finis utrīusque imperiī esset annis Hibērus Saguntīnīs-
que mediīs inter imperia duōrum populōrum libertās
servārētur.’

In Hasdrubalis locum haud dubia rēs fuit quīnam 3
successūrus esset, quia extemplō iuvenis Hannibal in 30
praetōrium dēlātus ‘imperātor’que ingentī omnium clā-
mōre atque assēnsū appellātus erat.

— Hunc vixdum pūberem Hasdrubal litterīs ad sē
arcessīverat, āctaque rēs etiā in senātū fuerat: Barcīnīs
nītentibus ‘ut adsuēsceret militiae Hannibal atque in 35
paternās succēderet opēs’, Hannō, alterius factiōnis
prīnceps, “Ego” inquit “istum iuvenem domī tenendum
sub lēgibus, sub magistrātibus, docendum vīvere aequō
iūre cum cēterīs cēnsēō, nē quandō parvus hic ignis
incendium ingēns exsuscitet!” Paucī ac fermē optimus 4
quisque Hannōnī assentiēbantur; sed, ut plērumque fit,
māior pars meliōrem vīcit. —

<p>Missus Hannibal in Hispāniam primō statim adventū omnem exercitum in sē convertit. Hamilcarem iuvenem 45 redditum sibi veterēs milītēs crēdere: eundem vigōrem in vultū vimque in oculīs intuērī. Numquam ingenium idem ad rēs dīversissimās, pārendum atque imperan- dum, habilis fuit. Itaque haud facile discernērēs utrum imperātōrī an exercituī cārior esset: neque Has- 50 drubal alium quemquam praeficere malle, ubi quid for- titer ac strēnuē agendum esset, neque milītēs aliō duce plus cōfidere aut audēre. Nullō labōre aut corpus fatī- gārī aut animus vincī poterat. Equitum peditumque īdem longē primus erat. Prīnceps in proelium ībat, ulti- 55 mus proeliō excēdēbat. Hās tantās virī virtūtēs ingentia vitia aequābant: inhūmāna crūdēlītās, perfidia plūs quam Pūnica, nihil vērī, nihil sānctī, nūllus deum metus, nūllum iūs iūrandum, nūlla religiō.</p>	<p>in sē convertit = sibi conciāviit : crēdēbant : intuēbantur habilis -e = aptus discernerēs : discernī poterat malle : mālēbat quid : aliquid : cōfidēbant aut audēbant vitium -īn ↔ virtūs perfidia Pūnica: Rōmānī Poenōs perfidiae accū- sābant deum = deōrum</p>
<p>Cum hāc indole virtūtum atque vitiōrum trienniō sub 60 Hasdrubale imperātōre meruit, nūllā rē quae agenda magnō futūrō ducī esset praetermissā.</p>	<p>trienniō = -um merēre = stipendia merēre praetermittere = nōn agere, negligere velut = velut sī</p>
<p>5 Cēterum ex quō diē dux est dēclārātus, velut Italia eī prōvincia dēcrēta bellumque Rōmānum mandātum esset, Saguntīnīs īferre bellum statuit. Quibus oppug- 65 nandīs quia haud dubiē Rōmāna arma movēbantur, in Olcadam prius finēs indūxit exercitum, ut nōn petiisse Saguntīnōs, sed finitimīs domitis gentibus tractus ad id bellum vidērī posset. Cartalam, urbem opulentam, caput gentis eius, expugnat diripitque. Victor exercitus</p>	<p>prōvincia = regiō adminiistranda quibus oppugnandīs quia... : quia his op- pugnandīs (= hōs op- pugnandō)... petiisse = petiisse tractus : necessitāte adductus dī-ripere -uisse -reptum (< dis- + rapere) = populārī</p>

(castra) hiberna = castra
ubi milites hieme
tenentur

prō-movēre ↔ removēre
prōmōtum est
captae sunt

oppidāni-ōrum *m* = civēs
oppidi

procul ā Tagō
Tagus-ī *m*
grave praedā : onerātum
praedā

trā-icere = trānsīre

impeditus = cuius mōtus
impeditur

opulentusque praedā Carthāginem Novam in hiberna 70
est dēductus.

Vere primō in Vaccaeōs prōmōtum bellum. Herman-
dica et Arbocala, eōrum urbēs, vi captae. Arbocala et
virtute et multitudine oppidānōrum diū dēfēnsa. Ab
Hermadicā profugī concitant Carpētānōs, adortūque 75
Hannibalem regressum ex Vaccaeis haud procul Tagō
flūmine agmen grave praedā turbāvēre. Hannibal proe-
liō abstinuit, castrisque super rīpam positis, cum prīma
quiēs silentiumque ab hostibus fuit, amnem vadō trāiē-
cit, hostēsque invādere trānseuntēs statuit. Equitibus 80
praecēpit 'ut, cum ingressōs aquam vidērent, adorīren-
tur impeditum agmen.' In rīpā elephantōs (quadrāgintā

autem erant) dispōnit. Carpētānī, clāmōre sublātō, pas-
 sim sine ūllius imperiō in annem ruunt, mediōque
 85 alveō haudquāquam parī certāmine concursum. Pars
 magna flūmine absūmpta. Hannibal agmine quadrātō
 annem ingressus fugam ex rīpā fēcit; vāstātisque agrīs,
 intrā paucōs diēs Carpētānōs quoque in dēditiōnem ac-
 cēpit. Et iam omnia trāns Hibērum praeter Saguntīnōs
 90 Carthāginiēnsium erant.

Saguntum excissum

6 Lēgātī ā Saguntīnīs Rōmam missī auxilium ad bellum
 iam haud dubiē imminēns ōrantēs. Cōsulēs tunc Rō-
 mae erant P. Cornēlius Scīpiō et Ti. Semprōnius Lon-
 95 gus. Quī cum, lēgātīs in senātum intrōductīs, dē rē pū-
 blicā rettulissent, placuissetque ‘mittī lēgātōs in His-
 pāniam ad rēs sociōrum inspiciendās, quibus sī vidērē-
 tur digna causa, et Hannibalī dēnūntiārent ut ab Sagun-
 tīnīs, sociīs populī Rōmānī, abstinēret’ — hāc lēgātiōne
 100 dēcrētā necdum missā, omnium spē celerius ‘Saguntum
 oppugnārī’ allātum est! Tunc relāta dē integrō rēs ad
 senātum est. Aliī ‘terrā marīque rem gerendam’ cēnsē-
 bant, aliī ‘nōn temere movendam rem tantam exspec-
 tandōsque ex Hispāniā lēgātōs.’ Haec sententia, quae
 105 tūtissima vidēbātur, vīcit, lēgātīque missī Saguntum ad
 Hannibalem.

7 Dum ea Rōmānī parant cōsultantque, iam Sagun-
 tum summā vī oppugnābātur. Cīvitās ea longē opulen-

dis-pōnere = variis locis
 pōnere
 (flūminis) alveus = spa-
 tium inter rīpās
 haud-quāquam = nē-
 quāquam
 concursum *est* : con-
 currerunt

ex-scindere -scidisse
 -scissum = dēlēre
 missī *sunt*

[annō 218 a. C.]

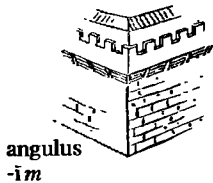
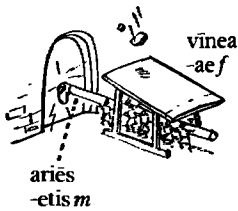
Ti./Tib. = Tiberius
 (praenōmen)
 intrō-dūcere = indūcere
 dē rē referre (ad senātum)
 = rem ad senātum
 referre
 quibus sī vidērētur = quī,
 sī iis vidērētur
 dē-nūntiāre (ut) = impe-
 rāre, ēdicere

nec-/neque-dum = et
 nōndum, nec adhūc
 allātum : nūntiātum

rem gerendam (: bellum
 gerendum) *esse*
 movendam *esse*

missī *sunt*

cōsultāre = cōsulere
 (inter sē), dē cōsiliō
 agere

per-vāstāre = funditus
vāstāre

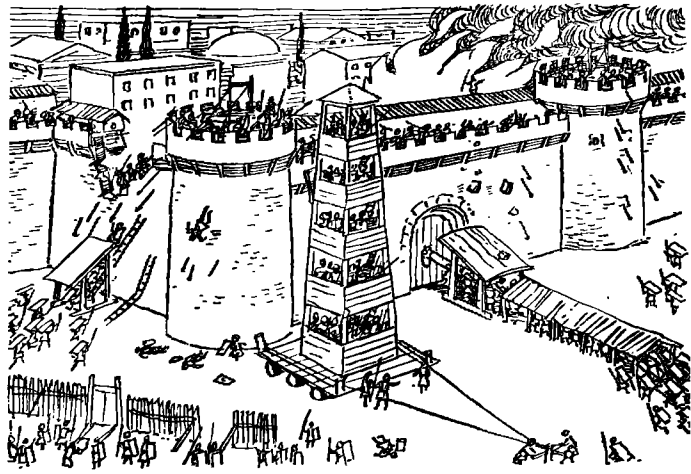
(locus) plānus = aequus
vergere (in partem) =
spectāre, verti
īnstituere = incipere

ē-mūnīre = firmē mūnīre

ob-sistere = resistere
missile -is n = tēlum
sub-movēre = removēre

tumultuārius -a -um
< tumultus

in-cautus -a -um
= temerārius
trāgula -ae f = iaculum
nōn multum abest quīn
fiat = paene fit
opera -um n = opera ob-
sidiōnis, mūnitiōnēs
oppugnātiō -ōnis f
< oppugnāre

tissima ultrā Hibērum fuit, sita passūs mille fermē ā
marī. Hannibal īnfestō exercitū ingressus finēs, per- 110
vāstātis passim agrīs, urbem aggreditur. Angulus mūrī
erat in plāniōrem patentiōremque vallem vergēns; ad-
versus eum vineās agere īnstituī, per quās ariēs moeni-
bus admovēri posset. Sed et turris ingēns imminēbat, et
mūrus, ut in suspectō locō, ēmūnītus erat, et iuventūs 115
dēlēcta ubi plūrimum periculī ac timōris ostendēbātur
ibi vī māiōre obsistēbat. Ac primō missilibus submō-
vēre hostem, deinde ad ērumpendum etiam animus
erat. Quibus tumultuāriīs certāminibus haud fermē plū-
rēs Saguntinī cadēbant quam Poenī. Ut vērō Hannibal 120
ipse, dum mūrum incautus subit, trāgulā graviter ictus
cecidit, tanta circā fuga ac trepidātiō fuit ut nōn multum
abesset quīn opera ac vineae dēsererentur.

Obsidiō deinde per paucōs diēs magis quam oppug- 8
nātiō fuit, dum vulnus ducis cūrārētur; per quod tem- 125

pus ab apparātū operum ac mūnitiōnum nihil cessātum.
 Itaque ācrius dē integrō coortum est bellum. Iam feriē-
 bantur arietibus mūrī quassātaeque multae partēs erant.
 Trēs deinceps turrēs quantumque inter eās mūrī erat
 130 cum fragōre ingentī prōcidērunt. Captum oppidum eā
 ruīnā crēdidērunt Poenī. Utrimque in pugnam prōcur-
 9 sum est; hinc spēs, hinc dēspērātiō animōs irrītāt. Cum
 diū anceps fuisset certāmen, et Saguntīnis, quia praeter
 spem resisterent, crēvissent animī, clāmōrem repente
 135 oppidānī tollunt hostemque in ruīnās mūrī expellunt,
 postrēmō fūsum fugātumque in castra redigunt.

Interim 'ab Rōmā lēgātōs vēnisse' nūntiātum est; qui-
 bus obviam ad mare missī ab Hannibale quī dīcerent
 'nec tūtō eōs aditūrōs inter tot arma nec Hannibalī in
 140 tantō discrīmine rērum operae esse lēgātiōnēs audīre!'
 Appārēbat nōn admissōs prōtinus Carthāginem itūrōs.
 Litterās igitur nūntiōsque ad prīncipēs factiōnis Barcī-
 nae praemittit 'ut preparārent suōrum animōs, nē quid
 10 pars altera grātificārī populō Rōmānō posset.' Itaque ea
 145 quoque vāna lēgātiō fuit.

Hannō ūnus adversus senātum causam foederis, nōn
 cum assēnsū audientium, ēgit: "Iuvenem flagrantem
 cupīdine rēgnī viamque ūnam ad id cernentem sī suc-
 cīnctus armīs legiōnibusque vīvat, ad exercitūs mīsistis.
 150 Aluistis ergō hoc incendium quō nunc ārdētis! Sagun-
 tum vestrī circumsedent exercitūs, unde arcentur foe-
 dere — mox Carthāginem circumsedēbunt Rōmānae le-

apparātus -ūs *m*
 < apparāre
 cessāre ab = neglegere
 nihil (*adv* = nōn) cessā-
 tum est
 quassāre = valdē quatere,
 paene effringere

prō-cidere -cidisse
 < -cadere

dēspērātiō -ōnis *f*
 < dēspērāre
 irrītāre = (adīram) inci-
 tāre, instigāre
 anceps = dubius
 praeter spem = contrā
 spem

red-igere (< -agere)
 = retrō agere

missī sunt (*nūntiī*)

tūtō *adv* = sine periculō

nōn operae est (mihi) =
 nōn tempus est, nōlō
 appārēbat (= plānum
 erat) lēgātōs...itūrōs esse

pars : factiō
 grātificārī + *dat* = grātum
 facere, placere

causam alicuius agere =
 ōrātiōne dēfendere
 aliquem

suc-cingere = cingere

alere aluisse altum

circum-sedēre = ob-
 sidēre

vōs *ipsōs*iūs gentium = iūs omni-
bus gentibus servandum
sustulit : rūpitdē-ponere = dēdi ex-
poneremittendōs *esse*per-ōrāre = ōrātiōnis
finem facere
-āsset = -āvīsssetlēgātiōnibus mittendīs =
lēgātiōnēs mittendō
mīlitem : mīlītēsoppugnātiō atrōcior eōs
adorta est = atrōcius
oppugnārī coeptī suntminor in diēs = cotīdiē
minor
omnium : o. rērumexspectātiō-ōnis *f*
< exspectāre
ūnicus -a -um = ūnus et
sōlus

giōnēs! Utrum hostem an vōs an fortūnam utrīusque
populī ignōrātis? Lēgātōs ab sociīs et prō sociīs venien-
tēs bonus imperātor vester in castra nōn admīsit; iūs 155
gentium sustulit. Hī tamen pulsī ad vōs vērunt. Rēs
ex foedere repetuntur. Auctōrem culpaē dēponunt.
‘Dēdēmus ergō Hannibalem?’ dīcet aliquis. Ego ita cēn-
seō: lēgātōs extemplō mittendōs quī Hannibalī nūntient
‘ut exercitum ab Saguntō abdūcat’ ipsumque Hanniba- 160
lem Rōmānīs dēdant!”

Cum Hannō perōrāsset, nēminī omnium certāre ōrā- 11
tiōne cum eō necesse fuit, adeō prope omnis senātus
Hannibalis erat. Respōnsum inde lēgātīs Rōmānīs est
‘bellum ortum ab Saguntīnīs nōn ab Hannibale esse!’ 165

Dum Rōmānī tempus terunt lēgātiōnibus mittendīs,
Hannibal, quia fessum mīlitem proeliīs operibusque ha-
bēbat, paucōrum iīs diērum quietem dedit. Interim ani-
mōs eōrum nunc irā in hostēs stimulandō, nunc spē
praemiōrum accendit. 170

Saguntīnī nōn nocte nōn diē umquam cessāverant ab
opere, ut novum mūrū ab eā parte quā patefactum
oppidum ruīnīs erat reficerent. Inde oppugnātiō eōs ali-
quantō atrōcior quam ante adorta est. Utrimque surmā
vī et mūniunt et pugnant, sed minōrem in diēs urbem 175
Saguntīnī faciunt. Simul crēscit inopia omnium longā
obsidiōne, et minuitur exspectātiō externaē opis, cum
tam procul Rōma, ūnica spēs, circā omnia hostium es-
sent...

<p>12 Temptāta deinde est exigua pācis spēs per Alorcum Hispānum. Trāditō palam tēlō cūstōdibus hostium, ad praetōrem Saguntīnum est dēductus. Quō cum ex- templō concursus omnis generis hominum esset factus, submōtā cēterā multitudīne senātus Alorcō datus est, 13 cuius tālis ōrātiō fuit: “Postquam nec ab Rōmānīs vōbīs ūlla est spēs, nec vestra vōs iam aut arma aut moenia satis dēfendunt, pācem afferō ad vōs magis necessāriam quam aequam: victor Hannibal urbem vōbīs adimit, locum assignātūrus in quō novum oppidum aedificētis; 190 aurum et argentum omne, pūblicum prīvātumque, ad sē iubet dēferri; corpora vestra, coniugum ac liberōrum vestrōrum servat inviolāta, sī inermēs cum bīnīs ves- tīmentīs velītis ab Saguntō exīre. Haec victor hostis imperat. Haec, quamquam sunt gravia atque acerba, 195 fortūna vestra vōbīs suādet. Equidem vel haec patiēda cēnsēō potius quam trucīdārī corpora vestra, rapī trahīque ante ōra vestra coniugēs ac liberōs bellī iūre sinātis!”</p> <p>14 Ad haec audiēda cum permixtum senātūi esset po- 200 pulī conciliū, repente prīmōrēs, priusquam respōn- sum darētur, argentum aurumque omne ex pūblicō prī- vātōque in forum collātum in ignem conicientēs eōdem plērīque sēmet ipsī praecipitāvērunt! Cum ex eō pavor ac trepidātiō tōtam urbem pervāsisset, alius īnsuper tu- 205 multus ex arce audītur. Turris diū quassāta prōciderat perque ruīnam eius cohors Poenōrum impetū factō,</p>	<p>Hispanus -i m = incola Hispaniae praetor -ōris m = prae- fectus urbis</p> <p>senātum alicui dare = aliquem in senātum admissum audire</p> <p>magis necessāriam quam aequam = nōn aequam sed necessāriam</p> <p>as-signāre (< ad-) = tri- buere (suam cuique par- tem), utendum trādere</p> <p>in-violātus -a -um = incolumis</p> <p>acerbus -a -um = moles- tus, dūrus vel = etiam patiēda : vōbīs patiēda esse</p> <p>ante ōra : ante oculos</p> <p>per-miscēre -uisse -mixtum = miscēre</p> <p>privātum -i n = pecūnia privāta (↔ publicum)</p> <p>sē-met = sē</p> <p>per-vādere īn-super = praetereā</p>
--	---

statiō-ōnis *f* = militēs quī locum cūstōdiunt solitus -a -um = quī solet esse/fieri *sibi* cūctandum esse

mōmentum -ī *n* (temporis) = tempus brevis-simum

sub idem tempus = eōdem ferē tempore

excidium -ī *n* < excindere
maerōr-ōris *m* < maerēre
maeror patrēs cēpit

summa -ae *f* ↔ pars; s. rerum = universae rēs
cōsulere = inter sē cōsulere, cōsultāre

sortiīrī = sortibus ūtī (prōvinciae cōsulibus mandantur sortibus)
ēvēnit : mandāta est
vi legiōnēs dēcrētae sunt :
vi legiōnēs facere dēcrētum est

(nāvis) quīnque-rēmīs = nāvis longa quae quīnōs rēmōs habet
iūstus = rēctus, plēnus

com-parāre = parāre atque colligere
L. Aemilium Paulum (cōsul annō 219 a. C. cum M. Liviō)

cum signum imperātōrī dedisset ‘nūdātam statiōnibus cūstōdiisque solitīs hostium esse urbem’, nōn cūctandum in tālī occāsione ratus Hannibal tōtis viribus aggressus urbem mōmentō cēpit, signō datō ut omnēs pūberēs interficerentur! 210

Sub idem ferē tempus et lēgātī quī redierant ab Carthāgine Rōmam rettulērunt ‘omnia hostilia esse’, et Saguntī excidium nūntiātum est. Tantisque simul maeror patrēs et pudor nōn lātī auxiliū et ira in Carthāginiēnsēs metusque dē summā rerum cēpit — velut sī iam ad portās hostis esset — ut trepidārent magis quam cōsulerent. 16 215

Bellum Carthāginiēnsibus indictum

Nōminātae iam antea cōsulibus prōvinciae erant; 17
tum sortiīrī iussī. Cornēliō Hispānia, Semprōniō Āfrica cum Siciliā ēvēnit. Sex in eum annum dēcrētae legiōnēs et classis quanta parārī posset. Inter cōsulēs ita cōpiae dīvīsaē: Semprōniō datae legiōnēs duae et sociōrum sēdecim milia peditum, equitēs mille octingentī, nāvēs 225
longae centum sexāgintā. Cum his terrestribus maritimisque cōpiīs Ti. Semprōnius missus in Siciliam. Cornēliō sexāgintā quīnquerēmēs datae et duae Rōmānae legiōnēs cum suō iūstō equitātū et quattuordecim milibus sociōrum peditum, equitibus mille sescentīs. 230

Hīs ita comparātīs, lēgātōs māiōrēs nātū, Q. Fabium, 18
M. Liviūm, L. Aemilium, C. Licinium, Q. Baebium in

Āfricam mittunt ad percontandōs Carthāginiēnsēs ‘pū-
blicōne cōnsiliō Hannibal Saguntum oppugnāset?’ et,
235 sī (id quod factūrī vidēbantur) fatērentur ac dēfenderent
pūblicō cōnsiliō factum, ut indicērent populō Carthā-
giniēnsī bellum.

Rōmānī postquam Carthāginem vērunt, cum senā-
tus datus esset et Q. Fabius nihil ultrā quam ūnum
240 quod mandātum erat percontātus esset, tum ex Carthā-
giniēnsibus ūnus: “Ego nōn ‘privātō pūblicōne cōnsiliō
Saguntum oppugnātum sit?’ quaerendum cēseam, sed
‘utrum iūre an iniūriā?’ Sī vōs nōn tenent foedera vestra
nisi ex auctōritāte aut iussū vestrō icta, nē nōs quidem
245 Hasdrubalis foedus, quod nōbīs īnciīs icit, obligāre po-
tuit. Proinde omittite Saguntī atque Hibērī mentiōnem
facere, et quod diū parturit animus vester, aliquandō
pariat!” Tum Rōmānus, sinū ex togā factō, “Hīc” inquit
“vōbīs bellum et pācem portāmus: utrum placet, sūmi-
250 te!” Sub hanc vōcem haud minus ferōciter ‘daret utrum
vellet!’ succlāmātum est. Et cum is, iterum sinū effūsō,
‘bellum dare’ dīxisset, ‘accipere sē’ omnēs respondē-
runt, ‘et quibus acciperent animīs iisdem sē gestūrōs!’

Iter Hannibalis in Italiam

21 Hannibal, Saguntō captō, Carthāginem Novam in hī-
berna concesserat. Per tōtum tempus hiemis quiēs inter
labōrēs renovāvit corpora animōsque ad omnia dē inte-
grō patiēda.

-asset = -āvisset

(id) factum esse

is datus esset
nihil ultrā : nihil aliud

ego nōn quaerendum esse
cēseō...
privātō pūblicō-ne =
privātō-ne an pūblicō

ex auctōritāte vestrā =
vōbīs auctōribus
ob-ligāre = officiō tenēre

o-mitte (+ inf) = nōli
mentiōnem facere rei
(gen) = rem memorāre
parturire = paritūrus esse
(< parere)

sub : respondēs ad
“dā utrum vīs!”
suc-clāmāre (< sub-) =
clāmāre respōsum
effūsō: solūtō, apertō
bellum sē dare
“accipimus, et iisdem ani-
mīs quibus accipimus
gerēmus (bellum)!”

[annō 218 a. C.]

Pŷrēnaeus-ī *m*
 cōpiās flūmen trādūcere
 = c. trāns f. dūcere
 periocha-ae *f* = brevīā-
 rium; *Periochae* Līvii
 sunt incertī auctōris
 (montem) superāre
 : trānscredī
 labōriōsus-a-um = magnī
 labōris
 trānsitus-ūs *m* < trānsire
 equester-tris-tre < equus
 Ticinus-ī *m*

nōmen 'Āfricānī' =
 nōmen 'Āfricānus'

Āpenninus-ī *m*

Cn. Cornēlius Scīpiō: cōn-
 sul annō 222 a. C., frāter
 cōsulis P. Cornēlii
 Scīpiōnis

vigiliae-ārum *f*
 ↔ somnus
 [annō 217 a. C.]
 cōs. = cōsul

circum-venīre = hostīli-
 ter circumdare

quod agrī est = id agrī
 quod est

nāta : apta

per-angustus = valdē
 angustus
 patēscere = patēre in-
 cipere, patēns fierī

Inde profectus ad Hibērum per maritimam ōram dū- 22
 cit. Nōnāgintā mīlia peditum, duodecim mīlia equitum 23
 Hibērum trādūxit. Inde Pŷrēnaeum trānscreditur. 24

[*Ex Periochā librī XXI:*]

Hannibal, superātō Pŷrēnaeō saltū, per Galliam ad
 Alpēs vēnit, et labōriōsō per eās trānsitū dēscendit in
 Italiam, et ad Ticīnum flūmen Rōmānōs equestri proe- 265
 liō fūdit; in quō vulnerātum P. Cornēlium Scīpiōnem
 prōtēxit filius, quī 'Āfricānī' posteā nōmen accēpit. Ite-
 rumque exercitū Rōmānō ad flūmen Trebiam fūsō,
 Hannibal Āpennīnum quoque trānsiit.

Cn. Cornēlius Scīpiō in Hispāniā contrā Poenōs pros- 270
 perē pugnavit.

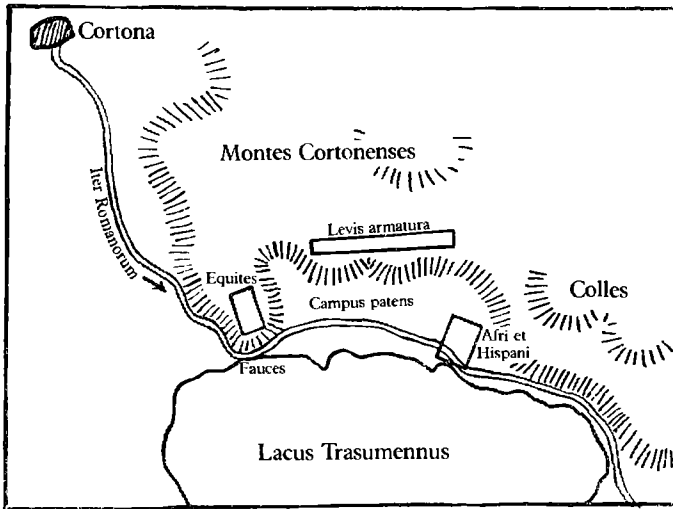
Lacus Trasumennus[*Ex Periochā librī XXII:*]

Hannibal, per continuās vigiliās in palūdibus oculō
 āmissō, in Etrūriam vēnit. C. Flāminius cōs., homō 275
 temerārius, contrā auspicia profectus īnsidiīs ab Hanni-
 bale circumventus ad Trasumennum lacum cum exer-
 citū caesus est.

[*Ex librō XXII:*]

Hannibal quod agrī est inter Cortōnam urbem Trasu- 4
 mennumque lacum omnī clāde bellī pervāstat. Et iam
 pervēnerat ad loca nāta īnsidiīs, ubi māximē montēs
 Cortōnēnsēs Trasumennus subit. Via tantum interest
 perangusta, deinde paulō lātor patēscit campus, inde

285 collēs assurgunt. Ibi castra in apertō locat, ubi ipse cum
 Āfrīs modo Hispānīsque cōsideret; Baliārēs cēteram-
 que levem armātūrā post montēs circumdūcit; equitēs
 ad ipsās faucēs saltūs — tumulīs aptē tegentibus —
 locat, ut, ubi intrāssent Rōmānī, obiectō equitātū clausa
 290 omnia lacū ac montibus essent.

Flāminius, cum prīdiē sōlis occāsū ad lacum pervē-
 nisset, inexplōrātō posterō diē vixdum satis certā lūce
 angustiīs superātīs, postquam in patentīorem campum
 pandī agmen coepit, id tantum hostium quod ex ad-
 295 versō erat cōspexit: ab tergō ac super caput dēcēpēre
 ĩnsidiae.

Poenus, ubi (id quod petierat) clausum lacū ac monti-
 bus et circumfūsum suīs cōpiīs habuit hostem, signum
 omnibus dat simul invādendī. Quī ubi dēcucurrerunt,
 300 eō magis Rōmānīs subita atque imprōvīsa rēs fuit, quod

as-surgere = surgere

Baliārēs (-ium *m*) ĩnsulās
 Baliārēs ĩncolunt
 levis armātūra -ae *f* =
 milites leviter armātī
 faucēs -ium *f* = locus in
 monte angustus
 ob-icere -icisse -iectum
 = oppōnere

in-explōrātō *adv* = locis
 nōn explōrātīs
 angustiae -ārum *f* (< an-
 gustus) = faucēs
 id hostium = cōs hostēs
 ex adversō (= ā fronte)
 : ante sē
 dēcēpēre *eum* ĩnsidiae :
 ĩnsidiīs dēcēptus est

Poenus : Hannibal

circum-fundere =
 circum-sistere
 currere cucurrisse

im-prōvīsus -a -um
 = ĩnexpectātus

nebula (in) campō sēderat
: nebula campum operi-
ēbat

: pugnāri *coepit*
expedire (↔ impedire)
= parātum facere

terrōre perculsīs

terrae mōtus

adhortātor -ōris = quī
adhortātur
factus est

ut nēmō pugnantium
eum mōtum terrae
sēserit...
prō-sternere = humī
prōicere, dēlere

rōbora virōrum = virī
validissimī

eumque īnsignem

Īnsubrēs: *sg-ber-bris*

nōscitāre = agnōscere

dē-populārī = populārī
victīma -ac f = hostīa

orta ex lacū nebula campō quam montibus dēnsior sē-
derat. Rōmānus clāmōre undique ortō sē circumven-
tum esse sēnsit, et ante in frontem lateraque pugnāri
coeptum est quam satis īnstruerētur aciēs aut expediri
arma stringīque gladii possent.

305

Cōsul, perculsīs omnibus ipse satis impavidus, tur- 5
bātōs ōrdinēs īnstruit, ut tempus locusque patitur, et
quācumque adire audiri que potest, adhortātur ac stāre
ac pugnāre iubet. Cēterum prae strepitū ac tumultū nec
cōnsilium nec imperium accipi poterat. Deinde, ubi ab 310
lateribus montēs ac lacus, ā fronte et ab tergō hostium
aciēs claudēbat appāruitque nūllam nisi in dexterā fer-
rōque salūtis spem esse, tum sibi quisque dux adhortā-
torque factus ad rem gerendam, et nova dē integrō
exorta pugna est. Tāntusque fuit ārdor animōrum, adeō 315
intentus pugnae animus, ut eum mōtum terrae quī mul-
tārum urbium Italiae magnās partēs prōstrāvit āvertit-
que cursū rapidōs amnēs, nēmō pugnantium sēserit!

Trēs fermē hōrās pugnātum est et ubique atrōciter. 6
Circā cōsulem tamen ācrior īnfēstiorque pugna est. 320
Eum et rōbora virōrum sequēbantur, et ipse, quācumque
in parte premī ac labōrāre sēserat suōs, impigrē ferēbat
opem, īnsignemque armīs et hostēs summā vī petēbant
et tuēbantur cīvēs — dōnec Īnsuber eques faciē quoque
nōscitāns cōsulem “Ēn” inquit “hic est” populāribus 325
suīs “quī legiōnēs nostrās cecidit agrōsque et urbem est
dēpopulātus! Iam ego hanc victimam Mānibus perēmp-

tōrum foedē cīvium dabō!” subditisque calcāribus equō
per cōfertissimam hostium turbam impetum facit cōn-

330 sulemque lanceā trānsfīxit!

Magnae partis fuga inde primum coepit, et iam nec
lacus nec montēs pavōrī obstābant: per omnia velut
caecī ēvādunt, armaque et virī super alium aliū praecipi-
tantur. Pars magna, ubi locus fugae deest, in aquam
335 prōgressī aut hauriēbantur gurgitibus aut ab ingressīs
aquam hostium equitibus passim trucidābantur.

7 Haec est nōbilis ad Trasumenum pugna atque inter
paucās memorāta populī Rōmānī clādēs. Quīndecim
mīlia Rōmānōrum in aciē caesa sunt, decem mīlia
340 sparsā fugā per omnem Etrūriam dīversīs itineribus ur-
bem petiēre. Duo mīlia quīngentī hostium in aciē, multī
posteā ex vulneribus periēre.

Rōmae ad primum nūntium clādis eius cum ingentī
terrōre ac tumultū concursus in forum populī est factus.

345 Mātrōnae vagae per viās ‘quae repēns clādēs allāta
quaeve fortūna exercitūs esset?’ obviōs percontantur. Et
cum frequentis cōntiōnis modō turba in Comitium et
Cūriam versa magistrātūs vocāret, tandem haud multō
ante sōlis occāsum M. Pompōnius praetor “Pugnā” in-
350 quit “magnā victī sumus.” Et quamquam nihil certius
ex eō auditum est, tamen alius ab aliō implētī rūmōri-
bus domōs referunt: ‘cōnsulem cum magnā parte cōpiā-
rum caesum; superesse paucōs aut fugā passim per
Etrūriam sparsōs aut captōs ab hoste.’ Quot cāsūs exer-

sub-dere (< -dare): s.
calcāria equō = equum
calcāribus incitāre
cōnfertus -a -um
= dēnsus
lancea -ae f = hasta
Gallōrum

pavōrī: pavidīs

calcar

-āris n

haurīri = mergī
gurgitēs: aqua turbida,
flūctūs

petiēre = petiēre

vagus -a -um = errāns
repēns -entis = repen-
tīnus

cōntiō frequēns = c.
multōrum, c. celebris
magistrātūs: cōsulēs,
cēnsōrēs, tribūnī plēbis,
praetōrēs, cēt.
praetor = magistrātūs
quī iūdicīis praees

alius ab aliō: aliī ab aliis

domōs = in domōs,
domum

quot cāsūs fuerant: quot
militēs ceciderant

propinquus -ī m = cog-
nātus
ignōrantium : cum ignō-
rārent
certum habere = certō
scire

circumfundī eī = circum-
sistere cum
ā-vellere = abripere

in-quirere -sīvisse/-siisse
-sītum = quaerere
variōs vultūs cernerēs
: variū vultūs cernī
poterant

redeuntibus circumfūsōs
= quī redeuntibus cir-
cumfundēbantur

sōspes -itis = salvus
filiō offerri = filiō appā-
rere/obviam ire
-āsse = -āvissse

ex-animāri = expirare

prō-praetor = magistrā-
tus quī annō postquam
praetor fuit prōvinciam
administrat vel exercitiū
imperat

citūs victī fuerant, tot in cūrās distractī animī eōrum 355
erant quōrum propinquī sub C. Flāminiō cōnsule me-
ruerant, ignōrantium quae cuiusque suōrum fortūna es-
set; nec quisquam satis certum habet quid aut spēret aut
timeat.

Posterō ac deinceps aliquot diēbus ad portās māior 360
prope mulierum quam virōrum multitudō stetit, aut
suōrum aliquem aut nūntiōs dē iīs opperiēns; circum-
fundēbanturque obvīis scīscitantēs, neque āvellī, prius-
quam ōrdine omnia inqūisiissent, poterant. Inde variōs
vultūs dīgredientium ab nūntiīs cernerēs, ut cuique 365
laeta aut trīstia nūntiābantur, grātulantēsque aut cōnsō-
lantēs redeuntibus domōs circumfūsōs.

Fēminārum praecipuē et gaudia īnsignia erant et lūc-
tūs. Ūnam in ipsā portā sōspitī filiō repente oblātam in
complexū eius expīrāsse ferunt; alteram, cui mors filiī 370
falsō nūntiāta erat, maestam sedentem domī, ad prī-
mum cōnspectum redeuntis filiī gaudiō nimiō exani-
mātam.

Senātum praetōrēs per diēs aliquot ab ortō ūsque ad
occidentem sōlem in Cūriā retinent, cōnsultantēs quō- 375
nam duce aut quibus cōpiūs resistī victōribus Poenīs
posset.

Priusquam satis certa cōnsilia essent, repēns alia nūn- 8
tiātur clādēs: quattuor mīlia equitum, cum C. Centēniō
prōpraetōre missa ad collēgam ab Serviliō cōnsule, in 380
Umbriā ab Hannibale circumventa.

Itaque dictatorem populus creavit Q. Fabium Maximum et magistrum equitum M. Minucium Rufum, iisque negotium ab senatu datum 'ut muros turrisque
 385 urbis firmarent, et praesidia disponderent quibus locis
 videretur, pontesque rescinderent fluminum: pro urbe
 dimicandum esse ac Penatibus, quando Italiam tueri
 nequissent.'

Q. Fabius Maximus Cunctator

390 [Ex Periocha libri XXII:]

Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator adversus
 Hannibalem missus nollet acie cum eo confligere, M.
 Minucius, magister equitum, ferox et temerarius, crimi-
 nando dictatorem tamquam sagnem et timidum effe-
 395 cit ut populi iussu aequaretur ei cum dictatore impe-
 rium; divisioque exercitu, cum iniquo loco conflisset
 et in magno discrimine legionis eius essent, superveni-
 ente cum exercitu Fabio Maximo discrimine liberatus
 est. Quo beneficio victus castra cum eo iunxit et 'pa-
 400 trem' eum salutavit idemque facere milites iussit.

Hannibal, vastata Campaniā, inter Casilinum oppi-
 dum et Calliculam montem a Fabio clausus, sarmentis
 ad cornua boum alligatis et incensis, praesidium Roma-
 norum, quod Calliculam insidebat, fugavit, et sic trans-
 405 gressus est saltum.

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

iis locis quibus *iis*
 videretur
 re-scindere = destruere,
 abrumpere
 quando = quoniam

ne-quire -ivisse/-iisse
 = non posse

cunctator -oris *m* = qui
 cunctatur

criminari (< crimen)
 = accusare

aequare = aequum facere

claudere = includere
 sarmentum -i *n* = ramus
 tenuis, virga
 al-ligare < ad-ligare

in-sidere = occupatum
 tenere

rem : rem publicam
 [Ennius: *Annales* 370]

[annō 216 a. C.]

alicui succēdere = in
locum alicuius s.
callidus -a -um = prūdēns
ac perītus

impatientia -ae f < im-
patiēns
contrā -dicere
vīcus -ī m = parvum
oppidum

Poenum : Poenōs

ventum est : vēnērunt
bīna (II) castra
com-mūnīre = mūnīre
af-fluere < ad-
aditus -ūs m < adīre
aquātor -ōris m = quī
aquātur (= aquam petit)

liberius : facilius
aquārī = aquam petere

Numidae: equitēs ex
Numidiā

(turba) incondita : nōn
īnstrūcta
cum Numidae... fugāvīs-
sent

ē-vehere

Rōmānīs vīsum est
auxiliō : auxiliīs
: summa imperīi eō diē
penes Paulum fuit: ea
modo ūna causa tenuit
(: prohibuit) R. nē...

Cannae

[Ex Eutropiū Breviārū librō III:]

Quīngentēsīmō et quadrāgēsīmō annō ā conditā urbe 10
L. Aemilius Paulus C. Terentius Varrō contrā Hanni- 410
balem mittuntur Fabiōque succēdunt; quī abiēns amb-
bōs cōsulēs monuit ut Hannibalem, callidum et impa-
tientem ducem, nōn aliter vincerent quam proelium dif-
ferendō. Vērū cum impatientiā Varrōnis cōsulis —
contrādicente alterō cōsule — apud vīcum quī Cannae 415
appellātur in Āpūliā pugnātum esset, ambō cōsulēs ab
Hannibale vincuntur.

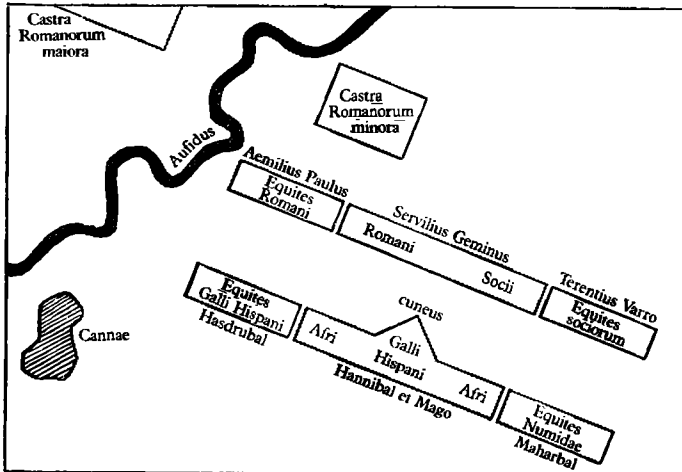
[Ex Livī librō XXII:]

Cōsulēs satis explōrātīs itineribus sequentēs Poe- 44
num, ut ventum ad Cannās est et in cōspectū Poenum 420
habēbant, bīna castra commūniunt. Aufidus amnis,
utrīsq; castrīs affluēns, aditum aquātōribus haud sine
certāmine dabat; ex minōribus tamen castrīs, quae po-
sita trāns Aufidum erant, liberius aquābantur Rōmānī,
quia rīpa ulterior nūllum habēbat hostium praesidium. 425

Hannibal Numidās ad invādendōs ex minōribus cas- 45
trīs Rōmānōrum aquātōrēs trāns flūmen mittit. Quam
inconditam turbam cum vixdum in rīpam ēgressī clā-
mōre ac tumultū fugāssent, in statiōnem quoque prō
vāllō locātam atque ipsās prope portās ēvectī sunt. Id 430
vērō adeō indignum vīsum ab tumultuārīō auxiliō iam
etiam castra Rōmāna terrērī, ut ea modo ūna causa, nē
extemplō trānsirent flūmen dirigerentque aciem, tenue-

rit Rōmānōs: quod summa imperiī eō diē penes Paulum
435 fuit.

Itaque posterō diē Varrō, nihil cōsultō collegā, in-
strūctās cōpiās flūmen trādūxit, sequente Paulō, quia
magis nōn probāre quam nōn adiuvāre cōsiliū pote-
rat. Trāsgressī flūmen eās quoque quās in castrīs mi-
440 nōribus habuerant cōpiās suis adiungunt, atque ita in-
struunt aciem: in dextrō cornū — id erat flūminī pro-
pius — Rōmānōs equitēs locant, deinde peditēs; lae-
vum cornū extrēmī equitēs sociōrum, intrā peditēs, ad
medium iūctī legiōnibus Rōmānīs, tenuērunt. Ex cēte-
445 rīs levium armōrum auxiliis prīma aciēs facta. Cōsulēs
cornua tenuērunt, Terentius laevum, Aemilius dex-
trum; Geminō Serviliō media pugna tuenda data.

46 Hannibal luce primā Baliāribus levīque aliā armātūrā
praemissā trāsgressus flūmen, ut quōsque trādūxerat
450 ita in aciē locābat: Gallōs Hispanōsque equitēs prope

summa imperiī = ūni-
versum imperium

cōsiliū nōn probāre
magis quam (: nec vērō)
nōn adiuvāre poterat

eās cōpiās quās...

extrēmī : in extrēmā parte
locātū

prīma aciēs = prīma aciēi
pars

media pugna : media aciēs
Cn. Servilius Geminus
(cōs. annō 217 a. C.)

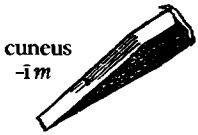
proelium Cannēse

utraque cornua = utrum-
que cornū
inter-pōnere hīs (*dat*)
= inter hōs pōnere

Maharbal-alis *m*

Māgō -ōnis *m*

prōcursum *est* ab auxiliīs
= auxiliā prōcurrerunt

claudēbant : obstābant
dē-trahere

magnā (ex) parte
ācrius quam diūtius =
ācritermagis quam diū
(: nōndiū, sed ācriterm)

cōn-stāre = firmē stāre
im-pellere = pellere

prō-minēre = ēminēre

frōns = prīma aciēs

dedit : fēcit

ir-ruere < in-ruere

āla = cornū

hinc : hācdē causā, itaque

rīpam laevō in cornū adversus Rōmānum equitātum;
dextrum cornū Numidīs equitibus datum; media aciēs
peditibus firmāta ita ut Āfrōrum utraque cornua essent,
interpōnerentur hīs mediū Gallī atque Hispānī. Nume-
rus omnium peditum quī tum stetēre in aciē mīlium fuit 455
quadrāgintā, decem equitum. Ducēs cornibus prae-
erant, sinistrō Hasdrubal, dextrō Maharbal; mediam
aciem Hannibal ipse cum frātre Māgōne tenuit.

Clāmōre sublātō prōcursum ab auxiliīs et pugna levi- 47
bus prīmum armīs commissa. Deinde equitum Gallō- 460
rum Hispānōrumque laevum cornū cum dextrō Rō-
mānō concurrat, minimē equestris mōre pugnae: fronti-
bus enim adversīs concurrendum erat, quia hinc amnis,
hinc peditum aciēs claudēbant. Stantibus postrēmō
equīs vir virum amplexus dētrahēbat equō! Pedestre 465
magnā iam ex parte certāmen factum erat; ācrius tamen
quam diūtius pugnātum est, pulsīque Rōmānī equitēs
terga vertunt.

Sub equestris finem certāminis coorta est peditum
pugna, prīmō et vīribus et animīs pār, dum cōstābant 470
ordinēs Gallīs Hispānīsque. Tandem Rōmānī impulere
hostium cuneum ā ceterā prōminentem aciē. Quī cu-
neus ut pulsus aequāvit frontem prīmum, dein cēdendō
etiam sinum in mediō dedit, Āfrī circā iam cornua fēce-
rant irruentibusque incautē in medium Rōmānīs cir- 475
cumdedere ālās, mox cornua extendendō clausere et ab
tergō hostēs. Hinc Rōmānī, dēfūctī nēquīquam proe-

liō ūnō, omissis Gallis Hispānisque, quōrum terga ceciderant, adversus Āfrōs integram pugnam ineunt, nōn
 480 tantum eō inīquam quod inclūsī adversus circumfūsōs, sed etiam quod fessī cum recentibus pugnābant.

49 Paulus, quamquam primō statim proeliō fundā graviter ictus fuerat, tamen et occurrit saepe Hannibalī et aliquot locīs proelium restituit, prōtegentibus eum
 485 equitibus Rōmānīs, omissis postrēmō equīs, quia cōnsulem et ad regendum equum vīrēs dēficiēbant. Equitum pedestre proelium — iam haud dubiā hostium victōriā — fuit, cum victī morī in vestigiō mālrent quam fugere, victōrēs trucidārent quōs pellere nōn poterant.

490 Pepulērunt tamen iam paucōs superantēs et labōre ac vulneribus fessōs.

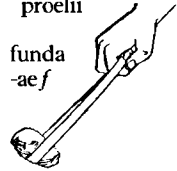
Cn. Lentulus tribūnus militum, cum praetervehēns equō sedentem in saxō cruōre opplētum cōnsulem vīdisset, “L. Aemilī” inquit, “quem ūnum īnsontem culpae clādis hodiernae deī respicere dēbent, cape hunc
 495 equum, dum et tibi vīrium aliquid superest et comes ego tē tollere possum ac prōtegere. Nē fūnestam hanc pugnam morte cōnsulis fēceris! Etiam sine hōc lacrimārum satis lūctūsque est.” Ad ea cōsul: “Tū quidem,
 500 Cn. Cornēlī, macte virtūte estō! Sed cavē frūstrā miserandō exiguum tempus ē manibus hostium ēvādendī absūmās! Abī, nūntiā patribus ‘urbem Rōmānam mūniant ac, priusquam victor hostis adveniat, praesidiīs firment!’ Mē in hāc strāge militum meōrum patere expī-

omissis : relictis

in-īquus = impār

recēns -entis = novus
 atque integer
 primō proeliō = initiō
 proeliī

funda
 -ae f

(vīrēs) eum dēficiunt
 = ei dēsunt

in vestigiō : in locō
 ubi stābant
 quōs : eōs quōs

superāre = superesse

Cn. *Cornēlius* Lentulus
 praeter-vehēns =
 praeter-vectus
 op-plēre-ēvisse-ētum =
 complēre et operire
 īnsōns culpae (*gen*)
 = sine culpa

fūnestus -a -um (< fūnus)
 = tristissimus

satis lacrimārum

macte virtūte estō! = grātulor tibi dē virtūte,
 bene facis
 cavē tempus absūmās =
 cavē *nē* t. absūmās
 (: nōli t. absūmere)
 ut urbem mūniant

patere mē expīrāre! =
 sine mē expīrāre!

ob-ruere -uisse -utum =
operire (rē sup̄ra in-
iectā)

mūnimentum -ī n = mū-
nitiō (mūrus, vāllum)
cōsul alter : Varrō

quaestor -ōris m = ma-
gistrātus quī in bellō
ducem adiuvat
cōsulāris -is m = quī
cōsul fuit
praetōrius -ī m = quī
praetor fuit

Cannēnsis -e < Cannae
Alliēnsis -e < Allia (ad
eum fluvium Rōmānā
Gallis victi sunt annō
390 a. C.)

per-fungī = dēfungī

cessandum esse

rāre!” Haec eōs agentēs prius turba fugientium cīvium, 505
deinde hostēs oppressere. Cōsulem ignōrantēs quis
esset obruere tēlis; Lentulum in tumultū abripuit
equus. Tum undique effūsē fugiunt.

Septem mīlia hominū in minōra castra, decem in
māiōra, duo fermē in vīcum ipsum Cannās perfūgērunt, 510
quī extemplō ab equitibus, nūllō mūnimentō tegente
vīcum, circumventī sunt. Cōsul alter cum quīnquā-
gintā ferē equitibus Venusiam perfūgit.

Quadrāgintā quīnque mīlia quīngentī peditēs, duo
mīlia septingentī equitēs caesī dīcuntur; in hīs ambō 515
cōsulum quaestōrēs et ūndētrīgintā tribūnī mīlitum,
cōsulārēs quīdam praetōriūque (inter eōs Cn. Servī-
lium Geminum et M. Minucium numerant, quī magis-
ter equitum priōre annō fuerat), octōgintā praetereā
senātōrēs. Capta eō proeliō tria mīlia peditum et equitēs 520
mīlle et quīngentī dīcuntur.

Haec est pugna Cannēnsis, Alliēnsī clādī nōbilitāte 50
pār, cēterum strāge exercitūs gravior foediorque. Fuga
namque ad Alliam exercitum servāvīt — ad Cannās fu-
gientem cōsulem vix quīnquāgintā secūtī sunt, alterius 525
morientis prope tōtus exercitus fuit.

Hannibalī victōrī cum cēterī circumfūsī grātulārentur 51
suādērentque ut, tantō perfūctus bellō, quiētem et ipse
sibi sūmeret et fessīs daret mīlitibus, Maharbal, prae-
fectus equitum, minimē cessandum ratus, “Immō, ut 530
quid hāc pugnā sit āctum sciās: diē quīntō” inquit “vic-

tor in Capitōliō epulāberis! Sequere! Cum equite — ut prius vēnisse quam ventūrum sciant — praecēdam.”

Hannibalī nimis laeta rēs est vīsa māiorque quam ut
535 eam statim capere animō posset. Itaque ‘voluntātem sē laudāre Maharbalis’ ait, ‘ad cōnsilium pēnsandum temporis opus esse.’ Tum Maharbal: “Nōn omnia nīmīrum eīdem dī dedēre. Vincere scīs, Hannibal — victōriā ūī nescīs!”

540 Mora eius diēi satis crēditur salūtī fuisse urbī atque imperiō.

Posterō diē ubi primum illūxit, ad spolia legenda foedamque etiam hostibus spectandam strāgem exeunt.

52 Spoliīs ad multum diēi lēctīs, Hannibal ad minōra dūcit
545 castra oppugnanda, et omnium primum ā flūmine eōs exclūdit. Cēterum — omnibus labōre, vigiliīs, vulneribus etiam fessīs — mātūrior ipsius spē dēditio est facta: in castra hostēs accēpērunt trāditiq̄ue in cūstōdiam omnēs sunt.

550 Dum ibi tempus teritur, intereā cum ex māiōribus castrīs ad quattuor mīlia hominum et ducentī equitēs — aliī agmine, aliī pālātū per agrōs — Canusium perfūgisent, castra ipsa ab sauciīs timidīsque trādita hostī.

Eōs quī Canusium perfūgerant mulier Āpula nōmine
555 Būsa, genere clāra ac dīvitiīs, frūmentō, veste, viaticō
53 etiam iūvit. Cēterum cum ibi tribūnī militum quattuor essent, Fabius Māximus dē legiōne primā (cuius pater priōre annō dictātor fuerat) et dē legiōne secundā L.

epulāri (< epulae)
= cēnāre
equite : equitibus
tē vēnisse
prac-cēdere ↔ sequī

animō capere = intel-
legere
pēnsāre = reputāre
temporis opus est =
tempore opus est

salūtī esse = salutem
afferre

ad multum diēi = ad
hōram sēram
legere = colligere

ex-clūdere < -claudere
mātūrus -a -um = quī
primō/sine morā/ante
tempus fit; ↔ sērus
mātūrior ipsius spē:
mātūrior quam ipse
spērāverat

ad IV = circiter IV

pālārī = errāre

Āpulus -a -um = ex
Āpuliā
viaticum -īn = pecūnia ad
viam (: iter) necessariā

Q. Fabius Māximus (cōs.
annō 213 a. C.)

aedilis-is *m* = magistrātus
quī viās, aedificia pū-
blica ac lūdōs cūrat

dē-ferre = mandāre

speciēs exercitūs : quod
vidētur exercitus esse
reliquiae-ārum *f* = quod
reliquum est

tantum pavōris = tantus
pavor

āmissi esse

ob-ruere : opprimere

P. Fūrius Philus (cōs.
annō 223 a. C.)

C. Terentiō Varrōne

Pūblicius Bibulus et P. Cornēlius Scīpiō et dē legiōne
tertiā Ap. Claudius Pulcher (quī proximē aedilis fue- 560
rat), omnium cōsēnsū ad P. Scīpiōnem admodum adu-
lēscēntem et ad Ap. Claudium summa imperiī dēlāta
est.

Eō tempore quō haec Canusiī agēbantur, Venusiam 54
ad cōsulem ad quattuor mīlia et quīngentī peditēs 565
equitēsque, quī sparsī fugā per agrōs fuerant, pervē-
nēre. Varrō Canusium cōpiās trādūxit. Et iam aliqua
speciēs cōsulāris exercitūs erat.

Rōmam nē hās quidem reliquiās superesse cīvium
sociōrumque, sed ‘dēlētās omnēs cōpiās’ allātum fuerat. 570
Numquam — salvā urbe — tantum pavōris tumultūs-
que intrā moenia Rōmāna fuit. Cōsule exercitūque ad
Trasumennum priōre annō āmissō, ‘cum duōbus cōn-
sulibus duo cōsulārēs exercitūs āmissi’ nūntiābantur
‘nec ūlla iam castra Rōmāna nec ducem nec mīlitem 575
esse! Hannibalis Āpūliam, Samnium ac iam prope
tōtam Italiam factam.’ Nulla profectō alia gēns tantā
mōle clādis nōn obruta esset!

P. Fūrius Philus et M. Pompōnius praetōrēs senātum 55
in cūriam Hostīliam vocāvērunt, ut dē urbis cūstōdiā 580
cōnsulerent; neque enim dubitābant, dēlētīs exerciti-
bus, hostem ad oppugnandam Rōmam ventūrum.

Tum dēmum litterae ā C. Terentiō cōsule allātae 56
sunt: ‘L. Aemilium cōsulem exercitumque caesum;
sēsē Canusiī esse, reliquiās tantae clādis velut ex naufra- 585

giō colligentem; ad decem mīlia mīlitum fermē esse;
Poenum sedēre ad Cannās.’

57 Litterīs cōsulis lēctīs cēnsuēre patrēs ‘praetōrem M.
Claudium, quī classī ad Ōstiam stantī praecesset, Canu-
590 sium ad exercitum mittendum scribendumque cōsulī
ut, cum praetōrī exercitum trādidisset, Rōmam venī-
ret.’

Māgō nūntius victōriae

[*Ex librō XXIII*]

1 Hannibal post Cannēnsem pugnam cōnfestim ex
Āpūliā in Samnium mōverat. Māgōnem regiōnis eius
urbēs dēficientēs ab Rōmānīs accipere iubet, ipse per
agrum Campānum mare Īferum petit, oppugnātūrus
Neāpolim, ut urbem maritimam habēret. Ab urbe op-
600 pugnantā Poenum absterruēre cōnspecta moenia.

2 Inde Capuam flectit iter...

7 Lēgātī ad Hannibalem vērunt pācemque cum eō
condiciōnibus fēcērunt ‘ut suae lēgēs, suī magistrātūs
Capuae essent.’

605 Hannibal ingressus urbem senātum extemplō postu-
lat; precantibus inde prīmōribus Campānōrum ‘nē quid
eō diē sēriae rei gereret, diemque ut ipse, adventū suō
fēstum, laetus ac libēns celebrāret’, vīsēdā urbe mag-
10 nam partem diēi cōnsūmpsit. Posterō diē senātus fre-
610 quēns datus Hannibalī; ubi prīma eius ōrātiō perblanda
ac benigna fuit, quā grātiās ēgit Campānīs ‘quod amīci-

M. Claudium *Mārcellum*
mittendum *esse*

movēre : castra movēre

Neāpolis -is *f*(acc -im,
abl -ī)
abs-terrēre = dēterrēre

hīs condiciōnibus
suae : propriae

Campānī-ōrum *m*: cīvēs
Capuae

libēns -entis (< libēre)
↔ invītus
(diem) celebrāre =
fēstum habēre
vīsēdā urbe : in v. u.
prīma ōrātiō = prīma
pars ōrātiōnis
per-blandus -a -um

praepōnere = praeferre
pollicitus *est*

Āpuli -ōrum *m*: incolae
Āpūliae

expōnere = nārrāre
suprā : plūrēs quam

duōs : Flāminium et Pau-
lum; alterum, alterum:
P. Scipionem, Varrōnem

acervus
-ī *m*

vērū esse = rēctum
esse, oportēre
grātēs *fplacc* = grātiās

ad fidem rērum : ut rēbus
cōnfiderent (rēs vērās
esse crēderent)
mētīrī = modum statuere
numerandō
dimidium = dīmīdia pars
ex-plēre -ēvisse -ētum
auctor esse = trādere
ānulus aureus est insigne
equitīs Rōmāni

aciēs : proelia

supplēmentum -ī *n* = mī-
litēs ad numerum sup-
plendum

tiam suam Rōmānae societātī praeposuisent', et inter
cētera magnifica prōmissa pollicitus 'brevī caput Italiae
omnī Capuam fore!'

Dum haec in Italiā geruntur, nūntius victōriae ad 11
Cannās Carthāginem vēnerat Māgō, Hamilcaris filius,
nōn ex ipsā aciē ā frātre missus, sed retentus aliquot
diēs in recipiendīs civitatibus Bruttiorum Āpulōrumque
quae dēficiēbant. Is, cum eī senātus datus esset, rēs
gestās in Italiā ā frātre expōnit: 'Cum sex imperātōribus 620
eum aciē cōnflīxisse; occīdisse suprā ducenta mīlia hos-
tium, suprā quīnquāgintā mīlia cēpisse. Ex quattuor
cōnsulibus duōs occīdisse, ex duōbus saucium alterum,
alterum tōtō āmissō exercitū vix cum quīnquāgintā ho-
minibus effūgisse. Bruttios Āpulōsque, partem Samnī- 625
tium ac Lūcānōrum dēfēcisse ad Poenōs. Capuam Han-
nibalī sē trādīdisse. Prō hīs tantīs totque victōriīs vērū
esse grātēs deīs immortalibus agī habēri que!'

Ad fidem deinde tam laetarum rērum effundī in vesti- 12
bulō cūriae iussit ānulōs aureōs, quī tantus acervus fuit 630
ut mētientibus dīmīdium suprā trēs modiōs explēvisse
sint quīdam auctōrēs. Adīēcit deinde verbīs 'nēminem
nisi equitem id gerere insigne'. Summa fuit ōrātiōnis:
'omnī ope iuvandum Hannibalem esse, procul enim ab
domō mīlitiam esse in mediā hostium terrā; magnam 635
vim frūmentī pecūniaeque absūmī, et tot aciēs victōris
etiam cōpiās parte aliquā minuisse; mittendum igitur
supplēmentum esse, mittendam in stipendium pecū-

640 niam frūmentumque tam bene meritīs dē nōmine Pū-
nicō mīlitibus.’

Secundum haec dicta Māgōnis laetīs omnibus, Himilcō, vir factiōnis Barcīnae, locum Hannōnis increpandī esse ratus, “Quid est, Hannō?” inquit, “Etiam nunc paenitet tē bellī susceptū adversus Rōmānōs? Iubē
645 dēdī Hannibalem! Vetā in tam prosperīs rēbus grātēs deīs immortālibus agī! Audiāmus Rōmānum senātorem in Carthāginiēnsium cūriā!”

Tum Hannō “Respondeam” inquit “Himilcōnī nōn dēsiisse paenitēre mē bellī neque dēsītūrum ante invic-
650 tum vestrum imperātorem incūsāre quam finitum ali-
quā tolerābilī condiciōne bellum vīderō. Itaque ista quae modo Māgō iactāvit Himilcōnī cēterisque Hannibalī satellitibus iam laeta sunt — mihi possunt laeta esse, quia rēs bellō bene gestae, sī volumus fortunā ūtī,
655 pācem nōbīs aequiōrem dabunt; nam sī praetermittimus hoc tempus, quō magis dare quam accipere possumus vidērī pācem, vereor nē haec quoque laetitia vāna ēvādat. Quae tamen nunc quoque quālis est? ‘Occidī exercitūs hostium: mittite mīlitēs mihi!’ Quid aliud ro-
660 gārēs, sī essēs victus? ‘Hostium cēpī bīna castra — prae-
dae vidēlicet plēna et commeātuum —: frūmentum et pecūniā date!’ Quid aliud, sī spoliātus, sī exūtus castriīs essēs, peterēs? Et nē omnia ipse mīrer (mihi quoque enim, quoniam respondi Himilcōnī, interrogāre iūs
665 fāsque est), velim seu Himilcō seu Māgō respondeat,

nōmen Pūnicum = populus Carthāginiēnsis

locus: occāsiō

respondeam = respondēbō sī licet
nōn dēsiit paenitēre mē bellī = adhūc paenitet mē bellī
mē dēsītūrum esse ante quam... vīderō
tolerābilis-e = tolerandus

satelles -itis m = comes perpetuus et dēfēnsor

quae: haec laetitia ‘Occidī...’: Hannō Hannibalē loquentem facit

vidē-licet (< vidēre + licet) = scilicet commeātus -ūs m = frūmentum, cibus
ex-uere -uisse -ūtum: aliquem rē e. = alicui rem adimere

velim = volō sī licet ut H. seu M. respondeat

ec-quis = num quis/quī

homō ex xxxv tribubus :
civis Rōmānus

quid animōrum : quōs
animōs
sē nescīre
facile scītū est = facile
scīri potest
ec-quōs = num quōs

ec-quam = num quam

quā diē = quō diē (: eō
diē quō)

senatūs cōsultum -īn =
quod in senātū dēcrē-
tum est

Cn. et P. Scīpiōnēs: Cn.
Scīpiō et P. Scīpiō,
frātrēs
Hasdrubal: frāter Hanni-
balis
[annō 215 a. C.]

M. Claudius Mārcellus

Philippus, rēx Macedo-
niae (annīs 221–179
a. C.)

prīmum: ecquis Latīnī nōminis populus dēfēcerit ad
nōs? deinde: ecquis homō ex quīnque et trīgintā tribu-
bus ad Hannibalem trānsfūgerit?” Cum utrumque
Māgō negāset, “Hostium quidem ergō” inquit “adhūc
nimis multum superest. Sed multitudō ea quid animō- 670
rum quidve speī habeat, scīre velim.” Cum id nescīre 13
Māgō dīceret, “Nihil facilius scītū est” inquit, “Ecquōs
lēgātōs ad Hannibalem Rōmānī mīsērunt dē pāce?
Ecquam dēnique mentiōnem pācis Rōmae factam esse
allātum ad vōs est?” Cum id quoque negāset, “Bellum 675
igitur” inquit “tam integrum habēmus quam habuimus
quā diē Hannibal in Italiam est trānsgressus!”

Haud multōs mōvit Hannōnis ōrātiō. Itaque ingentī
cōnsēnsū fit senātūs cōsultum ut Hannibalī quattuor
mīlia Numidārum in supplēmentum mitterentur et qua- 680
drāgintā elephantū et argentū talenta quīngenta.

Mārcellus et Scīpiō

[*Ex Periochā librī XXIII:*]

Cn. et P. Scīpiōnēs in Hispāniā Hasdrubalem vicē-
runt et Hispāniam suam fēcērunt. 685

Tib. Semprōnius Gracchus cōs. Campānōs cecīdit.

Claudius Mārcellus praetor Hannibalis exercitum ad
Nōlam proeliō fūdīt et vīcit, prīmusque tot clādibus
fessīs Rōmānīs meliōrem spem bellī dedit.

Inter Philippum, Macedoniae rēgem, et Hannibalem 690
societās iūncta est.

<p>Exercitus Hannibalis per hiberna ita luxuriātus est ut corporis animīque vīribus ēnervārētur.</p>	<p>luxuriārī = in luxū vivere ē-nervāre = invalidum facere</p>
<p>[<i>Ex Periochā librī XXIV:</i>]</p>	
<p>695 Tib. Semprōnius Gracchus prōcōsul prosperē adversus Poenōs ad Beneventum pugnāvīt servōrum mākīmē operā, quōs liberōs esse iussit.</p>	<p>prō-cōsul -is m = quī annō post cōsulātum prōvinciam administrat vel exercitū imperat</p>
<p>Claudius Mārcellus cōs. in Siciliā, quae prope tōta ad Poenōs dēfēcerat, Syrācūsās obsēdit.</p>	<p>[annō 214 a. C.] dē-ficere -fēcisse -fectum</p>
<p>700 Philippō Macedonum rēgī bellum indictum est, quī ad Apollōniam nocturnō bellō oppressus fugātusque in Macedoniam cum prope inermī exercitū profūgit.</p>	<p><i>Bellum Macedonicum I</i> Apollōnia -ae f: oppidum Illyrici</p>
<p>[<i>Ex Periochā librī XXV:</i>]</p>	
<p>705 P. Cornēlius Scīpiō, postea Āfricānus, ante annōs aedilis factus.</p>	<p>annōs : aetātem lēgitimam (XXXVI annōs) cōs., pl cōss. [annō 212 a. C.]</p>
<p>Capua obsessa est ā Q. Fulviō et Ap. Claudiō cōss.</p>	
<p>Claudius Mārcellus Syrācūsās expugnāvīt tertiō annō et ingentem virum gessit. In eō tumultū captae urbis Archimēdēs, intentus fōrmis quās in pulvere dēscripserat, interfectus est.</p>	<p>[annō 211 a. C.] gerere = agere, sē ostendere Archimēdēs -is m: Syrācūsānus doctissimus dē-scribere</p>
<p>710</p>	
<p>P. et Cn. Scīpiōnēs in Hispāniā tot rērum fēliciter gestārum trīstem exitum tulērunt, prope cum tōtis exercitibus caesi annō octāvō quam in Hispāniam iērunt.</p>	<p>quam : postquam</p>
<p>[<i>Ex Periochā librī XXVI:</i>]</p>	
<p>715 Hannibal ad tertium lapidem ab urbe Rōmā super Aniēnem castra posuit. Ipse cum duōbus milibus equitum ūsque ad ipsam Capēnam portam, ut situm urbis explōrāret, obequitāvīt.</p>	<p>lapis : miliārium ob-equitāre = equō vehī (ad)</p>

prōcōs. = prōcōnsul,
pl prōcōss.
mortem sibi cōnsciscere
= sē interficere

pālus -ī m = stipes
secūrī ferīre : capite
pūnīre
Campānis parcere

lēge : secundum lēgem

Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior
imperium = iūs imperā-
tōris

pro-fitēri -fessum
(<-fatēri) = publicē
dicere, prōmittere

[annō 209 a. C.]

[annō 208 a. C.]

speculārī = explōrāre

Baecula -ae f: civitās
Hispāniae

trān-scendere -disse =
scandendō trānsīre

caesus: ad *Metaurum*
flūmen annō 207 a.C.
ductus -ūs m < dūcere

pālus -ī m

Capua capta est ā Q. Fulviō et Appiō Claudiō prō-
cōss. Prīncipēs Campānōrum venēnō sibi mortem cōn- 720
scīvērunt. Cum senātus Campānōrum alligātus esset ad
pālōs ut secūrī ferīrētur, Q. Fulvius prōcōs. litterās ā
senātū missās, quibus iubēbātur parcere, antequam le-
geret in sinū posuit, et lēge agī iussit et supplicium
perēgit. 725

Cum comitiīs apud populum quaererētur ‘cui mandā-
rētur Hispāniārum imperium?’ nullō id volente susci-
pere, P. Scīpiō, P. filius eius quī in Hispāniā ceciderat,
professus est ‘sē itūrum’, et suffrāgiō populī cōnsensū-
que omnium missus Novam Carthāginem expugnāvit, 730
cum habēret annōs vīginti quattuor.

[*Ex Periochā librī XXVII.*:]

M. Claudius Mārcellus T. Quīnctius Crispīnus cōss.
speculandī causā prōgressī ē castrīs insidiīs ab Han-
nibale circumventū sunt; Mārcellus occīsus, Crispīnus 735
fūgit.

In Hispāniā ad Baeculam Scīpiō cum Hasdrubale
cōnflīxit et vīcit.

Hasdrubal, quī cum exercitū novō Alpēs trāscende-
rat, ut sē Hannibalī iungeret, cum milibus hominum 740
quīnquāgintā sex caesus est M. Līvii cōs. ductū, sed
nōn minōre operā Claudiū Nerōnis cōs., quī, cum Han-
nibalī oppositus esset, relictīs castrīs ita ut hostem falle-
ret, cum ēlēctā manū profectus Hasdrubalem circum-
vēnerat. 745

[*Ex Periochā librī XXVIII:*]

P. Scīpiō in Hispāniā cum Poenīs dēbellāvit quārtō
decimō annō eius bellī; et ā Tarracōne in Āfricam ad
Syphācem, rēgem Massylōrum, trānsvectus, foedus
750 cum eō iūnxit. Et amicitīā factā cum Masinissā, rēge
Numidārum (quī illī auxiliū 'sī in Āfricam trāiēcisset'
pollicēbātur), Rōmam reversus cōsulque creātus.

[*Ex Periochā librī XXIX*]

Scīpiō in Āfricam trāiēcit.

755 Syphāx, acceptā in mātirimōnium filiā Hasdrubalis
Gisgōnis, amicitiam quam cum Scīpiōne iūxerat re-
nūtiāvit.

Scīpiō adventū Hasdrubalis et Syphācis, quī prope
cum centum milibus armātōrum vēnerant, ab obsidiōne
760 Uticae dēpulsus hiberna commūniit.

Lūstrum ā cēnsōribus conditum est: cēnsa sunt cī-
vium capita ducenta quattuordecim milia.

[*Ex Periochā librī XXX:*]

Scīpiō in Āfricā Carthāginiēnsēs et Syphācem, Numi-
765 diae rēgem, Hasdrubalemque plūribus proeliis vīcit,
adiuvante Masinissā; bīna hostium castra expugnāvit,
in quibus quadrāgintā milia hominum ferrō ignique
cōsūmpta sunt. Syphācem per C. Laelium et Masinis-
sam cēpit. Masinissa Sophonisbam, uxōrem Syphācis,
770 filiā Hasdrubalis, captam statim adamāvit, et nūptiis
factis uxōrem habuit; castigātus ā Scīpiōne, venēnum eī
mīsit, quō illa haustō dēcessit. Effectumque est multīs

[annō 206 a. C.]
dē-bellāre = bellandī
finem facere
Tarracō-ōnisf: civitās
Hispāniae
Syphāx-ācis m
trāns-vehere

reversus est = revertit

[annō 204 a. C.]

Hasdrubal, Gisgōnis
filius: dux Carthā-
giniēnsium
re-nūtiāre = revocāre,
tollere

Utica-ae f: civitās Āfricae
maritima
-iit = -iit

CCXIV (214 000)

[annō 203 a. C.]

Numidia-ae f: terra
Numidārum

(C. Laelius: cōs. annō
190 a. C.)

ad-amāre = amāre in-
cipere
castigāre = reprehendere

haurire-sisse-stum
= bibere

Scīpiōnis victōriīs ut Carthāginiēnsēs in dēspērātiōnem
āctū Hannibalem revocārent.

Māgō, bellō quō in agrō Īnsubrum cum Rōmānīs 775
cōnflīxerat vulnerātus, dum in Āfricam per lēgātōs re-
vocātus revertitur, ex vulnere mortuus est.

reditus -ūs *m* < redire

Reditus Hannibalis atque clādēs

nihil rei : nūlla rēs, nihil

[*Ex librō XXX:*]

frendere = dentēs movēre
(obīram)
(ā lacrimīs) temperāre =
abstinēre
(mandātum) ē-dere =
ēloquī, nūntiāre

Nihil ultrā rei in Italiā ab Hannibale gestum. Nam ad 19
eum quoque lēgātī ab Carthāgine revocantēs in Āfricam
iīs forte diēbus quibus ad Māgōnem vēnērunt. Fren- 20
dēns gemēnsque ac vix lacrimīs temperāns dicitur lēgā-
tōrum verba audiisse. Postquam ēdita sunt mandāta
“Vicit ergō Hannibalem” inquit “nōn populus Rōmānus 785
totiēs caesus fugātusque, sed senātus Carthāginiēnsis
obtrectātiōne atque invidiā. Neque hāc dēfōrmitāte re-
ditūs meī tam P. Scīpiō exsultābit atque efferet sēsē
quam Hannō, quī domum nostram, quandō aliā rē nōn
potuit, ruīnā Carthāginis oppressit!” 790

obtrectātiō -ōnis *f*
< obtrectāre
dēfōrmitās -ātis *f*
= foeditās
ex-sultāre = ovāre
sē efferre = superbus fierī
domum : gentem

ferunt = narrant

Rārō quemquam alium patriam exsilī causā relin-
quentem tam maestum abiisse ferunt quam Hanniba-
lem hostium terrā excēdentem; respexisse saepe Italiae
lītora, et deōs hominēsque accūsantem in sē quoque ac
suum ipsius caput exsecrātum, quod nōn cruentum ab 795
Cannēnsī victōriā militem Rōmam dūxisset: ‘Scīpiōnem
ire ad Carthāginem ausum, quī cōsul hostem Poenum
in Italiā nōn vīdisset — sē, centum milibus armātōrum

ex-secrātum esse (= poe-
nās deōrum optāvisse)

Scīpiōnem ausum esse

ad Trasumennum, ad Cannās caesis, circā Casilinum
800 Cūmāsque et Nōlam cōsensuisse!’ Haec accūsāns que-
rēnsque ex diūtīnā possessiōne Italiae est detractus.

[*Ex Periochā librī XXX:*]

Annō sextō decimō Italiā dēcēdēns in Āfricam trāiē-
cit, temptāvitque per colloquium pācem cum Scīpiōne
805 compōnere, et cum dē condiōnibus pācis nōn convē-
nisset, aciē victus est.

[*Ex librō XXX:*]

35 Carthāginiēnsium sociōrumque caesa eō diē suprā vī-
gintū mīlia; pār fermē numerus captus cum signīs mīli-
810 tāribus centum trīgintā duōbus, elephantīs ūndecim.
Victōrēs ad mille et quīngentī cecidēre.

Hannibal cum paucīs equitibus inter tumultum elāp-
sus Hadrūmētum perfūgit, omnia et ante aciem et in
proeliō, priusquam excēderet pugnā, expertus. Accītus-
815 que inde Carthāginem sextō ac tricēsimo post annō
quam puer inde profectus erat, fassus in cūriā est ‘nōn
proeliō modo sē, sed bellō victum, nec spem salūtis
alibī quam in pāce impetrandā esse.’

36 Tum lēgātī trīgintā ab Carthāgine ad Scīpiōnem vēnē-
820 runt. In cōnsiliō, quamquam iūsta īra omnēs ad dēlen-
dam stimulābat Carthāginem, tamen — cum et quanta
rēs esset et quam longī temporis obsidiō tam mūnītae et
tam validae urbis reputārent — ad pācem omnium ani-
37 mī versī sunt. Posterō diē revocātīs lēgātīs condiōnēs
825 pācis dictae, ut liberī lēgibus suis vīverent: ‘quās urbēs

possessiō -ōnis *f*
< possidēre

pācem compōnere = ex
compositō p. facere

victus est: apud *Zamam*
oppidum annō 202 a. C.

aciem: proelium
omnia expertus (= cōnā-
tus)

‘sē nōn modo proeliō, sed
etiam bellō victum esse’

al-ibī = aliō locō

cōnsilium (militāre) =
concilium in quō dē rē
militārī cōnsulitur
quanta: quam difficilis

quās urbēs: eās urbēs
quās

perfuga -*aem* = mīles qui
ad hostēs perfūgit/trāns-
fūgit
servōs fugitivōs
(nāvīs) tri-rēmīs = quae
ternōs rēmōs habet

talentum = -*ōrum*

pēnsiō -ōnis *f* = pecūnia
solvenda
obses -idis *m/f* = homō
nōbilis qui victōri hostī
pignus trāditur nē pāx
violētur
dis-serere = variās sen-
tentiās dicere

indūtiaē -ārum *f* = tempus
quō bellō abstinētur

aliō *adv* = in alium locum

quibus condiōnibus
= iis condiōnibus
quibus

lēgēs = condiōnēs

Scipiō iussit

quīdam : quīdam
scriptōrēs
lūgubris -*e* (< lūgēre)
= fūnestus

quōsque agrōs ante bellum tenuissent, tenērent; perfu-
gās fugitivōsque et captivōs omnēs redderent Rōmānīs,
et nāvēs rōstrātās praeter decem trirēmēs trāderent ele-
phantōsque quōs habērent domitōs neque domārent
aliōs; bellum nēve in Āfricā nēve extrā Āfricam iniussū 830
populī Rōmānī gererent; Masinissae rēs redderent foe-
dusque cum eō facerent; decem mīlia talentum argentī
discripta pēnsiōnibus aequīs in annōs quīnquāgintā sol-
verent; obsidēs centum darent.'

Hās condiōnēs lēgātī cum domum referre iussī in 835
cōntiōne ēderent, Hannibal dē pāce multīs verbīs dis-
seruit, 'quam nec iniqua et necessariā esset.'

Postquam rediērunt ad Scipiōnem lēgātī, indūtiaē Car- 38
thāginiēnsibus datae in trēs mēnsēs. Additum 'nē per
indūtiarum tempus aliō usquam quam Rōmam mitte- 840
rent lēgātōs.'

Lēgātī ex Āfricā Rōmānī simul Carthāginiēnsēsque 40
cum vēnissent Rōmam, senātus dēcrēvit 'ut P. Scipiō 43
pācem cum populō Carthāginiēnsī quibus condiōni-
bus ei vidērētur faceret.' 845

Dīmissī ab Romā Carthāginiēnsēs, cum in Āfricam
vēnissent ad Scipiōnem, quibus ante dictum est lēgibus
pācem fēcērunt. Nāvēs longās, elephantōs, perfugās,
fugitivōs, captivōrum quattuor mīlia trādidērunt. Nā-
vēs prōvectās in altum incendiū iussit; quīngentās fuisse 850
omnis generis quae rēmīs agerentur, quīdam trādunt,
quārum cōspectum repente incendium 'tam lūgubre

fuisse Poenīs quam sī ipsa Carthāgō ārdēret.’

44 Annīs ante quadrāgintā pāx cum Carthāginiēnsibus
855 postrēmō facta est, Q. Lutātiō A. Mānliō cōsulibus.
Bellum initum annīs post tribus et vīgintū, P. Cornēliō
Ti. Semprōniō cōsulibus, finītum est septimō decimō
annō, Cn. Cornēliō P. Aeliō cōsulibus.

Scīpiō, pāce terrā marīque partā, exercitū in nāvēs
860 impositō, in Siciliam Lilybaeum trāiēcit. Inde per lae-
tam pāce nōn minus quam victōriā Italiam Rōmam per-
vēnit, triumphōque omnium clārissimō urbem est in-
vectus. Argentī tulit in aerārium pondō centum vīgintū
tria mīlia. Prīmus hic imperātor nōmine victae ab sē
865 gentis est nōbilitātus.

GRAMMATICA LATINA

Verbī themata

Thema dīcitur ea vocābulī pars, ut *oppid-*, *scrib-*, cui in dēclī-
nandō adiciuntur variae litterae.

870 Verbī themata sunt tria:

- (1) thema praesentis, ut *amā-*, *monē-*, *leg-*, *audī-*;
- (2) thema perfectī, ut *amāv-*, *monu-*, *lēg-*, *audīv-*;
- (3) thema supīnī, ut *amāt-*, *monit-*, *lēct-*, *audīt-*.

[annō 241 a. C.]

P. Cornēliō *Scīpiōne*

[annō 201 a. C.]

Cn. Cornēliō *Lentulō*
P. Aeliō *Paetō*

per Italiam laetam pāce

urbem : *in* urbem

pondō *librārum* CXXIII
mīlia

Scīpiōnī ‘Āfricānī’ cog-
nōmen datum est

thema -atis *n*

Vocābula nova:

praetōrium
 assēsus
 vitium
 hiberna
 oppidāni
 angulus
 ariēs
 missile
 trāgula
 oppugnātiō
 apparātus
 dēspērātiō
 exspectātiō
 praetor
 statīō
 mōmentum
 excidium
 maeror
 summa
 quīnquerēmis
 trānsitus
 vigiliae
 armātūra
 faucēs
 angustiae
 adhortātor
 victima
 calcar
 lancea
 prōpraetor
 sarmentum
 impatientia
 aditus
 aquātor
 cuneus
 funda
 mūnimentum
 quaestor
 cōsulāris
 praetōrius
 viaticum
 aedilis
 reliquiae
 grātēs
 acervus
 dimidium
 supplēmentum
 satelles

PENSVM A

Supplenda sunt themata quae dēsunt:

tegere –isse –um	colligere –isse –um
cingere –isse –um	ex-igere –isse –um
cōnfligere –isse	cōgere –isse –um
ex-stinguere –isse –um	fundere –isse –um
stringere –isse –um	re-linquere –isse –um
pingere –isse –um	con-tingere –isse –um
ē-rigere –isse –um	incendere –isse –um
augēre –isse –um	tribuere –isse –um
dē-struere –isse –um	con-currere –isse –um
laedere –isse –um	pandere –isse –um
in-vādere –isse –um	comperīre –isse –um
ē-lūdere –isse –um	ex-pellere –isse –um
sentīre –isse –um	re-sistere –isse
suādēre –isse	parere –isse –um
ex-cēdere –isse	fallere –isse –um
haerēre –isse	ē-dere –isse –um
haurīre –isse –um	dēlēre –isse –um
manēre –isse	com-plēre –isse –um
op-primere –isse –um	dē-cernere –isse –um
dē-tergēre –isse –um	crēscere –isse
re-ficere –isse –um	colere –isse –um
ad-icere –isse –um	cōnsulere –isse –um
re-cipere –isse –um	cor-ripere –isse –um
ad-imere –isse –um	torrēre –isse –um
gignere –isse –um	fungī –um
ac-cumbere –isse –um	patī –um
pallēscere –isse	ē-gredī –um
sonāre –isse	complectī –um
domāre –isse –um	orīrī –um
in-crepāre –isse	experīrī –um
cōn-scīscere –isse –um	ulcīscī –um
in-quirere –isse –um	adīpīscī –um
sepelīre –isse –um	rērī –um

PENSVM B

Hannibal puer, cum patrī — ut sē dūceret in Hispāniam, iūre iūrاندō — est ‘sē semper hostem fore Rōmānis’. Patre mortuō Hannibal — [= vix adhūc] pūbēs in Hispāniam missus est, ut militiae — et in locum patris —. Omnium — [

Post — Saguntī tantus — [

commeātus
cōnsultum
pālus
reditus
obtrectātiō
dēfōrmitās
possessiō
perfuga
trirēmis
pēnsiō
obses
indūtia
memorābilis
habilis
impeditus
tumultuārius
incautus
ūnicus
solitus
labōriōsus
equestris
perangustus
imprōvisus
cōnfertus
vagus
repēns
sōspes
callidus
recēns
fūnestus
libēns
tolerābilis
lūgubris
omittere
blandiri
trāicere
adigere
differre
nūti
adsuēscere
exsuscitāre
diripere
prōmovēre
dispōnere
excindere
intrōducere
dēnūntiāre
cōnsultāre
pervāstāre
vergere
ēmūnīre
obsistere
submovēre

quassāre
 prōcidere
 irritāre
 grātificārī
 succingere
 circumsedēre
 deposcere
 perōrāre
 assignāre
 permiscēre
 pervādere
 sortīrī
 comparāre
 obligāre
 parturīre
 succlāmāre
 circumvenīre
 patēscere
 assurgere
 circumfundere
 expedīre
 prōsternere
 nōscitāre
 depopulārī
 subdere
 āvellere
 inquirere
 exanimāre
 rescindere
 nequirere
 criminārī
 alligāre
 insidēre
 contradicere
 commūnīre
 affluere
 aquārī
 ēvehere
 interpōnere
 dētrahere
 prōminēre
 irruere
 praetervehere
 opplēre
 obruere
 perfungī
 epulārī
 praecēdere
 pēnsāre
 excludere
 pālārī
 absterrēre
 mētīrī

irruentēs inclūsī et victī sunt. Alter cōsul, quī primō proeliō — ictus erat, postrēmō tēlis — est. — [< reliquus] exercitūs Canusium perfūgērunt.

Māgō in senātū Carthāginiēnsī dixit ‘prō victōriīs dīs — [= grātias] agendās esse et — [< supplēre], pecūniam, — Hannibalī mittendum’; sed Hannō eī — et Hannibalem — est [= incūsāvit].

Hannibal revocātus dixit ‘sē — atque invidiā senātūs Carthāginiēnsis victum esse’ et sic Hannōnem — [= reprehendit]: “Nec hāc — [= foeditate] — [< redīre] meī tam P. Scipiō — [= ovābit] quam Hannō...”

Carthāginiēnsibus dēvictīs — in trēs mēnsēs datae sunt. Pāx facta est hīs lēgibus: ut — fugitīvōsque et captīvōs redderent; nāvēs longās praeter decem — trāderent; x mīlia talentum argentī et c — darent.

Quod senātus dēcrēvit senātūs — dicitur. — est quī cōsul fuit, quī praetor fuit —. — est magistrātus quī viās, aedēs, lūdōs cūrat. Novī cōsulēs dē prōvinciīs — [< sors]. Eques properāns equō —. Difficile est longitūdinem flūminis —.

Synōnyma: hostia et —; virga et —; mūnitiō et —; stīpes et —; memorandus et —; dēnsus et —; errāns et —; lūgubris et —; tolerandus et —; operam dare et —; indūcere et —; ēminere et —; dēfungī et —; cēnāre et —; dētterrēre et —; explōrāre et —; nēquāquam et —; sine periculō et —; nec adhūc et —; scilicet et —; num quis et —; aliō locō et —.

Contrāria: virtūs et —; somnus et —; invitūs et —; removēre et —; sequī et —.

PENSVM C

Quid Hannibal puer iūrāvit?

Cūr Rōmānī Poenīs bellum indixērunt?

Quōs montēs Hannibal trāscendit ut in Italiam perveniret?

Quid factum est ad lacum Trasumennum?

Quōmodo Rōmānī nūntium clādis accēpērunt?

Quōmodo Q. Fabius Māximus Hannibalī resistēbat?

Ubi Paulus et Varrō cum Hannibale cōnflīxērunt?	explēre
Cūr peditēs Rōmānī, quī Gallōs Hispānōsque impulerant,	exuere
Āfrīs resistere nōn potuērunt?	luxuriārī
Uter cōnsul eō proeliō occīsus est?	ēnervāre
Quot equitēs cōnsulem fugientem secūtī sunt?	dēscribere
Num Hannibal inde exercitum dūxit Rōmam?	profitērī
Quis nūntium victōriae Carthāginem tulit?	speculārī
Quid Māgō ā senātū Carthāginiēnsī petīvit?	trāscendere
Num omnis senātus Māgōnī assentiēbat?	trānsvehere
Quis prīmum Hannibalem vīcit in Italiā?	adamāre
Cūr Masinissa Sophonisbae uxōrī venēnum mīsit?	castīgāre
Quandō Hannibal ex Italiā revocātus est?	frendere
Ā quō Hannibal victus est in Āfricā?	exsultāre
Quid Hannibal in senātū Carthāginiēnsī fassus est?	disserere
Quibus condiōnibus pāx composita est?	vixdum
Quō cognōmine nōbilitātus est Scīpiō?	haudquāquam
	necdum
	tūtō
	sēmet
	inexplōrātō
	macte
	vidēlicet
	ecquis
	alībī

Hannibal

HANNIBAL

[Ex Cornēliū Nepōtis librō 'Dē excellentibus
ducibus exterārum gentium']

excellēns -entis
= ēgregius
exter -a -um = externus,
peregrīnus

ut populus R. superāverit:
populum Rōmānum su-
perāvisse (:superiōrem
esse)
īnfitiārī = negāre
(↔ fatērī)

ante-cēdere = praestāre,
melior esse (quam)
nātiō -ōnis f = gēns
quotiēs-cumque
con-gredi -gressum
= cōnfligere
quod nisi = nisi autem
dēbilitāre = dēbilem fa-
cere; ↔ firmāre

hērēditās -ātis f = quod
hērēdi lēgātur

animam/vitam dēponere
= mori

Hannibal, Hamilcaris filius, Karthāginiēnsis. 1

Sī vērum est — quod nēmō dubitat — ut populus Rō-
mānus omnēs gentēs virtūte superārit, nōn est īnfitian-
dum Hannibalem tantō praestitisse cēterōs imperātōres
prūdentiā quantō populus Rōmānus antecēdat fortitū- 5
dine cūctās nātiōnēs. Nam quotiēscumque cum eō
congressus est in Italiā, semper discessit superior. Quod
nisi domī civium suōrum invidiā dēbilitātus esset, Rō-
mānōs vidētur superāre potuisse. Sed multōrum obtrec-
tātiō dēvicit ūniūs virtūtem. 10

Hic autem, velut hērēditate relictum, odium pater-
num ergā Rōmānōs sic cōservāvit ut prius animam
quam id dēposuerit — quī quidem, cum patriā pulsus

esset et aliēnārum opum indigēret, numquam dēstiterit
 2 animō bellāre cum Rōmānīs. Nam — ut omittam Phi-
 lippum, quem absēns hostem reddidit Rōmānīs — om-
 nium iīs temporibus potentissimus rēx Antiochus fuit.
 Hunc tantā cupiditāte incendit bellandī ut ūsque ā Ru-
 brō marī arma cōnātus sit īferre Italiae. Ad quem cum
 20 lēgātī vēnissent Rōmānī, quī dē eius voluntāte explōrā-
 rent darentque operam cōsiliīs clandestīnīs ut Hanni-
 balem in suspīciōnem rēgī addūcerent, neque id frūstrā
 fēcissent, idque Hannibal comperisset, tempore datō
 adiit ad rēgem, eīque cum multa dē fidē suā et odiō in
 25 Rōmānōs commemorāset, hoc adiūnxit: “Pater meus”
 inquit “Hamilcar, puerulō mē, utpote nōn amplius no-
 vem annōs nātō, in Hispāniam imperātor proficiscēns
 Karthāgine Iovī Optimō Māximō hostiās immolāvit.
 Quae dīvīna rēs dum cōficiēbātur, quaesīvit ā mē ‘vel-
 30 lemne sēcum in castra proficiscī?’ Id cum libenter accē-
 pisse atque ab eō petere coepissem nē dubitāret dū-
 cere, tum ille “Faciā” inquit, “sī mihi fidem quam
 postulō dederis.” Simul mē ad āram addūxit apud quam
 sacrificāre īstituerat, eamque — cēterīs remōtīs —
 35 tenentem iūrāre iussit ‘numquam mē in amīcitiā cum
 Rōmānīs fore!’ Id ego iūs iūrandum patrī datum ūsque
 ad hanc aetātem ita cōservāvī ut nēminī dubium esse
 dēbeat quīn reliquō tempore eādem mente sim futūrus.
 Quārē, sī quid amīcē dē Rōmānīs cōgitābis, nōn imprū-
 40 denter fēcēris sī mē cēlāris; cum quidem bellum parā-

indigēre (+ *gen/abl*)
= egēre

reddere = facere

Antiochus *III*: rēx Syriae
(annīs 223–187 a. C.)

mare Rubrum: mare
circum Arabiam

operam dare = labōrāre,
cūrāre
suspīciō -ōnis *f* ↔ fidēs;
in *s. em* addūcere =
suspectum facere

puerulus -ī *m* = parvus
puer
utpote = scīlicet

nōn dubitāre (+ *īnf*)
= nōn cūctārī
fidēs = prōmissum

mē iūrāre iussit

dubium est *num...*
dubium nōn est/nēminī
dubium est *quīn...*
im-prūdēns -entis:
adv -enter
sī *id* mē cēlāveris
rem cēlāre alicquem = rem
nōn patefacere alicui

obitus -ūs *m* (< obīre)
 = mors
 suf-ficere -fēcisse -fectum
 = locō alicuius facere/
 creāre
 adeum dētulit : eī mandā-
 vit
 dēlātum : nūntiātum
 com-probāre = probāre
 minor XXV annīs nātus =
 minor quam XXV annōs
 nātus

foederātus -a -um =
 foedere iūctus

īnfāns rēpit

posteā-quam = post-
 quam
 sē-iungere = disiungere,
 dīvidere

Alpicī -ōrum *m*: incolae
 Alpiūm
 prohibēre trānsitū = p.
 eum trānsīre
 con-cidere -disse -sum
 = caedere
 eā = eā viā, ibi
 rēpere -psisse = manibus
 et genibus īre
 hāc = hāc viā, hīc

Rhodanus -ī *m*: flūmen
 Galliae
 Clastidium -ī *n*: oppidum
 Ligurum
 (armīs) dēcernere
 = pugnāre

bis, tē ipsum frūstrāberis sī nōn mē in eō p̄ncipem
 posueris.”

Hāc igitur quā dīximus aetāte cum patre in Hispā- 3
 niam profectus est, cuius post obitum, Hasdrubale im-
 perātōre suffectō, equitātū omnī praefuit. Hōc quoque 45
 interfectō, exercitus summam imperiū ad eum dētulit.
 Id Karthāginem dēlātum pūblicē comprobātum est.

Sic Hannibal, minor quīnque et vīginti annīs nātus
 imperātor factus, proximō trienniō omnēs gentēs His-
 pāniae bellō subēgit, Saguntum, foederātam civitātem, 50
 vī expugnāvit, trēs exercitūs māximōs comparāvit. Ex
 hīs ūnum in Āfricam mīsit, alterum cum Hasdrubale
 frātre in Hispāniā reliquit, tertium in Italiam sēcum
 dūxit.

Saltum P̄rēnaeum trānsiit. Quācumque iter fēcit, 55
 cum omnibus incolīs cōflīxit, nēminem nisi victum
 dīmīsit. Ad Alpēs posteāquam vēnit, quae Italiam ab
 Galliā sēiungunt, quās nēmō umquam cum exercitū
 ante eum — praeter Herculem Grāiū — trānsierat
 (quō factō is hodiē saltus ‘Grāiūs’ appellātur), Alpicōs 60
 cōnantēs prohibēre trānsitū concīdit, loca patefēcit, iti-
 nera mūnīvit, effēcit ut eā elephantus ōrnātus īre posset
 quā anteā ūnus homō inermis vix poterat rēpere. Hāc
 cōpiās trādūxit in Italiamque pervēnit.

Cōflīxerat apud Rhodanum cum P. Cornēliō Scī- 4
 piōne cōsule eumque pepulerat. Cum hōc eōdem Clas-
 tidii apud Padum dēcernit sauciumque inde ac fugātum

dīmittit. Tertiō īdem Scīpiō cum collēgā Ti. Longō
 apud Trebiam adversus eum vēnit. Cum hīs manum
 70 cōnseruit, utrōsque prōflīgāvit.

Inde per Ligurēs Appennīnum trānsiit petēns Etrū-
 riam. Hōc itinere adeō gravī morbō afficitur oculōrum
 ut posteā numquam dextrō aequē bene ūsus sit. Quā
 valētūdine cum etiamnunc premerētur lectīcāque ferrē-
 75 tur, C. Flāminium cōnsulem apud Trasumennum cum
 exercitū īnsidiīs circumventum occīdit, neque multō
 post C. Centēnium praetōrem cum dēlectā manū saltūs
 occupantem.

Hinc in Āpūliam pervēnit. Ibi obviam eī vēnērunt
 80 duo cōsulēs, C. Terentius et L. Aemilius. Utrīusque
 exercitūs ūnō proeliō fugāvit, Paulum cōnsulem occīdit
 et aliquot praetereā cōsulārēs, in hīs Cn. Servīlium
 Geminum quī superiōre annō fuerat cōsul.

Hāc pugnā pugnātā Rōmam profectus est nullō resis-
 85 tente. In propinquīs urbī montibus morātus est. Cum
 aliquot ibi diēs castra habuisset et Capuam reverterētur,
 Q. Fabius Māximus, dictātor Rōmānus, in agrō Falernō
 eī sē obiēcit. Hic, clausus locōrum angustīs, noctū sine
 ūllō dētrīmentō exercitūs sē expedīvit, Fabiōque, calli-
 90 dissimō imperātōrī, dedit verba. Namque obductā
 nocte sarmenta in cornibus iuencōrum dēligāta incen-
 dit eiusque generis multitudinem magnam dispālātā
 immīsit. Quō repentinō obiectō vīsū tantum terrōrem
 iniēcit exercitūi Rōmānōrum ut ēgredi extrā vāllum

cōn-serere -uisse -rtum:
 manum c. = proelium
 committere
 prō-flīgāre = dēvincere
 Appennīnus = Āpen-
 nīnus

aequē bene *ac sinistrō*
 (oculō)
 valētūdine : malā v.

*prō*praetōrem

occupāre = occupātum
 tenēre

rēs quae nārrantur versi-
 bus 87-97 ante proelium
 Cannēse gesta sunt

dētrīmentum -ī n
 = damnum
 expedire = liberāre
 verba dare = illūdere
 ob-dūcere: obductā nocte
 = obscūrā n.
 dē-ligāre = alligāre
 dis-pālārī = passimpālārī

visus -ūs m = vīsum

nōn ita multī = satis
paucī, aliquot
parī ac dictātōrem impe-
riō : quī pār imperium
habēbat ac dictātor
prō-dūcere

sustulit : occidit

longum est : nimis
longum est
ē-numerāre = ordine
memorāre

quam-diū = tam-diū
quam

patriam dēfēnsūm (*su-
pinum*) = ut patriam
dēfenderet

-ārat = -āverat
facultās-ātis *f* (< facilis) =
potestās; *p* opēs
impraesentiārum = in
praesēns tempus
(bellum) compōnere =
ex compositō finire
quō valentior = ut eō
(: tantō) valentior

bīduum -īn = duo diēs

īnsidiārī = īnsidiās parāre

dilēctus -ūs *m* < dī-/dē-
ligere (militēs) = cōn-
scribere
contrahere = colligere

nēmō sit ausus. Hanc post rem gestam nōn ita multīs 95
diēbus M. Minucium Rūfum, magistrum equitum parī
ac dictātōrem imperiō, dolō prōductum in proelium fu-
gāvit. Tiberium Semprōnium Gracchum, iterum cōnsu-
lem, in Lūcānīs absēns in īnsidiās inductum sustulit.
M. Claudium Mārcellum, quīnquiēs cōnsulem, apud 100
Venusiam parī modō interfēcit.

Longum est omnia ēnumerāre proelia. Quārē hoc
ūnum satis erit dictum, ex quō intellegī possit quantus
ille fuerit: quamdiū in Italiā fuit, nēmō eī in aciē restitit,
nēmō adversus eum post Cannēnsem pugnam in campō 105
castra posuit.

Hinc invictus patriam dēfēnsūm revocātus bellum 6
gessit adversus P. Scīpiōnem, filium eius quem ipse
prīmō apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertiō
apud Trebiam fugārat. Cum hōc — exhaustis iam pa- 110
triae facultātibus — cupīvit impraesentiārum bellum
compōnere, quō valentior postea congregerētur. In
colloquium convēnit, condiōnēs nōn convēnerunt.

Post id factum paucīs diēbus apud Zamam cum
eōdem cōflīxit. Pulsus (incrēdibile dictū!) bīduō et du- 115
ābus noctibus Hadrūmētum pervēnit, quod abest ab
Zamā circiter milia passuum trecenta. In hāc fugā Nu-
midae, quī simul cum eō ex aciē excesserant, īnsidiātī
sunt eī; quōs nōn solum effūgit, sed etiam ipsōs oppres-
sit. Hadrūmētī reliquōs ē fugā collēgit, novīs dilēctibus 120
paucīs diēbus multōs contrāxit.

7 Cum in apparandō ācerimē esset occupātus, Karthāginiēnsēs bellum cum Rōmānīs composuērunt. Ille nihilō sētius exercitū postea praefuit rēsque in Āfricā
 125 gessit ūsque ad P. Sulpiciū C. Aurēliū cōsulēs. Hīs enim magistrātibus lēgātī Karthāginiēnsēs Rōmam vēnērunt, quī senātūi populōque Rōmānō grātiās agerent quod cum iīs pācem fēcissent, ob eamque rem corōnā aureā eōs dōnārent simulque peterent ut obsidēs
 130 eōrum Fregellīs essent captīvīque redderentur. Hīs ex senātūs cōsultō respōsum est: ‘mūnus eōrum grātum acceptumque esse; obsidēs quō locō rogārent futūrōs; captīvōs nōn remissūrōs, quod Hannibalem, cuius operā susceptum bellum foret, inimicissimum nōminī
 135 Rōmānō, etiamnunc cum imperiō apud exercitum habērent.’

Hōc respōnsō Karthāginiēnsēs cognitō, Hannibalem domum revocārent. Hūc ut rediit, ‘rēx’ factus est, postquam imperātor fuerat annō secundō et vicēsimo. (Ut
 140 enim Rōmae cōsulēs, sic Karthāgine quotannīs annūi bīnī ‘rēgēs’ creābantur.) In eō magistrātū parī diligentīā sē Hannibal praebuit ac fuerat in bellō. Namque effēcit ex novīs vectigālibus nōn solum ut esset pecūnia quae Rōmānīs ex foedere penderētur, sed etiam superesset
 145 quae in aerariō repōnerētur.

Deinde annō post, M. Claudiō L. Fūriō cōsulibus, Rōmā lēgātī Karthāginem vēnērunt. Hōs Hannibal rātus suī exposcendī grātiā missōs, priusquam iīs senātus

sētius = minus: nihilō minus/sētius = tamen [annum 200 a. C.]

corōna
-aef

aliquem rē dōnāre = alicui rem dōnāre
 Fregellae-ārum f: civitās Latīi
 “mūnus *vestrum* grātum ... est; obsidēs quō locō rogātis erunt”
 : sē (Rōmānōs) nōn remissūrōs esse
 “captīvōs nōn remittēmus, quod Hannibalem, cuius operā susceptum bellum est, ... apud exercitum habētis”

-ārent = -āvērunt

annō XXII postquam imperātor fuerat (: factus est)

(‘rēgēs’ Pūnicē dīcuntur *sūfētēs*)
 sē praebere = sē ostendere, agere
 vectigāl-ālis n = pecūnia rei publicae solvenda (pecūniam) pendere = solvere

[annō 196 a. C.]
 M. Claudiō *Mārcellō* filiō

suī exposcendī grātiā (= causā): ut sē (Hannibalem) exposcerent

palam facere = pate-
facere

pūblicāre = pūblicum
facere
dis-icere = dīruere

Thermopylae -ārum *f*:
angustiae in mediā
Graeciā ubi Antiochus
ā Rōmānīs victus est
annō 191 a. C.

Rhodū -ōrum *m*: Rhodi
incolae

adversārius -ī *m* = quī
adversus est, hostis
suī (ipsius) militēs
quō cornū : eō cornū quō

potestātem facere =
occāsionem dare
suī *gen* : sē capiendī
cōnsiderāre = reputāre
Gortyniū -ōrum *m*
< Gortyna
prō-vidēre = praepearāre
avāritia -ae *f* < avārus

amphora
-ae *f*

plumbum -ī *n* = metal-
lum grave ac vile quod
facile mollitur

fortūnae: bona

aēneus -a -um = aereus

prōpatulum -ī *n* = locus
patēns ante domum

darētur, nāvem ascendit clam atque in Syriam ad Antio-
chum profūgit. Hāc rē palam factā, Poenī nāvēs duās, 150
quae eum comprehenderent sī possent cōsequī, mīsē-
runt, bona eius pūblicārunt, domum ā fundāmentīs
disiēcērunt, ipsum exsulem iūdicārunt.

Antiochus autem, sī tam in agendō bellō cōsiliūs eius 8
pārēre voluisset quam in suscipiendō instituerat, pro- 155
pius Tiberī quam Thermopylīs dē summā imperiū dīmi-
cāsset. Quem etsī multa stultē cōnārī vidēbat, tamen
nullā dēseruit in rē. Praefuit paucīs nāvibus quās ex
Syriā iussus erat in Asiam dūcere, iisque adversus Rho-
diōrum classem in Pamphylīō marī cōflīxit. Quō proe- 160
liō cum multitudīne adversāriōrum suī superārentur,
ipse quō cornū rem gessit fuit superior.

Antiochō fugātō, verēns nē dēderētur (quod sine 9
dubiō accidisset sī suī fēcisset potestātem), Crētam ad
Gortyniōs vēnit, ut ibi quō sē cōferret cōnsiderāret. 165
Vidit autem vir omnium callidissimus in magnō sē fore
periculō, nisi quid prōvidisset, propter avāritiam Crē-
tēnsium: magnam enim sēcum pecūniā portābat, dē
quā sciēbat exīsse fāmam. Itaque capit tāle cōsiliū:
Amphorās complūrēs complet plumbō, summās operit 170
aurō et argentō. Hās, praesentibus principibus, dēpōnit
in templō Diānae, simulāns sē suās fortunās illōrum
fideī crēdere. Hīs in errōrem inductīs, statuās aēneās,
quās sēcum portābat, omnēs suā pecūniā complet,
eāsque in prōpatulō domī abicit. Gortyniū templum 175

magnā cūrā cūstōdiunt, nōn tam ā cēterīs quam ab Hannibale, nē ille īnscientibus iīs tolleret sēcumque dūceret.

10 Sīc cōservātīs rēbus suis, Poenus, illūsīs Crētēnsibus omnibus, ad Prūsiam in Pontum pervēnit. Apud quem eōdem animō fuit ergā Italiam neque aliud quicquam ēgit quam rēgem armāvit et exercuit adversus Rōmānōs. Quem cum vidēret domesticīs opibus minus esse rōbustum, conciliābat cēterōs rēgēs, adiungēbat
185 bellicōsās nātiōnēs. Dissidēbat ab eō Pergamēnus rēx Eumenēs, Rōmānīs amīcissimus, bellumque inter eōs gerēbātur et marī et terrā; sed utrobīque Eumenēs plūs valēbat propter Rōmānōrum societātem. Quō magis cupiēbat eum Hannibal opprimī: quem sī remōvisset, faci-

īn-sciēns-entis = īncius

aliquem illūdere = alicui illūdere
Prūsias -ae m: rēx
Bithyniae
Pontus -im: (1) mare quō Dānuvius īnfluit; (2) terra in orā Pontūsita, Bithynia

rōbustus -a -um (< rōbur) = firmus, validus
dis-sidēre = dissentīre
Pergamēnus -a -um < Pergamum -ī n: civitās Asiae
Eumenēs -is m
utrobīque = utrōque locō, utrāque parte

(Hannibal:) "sī eum remōverō, faciōra mihi cētera erunt"

-undum = -endum

vāsa fictilia

venēnātus -a -um =
venēnum gerēns
serpēns -entis *f* = anguis
fictilis -e = ē terrā tōstā
/coctā factus

classiārī -ōrum *m* =
mīlitēs nāvālēs
ut omnēs concurrant
“sī eum aut cēperitis aut
interfeceritis, magnō
praemiō vōbīs erit (= *m*
magnū praemium
accipiētis)”

cohortātiō -ōnis *f* < *co*-
hortārī = hortārī
(multōs)

praeceptum -ī *n* = quod
praeceptum est, impe-
rium

rīsum concitāre = r. ex-
citāre

potius *comp*
potissimum *sup*

nauticus -a -um = nāvālis
cōnsilium = prūdētia
aliās *adv* = aliō tempore

T. Quīnctius Flāminīnus:
cōs. annō 198 a. C.

liōra sibi cētera fore arbitrābātur. Ad hunc interficiun- 190
dum tālem iniit ratiōnem:

Classe paucis diēbus erant dēcrētūrī. Superābātur nā-
vium multitūdine: dolō erat pugnandum, cum pār nōn
esset armīs. Imperāvit quam plūrimās venēnātās ser-
pentēs vivās colligī eāsque in vāsa fictilia conicī. Hārum 195
cum effēcisset magnam multitūdinem, diē ipsō quō fac-
tūrus erat nāvāle proelium, classiārīōs convocat iisque
praecipit ‘omnēs ut in ūnam Eumenis rēgis concurrant
nāvem; quem sī aut cēpissent aut interfēcissent, magnō
iīs’ pollicētur ‘praemiō fore.’ Tālī cohortātiōne militum 11
factā, classis ab utrisque in proelium dēdūcitur. Hōrum
in concursū Bithŷniī Hannibalis praeceptō ūniversī
nāvem Eumenis adoriuntur. Quōrum vim rēx cum sus-
tinēre nōn posset, fugā salūtem petit. Reliquae Perga-
mēnae nāvēs cum adversārīōs premerent ācrius, repente 205
in eās vāsa fictilia, dē quibus suprā mentiōnem fēcimus,
conicī coepta sunt. Quae iacta initiō rīsum pignantibus
concitārunt, neque quārē id fieret poterat intellegī.
Postquam autem nāvēs suās opplētās cōspexērunt ser-
pentibus, novā rē perterritī, cum quid potissimum vītā 210
rent nōn vidērent, puppēs vertērunt sēque ad sua castra
nautica rettulērunt. Sīc Hannibal cōnsiliō arma Perga-
mēnōrum superāvit, neque tum sōlum, sed saepe aliās
pedestribus cōpiīs parī prūdētiā pepulit adversārīōs.

Quae dum in Asiā geruntur, accidit cāsū ut lēgātī 12
Prūsiae Rōmae apud T. Quīnctium Flāminīnum cōnsu-

lārem cēnārent, atque ibi dē Hannibale mentiōne factā
 ex iis ūnus dīceret ‘eum in Prūsiae rēgnō esse.’ Id pos-
 220 terō diē Flāminīnus senātūi dētulit. Patrēs cōnscrīptī,
 quī Hannibale vivō numquam sē sine insidiis futūrōs
 existimārent, lēgātōs in Bithŷniam mīsērunt, in hīs Flā-
 minīnum, quī ab rēge peterent ‘nē inimīcissimum suum
 sēcum habēret, sibi que dēderet.’ Hīs Prūsias negāre
 ausus nōn est; illud recūsāvit nē id ā sē fierī postulārent
 225 quod adversus iūs hospitū esset: ‘ipsī, sī possent, com-
 prehenderent; locum ubi esset facile inventūrōs.’

Hannibal enim ūnō locō sē tenēbat, in castellō quod
 eī ā rēge datum erat mūnerī, idque sic aedificārat ut in
 omnibus partibus aedificiū exitūs habēret, scilicet ve-
 230 rēns nē ūsū venīret quod accidit. Hūc cum lēgātī Rōmā-
 nōrum vēnissent ac multitūdine domum eius circumde-
 dissent, puer ab iānuā prōspiciēns Hannibalī dīxit ‘plū-
 rēs praeter cōnsuētūdinem armātōs appārere.’ Quī im-
 perāvit eī ‘ut omnēs forēs aedificiū circumīret ac properē
 235 sibi nūntiāret num eōdem modō undique obsidērētur.’
 Puer cum celeriter quid esset renūntiāset ‘omnēsque
 exitūs occupātōs’ ostendisset, sēnsit id nōn fortuitō fac-
 tum, sed sē petī, neque sibi diūtius vītā esse retinen-
 dam. Quam nē aliēnō arbitriō dīmitteret, memor prīsti-
 240 nārum virtūtum, venēnum quod semper sēcum habēre
 cōnsuērat sūmpsit.

13 Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus labō-
 ribus, annō acquiēvit septuāgēsimo. Quibus cōnsulibus

‘patrēs cōnscrīptī’ ap-
 pellantur senātōrēs
 Rōmānī

suum : Rōmānōrum
 sibi : Rōmānis
 ut eum dēderet
 “nōlī inimīcissimum
 nostrum tēcum habēre!
 nōbīs dēde (eum)!”
 “ipsī, sī potestis, compre-
 hendite eum! locum ubi
 est facile inveniētis”

mūnerī dare = dōnō
 dare, dōnāre
 -arat = -āverat

ūsū venīre = ēvenīre
 id quod accidit

puer : servus

cōnsuētūdō-inisf = quod
 fieri solet, mōs; plūrēs
 praeter c. em : plūrēs
 quam solērent

fortuitō adv = forte,
 sine cōnsiliō

quam nē : nē vītā
 arbitrium -in = iūdi-
 cium, imperium
 dī-mittere = amittere
 prīstinus -a -um
 = antiquus

cōn-suēscere -ēvisse = ad-
 suēscere; -suēvisse = so-
 lēre; -suēverat = solēbat
 ac-quiēscere -ēvisse
 = quietus fieri

T. Pomponius Atticus:
amicus Ciceronis
[annō 183 a. C.]
eum mortuum esse
Polybius: historicus
Graecus, Romae vixit
[annō 182 a. C.]

districtus -a -um = oc-
cupatus (negotius);
↔ otiosus
non-nihil = haud pau-
lum, aliquid
sermone : linguā
belli (loc) = in bellō
gesta = res gestae
memoriae prōdere =
memoriae tradere

doctor -ōris *m* = qui
docet, magister
tempus est nōs (: mē)
finem facere

con-cipere = accipere
(in sē, in animum)
ex-imere -ēmissee
-ēptum = adimere

in-numerabilis -e = qui
numerārī nōn potest

per-agrāre = pererrāre
Scipionī quaerentī
castra mētārī = finēs
castris dēsignāre,
castra locāre
ad hoc = praetereā

interierit, nōn convenit. Namque Atticus M. Claudiō
Mārcello Q. Fabiō Labeōne cōsulibus mortuum in *An-* 245
nālī suō scrīptum relīquit, at Polybius L. Aemiliō Paulō
Cn. Baebiō Tamphilō.

Atque hic tantus vir tantisque bellis districtus nōn-
nihil temporis tribuit litteris. Namque aliquot eius libri
sunt, Graecō sermōne cōfecti. Huius bellī gesta multī 250
memoriae prōdidērunt, sed ex hīs duo quī cum eō in
castris fuērunt simulque vīxērunt quamdiū fortūna
passa est, Silēnus et Sōsilus Lacedaemonius. Atque hōc
Sōsilō Hannibal litterārum Graecārum ūsus est doctōre.

Sed nōs tempus est huius libri facere finem. 255

SCIPIO ET HANNIBAL

[*Ex T. Livii libri XXXV Periochā*]

P. Scipiō Africānus, lēgātus ad Antiochum missus,
Ephesī cum Hannibale, quī sē Antiochō adiūnerat,
collocūtus est, ut (sī fierī posset) metum eī, quem ex po- 260
pulō Rōmānō concēperat, eximeret.

Inter alia cum quaereret ab Hannibale ‘quem fuisse
māximum imperātōrem crēderet?’ Hannibal respondit
‘Alexandrum Macedonum rēgem, quod parvā manū in-
numerābilēs exercitūs fūdisset, quodque ultimās ōrās, 265
quās vīsere suprā spem hūmānam esset, peragrāsset.’

Quaerentī deinde ‘quem secundum pōneret?’ ‘Pyr-
rhum’ inquit, ‘castra mētārī primum docuisse, ad hoc

nēminem loca ēlegantius cēpisse, praesidia disposuisse.’

270 Exsequenti ‘quem tertium dūceret?’ ‘sēmet ipsum’
dīxit.

Rīdēns Scīpiō “Quidnam tū dīcerēs” inquit “sī mē
vīcissēs?”

“Tunc vērō mē” inquit “et ante Alexandrum et ante
275 Pyrrhum et ante aliōs posuissem!”

GRAMMATICA LATINA

Dē verbīs contractīs

Ex themate perfectū nōnnumquam excidit -v|- ante -is- et -er-/
-ēr-.

280 (1) -āv|is- contrahitur in -ās-; -īv|is- in -iis- et -īs-; -ōv|is- in
-ōs-; -ēv|is- in -ēs-:

amāsse = amāvisse	audiisse/-isse = audīvisse
amāstī = amāvistī	audiistī/-istī = audīvistī
amāssset = amāvissset	audiissset/-issset = audīvissset
285 nōsse = nōvisse	cōnsuēsse = cōnsuēvisse
nōstī = nōvistī	cōnsuēstī = cōnsuēvistī
nōsset = nōvissset	cōnsuēsset = cōnsuēvissset

(2) -āv|er-/-āv|ēr- contrahitur in -ār-; -īv|er- in -ier-; -īv|ēr- in
-iēr-; -ōv|er-/-ōv|ēr- in -ōr-; -ēv|er-/-ēv|ēr- in -ēr-:

290 amārat = amāverat	audierat = audīverat
amārit = amāverit	audierit = audīverit
amārunr = amāvērunt	audiērunt = audīvērunt
nōrat = nōverat	cōnsuērat = cōnsuēverat
nōrit = nōverit	cōnsuērit = cōnsuēverit
295 nōrunr = nōvērunt	cōnsuērunt = cōnsuēvērunt

ēlegāns -antis = quī arte
urbānā placet, decēns
ex-sequī = pergere
dūcere = existimāre

ex-cidere < ex + cadere

-āvis- > -ās-
-īvis- > -iis-/-īs-
-ōvis- > -ōs-
-ēvis- > -ēs-

-āvēr- > -ār-
-īver- > -ier-
-īvēr- > -iēr-
-ōvēr- > -ōr-
-ēvēr- > -ēr-

PENSVM A

Dē praepositiōnibus

Annō ab urb- condit- CCLXI, post rēg- exāct- XVII, Corioli
oppidum Volscōrum captum est ā Cn. Mārci-, quī cum mī-

Vocābula nova:

nātiō
 hērēditās
 suspiciō
 puerulus
 obitus
 dētrīmentum
 vīsus
 facultās
 bīduum
 dīlēctus
 corōna
 vectīgal
 adversārius
 avāritia
 amphora
 plumbum
 prōpatulum
 serpēns
 classiārius
 cohortātiō
 praeceptum
 patrēs cōscripti
 cōsuētūdō
 arbitrium
 doctor
 excellēns
 exīter
 imprūdēns
 foederātus
 aēneus
 īnciēns
 rōbustus
 venēnātus
 fictilis
 nauticus
 prīstinus

lit– dēlēct– per patent– port– in oppid– irrūpit et propter h–
 fact– Coriolānus vocātus est. Ille vērō, etsī bene prō patri–
 pugnāverat, ā cīv– in exsili– pulsus ad ips– Volsc– cōnfūgit
 eōsque contrā Rōmān– concitāvit. Exercitum adversus patri–
 dūxit et castra posuit prope Rōm– iūxtā vi– Appi–. Lēgātū ad
 e– Rōm– (ex urb– Rōm–) dē pāc– missī sine respōns– rever–
 tērunt. Postrēmō māter et uxor eius, quae Rōm– relictæ
 erant, cum duōbus parv– fili– ad castr– vēnērunt. Coriolā–
 nus, cum mātrē suā inter uxōr– et fili– stantem cōspexis–
 set, intrā vāll– eōs recēpit. Ob amōr– ergā mātr– et coniug– et
 liber– su– Coriolānus īram in patri– oblītus est; nēmō praefer
 mulier– animum viri frangere potuit.

Contrāria: ex urb– et — urb–; ā vill– et — vill–; cum equ–
 et — equ–; ante templ– et — templ–; contrā patri– et —
 patri–; extrā moen– et — moen–; procul — oppid– et —
 oppid–; suprā cael– et — cael–; citrā fluvī– et — fluvī–; super
 terr– et — terr–.

PENSVM B

In librō suō dē — ducibus — gentium Cornēlius Nepōs dicit
 ‘populum Rōmānum cēterās — [= gentēs] fortitūdine —.’

Hannibal, — [= postquam] expugnāvit Saguntum, civitā–
 tem — [< foedus], Alpēs, quae Galliam ab Italiā —, trānsiit
 et identidem cum Rōmānīs manum — eōsque — [= dēvicit].
 Nihilō — ā Scipiōne victus est, cum patriae — [= opēs]
 exhaustae essent. Domī Hannibal novīs — pecūniam compa–
 rāvit, quae Rōmānīs — [= solvenda] erat. Cum dēposcerē–
 tur, in Syriam profūgit, atque bona eius — sunt. Inde in
 Crētā vēnit, ut — [= reputāret] quid ageret. Crētēnsibus
 avārīs sic — dedit: — fictilēs — complēvit, summīs aurō
 opertūs, et aurum suum in statuās — [= aereās] abdidit. Tum
 ad Prūsiam vēnit, quī — [= dissentīēbat] ā rēge Eumene et
 saepe cum eō — erat et marī et terrā; sed — Eumenēs — [=
 validior] erat. Hannibal eum dolō vicit, cum venēnātās — in
 vāsa — abditās in nāvēs eius coniēcisset. Nec tum solum, sed

saepe — Hannibal — [= hostēs] pepulit. Dēnique ā Rōmānīs circumventus venēnum, quod semper sēcum ferre — [= solēbat], sūmpsit, nē — Rōmānōrum perīret.

Senātōrēs ‘patrēs —’ vocantur. — est quod hērēdī lēgātur. Īnfāns quī nōndum ambulāre didicit manibus et genibus —. Stēllae — sunt [= numerārī nōn possunt]. Ovidius est poēta — et urbānus.

Synōnyma: mors et —; damnum et —; duo diēs et —; imperium et —; mōs et —; magister et —; antīquus et —; negāre et —; egēre et —; īnsidiās parāre et —; ēvenīre et — venīre; adimere et —; pererrāre et —; forte et —; haud paulum et —.

Contrāria: fidēs et —; sciēns et —; ōtiōsus et —; firmāre et —.

PENSVM C

Quam ob rem Hannibal victus est?

Quō Hannibal ex patriā profūgit?

Quā poenā Poenī eum profugum affēcērunt?

Quid Hannibal rēgī Antiochō suādēbat?

Num Antiochus cōsiliīs eius pārui?

Quārē Hannibal ē Syriā in Crētā venīt?

Quōmodo pecūniam suam ā Crētēnsibus cōservāvit?

Quō Hannibal ē Crētā sē contulit?

Quōcum rēx Prūsiās bellum gerēbat?

Quōmodo Hannibal classem Eumenis pepulit?

Quōmodo Rōmānī Hannibalem in Bīthyniā reperērunt?

Num Prūsiās Hannibalem Rōmānīs dēdidit?

Quāle erat castellum Hannibalis?

Quōmodo Hannibal comperit sē ā Rōmānīs petī?

Num Hannibal vīvus captus est ā Flāmininō?

Quem Hannibal māximum imperātōrem dūcēbat?

districtus
innumerābilis
ēlegāns
īnfītiārī
antecēdere
congrēdī
debilitāre
indigēre
sufficere
comprobāre
sēiungere
concidere
rēpere
cōserere
prōfligāre
verba dare
obducere
dēligāre
dispālārī
ēnumerāre
īnsidiārī
pendere
pūblicāre
cōsiderāre
prōvidēre
dissidēre
ūsū venīre
cōnsuēscere
acquiēscere
concupere
eximere
peragrāre
mētārī
excidere
quotiēscumque
utpote
posteāquam
eā
hāc
impraesentiārum
setius
utrobique
potissimum
aliās
fortuītō
nōnnihil

Philippus V, rēx
Macedoniae

GRAECIA LIBERATA

[*Ex T. Livii 'Ab urbe condita' libris XXXI–XLV*]

Philippus

[*Ex libro XXXI:*]

5 Annō quīngentēsīmō quīnquāgēsīmō prīmō ab urbe
conditā, P. Sulpiciō Galbā C. Aurēliō cōsulibus, bel-
5 lum cum rēge Philippō initum est, paucīs mēnsibus
post pācem Carthāginiēnsibus datam.

[*Ex Periochā libri XXXI:*]

Id bellum P. Sulpiciō cōs. mandātum est, quī exerci-
tū in Macedoniam ductō equestribus proeliis prosperē
10 cum Philippō pugnāvit.

[*Ex Periochā libri XXXII:*]

T. Quīnctius Flāminīnus cōs. adversus Philippum fē-
liciter pugnāvit in faucibus Ēpirī fugātumque coēgit in
rēgnum revertī. Thessaliam, quae est vicīna Macedo-
15 niae, sociis Aetōlīs, vexāvit. Achaeī in amīcitiā receptī
sunt.

quīnquāgēsīmus -a -um
= L (50.)
[annō 200 a. C.]

[annō 198 a. C.]

Aetōlī -ōrum *n*: incolae
Aetōliae
vexāre = identidem
aggredi, vāstāre
Achaeī -ōrum *m*: incolae
Achāiae

[annō 197 a. C.]

Cynoscephalae -ārum *f.*
collēs in Thessaliāsigna cōn-ferre = proe-
lium committerein diēs *v.* vdiērūm
supplicātiō -ōnis *f.* diēs
fēstus quō populus ad
omnia templa dīs grā-
tias agitBellōna -ae *f.* Mārtis
soror, dea bellī, cuius
aedēs in campō Mārtiō
(: extrā pōmērium) sita
estmōre = ex mōre
māiōrēs -um *m* ↔ posterīhībernāre = in hībernīs
esse
Elatēa: civitās in mediā
Graeciā sita
in hās lēgēs = hīs lēgibus
(: condiōnibus)Isthmia -ōrum *m.* lūdī quī
alterō quōque annō in
Isthmō celebrantur
trāns-fuga -ae *m*
= perfuga[*Ex Periochā librī XXXIII:*]T. Quīnctius Flāminīnus prōcōs. cum Philippō ad
Cynoscephalās in Thessaliā aciē victō dēbellāvit.[*Ex librō XXXIII:*]

20

Exitū fermē annī litterae ā T. Quīnctiō vērunt 'sē 24
signīs collātīs cum rēge Philippō in Thessaliā pugnāsse,
hostium exercitum fūsum fugātumque.' Hae litterae
prius in senātū ā M. Sergiō praetōre, deinde ex auctōri-
tāte patrum in cōntiōne sunt recitātae, et ob rēs pros- 25
perē gestās in diēs quīnque supplicātiōnēs dēcrētae.Brevī post lēgātī et ab T. Quīnctiō et ab rēge Philippō
vērunt. Macedonēs dēductī extrā urbem in villam
pūblicam ibique iīs ad aedem Bellōnae senātus datus.
Ibi haud multa verba facta, cum Macedonēs 'quodcum- 30
que senātus cēnsuisset id rēgem factūrum esse' dice-
rent. Decem lēgātī mōre māiōrum, quōrum ex cōnsiliō
T. Quīnctius imperātor lēgēs pācis Philippō daret, dē-
crētī.Hībernābat eō tempore Elatēae T. Quīnctius. Eō de- 27
cem lēgātī ab Rōmā vērunt, quōrum ex cōnsiliō pāx 30
data Philippō in hās lēgēs est: 'ut omnēs Graecōrum
cīvitātēs, quae in Eurōpā quaeque in Asiā essent, liber-
tātem ac suās habērent lēgēs; quae eārum sub diciōne
Philippī fuissent, praesidia ex iīs Philippus dēduceret 40
vacuāsque trāderet Rōmānīs ante Isthmiōrum tempus;
captīvōs trānsfugāsque redderet Rōmānīs, et nāvēs om-
nēs tēctās trāderet praeter quīnque; nē plūs quīnque

mīlia armātōrum habēret nēve elephantum ūllum; bel-
 45 lum extrā Macedoniae fīnēs nē iniussū senātūs gereret;
 mille talenta daret populō Rōmānō.’ In haec obsidēs
 acceptī, inter quōs Dēmētrius, Philippī filius.

31 Ab Elatēā profectus Quīnctius Anticyram cum decem
 32 lēgātīs, inde Corinthum trāiēcit. Isthmiōrum lūdīcum
 50 aderat, semper frequēns cum propter spectāculī stu-
 dium, tum quia Graeciae is mercātus erat; tum vērō nōn
 ad solitōs modo ūsūs undique convēnerant, sed expec-
 tātiōne ērēctī, quī deinde status futūrus Graeciae, quae
 sua fortūna esset?

55 Ad spectāculum cōnsēderant, et praecō cum tubi-
 cine, ut mōs est, in mediam āream prōcessit et tubā
 silentiō factō ita prōnūntiat: “Senātus Rōmānus et T.
 Quīnctius imperātor, Philippō rēge Macedonibusque
 dēvictīs, liberōs, immūnēs, suīs lēgibus esse iubet Co-
 60 rinthiōs, Phōcēnsēs, Locrēnsēsque omnēs et īnsulam
 Euboeam et Magnētas, Thessalōs, Perrhaebōs, Achaeōs
 Phthiōtās.” Percēnsuerat omnēs gentēs quae sub dici-
 ōne Philippī rēgis fuerant.

Audītā vōce praecōnis māius gaudium fuit quam
 65 quod ūniversum hominēs acciperent. Vix satis crēdere
 sē quisque audīsse, et aliū aliōs intuērī mīrābundī velut
 ad somnī vānam speciem. Revocātus praecō, cum ūnus-
 quisque nōn audīre modo, sed vidēre libertātis suae
 nūntium avēret, iterum prōnūntiāvit eadem. Tum ab
 70 certō iam gaudiō tantus cum clāmōre plausus est ortus

in haec : ut haec (haec
 condiōnēs) servā-
 rentur

[annō 196 a. C.]

mercātus -ūs *m* = locus
 quō mercātōrēs con-
 veniunt
 exspectātiōne ērēctī: cu-
 pidē exspectantēs
 quī status Graeciae futū-
 rus *esset*, quae sua for-
 tuna *futūra* esset

ārea -ae *f* = spatium
 apertum
 prō-nūntiāre = publicē
 nūntiāre

immūnis = vectigālibus
 immūnis
 Phōcēnsēs, Locrēnsēs,
 Magnētēs (*acc* -as),
 Phthiōtae < Phōcis,
 Locris, Magnēsia,
 Phthiōtis
 per-cēnsēre = enumerāre

acciperent : animīs
 capere possent
 vix crēdit quisque sē satis
 (bene) audīsse
 intuērī : intuentur
 mīrābundus -a -um
 = mirāns
 ūnus-quisque (: singulī)

avēre = valdē cupere

re-petere = iterāre

raptim = celeriter

prae-occupāre
 sēnsus -ūs *m* < sentire
 voluptās -ātis *f* = quod
 dēlectat, rēs iūcunda
 (↔ dolor)
 tendere : *tendant*
ita ut... haud procul ā
 periculō fuerit
 turbā *hominum*... cupi-
 entium
 tantum-modo = tantum

laetitiā effundere
 : valdē laetārī

impēnsa -ae *f* = pecūnia
 quae penditur

vīcinitās -ātis *f* < vīcīnus;
 propīnquae *v. is* : vīcīnus
 nēquod = nēūllum

ut ubique

[annō 195 a. C.]

pācāre = adpācemcōgere,
 subigere

Nabis -idis *m*

-iit = -iit

totiēsq̄ue repetitus, ut facile appārēret nihil omnium bonōrum multitudinī grātius quam libertātem esse. Lūdīcum deinde ita raptim perāctum est ut nūllius nec animī nec oculī spectāculō intentī essent — adeō ūnum gaudium praeoccupāverat omnium aliārum sēnsū vo- 75
 luptātum.

Lūdīs vērō dīmīssīs cursū prope omnēs tendere ad 33
 imperātōrem Rōmānum, ut, ruente turbā in ūnum adire contingere dextram cupientium, corōnās iacientium, haud procul periculō fuerit! Nec praesēns tan- 80
 tummodo effūsa est laetitia, sed per multōs diēs grātis et cōgītātīōnibus et sermōnibus renovāta: ‘esse aliquam in terrīs gentem quae suā impēnsā, suō labōre ac periculō bella gerat prō libertāte aliōrum! nec hoc finitimīs aut propīnquae vīcīnitātis hominibus aut terrīs continenti- 85
 bus iūctīs praestet, sed maria trāiciat, nē quod tōtō orbe terrārum iniūstum imperium sit, ubique iūs, fās, lēx potentissima sint! Ūnā vōce praecōnis liberātās om- nēs Graeciae atque Asiae urbēs!’

Hunc finem bellum cum Philippō habuit. 35

[*Ex Periochā librī XXXIV:*]

M. Porcius Catō, in Hispāniam profectus, bellō citriōrem Hispāniam pācāvit.

T. Quīntius Flāminīnus bellum adversus Lacedaemoniōs et tyrannū eōrum Nabidem prosperē gestum, 95
 datā hīs pāce liberātisque Argīs, quī sub diciōne tyranni erant, finiit.

Triumphus Flāminianū[*Ex librō XXXIV:*]

- 48 Vēris initiō Corinthum, conventū ēdictō, vēnit. Ibi
omnium civitātum lēgatiōnēs in cōntiōnis modum cir-
cumfūsās est allocūtus, ōrsus ab initā primum Rōmānīs
amicitiā cum Graecōrum gente et imperātōrum quī ante
sē in Macedoniā fuissent suīsque rēbus gestīs. Subiēcit
105 ‘proficīscī sibi in Italiam atque omnem exercitum
dēportāre in animō esse.’
- 50 Nōndum conventus dīmissus erat, cum respiciunt
praesidium ab Acrocorinthō dēscendēns prōtinus dūcī
ad portam atque abire. Quōrum agmen imperātor secū-
110 tus — prōsequentibus cūctīs ‘servātōrem’ ‘liberātō-
rem’ que acclāmantibus — eādē quā vēnerat viā Elatē-
52 am rediit. Per Ēpirum Ōricum, unde erat trāiectūrus,
vēnit. Ab Ōricō cōpiae omnēs Brundisium trānsportā-
tae. Inde per tōtam Italiam ad urbem prope triumphan-
115 tēs vēnerunt. Postquam Rōmam ventum est, senātus
extrā urbem Quīntiō ad rēs gestās ēdisserendās datus
est, triumphusque meritis ab libentibus dēcrētus.
- Trīduum triumphāvit. Diē primō arma, tēla signaque
aerea et marmorea trānstulit; secundō aurum argentum-
120 que factum īfectumque et signātum (aurī pondō fuit
tria mīlia septingenta quattuordecim). Tertiō diē corō-
nae aureae, dōna civitātum, trālātae centum quattuor-
decim; et hostiae ductae et ante currum multī nōbilēs
captivī obsidēsque, inter quōs Dēmētrius, rēgis Philippī

[annō 194 a. C.]
conventus -ūs *m* (< con-
venire) = conciliumet *ab* rēbus gestīs imperā-
tōrum...

sub-icere = adicere

sibi in animō esse...

dē-portāre = abducere
(Rōmam)Acrocorinthus -ī *f*: arx
Corinthīprō-sequi = sequi (pro-
ficiscentem)servātor -ōris *m* = quī
servatac-clāmāre < ad-
Ōricum -ī *n*: civitās Ēpirīmaritima
trāns-portāre = trāicereextrā urbem: imperātōrī
nōn licet urbem intrāre
ante triumphum
ē-disserere = expōnere,
nārrāretrīduum -ī *n* = trēs diēstrāns-ferre = in triumphō
ferreīn-fectum ↔ factum
signāre = signō impri-
mere; s. ātum : ex quō
nummī factī sunttrāns-ferre -tulisse trāns-
/trā-lātum

<p>Armenēs -is <i>m</i></p> <p>ut exercitū dēportātō : quia exercitus dēpor- tātus erat</p>	<p>filius, fuit et Armenēs, Nabidis tyrannī filius, Lacedae- 125 monius. Ipse deinde Quīnctius in urbem est invecus. Secūtī currum milites frequentēs, ut exercitū omnī ex prōvinciā dēportātō.</p>
<p>[annō 192 a. C.]</p>	<p><i>Antiochus</i> [<i>Ex Periochā librī XXXV:</i>] 130</p> <p>Aetōli ab amicitia populī Rōmānī dēfēcērunt. Cum quibus societate iūctā, Antiochus, Syriae rēx, cum bel- lum Graeciae intulisset, complūrēs urbēs occupāvit, in- ter quās Chalcidem et tōtam Euboeam.</p>
<p>Chalcis -idis <i>f</i>: caput Euboeae</p> <p>Chalcidēnsis -e < Chalcis</p>	<p>[<i>Ex librō XXXVI:</i>] 135</p> <p>Rēx Chalcidem profectus, amōre captus virginis Chal- 11 cidēnsis, tamquam in mediā pāce nūptiās celebrābat, et reliquum hiemis, omissā omnium rērum cūrā, in con- viviis et vīnum sequentibus voluptātibus trādūxit.</p>
<p>(tempus) trādūcere = cōsumere, terere [annō 191 a. C.]</p>	<p>Prīncipiō vēris <i>M'</i>. Acilius cōsul, cum vīginti mili- 14 bus peditum, duōbus milibus equitum, quīndecim ele- phantis marī trāiectō, Lārīsam est profectus. Paucōs Lā- rīsae morātus diēs, Crannōnem est prōgressus. Dūcere tum porrō in sinum Māliacum coepit.</p>
<p>Lārīsa -ae <i>f</i>, Crannōn -ōnis <i>f</i>: civitatēs Thessaliae</p> <p>porrō ↔ retrō</p>	<p>Cum haec agēbantur, Chalcide erat Antiochus. Tum 15 nūntiōs in Aetōliam misit 'ut omnī contractā iuventūte convenirent Lamiam', et ipse eō decem milia ferē pedi- tum et equitēs quīngentōs dūxit. Quō cum aliquantō pauciōrēs quam umquam antea convēnissent, intrā sal- tum Thermopylārū sēsē recēpit.</p>
<p><i>Aetōli</i> convēnissent</p>	<p>150</p>

Id iugum, sicut Appenninī dorsō Italia dīviditur, ita
 mediam Graeciam dirimit. Ante saltum Thermopylā-
 rum in septentrionem versa Ēpīrus et Perrhaebia et
 Magnēsia et Thessalia est et Phthiōtae Achaeī et sinus
 155 Māliacus. Intrā faucēs ad merīdiem vergunt Aetōliae
 pars māior et Acarnānia et cum Locride Phōcis et Boeō-
 tia adiūnctaque īnsula Euboea et, excurrente in altum
 velut prōmunturiō, Attica terra et sita ab tergō Pelopon-
 nēsus. Extrēmōs ad orientem montēs Oetam vocant,
 160 quōrum quod altissimum est Callidromon appellātur,
 in cuius valle ad Māliacum sinum vergente iter est nōn
 lātius quam sexāgintā passūs. Haec ūna militāris via est
 quā trādūcī exercitūs, sī nōn prohibeantur, possint.
 Ideō ‘Pylae’, et ab aliīs, quia calidae aquae in ipsīs fauci-
 165 bus sunt, ‘Thermopylae’ locus appellātur, nōbilis Lace-
 daemoniōrum adversus Persās morte magis memorābili
 quam pugnā.
 16 Haudquāquam parī tum animō Antiochus, intrā ‘por-
 tās’ locī eius castrīs positīs, cum duplicī vāllō fossāque
 170 et mūrō etiam permūniisset omnia, satis fidēs num-
 quam eā viam Rōmānum exercitum factūrum, Aetōlōs
 ad Hēraclēam praesidiō obtinendam (quae ante ipsās
 faucēs posita est) mittit. Cōsul in ipsīs faucibus prope
 fontēs calidārum aquārum adversus rēgem posuit cas-
 175 tra.

Antiochum timor incessit nē quās per imminētia
 iuga callēs inveniret ad trānsitum Rōmānus; nam Lace-

(montis) iugum/dorsum
 = mōns longus
 dir-imere-ēnisse
 -ēptum = dīvidere
 septentriō-ōnis *m*
 = septentrionēs

Locris -idis *f*
 Phōcis -idis *f*
 excurrente : ēminente

Callidromon -ī *n*

iter : via

pylai *Graecē* = porta
 thermōs *Graecē* = calidus
 CCC Lacedaemoniū ad
 Thermopylās relictī,
 dum Persis fortiter re-
 sistunt, dolō circum-
 ventī caesi sunt annō
 480 a. C.
 parī (: simili) animō
 (ac Lacedaemoniū)

per-mūnīre = bene
 mūnīre

viam facere : iter facere

Hēraclēa -ae *f* : oppidum

posita = sita

fōns fontis *m* = aqua
 ē terrā ērumpēns

nē quās (: aliquās) callēs

callis -is *f* = via angusta
 difficilis

circu-īre = circumīre

vertex -icis *m* = pars
summa, culmen
nē quā = nē quā (aliquā)
viā
in-sidere -sēdisse
-sessum: (locum) ī.
= occupāre

(cōss. annō 195 a. C.)

paucīs *verbīs*

arma tēlaque

artus -a -um = cōnferthus,
angustus

Macedonēs: militēs
Macedonum modō
instrūctī
aditum temptāre = adire
temptāre
vīs = multītūdō

locō = ē locō

nī = nisi
M. Porcius Catō

crēdere: crēdunt
subsidiū -ī *n* = militēs
quī auxiliō veniunt,
auxiliū; subsidiō (*dat*)
= ad subsidiū

daemoniōs quondam ita ā Persīs circuitōs fāma erat.
Itaque nūntium Hēraclēam ad Aetōlōs mittit 'ut verticēs
cīrcā montium occupārent obsidērentque, nē quā 180
trānsīre Rōmānī possent.'

Cōsul, postquam īnsesta superiōra loca ab Aetōlīs 17
vīdit, M. Porcium Catōnem et L. Valerium Flaccum,
cōsulārēs lēgātōs, ad castella Aetōlōrum mittit. Ipse,
priusquam ad hostēs cōpiās admovēret, vocātōs in cōn- 185
tīōnem militēs paucīs est allocūtus. Ab hāc cōntiōne 18
dīmīssī militēs, priusquam corpora cūrārent, arma tēla
parant. Lūce prīmā īnstruit aciem cōsul, artā fronte,
ad nātūram et angustiās locī. Rēx, postquam signa hos-
tium cōspexit, et ipse cōpiās ēdūcit. 190

Macedonēs prō vāllō locātī prīmō facile sustinēbant
Rōmānōs temptantēs ab omnī parte aditūs; deinde, ut
māior nec iam toleranda vīs hostium īferēbat sē, pulsī
locō intrā mūnīmenta concessērunt. Inde ex vāllō prope
alterum vāllum, hastīs prae sē obiectīs, fēcērunt. Multī 195
temere subeuntēs vāllum trānsfīxī sunt, et aut recessis-
sent aut plūrēs cecidissent, nī M. Porcius ab iugō Calli-
dromī, dēiectīs inde Aetōlīs et magnā ex parte caesis
(incautōs enim et plērōsque sōpītōs oppresserat), super
imminentem castrīs collem appāruisset. Macedonēs 19
quīque aliī in castrīs rēgīs erant prīmō, dum procul
nihil aliud quam turba et agmen appārebat, Aetōlōs
crēdere subsidiō venīre; cēterum, ut prīmum signa et
arma ex propinquō cognita errōrem aperuērunt, tantus

205 repente pavor omnēs cēpit ut abiectīs armīs fugerent!

Rēx cum perexiguā manū sēmiermium mīlitum Chal-
cidem sē recēpit; sub adventum cōsulis ā Chalcide
profectus Ephesum trāsmīsīt. Cōsulī Chalcidem ve-
nientī portae patuērunt. Et cēterae urbēs in Euboeā sine

210 certāmine trāditae, paucōsque post diēs exercitus Ther-
mopylās reductus. Inde cōsul M. Catōnem, per quem
quae gesta essent senātus populusque Rōmānus haud
dubiō auctōre scīret, Rōmam mīsīt.

22 Acīlius cōsul castra ab Thermopylīs ad Hēraclēam
215 mōvit, eōque ipsō diē, ut situm nōsceret urbis, ab omnī
parte equō moenia est circumvectus. Hēraclēa sita est in
rādīcibus Oetae montis, ipsa in campō, arcem immi-
nentem locō altō et undique praecipitū habet. Contem-
plātus omnia quae nōscenda erant, quattuor simul locīs
220 aggredī urbem cōstituit.

23 Et Rōmānī quidem operibus magis quam armīs ur-
bem oppugnābant. Aetōlī contrā armīs sē tuēbantur;
nam armātī frequentēs ērumpēbant. Hoc prīmīs diēbus,
dum integrae vīrēs erant, et frequentēs et impigrē fēcē-
225 runt, in diēs deinde pauciōrēs et sēgnius. Per quattuor
et vīgintī diēs, ita ut nūllum tempus vacuum dīmīcā-
tīōne esset, adversus quattuor ē partibus simul oppug-
nantem hostem nocturnus diurnō continuātus labor est.

Cum fatīgātōs iam Aetōlōs scīret cōsul, tāle cōnsi-
24 lium inīit: cum nocte mediā intermīsisset oppugnātīō-
nem, quārtā vigiliā rūsus ab tribus partibus summā vī

per-exiguus -a -um
sēmi-ermis -e = nec
armātus nec inermis

trāns-mittere = trāicere

ad Thermopylās

per quem...scīret = ut
per eum...scīret

rādix
-icis f

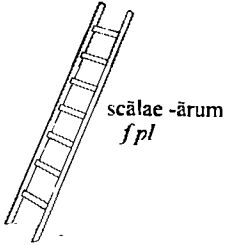

rādix montis: infimus
mōns
(locus) praiceps = arduus
contemplārī = intuērī,
inspicere

diurnus -a -um
↔ nocturnus
continuāre = continuum
facere; nocturnus labor
diurnō laborī c. ātus est
= diēs noctēsque labor
c. ātus est
inter-mittere ↔ con-
tinuāre
IV vigilia : IX hōra noctis

ūnā : quārtā parte
Ti. Semprōnium *Longum*
lēgātum (cōs. annō 194
a. C.)

quī oppugnārent : quī
oppugnātūrī erant
di-lūcēscere = illūcēscere

pācis petendae ōrātōrēs
= ōrātōrēs quī pācem
peterent

[annō 190 a. C.]

L. Aemilius Rēgillus

Myonnēsus -ī m: prō-
munturium Asiae

aggressus, ab ūnā Ti. Semprōnium tenēre intentōs milī-
tēs signumque exspectāre iussit. Aetōlī ad strepitum
pugnantium in tenebrīs currunt. Pars ūna neque dēfen-
ditur neque oppugnātur — sed quī oppugnārent intentī 235
signum exspectābant; dēfēnsor nēmō aderat. Iam dilū-
cēscēbat, cum signum cōsul dedit — et sine ūllō certā-
mine scālīs integrōs mūrōs trāscendēre! Undique Ae-
tōlī, dēsertīs statiōnibus, in arcem fugiunt.

Nōn tulēre quī in arce erant Aetōlī impetum ab urbe 240
Rōmānōrum, frāctīs iam animīs et nullā ibi praeparātā
rē ad obsidiōnem diūtius tolerandam. Itaque ad prī-
mum impetum abiectīs armīs dēdidērunt sēsē.

Hēraclēa capta frēgit tandem animōs Aetōlōrum, et 27
paucōs post diēs pācis petendae ōrātōrēs ad cōsulem 245
mīsērunt.

Bellum quod cum Antiochō rēge in Graeciā gestum 35
est ā M'. Aciliō cōsule hunc finem habuit.

Exitū annī comitia Rōmae habita, quibus creatī sunt 45
cōsulēs L. Cornēlius Scīpiō et C. Laelius. 250

[*Ex Periochā librī XXXVII:*]

L. Cornēlius Scīpiō cōs. — lēgātō P. Scīpiōne Āfri-
cānō frātre — profectus ad bellum adversus Antiochum
rēgem gerendum, prīmus omnium Rōmānōrum ducum
in Asiā trāiēcit. 255

Rēgillus adversus rēgiā classem Antiochī fēliciter
pugnāvit ad Myonnēsum, Rhodiīs iuantibus.

Victō deinde Antiochō ab L. Cornēliō Scīpiōne —

adiuvante Eumene, rēge Pergamī — pāx data est eā
 260 condiōne ‘ut omnibus prōvinciīs citrā Taurum mon-
 tem cēderet.’ L. Cornēlius Scīpiō, quī cum Antiochō
 dēbellāverat, cognōmine frātrī exaequātus ‘Asiāticus’
 appellātus. Eumenis, quō iuvante Antiochus victus
 erat, rēgnum ampliātum. Rhodiīs quoque, quī et ipsī
 265 iūverant, quaedam civitātēs concessae.

L. Aemilius Rēgillus, quī praefectōs classis Antiochī
 nāvālī proeliō dēvicerat, nāvālem triumphum dēdūxit.
 M’. Acīlius Glabriō dē Antiochō, quem Graeciā expule-
 rat, et dē Aetōlīs triumphāvit.

270 [Ex Periochā librī XXXVIII]

L. Scīpiō Asiāticus, frāter Āfricānī, peculātūs accūsā-
 tus damnātusque cum in vincula et carcerem dūcerētur,
 Tib. Semprōnius Gracchus tr. pl., quī antea Scīpiōni-
 bus inimicus fuerat, intercessit, et ob id beneficium
 275 Āfricānī filiam dūxit.

Perseus victus

[Ex Periochā librī XL:]

Rēgnum Macedoniae, mortuō Philippō, ad Perseum
 vēnit.

280 [Ex Periochā librī XLII:]

Eumenēs, Asiae rēx, in senātū dē Perseō, Macedo-
 niae rēge, questus est, cuius iniūriae in populum Rōmā-
 num referuntur. Ob quās bellō eī indictō, P. Licinius
 Crassus cōs., cui mandātum erat, in Macedoniam

ex omnibus prōvinciīs

ex-aequāre = aequāre

ampliāre = amplificāre

(rem alicui) con-cēdere =
 (sponte) dare, tribuere
 (id quod poscitur)

peculātūs -ūs *m* = fūrtum
 pecūniae pūblicae

tr. pl. = tribūnus plēbis
 (qui lēgī/iūdicīō *inter-*
cēdere potest)

inter-cēdere = vetāre
 (lēgem/iūdicium)
uxōrem dūxit

filiam: *Cornēliam*

Perseus -ī *m*, Philippī
 filius, rēx Macedoniae
 annīs 179–168 a. C.

querī questum

referuntur (: nārrantur)
 in *Livīū* librō XLII
 [annō 171 a. C.]

expeditiō -ōnis *f* = bellum in hostium finēs illātum

Cotys -yis *m* (*acc-ym*)
ēventus -ūs *m* = exitus

lis litis *f* = certāmen dē iūre

continet *Livii liber XLIII*

[annō 169 a. C.]
in-vius -a -um = sine viā,
difficilis trānsitū

[annō 168 a. C.]

vicit : ad *Pydnam*
oppidum

quam : postquam
Amphipolis -is *f* (*acc-im*)
Q. Fabiō Māximō Aemili-
ānō (cōs. annō 145 a. C.)
Q. Caecilīō Metellō (cōs.
annō 143 a. C.)

deinceps = deinde

Perseus -i *m*, *acc-a*

trānsiit, levibusque expeditiōnibus, equestribus proe- 285
liūs, in Thessaliā cum Perseō, quem Cotys, rēx Thrā-
ciae, adiuvābat, parum prosperō ēventū pugnāvit.

Inter Masinissam et Carthāginiēnsēs dē agrō fuit lis.

[*Ex Periochā librī XLIII:*]

Rēs ā Perseō rēge in Thrāciā prosperē gestās continet, 290
victis Dardanīs et Illyricō, cuius rēx erat Gentius.

[*Ex Periochā librī XLIV:*]

Q. Mārcius Philippus per inviōs saltūs penetrāvit
Macedoniam et complūrēs urbēs occupāvit.

Cum id bellum L. Aemiliō Paulō, sequentis annī 295
cōs., mandātum esset, Paulus in Macedoniam profectus
Perseum vicit tōtamque Macedoniam in potestātem Rō-
mānōrum redēgit. Gentius quoque, rēx Illyriōrum,
cum rebellāset, ā L. Aniciō praetōre victus vēnit in
dēditionem. 300

[*Ex librō XLIV:*]

Tertiō diē Perseus quam pugnātum erat Amphipolim 45
vēnit. Cōsul — nūntiūs victōriae Q. Fabiō filiō et L.
Lentulō et Q. Metellō cum litterīs Rōmam missis —
propius mare ad Pydnam castra mōvit. Beroea primum, 305
deinde Thessalonīca et Pella et deinceps omnis fermē
Macedonia intrā bīduum dēdita.

Cōsul ā Pydnā profectus cum tōtō exercitū diē alterō
Pellam pervēnit et, cum castra mille passūs inde posuis- 310
set, per aliquot diēs ibi statīva habuit situm urbis undī-
que aspiciēns. Nūntiō deinde acceptō 'Persea Samo-

thrācam trāiēcisse', profectus ā Pellā cōnsul quārtis castris Amphipolim pervēnit.

[*Ex librō XLV:*]

1 Victōriae nūntiī Q. Fabius et L. Lentulus et Q. Metellus celeriter Rōmam cum vēnissent, praeceptam tamen eius rei laetitiam invēnērunt: Quārtō post diē quam cum rēge est pugnātum, cum in circō lūdī fierent, murmur repente populī tōta spectācula pervāsīt 'pugnātum in Macedoniā et dēvictum rēgem esse'; dein fremitus incrēvit; postrēmō clāmor, plausus, velut certō nūntiō victōriae allātō, est exortus. Mīrārī magistrātūs et quaerere auctōrem repentināe laetitiae. Quī postquam nūllus erat, ēvānuit quidem tamquam certae rei gaudium, ōmen tamen laetum insidēbat animīs. Quod postquam vērīs nūntiīs, Fabiū Lentulique et Metellī adventū, firmātum est, cum victōriā ipsā, tum auguriō animōrum suōrum laetābantur.

Et altera trāditur circēnsis turbae nōn minus similis
330 vērī laetitia. Ante diem quīntum decimum kalendās Octōbrēs, lūdōrum Rōmānōrum secundō diē, C. Liciniō cōnsulī ad quadrīgās mittendās ēscendentī tabellārius, quī 'sē ex Macedoniā venīre' dīceret, laureātās litterās trādidiisse dīcitur. Quadrīgīs missīs cōnsul currum
335 cōnscendit et, cum per circum reveherētur ad forōs publicōs, laureātās tabellās populō ostendit. Quibus cōnspectūs repente immemor spectāculī populus in medium dēcurrit. Eō senātum cōnsul vocāvit, recitātisque

quārtis castris = quārtō diē (exercitus in itinere cotidiē castra pōnit)

prae-cipere = ante capere
: quārtō diē postquam

murmur-is *n* = vōx quae vix auditur (↔ clāmor)
fremitus-ūs *m* (< fremere) = sonus gravis continuus
in-crēscere = crēscere

mīrārī : mīrantur

quaerere : quaerunt

ēvānuit : cessāvit
ōmen -inis *n* = signum quod rem futūrā portendit
animō (*dat*) in-sidēre = in animō sedēre (remanēre)
augurium = sēnsus rei futūrae, ōmen

vērī similis = quī vērus esse vidētur

lūdī Rōmānī mēse Septembrī celebrantur
C. Liciniō Crassō quadrīgās mittere : cursum aperire
laureātus -a -um = laurō ornātus

im-memor = oblitus

dē-nūntiāre = prō-
nūntiāre
L. Aemilium *Paulum*

coniugēs *et* liberōs

socii nāvālēs = nautae
classis Rōmānae
con-iūrātī = milites vo-
luntariī qui duci iūs
iūrandum dederunt
ad senātum referretur

ingentem turbam occur-
rentium prōsequenti-
umque sēcum trahentēs

pergere perrēxisse

tantum temporis = tam
diū

forent = essent
paucōrum militum
iactūrā : paucis
militibus āmissis
“(rēx) existimātur Samo-
thrācam petītūrus esse”

eum ēlābī posse

tabellis ex auctōritāte patrum prō foris pūblicis dēnū-
tiāvit populō ‘L. Aemilium collēgam signis collātis cum 340
rēge Perseō pugnāsse; Macedonum exercitum caesum
fūsumque; rēgem cum paucis fūgisse; cīvitātēs omnēs
Macedoniae in diciōnem populī Rōmānī vēnisse.’ Hīs
audītis clāmor cum ingentī plausū ortus. Lūdīs relictīs
domōs magna pars hominum ad coniugēs liberōs lae- 345
tum nūntium portābant. Tertius decimus diēs erat ab eō
quō in Macedoniā pugnātum est.

Posterō diē senātus in Cūriā habitus supplicatiōnēs- 2
que dēcrētae et senātūs cōsultum factum est ‘ut cōsul
quōs praeter milites sociōsque nāvālēs coniūrātōs habē- 350
ret dīmitteret; dē militibus sociisque nāvālibus dīmit-
tendīs referretur cum lēgātī ab L. Aemiliō cōsule, ā
quibus praemissus tabellārius esset, vēnissent.’

Ante diem sextum calendās Octōbrēs hōrā ferē se-
cundā lēgātī urbem ingressī sunt. Ingentem sēcum oc- 355
currentium, quācumque ībant, prōsequentiumque tra-
hentēs turbam in forum perrēxērunt. Senātus forte in
Cūriā erat; eō lēgātōs cōsul intrōdūxit. Ibi tantum tem-
poris retentī dum expōnerent quantae rēgiae cōpiae pe-
ditum equitumque fuissent, quot mīlia ex iīs caesa, quot 360
capta forent, quam paucōrum militum iactūrā tanta
hostium strāgēs facta, quam pavidē rēx fūgisset. ‘Existi-
mārī Samothrācam petītūrum; parātam classem ad per-
sequendum esse; neque terrā neque marī ēlābī posse.’
Eadem haec paulō post in cōntiōnem trāductī exposu- 365

ērunt. Renovātaque laetitia, cum cōsul ēdixisset ‘ut omnēs aedēs sacrae aperīrentur’: prō sē quisque ex cōntiōne ad grātiās agendās ire dīs, ingentūque turbā nōn virōrum modo sed etiam fēminārum complērī tōtā urbe
370 deōrum immortalīum templa.

Senātus revocātus in Cūriam supplicātiōnēs ob rem ēgregiē gestam ab L. Aemiliō cōsule in quīnque diēs circā omnia pulvīnāria dēcrēvit hostiisque māiōribus sacrificārī iussit; nāvēs quae in Tiberī parātae īnstrūtaeque stābant, ut, sī rēs posceret, in Macedoniam miterentur, subdūcī et in nāvālibus collocārī, sociōs nāvālēs datō annuō stipendiō dīmīttī et cum iīs omnēs quī in cōsulis verba iūrāverant.

3 Ex Illyricō duo lēgātī nūntiārun’t ‘exercitum Illyriōrum caesum, Gentium rēgem captum, in diciōne populī Rōmānī Illyricum esse.’ Ob eās rēs gestās ductū auspiciōque L. Aniciī praetōris senātus in trīduum supplicātiōnēs dēcrēvit.
380

Perseus captus

4 Paulus Aemilius cōsul cum castra ad Sirās habēret, litterae ab rēge Perseō per ignōbilēs trēs lēgātōs eī allātae sunt. Quōs cum flentēs cerneret, et ipse illacrimāsse dīcitur sortī hūmānae, quod quī paulō ante nōn contentus rēgnō Macedoniae Dardanōs Illyriōsque oppugnāsset, is tum āmissō exercitū, extorris rēgnō, in parvam
390 īnsulam compulsus, supplex, fānī religiōne, nōn vīribus

ire : it

: complentur

pulvīnar -āris *n* = torus in quō pōnuntur signa deōrum supplicātiōnibus hostiae māiōres : taurī, ovēs, suēs (nōn pullī)

nāvēs subdūcī *iussit*
senātus

nāvālia -ium *n* = locus ubi nāvēs aedificantur et reficiuntur
quī in cōsulis verba iūrāverant (: cōsulī iūs iūrandum dederant) : coniūrātī

auspicium -ī *n* = iūs auspiciī : imperium ducis (nam dux sōlus belli auspicium habet)

Sirae -ārum *f*: civitās Macedoniae

ignōbilis -e ↔ nōbilis

il-lacrimāre rei = lacrimāre ob rem
sors = fortūna
contentus -a -um: c. esse
aliquā rē = aliquid satis esse putāre
ex-torris -e = exsul
fānum = locus sacer (Samotheāca īnsula sacra habētur)

miserātiō -ōnis *f*
 < miserārī
 stultitia (rēgis) fortunam
 suam ignorantis omnem
 miserātiōnem ei exēmit

: P. sēnsit nōminis 'rēgis'
 sibi victō obliuiscen-
 dum esse
 litterae petiēre : P. litteris
 petiit
 titulus = quod suprā
 scribitur

P. Cornēlius Lentulus:
 cōs. suf. annō 162 a. C.

Perseō...amplectente :
 cum Perseus... amplex-
 terētur (: retinēret)
 clēmētia -ae *f* < clēmēns
 tendere ut = operam dare
 /postulāre ut
 Cn. Octāvīi praetōris, quī
 praefectus classis erat

ab-aliēnāre (< aliēnus)
 ↔ conciliāre
 : trānsit

Oroandēs -is *m*
 Thrēcia = Thrācia
 mercātūra -ae *f* = negō-
 tium mercātōris
 lembus -ī *m* = nāuicula
 vēlōx
 dē-vehere

cōn-scius -a -um: c. rēi
 = quī rem scit
 posticum -ī *n* = ostium
 posterius

suīs tūtus esset. Sed postquam 'rēgem Persea cōnsulī
 Paulō salūtem' lēgit, miserātiōnem omnem stultitia ig-
 nōrantis fortunam suam exēmit. Itaque, quamquam in
 reliquā parte litterārum minimē rēgiae precēs erant, ta- 395
 men sine respōnsō ac sine litteris ea lēgātiō dīmissa est.

Sēnsit Perseus, cuius nōminis obliuiscendum victō
 esset. Itaque alterae litterae cum prīvātī nōminis titulō
 missae et petiēre et impetrāvēre ut aliquī ad eum mitte-
 rentur cum quibus loquī dē statū et condiōne suae 400
 fortunae posset. Missī sunt trēs lēgātī, P. Lentulus, A.
 Postumius Albīnus, A. Antōnius. Nihil eā lēgātiōne
 perfectum est, Perseō rēgium nōmen omnī vī amplex-
 tente, Paulō 'ut sē suaque omnia in fidem et clēmēntiam
 populī Rōmānī permitteret' tendente. 405

Dum haec aguntur, classis Cn. Octāvīi Samothrācam 5
 est appulsa. ...

Cēterum Perseus omnium ab sē abaliēnāvit animōs: 6
 prō sē quisque trānsire ad Rōmānōs, fugaeque cōnsi-
 lium capere rēgem solum prope relictum coēgērunt. 410
 Oroandem dēnique Crētēnsē, cui nōta Thrēciae ōra
 erat quia mercātūrās in eā regiōne fēcerat, appellat, 'ut
 sē sublātum in lembum ad Cotym dēveheret.'

Dēmētrium est portus in prōmunturiō quōdam Sa-
 mothrācae; ibi lembus stābat. Sub occāsum sōlis dēfe- 415
 runtur quae ad ūsum necessāria erant; dēfertur et pe-
 cūnia quanta clam dēferri poterat. Rēx ipse nocte mediā
 cum tribus cōnsciis fugae per posticum aedium in pro-

pinquum cubiculō hortum atque inde, māceriam aegrē
420 trānsgressus, ad mare pervēnit.

Oroandēs tantum morātus dum pecūnia dēferrētur,
prīmīs tenebrīs solverat nāvem ac per altum Crētam
petēbat! Postquam in portū nāvis nōn inventa est, vagā-
tus Perseus aliquamdiū in lītore, postrēmō timēns lū-
425 cem iam appropinquantem, in hospitium redire nōn
ausus, in latere templī prope angulum obscurum deli-
tuit.

‘Puerī rēgī’ apud Macedonas vocābantur prīncipum
liberī ad ministerium ēlēctī rēgis; ea cohors persecūta
430 rēgem fugientem nē tum quidem abscedēbat — dōnec
iussū Cn. Octāvīi prōnūntiātum est per praecōnem
‘rēgiōs puerōs Macedonasque aliōs quī Samothrācae
essent, sī trānsirent ad Rōmānōs, incolumitātem liber-
tātemque et sua omnia servātūrōs quae aut sēcum ha-
435 bērent aut in Macedoniā reliquissent.’ Ad hanc vōcem
trānsitiō omnium facta est, nōminaque dabant ad C.
Postumium tribūnum militum. Liberōs quoque parvōs
rēgiōs Iōn Thessalonīcēnsis Octāvīō trādīdit, nec quis-
quam praeter Philippum, māximum nātū ex filiīs, cum
440 rēge relictus.

Tum sēsē filiumque Octāvīō trādīdit, fortūnam deōs-
que quōrum in templō erat ‘nullā ope supplicem iuvan-
tēs’ accūsāns. In praetōriam nāvem impōnī iussus, eō-
dem et pecūnia quae superfuit delāta est extemplōque
445 classis Amphipolim repetit. Inde Octāvīus rēgem in

māceria -aef = mūrus
quī hortum cingit

tantum (temporis)
= tam diū

dē-litēscere -tuisse
= sē occultāre

Macedonēs, acc -ēs/-as
ministerium -ī n =
officiū ministrī
persequī = sequī,
comitārī
abs-cēdere = abīre
(↔ accēdere)

incolumitās -ātis f
< incolumis

trānsitiō -ōnis f < trānsīre

Iōn -ōnis m
Thessalonīcēnsis -e <
Thessalonīca; m cīvis

nāvis praetōria = nāvis
praefectī (: Cn. Octāvī)

in suā potestāte

Paulus, eam secundam
victōriam esse ratus
(sicut erat),...

Q. Aelius Tūberō -ōnis:
gener Pauli

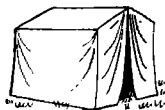
accessiō -ōnis *f* = quod
accēdit (: additur)

quōs... contingēbat :
quibus cognātus erat
cōspectus -a -um
= cōspiciuus
ef-fulgēre < ex-
Philippus II: Alexandri
Magni pater

pullus -a -um = colōre
mediō inter album et
ātrum

tabernāculum

-ī *n*

submōtō = hominibus
submōtis
cōn-surgere = surgere

intro-īre = intrāre
por-rigere -ēxisse -ēctum
= extendere
sub-mittere = dēmittere
advocātōs : eōs qui ad-
vocāti erant

castra ad cōnsulem mīsit, praemissīs litterīs, ut in po-
testāte eum esse et addūcī scīret.

Secundam eam Paulus (sicut erat) victōriam ratus 7
victimās cecidit eō nūntiō, et cōsiliō advocātō litterās
praetōris cum recitāsset, Q. Aelium Tūberōnem ob- 450
viam rēgī mīsit, cēterōs manēre in praetōriō frequentēs
iussit.

Nōn aliās ad ūllum spectāculum tanta multitudō oc-
currit. Patrum aetāte Syphāx rēx captus in castra Rō- 455
māna adductus erat; praeterquam quod nec suā nec
gentis fāmā comparandus, tantum accessiō Pūnici bellī
fuerat, sicut Gentius Macedonicī — Perseus caput bellī
erat, nec ipsius tantum patris avīque cēterōrumque
quōs sanguine et genere contingēbat fāma cōspectum
eum efficiēbat, sed effulgēbant Philippus ac Magnus 460
Alexander, quī summum imperium in orbe terrārum
Macedonum fēcerant.

Pullō amictū cum filiō Perseus ingressus est castra,
nullō suōrum aliō comite quī socius calamitātis miserā-
biliōrem eum faceret. Prōgredi prae turbā occurrentium 465
ad spectāculum nōn poterat, dōnec ā cōsule lictōrēs
missi sunt quī submōtō iter ad praetōrium facerent.
Cōnsurrēxit cōsul, iussis sedere aliīs, prōgressusque
paulum introeuntī rēgī dextram porrēxit submittentem-
que sē ad pedēs sustulit nec attingere genua passus in- 470
trōductum in tabernāculum adversus advocātōs in cōn-
silium cōnsidere iussit.

8 Prīma percontātiō fuit ‘quā subāctus iniūriā contrā
 populum Rōmānum bellum tam īnfestō animō suscē-
 475 pisset, quō sē rēgnumque suum ad ultimum discrīmen
 addūceret?’ Cum, respōnsum exspectantibus cūctīs,
 terram intuēns diū tacitus flēret, rūsus cōsul: “Sī
 iuvenis rēgnum accēpissēs, minus equidem mīrārer ig-
 nōrāsse tē quam gravis aut amīcus aut inimīcus esset
 480 populus Rōmānus; nunc vērō, cum et bellō patris tuī,
 quod nōbīscum gessit, interfuissēs, et pācis posteā,
 quam cum summā fidē adversus eum coluimus, memi-
 nissēs, quod fuit cōsiliū, quōrum et vim in bellō et
 fidem in pāce expertus essēs, cum iīs tibi bellum esse
 485 quam pācem malle?”

Nec interrogātus nec accūsātus cum respondēret,
 “Utcumque tamen haec, sive errore hūmānō seu cāsū
 seu necessitāte incidērunt, bonum animum habē! Mul-
 tōrum rēgum populōrumque cāsibus cognita populī Rō-
 490 mānī clēmentia nōn modo spem tibi, sed prope certam
 fidūciam salūtis praebet.”

Haec Graecō sermōne Perseō; Latīnē deinde suīs
 “Exemplum īsigne cernitis” inquit “mūtātiōnis rērum
 hūmānarum. Vōbīs hoc praecipuē dīcō, iuvenēs! Ideō
 495 in secundīs rēbus nihil in quemquam superbē ac violen-
 ter cōsulere decet nec praesentī crēdere fortunāe, cum
 quid vesper ferat incertum sit. Is dēmum vir erit cuius
 animum nec prosperae rēs flātū suō efferent nec adver-
 sae īnfringent.”

percontātiō -ōnis *f*
 < percontari
 sub-igere -ēgisse -āctum
 = cōgere

pācem colere = pācem
 servāre
 quod fuit cōsiliū malle
 : cūr mālūistī
 cum iīs quōrum...

ut-cumque = quō-
 cumque modō

populi R. clēmentia
 ... cognita

fidūcia -ae *f* = cōfidentia

mūtātiō -ōnis *f* < mūtāre

violentus -a -um = quī vī
 ūtitur, ferōx; *adv* -enter
 nihil cōsulere: nullum
 cōsiliū inīre

flātus -ūs *m* (< flāre)
 = ventus (secundus)
 efferre = superbum
 facere

cūra rēgis tuendī

rēgnum Alexandrī

plērumque Eurōpae =
māior Eurōpae pars
Caranus -ī m: prīmus rēx
Macedonum
[annō 179 a. C.]
Q. Fulviō Flaccō

obscurā fāmā esse
= ignōtus esse

super-fundere sē = ef-
fundī super ripās

suae diciōnis facere = in
sua diciōnem redigere
Arabēs -um m (acc-as):
incolae Arabiae

[annō 323 a. C.]

(quisque) rapiunt: rapit

Cōnsiliō dīmissō, tuendī cūra rēgis Q. Aeliō mandā- 500
tur. Eō diē et invītātus ad cōnsulem Perseus et alius
omnis eī honōs habitus est quī habērī in tālī fortunā
poterat.

Exercitus deinde in hiberna dīmissus est. Māximam 9
partem cōpiārum Amphipolis, reliquās propinquaе 505
urbēs accēpērunt.

Macedonia prōvincia

Hic finis bellī, cum quadriennium continuum bellā-
tum esset, inter Rōmānōs ac Persea fuit, idemque finis
inclutī per Eurōpae plērumque atque Asiam omnem 510
rēgnī. Vicēsimum ab Caranō, quī prīmus rēgnābat, Per-
sea numerābant. Perseus Q. Fulviō L. Mānliō cōnsuli-
bus rēgnum accēpit; rēgnāvit undecim annōs. Macedo-
num gēns obscurā admodum fāmā ūsque ad Philippum,
Amyntae filium, fuit. Inde ac per eum crēscere cum 515
coepisset, Eurōpae sē tamen finibus continuit, Grae-
ciam omnem et partem Thrēciae atque Illyricī amplexa.
Superfūdīt deinde sē in Asiam et trēdecim annīs quibus
Alexander rēgnāvit prīmum omnia quā Persārum prope
immēnsō spatiō imperium fuerat suae diciōnis fēcīt; 520
Arabas hinc Indiamque, quā terrārum ultimōs finēs
Rubrum mare amplectitur, peragrāvit. Tum māximam
in terrīs Macedonum rēgnum nōmenque. Inde morte
Alexandrī distractum in multa rēgna, dum ad sē quis-
que opēs rapiunt, lacerātis vīribus ā summō culmine 525

fortūnae ad ultimum finem centum quīnquāgintā annōs
stetit.

16 Q. Aeliō M. Iūniō cōsulibus dē prōvinciīs referenti-
bus, cēnsuēre patrēs ‘Macedoniam Illyricumque eōs-
530 dem L. Paulum et L. Anicium obtinēre, dōnec dē sen-
17 tentiā lēgātōrum rēs bellō turbātās composuissent.’ Lē-
gātōs deinde, quōrum dē sententiā imperātōrēs L. Pau-
lus L. Anicius compōnerent rēs, dēcrēvērunt: decem in
18 Macedoniam, quīnque in Illyricum. Omnium primum
535 liberōs esse placēbat Macedonas atque Illyriōs ‘ut om-
nibus gentibus appāreret arma populī Rōmānī nōn
liberīs servitūtem, sed contrā servientibus libertātem
afferre.’

27 Paulus ante adventum decem lēgātōrum Q. Māxi-
540 mum filium ad Aeginium et Agassās diripiendās mittit.

Autumnī ferē tempus erat; cuius temporis initiō ad
circumeundam Graeciam ūtī statuit. Praepositō castrīs
C. Sulpiciō Gallō, profectus cum haud magnō comitātū
per Thessaliam Delphōs petit, inclutum ōrāculum. Ubi
545 sacrificiō Apollinī factō, Chalcidem ad spectāculum Eu-
rīpī Euboeaeque, tantae īnsulae ponte continentī iūnc-
tae, dēscendit. Ā Chalcide Aulidem trāicit, trium mī-
lium spatiō distantem, portum inclutum statiōne quon-
dam mīlle nāvium Agamemnoniae classis, Diānaeque
550 templum vīsīt, ubi nāvibus cursum ad Trōiam, filiā vic-
timā ārīs admōtā, rēx ille rēgum petiit. Athēnās inde,
multa vīsēnda habentēs: arcem, portūs, mūrōs Pīraeum

[annō 167 a. C.]
referentibus *ad senātum*

L. Paulus *et* L. Anicius

Q. *Fabium* Māximum

Aeginium -ī *n*, Agassae
-ārum *f*: civitatēs Thes-
saliae quae Rōmānīs
restiterant

C. Sulpicius Gallus
(cōs. annō 166 a. C.)

Eurīpus -ī *m*

(terra) continēns ↔ īnsula
Aulis -idis *f*
trium milium *passuum*
di-stāre = ab-esse
statiō -ōnis *f* < stāre
Agamemnonius -a -um
< Agamemnōn (is ā
Diānā iussus est *Iphige-
niam* filiam immolāre,
ut ventum habēret)
visere -sisse = adire
spectandī causā
Pīraeus -ī *m*: portus
Athēnārum māximus

praeses-idis *m/f* = cūstōs

excidium: Corinthus *xxi*
annīs post ā Rōmānīs
dīruta est
Sicyōn -ōnis *f*
Epidaurus -ī *f*

Aesculāpius -ī *m*: deus
medicōrum

remedium -ī *n* = rēs
quae aegrōs sānat
salūtāris -e = quī salūtem
affert
remediōrum mercēs = *m*.
prō remediīs
disciplīna -ae *f* = quod
discendum est
Megalopolis -is *f*, *acc* -im
Olympia: ibi est Iovis
templum cum ingentī
simulācrō
secus *adv* = aliter
(amplius) solitō = quam
fierī solet

(fāma) accidit = affertur,
audītur

tribūnāl -ālis *n* = locus
superior cum sēde
magistrātūs

facienda vīsa essent

Paulum iubēre (referēbat
Octāvius)

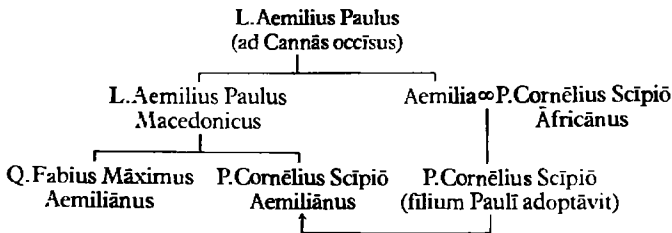
urbī iungentēs, nāvālia, monumenta magnōrum impe-
rātōrum, simulācra deōrum hominumque.

Sacrificiō Minervae, praesidī arcis, in urbe factō, pro- 28
fectus Corinthum alterō diē pervēnit. Urbs erat tunc
praeclāra ante excidium; arx quoque et Isthmus prae-
buēre spectāculum. Sicyōnem inde et Argōs, nōbilēs
urbēs, adit, inde haud parem opibus Epidaurum, sed
inclutam Aesculāpiū nōbilī templō, quod, quīnque mī- 560
libus passuum ab urbe distāns, tum dōnīs dīves erat
quae remediōrum salūtārium aegrī mercēdem sacrāve-
rant deō. Inde Lacedaemonem adit, nōn operum mag-
nificentīā, sed disciplīnā īstitutūque memorābilem.
Unde per Megalopolim Olympiam ēscendit; ubi et alia 565
quidem spectanda eī vīsa — Iovem velut praesentem in-
tuēns mōtus animō est. Itaque haud secus quam sī in
Capitōliō immolātūrus esset, sacrificium amplius solitō
apparārī iussit.

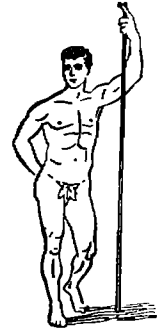
Ita, peragrātā Graeciā, postquam fāma accidit trāiē- 570
cisse iam mare decem lēgātōs, omnibus aliīs omissīs ad
eōs pergit. Ubi diēs vēnit quō adesse Amphipolī dēnōs 29
prīncipēs cīvitatū iusserat et pecūniā rēgiā cōn-
ferrī, cum decem lēgātīs, circumfūsā omnī multitudine
Macedonum, in tribūnālī cōnsēdit. Silentio per praecō- 575
nem factō, Paulus Latīnē, quae senātuī, quae sibi ex
cōnsiliū sententiā vīsa essent, prōnūntiāvit. Ea Cn. Oc-
tāvius praetor — nam et ipse aderat — sermōne Graecō
referēbat: ‘Omnium prīmum liberōs esse iubēre Mace-

580 donas, habentēs urbēs eāsdem agrōsque, ūtentēs lēgi-
 bus suīs, annuōs creantēs magistrātūs. Tribūtum dīmi-
 dium eius quod pependissent rēgibus pendere populō
 Rōmānō. Deinde in quattuor regiōnēs dīvidī Macedoni-
 32 am...’ Nōmina deinde sunt recitāta prīncipum Macedo-
 585 num, quōs cum liberīs māiōribus quam quīndecim an-
 nōs nātis praecēdere in Italiam placēret; quī nōn pārui-
 set imperiō mors dēnūntiāta. Lēgēs Macedoniae dedit
 cum tantā cūrā ut nōn hostibus victīs, sed sociīs bene
 meritīs dare vidērētur.

590 Ab sērīs rēbus lūdīcum magnō apparātū Amphipoli
 fēcit. Nam et artificum omnis generis quī lūdīcam ar-
 tem faciēbant ex tōtō orbe terrārū multitudō et āthlē-
 tārū et nōbīlium equōrum convēnit et lēgatiōnēs cum
 victimīs, et quidquid aliud deōrum hominumque causā
 595 fierī magnīs lūdīs in Graeciā solet ita factum est ut nōn
 magnificentiam tantum sed prūdentiā in dandīs spec-
 tāculīs, ad quae rudēs tum Rōmānī erant, admīrāren-
 tur. Epulae quoque lēgatiōnibus parātae et opulentiā et
 cūrā eādē. Vulgō dictum ipsiūs ferēbant ‘et convī-
 600 vium īnstruere et lūdōs parāre eiusdem esse quī vincere
 bellō scīret’.

tribūtum -ī *n* = pecūnia
 quae rei pūblicae tribu-
 itur, vectigal
 pendere pependisse
 pēnsū

āthlēta
 -aem

artifex -icis *m* = vir artis
 peritus
 ars lūdīca = ars scaenae

opulentia -aef
 < opulentus
 vulgō *adv* = intervulgas,
 passim
 īnstruere = apparāre
 eiusdem esse : eiusdem
 negōtium esse

ad-optāre = locō filiū in fa-
 miliam suam suscipere

	<i>Fortūna pūblica et p̄rīvāta</i>	
	[<i>Ex Periochā librī XLV:</i>]	
L. Aemilius Paulus <i>Macedonicus</i>	Macedoniā in p̄rōvinciae fōrmam redāctā, Aemilius Paulus triumphāvit et Perseum cum tribus filiīs dūxit ante currum.	605
	[<i>Ex librō XLV:</i>]	
filiī: Q. Fabius Māximus <i>Aemiliānus</i> et P. Cornēlius Scipiō <i>Aemiliānus</i> turmātīm = in turmīs	Secūtī currum inter aliōs illūstrēs virōs filiī duo Q. Māximus et P. Scipiō; deinde equitēs turmātīm et cohortēs peditum.	40 610
documentum -ī n = exemplum quō docētur aliquid	Sed nōn Perseus tantum per illōs diēs documentum hūmānōrum cāsuum fuit in catēnīs ante currum victōris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam victor Paulus, aurō purpurāque fulgēns. Nam duōbus ē filiīs (quōs, duōbus datīs in adoptiōnem, sōlōs nōminis, sacrōrum familiaeque hērēdēs retinuerat domī) minor, duodecim fermē annōs nātus, quīnque diēbus ante triumphum, māior, quattuordecim annōrum, trīduō post triumphum dēcessit. Quōs praetextātōs currū vehī cum patre, sibi ipsōs similēs dēstīnantēs triumphōs, oportuerat.	615 620
adoptiō -ōnis f < adoptāre; in a. em dare = adoptandum dare (Paulus II filiōs māiōrēs in adoptiōnem dedit)		
praetextātus -a -um = (togā) praetextā indūtus (ut puer liber ad annum XVII) dēstīnāre = statuere, dēcernere		
cōntiōnem dare = cōntiōnem permittere	Paucīs post diēbus, datā ā M. Antōniō tribūnō plēbis cōntiōne, cum dē suīs rēbus gestīs mōre cēterōrum imperātōrum ēdīsseret, memorābilis eius ōrātiō et digna Rōmānō p̄ncīpe fuit:	625
quamquam arbitror vōs nōn ignōrāre et quā... et... fulmina : calamitātēs	“Quamquam, et quā fēlicitāte rem pūblicam administrāverim et quae duo fulmina domum meam per hōs diēs perculerint, nōn ignōrāre vōs, Quirītēs, arbitror,	41

cum spectāculō vōbīs nunc triumphus meus, nunc fū-
 630 nera liberōrum meōrum fuerint, tamen paucīs quaesō
 sinātis mē cum pūblicā fēlicitāte comparāre eō quō dē-
 beō animō prīvātam meam fortūnam.

“Profectus ex Italiā classem ā Brundisiō sōle ortō
 solvī; nōnā diēi hōrā cum omnibus meis nāvibus Corcȳ-
 635 ram tenuī. Inde quīntō diē Delphīs Apollinī prō mē
 exercitibusque et classibus vestrīs sacrificāvī. Ā Delphīs
 quīntō diē in castra pervēnī; ubi exercitū acceptō, mū-
 tātīs quibusdam quae magna impedīmenta victōriae
 erant, prōgressus, quia inexpugnābilia castra hostium
 640 erant neque cōgī pugnāre poterat rēx, inter praesidia
 eius saltum ad Petram ēvāsī et ad Pydnam rēgem aciē
 vīcī. Macedoniam in potestātem populī Rōmānī redēgī,
 et quod bellum per quadriennium quattuor ante mē
 cōsulēs ita gessērunt ut semper successōrī trāderent
 645 gravius, id ego quīndecim diēbus perfēcī!

“Aliārū deinde secundārum rērum velut prōventus
 secūtus: cīvitatēs omnēs Macedoniae sē dēdidērunt,
 gaza rēgia in potestātem vēnit, rēx ipse — trādentibus
 prope ipsīs dīs — in templō Samothrācum cum liberīs
 650 est captus.

“Mihi quoque ipsī nimia iam fortūna vidērī eōque
 suspecta esse. Maris perīcula timēre coepī in tantā pecū-
 niā rēgiā in Italiam trāciendā et victōre exercitū trāns-
 portandō. Postquam omnia secundō nāvium cursū in
 655 Italiam pervēnērunt neque erat quod ultrā precārer,

quaesō = ōrō (tē/vōs)
 ut sinātis
 eō animō quō dēbeō

(locum) tenēre = per-
 venire ad, attingere
 inde quīntō diē = quīntō
 diē post

impedīmentum -ī n
 = quod impedit
 in-expugnābilis -e = quī
 expugnārī nōn potest

Petra -ae f: oppidum
 Macedoniae
 (locum) ēvādere = trāns-
 gredi

et id bellum quod...

successor -ōris m = quī
 succēdit

prōventus -ūs m =
 magnae frūgēs

gaza -ae f = aerārium
 rēgis, thēsaurus
 Samothrācēs -um m: in-
 colae Samothrācae

vidērī : vidēbātur
 esse : erat
 in tantā pecūniā trā-
 iciendā : cum tanta
 pecūnia trāicerētur

: neque *quidquam* erat
 quod ultrā precārer
 (: precārī possem)

volvi = verti

cōnsuēvisset = soleret

dēfūntam esse : satis habere, contentam esse

ad lūdibrium rei : ad elūdendam rem

māximē nōbilīa = nobilissima

rediens ex Capitōliō alterum... invēni liberum = liberōrum

prōgeniēs -ēīf = stirps Aemiliū filius in adoptiōnem datus 'Aemiliānus' nōminātur 'Paulus': quī Paulus nōminātur

cōn-fundere = turbāre, permovēre dē-flēre: sortem d. = sorti illacrimāre

Graecia *capta*, nōn *liberata* (ut aiunt Rōmānī!) artēs : litterās, philosophiam, cēt. Latiō (*dat*) : in Latium Q. Horātius Flaccus: poēta illūstris quī aetāte Augustī vixit

illud optāvī: ut, cum ex summō retrō volvi fortūna cōnsuēsset, mūtatiōnem eius domus mea potius quam rēs pūblica sentīret!

“Itaque dēfūntam esse fortūnam pūblicam meā tam insignī calamitāte spērō, quod triumphus meus, velut 660 ad lūdibrium cāsuum hūmānōrum, duōbus fūneribus liberōrum meōrum est interpositus. Et cum ego et Perseus nunc nōbilīa māximē sortis mortālium exempla spectēmur, ille, quī ante sē captīvōs, captīvus ipse, dūcī liberōs vīdit, incolumēs tamen eōs habet — ego, quī dē 665 illō triumphāvī, ab alterius fūnere filiū currum cōnscendī, alterum rediēns ex Capitōliō prope iam expīrantem invēnī. Neque ex tantā stirpe liberum superest quī ‘Aemiliū Pauli’ nōmen ferat. Duōs enim tamquam ex magnā prōgeniē liberōrum in adoptiōnem datōs Cornēlia et Fabia gēns habent — ‘Paulus’ in domō praeter senem nēmō superest. Sed hanc clādem domūs meae vestra felicitās et secunda fortūna pūblica cōnsolātur.”

Haec tantō dicta animō magis cōnfūdēre audientium 42 animōs quam sī miserābiliter orbitātem suam dēflendō 675 locūtus esset.

GRAECIA CAPTA

Graecia capta ferum victōrem cēpit, et artēs intulit agrestī Latiō.

[Q. Horātius Flaccus: *Epistulae*, II.1.156–157] 680

GRAMMATICA LATINA

Ōrātiō rēcta et obliqua(I) *Ōrātiō rēcta* (“.....”)

Anna: “Cūr flēs?” Dīdō: “Flēō, quia vir quem amō *mē*
685 *ēlūsit*, etsī *mihī* fidem dedī; moriar, sī abierit!”

(II) *Ōrātiō obliqua* (“.....”)

Anna sorōrem interrogāvit ‘cūr flēret?’ Respondit Dīdō ‘*sē*
flēre, quia vir quem amāret *sē* *ēlūsisset*, etsī *sibi* fidem dedisset;
sē moritūram esse, sī abiisset!’

690 *Accūsātīvus cum īnfīnītīvō*: *sē* flēre, *sē* moritūram esse.

Coniūctīvus (flēret, amāret, *ēlūsisset*, dedisset, abiisset)
post *cūr* (item *quīs*, *quid*, *ubi*, *num*, *-ne*, cēt.), *quā* (*quae*, *quod*,
cēt.), *quia* (*quod*, *quoniam*, *dum*, *postquam*, cēt.), *etsī* (*quam-*
quam), *sī* (*nisi*). Pers. III prō I et II: flēret, amāret, *sē*, *sibi*.

PENSVM A

Verte *ōrātiōnem* rēctam in obliquam:

Augustus: “Marmoream relinqūō urbem quam latericiam ac-
cēpī.” Augustus glōriātus est ‘— — — — —.’

Nerō: “Postquam domum *mihī* aedificāvī, quasi homō tan-
dem habitāre coepī!” Nerō dixit ‘—, — — — —, — — — —
—.’

Horātius pater: “*Ego* filiam *meam* iūre caesam iūdicō, quod
hostium mortem lūgēbat.” Horātius pater prōclāmāvit ‘— —
— — — —, — — — —.’

Tarquinius: “*Ego* nōn rem novam petō, quia duo iam rēgēs
peregrīnī Rōmae rēgnāvērunt.” Tarquinius negāvit ‘— — —
—, — — — — — — — —.’

Tullia: “Nōn *mihī* dēfuit vir cum quō tacita serviēbam.”
Tullia dīcēbat ‘— — — — — — — —.’

Tarpēia: “Mercēdem postulō id quod in sinistrīs manibus
habētis.” Tarpēia mercēdem ā Sabinīs postulāverat ‘— — —
— — — —.’

Hamilcar: “*Tē* in castra *mēcum* dūcam, Hannibal, sī *mihī*
fidem quam postulō dederis.” Hamilcar filiō prōmisit ‘*sē* eum

obliquus -a -um:

līnea obliqua [l]

līnea rēcta [l]

ōrātiō rēcta: ipsa verba

loquentis (“...”)

↔ *ōrātiō obliqua* (“...”)

: lēgibus grammaticīs

mūtata (*acc + īnf* prō

nōm + īnd, *coni* prō

īnd, *pers* 3 prō 1/2)

Vōcābula nova:

supplicātiō

māiorēs

trānsfuga

mercātus

ārea

sēnsus

voluptās

impēnsa

vīcīnitās

conventus

servātor

trīduum

fōns

callīs

vertex

subsīdium

rādīx

scāla

peculātus

expeditiō

līs

ēventus

murmur

fremitus

ōmen

coniūrātī

pulvīnar

nāvālia
 miserātiō
 clēmēntia
 mercātūra
 lembus
 posticum
 māceria
 ministerium
 incolumitās
 trānsitiō
 accessiō
 tabernāculum
 percontātiō
 fidūcia
 mūtātiō
 flātus
 continēns
 praeses
 disciplina
 tribūnal
 tribūnum
 artifex
 ars lūdrica
 āthlēta
 opulentia
 documentum
 adoptiō
 impedimentum
 successor
 prōventus
 gaza
 prōgeniēs
 mīrābundus
 infectus
 signātus
 artus
 perexiguus
 sēmiermis
 diurnus
 invius
 laureātus
 immemor
 ignōbilis
 contentus
 extorris
 cōnsciūs
 praetōrius
 cōnspectus
 pullus
 violentus
 praetextātus
 inexpugnābilis
 quinquāgesimus

—————, —————.

Macedonēs: “Quodcumque senātus cēnsuerit, id rēx faciet.” Macedonēs prōmisērunt ‘—————, —————.’

PENSVM B

Philippō victō, in v diēs — dēcrētae sunt. x lēgātī mōre — in Graeciam missī sunt. Isthmiīs praecō in mediam — prōcessit atque ‘liberōs esse Graecōs’ —. Aliī aliōs — [= mīrantēs] intuēbantur, tum plausus ortus est. Flāmininus in — [= conciliō] Graecōrum dixit ‘sē exercitum suum ē Graeciā — esse’; cūctī eum ‘—’ ‘līberātorem’que —. Exercitū in Italiam — imperātor — [= trēs diēs] triumphāvit. Antiochus, postquam hiemem in convīviis et vīnum sequentibus — trādūxit, intrā saltum Thermopylārum, quī Graeciam — [= dīvidit], sē recēpit, et castra duplicī vāllō fossāque —. Aetōlis imperāvit ut — montium — [= occupārent], nē quās — Rōmāni invenirent ad trānsitum. Cōsul Acilius castra posuit prope — calidārum aquārum; propter angustias aciem — fronte instrūxit. Eō proeliō Rōmāni recessissent, — [= nisi] Catō, dēiectis Aetōlis, — vēnisset. Antiochō victō Acilius Hēraclēam, quae sita est in — Oetae montis, — est [= inspexit]. Post oppugnātiōnem xxiv diērum Rōmāni integrōs mūrōs — trāscendērunt. L. Scīpiō, cum Antiochum in Asiā vīcisset, — accūsātus est, sed tribūnus plēbis prō eō —.

Perseus, quī nōn — rēgnō suō finitimōs oppugnāverat, victus Samothrācam cōnfūgit et omnium animōs ā sē —. Cum Cn. Octāvius Macedonibus — libertātemque prōmīsisset, — [< trānsire] omnium facta est. Rēx cum tribus — fugae ad portum pervēnit nec — quō ad Cotym veherētur invēnit. Postquam in templō —, sē Rōmānis dēdidit et in nāvem — impositus est. Cōsul rēgī praetōrium — [= intrantī] dextram — eumque in — intrōdūxit. Perseus est — [= exemplum] — [< mūtāre] sortis hūmānae.

— est locus quō mercātōrēs conveniunt ut — faciant. Victōria est prosperus belli — [= exitus]. — est signum rei

futūrae. Iuppiter est — [= cūstōs] arcis Capitōlīnae. Tullus, Numae —, rēx fuit ācer et — [< vīs]. Paulus ex magnā — [= stirpe] duōs filiōs in — dedit.

Synōnima: perfuga et —; fidēs et —; vectīgal et —; thēsaurus et —; oblītus et —; valdē cupere et —; continuum facere et —; amplificāre et —; dēmittere et —; properē et —; tantum et —; aliter et —; inter vulgus et —.

Contrāria: clāmor et —; īnsula et —; nocturnus et —; nōbilis et —; accēdere et —; continuāre et —; retrō et —.

PENSVM C

Quis rēgem Philippum dēvīcit?

Post victōriam quid Isthmiūs prōnūntiātum est?

Quōmodo Graeci gaudium suum ostendērunt?

Quid Flāminīnus in triumphō trānstulit?

Quid rēx Antiochus Chalcide ēgit?

Ubi M'. Acīlius cum Antiochō congressus est?

Cūr Aetōlī rēgī subsidiō nōn vērunt?

Quōmodo Rōmānī mūrōs Hēraclēae trāscendērunt?

Cūr L. Cornēlius Scīpiō 'Asiaticus' nōminātus est?

Quis successor rēgis Philippī fuit?

Ubi et ā quō duce victus est Perseus?

Quō Perseus victus cōfūgit?

Quōmodo victōria Aemiliū Paulī Rōmam nūntiāta est?

Quōmodo populus Rōmānus dis grātiās ēgit?

Cūr Paulus lēgātōs Persei sine respōnsō dīmīsit?

Cūr Perseus Rōmānis sē dēdidit?

Quōmodo Paulus Perseum victum recēpit?

Quid fēcit Paulus ante adventum decem lēgātōrum?

Quae mala fortūna felicitatem Paulī turbāvīt?

Quandō rēgnum Macedoniae māximum fuit?

hibernāre
prōnūntiāre
percēnsere
praeoccupāre
avēre
pācare
dēportāre
prōsequī
acclāmāre
trānsportāre
ēdisserere
dirimere
permūnīre
circuīre
īnsidēre
trāsmittēre
contemplārī
continuāre
intermittēre
dilūcēscere
exaequāre
ampliāre
intercēdere
incrēscere
illacrimāre
abalienāre
dēvehere
dēlitēscere
abscēdere
effulgēre
cōnsurgere
introire
porrigere
submittēre
superfundere
distāre
dēstināre
dēflēre
raptim
tantummodo
porrō
nī
submōtō
utumque
plērumque
secus
vulgō
quaesō

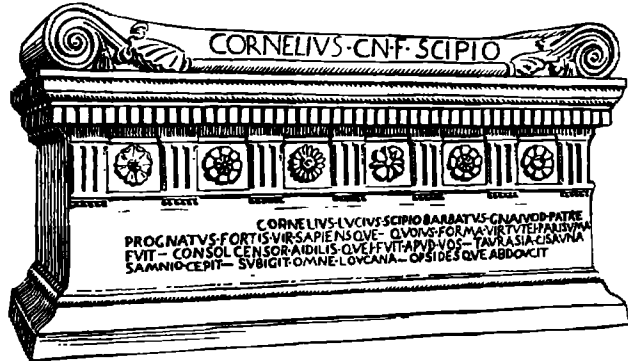
Cn. f. = Gnaei filius
L. Cornēlius Scīpiō
Barbātus: cōs. annō
298 a. C.

Cnaivōd = Gnaeō
prō-gnātus = nātus
quoius = cuius
virtūtī parissīma
cōsul aedilis
quei = qui
vōs : Rōmānōs
Taurasiā Cisaunam
in Samniō
omnem Lūcāniam
obsidēsque abdūcit

Līvii librī integrī XLVI–
CXLII perierunt (item
XI–XX)

[annō 151 a. C.]
dīlēcūs agere = militēs
cōnscribere
struere = parāre
P. Cornēlius Scīpiō
Nāsica: cōs. annō
162, 155 a. C.
senātū placuit

dēprehendere = (inex-
spectātum) invenire
per-rogāre = ordine in-
terrogāre (senātōrēs)

CORNELIVS LVCIVS SCIPIO BARBATUS CNAIVOD PATRE
PROGNATVS FORTIS VIR SAPIENS QVE QVOIVS FORMA VIRTUTE PARISSIMA
FVIT CONSOL CENSOR AEDILIS QVEI FVIT APVD VOS TAURASIA CISAUNA
SAMNIO CEPIT SVBIGIT OMNE LVCANIA OPSIDES QVE ABDVCIT

SCIPIO AEMILIANVS

[Ex T. Līvii librōrum XLVIII–LXI Periōchīs]

Bellum Pūnicum tertium

Gulussa, Masinissae filius, nūntiāvit ‘Carthāgine dīlēc- 48
tūs agī, classem comparārī et haud dubiē bellum struī.’
Cum Catō suādēret ut hīs bellum indicerētur, P. Cornē-
liō Nāsicā dīcente ‘nihil temere faciendum’, placuit 5
decem lēgātōs mitti explorātum.

Cum lēgātī ex Āfricā cum orātōribus Carthāginiēn-
sium et Gulussā redissent dīcerentque ‘et exercitum sē
et classem Carthāgine dēprehendisse’, perrogārī senten-
tiās placuit. Catōne et aliīs princīpibus senātūs suāden- 10
tibus ut in Āfricam cōnfestim trānsportārētur exercitus,
quoniam Cornēlius Nāsica dīcēbat ‘nōndum sibi iūstam
causam bellī vidērī’, placuit ut bellō abstinērent ‘sī
Carthāginiēnsēs classem exussissent et exercitum dimi-

15 sissent; sī minus, proximī cōsulēs dē bellō Pūnicō referrent.’

Carthāginiēnsēs cum adversus foedus bellum Masinissae intulissent, victī ab eō annōs habente nōnāgintā duōs īnsuper Rōmānum bellum meruērunt.

49 Inter M. Porcium Catōnem et Scīpiōnem Nāsīcam, quōrum alter sapientissimus vir in cīvitāte habebātur, alter optimus vir etiam iūdicātus ā senātū erat, dīversīs certātum sententiīs est, Catōne suādente bellum et ut tollerētur delēreturque Carthāgō, Nāsīcā dissuādente.

25 Placuit tamen, ‘quod contrā foedus nāvēs habērent, quod exercitum extrā finēs dūxissent, quod sociō populī Rōmānī et amīcō Masinissae arma intulissent, quod filium eius Gulussam (quī cum lēgātīs Rōmānīs erat) in oppidum nōn recēpissent’, bellum hīs indīcī.

30 Priusquam ūllae cōpiae in nāvēs impōnerentur, Uticēnsēs lēgātī Rōmam vēnērunt sē suaque omnia dēdentēs. Ea lēgātīō, velut ōmen, grāta patribus, acerba Carthāginiēnsibus fuit.

Lēgātī trīgintā Rōmam vēnērunt, per quōs sē Carthāginiēnsēs dēdēbant. Catōnis sententia ēvīcit ut in dēcrētō perstārētur et ut cōsulēs quam prīmum ad bellum proficiscerentur. Quī ubi in Āfricam trānsiērunt, acceptīs quōs imperāverant trecentīs obsidibus et armīs omnibus instrūmentīsque bellī (sī qua Carthāgine erant), cum ex auctōritāte patrum iubērent ‘ut in alium locum, dum ā marī decem mīlia passuum nec minus

sī minus = sī nōn (nisi id fēcissent)
proximī cōsulēs : c. īnsequentis annī

dis-suādere ↔ suādere

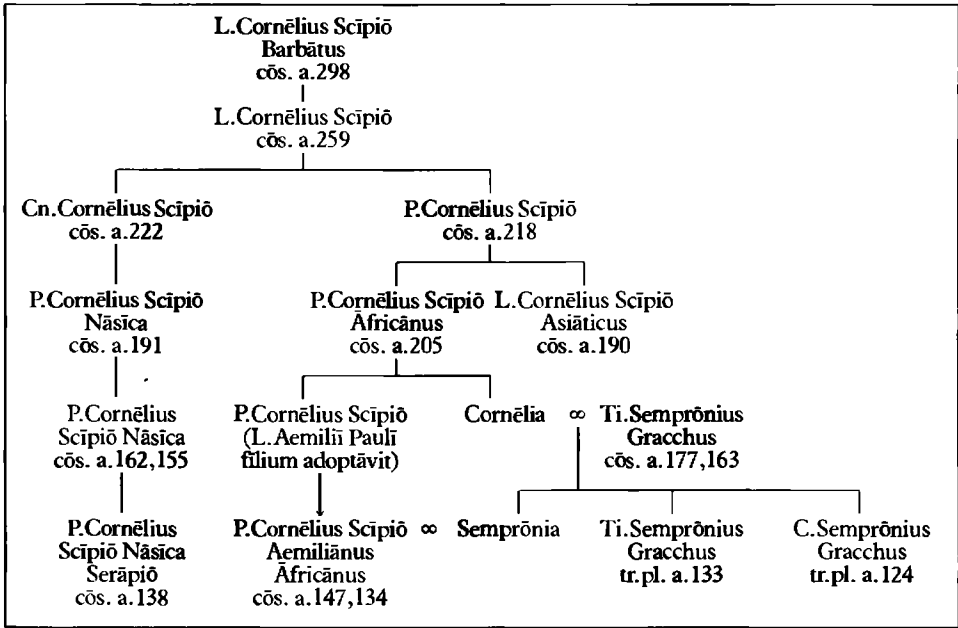
in oppidum : Carthāginem

Uticēnsis -e < Utica;
pl cīvēs

ē-vincere = persuādere
dēcrētum -ī n = quod dēcrētum est
per-stāre = firmē stāre, persevērāre

obsidēs imperāre = imperāre ut obsidēs dentur
sī qua = sī aliqua

dum = dummodo

remōtus -a -um = quī abest, distāns
compellere = cōgere

[annō 149 a. C.]
Carthāgō obsidērī coepta est ā cōsulibus = cōsulēs Carthāginem obsidēre coepērunt

mūrōs irrumpere = in mūrōs irrumpere
explicāre -uisse -itum = expedire, liberāre (periculō)

is ipse praecipuam glōriam castrōrum liberātōrum (: ob castra liberāta) tulit
irritus -a -um = frūstrā factus, vānus

remōtum, oppidum facerent', indignitāte rei ad bellandum Carthāginiēnsēs compulērunt.

Obsidērī oppugnārīque coepta est Carthāgō ā L. Mārciō M'. Māniliō cōsulibus. In quā oppugnātiōne 45 cum neglēctōs ab unā parte mūrōs duo tribūnī temere cum cohortibus suis irrūpissent et ab oppidānis graviter caederentur, ā Scipiōne Aemiliānō expliciti sunt. Per quem et castellum Rōmānum, quod nocte expugnābant, paucis equitibus iuvantibus liberātum est, castrō- 50 rumque, quae Cathāginiēnsēs omnibus cōpiis ab urbe pariter ēgressi oppugnābant, liberātōrum is ipse praecipuam glōriam tulit. Praetereā, cum ab irritā oppugnātiōne Carthāginis cōsul (alter enim Rōmam ad comitia ierat) exercitum dūceret adversus Hasdrubalem (cum 55

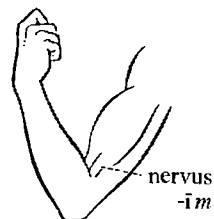
amplā manū saltum inīquum insēderat), suāsit prīmō
 cōnsulī nē tam inīquō locō cōnfligeret; victus deinde
 complūrium, quī et prūdētia et virtūtī eius invidē-
 bant, sententiīs et ipse saltum ingressus est. Cum, sicut
 60 praedīxerat, fūsus fugātusque esset Rōmānus exercitus
 et duae cohortēs ab hoste obsidēntur, cum paucīs
 equitum turmīs in saltum reversus liberāvit eās et in-
 columēs redūxit. Quam virtūtem eius et Catō, vir
 prōmptiōris ad vituperandum linguae, in senātū sic
 65 prōsecūtus est ut dīceret ‘reliquōs quī in Āfricā mī-
 litārent umbrās volitāre, Scīpiōnem vigēre.’

Andriscus quīdam, Perseī sē rēgis filium ferēns et
 mūtātō nōmine Philippus vocātus, multīs ad falsam eius
 fābulam velut ad vēram cocuntibus, contractō exercitū
 70 tōtam Macedoniam aut voluntāte incolentium aut armīs
 occupāvit. Fābulam autem tālem finxerat: ‘Ex paelice sē
 et Perseō rēge ortum, traditum ēducandum Crētēnsī
 cuidam esse. Adramyttiū sē ēducātum ūsque ad duode-
 cimū aetātis annū, patrem eum esse crēdentem ā
 75 quō ēducārētur, ignārum generis fuisse suī. Affectō de-
 inde eō, cum prope ad ultimum finem vītāe esset, dētēc-
 tam tandem sibi orīginem suam.’

50 Masinissa, Numidiaē rēx, māior nōnāgintā annīs dē-
 cessit, vir insignis. Inter cētera iuvenālia opera quae ad
 80 ultimum ēdidit, adeō etiam nervīs in senectā vīguit ut
 post sextum et octōgēsimum annū filium genuerit.
 Inter trēs liberōs eius (māximus nātū Micipsa; Gulussa;

Scīpiō suāsit

complūrium sententiīs

vituperāre ↔ laudāre
 (laudibus) prōsequī
 = laudāre
 ut umbrās volitāre
 vigēre = valēre, vīvus ac
 validus esse
 ferēns : nārāns (‘sē esse
 filium...’)

co-īre = convenīre

incolētēs = incolae
 fingere finxisse fictum =
 arte efficere, excōgitāre
 (rem falsam)
 paelix -icis f = altera uxor

Adramyttium -ī n: civitās
 Asiae

morbō affectō

dē-tegere = patefacere
 (↔ cēlāre)

: māior quam xc annōs
 nātus
 [annō 148 a. C.]

senecta -aef = senectūs

octōgēsimus -a -um
 = LXXX (80.)

ē-rudītus -a -um = doctus
(↔ rudis)
rēgnum dīvidere
arbitēr -trīm = isquī dē-
cernit, iūdex aequus;
arbitrō Scīpiōne: ex
arbitriō Scīpiōnis
Hamilcō-ōnis *m*

M. Claudius Mārcellus:
cōs. annō 166, 155, 152
a. C.
flūctibus obruī: sub-
mergī
aedilitās -ātis *f* = dignitās
aedilis
per annōs: ante annum
XLII cōsulī fierī nōn
licēbat
suffrāgārī (alicuī) =
suffrāgiō favēre

Pseudo- = falsus

Q. Caecilius *Metellus*:
cōs. annō 143 a. C.
re-vincere
circu-itus-ūs *m* (< circu-
ire) = iter circum
locum, orbis
patēre = longus/lātus
esse
L. *Hostilius Mancinus*:
cōs. annō 145 a. C.
extrā sortem = nōn
sortitō
ob-struere -ūxisse
-ūctum = claudere
(rē obstante)

Nepheris -is *f* (*acc-im*)

[annō 146 a. C.]

Mastanabal, quī etiam Graecis litteris ērudītus erat) P. Scīpiō Aemiliānus, cum commūne hīs rēgnum pater reliquisset et dīvidere eōs arbitrō Scīpiōne iussisset, 85 partēs administrandī rēgnī dīvisit. Item Phameae Hamilcōnī, praefectō equitum Carthāginiēnsium, virō fortī et cuius praecipuā operā Poenī ūtēbantur, persuāsit ut ad Rōmānōs cum equitātū suō trānsiret. Ex tribus lēgātīs quī ad Masinissam missī erant, M. Claudius Mārcel- 90 lus coortā tempestāte flūctibus obrutus est.

P. Scīpiō Aemiliānus, cum aedilitātem peteret, cōsul ā populō dictus. Quoniam per annōs cōsulī fierī nōn licēbat, cum magnō certāmine suffrāgantis plēbis et repugnantibus eī aliquamdiū patribus, lēgibus solūtus 95 et cōsul creātus.

Pseudo-Philippus in Macedoniā, caesō cum exercitū P. Iuventiō praetōre, ab Q. Caeciliō victus captusque est, et revicta Macedonia.

Carthāgō, in circuitū vīgintī tria mīlia passuum pa- 51 tēns, magnō labōre obsessa et per partēs capta est, primum ā Mancinō lēgātō, deinde ā Scīpiōne cōsule, cui extrā sortem Āfrica prōvincia data erat. Carthāginiēnsēs, portū novō (quia vetus obstrūctus ā Scīpiōne erat) factō et contractā clam exiguō tempore amplā classe, 105 infēliciter nāvālī proeliō pugnāvērunt. Hasdrubalis quoque, ducis eōrum, castra ad Nepherim oppidum locō difficīli sita cum exercitū dēlēta sunt ā Scīpiōne, quī tandem Carthāginem expugnāvit septingentēsimō annō

110 quam erat condita. Spoliōrum māior pars Siculīs, qui-
bus ablāta erant, reddita. Ultimō urbis excidiō, cum sē
Hasdrubal Scīpiōnī dedisset, uxor eius, quae paucīs
ante diēbus dē marītō impetrāre nōn potuerat ut ad
victōrem trānsfugerent, in medium sē flagrantis urbis
115 incendium cum duōbus liberīs ex arce praecipitāvit.

Scīpiō exemplō patris suī, Aemiliī Paulī, quī Mace-
doniam vīcerat, lūdōs fēcit trānsfugāsque ac fugitivōs
bēstiīs obiēcit.

Bellum Achāicum

120 Lēgātū Rōmānī ab Achaeīs pulsātī sunt Corinthī,
missī ut eās cīvitātēs quae sub diciōne Philippī fuerant
ab Achāicō conciliō sēcernerent.

52 Cum Achaeīs, quī in auxiliō Boeōtōs et Chalcidēnsēs
habēbant, Q. Caecilius Metellus ad Thermopylās bellō
125 cōnflīxit. Quibus victīs dux eōrum Critolāus mortem
sibi venēnō cōnscīvit. In cuius locum Diaeus, Achāicī
mōtūs prīmus auctor, ab Achaeīs dux creātus ad Isth-
mon ā L. Mummiō cōnsule victus est. Quī, omnī
Achāiā in dēditiōnem acceptā, Corinthon ex senātūs
130 cōnsultō dīruit, quia ibi lēgātī Rōmānī violātī erant.
Thēbae quoque et Chalcis, quae auxiliō fuerant, dīru-
tae. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum ēgit,
nec quicquam ex iīs operibus ōrnāmentīsque quae
praedīves Corinthos habuit in domum eius pervēnit.

135 Q. Caecilius Metellus dē Andriscō triumphāvit, P.

spolia = praeda

ultimō excidiō : ultimō
excidiū tempore
sē dare = sē dēdere

dē marītō = ā marītō

Achāicus -a -um
< Achāia

concilium = societas;
c. Achāicum: Achaeī
et eōrum socii
sē-cernere = sē-iungere
Boeōtī -ōrum *m*: incolae
Boeōtiaē

Isthmos -ī *m* (acc-on)
= Isthmus

Corinthos -ī *f* (acc-on)
= Corinthus

Thēbae -ārum *f*: caput
Boeōtiaē

auxiliō (*dat*) esse =
auxilium ferre
abstinēns -entis

↔ cupidus

agere = gerere, sē prae-
bēre/ostendere

prae-dīves = prae aliōs
dīves, dīvitissimus

Q. Caecilius Metellus
Macedonicus

P. Cornēlius Scīpiō Aemiliānus *Africānus*

tabula picta = imāgō
in tabulā picta

vēnātor -ōris *m* = quī
vēnātur
iustus exercitus = e.
rēctus/plēnus

Rōmānis intulit
exercitus cōsulāris =
exercitus ā cōnsule
ductus

Q. Fabius *Māximus Ser-
viliānus*: cōs. annō 142
a. C.

[annō 141 a. C.]

Numantīnus -a -um
< Numantia; *pl* cīvēs
īnfirmāre = īnfirmum
(: irritum) facere
lābēs -is *f* = rēs turpis,
īndignitās

prōditor -ōris *m* = quī
prōdit
Q. Servilius Caepiō: cōs.
annō 140 a. C.
com-plōrāre = dēflēre,
lūgēre

Serāpiō -ōnis *m*

[annō 138 a. C.]

Cornēlius Scīpiō Aemiliānus dē Carthāgine et Hasdru-
bale. L. Mummius dē Achaeīs triumphāvit; signa aerea
marmoreaque et tabulās pictās in triumphō tulit.

Hispānia pācāta

Viriāthus in Hispāniā, primum ex pāstōre vēnātor, ex 140
vēnātōre latrō, mox iustī quoque exercitūs dux factus,
tōtam Lūsitāniam occupāvit, M. Vetīlium praetōrem,
fūsō eius exercitū, cēpit, post quem C. Plautius praetor
nihilō fēlicius rem gessit. Tantumque terrōris is hostis
intulit ut adversus eum cōsulārī opus esset et duce et 145
exercitū.

Q. Caecilius Metellus prōcōsul Celtibērōs cecīdit, et 53
ā Q. Fabiō prōcōsule magna pars Lūsitāniae, expugnā-
tīs aliquot urbibus, recepta est.

Q. Pompēius cōsul in Hispāniā Termestīnōs sub- 54
ēgit. Cum iisdem et Numantīnis pācem — ā populō
Rōmānō īnfirmātam — fēcit. Q. Fabius prōcōsul rē-
bus in Hispāniā prosperē gestīs lābem imposuit, pāce
cum Viriāthō aequīs condiționibus factā.

Viriāthus ā prōditōribus, cōsiliō Serviliī Caepiōnis, 155
interfectus est et ab exercitū suō multum complōrātus
ac nōbilitē sepultus, vir duxque magnus et per quat-
tuordecim annōs quibus cum Rōmānis bellum gessit
frequentius superior.

P. Cornēliō Nāsīcā, cui cognōmen Serāpiō fuit, et 55
Decimō Iūniō Brūtō cōsulibus dilēctum habentibus,

in cōspectū tīrōnum rēs salūberrimī exemplī facta est:
nam C. Matiēnius accūsātus est apud tribūnōs plēbis
'quod exercitum ex Hispāniā dēseruisset' damnātusque
165 sub furcā diū virgīs caesus est et sēstertiō nummō
vēniit.

M. Popilius ā Numantīnīs, cum quibus pācem factam
irritam fierī senātus cēnsuerat, cum exercitū fūsus fugā-
tusque est.

170 C. Hostiliō Mancīnō cōnsule sacrificante pullī ex ca-
veā ēvolāvērunt; cōscendentī deinde nāvem, ut in His-
pāniā proficīscerētur, accidit vōx: "Manē, Mancīne!"
Quae auspicia trīstia fuisse ēventū probātum est: Victus
enim ā Numantīnīs et castrīs exūtus, cum spēs nūlla
175 servandī exercitūs esset, pācem cum hīs fēcit ignōmi-
niōsam, quam ratam esse senātus vetuit. Quadrāgintā
mīlia Rōmānōrum ab quattuor mīlibus Numantīnōrum
victa erant!

56 D. Iūnius Brūtus in Hispāniā ulteriōre fēliciter ad-
180 versus Gallaecōs pugnāvit. Dissimilī ēventū M. Aemi-
lius Lepidus prōcōnsul adversus Vaccaeōs rem gessit,
clādemque similem Numantīnae passus est. Ad exsol-
vendum foederis Numantīnī religiōne populum Mancī-
nus, cum huius reī auctor fuisset, dēditus Numantīnīs
185 nōn est receptus.

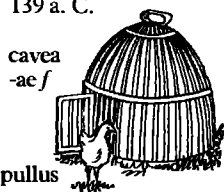
Cum bellum Numantīnum vitiō ducum nōn sine pu-
dōre pūblicō dūrāret, delātus est ultrō Scīpiōnī Āfricānō
ā senātū populōque Rōmānō cōsulātus. Quem cum illī

salūber -bris -bre
= salūtāris

furca
-ae f

furca: crux fōrmā Y quae
servō verberandō im-
pōnitur
servus vēn-iiit
M. Popilius: cōs. annō
139 a. C.

cavea
-ae f

pullus

accidere = ad aurēs per-
venire, audīri
probāre = plānum facere

[annō 137 a. C.]

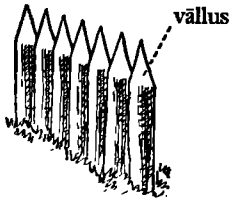
ignōminiōsus -a um =
turpis, indignus
ratus -a -um = servandus
(↔ irritus)

D. = Decimus (prae-
nōmen)

[annō 136 a. C.]

ad exsolvendum... popu-
lum: ut populus religi-
ōne (: culpā) foederis N.
violātī exsolverētur
huius reī: foederis cum
Numantīnīs factī

dūrāre = integer manēre,
trahī
ultrō: nōn petentī

luxuria -ae f = luxus

disciplīna ↔ licentia
re-cidere = adimere
(caedendō)
scortum -ī n = fēmina im-
pudica quae amōrem
suum vēndit
septēnī -ae -a = VII...
vāllus -ī m = pālus ad
castra mūnienda
incēdentī *mīlītī*
vāllāre = prōtegere
vītis = virga centuriōnis
vīte facta
extrāneus -a -um
= peregrīnus
ex-onerāre = onere
liberāre
ēruptiō -ōnis f < ērumpere
Antiochus VII: rēx Syriae
anni 138–129 a. C.

prōtribūnālī = in t. (prō-
spiciēns ē t.)
quaestor = magistrātus
quī aerāriō praecet
(in tabulās) referre =
īnscrībere; in tabulās
pūblicās r. : in aerāriō
dēpōnere

pābulārī = pābulum pe-
tere

id quod habērent frū-
mentī
per vicem = in-vicem
trā-icere = trānsfigere

[annō 133 a. C.]

capere ob lēgem, quae vetābat quemquam iterum cōn-
sulem fierī, nōn liceret, sicut priōre cōsulātū lēgibus 190
solūtus est.

Scīpiō Āfricānus Numantiam obsēdit, et corruptum 57
licentiā luxuriāque exercitum ad sevērissimam militiae
disciplinam revocāvit: omnia dēliciārum instrūmenta
recidit, duo mīlia scortōrum ē castrīs eīecit, mīlitem 195
cotīdiē in opere habuit et trīgintā diērum frūmentum ac
septēnōs vāllōs ferre cōgebat. Aegrē propter onus incē-
dentī dicēbat: “Cum gladiō tē vāllāre scieris, vāllum
ferre dēsinitō!” Quem mīlitem extrā ordinem dēprehen-
dit, sī Rōmānus esset, vītibus, sī extrāneus, virgīs cecī- 200
dit. Iūmenta omnia, nē exonerārent mīlitem, vēndidit.
Saepe adversus ēruptiōnēs hostium feliciter pugnāvit.

Scīpiō amplissima mūnera missa sibi ab Antiochō,
rēge Syriae, cum cēlāre aliīs imperātōribus rēgum mū-
nera mōs esset, prō tribūnālī ‘acceptūrum sē esse’ dixit, 205
omniaque ea quaestōrem referre in pūblicās tabulās ius-
sit: ‘ex hīs sē virīs fortibus dōna esse datūrum.’

Cum undique Numantiam obsidiōne clausisset et ob-
sessōs fame vidēret urgērī, hostēs quī pābulātum ex-
ierant vetuit occīdī, quia diceret ‘vēlōcius eōs absūmp- 210
tūrōs frūmentī quod habērent, sī plūrēs fuissent.’

Numantīnī fame coactī ipsī sē per vicem trāicientēs 59
trucidāvērunt. Captam urbem Scīpiō Āfricānus dēlēvit
et dē eā triumphāvit quārtō decimō annō post Carthāgi-
nem dēlētam. 215

Gracchī et lēgēs agrāriae

58 Tib. Semprōnius Gracchus tribūnus plēbis, cum lēgem agrāriam ferret adversus voluntātem senātūs et equestris ōrdinis: 'nē quis ex pūblicō agrō plūs quam
220 mille iūgera possidēret', in eum furōrem exārsit ut M. Octāviō collēgae causam dīversae partis dēfendentī postestātem lēge lātā abrogāret, sēque et C. Gracchum frā-
trem et Appium Claudium socerum triumvirōs ad dīvidendum agrum creāret. Prōmulgāvit et aliam lēgem
225 agrāriam, quā sibi lātius agrum patefaceret: 'ut iīdem triumvirī iūdicārent quā pūblicus ager, quā prīvātus esset.' Deinde, cum minus agrī esset quam quod dīvidi
posset sine offēnsā etiam plēbis (quoniam eōs ad cupiditātem amplum modum spērāndī incitāverat), lēgem sē
230 prōmulgātūrum ostendit: 'ut iīs quī Semprōniā lēge agrum accipere dēbērent, pecūnia quae rēgis Attalī fuisset dīvideretur.' (Hērēdem autem populum Rōmānum relīquerat Attalus, rēx Pergamī, Eumenis filius.)

Tot indignitātibus commōtus graviter senātus, ante
235 omnēs T. Annius cōsulāris. Quī, cum in senātū in Gracchum perōrāsset, raptus ab eō ad populum dēlātusque plēbī, rūrsus in eum prō Rōstrīs cōntiōnātus est.

Cum iterum tribūnus plēbis creārī vellet Gracchus, auctōre P. Cornēliō Nāsīcā in Capitōliō ab optimātibus
240 occīsus est, ictus prīmum fragmentīs subselliī, et inter aliōs quī in eādē sēditione occīsī erant īsepultus in flūmen prōiectus.

agrārius -a -um = dē agrō (dīvidendō)
lēgem ferre = lēgem ad populum referre
ōrdō equester = equitēs Rōmānī
ager pūblicus: ager hostī victō adēptus
ex-ārdēscere -sisse = ārdēre incipere
partis : factiōnis

trium-virī: III virī quibus negōtium pūblicum mandātur
(lēgem) prōmulgāre = populō nōtum facere, ferre

offēnsa -ae f = indignatiō (obiūriam)
(agrī) modus = certum agrī spatium (numerus iūgerum)
lēx Semprōnia: lēx ā Tib. Semprōniō Gracchō lāta

subsellium

T. Annius *Luscus*: cōs. annō 153 a. C.
dēlātus = accūsātus (apud plēbem)

optimātēs -ium *m* = optimī/prīncipēs civēs, factiō nōbilium
fragmentum -ī *n* = pars frācta (ab rē)
subselliū -ī *n* = sella humilis

C. *Papīrius* Carbō -ōnis:
tr. pl. annō 130 a. C.
rogātiō -ōnis f = lēx lāta;
r. em ferre = lēgem ferre

P. *Cornēlius Scīpiō Aemili-*
anus Āfricānus

tenuit : vicit

M. Fulviō Flaccō

agrō dividendō (*dat*) = ad
agrū dividendum
adversāri = adversus
loquī, resistere

[annō 129 a. C.]

hinc : ob hanc causam

quaestiōnem agere =
quaerere in iudiciō
dēfungī = morī
triumvirālis -e < triumvir

[annō 124 a. C.]

394 736

ē-loquēns -entis = qui
bene loquitur
perniciōsus -a -um (↔ sa-
lūber) = nocēns
frūmentārius -a -um
< frūmentum
sēnis (VI) *assibus*
triēns -entis *m* = tertia
pars assis
frūmentum (modius frū-
menti) *vēnūdarētur*

sub-legere = legere (locō
aliciūsus, supplendī
causā)

ad-miscēre

Cum Carbō tribūnus plēbis rogātiōnem tulisset 'ut 59
eundem tribūnum plēbis quotiēs vellet creāre liceret',
rogātiōnem eius P. Āfricānus gravissimā ōrātiōne dis- 245
suāsit, in quā dixit 'Ti. Gracchum iūre caesum vidērī.'
C. Gracchus contrā suāsit rogātiōnem, sed Scīpiō te-
nuit.

Sēditionēs ā triumviris Fulviō Flaccō et C. Gracchō et
C. Papiriō Carbōne agrō dividendō creatis excitatae. 250
Cum P. Scīpiō Āfricānus adversārētur fortisque ac vali-
dus prīdiē domum sē recēpisset, mortuus in cubiculō
inventus est. Suspecta fuit, tamquam eī venēnum dedis-
set, Semprōnia uxor — hinc māximē quod soror esset
Gracchōrum, cum quibus simultās Āfricānō fuerat. Dē 255
morte tamen eius nūlla quaestiō ācta. Dēfūctō eō,
ācrius sēditionēs triumvirālēs exārsērunt.

Lūstrum ā cēnsōribus conditum est: cēnsa sunt cī- 60
vium capita trecenta nōnāgintā quattuor milia septin-
genta trigintā sex. 260

C. Gracchus, Tiberiū frāter, tribūnus plēbis, ēloquen-
tior quam frāter, perniciosās aliquot lēgēs tulit, inter
quās frūmentāriam: 'ut sēnis et triente frūmentum plēbi
darētur'; alteram lēgem agrāriam, quam et frāter eius
tulerat; tertiam, quā equestrem ōrdinem tunc cum senā- 265
tū cōnsentientem corrumpere: 'ut sescentī ex equitibus
in Cūriam sublegerentur' et (quia illis temporibus tre-
centī tantum senātōrēs erant) sescentī equitēs trecentis
senātōribus admiscērentur, id est ut equester ōrdō bis

270 tantum vīrium in senātū habēret. Et continuātō in alterum annum tribūnātū, lēgibus agrariīs lātis effēcit ut complūrēs colōniae in Italiā dēdūcerentur et ūna in solō dīrutae Carthāginis, quō ipse triumvir creātus colōniam dēdūxit.

61 C. Gracchus, sēditiōsō tribūnātū āctō, cum Aventinum quoque armātā multitudīne occupāset, ā L. Opimiō cōsule — ex senātūs cōsultō vocātō ad arma populō — pulsus et occīsus est et cum eō Fulvius Flaccus cōsulāris, socius eiusdem furōris.

280 CIVITAS DILACERATA

[Ex C. Sallustii Crispī 'Bellō Iugurthīnō']

41 Mōs partium et factiōnum ac deinde omnium malārum artium Rōmae ortus est ōtiō atque abundantīā eārum rērum quae prīma mortālēs dūcunt. Nam ante Carthāginem dēlētam populus et senātus Rōmānus placidē
285 modestēque inter sē rem pūblicam tractābant. Neque glōriae neque dominātiōnis certāmen inter cīvēs erat; metus hostilis in bonīs artibus cīvītatē retinēbat.

Sed ubi illa formidō mentibus dēcessit, scīlicet ea
290 quae rēs secundae amant, lascīvia atque superbia, incēsere. Ita quod in adversīs rēbus optāverant ōtium postquam adeptī sunt, asperius acerbiusque fuit. Namque coepere nōbilitās dignitātem, populus libertātem in libīdinem vertere, sibi quisque dūcere, trahere, rapere. Ita

tribūnātus-ūs *m* = dignitās tribūni
colōnia-ae *f* = cīvitas ā colōnis condita
colōniam dēdūcere = c. condere

sēditiōsus-a-um < sēditiō āctō : perāctō

[annō 121 a. C.]

M. Fulvius Flaccus:
cōs. annō 125 a. C.

dī-lacerāre = distrahere
lacerandō

C. Sallustius Crispus:
historicus Rōmānus
saeculī I a. C.
artēs = mōrēs
abundantia-ae *f* = nimia
cōpia
primum dūcere = optimum esse putāre

modestus -a -um = abstīnēs, paulō contentus
tractāre = gerere
dominātiō -ōnis *f*
< domināri

metus hostilis : m.
hostium
formidō -inis *f* = terror
ea (*vitia*) quae...
lascīvia-ae *f* = licentia,
libidō
postquam ōtium quod...
optāverant adeptī sunt
asper -a -um = dūrus,
difficilis, molestus
nōbilitās = cīvēs nōbilēs,
optimātēs
dūcere/trahere : rapere

abs-trahere

factiōne : quia factiōne
iūncta erat
pollēre = valēre
di-spergere -sisse -sum
= passim spargere
bellī ↔ domī (: in pāce)
agitāre = vitam agere,
vivere; agitābātur :
vita agitābātur

bellicus -a -um < bellum
dī-ripere = rapere

cōn-finis -e = finitimus
modus = finis nōn ex-
cedendus
modestia -ae f < modestus
polluere = sordidum fa-
cere (↔ pūrgāre)
sē praecipitāre : sē
perdere
ante-pōnere = praeferre
dissēnsiō -ōnis f
↔ cōsēnsus
permixtiō -ōnis f (< per-
miscēre) = perturbātiō

vindicāre in libertātem
= liberāre
paucōrum : nōbilitium
noxius -a -um (< noxa)
↔ insōns
āctiō -ōnis f < agere
obviam ire = adversārī
ingredi : incipere

colōniūs dēdūcendīs (dat)
= ad colōniās dēdūcen-
dās

moderātus -a -um = quī
modum nōn excēdit
bonō *hominī* satius (= me-
lius) est vincī
mōre : modō agendi

omnia in duās partēs abstracta sunt, rēs pūblica, quae 295
media fuerat, dilacerāta.

Cēterum nōbilitās factiōne magis pollēbat, plēbis vīs,
solūta atque dispersa in multitūdine, minus poterat.
Paucōrum arbitriō bellī domīque agitābātur; penes eōs-
dem aerārium, prōvinciae, magistrātūs, glōriae trium- 300
phique erant. Populus militiā atque inopiā urgēbātur.
Praedās bellicās imperātōrēs cum paucīs dīripiēbant.
Intereā parentēs aut parvī liberī militum, uti quisque
potentiōrī cōnfinis erat, sēdibus pellēbantur.

Ita cum potentiā avāritia sine modō modestiāque in- 305
vādere, polluere et vāstāre omnia — quoad sēmet ipsa
praecipitāvit. Nam ubi primum ex nōbilitate repertī
sunt quī vērā glōriam iniūstae potentiae antepōnerent,
movērī cīvitas et dissēnsiō cīvīlis quasi permixtiō terrae
orīrī coepit. 310

Nam postquam Ti. et C. Gracchus, quōrum māiōrēs 42
Pūnicō atque aliīs bellis multum rei pūblīcae addide-
rant, vindicāre plēbem in libertātem et paucōrum scele-
ra patefacere coepēre, nōbilitās noxia atque eō perculsa
Gracchōrum āctiōnibus obviam ierat, et primō Tibe- 315
rium, dein paucōs post annōs eadem ingredientem
Gāium, tribūnum alterum, alterum triumvirum colōniūs
dēdūcendīs, cum M. Fulviō Flaccō ferrō necāverat.

Et sānē Gracchīs cupidine victōriae haud satis mode-
rātus animus fuit; sed bonō vincī satius est quam malō 320
mōre iniūriam vincere.

Igitur eā victōriā nōbilitās ex libīdine suā ūsa multōs
 mortālēs ferrō aut fugā exstīnxit, plūsque in reliquum
 sibi timōris quam potentiae addidit. Quae rēs plērum-
 325 que magnās cīvitātēs pessum dedit, dum alterī alterōs
 vincere quōvīs modō et victōs acerbius ulcīscī volunt.

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs(I) *Praeverbia*

330 Simplex dīcitur verbum quod nōn factum est ex aliō verbō, ut
dare, facere, ferre, currere. Ē verbīs simplicibus fiunt verba
 composita praepositīs syllabīs quae vocantur 'praeverbia'.

Praeverbia Latīna sunt haec:

	<i>ab-lā-</i>	<i>con-</i>	<i>in-</i>	<i>per-</i>	<i>re-</i>
335	<i>ad-</i>	<i>dē-</i>	<i>inter-</i>	<i>prae-</i>	<i>sub-</i>
	<i>ante-</i>	<i>dis-</i>	<i>intrō-</i>	<i>praeter-</i>	<i>super-</i>
	<i>circum-</i>	<i>ex-fē-</i>	<i>ob-</i>	<i>prō-</i>	<i>trāns-</i>

Quaedam praeverbia mūtantur propter litterās sequentēs:

ab- > *abs-*, *au-*: *abs-terrēre, au-fugere*.

340 *ad-* > *ac-*, *af-*, *ag-*, *al-*, *ap-*, *ar-*, *as-*, *at-*, *a-*: *ac-cēdere, af-*
ferre, ag-gredī, al-loquī, ap-pōnere, ar-ro-gāre, as-sequī, at-
tulisse, a-spicere;

con- > *col-*, *com-*, *cor-*, *co-*: *col-lābī, com-movēre, com-probāre,*
cor-rumpere, co-īre;

345 *dis-* > *dif-*, *dī-*, *di-*: *dif-fidere, dī-gredī, dī-lacerāre, dī-mittere,*
dī-ripere, di-scribere;

ex- > *ef-*: *ef-fugere;*

in- > *il-*, *im-*, *ir-*: *il-lūdere, im-mittere, im-pellere, ir-rumpere;*

ob- > *oc-*, *of-*, *op-*: *oc-currere, of-ferre, op-pugnāre;*

350 *prō-* > *prōd-* ante vōcālem: *prōd-esse;*

re- > *red-* ante vōcālem: *red-īre;*

sub- > *suc-*, *suf-*, *sup-*, *sur-*, *su-*, *sus-*: *suc-cēdere, suf-ficere,*
sup-plēre, sur-ripere, su-spicere, sus-tinēre, sus-cipere;

eā victōriā ūsa (: ūtēns)

fugā : exsiliō
 in reliquum (tempus) =
 in tempus futurum

pessum dare = perdere

quī- quae- quod-vīs =
 quīlibet, quīcumque;
 quō-vīs modō = quō-
 libet/quōquō modō

praeverbium -īn

simplex -icis = quī
 ex ūnō cōnstat

compositus ↔ simplex

co- ante vōcālem

co-igere > cōgere
 sed: circum-, per-agere,
 ante-capere
 dē-hibēre > dēbēre
 prae-hibēre > praebēre

sed: circum-datum

prō- su- dē-imere > prō-
 mere sūnere dēmere
 specere (verbum anti-
 quum) = spectāre
 sur-rigere > surgere
 per-rigere > pergere
 sed: circum-dedissee

sed: circum-dare

trāns- > *trā-*: *trā-dūcere*, *trā-icere*.

Vōcālis verbī simplicis saepe mūtātur praepositō prae- 355
 verbiō:

<i>a</i> > <i>i</i> :	<i>agere</i> > - <i>igere</i>	<i>tangere</i> > - <i>tingere</i>	
	<i>cadere</i> > - <i>cidere</i>	<i>frangere</i> > - <i>fringere</i>	
	<i>capere</i> > - <i>cipere</i>	<i>habēre</i> > - <i>hibēre</i>	
	<i>facere</i> > - <i>ficere</i>	<i>tacēre</i> > - <i>ticēre</i>	360
	<i>iacere</i> > -(<i>i</i>) <i>icere</i>	<i>fatērī</i> > - <i>fitērī</i>	
	<i>rapere</i> > - <i>ripere</i>	<i>salire</i> > - <i>silire</i>	
	<i>statuere</i> > - <i>stituere</i>	<i>datum</i> > - <i>ditum</i>	

Exempla: *ex-igere*, *con-cidere*, *ac-cipere*, *ef-ficere*, *ab-icere*,
ē-ripere, *re-stituere*, *at-tingere*, *ef-fringere*, *pro-hibēre*, *re-* 365
ticēre, *cōn-fitērī*, *dē-silire*, *ad-ditum*.

<i>e</i> > <i>i</i> :	<i>emere</i> > - <i>imere</i>	<i>specere</i> > - <i>spicere</i>	
	<i>legere</i> > - <i>ligere</i>	<i>tenēre</i> > - <i>tinēre</i>	
	<i>regere</i> > - <i>rigere</i>	<i>sedēre</i> > - <i>sidēre</i>	
	<i>primere</i> > - <i>primere</i>	<i>dedisse</i> > - <i>dēdisse</i>	370

Exempla: *red-imere*, *ē-ligere*, *ē-rigere*, *re-primere*, *dē-spi-*
cere, *re-tinēre*, *ob-sidēre*, *ad-dēdisse*.

<i>a</i> > <i>e</i> :	<i>dare</i> > - <i>dere</i>	<i>scandere</i> > - <i>scendere</i>	
	<i>gradī</i> > - <i>gredī</i>	<i>captum</i> > - <i>ceptum</i>	
	<i>sacrāre</i> > - <i>secrāre</i>	<i>factum</i> > - <i>fectum</i>	375
	<i>damnāre</i> > - <i>demnāre</i>	<i>iactum</i> > - <i>iectum</i>	
	<i>spargere</i> > - <i>spergere</i>	<i>raptum</i> > - <i>reptum</i>	

Exempla: *ad-dere*, *ē-gredī*, *cōn-secrāre*, *con-demnāre*, *di-*
spergere, *a-scendere*, *ac-ceptum*, *ef-fectum*, *ab-iectum*, *ē-rep-* 380
tum.

<i>ae</i> > <i>i</i> :	<i>caedere</i> > - <i>cīdere</i> , <i>quaerere</i> > - <i>quīrere</i>
<i>au</i> > <i>ū</i> :	<i>claudere</i> > - <i>clūdere</i>

Exempla: *oc-cīdere*, *ex-quīrere*, *in-clūdere*.

PENSVM A

Supplenda sunt verba composita:

ab- + *agere* > —; *ab-* + *ferre* > —; *ab-* + *tulisse* > —; *ad-* +
currere > —; *ad-* + *lātum* > —; *ad-* + *pellere* > —; *con-* +

cadere > —; con- + loquī > —; con- + pōnere > —; con- + regere > —; con- + oriri > —; dē- + scandere > —; dē- + salire > —; dis- + fluere > —; dis- + regere > —; ex- + ferre > —; ē- + iacere > —; in- + ruere > —; in- + premere > —; in- + lātum > —; ob- + pōnere > —; ob- + caedere > —; re- + statuere > —; per- + facere > —; prō- + gradī > —; prō- + ire > —; re- + agere > —; re- + quaerere > —; sub- + tenēre > —; trāns- + dare > —.

Supplenda sunt verba simplicia:

accipere < ad- + —; contingere < con- + —; ēdere < ē- + —; prōicere < prō- + —; colligere < con- + —; inquirere < in- + —; exclūdere < ex- + —.

PENSVM B

Catō, quamquam aliās prōmptus erat ad —, Scīpiōnem laudāvit. Multī ad Andrisum — [= conveniēbant], quī fābulam — ‘sē esse Perseī filium ex — nātum.’ Masinissa in summā — [= senectūte] mortuus est. Corinthus, urbs — [= dīvitissima], dīruta est ā L. Mummiō, virō — [↔ cupidō]. Mancīnus dignitatī populi Rōmānī — imposuit: pācem fēcit — [= turpem], quam senātus — esse vetuit. Viriāthus, ex — [< < vērārī] dux factus, ā — interfectus est et ā militibus suis multum —. Scīpiō exercitum — [= luxū] corruptum ad veterem disciplinam restituit: multa — ē castris ēiēcit et militēs — [VII] — portāre coēgit.

Ti. Gracchus, cum lēgem — [< < ager] — [= tulisset], ab — occisus est ictus — subsellii. Scīpiō, dum — agrō dividendō creatīs — [= resistit], dēcessit, sed dē morte eius nūlla — ācta est. C. Gracchus, quī orātor — fuit quam frāter, lēgem — [< < frūmentum] tulit et complūrēs — dēdūxit. Post — [< < tribūnus] suum — [< < sēditio] is quoque occisus est. Ti. et C. Gracchus plēbem in libertātem — cōnātī sunt, sed nōbilitās, quae factiōne magis — [= valēbat], — [< < agere] eōrum obviam iit.

Fontēs calidārum aquārum corporī — sunt. Servus quī

Vocābula nova:

dēcrētum
paelix
nervus
senecta
aedilitās
circuitus
vērātor
lābēs
prōditor
furca
cavea
luxuria
scortum
vāllus
ēruptiō
triumvirī
offēnsa
optimātēs
fragmentum
subsellium
rogātiō
quaestiō
triens
tribūnātus
colōnia
abundantia
dominātiō
formidō
lascīvia
modestia
dissersiō
permixtiō
actiō
praeverbium
prōgnātus
remōtus
irritus
ēruditus
abstinēns
praedives
salūber
ignōminiōsus
ratus
extrāneus
agrārius
triumvirālis

eloquēns
 perniciosus
 frumentarius
 seditiosus
 modestus
 asper
 bellicus
 confinis
 noxius
 moderatus
 octogēsimus
 septēni
 perrogare
 evincere
 perstare
 vituperare
 vigere
 coire
 fingere
 detegere
 suffragari
 revincere
 obstruere
 discernere
 infirmare
 complorare
 recidere
 vallare
 exonerare
 pabulari
 exardescere
 promulgare
 adversari
 sublegere
 admiscere
 dilacerare
 abstrahere
 pollere
 dispergere
 agitare
 polluere
 antepondere
 vindicare
 pessum dare
 per vicem
 satius
 quivis

dēliquit sub — verberātur. Quī modum non excēdit — est; quī paulō contentus est — esse dicitur.

Synōnima: indignātiō et —; nimia cōpia et —; terror et —; licentia et —; distāns et —; peregrīnus et —; patefacere et —; passim spargere et —; praeferre et —; quilibet et —.

Contrāria: cōsensus et —; rudis et —; salūber et —; ratus et —; īnsōns et —; pūrgare et —.

PENSVM C

Quid Gulussa Rōmam nūntiāvit?

Quid Catō in senātū suādēbat?

Quid fierī placuit antequam bellum indicerētur?

Cūr Carthāginiēnsēs dēditōne factā rebellāvērunt?

Quam fābulam finxit Andrisus?

Quibus Masinissa rēgnum suum reliquit?

Quamobrem Catō Scīpiōnem laudāvit?

Quis imperātor Carthāginem expugnāvit?

Num uxor Hasdrubalis Rōmānis sē dēdidit?

Cūr Corinthus ā Rōmānis dīruta est?

Quid L. Mummius in triumphō tulit?

Quis fuit Viriāthus?

Cūr senātus pācem quam Mancīnus cum Numantīnis fēcerat ratam esse vetuit?

Cūr bellum Numantīnum trahēbātur?

Quārē Scīpiō iūmenta vēnīre iussit?

Quid Scīpiō ēgit XIV annō post Carthāginem delētā?

Quās lēgēs Ti. Gracchus prōmulgāvit?

Num Ti. Gracchus iterum tribūnus creātus est?

Quandō Scīpiō mortuus inventus est?

Quamobrem suspecta fuit uxor eius?

Ā quō C. Gracchus occīsus est?

IVGVRTHA

[Ex C. Sallustii Crispī 'Bellō Iugurthīnō']

Iugurtha: "Ō, urbem
venālem!"

Iugurthīnus -a -um
< Iugurtha -ae m

de-hinc = deinde

huius-ce = huius
huius modī = huius
generis, tālis
expedire = explānare
suprā : quae superiōra
(priōra) sunt

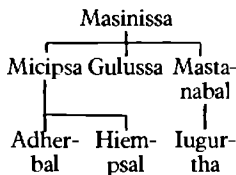
post magnitudinem... :
postquam magnum fac-
tum est nōmen Rōmā-
num
at-terere-trivisse-tritum
= minuere, debilitare

manū : armīs
dōnō (dat) dare = dōnāre

5 Bellum sc̄riptūrus sum quod populus Rōmānus cum
Iugurthā, rēge Numidārum, gessit, pr̄imum quia mag-
num et atrōx variāque victōriā fuit, dehinc quia tunc
pr̄imum superbiae nōbilitātis obviam itum est. Sed pri-
5 usquam huiusce modī rei initium expediō, pauca suprā
repetam.

Bellō Pūnicō secundō, quō dux Carthāginiēnsium
Hannibal post magnitudinem nōminis Rōmānī Italiae
opēs māximē attriverat, Masinissa, rēx Numidārum, in
10 amicitiam receptus ā P. Sc̄ipiōne (cui postēā 'Āfricānō'
cognōmen ex virtūte fuit), multa et praeclāra rei militā-
ris facinora fēcerat. Ob quae — victis Carthāginiēnsibus
et captō Syphāce, cuius in Āfricā magnum atque lātē
imperium valuit — populus Rōmānus quāscumque ur-
15 bēs et agrōs manū cēperat rēgī dōnō dedit. Igitur amīci-

per-manēre

concupinā -aef = paellex
 privātum : sine officio
 pūblicō
 dē-relinquere = relin-
 quere (morte)
 pollēns -entis = potēns
 decōrus -a -um = decēns,
 pulcher
 inertia -aef (< iners)
 = vitā otiosa
 equitāre = equō vehī
 iaculārī = iaculō ūtī
 : equitābat, iaculābatur,
 certābat, erat...
 ante-īre = antecēdere
 ad hoc = praeterea

ferire : caedere

tam-etsi = etsi

glōriae (dat) esse = glō-
 riam afferre
 ex-igere = peragere
 aetāte : vitā
 vehemēns -entis = vio-
 lentus, ācer; adv vehē-
 menter = valdē
 eō negōtiō : eā rē
 (cum) animō volvere
 = reputāre
 avidus -a -um (< avēre)
 = valdē cupidus

ānxius erat = metuēbat

difficultās -ātis f (< diffi-
 cilis) = rēs difficilis

tia Masinissae bona atque honesta nobis permānsit. Sed imperiū vitaeque eius finis idem fuit.

Dein Micipsa filius rēgnum sōlus obtinuit, Mastanabile et Gulussā frātribus morbō absūptis. Is Adherbalem et Hiempsalem ex sēsē genuit, Iugurthamque, fili- 20
 lium Mastanabalis frātris (quem Masinissa, quod ortus ex concubinā erat, privātum dēreliquerat) eōdem cultū quō liberōs suōs domī habuit.

Quī ubi primum adolēvit, pollēns vīribus, decōrā faciē, sed multō māximē ingeniō validus, nōn sē luxū 25
 neque inertiae corrupendum dedit, sed, uti mōs gentis illius est, equitāre, iaculārī, cursū cum aequālibus certāre; et, cum omnēs glōriā anteiret, omnibus tamen cārus esse. Ad hoc plēraque tempora in vēnandō agere, leōnem atque aliās ferās prīmus aut in prīmīs ferire: 30
 plūrimum facere et minimum ipse dē sē loquī.

Quibus rēbus Micipsa tametsi initiō laetus fuerat existimāns virtūtem Iugurthae rēgnō suō glōriae fore, tamen, postquam hominem adulēscētem — exāctā suā aetāte et parvīs liberīs — magis magisque crēscere intel- 35
 legit, vehementer eō negōtiō permōtus multa cum animō suō volvēbat. Terrēbat eum nātūra mortālium avida imperiū et praeceps ad explendam animī cupīdinem; ad hoc studia Numidārum in Iugurtham accēnsa, ex quibus, sī tālem virum dolīs interfēcisset, nē qua 40
 sēditiō aut bellum orīrētur, ānxius erat.

His difficultātibus circumventus, ubi videt neque per 7

vim neque insidiis opprimī posse hominem tam accep-
tum populāribus, quod erat Iugurtha manū prōmptus
45 et appetēns glōriāe militāris, statuit eum obiectāre perī-
culis et eō modō fortunam temptāre.

Igitur bellō Numantīnō Micipsa, cum populō Rō-
mānō equitum atque peditum auxilia mitteret, spērāns
vel ostentandō virtūtem vel hostium saevitiā facile eum
50 occāsūrum, praefēcit Numidīs quōs in Hispāniam mit-
tēbat.

Sed ea rēs longē aliter ac ratus erat ēvēnit. Nam Iu-
gurtha — ut erat impigrō atque ācrī ingeniō — ubi
nātūram P. Scīpiōnis (quī tum Rōmānis imperātor erat)
55 et mōrem hostium cognōvit, multō labōre multāque
cūrā, praetereā modestissimē pārendō et saepe obviam
eundō perīculis, in tantam clāritūdinem brevī pervēne-
rat, ut nostrīs vehementer cārus, Numantīnis māximō
terrōrī esset.

8 Eā tempestāte in exercitū nostrō fuēre complūrēs
novī atque nōbilēs, quibus dīvitiae bonō honestōque po-
tiōrēs erant, factiōsī domī, potentēs apud sociōs, clārī
magis quam honestī; quī Iugurthae nōn mediocre anim-
um pollicitandō accendēbant, ‘sī Micipsa rēx occi-
65 disset, fore uti sōlus imperiū Numidiae potirētur: in ipsō
māximam virtūtem, Rōmae omnia vēnālia esse!’

Sed postquam, Numantiā delētā, P. Scīpiō dīmittere
auxilia et ipse revertī domum dēcrēvit, dōnātum atque
laudātum magnificē prō cōntiōne Iugurtham in praetō-

ap-petere = cupidēpetere;
appetēns = cupidus
ob-iectāre = obicere

occidere -cidisse
-cāsūrum
praefēcit *eum*

ubi (+ *perf*) = ubi pri-
mum, postquam

eundō *ger* < ire
clāritūdō -inis *f* < clārus

terrōrī esse = terrōrem
inicere
(homō) novus = quī
prīmus ē gente suā
magistrātum init
honestum -*in* = honestās,
virtūs
potior = optātior
factiōsus -a -um (< factiō)
= sēditiōsus
mediocris -e = modicus
pollicitāri = pollicērī

fore uti imperiū potirētur
= eum imperiō potitū-
rum esse
vēnālis -e = quī vēnit,
quī emī potest

sēcrētō *adv* = in sēcrētō,
clam
neu quibus = nēve ūllīs
(cuiquam)
īn-suēscere = adsuēscere,
mōremsibi facere

gaudiō (*dat*) esse =
gaudium afferre
nōbīs : mihi

accipere = comperire,
audire
ita esse : vēra esse
grātia (< grātus) =
cārītās, favor

aggredi (+ *īnf*) = in-
cipere, cōnārī

verba habēre = verba
facere, loquī

sī *tē* genuissem : sī pater
tuus essem
mē falsum habuit = mē
fefellit
novissimē = nūper

rium abdūxit ibique sēcrētō monuit 'ut potius pūblicē 70
quam prīvātīm amīcitiām populī Rōmānī coleret neu
quibus largīrī īnsuēsceret: periculōsē ā paucīs emī quod
multōrum esset; sī permanēre vellet in suīs artibus,
ultrō illī et glōriam et rēgnum ventūrum.'

Sic locūtus cum litterīs eum, quās Micipsae redderet, 9
dīmīsit. Eārum sententia haec erat:

"Iugurthae tuī bellō Numantīnō longē māxima virtūs
fuit, quam rem tibi certō sciō gaudiō esse. Nōbīs ob
merita sua cārus est; ut idem senātūī et populō Rōmānō
sit, summā ope nītēmur. Tibi quidem prō nostrā amīci- 80
tiā grātulor. Ēn habēs virum dignum tē atque avō suō
Masinissā."

Igitur rēx, ubi ea quae fāmā accēperat ex litterīs im-
perātōris ita esse cognōvit, cum virtūte tum grātiā virī
permōtus, flexit animum suum et Iugurtham beneficiīs 85
vincere aggressus est, statimque eum adoptāvit et testā-
mentō pariter cum filiīs hērēdem īstituit.

Sed ipse paucōs post annōs morbō atque aetāte cōn-
fectus, cum sibi finem vītae adesse intellexeret, cōram
amīcīs et cognātīs itemque Adherbale et Hiempsale filiīs 90
dīcitur huiusce modī verba cum Iugurthā habuisse:

"Parvum ego tē, Iugurtha, āmissō patre, sine spē, 10
sine opibus, in meum rēgnum accēpī, exīstimāns nōn
minus mē tibi quam sī genuissem ob beneficia cārum
fore. Neque ea rēs falsum mē habuit. Nam — ut alia 95
magna et ēgregia tua omittam — novissimē rediēns Nu-

mantia mēque rēgnumque meum glōriā honōrāvisti tuā-
que virtūte nōbis Rōmānōs ex amīcīs amīcissimōs fē-
cisti. In Hispāniā nōmen familiae renovātum est. Pos-
100 trēmō — quod difficillimum inter mortālēs est — glōriā
invidiam vīcisti.

“Nunc, quoniam mihi nātūra finem vitae facit, per
hanc dexteram moneō obtestorque tē uti hōs, quī tibi
genere propinquī, beneficiō meō frātrēs sunt, cārōs ha-
105 beās, neu mālīs aliēnōs adiungere quam sanguine con-
iūctōs retinēre. Nōn exercitūs neque thēsaurī praesidia
rēgnī sunt, vērūm amīcī, quōs neque armīs cōgere
neque aurō parāre queās: officiō et fidē pariuntur. Quis
autem amīcior quam frāter frātrī? aut quem aliēnum
110 fidum inveniēs, sī tuīs hostis fueris? Equidem ego vōbīs
rēgnum trādō firmum, sī bonī eritis, sīn malī, im-
bēcillum. Nam concordiā parvae rēs crēscunt, discordiā
māximae dilābuntur.

“Cēterum ante hōs tē, Iugurtha, quī aetāte et sapien-
115 tiā prior es, nē aliter quid ēveniat prōvidēre decet. Nam
in omnī certāmine, quī opulentior est, etiam sī accipit
iniūriam, tamen, quia plūs potest, facere vidētur.

“Vōs autem, Adherbal et Hiempsal, colite, observāte
tālem hunc virum, imitāminī virtūtem, et enītiminī nē
120 ego meliōrēs liberōs sūmpsisse videar quam genuisse!”

11 Ad ea Iugurtha, tametsī rēgem ficta locūtum intelle-
gēbat et ipse longē aliter animō agitābat, tamen prō
tempore benignē respondit.

-que...-que = et... et
(mē-que rēgnum-que =
et mē et rēgnum)

nōmen familiae: glōria
gentis Masinissae

ob-testārī = orāre (dūs
testibus)
cārū habēre = diligere

tibi adiungere

parāre: emere
quīre quīvisse = posse;
queās (coni praes) =
possis

equidem ego = equidem

imbēcillum -a -um
= infirmus

dī-lābī = in varias partēs
lābī, perīre
ante hōs: magis quam
hōs
sapiētia -ae f < sapiēns
decet tē prōvidēre
(= cūrāre) nē...

iniūriam facere

ob-servāre = colere = ho-
nōrāre, cārū habēre
ē-nūtī = valdē nūtī

sūmpsisse: adoptāvisse

ficta -ōrum n: verba ficta,
falsa
animō agitāre = cōgitāre
prō tempore = ut tempus
postulābat

[annō 118 a. C.]
iūsta -ōrum *n* = fūnus
rēgulus -ī *m* = parvus
rēx, rēgis filius
in ūnum *locum*
dis-ceptāre = disserere,
colloquī

iacit = dīcit
quīnquennium -ī *n*
= quīnque annī
re-scindere = irritum
facere
animō valēre : sapere

adoptātiō -ōnis *f*
= adoptiō

mōlīrī = labōrāre, nūū
: mōlītur, parat...
cum animō habēre = re-
putāre (ea quibus H. ca-
perētur: quō modō H.
capī posset)

dis-tribuere = dīvidere
(inter eōs)
alius aliō = in suum
quisque locum
domō eius quī...

aliquem prōmissis one-
rāre = alicui multa
prōmittere

adulterīnus -a -um =
factus ad fallendum,
falsus

Micipsa paucīs post diēbus moritur. Postquam illī
mōre rēgiō iūsta magnificē fēcerant, rēgulī in ūnum 125
convēnērunt, ut inter sē dē cūnctīs negōtiīs disceptā-
rent. Ibi cum multa dē administrandō imperiō dissere-
rent, Iugurtha inter aliās rēs iacit ‘oportēre quīnquenniū
cōnsulta et dēcrēta omnia rescindī, nam per ea tempora
cōnfectum annīs Micipsam parum animō valuisse.’ 130
Tum ‘idem’ Hiempsal ‘placēre sibi’ respondit, ‘nam
ipsum illum tribus proximīs annīs adoptātiōne in rēg-
num pervēnisse!’ Quod verbum in pectus Iugurthae al-
tius quam quisquam ratus erat dēscendit. Itaque ex eō
tempore irā et metū ānxius mōlīrī, parāre atque ea 135
modo cum animō habēre quibus Hiempsal per dolum
caperētur.

Prīmō conventū, quem ab rēgulīs factum suprā me- 12
morāvī, propter dissēnsiōnem placuerat dīvidī thē-
saurōs finēsque imperiī singulīs cōstituī. Itaque tem- 140
pus ad utramque rem dēcernitur, sed mātūrius ad pecū-
niam distribuendam. Rēgulī intereā in loca propinqua
thēsaurīs alius aliō concessēre. Sed Hiempsal in oppidō
Thirmidā forte eius domō ūtēbātur quī, proximus līctor
Iugurthae, cārus acceptusque eī semper fuerat. Quem 145
ille cāsū ministrum oblātum prōmissis onerat impellit-
que uti tamquam suam vīsēns domum eat, portārum
clāvēs adulterīnās paret (nam vērae ad Hiempsalem re-
ferēbantur); ‘cēterum, ubi rēs postulāret, sē ipsum cum
magnā manū ventūrum.’ 150

Numida mandāta brevī cōnficit atque, uti doctus erat, noctū Iugurthae militēs intrōdūcit. Quī postquam in aedēs irrūpēre, dīversī rēgem quaerere, dormientēs aliōs, aliōs occursantēs interficere, scrūtārī loca abdita,
 155 clausa effringere, strepitū et tumultū omnia miscēre — cum interim Hiempsal reperitur occultāns sē tuguriō mulieris ancillae, quō initiō pavidus et ignārus locī perfūgerat. Numidae caput eius, uti iussī erant, ad Iugurtham referunt.

13 Cēterum fāma tantī facinoris per omnem Āfricam brevī dīvulgātur. Adherbalem omnēsque quī sub imperiō Micipsae fuerant metus invādit. In duās partēs discēdunt Numidae: plūrēs Adherbalem sequuntur, sed illum alterum bellō meliōrēs. Igitur Iugurtha quam
 165 māximās potest cōpiās armat, urbēs partim vī, aliās voluntate imperiō suō adiungit, omnī Numidiae imperāre parat. Adherbal, tametsī Rōmam lēgātōs mīserat, quī senātum docērent dē caede frātris et fortūnīs suīs, tamen frētus multitudīne militum parābat armīs contendere. Sed ubi rēs ad certāmen vēnit, victus ex proeliō
 170 profūgit in prōvinciam ac deinde Rōmam contendit.

Tūm Iugurtha, patrātīs cōsiliīs, postquam omnis Numidiae potiēbātur, in ōtiō facinus suum cum animō reputāns, timēre populum Rōmānum neque adversus
 175 īram eius usquam, nisi in avāritiā nōbilitātis et pecūniā suā, spem habēre. Itaque paucīs diēbus cum aurō et argentō multō Rōmam lēgātōs mittit, quīs praecipit

docēre -uisse doctum;
 doctus : iussus

dīversī: in dīversās partēs
 : quaerunt...

occursāre = occurrere
 scrūtārī = explōrāre
 abditus = occultus
 effringere = foribus
 effrāctīs penetrāre
 tugurium -ī n = casa

dīvulgāre = vulgō
 patefacere

quam māximās potest
 = (tantās) quantās
 māximē potest
 partim = in parte; partim
 ... aliās = aliās ... aliās

frētus -a -um (+abl)
 = fidēns
 contendere = certāre
 prōvincia Āfrica: terra
 Carthāginiēnsium prō-
 vincia Rōmāna facta
 (Rōmam) contendere
 = properāre
 patrāre = perficere
 Numidiae potiēbātur =
 N.ae potēns erat (: in
 suā potestate tenēbat)

paucīs diēbus = intrā
 paucōs diēs
 quīs = quibus (dat/abl/pl)

(mūneribus) explēre
= dōnāre
ac-quirere < ad- +
quaerere
nē cūctentur (: dubitent)
parāre quaecumque
possint

com-mūtatiō-ōnis f
= mūtatiō
incessit : facta est

utrīsq̄ue : Adherbaliet
lēgātis Iugurthae
accēpimus : nōbis trādi-
tum est

stirps = gēns ex quā
aliquis ortus est

eōs quī

māximē tūtōs = tūtissimōs
quod in familiā fuit :
quantum f. a potuit
praestāre (-stitisse) ut
= cūrāre ut
per ōtium = in pāce

eōrum : frātrum meōrum

‘prīmum uti veterēs amicōs mūneribus expleant, deinde
novōs acquirant, postrēmō quaecumque possint largi-
undō parāre nē cūctentur.’ 180

Sed ubi Rōmam lēgātū vēnere et ex praeceptō rēgis
hospitibus aliisque, quōrum eā tempestāte in senātū
auctōritās pollēbat, magna mūnera mīsere, tanta com-
mūtatiō incessit, ut ex māximā invidiā in grātam et
favōrem nōbilitātis Iugurtha veniret! 185

Diē cōstitutō senātus utrīsq̄ue datur. Tum Adherba-
lem hōc modō locūtum accēpimus:

“Patrēs cōscriptī! — Iugurtha, homō omnium quōs 14
terra sustinet scelerātissimus, contēptō imperiō ves-
trō, Masinissae mē nepōtem et iam ab stirpe socium at- 190
que amicū populī Rōmānī, rēgnō fortunisque omni-
bus expulit. Iis finibus ēiectus sum quōs māiōribus meis
populus Rōmānus dedit, unde pater et avus meus unā
vōbiscum expulere Syphācem et Carthāginiēnsēs. Ves-
tra beneficia mihi ērepta sunt, patrēs cōscriptī, vōs in 195
meā iniuriā dēspectī estis.

“Ego sic exīstimābam, patrēs cōscriptī, quī vestram
amicitiā diligenter colerent, eōs multum labōrem sus-
cipere, cēterum ex omnibus māximē tūtōs esse. Quod in
familiā nostrā fuit, praestitit uti in omnibus bellis ades- 200
set vōbīs: nōs uti per ōtium tūtī sīmus, in vestrā manū
est, patrēs cōscriptī. Pater nōs duōs frātrēs reliquit,
tertium Iugurtham beneficiis suis ratus est coniūctum
nōbis fore. Alter eōrum necātus est, alterius ipse ego

205 manūs impiās vix effūgī. Quid agam? aut quō potissimum infēlix accēdam?

“Patrēs cōscrip̄tī! Subvenīte mihi miserō, īte obviam iniūriae, nōlīte patī rēgnū Numidiae, quod vestrum est, per scelus et sanguinem familiae nostrae tābēscere!”

sub-venīre = auxiliō
venīre, opem ferre

tābēscere (↔ convalēs-
cere) = absūmī (morbō)

largitiō -ōnis *f* < largīri

ne-quire = nōn quīre,
nōn posse

15 Postquam rēx finem loquendī fēcit, lēgātī Iugurthae, largitiōne magis quam causā frētī, paucīs respondent: ‘Hiempsalem ob saevitiam suam ab Numidīs interfectum; Adherbalem ultrō bellum īferentem, postquam superātus sit, querī quod iniūriam facere nequīvisset!

215 Iugurtham ab senātū petere, nē sē alium putārent ac Numantiae cognitus esset, neu verba inimicī ante facta sua pōnerent.’

verba ante facta pōnere =
verba factīs antepōnere

Deinde utriūque Cūriā ēgrediuntur. Senātus statim cōnsulitur. Fautōrēs lēgātōrum, praetereā senātūs mag-

220 na pars, grātiā dēprāvāta, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtūtem extollere laudibus; grātiā, vōce, dēnique omnibus modīs prō aliēnō scelere et flāgitio suā quasi prō glōriā nītēbantur. At contrā paucī, quibus bonum et aequum dīvitiīs cārius erat, subveniundum

grātiā : g. Iugurthae
dē-prāvāre = prāvum
facere, corrumpere
: contemnunt, extollunt
ex-tollere (laudibus)
= valdē laudāre
flāgitium -ī *n* = turpe
factum, indignitās
prō suā glōriā

225 Adherbalī et Hiempsalis mortem sevērē vindicandam cēnsēbant; sed ex omnibus māximē Aemilius Scaurus, homō nōbilis, impiger, factiōsus, avidus potentiae, honōris, dīvitiārum, cēterum vitia sua callidē occultāns.

M. Aemilius Scaurus:
cōs. annō 115 a. C.

16 Vicit tamen in senātū pars illa quae vērō pretium aut
230 grātiā anteferēbat. Dēcrētum fit ‘uti decem lēgātī rēgnū quod Micipsa obtinuerat inter Iugurtham et Ad-

verum -ī *n* = bonum et
aequum
ante-ferre = antepōnere,
praeferre

victōriam exercēre
= victōriā ūtī
ac-cūrātus -a -um = cum
cūrā factus; accūrātē =
magnā cum cūrā
multa dandō et pollicendō

commodum rēgis = quod
rēgī prōdest

dīvīsiō -ōnis *f* (< dividere
quae pars Numidiae = ea
pars N. ae quae
portuōsus -a -um =
portūs habēns
rē (ex) ōrnātus = rem
habēns
possidēre -sēdisse

adipīscī -eptum
sēsē adeptum *esse*

pollicitātiō -ōnis *f* (< pol-
licitārī) = prōmissum

in-tendere -disse -tum
= advertere

opportūnus -a -um = idō-
neus; quī obicitur (rei)
exim-prōvīsō = praeter
exspectātiōnem, subitō

convertit = sēconvertit,
revertitur

herbalem dīviderent.' Cuius lēgatiōnis prīnceps fuit L. Opīmius, homō clārus et tum in senātū potēns, quia cōsul, C. Gracchō et M. Fulviō Flaccō interfectīs, ācerrimē victōriam nōbilitātis in plēbem exercuerat. 235
Eum Iugurtha, tametsī Rōmae in inimicīs habuerat, ta-
men accūrātissimē recēpit, dandō et pollicendō multa
perfēcit uti fāmae, fideī, postrēmō omnibus suīs rēbus
commodum rēgis anteferret. Reliquōs lēgātōs eādē viā
aggressus plērōsque capit; paucīs cārīor fidēs quam pe- 240
cūnia fuit.

In dīvīsiōne, quae pars Numidiae Maurētāniam attin-
git, agrō virisque opulentior, Iugurthae trāditur; illam
alteram, quae portuōsior et aedificiīs magis exōrnāta
erat, Adherbal possēdit. 245

Postquam, dīvīsō rēgnō, lēgātī Āfricā dēcessēre et Iu- 20
gurtha contrā timōrem animī praemia sceleris adeptum
sēsē videt, certum esse ratus, quod ex amīcīs apud Nu-
mantiam accēperat, omnia Rōmae vēnālia esse, simul et
illōrum pollicitātiōnibus accēsus quōs paulō ante mū- 250
neribus explēverat, in rēgnum Adherbalis animum in-
tendit. Ipse ācer, bellicōsus; at is quem petēbat quiētus,
imbellis, placidō ingeniō, opportūnus iniūriae, metuēns
magis quam metuendus. Igitur ex imprōvīsō finēs eius
cum magnā manū invādit, multōs mortālēs cum pecore 255
atque aliā praedā capit, aedificia incendit, plēraque loca
hostīliter cum equitātū accēdit; deinde cum omnī multi-
tūdine in rēgnum suum convertit, exīstimāns Adherba-

lem dolōre permōtum iniūriās suās manū vindicātūrum
260 eamque rem bellī causam fore.

At ille, quod neque sē parem armīs exīstimābat et
amīcitiā populī Rōmānī magis quam Numidīs frētus
erat, lēgātōs ad Iugurtham dē iniūriīs questum mīsīt.
Quī tametsī contumēliōsa dicta rettulerant, prius tamen
265 omnia patī dēcrēvit quam bellum sūmere. Neque eō
magis cupīdō Iugurthae minuēbātur, quippe quī tōtum
eius rēgnum animō iam invāserat. Itaque nōn uti antea
cum praedātōriā manū, sed magnō exercitū comparātō
bellum gerere coepit et apertē tōtius Numidiae impe-
270 rium petere. Cēterum, quā pergēbat, urbēs, agrōs vās-
tāre, praedās agere, suīs animum, hostibus terrōrem
augēre.

21 Adherbal, ubi intellegit eō prōcessum uti rēgnum aut
relinquendum esset aut armīs retinendum, necessāriō
275 cōpiās parat et Iugurthae obvius prōcēdit.

Interim haud longē ā marī prope Cirtam oppidum
utriusque exercitus cōnsēdit, et quia diēi extrēmum
erat, proelium nōn inceptum. Sed ubi plērumque noctis
prōcessit, obscurō etiam tum lūmine, mīlitēs Iugurthīnī
280 signō datō castra hostium invādunt; sēmisomnōs par-
tīm, aliōs arma sūmentēs fugant funduntque. Adherbal
cum paucīs equitibus Cirtam profūgit, et nī multitudō
togātōrum fuisset, quae Numidās īnsequentēs moeni-
bus prohibuit, ūnō diē inter duōs rēgēs coeptum atque
285 patrātum bellum foret. Igitur Iugurtha oppidum cir-

manū : armīs

amīcitiā frētus erat =
amīcitiāe cōnfīdebat

contumēliōsus -a -um
< contumēlia

quippe quī = quī scīlicet,
quoniam

praedātōrius -a -um
= quī praedātur

: vāstat, agit

: auget

eō prōcessum esse = eō
(tam longē) rem prō-
cessisse
necessāriō *adv*

Cirta -aef: caput Numi-
diae
extrēmum -ī n = finis

inceptum = coeptum

sēmi-somnus -a -um =
nec dormiēns nec
vigilāns

togātī : Rōmānī
īn-sequī = persequī
ā moenibus

ante-capere

'senātum populūque R.
velle et cēnsere eōs ab
armīs discēdere (= ut...
discēdant)'
sē-que illīs-que = et sē
(Rōmānis) et illīs

mātūrāre = properāre

adulēscētia -ae f = aetās
adulēscēntis
ēnītī ēnīsum
malitia -ae f < malus
sē P. Scīpiōnī placuisse

pēnūria -ae f = inopia

quō plūra... eō minus

sē obviam īsse

prō bonō = bene

sē missūrum esse

(agendī) cōpia = occasiō,
potestās (: lēgātī Adher-
balem appellāre nōn
potuērunt)

cumsēdit; vīneīs turribusque et māchinīs omnium gene-
rum expugnāre aggreditur, māximē festīnāns tempus
lēgātōrum antecapere quōs ante proelium factum Rō-
mam ab Adherbale missōs audīverat.

Sed postquam senātus dē bellō eōrum accēpit, trēs 290
adulēscētēs in Āfricam lēgantur, quī ambōs rēgēs ad-
eant, senātūs populīque Rōmānī verbīs nūntient: 'velle
et cēnsere eōs ab armīs discēdere: ita sēque illīsque dig-
num esse.'

Lēgātī in Āfricam mātūrāntēs veniunt, eō magis quod 22
Rōmae, dum proficīscī parant, dē proeliō factō et op-
pugnātiōne Cirtae audiēbātur — sed is rūmor clēmēns
erat. Quōrum Iugurtha acceptā ōrātiōne respondit:
'Sibi neque māius quicquam neque cārius auctōritāte
senātūs esse; ab adulēscēntiā ita sē ēnīsum ut ab optimō 300
quōque probārētur; virtūte, nōn malitiā P. Scīpiōnī,
summō virō, placuisse; ob eāsdem artēs ā Micipsā, nōn
pēnūriā liberōrum, in rēgnum adoptātum esse. Cēte-
rum quō plūra bene atque strēnuē fēcisset, eō animum
suum iniūriam minus tolerāre. Adherbalem dolīs vītāe 305
suae īnsidiātum; quod ubi comperisset, scelerī eius ob-
viam īsse; populū Rōmānum neque rēctē neque prō
bonō factūrum, sī ab iūre gentium sēsē prohibuerit.
Postrēmō dē omnibus rēbus lēgātōs Rōmam brevī mis-
sūrum.' 310

Ita utrīque dīgrediuntur. Adherbale appellandī cōpia
nōn fuit.

23 Iugurtha, ubi eōs Āfricā dēcessisse ratus est, neque
 propter locī nātūram Cirtam armīs expugnāre potest,
 315 vāllō atque fossā moenia circumdat, turrēs exstruit eās-
 que praesidiīs firmat; praetereā diēs noctēsque aut per
 vim aut dolīs temptāre. Adherbal, ubi intellegit omnēs
 suās fortunās in extrēmō sitās, hostem infestum, auxiliū
 spem nullam, pēnūriā rērum necessariārum bellum
 320 trahī nōn posse, ex iīs quī ūnā Cirtam profūgerant duōs
 māximē impigrōs dēlēgit, eōs multa pollicendō ac mise-
 randō cāsum suum cōfirmat, uti per hostium mūnitiō-
 nēs noctū ad proximum mare, dein Rōmam pergerent.

24 Numidae paucīs diēbus iussa efficiunt. Litterīs Ad-
 25 herbalis in senātū recitātis, fuēre quī exercitum in Āfri-
 cam mittendum cēnsērent et quam primum Adherbali
 subveniundum. Sed ab iisdem illis rēgis fautōribus
 summā ope ēnīsum est nē tāle dēcrētum fieret. Ita bo-
 num pūblicum, ut in plērīsque negōtiīs solet, prīvātā
 330 grātiā dēvictum.

Lēgantur tamen in Āfricam māiōrēs nātū nōbilēs,
 amplīs honōribus ūsī, in quīs fuit M. Scaurus, dē quō
 suprā memorāvimus, cōsulāris et tum senātūs prīn-
 ceptus. Ii, quod rēs in invidiā erat, trīduō nāvem ascen-
 335 dēre; dein brevī Uticam appulsī litterās ad Iugurtham
 mittunt: ‘quam ōcissimē ad prōvinciam accēdat sēque
 ad eum ab senātū missōs.’ Ille, ubi accēpit hominēs
 clārōs, quōrum auctōritātem Rōmae pollēre audīverat,
 contrā inceptum suum vēnisse, cum paucīs equitibus in

: temptat

in extrēmō *periculō* sitās
esseūnā *cum eō*cōn-firmāre = firmāre
(animō), adhortārīfuēre quī cēnsērent = ali-
quī (senātōrēs) fuērunt
quī cēnsērentab illis ēnīsum est
= illi ēnīsī suntamplīs honōribus ūsī =
quī summōs magistrātūs
gesserantrēs in invidiā erat : rēs
invidiam excitābatōcissimē = celerrimē;
quam ō. (potest) = tam
celeriter quam māximē
fierī potestinceptum-īn = quod in-
ceptum (coeptum) est,
coepa

Italicus -a -um < Italia;
pl incolae
 dēfensāre = dēfendere
 cōnfidēre -fīsum esse;
 cōnfīsī = cōnfidentēs,
 cum cōnfiderent (crē-
 derent)

pacīscī pactum = condi-
 cionem ferre, ex com-
 positō postulāre
 potior -ius *comp* = melior
 penes eōsdem cōgendi
 potestās erat : iidem
 eum cōgere poterant

negōtiātor -ōris *m* = qui
 negōtia gerit, mercātor
 negōtiātōrēs *Italicōs*

ob-venīre = ēvenīre
 (sortibus)
 portāre : trānsportāre
 (militēs) scribere = cōn-
 scribere

familiāris -is *m* = amīcus
 praecipit *ut* omnēs...

adventāre (Rōmam) = ap-
 propinquāre (Rōmae)
 moenibus recipere : intrā
 moenia r.
 ii : senātōrēs

prōvinciam vēnit. Ac tametsī senātūs verbīs gravēs mi- 340
 nae nūntiābantur, quod ab oppugnātiōne nōn dēsiste-
 ret, multā tamen ōrātiōne cōnsūmptā lēgātī frūstrā dis-
 cessēre.

Ea postquam Cirtae audita sunt, Italicī, quōrum vir- 26
 tūte moenia dēfensābantur, cōnfīsī dēditiōne factā prop- 345
 ter magnitudinem populī Rōmānī inviolātōs sēsē fore,
 Adherbali suādent 'uti sēque et oppidum Iugurthae trā-
 dat, tantum ab eō vītam pacīscātur.' At ille, tametsī
 omnia potiōra fidē Iugurthae rēbātur, tamen — quia
 penes eōsdem, sī adversārētur, cōgundī potestās erat — 350
 ita uti cēnsuerant Italicī dēditiōnem facit. Iugurtha in
 primīs Adherbalem excruciatum necat; deinde omnēs
 pūberēs Numidās et negōtiātōrēs, uti quisque armātus
 obvius fuerat, interficit!

Quod postquam Rōmae cognitum est, prōvinciae fu- 27
 tūris cōsulibus Numidia atque Italia dēcrētae. Cōsu-
 lēs dēclārātī P. Scīpiō Nāsica, L. Calpurnius Bēstia.
 Calpurniō Numidia, Scīpiōnī Italia obvēnit. Deinde
 exercitus quī in Āfricam portārētur scribitur.

At Iugurtha, contrā spem nūntiō acceptō, filium et 28
 cum eō duōs familiārēs ad senātum lēgātōs mittit iisque
 praecipit 'omnēs mortālēs pecūniā aggrediantur!' Quī
 postquam Rōmam adventābant, senātus ā Bēstiā cōn-
 sultus 'placēretne lēgātōs Iugurthae recipī moenibus?'
 iūque dēcrēvēre 'nisi rēgnum ipsumque dēditum vēnis- 365
 sent, uti in diēbus proximīs decem Italiā dēcēderent!'

Ita infectis rebus illi domum discēdunt.

Interim Calpurnius, paratō exercitū, initiō ācriter
 Numidiam ingressus est multōsque mortālēs et urbēs
 29 aliquot pugnandō cēpit. Sed ubi Iugurtha per lēgātōs
 pecūniā temptāre coepit, animus aeger avāritiā facile
 conversus est. Cēterum socius et administer omnium
 cōnsiliōrum assūmitur Scaurus, quī tametsī ā prīncipiō
 ācerrimē rēgem impugnāverat, tamen magnitudine pe-
 375 cūniae ā bonō honestōque in prāvum abstractus est.

[*Calpurnius, corruptus rēgis pecūniā, bellum trahere
 coepit atque pācem cum Iugurthā flāgitiōsam fēcit iniussū
 populī et senātūs.*

Postquam rēs in Āfricā gestās fāma dīvulgāvit, apud
 380 plēbem gravis invidia. At C. Memmius tr. pl., vir vehe-
 mēns et infēstus potentiae nōbilitātis, populō persuādet uti
 L. Cassius, quī tum praetor erat, ad Iugurtham mitterētur
 eumque, datā fidē pūblicā, Rōmam dūceret, ut eius indicio
 patefierent dēlicta Scaurī et reliquōrum quī pecūniae accep-
 385 tae accūsābantur.]

33 Igitur Iugurtha cum Cassiō Rōmam vēnit. Ac tametsī
 in ipsō magna vīs animī erat, cōnfirmātus ab omnibus
 quōrum potentiā aut scelere cūncta ea gesserat quae
 suprā dīximus, C. Baebium tribūnum plēbis magnā
 390 mercēde parat, cuius impudentiā contrā iūs et iniūriās
 omnēs mūnitus foret.

At C. Memmius, advocātā cōntiōne, quamquam rēgi
 infēsta plēbs erat, sēdāre mōtūs et animōs eōrum mol-

in-fectus-a-um (< in+
 factus)=im-perfectus

animus cōnsulis

ad-minister-trī m
 = minister
 as-sūmere < ad-sūmere

im-pugnāre = op-
 pugnāre (verbis)

flāgitiōsus-a-um (< flāgi-
 tium)=ignōminiōsus,
 turpis

invidia orta est

fidēs = prōmissum (: in-
 violātum eum fore)
 indicium-i n = quod
 indicātur
 pate-facere āct; pate-fieri
 -factum pass

impudentia-ae f = audā-
 cia sine pudōre
 cuius impudentiā mūnī-
 tus foret : ut eius impu-
 dentiā mūnitus (: tūtus)
 esset

: sēdat, mollit, cōnfirmat

cōfirmāre = affirmāre

post *adv* = postea

Numidiae : in Numidiā

quamquam populus R.
intellegat quibus iuvan-
tibus... ea ēgerit
populum Rōmānum vellein rē spēs sita est = obrem
spēs est, rēs spem dare
potest

accēnsa : irāta

irā amat : irātī amat
(volunt)
lūdibriō (*dat*) habēre
= elūdereaugēscere = augērī in-
cipere, crēscereadversus fuerat =
adversātuseratSp. *Postumius* Albīnus
[annō 110 a. C.]
M. Minucio Rūfōpersuādet *ut* rēgnū petat

agitāre = agere

Bomilcar - aris *m*

lire, postrēmō cōfirmāre ‘fidem pūblicam per sēsē in-
violātum fore.’ Post, ubi silentium coepit, prōductō Iu- 395
gurthā, verba facit: Rōmae Numidiaequē facinora eius
memorat, scelera in patrem frātrēsque ostendit; ‘quibus
iuvantibus quibusque ministrīs ea ēgerit quamquam in-
tellegat populus Rōmānus, tamen velle manifēsta magis
ex illō habēre; sī vērūm aperiāt, in fidē et clēmētiā 400
populī Rōmānī magnam spem illī sitam.’

Deinde, ubi Memmius dīcundī finem fēcit et Iugur- 34
tha respondēre iussus est, C. Baebius tribūnus plēbis,
quem pecūniā corruptum suprā dīximus, rēgem tacēre
iubet! Ac tametsī multitudō quae in cōntiōne aderat 405
vehementer accēnsa terrēbat eum clāmōre, vultū, saepe
impetū atque aliīs omnibus quae irā fierī amat, vicit
tamen impudentia. Ita populus lūdibriō habitus ex cōn-
tiōne discēdit, Iugurthae Bēstiaeque et cēterīs quōs illa
quaestiō exagitābat animī augēscunt. 410

Erat eā tempestāte Rōmae Numida quīdam nōmine 35
Massīva, Gulussae filius, Masinissae nepōs, quī, quia in
dissēnsiōne rēgum Iugurthae adversus fuerat, dēditā
Cirtā et Adherbale interfectō profugus ex patriā abierat.
Huic Sp. Albīnus, quī proximō annō post Bēstiam cum 415
Q. Minucio Rūfō cōsulātum gerēbat, persuādet, quo-
niam ex stirpe Masinissae sit, rēgnū Numidiae ab se-
nātū petat.

Quae postquam Massīva agitāre coepit, neque Iu-
gurthae in amīcīs satis praesidiū est, Bomilcarī, proximō 420

et m̄ximē fidō sibi, imperat, pretiō īnsidiātōrēs Massī-
 vae paret ac m̄ximē occultē Numidam interficiat. Bo-
 milcar mātūrē rēgis mandāta exsequitur, et per hominēs
 tālis negōtīi artificēs itinera ēgressūsque eius, postrēmō
 425 loca atque tempora cūncta explōrat; deinde, ubi rēs pos-
 tulābat, īnsidiās tendit. Igitur ūnus ex eō numerō quī ad
 caedem parātī erant paulō incōnsultius Massivam aggre-
 ditur: illum obruncat, sed ipse dēprehēnsus, multīs
 hortantibus et in prīmīs Albinō cōnsule, indicium pro-
 430 fitētur. Fit reus Bomilcar. At Iugurtha clam in Numi-
 diam Bomilcarem dīmittit, et ipse paucīs diēbus eōdem
 profectus est, iussus ā senātū Italiā dēcēdere. Sed post-
 quam Rōmā ēgressus est, fertur saepe eō tacitus respi-
 ciens postrēmō dīxisse: “Ō, urbem vēnālem et mātūrē
 435 peritūram, sī ēmptōrem invēnerit!”

[A. Albinus, frāter cōsulis, ā Iugurthā circumventus et
 fugātus pācem cum eō fēcit ignōminiōsam, quam nōn esse
 servandam senātus cēnsuit.

Tertius contrā Iugurtham missus est Q. Caecilius Metel-
 440 lus cōsul, cui C. Marius lēgātus datus est. Metellus exerci-
 tum ā priōribus ducibus corruptum ad disciplinam Rōmā-
 nam redūxit, duōbus proeliīs Iugurtham fūdīt tōtamque
 Numidiam vāstāvit. Tum rēx, dēspērātā fortunā, dēditiō-
 nem meditābātur et lēgātōs ad cōsulem mīsīt, sed cum iam
 445 permagnam pecūniam et armōrum aliquantum Rōmānīs
 trādīdisset, animum mūtāvit. Bellō renovātō Metellus rū-
 sus rēgem fugāvit ac Thalam, oppidum opulentum, cēpit.

imperat ut... paret
 insidiator -ōris m = qui
 insidiatur

mātūrē = citō, mox

artificēs : peritōs
 ēgressus -ūs m < ēgredi

Insidiās tendere = ī.
 parāre
 in-cōnsultus -a -um =
 temerārius, incautus

in prīmīs = praecipuē
 indicium profitēri =
 indicāre
 reus -ī m = qui in iūdicīō
 accūsātur; r. fieri = ac-
 cūsāri

ēmp̄tor -ōris m = qui
 emit

[annō 109 a. C.]
 Q. Caecilius Metellus
 Numidicus

meditārī = cōgitāre (dē),
 in animō habēre
 per-magnus = valdē
 magnus, m̄ximus

(locus) asper = difficilis,
inīquus

*Iugurtha, āmissā Thalā, per loca vāsta et aspera pervē-
nit ad Gaetūlōs, quōs contrā Rōmānōs armāvit. Praetereā
Bocchum, rēgem Maurētāniae, impulit ut adversus Rōmā- 450
nōs bellum inciperet.*

*Interim C. Marius, homō novus, Rōmam reversus cōsul
creātus est, eumque populus Rōmānus, adversante nōbili-
tāte, bellum cum Iugurthā gerere iussit. Quam rem Metellus
aegrē ferēns bellum trahere coepit. At Marius cōntiōnem 455
populī advocāvit; deinde hōc modō disseruit:]*

disserere - uisse

“Quirītēs! Bellum mē gerere cum Iugurthā iussistis, 85
quam rem nōbilitās aegerrimē tulit. Quaesō, reputāte
cum animīs vestrīs num id mūtāre melius sit, sī quem
ex illō globō nōbilitātis ad hoc aut aliud tāle negōtium 460
mittātis, hominem multārum imāginum — et nullīus
stipendiī. Ita plērumque ēvenit ut quem vōs imperāre
iussistis is sibi imperātōrem alium quaerat. Atque ego
sciō, Quirītēs, quī postquam cōsulēs factī sunt, et ācta
māiōrum et Graecōrum militāria praecepta legere coe- 465
perint. Comparāte nunc, Quirītēs, cum illōrum super-
biā mē, hominem novum! Quae illī audire aut legere
solent, eōrum partem vīdī, alia egomet gessī; quae illī
litterīs, ea ego militandō didicī.

sīquem : num forte ali-
quem

Rōmānī nōbilēs imāginēs
māiōrum in ātriō expō-
nunt
homō nullīus stipendiī
: quī nōn militāvit

sciō quī = hominēs sciō
(nōvī) quī
ācta - ōrum n = quae ācta
(etscripta) sunt

novitātem meam : mē
‘hominem novum’
ignāvia - ae f = inertia
(↔ fortitudō)
faciant idem māiōribus
suīs : item dēspiciant
māiōrēs suōs

“Contemnunt novitātem meam — ego illōrum ignāvi- 470
am! Quod sī iūre mē dēspiciunt, faciant idem māiōribus
suīs, quibus — uti mihi — ex virtūte nōbilitās coepit.
Atque etiam, cum apud vōs aut in senātū verba faciunt,
māiōrēs suōs extollunt, eōrum fortia facta memorandō

475 clāriōrēs sēsē putant. Quod contrā est: nam quantō vīta
illōrum praeclārior, tantō hōrum socordia flāgitiōsior!
Huiusce rei ego inopiam fateor, Quirītēs, vērum (id
quod multō praeclārius est) meamet facta mihi dīcere
licet. Nunc vidēte quam inīquī sint: Quod ex aliēnā
480 virtūte sibi arrogat, id mihi ex meā nōn concēdunt,
scīlicet quia imāginēs nōn habeo et quia mihi nova nōbi-
lītās est, quam certē peperisse melius est quam accep-
tam corrūpisse!

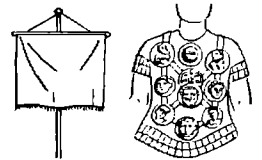
“Nōn possum fideī causā imāginēs neque triumphōs
485 aut cōsulātūs māiōrum meōrum ostentāre — at, sī rēs
postulet, hastās, vexillum, phalerās, alia mīlitāria dōna,
praetereā cicātrīcēs adversō corpore! Hae sunt meae
imāginēs, haec nōbilitās, nōn hērēditāte relicta, ut illa
illīs, sed quae ego meīs plūrimīs labōribus et perīculīs
490 quaesīvī!

“Nōn sunt composita verba mea — parvī id faciō.
Ipsa sē virtūs satis ostendit. Illīs artificiō opus est, ut
turpia facta ōrātiōne tegant. Neque litterās Graecās di-
dicī; parum placēbat eās discere, quippe quae ad virtū-
495 tem doctōribus nihil prōfuerant. At illa multō optima
rei pūblicaē doctus sum: hostem ferīre, nihil metuere
nisi turpem fāmam, hiemem et aestātem iūxtā patī,
humī requiēscere, eōdem tempore inopiam et labōrem
tolerāre. Hīs ego praeceptīs mīlitēs hortābor. Haec
500 atque tālia māiōrēs vestrī faciundō sēque remque pūbli-
cam celebrāvēre.

illōrum : māiōrum
socordia -ae f = ignāvia

mea-met = mea

in-īquus = iniūstus
(↔ aequus)
ar-rogāre (< ad-)
= postulāre
parere = per sē facere

vexillum phalerae
-ī n -ārum f
mīlitāria dōna : praemia
virtūtis
cicātrix-icis f = vetus
vulnus
adversō corpore : in
pectore

compositus = arte c.
(parvī) facere = aestimāre
artificium -ī n = ars

tegere : cēlāre

quippe quae = quoniam
eae
multō optima = longē
optima

iūxtā = aequē

requiēscere = quiēscere,
dormīre

tūtārī = tuērī
imperitiā -ae f < im-
peritus ↔ peritus

locōrum sciēns = quī
loca scit (nōvit)

ad-nīti = ēnīti

cōnsultor -ōris m = quī
cōnsulit
iūxtā geram : eōdem
modō tractābō

abundē = plūs quam
satis, nimis

ūtīlia -ium n = rēs ūtilēs

: scribīt

capite cēnsī = prōlētārī
(quī ante Marii aetātem
immūnēs militiā erant)

P. Rutiliō Rūfō (cōs. annō
105 a. C.)

“Nunc, quoniam illis respondi, pauca de re publica loquar. Primum omnium de Numidia bonum habere animum, Quirites! Nam quae ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt, omnia removistis: avaritiam, imperitiam, atque superbiam. Deinde exercitus ibi est locorum sciens, sed mehercule magis strenuus quam felix; nam magna pars eius avaritia aut temeritate ducum attrita est. Quam ob rem vos, quibus militaris aetas est, adnuntium mecum! Egomet in agmine aut in proelio 510 consulor idem et socius periculi vobiscum adero, meque vosque in omnibus rebus iuxta geram. Et profectio, dis iuvantibus, omnia matura sunt: victoria, praeda, laus. Quae si dubia aut procul essent, tamen omnes bonos rei publicae subvenire decebat. Etenim nemo 515 navia immortalis factus est.

“Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent — nam strenuis abunde dictum putō.”

Huiusce modi oratione habita, Marius prope meatus, stipendio, armis aliisque utilibus naveis onerat; 86 cum his A. Manlium legatum proficisci iubet. Ipse interea milites scribere, non more maiorum neque ex classibus, sed uti cuiusque libido erat, capite censos plerosque. Igitur Marius, cum aliquanto maiore numero quam decretum erat in Africam profectus, paucis 525 diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato; nam Metellus conspectum Marii fugerat, ne videret ea quae audita animus tolerare nequiverat.

87 Sed cōsul in agrum fertilem proficiscitur, omnia ibi
530 capta mīlitibus dōnat; dein castella et oppida nātūrā et
virīs parum mūnīta aggreditur. At rēgēs, ubi dē ad-
ventū Marii cognōvērunt, diversī in locōs difficilēs ab-
eunt. Ita Iugurthae placuerat, spērantī mox effūsōs hos-
tēs invādī posse.

rēgēs : Iugurtha et
Bocchus

88 Metellus intereā Rōmam profectus contrā spem suam
laetissimīs animīs accipitur, plēbī patribusque, post-
quam invidia dēcesserat, iūxtā cārus.

iūxtā = acquē

: explōrat

Sed Marius explōrāre itinera rēgum, cōnsilia et īnsi-
diās eōrum antevenīre, nihil apud eōs tūtum patī. Ita-
540 que et Gaetūlōs et Iugurtham ex sociīs nostrīs praedās
agentēs saepe aggressus in itinere fūderat, ipsumque
rēgem haud procul ab oppidō Cirtā armīs exuerat.

ante-venire

: antevenit, patitur

89 Erat inter ingentēs sōlitūdīnēs oppidum magnum at-
que valēns nōmine Capsa. Eius civēs apud Iugurtham
545 immūnēs, levī imperiō, et ob ea fidēlissimī habēbantur,
mūnītū adversum hostēs nōn moenibus modo et armīs
atque virīs, vērū etiam multō magis locōrum asperi-
tātē; nam praeter oppidō propinqua alia omnia vāsta,
inculta, egentia aquae, infēsta serpentibus. Eius poti-
550 undī Mariūm māxima cupīdō invāserat, cum propter
ūsum bellī, tum quia rēs aspera vidēbātur et Metellus
oppidum Thalam magnā glōriā cēperat, haud dissimili-
ter situm mūnītumque.

hostem armīs exuere :
hostem ita vincere ut
armīs abiectis fugiat

levī imperiō : quibus
leviter (↔ sevērē) im-
perābātur

asperitās -ātis *f* < asper

: praeter *loca* oppidō
propinqua
(locus) in-cultus = qui
nōn colitur
cupīdō eius (oppidī) poti-
endi Mariūm invāserat
propter ūsum bellī = quia
ūtile erat ad bellum

90 Igitur cōsul, omnibus explōrātīs, pergīt ad flūmen

91 Tanain. Ibi castrīs levī mūnīmentō positīs, mīlitēs

Tanais -is *m* (acc -in)

proximā nocte

tumulōsus -a -um =
plēnus tumulōrum
duum = duōrum
duo milia = duo milia
passuum

ēgressi sunt

: sequitur, sinit

ad hoc = praeterea

coegere : (hae res) eos
coegerunt

Capsensēs -ium m
< Capsa

L. Cornēlius Sulla

admonere viri (gen) =
admonere de virō
cultus = modus vivendi,
mores

familia: gentis pars cui
cognōmen commune est
extincta: sine honoribus
(magistratibus)

cibum capere atque uti simul cum occāsū sōlis ēgrederentur parātōs esse iubet. Dein castris ēgreditur noctemque tōtam itinere factō cōnsēdit. Idem proximā facit. Dein tertiā, multō ante lūcis adventum, pervenit in locum tumulōsum ab Capsā nōn amplius duum milium 560 intervallō, ibique quam occultissimē potest cum omnibus cōpiis opperitur. Sed ubi diēs coepit et Numidae nihil hostile metuentēs multī oppidō ēgressi, repente omnem equitatum et cum iis vēlōcissimōs peditēs cursū tendere ad Capsam et portās obsidēre iubet. Deinde 565 ipse intentus properē sequi neque milites praedari sinere. Quae postquam oppidanī cognōvere, res trepidae, metus ingēns, malum imprōvisum, ad hoc pars civium extrā moenia in hostium potestate coegere uti deditiōnem facerent. Ceterum oppidum incensum, Numidae 570 pūberēs interfecti, alii omnēs venundati, praeda militibus dīvisa.

Cōsul, ubi ea res bene ēvenit, ad alia oppida pergit. 92
Pauca repugnantibus Numidis capit, plūra dēserta propter Capsensium miseriās igni corrumpit, lūctū 575 atque caede omnia complentur.

Ceterum dum ea res geritur, L. Sulla quaestor cum 95 magnō exercitū in castra vēnit. Sed quoniam nōs tantī viri res admonuit, idōneum vīsum est de nātūrā cultūque eius paucis dicere. 580

Igitur Sulla gentis patriciae nōbilis fuit, familiā prope iam extinctā māiōrum ignāviā, litteris Graecis et Latī-

nīs iūxtā ērudītus, animō ingentī, cupidus voluptātum,
 sed glōriae cupidior. Fācundus, callidus, et amīcitiā fa-
 585 cilis. Ad simulanda negōtia altitudō ingenīi incredībilis.
 Multārum rērum ac māximē pecūniae largītor.
 96 Igitur Sulla, postquam in Āfricam atque in castra
 Marii cum equitatū vēnit, brevī Mariō militibusque cā-
 rissimus factus.
 97 At Iugurtha, postquam oppidum Capsam aliōsque
 locōs mūnitōs et sibi ūtilēs, simul et magnam pecūniam
 amiserat, ad Bocchum nūntiōs mittit: ‘quam primum in
 Numidiam cōpiās addūceret: proeliū faciundī tempus
 adesse.’ Quem ubi cūctārī accēpit, rursus uti antea
 595 proximōs eius dōnīs corrūpit, ipsīque Maurō pollicētur
 Numidiae partem tertiam ‘sī aut Rōmāni Āfricā expulsi
 aut integrīs suis finibus bellum compositum foret.’ Eō
 praemiō illectus Bocchus cum magnā multitudine Iu-
 gurtham accēdit. Ita ambōrum exercitū coniūctō, Ma-
 600 rium iam in hiberna proficīscentem, vix decimā parte
 diēi reliquā, invādunt: priusquam exercitus aut instruī
 aut sarcinās colligere quīvit, equitēs Maurī atque Gae-
 tūlī in nostrōs incurrunt. Quī omnēs aut arma capiēbant
 aut capientēs aliōs ab hostibus dēfensābant; pars equōs
 605 ascendere, obviam ire hostibus; pugna latrōciniō magis
 quam proeliō similis fierī; neque virtūs neque arma satis
 tegere, quia hostēs numerō plūrēs et undique circum-
 fūsī erant. Dēnique Rōmāni orbēs fēcere atque ita ab
 omnibus partibus simul tēctī et instrūctī hostium vim

fācundus -a -um
 = eloquēns
 facilis = benignus
 altitudō -inis *f* < altus

largītor -ōris *m* = quī
 largitur

ut quam primum... ad-
 dūceret

accēpit : audivit

Maurus -ī *m*: incola Mau-
 retāniae (: Bocchus)

il-licere-lēxisse-lectum
 = prōmissis impellere
 /incitāre

sarcina -ae *f* = quod
 mīles fert

: ascendunt, o. eunt
 latrōcinium -ī *n* = latrō-
 num impetus
 fieri : fit

: tegit (: prōtegit
 Rōmānōs)

sustentāre = sustinēre

remittere = cessāre
: remittunt, īstantplēnō gradū : celeriter
gradientēs
ā proeliō dēterrentur: laetantur, exsultant,
strepunt
strepere -uisse -itum
= strepitum faceredēfessus -a -um = fatigā-
tus, fessus
dē imprōvisō = ex i.signum canere = tubā
signum pugnae daresonitus -ūs *m* = sonushībernācula -ōrum *n*
= hīberna
expeditus -a -um = ad
pugnam parātusobsessum (*supīnum*)
= ut obsideatcōpia = multītūdō
necessārius -ī *m* = pro-
pinquus, amīcus

sustentābant. Iamque diēs cōnsūmptus erat, cum tamen 98
barbarī nihil remittere atque ācrius īnstāre. Tum Ma-
rius dispersōs mīlitēs in ūnum contrahit, dein cūnctōs
plēnō gradū in collem subdūcit. Ita rēgēs locī difficul-
tāte coāctī proeliō dēterrentur, sed colle multītūdine cir-
cumdatō effūsī cōnsēdere. Dein, crēbrīs ignibus factīs, 615
plērumque noctis barbarī mōre suō laetārī, exsultāre,
strepere vōcibus.

Marius quam māximum silentium habērī iubet. De- 99
inde, ubi lūx adventābat, dēfessīs iam hostibus ac paulō
ante somnō captīs, dē imprōvisō tubicinēs simul omnēs 620
signa canere, mīlitēs clāmōrem tollere atque portīs
ērumpere iubet. Maurī atque Gaetūlī, ignōtō atque hor-
ribilī sonitū repente excītī, neque fugere neque arma
capere neque omnīnō facere aut prōvidēre quicquam
poterant. Dēnique omnēs fūsī fugātique, arma et signa 625
mīlitāria plēraque capta, plūrēsque eō proeliō quam
omnibus superiōribus interēptī.

Cōsul haud dubiē iam victor pervenit in oppidum 102
Cirtam. Exercitū in hībernāculīs compositō, cum expe- 103
dītīs cohortibus et parte equitātūs proficīscitur in loca 630
sōla obsessum turrim rēgiam, quō Iugurtha praesidium
imposuerat.

Tum Bocchus ex omnī cōpiā necessāriōrum quīnque
dēlēgit quōrum et fidēs cognita et ingenia validissima
erant. Eōs ad Mariū ac deinde, sī placeat, Rōmam 635
lēgātōs ire iubet.

104 Marius, postquam Cirtam rediit, mandata Bocchī cognōscit. Lēgātīs potestās Rōmam eundī fit, et ab cōn-
sule intereā indūtiae postulābantur.

potestās fit : p. datur

640 Cēterum Maurī, impetrātīs omnibus rēbus, trēs Rō-
mam profectī, duo ad rēgem redeunt. Rōmae lēgātīs
amīcitiā et foedus petentibus hōc modō respondētur:
“Senātus et populus Rōmānus beneficiū et iniūriae
645 dēlictī grātiā facit. Foedus et amīcitiā dabuntur cum
meruerit.”

quoniam *eum factorum
suorum* paenitet
(dēlictī) grātiā facere =
veniam dare, (dēlictum)
ignōscere

105 Quīs rēbus cognītīs, Bocchus per litterās ā Mariō pe-
tīvit ut Sullam ad sē mitteret. Is missus cum praesidiō
equitum atque funditōrum Baleārum. Sed in itinere
650 quīntō dēnique diē Volux, filius Bocchī, repente in
campīs patentibus cum mille equitibus sēsē ostendit.

quīs = quibus

funditor -ōris *m* = miles
fundā armātus
Volux -ucis *m*

106 Volux adveniēns quaestōrem appellat dīcitque ‘sē ā
patre Bocchō obviam illis, simul et praesidiō, missum.’
Deinde eum et proximum diem sine metū coniūctī

quaestōrem : Sullam

praesidiō (*dat*) = ad
praesidium

655 eunt. Post, ubi castra locāta et diēi vesper erat, repente
Maurus incertō vultū pavēns ad Sullam accurrit dīcit-
que ‘sibi ex speculātōribus cognitum Iugurtham haud
procul abesse.’ Ille negat ‘sē totiēs fūsum Numidam
pertimēscere’; cēterum milītēs prīmā vigiliā silentiō
660 ēgredi iubet. Iamque nocturnō itinere fessīs omnibus,
Sulla pariter cum ortū sōlis castra mētābātur, cum equi-
tēs Maurī nūntiant ‘Iugurtham circiter duum milium

Maurus : Volux
sibi cognitum *esse* = sē
cognōvisse
speculātor -ōris *m* = quī
speculātur, explorātor
Numidam : Iugurtham
per-timēscere -muisse
= expavēscere
ēgredi ē *castris*

pariter cum = simul cum

107 intervāllō ante eōs cōnsēdisse.’ At Sulla suōs hortātur

haesitāre = incertus
cūctārī
in-tendere (animum)
= in animō habēre

ī-licō (<in-locō) = statim

parātus facere = parātus
ad faciendum

congressī *sunt*

quandō = quoniam

bellum quod vultis
Micipsam : rēgnum
Micipsae
ēgrediar : trānsgrēdiar

re-pellere reppulisse
re-pulsum

multis : multis verbis

“faciendum tibi est a.
quod nostrā (Rōmānō-
rum) m. quam tuā rē-
tulisse (rē-ferre) vidētur”
rē-ferre: meā/eōrum rē-
fert = mihi/uis cūrae
/optandum est
ad-eō = praetereā
in prōmptū = facile
cōpiam eius habere =
eum in potestate h.
illī adventūram esse

negitāre = saepe ac vehe-
menter negāre
precibus fatigātus

‘uti fortem animum gerent: saepe anteā ā paucis strē-
nuis adversum multitudinem bene pugnātum!’ Ac sta- 665
tim profectū, dubiō atque haesitante Iugurthā, incolu-
mēs trānseunt. Deinde paucis diēbus quō ire intende-
rant perventum est.

Bocchus ilicō ad Sullam nūntiātum mittit ‘parātum 108
sēsē facere quae populus Rōmānus vellet; colloquiō 670
diem, locum, tempus ipse dēligeret.’ Postquam sicut 109
voluerat congressī, statim sic rēx incipit:

“Bellum ego populō Rōmānō neque fēcī neque fac- 110
tum umquam voluī, at finēs meōs adversum armātōs
armis tūtātus sum. Id omittō, quandō vōbis ita placet. 675
Gerite quod vultis cum Iugurthā bellum! Ego flūmen
Muluccham, quod inter mē et Micipsam fuit, nōn ēgre-
diar, neque id intrāre Iugurtham sinam. Praetereā, sī
quid mēque vōbisque dignum petiveris, haud repulsus
abibis.” 680

Ad ea Sulla dē pāce et commūnibus rēbus multis 111
disseruit. Dēnique rēgī patefacit ‘quod polliceātur senā-
tum et populum Rōmānum nōn in grātiā habitūrōs.
Faciendum eī aliquid quod illōrum magis quam suā
rētulisse vidērētur; id adeō in prōmptū esse, quoniam 685
cōpiam Iugurthae habēret. Quem sī Rōmānis trādidis-
set, amīcitiā, foedus, Numidiae partem quam nunc
peteret, tum ultrō adventūram.’

Rēx prīmō negitāre. Dēnique, saepius fatigātus, lēnī-
tur et ‘ex voluntate Sullae omnia sē factūrum’ prōmittit. 690

<p>Cēterum ad simulandam pācem, cuius Numida dēfessus bellō avidissimus erat, quae ūtilia vīsa cōstituunt. Ita compositō dolō dīgrediuntur.</p>	<p>Numida : Iugurtha <i>ea quae ūtilia iīs vīsa sunt</i></p>
<p>112 At rēx posterō diē Asparem, Iugurthae lēgātum, ap- 695 pellant dīcitque ‘sibi ex Sullā cognitum posse condiciō- nibus bellum pōnī: quam ob rem rēgis suī sententiam exquīreret.’ Ille laetus in castra Iugurthae proficīscitur, deinde post diem octāvum redit ad Bocchum et eī nūnti- at ‘Iugurtham cupere omnia quae imperārentur fa- 700 cere, sed Mariō parum cōfidere. Cēterum Bocchus da- ret operam ut ūnā ab omnibus quasi dē pāce in collo- quium venīrētur — ibique sibi Sullam trāderet!’</p>	<p>Aspar - aris <i>m</i> condiciōnibus : aequīs condiciōnibus ex-quīrere = quaerere ut ūnā ab omnibus... venī- rētur = ut omnēs... ūnā venīrent (= convenī- rent) sibi : Iugurthae</p>
<p>113 Haec Maurus sēcum ipse diū volvēns tandem prōmī- sit. Sed nocte eā quae proxima fuit ante diem colloquiō 705 dēcrētum, Maurus dīcitur sēcum ipse multum agitā- visse, vultū pariter atque animō varius. Tāmen postrē- mō Sullam accersī iubet et ex illiūs sententiā Numidae īnsidiās tendit.</p>	<p>(sēcum) agitāre = cōgitāre accersere -īvisse -ītum = accersere Numidae : Iugurthae</p>
<p>Deinde, ubi diēs advēnit et eī nūntiātum est ‘Iugur- 710 tham haud procul abesse’, cum paucīs amīcīs et quaes- tōre nostrō quasi obviis honōris causā prōcēdit in tu- mulum facillimum vīsū īnsidiantibus. Eōdem Numida cum plērīsque necessāriīs suīs inermis, uti dictum erat, accēdit — ac statim signō datō undique simul ex īnsidiīs 715 invādatur! Cēteri obruncātī, Iugurtha Sullae vīctus trādatur et ab eō ad Mariū dēductus est.</p>	<p>quaestōre nostrō: Sullā <i>Iugurthae</i> obviis prōcēdit īnsidiantēs = īnsidiātōrēs [annō 106 a. C.]</p>
<p>114 Per idem tempus adversum Gallōs ab ducibus nostrīs</p>	

Q. *Servilius* Caepiō:
cōs. annō 106 a. C.
Cn. *Mallius Māximus*:
cōs. annō 105 a. C.

(in triumphō Marii ductus
ante currum Iugurtha
cum duobus filiis et in
Carcere necātus est)
spēs... in illō sitae erant:
ille solus spēs dare
poterat

suffixum -in part < suf-
figere = post figere

Vocābula nova:
concupina
inertia
difficultās
clāritūdō
sapientia
iūsta
rēgulus
quīnquennium
adoptatiō
tugurium
commūtatiō
largitiō
flāgitium
divisiō
pollicitatiō
adulēscētia
pēnūria
inceptum
negōtiātor
familiāris
administer
impudentia
insidiātor
ēgressus
indiciūm
reus
ēmp̄tor
ācta

Q. Caepiōne et Cn. Malliō male pugnātum. Quō metū
Italia omnis contremuit. Sed postquam ‘bellum in Nu-
midiā cōfectum et Iugurtham Rōmam vinctum ad- 720
dūci’ nūntiātum est, Marius cōsul absēns factus est et
eī dēcrēta prōvincia Gallia, isque kalendīs Iānuāriis
magnā glōriā cōsul triumphāvit. Et eā tempestāte spēs
atque opēs civitātis in illō sitae.

GRAMMATICA LATINA

725

Dē vocābulis faciendis

(II) *Suffixa*

Multa nova vocābula fiunt adiciendis variis syllabis, quae
vocantur ‘suffixa’, ut -ia, -itūdō, -or, -iō, -ōsus, -āre. Suffixa ad
themata vocābulōrum adiciuntur. 730

Exempla: prūdēns -ent|is > prūdentia; mult|i > multītūdō;
spectāre -āt|um > spectātor; pecūni|a > pecūniōsus; sān|us >
sānāre.

(A) *Verba ē nōminibus*

Verba ē nōminibus fiunt his suffixis -ārel-ārī et -īrel-īrī. 735

Exempla:

- (1) -āre: cēnāre < cēn|a; siccāre < sicc|us;
- (2) -ārī: osculārī < oscul|um; laetārī < laet|us;
- (3) -īre: finīre < fin|is; mollīre < moll|is;
- (4) -īrī: partīrī < pars part|is; largīrī < larg|us. 740

PENSVM A

Supplenda sunt verba facta ex his nōminibus:

- (1) numerus > —; laus > —; cūra > —; verbera > —; mīles
> —; arma > —; nūntius > —; dōnum > —; labor —;
vulnus > —; nex > —; rēgnum > —; locus > —; onus >
—; bellum > —; socius > —; honōs > —; nota > —; sacer
> —; liber > —; probus > —; nūdus > —; firmus > —;
aequus > —; novus > re—; prāvus > dē—;

- (2) comes > —; minae > —; glōria > —; dominus > —; mora > —; testis > —; praeda > —; merx > —; crīmen > —; mīrus > —; miser > —; indignus > —; vagus > —;
- (3) servus > —; sitis > —; vestis > —; cūstōs > —; lēnis > —; rudis > ē—;
- (4) sors > —; mēns > —; blandus > —.

PENSVM B

Micipsa, — [= etsi] nātūram Iugurthae — [= violentam] et — [= cupidam] imperiū timēbat, tamen eum — et hērēdem fēcit. Rēx moriēns Iugurtham — est ut amīcōs dīvitīs — [= praeferet] et frātēs eius monuit ut Iugurtham colerent atque —. Micipsā mortuō, — [= rēgis filiū] tempus ad — pecūniae cōstituērunt; ibi milītēs Iugurthae Hiempsalem locō — [= occultō] latentem occidērunt. Fāma tantū sceleris per Āfricam brevī — est. Adherbal, cum rēgnum suum armīs — [= tuērī] nōn posset, Rōmam contendit et senātum orāvit ut sibi —. Iugurtha vērō — [*largiri*] effēcit ut senātōrēs virtūtem eius laudibus —, scelus et — [= turpe factum] omitterent. Ergō potentiā — [= fidēns] ex — finēs Adherbalis invāsit. Is victus Cirtam profūgit, quae virtūte Italicōrum — [= dēfendebātur]; dēditiōne factā, Adherbal — [= statim] necātus est cum Numidīs et — [= mercātōribus] Rōmānīs.

Calpurnius, rēgis pecūniā — [= corruptus], pācem — [= ignōminiōsam] cum Iugurthā fēcit. Cum rēx Rōmam — [= arcessitus] esset, ut dēlicta Scaurī aliōrumque patefaceret, — [= amīcō] suō Bomilcarī imperāvit ut — parāret quī Massivam necārent; ūnus vērō dēprehēnsus — profitētur et Bomilcar — fit. Iugurtha Rōmā ēgressus “Ō, urbem —” inquit “et — peritūram sī — invēnerit!”

— est aetās inter pueritiā et iuventūtem. Victor ab hostibus victīs — solet ut obsidēs dentur. Quī — [= sonum] magnum ac molestum facit, — dicitur. Quī multa incipit, rārō — suum — [= perficere] — [= potest]. Nihil meā — quid aliī dē mē loquantur!

ignāvia
socrōdia
vexillum
phalerae
cicātrix
artificium
imperitiā
cōsultor
asperitās
altitūdo
largitor
sarcina
latrōcinium
sonitus
hibernācula
necessārius
funditor
speculātor
suffixum
pollēns
decōrus
vehemēns
avidus
factiōsus
mediocris
vēnālis
imbēcillus
adulterinūs
abditus
frētus
portuōsus
opportūnus
contumēliōsus
praedātōrius
sēmīsomnus
flāgiōsus
incōsultus
permagnus
sciēns
incultus
tumulōsus
facundus
dēfessus
atterere
permanēre
dērelinquere
equitāre
iaculārī
appetere
obiectāre
pollicitārī
insuēscere
adoptāre

obtestārī
 quīre
 dilābī
 observāre
 ēnīti
 disceptāre
 mōlīrī
 occursāre
 scrūtārī
 dīvulgāre
 patrāre
 acquirere
 subvenīre
 tābēscere
 dēprāvāre
 extollere
 anteferre
 intendere
 antecapere
 cōfirmāre
 dēfēnsāre
 pacīscī
 obvenīre
 adventāre
 impugnāre
 augēscere
 arrogāre
 tūtārī
 adnūtī
 antevenīre
 illicere
 sustentāre
 strepere
 pertimēscere
 haesitāre
 rēferre
 negitāre
 exquirere
 accersere
 mātūrē
 accūrātē
 necessārīō
 ōcīssimē
 dehinc
 tametsī
 sēcrētō
 partim
 ex imprōvīsō
 quippe
 abundē
 īlicō
 in prōmptū

Synōnyma: v annī et —; casa et —; inopia et —; vetus
 vulnus et —; ars et —; asperitās et —; explōrātor et —;
 pulcher et —; modicus et —; fessus et —; equō vehī et —;
 explōrāre et —; adnūtī et —; cūctārī et —; magnā cum cūrā
 et —; celerrimē et —; nimis et —.

Contrāria: stultitiā et —; fortitudō et —; validus et —;
 convalēscere et —.

PENSVM C

Quōs filiōs Micipsa genuit?

Cūr Micipsa Iugurtham adoptāvit?

Quibus artibus Iugurtha adulēscēns sē exercēbat?

Quārē Micipsa Iugurtham in Hispāniam mīsit?

Quālem Iugurtha sē praebuit bellō Numantīnō?

Quid Micipsa moribundus filiōs suōs monuit?

Patre mortuō, dē quibus rēbus rēgulī disseruērunt?

Quōmodo Hiempsal interfectus est?

Quid fēcit Adherbal post necem frātris?

Quōmodo Iugurtha in grātiam nōbilitātis vēnit?

Quid senātus dēcrēvit cum lēgātōs audīvisset?

Dīvisō rēgnō Numidiae, quid factum est?

Quid fēcit Adherbal Cirtae inclūsus?

Num Iugurtha Cirtam armīs expugnāvit?

Quārē Iugurtha Rōmam arcessītus est?

Cūr rēx in cōntiōne interrogātus nōn respondit?

Quis fuit Massīva et quid eī accidit?

Cūr Iugurtha Rōmam 'urbem vēnālem' appellāvit?

Quālis imperātor fuit Q. Caecilius Metellus?

Cūr Rōmānī nōbilēs C. Mariū contemnēbant?

Quōs novōs militēs Marius cōscripsit?

Quī rēx Iugurtham adiuvābat?

Num Bocchus socius fidus fuit?

Quōmodo Iugurtha in potestātem Mariī vēnit?

Utrī Sallustius favēre tibi vidētur, nōbilitātī an plēbī?

MARIVS ET SVLLA

[*Ex Eutropii Breviario ab urbe condita, V et VI*]

v Bellum Cimbricum

1 Dum bellum in Numidiā contrā Iugurtham geritur, Rō-
mānī cōsulēs Cn. Mallius et Q. Caepiō ā Cimbris et
Teutonibus et Tugurīnis et Ambrōnibus, quae erant
5 Germānōrum et Gallōrum gentēs, victī sunt iūxtā flū-
men Rhodanum ingentī interniciōne; etiam castra sua et
magnam partem exercitūs perdidērunt. Timor Rōmae
grandis fuit, quantus vix Hannibalis tempore, nē ite-
rum Gallī Rōmam venīrent.

10 Ergō Marius post victōriam Iugurthīnam secundō
cōsul est factus, bellumque eī contrā Cimbrōs et Teu-
tonēs dēcrētum est. Tertiō quoque eī et quārtō dēlātus
est cōsulātus, quia bellum Cimbricum prōtrahēbātur.
Sed in quārtō cōsulātū collēgam habuit Q. Lutātium
15 Catulum. Cum Cimbris itaque cōflicxit et duōbus proe-
liis ducenta milia hostium cecidit, octōgintā milia cēpit

Marius

Q. Caepiō *prōcōs.*
[annō 105 a. C.]
Cimbrī -ōrum *m*
Teutonēs -um *m*
Tugurīnī -ōrum *m*
Ambrōnēs -um *m*
interniciō -ōnis *f* =
strāgēs, perniciēs

secundō *adv* = iterum

(bellum) *prō*-trahere =
trahere, prōdūcere

[annō 102 a. C.]

quīntō *adv*cōpia = multitudō
in-finitus -a -um = sine
fine, immēsus

[annō 101 a. C.]

re-portāre

(bellum) sociāle = inter
sociōs
[annō 91 a. C.]
sescentēsimus -a -um
= DC (600.)
quīnquāgēsimus nōnus
= ūn-dē-sexāgēsimusannīs (*abl*): annōs
numerōsus -a -um =
frequēns, *pl* multī
ob-oedire (< -audire)
= pārere
asserere = arrogāreP. Rutilius *Lupus*: cōs.
annō 90 a. C.
L. Porcius *Catō*: cōs.
annō 89 a. C.Cn. Pompēius *Strabō*
(-ōnis): cōs. annō 89 a.
C. (pater Cn. Pompēii
Magni)

et ducem eōrum Teutobodum; propter quod meritum
absēns quīntō cōsul est factus.

Intereā Cimbrī et Teutonēs, quōrum cōpia adhūc in- 2
finita erat, ad Italiam trānsiērunt. Iterum ā C. Mariō et 20
Q. Catulō contrā eōs dīmīcātum est, sed ā Catulī parte
fēlicius. Nam proeliō, quod simul ambō gessērunt, cen-
tum quadrāgintā mīlia aut in pugnā aut in fugā caesa
sunt, sexāgintā mīlia capta. Rōmānī mīlitēs ex utrōque
exercitū trecentī periērunt. Tria et trīgintā Cimbrīs 25
signa sublāta sunt; ex hīs exercitus Mariū duo reportā-
vit, Catulī exercitus ūnum et trīgintā. Is bellī finis fuit.
Triumphus utriūque dēcrētus est.

Bellum sociāle

Sex. Iūliō Caesare et L. Mārciō Philippō cōsulibus 3
sescentēsīmō quīnquāgēsīmō nōnō annō ab urbe con-
ditā, cum prope alia omnia bella cessārent, in Italiā
gravissimum bellum Pīcentēs, Mārsī Paelignique mōvē-
runt, quī, cum annīs numerōsis iam populō Rōmānō 35
oboedīrent, tum libertātem sibi aequam asserere coepē-
runt. Perniciōsum admodum hoc bellum fuit. P. Ruti-
lius cōsul in eō occīsus est, Caepiō, nōbilis iuvenis,
Porcius Catō, alius cōsul. Ducēs autem adversus Rō-
mānōs Pīcentibus et Mārsīs fuērunt T. Vettius, Hierius
Asinius, T. Herennius, A. Cluentius. Ā Rōmānīs bene 40
contrā eōs pugnātum est ā C. Mariō, quī sexiēs cōsul
fuerat, et ā Cn. Pompēiō, māximē tamen ā L. Cornēliō

Sullā, quī inter alia ēgregia ita Cluentium, hostium
 ducem, cum magnīs cōpiīs fūdit ut ex suis ūnum āmit-
 45 teret! Quadrienniō cum gravī tamen calamitāte hoc bel-
 lum tractum est. Quīntō dēmum annō finem accēpit per
 L. Cornēlium Sullam cōsulem, cum antea in eōdem
 bellō ipse multa strēnuē, sed praetor, ēgisset.

Bellum Mithridāticum primum

4 Annō urbis conditae sescentēsīmō sexāgēsīmō se-
 cundō primum Rōmae bellum cīvile commōtum est,
 eōdem annō etiam Mithridāticum. Causam bellō cīvilī
 C. Marius sexiēs cōsul dedit. Nam cum Sulla cōsul
 contrā Mithridātēn gestūrus bellum, quī Asiam et
 55 Achāiam occupāverat, mitterētur, isque exercitum in
 Campāniā paulisper tenēret, ut bellī sociālis (dē quō
 diximus), quod intrā Italiam gestum fuerat, reliquiae
 tollerentur, Marius affectāvit ut ipse ad bellum Mithri-
 dāticum mitterētur. Quā rē Sulla commōtus cum exer-
 60 citū ad urbem vēnit. Illīc contrā Marium et Sulpicium
 dīmīcāvit. Prīmus urbem Rōmam armātus ingressus
 est, Sulpicium interfēcit, Marium fugāvit, atque ita ōr-
 dinātīs cōsulibus in futūrum annum Cn. Octāviō et L.
 Cornēliō Cinnā, ad Asiam profectus est.

5 Mithridātēs enim, quī Pontī rēx erat atque Armeniam
 minōrem et tōtum Ponticum mare in circuitū cum Bos-
 porō tenēbat, primum Nīcomēdēn, amīcum populī Rō-
 mānī, Bithŷniā voluit expellere senātuīque mandāvit

quadrienniō(*abl*) =
 quadriennium(*acc*
temporis)

Mithridāticus-a-um
 < Mithridātēs-is *m*
 (*acc-ēn*): rēx Pontī
 [annō 88 a. C.]

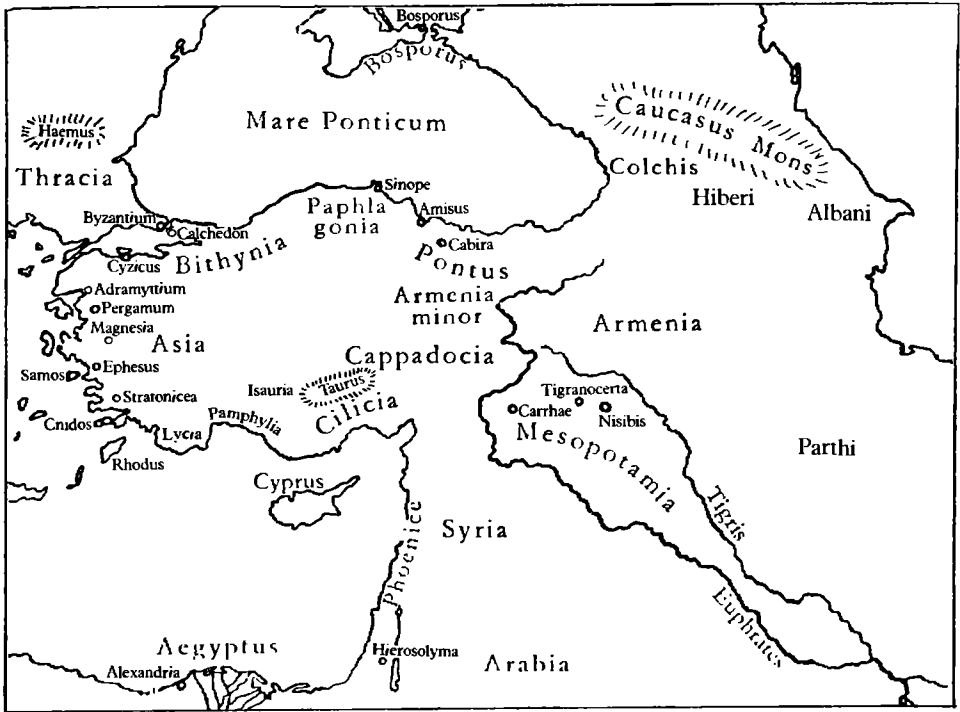
Asia: ōlim Pergamum,
 prōvincia Rōmāna post
 mortem rēgis Attalī
 Achāia: Peloponnēsus et
 media Graecia, prōvin-
 cia Rōmāna post Co-
 rinthum dēlētam

P. Sulpicius Rufus: tr. pl.
 annō 88 a. C.

ordināre = cōstituere,
 instituere

Bosporus -ī *m*

Nicomēdēs -is *m* (*acc*
 -ēn): rēx Bithŷniae
 mandāvit (+ *acc* + *inf*)
 = nūntiāvit

passus erat
quod bellum ā Rōmānīs
et ipse paterētur : bel-
lum ā R. et ipsum pas-
sūrum esse

Ariobarzānēs -is *m* (*acc*-
-ēn): rex Cappadociae

Pylaemenēs -is *m*: rēx
Paphlagoniae
LXXX milia cīvium Rōmā-
nōrum iussū Mithridātis
trucidāta esse dīcuntur

Aristō -ōnis *m*

Archelāus -ī *m*

‘bellum sē eī propter iniūriās quās passus fuerat illātū-
rum.’ Ā senātū respōsum Mithridātī est ‘sī id faceret, 70
quod bellum ā Rōmānīs et ipse paterētur.’ Quārē irātus
Cappadociam statim occupāvit et ex eā Ariobarzānēn,
rēgem et amīcum populī Rōmānī, fugāvit. Mox etiam
Bithȳniam invāsīt et Paphlagoniam, pulsīs rēgibus amī-
cīs populī Rōmānī Pylaemene et Nīcomēde. Inde Ephe- 75
sum contendit et per omnem Asiam litterās mīsīt ‘ut
ubicumque inventī essent cīvēs Rōmānī ūnō diē occide-
rentur!’

Intereā etiam Athēnae, cīvitas Achāiae, ab Aristōne 6
Athēniēnsī Mithridātī tradita est. Mīserat enim iam ad 80
Achāiam Mithridātēs Archelāum, ducem suum, cum

centum et vīgintī mīlibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupāta est.

Sulla Archelāum apud Pīraeum, nōn longē ab Athē-
85 nīs, obsēdit, ipsās Athēnās cēpit. Posteā, commissō
proeliō contrā Archelāum, ita eum vīcit ut ex centum
vīgintī mīlibus vix decem Archelāo superessent — ex
Sullae exercitū trēdecim tantum hominēs interfice-
rentur!

commissō proeliō: ad
Chaerōnēam annō 86
a. C.

90 Hāc pugnā Mithridātēs cognitā septuāgintā mīlia lēc-
tissima ex Asiā Archelāo mīsit, contrā quem iterum
Sulla commīsit. Primō proeliō quīndecim mīlia hostium
interfecta sunt et filius Archelāi Diogenēs; secundō om-
nēs Mithridātis cōpiae exstinctae sunt, Archelāus ipse
95 trīduō nūdus in palūdibus latuit. Hāc rē audītā Mithri-
dātēs iussit cum Sullā dē pāce agī.

lēctissima: mīlitum
lēctissimōrum

proelium commīsit

Diogenēs -is *m*

7 Interim eō tempore Sulla etiam Dardanōs, Scordis-
cōs, Dalmatās et Maedōs partim vīcit, aliōs in fidem
accēpit. Sed cum lēgātī ā rēge Mithridāte quī pācem
100 petēbant vēnissent ‘nōn aliter sē datūrum’ Sulla ‘esse’
respondit, ‘nisi rēx, relictīs iīs quae occupāverat, ad
rēgnum suum redisset.’ Posteā tamen ad colloquium
ambō vēnērunt. Pāx inter eōs ōrdināta est, ut Sulla ad
bellum cīvīle festināns ā tergō perīculum nōn habēret.

trīduō (*abl*) = trīduum
(*acc temporis*)

Dardanī, Scordisci, Dal-
matae Illyricum, Maedi
Thrāciam incolunt

sē pācem datūrum esse

-isset = -iisset

105 *Bellum cīvīle*

Nam dum Sulla in Achāiā atque Asiā Mithridātē
vincit, Marius, quī fugātus erat, et Cornēlius Cinna,

ūnus : alter
[annō 87 a. C.]

prō-scribere = exsulem
facere nōmen in tabulā
pūblicā scribendō
ē-vertere = prōsternere,
diruere
(annō 86 a. C. Marius
cōs. VII mortuus est)

C. Norbānus, *L. Cornē-
lius Scīpiō Asiāticus*:
cōss. annō 83 a. C.

eius : Norbāni militum

[annō 82 a. C.]
Cn. Papīrius Carbō: cōs.
annō 85, 84, 82 a. C.

dē suis : ē suis

Praeneste -is *n*
compellere = cōgere

Carinās -ātis *m*
pars/partēs = factiō
Mariānus -a -um
< Marius
porta Collina suprā
collem Quirīnālem
sitā est
īn-satiābilis -e = quī
numquam satis habet

ūnus ex cōsulibus, bellum in Italiā reparāvērunt, et
ingressī urbem Rōmam nōbilissimōs ē senātū et cōsu- 110
lārēs virōs interfēcērunt, multōs prōscripsērunt, ipsiūs
Sullae domō ēversā filiōs et uxōrem ad fugam compulē-
runt.

Ūniversus reliquus senātus ex urbe fugiēns ad Sullam
in Graeciam vēnit ōrāns ut patriae subvenīret. Ille in
Italiam trāiēcit bellum cīvile gestūrus adversus Norbā- 115
num et Scīpiōnem cōsulēs. Et primō proeliō contrā
Norbānum dīmīcāvit nōn longē ā Capuā. Tunc sex mī-
lia eius cecīdit, sex mīlia cēpit, centum vīgintī quattuor
suōs āmisit. Inde etiam ad Scīpiōnem sē convertit, et
ante proelium tōtum eius exercitum sine sanguine in 120
dēditiōnem accēpit.

Sed cum Rōmae mūtātī cōsulēs essent et Marius, 8
Marii filius, ac Papīrius Carbō cōsulātum accēpissent,
Sulla contrā Marium iūniōrem dīmīcāvit et quīndecim
mīlibus eius occīsīs quadrīngentōs dē suis perdidit. 125
Mox etiam urbem ingressus est. Marium, Marii filium,
Praeneste persecūtus obsēdit et ad mortem compulit.
Rūrsus pugnam gravissimam habuit contrā Lampō-
nium et Carinātem, ducēs partis Mariānae, ad portam
Collinam. Septuāgintā mīlia hostium in eō proeliō con- 130
trā Sullam fuisse dīcuntur. Duodecim mīlia sē Sullae
dēdidērunt, cēterī in aciē, in castrīs, in fugā īnsatiābili
īrā victōrum cōnsūptī sunt. Cn. quoque Carbō, cōn-
sul alter, ab Arīminō ad Siciliam fūgit et ibi per Cn.

135 Pompēium interfectus est, quem adulēscēntem Sulla atque annōs ūnum et vīgintī nātum, cognitā eius industriā, exercitibus praefēcerat, ut secundus ā Sullā habērētur.

Cn. Pompēium: eum quī postea 'Magnus' appellātus est

(Intereā L. Mūrēna lēgātus, quem Sulla in Asiā reliquerat cum II legiōnibus, bellum renovāvit (*bellum Mithridāticum II*), sed ā Sullā revocātus est)

Hiarbās -ae m

9 Occisō ergō Carbōne, Siciliam Pompēius recēpit.

140 Trānsgressus inde ad Āfricam Domitium, Mariānae partis ducem, et Hiarbam, rēgem Maurētāniae, quī Domitiō auxiliū ferēbat, occīdit.

Post haec Sulla dē Mithridāte ingentī glōriā triumphāvit. Cn. etiam Pompēius, quod nullī Rōmānōrum tribūtum erat, quārtum et vicēsimum annū agēns dē Āfricā triumphāvit.

XXIV annū agēns =
XXIV annōs nātus

Hunc finem habuerunt duo bella fūnestissima, Italicum, quod et 'sociāle' dictum est, et cīvile, quae ambō tracta sunt per annōs decem. Cōnsūmpsērunt ultrā centum quīnquāgintā mīlia hominū, virōs cōsulārēs quattuor et vīgintī, praetōriōs septem, aediliciōs sexāgintā, senātōrēs ferē ducentōs.

ultrā CL mīlia = suprā CL mīlia

aedilicius -ī m = quī aedilis fuit

VI Sertōrius

1 M. Aemiliō Lepidō Q. Catulō cōsulibus, cum Sulla rem pūblicam composuisset, bella nova exārsērunt: 155 ūnum in Hispāniā, aliud in Pamphylīā et Ciliciā, tertium in Macedoniā.

[annō 78 a. C.]

compōnere = cōstituere, ōrdināre
Pamphylīa, Cilicia -ae f: regiōnēs Asiae

Nam Sertōrius, quī partium Mariānārum fuerat, timēns fortunam cēterōrum quī interēptī erant, ad bellum commōvit Hispāniās. Missī sunt contrā eum ducēs 160

Hispāniae: Hispānia citerior et ulterior et Lusitānia

Q. Caecilius Metellus
Pius (cōs. annō 80
a. C.)

successus-ūs *m* = bonus
ēventus, fortūna

(Sertōrius etiam cum
Mithridāte sociatē-
tem fēcit)

per suōs = ā suis
[annō 72 a. C.]

Ap. Claudius *Pulcher*:
cōs. annō 79 a. C.

Rhodopa -*ae f*: mōns
inter Thrāciam et
Macedoniam

C. Scribōnius Curiō
(-ōnis): cōs. annō 76
a. C.

P. Servīlius: cōs. annō
79 a. C.

excōnsule = post cōnsu-
lātum

Isaurī-ōrum *m*: incolae
Isauriae (regiōnis
Asiae)

Q. Caecilius Metellus, filius eius quī Iugurtham rēgem
vīcit, et L. Domitius praetor. Ā Sertōriū duce Hirtulēiō
Domitius occīsus est. Metellus variō successū contrā
Sertōrium dīmīcāvīt. Posteā, cum impār pugnae sōlus
Metellus putārētur, Cn. Pompēius ad Hispāniās missus 165
est. Ita duōbus ducibus adversīs Sertōrius fortūnā variā
saepe pugnavīt. Octāvō dēmum annō per suōs occīsus
est, et finis eī bellō datus per Cn. Pompēium adulēscen-
tem et Q. Metellum Pium, atque omnēs prope Hispā-
niae in diciōnem populī Rōmānī redāctae. 170

Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post cōnsu- 2
lātum. Levia proelia habuit contrā variās gentēs quae
Rhodopam prōvinciam incolēbant, atque ibi morbō
mortuus est. Missus eī successor C. Scribōnius Curiō
post cōnsulātum. Is Dardanōs vīcit et ūsque ad Dānu- 175
vium penetrāvīt triumphumque meruit et intrā trien-
nium bellō finem dedit.

Ad Ciliciam et Pamphīliam missus est P. Servīlius ex 3
cōnsule, vir strēnuus. Is Ciliciam subēgit, Lyciae urbēs
clārissimās oppugnāvīt et cēpit. Isaurōs quoque aggres- 180
sus in diciōnem redēgit, atque intrā triennium bellō
finem dedit. Prīmus omnium Rōmānōrum in Taurō iter
fēcit. Revertēns triumphum accēpit et nōmen 'Isauricī'
meruit.

Ita ūnō tempore multū simul triumphī fuērunt: Me- 5
telli ex Hispāniā, Pompēiī secundus ex Hispāniā,
Curiōnis ex Macedoniā, Servīliū ex Isauriā.

Bellum Mithridaticum tertium

6 Annō urbis conditae sescentēsīmō septuāgēsīmō
 190 sextō, L. Liciniō Lūcullō et M. Aurēliō Cottā cōnsuli-
 bus, mortuus est Nīcomēdēs, rēx Bithŷniae, et per tes-
 tāmētum populum Rōmānum fēcit hērēdem. Mithri-
 dātēs pāce ruptā Bithŷniam et Asiam rūrsus voluit invā-
 dere. Adversus eum ambō cōsulēs missī variam habu-
 195 ěre fortūnam: Cotta apud Calchēdona victus ab eō aciē
 etiam intrā oppidum coāctus est et obsessus; sed cum sē
 inde Mithridātēs Cyzicum trānstulisset, ut Cyzicō captā
 totam Asiam invāderet, Lūcullus eī, alter cōsul, occur-
 rit. Ac dum Mithridātēs in obsidiōne Cyzicī commorā-
 200 tur, ipse eum ā tergō obsēdit fameque cōnsūmpsit et
 multīs proeliīs vīcit, postrēmō Bŷzantium, quae nunc
 Cōstantīnopolis est, fugāvit. Nāvālī quoque proeliō
 ducēs eius Lūcullus oppressit. Ita ūnā hieme et aestāte ā
 Lūcullō centum ferē mīlia rēgis exstīncta sunt.

7 Annō urbis Rōmae sescentēsīmō septuāgēsīmō oc-
 tāvō Macedoniam prōvinciam M. Licinius Lūcullus
 accēpit, frāter Lūcullī quī contrā Mithridātēn bellum
 gerēbat. Et in Italiā novum bellum subitō commōtum
 est. Septuāgintā enim et quattuor gladiātōrēs, ducibus
 210 Spartacō, Crixō et Oenomaō, efrāctō Capuae lūdō
 fūgērunt et per Italiā vagantēs paene nōn levius bellum
 in eā quam Hannibal mōverat parāvērunt; nam multīs
 ducibus et duōbus simul Rōmānōrum cōsulibus victīs,
 sexāgintā ferē mīlium armātōrum exercitum congregāvē-

[annō 74 a. C.]

Calchēdōn -onis *f*
 (acc -ona)
 sē trānsferre = sē cōn-
 ferre
 Cyzicus -ī *f*

com-morārī = morārī

Bŷzantium -ī *n*
 Cōstantīnopolis -is *f*:
 urbs in sitū Bŷzantiī
 cōstitūta et nōmināta
 ab imperātōre Rōmānō
 Cōstantīnō annō 330
 p. C.

septuāgēsīmus octāvus =
 duo-dē-octōgēsīmus
 M. Licinius Lūcullus
 prōcōs. (cōs. annō
 73 a. C.)

Bellum servīle (annis
 71-73 a. C.)

lūdus (gladiātōrius) =
 lūdus in quō gladiātōrēs
 armīs exercitur

con-gregāre = in gregem
 cōgere, colligere

M. Licinius Crassus:
cōs. annō 70 a. C.

finem impōnere = finem
facere
[annō 71 a. C.]

Orestēs -is m

Cyzicēnus -a -um
< Cyzicus

Sinōpē -ēs f (acc -ēn)
Amīsus -ī f
Cabīra -ōrum n

(exercitum) vāstāre
= dēlēre
dī-ripere -ripuisse
-reptum
eīdem Mithridātī

Tigrānēs -is m

Mesopotamia -ae f: regiō
Asiae (inter flūmina
Euphrātem et Tigrīm)

Armeni(ac)us -a -um
< Armenia
clībanārius -ī m = eques
graviter armātus
sagittārius -ī m = miles
quī arcum et sagittās
gerit

runt; victīque sunt in Āpūliā ā M. Liciniō Crassō prōcōn- 215
sule, et post multās calamitatēs Italiae tertiō annō bellō
huic est finis impositus.

Sescentēsimō octōgēsimō prīmō annō urbis conditae, 8

P. Cornēliō Lentulō et Cn. Aufidiō Oreste cōsulibus,
duo tantum gravia bella in imperiō Rōmānō erant: 220

Mithridāticum et Macedonicum. Haec duo Lūculli agē-
bant, L. Lūcullus et M. Lūcullus. L. ergō Lūcullus post
pugnam Cyzicēnam, quā vīcerat Mithridātēn, et nāvā-
lem, quā ducēs eius oppresserat, persecūtus est eum et
— receptā Paphlagoniā atque Bithŷniā — etiam rēgnum 225

eius invāsīt, Sinōpēn et Amīsum, civitatēs Pontī nōbilis-
simās, cēpit. Secundō proeliō apud Cabīra civitātem,
quō ingentēs cōpiās ex omnī rēgnō addūxerat Mithridā-
tēs, cum trīgintā milia lēctissima rēgis ā quinque mili-
bus Rōmānōrum vāstāta essent, Mithridātēs fugātus 230

est, castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam
tenuerat, eīdem sublāta est. Susceptus tamen est Mi-
thridātēs post fugam ā Tigrāne, Armeniae rēge, quī tum
ingentū glōriā imperābat, Persās saepe vīcerat, Mesopo-
tamiam occupāverat et Syriam et Phoenicēs partem. 235

Ergō Lūcullus repetēns hostem fugātum etiam rēg- 9
num Tigrānis ingressus est. Tigrānocertam, civitātem
nōbilissimam rēgnī Armeniacī, cēpit, ipsum rēgem cum
septem milibus quīngentīs clībanāriīs et centum milibus
sagittāriōrum et armātōrum venientem decem et octō 240
mīlia militum habēns ita vīcit, ut magnam partem Ar-

meniōrum dēlēverit. Inde Nisibin profectus eam quoque civitatem cum rēgis frātre cēpit.

Sed ii quōs in Pontō Lūcullus reliquerat cum exercitūs parte, ut regiōnēs victās et iam Rōmānōrum tuērentur, neglegenter sē et avārē agentēs occāsionem iterum Mithridātī in Pontum irrumpendī dedērunt, atque ita bellum renovātum est. Lūcullō parantī—captā Nisibī—contrā Persās expeditiōnem successor est missus.

10 Alter autem Lūcullus, quī Macedoniam administrābat, Bessīs primus Rōmānōrum intulit bellum atque eōs ingentī proeliō in Haemō monte superāvit. Oppidum Uscudamam, quod Bessī habitābant, eōdem diē quō aggressus est vīcit, Cabylēn cēpit, ūsque ad Dānuvium
255 penetrāvit. Inde multās suprā Pontum positās civitatēs aggressus est, bellōque cōfectō Rōmam rediit. Ambō triumphāvērunt, tamen Lūcullus, quī contrā Mithridātē pugnāverat, māiōre glōriā, cum tantōrum rēgnōrum victor redisset.

11 Cōfectō bellō Macedonicō, manente Mithridaticō, quod recēdente Lūcullō rēx collēctīs auxiliīs reparāverat, bellum Crēticum ortum est. Ad id missus Q. Caecilius Metellus ingentibus proeliīs intrā triennium omnem prōvinciam cēpit appellātusque est ‘Crēticus’
265 atque ex insulā triumphāvit.

12 Dum haec geruntur, pīrātae omnia maria infēstābant ita ut Rōmānis tōtō orbe victōribus sōla nāvigiatiō tūta nōn esset. Quārē id bellum Cn. Pompēiō dēcrētum est;

Armenī-ōrum *m*: incolae
Armeniae
Nisibis-*isf* (*acc-in, abl-ī*):
civitas Mesopotamiae

sē agere = agere, sē
praebere
(Lūculli milites sēditō-
nem fēcērunt)

successor: *M'. Acilius
Glabriō* (-ōnis) cōs.

Bessī-ōrum *m*: gēns
Thrāciae
Haemus-ī *m*: mōns
Thrāciae

Cabylē-ēs *f* (*acc-ēn*):
civitas Thrāciae

Crēticus -a -um < Crēta

triennium: annōs 68–66
a. C.

infēstāre = infēstum
facere

celeritās-ātis *f*
< celer

pīrāticus-a-um < pīrāta

praesertim = praecipuē,
māximē

lēx Mānīlia dē imperiō
Cn. Pompēi

quod intrā paucōs mēnsēs ingentī et fēlicitāte et celeri-
tāte cōnfēcit.

270

[*Bellō pīrāticō cōnfēctō, C. Mānilius tr. pl. lēgem tulit, ut Pompēiō etiam Mithridāticum bellum mandārētur, prae-sertim cum imperātor ille ēgregius cum exercitū in Ciliciā esset. Hanc lēgem clārissimā orātiōne suāsit M. Tullius Cicerō praetor.*]

275

M. TVLLIVS CICERO

liber scrīptus est annō 46
a. C. ad M. Iūnium
Brūtum
disertus-a-um = eloquēns

Arpīnum -ī *n*
[annō 106 a. C.]
a. d. III nōn. Iān. = diē
III mēnsis Iānuārii
locuplēs-ētis = dīves

toga virilis/pūra = toga
alba sine purpurā quam
Rōmānus pūbēs sūmit
positā togā praetextā

instituere = docēre

[*Ex M. Tullī Cicerōnis 'Brūtō' sive 'Dē clārīs orātōribus'*]

[*Orātor omnium quā Rōmae fuērunt disertissimus M. Tul-lius Cicerō Arpīnī in oppidō Latī nātus est Q. Serviliō Caepiōne C. Atiliō Serrānō cōsulibus ante diem III nōnās 280 Iānuāriās. Aliquot annīs post pater Cicerōnis, eques locu-plēs, Rōmam migrāvīt, ut filiōs Mārcum et Quīntum opti-mīs magistrīs docendōs trāderet.*]

Sūmptā togā virilī, Mārcus in forum dēductus est ad Q. Mūcium Scaevolam, iūris perītum, ut ab sene illō doctis- 285 simō iūre cīvilī instituerētur. In forō Rōmānō Cicerō adulēs-

cēns M. Antōnium et Q. Hortēnsium, quā tum arte orātōriā excellēbant, assiduē audiēbat, ac simul apud doctōrēs Graecōs, Molōnem rhētorem et Diodotum philosophum, discē-
 290 *bat. Hīs ēgregiūs magistrīs in ēloquentiā exercitātus XXVI annōs nātus in forō causās agere coepit. Annō post, cum iam multārum causārum patrōnus fuisset, Sex. Rōscium par-*
ricidū reum clārissimā orātiōne dēfendit, eōque patrōciniō
māximam laudem meruit.

295 *Sed orātor adulēscēns, cum orātiōnis genere ferventi ac vehementi ūterētur, adeō in dīcendō omnēs nervōs contendē-*
bat ut brevī vōx vīrēsque eum dēficerent; ergō aliquamdiū
dē forō dēcēdere atque in Graeciam Asiamque proficīscī
cōstituit, ut vōcem remitteret atque orātiōnē abundantē mo-
 300 *derārētur.*

In librō quem Caesare dictātore scrīpsit ad M. Brūtum ‘Dē clārīs orātōribus’, Cicerō inter alia haec dē doctrīnā suā iuvenīlī nārrat:]

308 *At vērō ego hōc tempore omnī noctēs et diēs in om-*
 309 *niūm doctrīnārum meditātiōne versābar. Eram cum Stōicō Diodotō, quī cum habitāvisset apud mē mēcum-*
que vīxisset, nūper est domī meae mortuus. Huic ego doctōri et eius artibus variīs atque multīs ita eram tamen
 dēditus ut ab exercitātiōnibus orātōriīs nūllus diēs va-
 310 *cuus esset. Commentābar ‘dēclāmitāns’ (sīc enim nunc loquuntur), idque faciēbam multum etiam Latīnē, sed Graecē saepius, vel quod Graeca orātiō plūra ornāmenta suppeditāns cōsuētūdinem similiter Latīnē dīcendī af-*

M. Antōnius: cōs. annō 99 a. C.
 excellere = praestāre
 Molō-ōnis *m*
 rhētōr-ōris *m* = magister dīcendī
 ēloquentia-ae *f* = ars orātōria
 exercitāre = exercere
 causam agere = reum in iūdicīo dēfendere
 patrōnus-*i m* = dēfensor

[annō 80 a. C.]
 patrōciniū-*i n* = officiū patrōnī

fervēns-entis = ardēns

nervōs contendere = omnibus vīribus labōrāre, ēnī

remittere ↔ contendere
 abundāre = superfundī
 moderārī (+ *dat*) = temperāre

doctrīna-ae *f* (< doctor) = quod docētur
 iuvenīlis-*e* = iuvenālis

hōc tempore: annīs 86–84 a. C.

meditātiō-ōnis *f* (< meditārī) = cōgitātiō
 Stōicus-*i m*: philosophus discipulus Zēnōnis

exercitātiō-ōnis *f*
 < exercitāre
 com-mentārī = mente praeparāre, meditārī
 dē-clām(it)āre = exercendī causā orātiōnēs fictās habēre

suppeditāre = offerre (rem ūtilem)

nōs : ego

magistrō operam dare:
m. um attentē audire
Rhodiī praemia postulā-
bant quia Mithridātī
restiterantcommendatiō -ōnis f =
verba probantia, lausmultae causae
ē-labōrāre = magnō la-
bōre perficere
ē-lūcubrāre = nocte
ēlabōrārecomplexū : nōn praeter-
mitterein nōbīs : in mē
gracilitās/infirmiās -ātis f
< gracilis/infirmus
prōcērus -a -um = altus
et longus
figūra -ae f = fōrmalatera : corpus
contentiō -ōnis f < con-
tendere
remissiō -ōnis f < remit-
tere (↔ contentiō)
varietās -ātis f < variuscum... hortārentur : etsi
...hortābanturmoderatiō -ōnis f
< moderārī

ferēbat, vel quod ā Graecīs summīs doctōribus, nisi
Graecē dīcerem, neque corrigī possem neque docērī. 315

Tum primum nōs ad causās et prīvātās et pūblicās 311
adire coepimus, nōn ut in forō discerēmus (quod plērī-
que fēcērunt), sed ut — quantum nōs efficere potuissē-
mus — doctī in forum venīrēmus. Eōdem tempore Mo- 312
lōnī dedimus operam; dictātōre enim Sullā lēgātus ad 320
senātum dē Rhodiōrum praemiīs vēnerat.

Itaque prīma causa pūblica prō Sex. Rōsciō dicta tan-
tum commendatiōnis habuit ut nōn ūlla esset quae nōn
digna nostrō patrōciniō vidērētur. Deinceps inde mul-
tae, quās nōs dīligerter ēlabōrātās et tamquam ēlūcu- 325
brātās afferēbāmus.

Nunc quoniam tōtum mē vidēris velle cognōscere, 313
complexar nōnnulla etiam quae fortasse videantur
minus necessariā:

Erat eō tempore in nōbīs summa gracilitās et infirmi- 330
tās corporis, prōcērum et tenue collum; quī habitus et
quae figūra nōn procul abesse putātur ā vitāe periculō,
sī accēdit labor et laterum magna contentiō. Eōque
magis hoc eōs quibus eram cārus commovēbat, quod
omnia sine remissiōne, sine varietāte, vī summā vōcis et 335
tōtūus corporis contentiōne dīcēbam.

Itaque cum mē et amīcī et medicī hortārentur ut 314
causās agere dēsisterem, quodvīs potius periculum mihi
adeundum quam ā spērātā dīcendī glōriā discēdendum
putāvī. Sed cum cēnsērem remissiōne et moderatiōne 340

vōcis et commūtātō genere dīcendī mē et perīculum
vītāre posse et temperātius dīcere, ut cōnsuētūdinem
dīcendī mūtārem, ea causa mihi in Asiam proficīscendī
fuit. Itaque cum essem biennium versātus in causīs et
345 iam in forō celebrātum meum nōmen esset, Rōmā sum
profectus.

315 Cum vēnissem Athēnās, sex mēnsēs cum Antiochō,
veteris Acadēmīae nōbilissimō et prūdētissimō philo-
sophō, fuī studiumque philosophiae numquam inter-
350 missum ā primāque adulēscentiā cultum et semper
auctum hōc rūrsus summō auctōre et doctōre renovāvī.
Eōdem tamen tempore Athēnīs apud Dēmētrium
Syrum, veterem et nōn ignōbilem dīcendī magistrum,
studiōsē exercērī solēbam.

355 Post ā mē Asia tōta peragrāta est dum summīs studeō
ōrātōribus, quibuscum exercēbar ipsīs libentibus; quō-
rum erat prīnceps Menippus Stratonīcēnsis, meō iūdi-
316 ciō tōtā Asiā illīs temporibus disertissimus. Assiduis-
simē autem mēcum fuit Dionysius Magnēs; erat etiam
360 Aeschylus Cnidius, Adramyttēnus Xenoclēs. Hī tum in
Asiā rhētorum prīncipēs numerābantur.

Quibus nōn contentus Rhodum vēnī mēque ad eun-
dem quem Rōmae audīveram Molōnem applicāvī, cum
āctōrem in vērīs causīs scriptōremque praestantem, tum
365 in notandīs animadvertendīsque vitūis et in īstituendō
docendōque prūdētissimum. Is dedit operam (sī modo
id cōsequī potuit) ut nimis redundantēs nōs et suprā

com-mūtāre = mūtare

temperātus -a -um =
moderātus, placidus

biennium -īn = duo annī
in causīs versārī : causās
agere
celebrātus -a -um =
celeber, illūstris

[annō 79 a. C.]

Acadēmīa -aef; philoso-
phōrum disciplīnā
Platōne īstitutā

Syrus -īm : incolā Syriae,
ex Syria

Stratonīcēnsis -is m
< Stratonīcēa, civitās
Asiae
meō iūdicīō = meā sen-
tentiā
Magnēs -ētis, Cnidius -ī,
Adramyttēnus -īm <
Magnēsīa, Cnidos (-īf),
Adramyttium, civitātēs
Asiae
Xenoclēs -is m

sē applicāre = sē ad-
iungere
āctor -ōris m = quī
(causās) agit
praestāns = excellēns
notāre ↔ probāre

cōsequī = adipīscī
redundāre = abundāre

impūnitās -ātis *f* (< im-
pūne) = licentia
re-primere < -premere
dif-fluere = passim
fluere

re-sidere -sēdisse =
sēdāri, cessāre
dē-fervescere -visse =
fervēre dēsinerē, minus
fervens fieri

C. Aurēlius Cotta (cōs.
annō 75 a. C.)
lēnis -e = mollis, placi-
dus, mītis
actiō = mōtus corporis
in dīcendō
mihī rēs est cum eō: mihī
negōtiū est cum eō

annum: 76 a. C.

quaestūra -ae *f* = magis-
trātus quaestōris

Siciliēnsis annus: Cicerō
Lilybaei in Sicilia
quaestor fuit annō 75
a. C.

illud: ingenium orātōrium
quic-quis = quid-quis
perfectus -a -um = quī
melior fieri nōn potest
mātūrītās -ātis *f*
< mātūrus
: nimis multa videor dē
mē dīcere
prōpositum est = cōn-
siliū est
per-spicere = plānē vidēre

Cicerō, Siculōrum patrō-
nus, C. Verrem accūsā-
vit, quī prōpraetor Sici-
liam diripuerat et ab
Hortēnsiō dēfensus est
(annō 70 a. C.)

fluentēs iuvenili quādam dicendi impūnitāte et licentiā
reprimeret et quasi extrā ripās diffluentēs coerceret.

Ita recēpi mē bienniō post nōn modo exercitātor, sed 370
prope mūtātus. Nam et contentiō nimia vōcis resēderat
et quasi dēferverat orātīō, lateribusque virēs et corpori
mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellēbant orātōrēs, quī mē imitandi cupi- 317
ditāte incitārent, Cotta et Hortēnsius, quōrum alter re- 375
missus et lēnis, alter ornātus, ācer, et verbōrum et actiō-
nis genere commōtor. Itaque cum Hortēnsiō mihi
magis arbitrābar rem esse, quod et dicendī ardōre eram
propior et aetāte coniūctor.

Ūnum igitur annum, cum redissēmus ex Asiā, causās 318
nōbilēs ēgimus, cum quaestūram nōs, cōsulātum
Cotta, aeditātem peteret Hortēnsius. Interim mē
quaestōrem Siciliēnsis excēpit annus, Cotta ex cōsu-
lātū est profectus in Galliam, prīnceps et erat et ha-
bēbātur Hortēnsius. Cum autem annō post ex Sicilia 385
mē recēpissē, iam vidēbātur illud in mē (quicquid
esset) esse perfectum et habēre mātūrītātem quādam
suam.

Nimis multa videor dē mē, ipse praesertim; sed omni
huic sermōni prōpositum est, nōn ut ingenium et elo- 390
quentiam meam perspiciās (unde longē absum!), sed ut
labōrem et industriam. Cum igitur essem in plūrimis 319
causis et in principibus patrōnis quinquennium ferē
versātus, tum in patrōciniō Siciliēnsi māximum in

395 certāmen vēnī dēsīgnātus aedīlis cum dēsīgnātō cōnsule
Hortēnsiō...

321 Nōs autem nōn dēsīstēbāmus cum omnī genere exer-
citātiōnis, tum māximē stilō nostrum illud quod erat
augēre, quantumcumque erat. Atque — ut multa omit-
400 tam — in hōc spatiō et in hīs post aedilitātem annīs et
praetor p̄rimus et incrēdibili populī voluntāte cōnsul
sum factus. Nam cum propter assiduitātem in causīs et
industriam, tum propter exquīsītus et minimē vulgāre
ōrātiōnis genus animōs hominum ad mē dīcendī novi-
405 tāte converteram.

CVRSVS HONORVM

Magistrātus *annō aetātis* *Cicerō annō a. C.*

quaestor	quaestūra	XXX	75 a. C.
aedīlis	aedilitās	XXXVI	69 a. C.
410 praetor	praetūra	XXXIX	66 a. C.
cōnsul	cōnsulātus	XLII	63 a. C.
(cēnsor)	(cēnsūra)		

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendis

415 (B) *Adiectīva ē nōminibus*

Nōmina adiectīva fiunt hīs suffixis: *-ōsus*, *-ālis*, *-āris*, *-ārius*,
-īlis, *-icus*, *-ius*, *-eus*, *-ātus*, *-ānus*, *-īmus*, *-ēnsis*.

Exempla:

- (1) *-ōsus -a -um*: pretiōsus < preti|um;
420 (2) *-ālis -e*: nāvālis < nāv|is;
(3) *-āris -e*: militāris < mīles -it|is;

(cōnsul) dēsīgnātus =
creātus quī nōndum
magistrātum iniit
Q. Hortēnsius: cōs.
annō 69 a. C.

stilō : scribendō

quantus -a -um-cumque

hōc spatiō (temporis)
= hīs annīs
praetor p̄rimus : ex octō
praetōribus
assiduitās -ātis *f*
< assiduus
exquīsītus -a -um
= accūrātus
vulgāris -e = quī vulgō fit

honōs = magistrātus

praetūra -aef = magistrā-
tus praetōris

cēnsūra -aef = magistrā-
tus cēnsōris

- (4) *-ārius -a -um*: *agrārius* < ager agr|ī;
 (5) *-īlis -e*: *hostīlis* < host|is;
 (6) *-icus -a -um*: *bellicus* < bell|um;
 (7) *-ius -a -um*: *ōrātōrius* < ōrātor -ōr|is; 425
 (8) *-eus -a -um*: *aureus* < aur|um;
 (9) *-ātus -a -um*: *togātus* < tog|a;
 (10) *-āmus -a -um*: *Rōmāmus* < Rōm|a;
 (11) *-īmus -a -um*: *dīvīnus* < dīv|us; *Capitōlīnus* < Capitōli|um
 (sine -i|); 430
 (12) *-(i)ēnsis -e*: *Ōstiēnsis* < Ōsti|a; *Athēniēnsis* < Athēn|ae.
in-/im- adiectivō praepositum vim negandī habet: *indignus*,
impius, *immātūrus*, *inimicus* (< -amicus); item *dis-/dif-*: *dissi-*
milis, *difficilis* (< -facilis). Praepositō *per-* adiectivī vīs augē-
 tur: *permagnus*, *perangustus* (= valdē magnus/angustus). 435

vīs (vocābulī) =
 significātiō

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina adiectīva:

- (1) *fōrma* > —; *pecūnia* > —; *periculum* > —; *glōria* > —;
ōtium > —; *iocus* > —; *studium* > —; *perniciēs* > —;
flāgitium > —; *numerus* > —;
 (2) *mors* > —; *rēx* > —; *hospes* > —; *nātūra* > —; *trium-*
phus > —; *Vesta* > —;
 (3) *cōsul* > —; *salūs* > —; *vulgus* > —; *singulī* > —;
 (4) *legiō* > —; *frūmentum* > —; *necesse* > —;
 (5) *puer* > —; *servus* > —; *cīvis* > —; *vir* > —; *iuvenis* >
 —;
 (6) *nauta* > —; *modus* > —; *ūnus* > —; *poēta* > —; *pīrāta* >
 —; *Italia* > —;
 (7) *pater* > —; *mercātor* > —; *gladiātor* > —; *rēx* > —; *uxor*
 > —; *praetor* > —; *noxa* > —; *Mārs* > —;
 (8) *ferrum* > —; *argentum* > —; *aes* > —; *lignum* > —;
marmor > —; *purpura* > —; *lapis* > —; *nix* > —;
 (9) *gemma* > —; *arma* > —; *aurum* > —; *ferrum* > —; *āla*
 > —; *aes* > —; *rōstra* > —; *venēnum* > —; *scelus* > —;
foedus > —; *fortūna* > —;

- (10) urbs > —; Tūsculum > —; Trōia > —; Alba > —;
 (11) vīcus > —; repēns > —; Tiberis > —; Latium > —;
 (12) circus > —; Cannae > —; Carthāgō > —.

PENSVM B

Annō — ūndēquīnquāgēsīmō [DCXLIX] a. u. c. Rōmānī īngentī — [= strāge] victī sunt ā Cimbrīs et Teutonibus, quōrum cōpia — [= sine fine] erat. Bellum gestum cum sociīs, quī libertātem sibi aequam — volēbant, bellum — dīcitur. Marius Rōmam īngressus multōs — et domum Sullae —. Spartacus — [< numerus] exercitum — [= collēgit] ac variō — cum Rōmānīs pugnāvit.

Cicerō adulēscēns ōrātōrēs — [= ēloquentēs] audiēbat neque ūllus diēs ab — ōrātōriīs vacuus erat. Cum multārum causārum — fuisset, Rōmā profectus est ut ōrātiōnī — [= ārdentī] —. Rhodī sē ad Molōnem — [= magistrum dīcendī] —. — [= II annīs] post revertit ōrātōr mūtātus: nōn ācer et — [= redundāns], sed remissus et — [= placidus]. Duo ōrātōrēs tum —, Cotta et Hortēnsius. Post — Siciliēsem — [= ars ōrātōria] Cicerōnis — esse vidēbātur. In 'Brūtō' Cicerō nārrat dē — suā iuvenīlī; sermōnī eius — est ut industriam et — [< assiduus] eius — [= plānē videāmus].

Synōnima: cōgitātiō et —; laus et —; licentia et —; fōrma et —; dīves et —; iuvenālis et —; accūrātus et —; morārī et —; exercēre et —; ēlūcubrāre et nocte —; praecipuē et —.

Contrāria: vigor et — (corporis); remissio et — .

PENSVM C

- Quid ēgit Marius post bellum Iugurthīnum?
 Unde Cimbrī et Teutonēs vēnērunt?
 Quī imperātōrēs dē Cimbrīs triumphāvērunt?
 Quamdīū bellum sociāle prōtractum est?
 Quis bellō sociālī finem imposuit?
 Quid Mithridātēs Ephesī imperāvīt?
 Cūr Sulla pācem cum Mithridāte fēcīt?

Vocābula nova:

interniciō
 aedilicius
 successus
 clibanārius
 sagittārius
 celeritās
 rhētor
 ēloquentia
 patrōnus
 patrōcinium
 doctrīna
 meditātiō
 exercitātiō
 commendātiō
 gracilitās
 infirmitās
 figurā
 contentiō
 remissio
 varietās
 moderātiō
 biennium
 āctor
 impūnitās
 quaestūra
 mātūritās
 prōpositum
 assiduitās
 praetūra
 cēnsūra
 īnfinītus
 sociālis
 numerōsus
 īnsatiābilis
 pīraticus
 disertus
 locuplēs
 fervēns
 iuvenīlis
 prōcērus
 celebrātus
 exercitātus
 lēnis
 ōrnātus
 commōtus
 perfectus
 exquisītus
 vulgāris
 sescentēsīmus

reportāre
 oboedire
 asserere
 prōscribere
 ēvertere
 commorāri
 congregāre
 excellere
 exercitāre
 abundāre
 moderāri
 commentāri
 declāmāre
 suppeditāre
 elaborāre
 elūcubrāre
 commūtāre
 applicāre
 redundāre
 reprimere
 diffluere
 residere
 defervescere
 perspicere
 quīntō
 praesertim
 quantuscumque

Quid Sullā absente factum est Rōmae?
 Ubi Sulla Mariānōs vicit?
 Quae nova bella exārsērunt cum Sulla rem pūblicam compo-
 suisset?
 Quid Nīcomēde mortuō factum est in Asiā?
 Unde ortum est bellum servile?
 Quās civitātēs Lūcullus expugnāvit?
 Ad quem Mithridātēs victus cōfūgit?
 Cūr Mithridātēs bellum renovāvit?
 Num Lūcullus cum Mithridāte debellāvit?
 Quōmodo Metellus cognōmen 'Crētici' adeptus est?
 Cui bellum pirāticum mandātum est?
 Quis lēgem Mānīliam suāsit?
 Quandō nātus est M. Tullius Cicerō?
 Quibus magistrīs Cicerō adulēscēns operam dabat?
 Quandō Cicerō causās agere coepit?
 Quārē in Graeciam et Asiam profectus est?
 Ubi Cicerō quaestūram gessit?

CN. POMPEIVS MAGNVS

[*Ex M. Tullii Ciceronis oratione De imperio Cn. Pompeii*]

Quirites! ...

4 Bellum grave et periculōsum vestris vectigalibus ac
sociis ā duobus potentissimis rēgibus infertur, Mithri-
dāte et Tigrāne, quōrum alter relictus, alter lacessitus
5 occāsionem sibi ad occupandam Asiam oblātam esse
arbitratur. Equitibus Rōmānis, honestissimis viris, af-
5 feruntur ex Asiā cotidiē litterae: 'Bithyniae (quae nunc
vestra prōvincia est) vicōs exustos esse complūrēs; rēg-
num Ariobarzānis (quod finitimum est vestris vectigāli-
10 bus) tōtum esse in hostium potestāte; L. Lūcullum
magnis rēbus gestis ab eō bellō discēdere; huic quī suc-
cesserit nōn satis esse parātum ad tantum bellum admi-
nistrandum. Ūnum ab omnibus sociis et cīvibus ad id

Cn. Pompēius Magnus

Quirites!...: exordium
ōratiōnis omissum
vectigālis -e = quī vectigā-
lia pendit; v.ēs Rōmāno-
rum = quī Rōmānis vec-
tigālia pendunt
relictus: nōn dēvictus
lacessere -ivisse -itum =
ad pugnam prōvocāre
/incitāre

nunc: post mortem
Nicomēdis

rēgnum Ariobarzānis:
Cappadociam

quī successerit: M'.
Acilius Glabriō

ūnum: Pompēium

ex-petere = petere

: bellum est eius generis

agitur : in discrimine est

macula

ōrnāmentum = quod
ōrnat/illūstrat
subsidiū = quod sub-
sidiō/auxiliō est
requirere = dēsiderāre

cōsulere eī = cūram ha-
bēre dē eō; quibus cōn-
sulendum est ā vōbīs =
quibus vōs cōsulere
oportet

macula-ae f = lābēs

In-sidere = haerēns fieri
in-veterāscere-āvisse
= vetus fieri

significātiō < significāre
= nōtum facere, nūn-
tiāre

bellum imperātōrem dēposcī atque expetī, eundem
hunc ūnum ab hostibus metuī, praetereā nēminem.’ 15

Causa quae sit vidētis. Nunc quid agendum sit cōnsi- 6
derāte! Prīmum mihi vidētur dē genere bellī, deinde dē
magnitūdine, tum dē imperātōre dēligendō esse dī-
cendum.

[Dē genere bellī] 20

Genus est eius bellī quod māximē vestrōs animōs ex-
citāre atque īnflammāre ad persequendī studium dē-
beat: in quō agitur populī Rōmānī glōria, quae vōbīs ā
māiōribus cum magna in omnibus rēbus, tum summa
in rē militārī trādita est; agitur salūs sociōrum atque 25
amīcōrum, prō quā multa māiōrēs vestrī magna et gra-
via bella gessērunt; aguntur certissima populī Rōmānī
vectīgālia et māxima, quibus āmissis et pācis ōrnāmenta
et subsidia bellī requirētis; aguntur bona multōrum cī-
vium, quibus est ā vōbīs et ipsōrum causā et reī pūbli- 30
cae cōsulendum.

Et quoniam semper appetentēs glōriae praeter cēterās 7
gentēs atque avidī laudis fuistis, dēlanda est vōbīs illa
macula Mithridātīcō bellō superiōre concepta quae pe-
nitus iam īnsedit ac nimis inveterāvit in populī Rōmānī 35
nōmine: quod is quī ūnō diē tōtā in Asiā, tot in civitāti-
bus, ūnō nūntiō atque ūnā significātiōne litterārum om-
nēs cīvēs Rōmānōs necandōs trucīdandōsque cūravit,
nōn modo adhūc poenam nūllam suō dignam scelere

40 suscēpit, sed ab illō tempore annum iam tertium et vicē-
simum rēgnat — et ita rēgnat ut sē nōn Pontī neque
Cappadociae latebrīs occultāre velit, sed ēmergere ex
patriō rēgnō atque in vestrīs vectīgālibus, hoc est in
Asiae lūce, versārī!

latebra -aef = locus ubi
latet aliquid
ē-mergere = exīre (ex
aquā), appārere

8 Etenim adhūc ita nostrī cum illō rēge contendērunt
imperātōrēs ut ab illō īnsignia victōriae, nōn victōriam
reportārent. Triumphāvit L. Sulla, triumphāvit L. Mūrēna
dē Mithridāte, duo fortissimī virī et summī impe-
rātōrēs, sed ita triumphārunt ut ille pulsus superātus-
que rēgnāret. Vērū tamen illis imperātōribus laus est
50 tribuenda, quod ēgērunt, venia danda, quod reliquē-
runt, proptereā quod ab eō bellō Sullam in Italiam rēs
pūblica, Mūrēnam Sulla revocāvit.

nostrī imperātōrēs

L. Licinius Mūrēna
[annō 81 a.C.]

-arunt = -āvērunt

quod ēgērunt/reliquē-
runt : ob id quod ēgē-
runt/reliquērunt
proptereā quod = quod

9 Mithridātēs autem omne reliquum tempus nōn ad
55 obliuōnem veteris bellī, sed ad comparatiōnem novī
contulit. Quī posteā, cum mājimās aedificāset ornās-
setque classēs exercitūsque permagnōs quibuscumque
ex gentibus potuisset comparāset et sē Bosporānīs, fini-
timīs suīs, bellum īferre simulāret, ūsque in Hispā-
60 niam lēgātōs ac litterās mīsīt ad eōs ducēs quibuscum-
tum bellum gerēbāmus, ut, cum duōbus in locīs dis-
iūctissimīs mājimēque diversīs ūnō cōsiliō ā binīs
hostium cōpiīs bellum terrā marīque gererētur, vōs an-
10 cipitī contentiōne districtū dē imperiō dīmīcārētis. Sed
65 tamen alteriūs partis perīculum, Sertōriānae atque His-
pāniēnsis, quae multō plūs firmāmentī ac rōboris habē-

obliuō -ōnis f < obliuiscī
comparatiō -ōnis f < com-
parāre (= parāre)
rem cōferre (ad/in ali-
quid) = rē ūtī

Bosporānī -ōrum m:
incolae Bosporī

ducēs : Sertōrium et
ducēs eius
dis-iūctus -a -um
(< dis-iungere) =
diversus

contentiō = certāmen
Sertōriānus -a -um < Ser-
tōrius; Hispāniēnsis -e
< Hispānia
firmāmentum -ī n = quod
firmat

singulāris = cui pār nōn est

initia praeclāra : expugnātiō Cyzici, Ponti, cēt.

haec extrēma : sēditio militum
fortūnae tribuere =
fortūnā factum esse
cēnsere

af-fingere -finxisse
-fictum (< ad-) = fin-
gendō adicere

exōrsus -ūs *m* = exōr-
dium

nāviculārius -ī *m* = quī
nāvem possidet
iniūriōsus -a -um < iniū-
ria; iniūriōsē tractāre
aliquem = iniūriam
facere alicui

appellātī superbius: Lī-
vius lēgātōs pulsātōs
esse dicit (cap. LI. 120)

lēgātum cōsulārem: *M'.
Aquiliūm*, cōs. annō 101
a. C., quā Mithridāte
captus et necātus est
annō 88 a. C.

vidēte nē... = cūrāte nē,
cavēte nē...
illis : māiōribus vestris

bat, Cn. Pompēiī dīvinō cōsiliō ac singulārī virtūte
dēpulsum est. In alterā parte ita rēs ab L. Lūcullō,
summō virō, est administrāta, ut initia illa rērum gestā-
rum magna atque praeclāra nōn fēlicitātī eius, sed vir- 70
tūtī, haec autem extrēma quae nūper accidērunt, nōn
culpaē, sed fortūnae tribuenda esse videantur. Sed dē
Lūcullō dīcam aliō locō, et ita dīcam, Quiritēs, ut neque
vēra laus eī dētracta ōrātiōne meā neque falsa afficta esse
videātur. Dē vestrī imperiī dignitatē atque glōriā, 11
quoniam is est exōrsus ōrātiōnis meae, vidēte quem
vōbīs animum suscipiendum putētis.

Māiōrēs nostrī saepe prō mercātōribus aut nāviculā-
riīs nostrīs iniūriōsius tractātīs bella gessērunt — vōs,
tot milibus cīvium Rōmānōrum ūnō nūntiō atque ūnō 80
tempore necātīs, quō tandem animō esse dēbētis? Lē-
gātū quod erant appellātū superbius, Corinthum patrēs
vestrī, tōtius Graeciae lūmen, exstīnctum esse voluērunt
— vōs eum rēgem inultum esse patiēminī quī lēgātum
populī Rōmānī cōsulārem vinculis ac verberibus atque 85
omnī suppliciō excruciatum necāvit? Illī libertātem im-
minūtā cīvium Rōmānōrum nōn tulērunt — vōs ērep-
tam vītā neglegētis? Iūs lēgatiōnis verbō violātum illī
persecūtī sunt — vōs lēgātum omnī suppliciō interfec-
tum relinquētis? Vidēte nē, ut illīs pulcherrimum fuit 12
tantam vōbīs imperiī glōriam trādere, sic vōbīs turpissi-
mum sit id quod accēpistis tuērī et cōservāre nōn
posse!

Quid? quod salūs sociōrum summum in perīculum ac
 95 discrīmen vocātur, quō id tandem animō ferre dēbētis?
 Rēgnō est expulsus Ariobarzānēs rēx, socius populī Rō-
 mānī atque amīcus. Imminent duo rēgēs tōtī Asiae nōn
 solum vōbīs inimīcissimī, sed etiam vestrīs sociīs atque
 amīcīs. Cīvitātēs autem omnēs cūctā Asiā atque Grae-
 100 ciā vestrum auxilium exspectāre propter perīculī magni-
 tudinem cōguntur; imperātōrem ā vōbīs certum dēpos-
 cere, cum praesertim vōs alium mīseritis, neque audent
 neque id sē facere sine summō perīculō posse arbitran-
 13 tur. Vident et sentiunt hoc idem quod vōs: ūnum virum
 105 esse in quō summa sint omnia, et eum propter esse —
 quō etiam carent aegrius; cuius adventū ipsō atque nō-
 mine, tametsī ille ad maritimum bellum vēnerit, tamen
 impetūs hostium repressōs esse intellegunt ac retar-
 dātōs.
 110 Hī vōs, quoniam liberē loquī nōn licet, tacitī rogant
 ut sē quoque, sicut cēterārum prōvinciārum sociōs, dig-
 nōs existimētis quōrum salutem tālī virō commendētis,
 atque hōc etiam magis quod cēterōs in prōvinciās eius
 modī hominēs cum imperiō mittimus ut, etiam sī ab
 115 hoste dēfendant, tamen ipsōrum adventūs in urbēs so-
 ciōrum nōn multum ab hostilī expugnātiōne differant
 — hunc audiēbant antēā, nunc praesentem vident tantā
 temperantiā, tantā mānsuetūdine, tantā hūmānitāte, ut
 iī beātissimī esse videantur apud quōs ille diūtissimē
 120 commorātur!

in perīculum vocārī
= in p. venire

cūctā Asiā = in cūctā
Asiā

cum praesertim = p. cum
alium : M^p. Acilium
Glabriōnem

propter *adv* = prope

quō = quam ob rem
aegrē ↔ libenter
maritimum bellum :
bellum pirāticum
re-tardāre = tardum
facere, impedire

(dignōs) quōrum = (tam
dignōs) ut eōrum
com-mendāre = man-
dāre, committere
cēterōs... mittimus =
cēteri quōs... mittimus
eius modī hominēs sunt

dif-ferre = dissimilis esse

temperantia -*aef* (< tem-
perāns) = modestia
mānsuetūdō -*inis f*
= clēmentia
hūmānitās -*ātis f*
< hūmānus
diūtissimē *sup* < diū

convenit = oportet, decet

dē vectīgālibus agitur
= vectīgālia aguntur

opīmus-a-um = opu-
lentus
ūbertās-ātis *f* < ūber
frūctus-ūs *m* = frūgēs
pāstiō-ōnis *f* < pāscere
ex-portāre

ante-cellere = excellere,
praestāre
ūtilitās-ātis *f* < ūtilis; belli
ū. = quae bellō ūtilia
sunt (: vectīgālia)

irruptiō-ōnis *f*
< irrumperē
pecua-um *n* = pecudēs
cultūra-ae *f* < colere

decuma-ae *f* = decima
pars frūgum (vectīgālia)
scrīptūra-ae *f* = mercēs
prō pāstiōne in agrō
pūblicō

pēnsitāre = pendere
(vectīgālia) exercere
= administrāre
exigere = exposcere
excursiō-ōnis *f*
< excurrere

Quārē, sī propter sociōs, nullā ipsī iniuriā lacessitī, 14
māiōrēs nostrī cum Antiochō, cum Philippō, cum Aetō-
līs, cum Poenīs bella gessērunt, quantō vōs studiōsius
convenit, iniuriīs prōvocātōs, sociōrum salūtem ūnā
cum imperiū vestrī dignitatē dēfendere, praesertim cum 125
dē māximīs vestrīs vectīgālibus agātur? Nam cēterārum
prōvinciārum vectīgālia, Quirītēs, tanta sunt ut iīs ad
ipsās prōvinciās tūtandās vix contentī esse possīmus —
Asia vērō tam opīma est ac fertilis ut et ūbertatē agrō-
rum et varietatē frūctuum et magnitudīne pāstiōnis et 130
multitudīne eārum rērum quae exportantur, facile om-
nibus terrīs antecellat. Itaque haec vōbīs prōvincia,
Quirītēs, sī et bellī ūtilitatē et pācis dignitatē reti-
nēre vultis, nōn modo ā calamitatē, sed etiam ā metū ca-
lamitātis est dēfendenda. Nam in cēterīs rēbus, cum 15
venit calamitās, tum dētrīmentum accipitur; at in vectī-
gālibus nōn solum adventus malī, sed etiam metus ipse
affert calamitatē. Nam cum hostium cōpiae nōn longē
absunt, etiam sī irruptiō nulla facta est, tamen pecua
relinquuntur, agrī cultūra dēseritur, mercātōrum nāvi- 140
gātiō conquiēscit. Ita neque ex portū neque ex decumīs
neque ex scrīptūrā vectīgālia cōservārī potest; quārē 16
saepe tōtius annī frūctus ūnō rūmōre periculī atque ūnō
bellī terrōre āmittitur. Quō tandem igitur animō esse
exīstimātis aut eōs quī vectīgālia nōbīs pēnsitant, aut eōs 145
quī exercent atque exigunt, cum duo rēgēs cum māxi-
mīs cōpiīs propter adsint? cum ūna excursiō equitatūs

perbreuī tempore tōtius annī vectīgal auferre possit?
 cum pūblicānī familiās māximās quās in salinīs habent,
 150 quās in agrīs, quās in portibus atque in cūstōdiīs,
 magnō periculō sē habēre arbitrentur? Putātisne vōs il-
 līs rēbus fruī posse, nisi eōs quī vōbīs frūctui sunt cōn-
 17 servāveritis, nōn solum (ut ante dīxī) calamitāte, sed
 etiam calamitātis formīdine liberātōs?

155 Ac nē illud quidem vōbīs neglegendum est (quod
 mihi ego extrēmum prōposueram cum essem dē bellī
 genere dictūrus) quod ad multōrum bona cīvium Rō-
 mānōrum pertinet, quōrum vōbīs prō vestrā sapientiā,
 Quiritēs, habenda est ratiō dīligenter. Nam et pūbli-
 160 cānī, hominēs honestissimī atque ōrnātissimī, suās rati-
 ōnēs et cōpiās in illam prōvinciam contulērunt, quōrum
 ipsōrum per sē rēs et fortūnae vōbīs cūrae esse dēbent.
 Etenim, sī vectīgālia nervōs esse reī pūblīcae semper
 18 dūximus, eum certē ōrdinem quī exercet illa, firmā-
 mentum cēterōrum ōrdinum rēctē esse dicēmus. De-
 inde ex cēterīs ōrdinibus hominēs gnāvī atque industriī
 partim ipsī in Asiā negōtiantur, quibus vōs absentibus
 cōnsulere dēbētis, partim in eā prōvinciā pecūniās mag-
 nās collocātās habent. Est igitur hūmānitātis vestrae
 170 magnum numerum cīvium calamitāte prohibēre, sapi-
 entiae vidēre multōrum cīvium calamitātem ā rē pūblicā
 19 sēiūctam esse nōn posse. Nōn enim possunt ūnā in
 cīvitāte multī rem ac fortūnās āmittere, ut nōn plūrēs
 sēcum in eandem trahant calamitātem.

per-brevis -e
 pūblicānus -i m = quī
 vectīgālia exercet
 familia = servī ūnius
 dominī
 cūstōdiā = statio unde
 vectīgālia exiguntur

frūctui esse = frūctum
 (: ūtilitātem, lucrum)
 afferre

ratiōnem habēre alicuius
 = alicui cōnsulere
 ōrnātus -a -um = illustris
 ratiōnēs = negōtia
 pecūniārum

dūcere = existimāre
 eum ōrdinem : ōrdinem
 equestrem (pūblicānī
 sunt equitēs Rōmānī)
 gnāvus -a -um = im-
 piger, diligēns
 negōtiārī = negōtia
 gerere

hūmānitātis vestrae est
 = ad hūmānitātem
 vestram pertinet
 sapientiae vestrae est

sē-iūctus = disiūctus

incumbere (ad/in rem) =
operam dare, sē dēdere
(rei)

in quō : in quā rē

im-pertire = partem
dare, tribuere

rē ōrnātus/instrūctus
: rem habēns
Cyzicēnī -ōrum *m*
< Cyzicus

raperētur = raptim
veherētur
dē-primere -pressisse
-pressum = deorsum
premere, dēmergere

domicilium -ī *n* = locus
ubi habitātur, domus

Quārē vidēte num dubitandum vōbīs sit omnī studiō 175
ad id bellum incumbere in quō glōria nōminis vestrī,
salūs sociōrum, vectīgālīa māxīma, fortūnae plūrimō-
rum cīvīum coniūctae cum rē pūblicā dēfendantur.

[*Dē magnitūdine bellī*]

Quoniam dē genere bellī dixī, nunc dē magnitūdine 20
pauca dīcam. Potest enim hoc dīcī: bellī genus esse ita
necessārium ut sit gerendum, nōn esse ita magnum ut
sit pertimēscendum. In quō māximē labōrandum est nē
forte ea vōbīs quae diligentissimē prōvidenda sunt con-
temnenda esse videantur. Atque ut omnēs intellegant 185
mē L. Lūcullō tantum impertire laudis quantum fortī
virō et sapientī hominī et magnō imperātōrī dēbeātur,
dīcō eius adventū māximās Mithridātis cōpiās omnibus
rēbus ōrnātās atque instrūctās fuisse, urbemque Asiae
clārissimam nōbīsque amīcissimam Cyzicēnōrum ob- 190
sessam esse ab ipsō rēge māximā multītūdine et oppug-
nātam vehementissimē; quam L. Lūcullus virtūte, assi-
duitate, cōsiliō summīs obsidiōnis perīculis liberāvit;
ab eōdem imperātōre classem magnam et ōrnātam, quae 21
ducibus Sertōriānīs ad Italiam studiō atque odiō inflam- 195
māta raperētur, superātam esse atque dēpressam; mag-
nās hostium praetereā cōpiās multīs proeliīs esse dēlētās
patefactumque nostrīs legiōnibus esse Pontum, quī an-
teā populō Rōmānō ex omnī aditū clausus fuisset; Sinō-
pēn atque Amīsum, quibus in oppidīs erant domicilia 200

rēgis omnibus rēbus ōrnāta ac referta, cēterāsque urbēs Pontū et Cappadociae permultās ūnō aditū adventūque esse captās; rēgem spoliātum rēgnō patriō atque avitō ad aliōs sē rēgēs atque ad aliās gentēs supplicem contu-

205 lisse — atque haec omnia salvīs populi Rōmānī sociīs atque integrīs vectīgālibus esse gesta. Satis opīnor hoc esse laudis, atque ita, Quirītēs, ut hoc vōs intellegātis: ā nullō istōrum quī huic obtrectant lēgī atque causae L. Lūcillum similiter ex hōc locō esse laudātum.

22 Requīrētur fortasse nunc quem ad modum, cum haec ita sint, reliquum possit magnum esse bellum? Cognōscite, Quirītēs! Nōn enim hoc sine causā quaerī vidētur.

Primum ex suō rēgnō sic Mithridātēs profūgit ut ex

215 eōdem Pontō Mēdēa illa quondam profūgisse dīcitur — quam praedicant in fugā frātris suī membra in iīs locīs quā sē parēns persequerētur dissipāvisse, ut eōrum collēctiō dispersa maerorque patrius celeritātem persequendī retardāret! Sic Mithridātēs fugiēns māximam

220 vim aurī atque argentī pulcherrimārumque rērum omnium quās et ā māiōribus accēperat et ipse bellō superiōre ex tōtā Asiā direptās in suum rēgnum conghesserat, in Pontō omnem reliquit. Haec dum nostrī colligunt omnia dīligentius, rēx ipse ē manibus effūgit. Ita illum

225 in persequendī studiō maeror, hōs laetitia tardāvit!

23 Hunc in illō timōre et fugā Tigrānēs, rēx Armenius, excēpit diffidentemque rēbus suis cōfirmāvit et afflic-

per-multū = plūrimū

opinārī = arbitrārī,
putāre

rei obtrectāre = rem o.
/verbis oppugnāre
huic lēgī : lēgī Mānīliae
hōc locō : Rōstrīs

quem ad modum
= quōmodo

Aeētēs -ae m
Colchis -idis f
Iāsōn -onis m
Mēdēa, filia Aeētae rēgis
Colchidis, cum Iāsone
domō profūgit
praedicāre = prōnūnti-
āre, nārrāre
parēns : Aeētēs
dissipāre = spargere,
dispergere
collēctiō -ōnis f
< colligere

con-gerere = cōferre

dīligentius = nimis
dīligenter
illum : Aeētam
hōs : Rōmānos
tardāre = retardāre

af-fligere -ixisse -ictum
= percellere

re-creāre = rūrsus vigen-
tem facere

opīniō -ōnis *f* (< opīnārī)
= sententiā
fānī... diripiendī causā =
ut fānum... diriperent
religiōsus -a -um (< reli-
giō) = sacer

urbem : Tigrānocertam
longinquitās -ātis *f*
< longinquus
dēsiderium -ī *n* < dē-
siderāre

prōgressiō -ōnis *f* < prō-
gredi
-ārat = -āverat

adventīcius -a -um = quī
advenit

miseri-cordiā -ae *f* = dolor
ob alterius miseriam

Mithridātēs victus

tum ērēxit perditumque recreāvit. Cuius in rēgnum
posteaquam L. Lūcullus cum exercitū vēnit, plūrēs
etiam gentēs contrā imperātōrem nostrum concitātae 230
sunt. Erat enim metus iniectus iīs nātiōnibus quās num-
quam populus Rōmānus neque lacessendās bellō neque
temptandās putāvit; erat etiam alia gravis atque vehe-
mēns opīniō quae per animōs gentium barbarārum per-
vāserat: fānī locuplētissimī et religiōsissimī diripiendī 235
causā in eās ōrās nostrum esse exercitum adductum! Ita
nātiōnēs multae atque magnae novō quōdam terrōre ac
metū concitābantur. Noster autem exercitus, tametsī
urbem ex Tigrānis rēgnō cēperat et proeliis ūsus erat se-
cundīs, tamen nimiā longinquitāte locōrum ac dēsideriō 240
suōrum commovēbātur.

Hic iam plūra nōn dīcam. Fuit enim illud extrēmum 24
ut ex iīs locīs ā mīlitibus nostrīs reditus magis mātūrus
quam prōgressiō longior quaereretur!

Mithridātēs autem et suam manum iam cōfirmārat 245
et magnīs adventīciīs auxiliīs multōrum rēgum et nātiō-
num iuvābātur. Nam hoc ferē sic fierī solēre accēpimus,
ut rēgum afflictāe fortūnae facile multōrum opēs alli-
ciant ad misericordiam, māximēque eōrum quī aut rē-
gēs sunt aut vīvunt in rēgnō, ut iīs nōmen rēgāle mag- 250
num et sānctum esse videātur. Itaque tantum victus 25
efficere potuit quantum incolumis numquam est ausus
optāre! Nam cum sē in rēgnum suum recēpisset, nōn
fuit eō contentus quod eī praeter spem acciderat, ut

255 illam, postquam pulsus erat, terram umquam attingeret, sed in exercitum nostrum clārum atque victōrem impetum fēcit.

Sinite hōc locō, Quirītēs — sicut poētae solent quī rēs Rōmānās scrībunt — praeterīre mē nostram calamitātem, quae tanta fuit ut eam ad aurēs imperātōris nōn ex proeliō nūntius, sed ex sermōne rūmor afferret!

26 Hic in illō ipsō malō gravissimāque bellī offēnsiōne L. Lūcullus, quī tamen aliquā ex parte iis incommodis medēri fortasse potuisset, vestrō iussū coactus (quod 265 imperiū diūturnitātī modum statuendum vetere exemplō putāvistis) partem mīlitum quī iam stipendiis cōfecti erant dimisit, partem M'. Glabriōnī trādīdit.

270 Multa praetereō cōsultō; sed ea vōs coniectūrā perspiciate: quantum illud bellum factum putētis quod coniungant rēgēs potentissimī, renoveant agitātae nātiōnēs, suscipiant integrae gentēs, novus imperātor noster accipiat vetere exercitū pulsō!

[Dē imperātōre dēligendō]

27 Satis multa mihi verba fēcisse videor, quārē esset hoc 275 bellum genere ipsō necessārium, magnitudīne periculōsum. Restat ut dē imperātōre ad id bellum dēligendō ac tantīs rēbus praeficiendō dīcendum esse videātur.

Utinam, Quirītēs, virōrum fortium atque innocentium cōpiam tantam habērētis ut haec vōbīs dēliberātiō 280 difficilis esset, quemnam potissimum tantīs rēbus ac

attingere: adire

poētae: ut Q. Ennius in *Annālibus*
praeter-ire = praetermittere
calamitātem: Mithridātēs reversus Rōmānōs in Pontō vicit

offēnsiō-ōnis f = calamitās
in-commodum -in ↔ commodum
medēri (+ dat) = remedium dare, sārāre
modus = finis nōn excēdendus
stipendia = militia

cōsultō *adv* = cōsiliō (↔ forte)
coniectūrā perspiciate = intellegere quod nōn palam dīcitur
coniungant: commūniter gerant
agitāre = exagitāre

restat ut = reliquum est ut

in-nocēns-entis = insōns, honestus (↔ noxius)
dēliberātiō-ōnis f
< dēliberāre

hominēs quī nunc sunt
: h. nostrae aetātis
antīquitās -ātis f = aetās
antīqua
-ārit = -āverit

scientia -ae f < sciēns

bellō māximō : bellō
sociālī
patris: Cn. Pompēiī
Strabōnis

summī imperātōris:
patris
ineunte adulēscentiā =
primā adulēscentiā

con-certāre = certāre

cōnfēcit : subēgit
con-cupiscere -ivisse =
vehementer cupere

Trāns-Alpīnus -a -um
< trāns Alpēs
bellum nāvāle : bellum
pirāticum

fugere : effugere,
praeterīre

tantō bellō praeficiendum putārētis! Nunc vērō, cum sit
ūnus Cn. Pompēius quī nōn modo eōrum hominum quī
nunc sunt glōriam, sed etiam antīquitātis memoriam
virtūte superārit, quae rēs est quae cuiusquam animum
in hāc causā dubium facere possit? 285

Ego enim sic exīstimō, in summō imperātōre quat- 28
tuor hās rēs inesse oportēre: scientiam rei militāris, vir-
tūtem, auctōritātem, fēlicitātem.

Quis igitur hōc homine scientior umquam aut fuit aut
esse debuit? Quī ē lūdō atque ē pueritiae disciplīnis, 290
bellō māximō atque ācerrimīs hostibus, ad patris exerci-
tum atque in militiae disciplīnam profectus est; quī ex-
trēmā pueritiā miles in exercitū summī fuit imperātōris,
ineunte adulēscentiā māximī ipse exercitūs imperātōr;
quī saepius cum hoste cōnflīxit quam quisquam cum 295
inimicō concertāvit, plūra bella gessit quam ceterī lēgē-
runt, plūrēs prōvinciās cōnfēcit quam aliī concupivē-
runt! cuius adulēscētia ad scientiam rei militāris nōn
aliēnis praeceptīs, sed suis imperiīs, nōn offēnsiōnibus
bellī, sed victōriīs, nōn stipendiīs, sed triumphīs est 300
ērūdita. Quod dēnique genus esse bellī potest in quō
illum nōn exercuerit fortūna rei pūblicae? Cīvile, Āfri-
cānum, Trānsalpīnum, Hispāniēse, servile, nāvāle
bellum, varia et dīversa genera et bellōrum et hostium,
nōn solum gesta ab hōc ūnō, sed etiam cōnfēcta — 305
nullam rem esse dēclārant in ūsū positam militārī quae
huius virī scientiam fugere possit!

29 **Iam vērō virtūtī Cn. Pompēiī quae potest ōrātiō pār**
invenīrī? Quid est quod quisquam aut illō dignum aut
310 **vōbīs novum aut cuiquam inaudītum possit afferre?**
Neque enim illae sunt sōlae virtūtēs imperātōriae quae
vulgō exīstimantur: labor in negōtiīs, fortitūdō in perī-
culīs, industria in agendō, celeritās in cōficiendō, cōn-
315 **silium in prōvidendō — quae tanta sunt in hōc ūnō**
30 **quanta in omnibus reliquīs imperātōribus quōs aut vīdi-**
mus aut audīvimus nōn fuērunt. Testis est Italia, quam
ille ipse victor L. Sulla huius virtūte et subsidiō cōnfes-
sus est liberātam; testis Sicilia, quam multīs undique
cīnctam perīculīs nōn terrōre bellī, sed cōnsiliī celeritāte
320 **explicāvit; testis Āfrica, quae magnīs oppressa hostium**
cōpiīs eōrum ipsōrum sanguine redundāvit; testis Gal-
lia, per quam legiōnibus nostrīs iter in Hispāniam Gal-
lōrum interniciōne patefactum est; testis Hispānia, quae
saepissimē plūrimōs hostēs ab hōc superātōs prō-
325 **strātōsque cōnspexit; testis iterum et saepius Italia,**
quae, cum servilī bellō taetrō perīculōsōque premerē-
tur, ab hōc auxiliū absente expetīvit, quod bellum
exspectātiōne eius attenuātum atque imminūtum est,
31 **adventū sublātum ac sepultum. Testēs nunc vērō iam**
330 **omnēs ōrae atque omnēs terrae, gentēs, nātiōnēs, maria**
dēnique omnia, cum ūniversa, tum in singulis ōrīs om-
nēs sinūs atque portūs. Quis enim tōtō marī locus per
hōs annōs aut tam firmum habuit praesidium ut tūtus
esset aut tam fuit abditus ut latēret? Quis nāvīgāvit quī

virtūtī pār : quae virtū-
tem aequat

in-auditus -a -um = nōn
prius auditus
imperātōrius -a -um
< imperātor
neque... sōlae virtūtēs
imperātōriae: cēterae
ēnumerantur versibus
380–383

testis est...

explicāre -āvisse/uisse
-ātum/-itum

prō-sternere = delēre

taeter -tra -trum = foe-
dissimus, horribilis

at-tenuāre = tenuem
facere, mītigāre
nunc : post bellum pirā-
ticum cōnfectum

(sē periculō) committere
= obicere

hōs-ce = hōs

praesidiō (dat) esse alicui
= aliquem tuērī

prō! (interiectiō) = ō!

Ōceanī ōstium : fretum
Gādūtānum (quō Āfrica
ab Hispāniā dirimitur)

praetereunda nōn sunt :
praetereundum nōn est

quaestus -ūs *m* = lucrum
(quaesitum/factum)
tam brevī tempore...
quam celeriter = tam
celeriter quam
tantī bellī impetus : tanta
classis
tēpestīvus -a -um =
idōneus, opportūnus
in Sardiniam

frūmentāria subsidia :
loca unde frūmentum
invehitur

duae Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior

nōn sē aut mortis aut servitūtis periculō committeret, 335
cum aut hieme aut refertō praedōnum marī nāvigāret?
Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam lātē
dīvīsum atque dispersum, quis umquam arbitrārētur
aut ab omnibus imperātōribus ūnō annō aut omnibus
annis ab ūnō imperātōre cōficī posse? Quam prōvin- 32
ciam tenuistis ā praedōnibus liberam per hōsce annōs?
quod vectīgal vōbīs tūtum fuit? quem socium dēfendis-
tis? cui praesidiō classibus vestrīs fuistis? quam multās
exīstimātis īnsulās esse dēsertās, quam multās aut metū
relictās aut ā praedōnibus captās urbēs esse sociōrum? 345

Prō, dī immortalēs! Tantamne ūnūs hominis in- 33
crēdibilis ac dīvīna virtūs tam brevī tempore lūcem af-
ferre reī pūblicaē potuit ut vōs, quī modo ante ōstium
Tiberīnum classem hostium vidēbātis, nunc nūllam
intrā Ōceanī ōstium praedōnum nāvem esse audiātis? 350

Atque haec quā celeritātē gesta sint, quamquam vidē- 34
tis, tamen ā mē in dīcendō praetereunda nōn sunt. Quis
enim umquam aut obeundi negōtīi aut cōsequendī
quaestūs studiō tam brevī tempore tot loca adire, tantōs
cursūs cōficere potuit, quam celeriter Cn. Pompēiō 355
duce tantī bellī impetus nāvigāvit? quī nōndum tem-
pestīvō ad nāvigandum marī Siciliam adiit, Āfricam ex-
plōrāvit, inde Sardiniam cum classe vēnit, atque haec
tria frūmentāria subsidia reī pūblicaē firmissimīs praesi-
diīs classibusque mūnīvit. Inde cum sē in Italiam recē- 35
pisset, duābus Hispāniīs et Galliā Trānsalpīnā praesidiīs

ac nāvibus cōfirmātā, missis item in ōram Illyrici maris et in Achāiam omnemque Graeciam nāvibus, Italiae duo maria māximīs classibus firmissimisque praesidiis
 365 adōrnāvit, ipse autem, ut Brundisiō profectus est, ūndē-
 quīnquāgēsimo diē tōtam ad imperium populī Rōmānī
 Ciliciam adiūnxit: omnēs quī ubique praedōnēs fuērunt
 partim captī interfectīque sunt, partim ūnūs huius sē
 imperiō ac potestātī dēdidērunt. Ita tantum bellum, tam
 370 diūturnum, tam longē lātēque dispersum, quō bellō
 omnēs gentēs ac nātiōnēs premēbantur, Cn. Pompēius
 extrēmā hieme apparāvit, ineunte vĕre suscēpit, mediā
 aestāte cōnfēcit!

36 Est haec dīvīna atque incēdibilis virtūs imperātōris.
 375 Quid? cēterae quās paulō ante commemorāre coeperam
 quantae atque quam multae sunt! Nōn enim bellandī
 virtūs solum in summō ac perfectō imperātōre quae-
 renda est, sed multae sunt artēs eximiae huius admi-
 nistrae comitēsque virtūtis.

380 Ac primum quantā innocentīā dēbent esse imperātō-
 rēs! quantā deinde in omnibus rēbus temperantiā!
 quantā fidē, quantā facilitāte, quantō ingeniō, quantā
 hūmānitāte! Quae breviter quālia sint in Cn. Pompēiō
 cōnsiderēmus. Summa enim sunt omnia, Quirītēs, sed
 385 ea magis ex aliōrum contentiōne quam ipsa per sēsē
 cognōscī atque intellegī possunt.

37 Quem enim possumus imperātōrem ūllō in numerō
 putāre cuius in exercitū centuriātūs vēneant atque vēn-

mare Illyricum: mare
 Hadriaticum

duo maria: mare Superum et Inferum
 ad-ōrnāre = ōrnāre,
 armāre
 ūn-dē-quīnquāgēsimus
 -a -um = XLIX (49.)
 quī ubique fuērunt =
 ubicumque fuērunt

extrēmā hieme = exitū
 hiemis
 ineunte vĕre = initiō
 vĕris, primō vĕre

paulō ante: versū 311

ad-ministra -ae f
 = ministra

innocentia -ae f
 < innocēns

facilitās -ātis f < facilis
 (amicitiā)

contentiō = comparātiō
 (aliōrum : cum aliis)

centuriātus -ūs m = digni-
 tās centuriōnis

quid *putāre possumus*dē-prōmere -mpsisse
-mptum(pecūniam) in quaestū
relinquere = mūtūam
dare quaestūs causā
ad-murmurātiō -ōnis *f* =
murmur assentium
irāscī = irātus fieriquō-cumque = in quem-
cumque locum

recordārī = reminīsci

continēre = prohibēre
maleficiō, coercērecēterīs (*dat*) excellere =
super cēterōs excelleresūmptus-ūs *m* = impēnsa
(↔ quaestus); *s. um* fa-
cere = pecūniam solvere
cupienti cuiquam : cui-
quam quī sūmptum fa-
cere cupit
perfugium -ī *n* = asyllum

ierint? quid hunc hominem magnum aut amplum dē rē
pūblicā cōgitāre quī pecūniam ex aerariō dēprōmptam 390
ad bellum administrandum aut propter cupiditatem
prōvinciae magistrātibus dīviserit aut propter avāritiam
Rōmae in quaestū reliquerit? Vestra admurmurātiō
facit, Quiritēs, ut agnōscere videāmini quī haec fēcerint
— ego autem nōminō nēminem; quārē irāscī mihi nēmō 395
potest, nisi quī ante dē sē voluerit cōfiterī! Itaque
propter hanc avāritiam imperātōrum quantās calamitā-
tēs, quōcumque ventum sit, nostrī exercitūs afferant,
quis ignōrat? Itinera quae per hōsce annōs in Italiā per 38
agrōs atque oppida civium Rōmānōrum nostrī imperā- 400
tōrēs fēcerint, recordāmini: tum facilius statuētis quid
apud exterās nātiōnēs fieri existimētis. Utrum plūrēs
arbitrāmini per hōsce annōs militum vestrōrum armīs
hostium urbēs an hibernis sociōrum civitatēs esse delē-
tās? Neque enim potest exercitum is continēre imperā- 405
tor quī sē ipse nōn continet, neque sevērus esse in iūdi-
candō quī aliōs in sē sevērōs esse iūdicēs nōn vult!

Hic mirāmur hunc hominem tantum excellere cēte- 39
rīs, cuius legiōnēs sic in Asiam pervēnerint, ut nōn
modo manūs tantī exercitūs, sed nē vestigium quidem 410
cuiquam pācātō nocuisse dicātur? Iam vērō quem ad
modum militēs hibernent, cotīdiē sermōnēs ac litterae
perferuntur: nōn modo ut sūmptum faciat in militem
nēmīnī vīs affertur, sed nē cupienti quidem cuiquam
permittitur. Hiemis enim, nōn avāritiae perfugium 415

māiōrēs nostrī in sociōrum atque amīcōrum tēctīs esse
voluērunt.

- 40 Age vērō, cēterīs in rēbus quae sit temperantia, cōnsī-
derāte! Unde illam tantam celeritātem et tam incrē-
420 dibilem cursum inventum putātis? Nōn enim illum exi-
mia vīs rēmīgum aut ars inaudīta quaedam gubernandī
aut ventī aliquī novī tam celeriter in ultimās terrās per-
tulērunt — sed eae rēs quae cēterōs remorārī solent nōn
retardārunt: nōn avāritia ab īnstitūtō cursū ad praedam
425 aliquam dēvocāvit, nōn libidō ad voluptātem, nōn
amoenitās ad dēlectātiōnem, nōn nōbilitās urbis ad cog-
nitiōnem, nōn dēnique labor ipse ad quiētem; postrēmō
signa et tabulās cēteraque ōmāmenta Graecōrum op-
pidōrum, quae cēterī tollenda esse arbitrantur, ea sibi
41 ille nē vīsenda quidem existimāvit. Itaque omnēs nunc
in iīs locīs Cn. Pompēium sicut aliquem nōn ex hāc
urbe missum, sed dē caelō dēlāpsum intuentur; nunc
dēnique incipiunt crēdere fuisse hominēs Rōmānōs hāc
quondam continentiā, quod iam nātiōnibus exterīs in-
435 crēdibile ac falsō memoriae prōditum vidēbātur; nunc
imperīi vestri splendor illis gentibus lūcem afferre coe-
pit; nunc intellegunt nōn sine causā māiōrēs suōs tum
cum eā temperantiā magistrātūs habēbāmus servīre po-
pulō Rōmānō quam imperāre aliīs māuisse!
- 440 Iam vērō ita facilēs aditūs ad eum prīvātōrum, ita
liberae querimōniae dē aliōrum iniūriīs esse dīcuntur,
ut is qui dignitāte prīncipibus excellit facilitāte īnfimīs

rēmex -igis *m* = qui
rēmīgat

re-morārī = retardāre

dē-vocāre
amoenitās -ātis *f*
< amoenus
dēlectātiō -ōnis *f*
< dēlectāre
cognitiō -ōnis *f*
< cognōscere
tabulās *pictās*

continentia -ae *f* (< con-
tinēns) = animus qui sē
continet, temperantia

splendor -ōris *m* : gloria
(< splendēre)

querimōnia -ae *f*
= querēlla

dīcendī : verbōrum,
ōrātiōnis
gravitās -ātis f (< gravis)
= dignitās

cognōstis = cognōvistis

-ārint = -āverint

per-mittere = com-
mittere, mandāre

multum valet

quis ignōrat vehementer
pertinēre ad bella admi-
nistranda quid hostēs...
existiment?

quis ignōrat? : nēmō ignō-
rat (: omnēs sciunt)
hominēs... commovērī

ratio = dēliberātiō, cōn-
siliūmprūdēns

quō: uteō

pār esse videātur. Iam quantum cōnsiliō, quantum dī- 42
cendī gravitāte et cōpiā valeat (in quō ipsō inest quae-
dam dignitās imperātōria), vōs, Quirītēs, hōc ipsō ex 445
locō saepe cognōstis. Fidem vērō eius quantam inter
sociōs existimārī putātis quam hostēs omnēs omnium
generum sāctissimam iūdicārint? Hūmānitāte iam
tantā est ut difficile dictū sit, utrum hostēs magis virtū-
tem eius pignantēs timuerint an mānsuētūdinem victi 450
dīlēxerint. Et quisquam dubitābit quīn huic hoc tantum
bellum permittendum sit quī ad omnia nostrae memo-
riae bella cōficienda divīnō quōdam cōnsiliō nātus esse
videātur?

Et quoniam auctōritās quoque in bellis administran- 43
dīs multum atque in imperiō militārī valet, certē nēmīnī
dubium est quīn eā rē idem ille imperātor plūrimum
possit. Vehementer autem pertinēre ad bella adminis-
tranda quid hostēs, quid sociī dē imperātōribus nostrīs
existiment, quis ignōrat, cum sciāmus hominēs in tantīs 460
rēbus ut aut metuant aut contemnant, aut ōderint aut
ament, opīniōne nōn minus et fāmā quam aliquā ratiōne
certā commovērī? Quod igitur nōmen umquam in orbe
terrārum clārius fuit, cuius rēs gestae parēs? dē quō
homine vōs — id quod māximē facit auctōritātem — 465
tanta et tam praeclāra iūdicia fēcistis? An vērō ūllam
usquam esse ōram tam dēsertam putātis quō nōn illius
diēi fāma pervāserit cum ūniversus populus Rōmānus,
refertō forō complētisque omnibus templis ex quibus 44

470 hic locus cōspici potest, ūnum sibi ad commūne omnium gentium bellum Cn. Pompēium imperātorem dēpoposcit? Itaque — ut plūra nōn dicam neque aliōrum exemplis cōfirmem quantum auctōritās valeat in bellō — ab eōdem Cn. Pompēiō omnium rērum ēgregiārum

475 exempla sūmantur: Quī quō diē ā vōbīs maritimō bellō praepositus est imperātor, tanta repente vilitās ex summā inopiā et cāritāte rei frūmentāriae cōsecūta est ūnūs hominis spē ac nōmine, quantam vix in summā

45 ūbertāte agrōrum diūturna pāx efficere potuisset. Iam

480 acceptā in Pontō calamitāte ex eō proeliō dē quō vōs paulō ante invītus admonūi, cum sociī pertimuisent, hostium opēs animique crēvissent, satis firmum praesidium prōvincia nōn habēret, amīsissētis Asiam, Quirītēs, nisi ad ipsum discrīmen eius temporis divīnitus Cn.

485 Pompēium ad eās regiōnēs fortuna populī Rōmānī attulisset. Huius adventus et Mithridātem insolitā inflātum victōriā continuit et Tigrānem magnīs cōpiīs minitantes Asiae retardāvit. Et quisquam dubitābit quid virtūte perfectūrus sit quī tantum auctōritāte perfecerit?

490 aut quam facile imperiō atque exercitū sociōs et vectigālia cōservātūrus sit quī ipsō nōmine ac rūmōre dēfenderit?

47 Reliquum est ut dē fēlicitāte — quam praestāre dē sē ipsō nēmō potest, meminisse et commemorāre dē alterō

495 possumus — sicut aequum est hominēs dē potestāte deōrum, timidē et pauca dicāmus. Ego enim sic ex-

hic locus: Rōstra commūne omnium gentium bellum: bellum piraticum

quī quō diē: name o diē quōis vilitās -ātis f < vilis -e (↔ cārus) cāritās (↔ vilitās) = magnum pretium

paulō ante: versibus 258–261

in-solitus -a -um in-flāre = implēre āere (: superbiā), superbum facere minitārī = minārī

is quī

is quī

reliquum est ut = restat ut

aequum est = oportet

*Q. Fabiō Māximō Cūctā-
tōrī*
*M. Claudiō Mārcellō, quī
spolia opīma III rettulit
ac Syracūsās cēpit*

amplitūdō -inis /
< amplius
quaedam fortūna

quō dē = dē quō

moderātiō = modestia,
temperantia

reliqua : futūra

in-grātus -a -um

ob-temperāre = ob-
oedire, pārere
ob-secundāre = obsequī,
pārere
im-pudēns -entis = sine
pudōre, audāx
tam impudentem quī
(+ conī) = tam i. ut

istimō: Māximō, Mārcellō, Scīpiōnī, Mariō cēterisque
magnīs imperātōribus nōn solum propter virtūtem, sed
etiam propter fortūnam saepius imperia mandāta atque
exercitūs esse commissōs. Fuit enim profectō quibus- 500
dam summīs virīs quaedam ad amplitūdinem et ad glō-
riam et ad rēs magnās bene gerendās divīnitus adiūcta
fortūna.

Dē huius autem hominis fēlicitate quō dē nunc agi-
mus, hāc ūtar moderātiōne dīcendi, nōn ut in illius po- 505
testate fortūnam positam esse dīcam, sed ut praeterita
meminisse, reliqua spērare videāmur, nē aut invisa dīs
immortālibus ōrātiō nostra aut ingrāta esse videātur.
Itaque nōn sum praedicātūrus quantās ille rēs domī mī- 48
lītae, terrā marīque, quantāque fēlicitate gesserit, ut 510
eius semper voluntātibus nōn modo cīvēs assēserint,
sociū obtemperārint, hostēs oboedierint, sed etiam ventī
tempestātēsque obsecundārint; hoc brevissimē dīcam:
nēminem umquam tam impudentem fuisse quī ab dīs
immortālibus tot et tantās rēs tacitus auderet optāre 515
quot et quantās dī immortalēs ad Cn. Pompēium dētū-
lērunt! Quod ut illī proprium ac perpetuum sit, Quirī-
tēs, cum commūnis salūtis atque imperiī, tum ipsius
hominis causā — sicuti facitis — velle et optāre dēbētis.

Quārē cum et bellum sit ita necessārium ut neglegī 49
nōn possit, ita magnum ut accurātissimē sit adminis-
trandum, et cum eī imperātorem praeficere possitis in
quō sit eximia bellī scientia, singularīs virtūs, clārissima

auctōritās, ēgregia fortūna, dubitātis, Quirītēs, quīn
 525 hoc tantum bonī, quod vōbīs ab dīs immortalībus oblā-
 tum et datum est, in rem pūblicam cōservandam atque
 amplificandam cōferātis?

50 Quod sī Rōmae Cn. Pompēius prīvātus esset hōc
 tempore, tamen ad tantum bellum is erat dēligendus
 530 atque mittendus; nunc, cum ad cēterās summās ūtili-
 tātēs haec quoque opportūnitās adiungātur ut in iīs ipsīs
 locīs adsit, ut habeat exercitum, ut ab iīs quī habent
 accipere statim possit, quid exspectāmus? aut cūr nōn
 — ducibus dīs immortalībus — eīdem cui cētera
 535 summā cum salūte reī pūblicae commissa sunt, hoc
 quoque bellum rēgium commendāmus?

FINIS MITHRIDATIS

[Ex T. Līvī librōrum C–CIII Periochīs]

100 Cn. Pompēius ad gerendum bellum adversus Mithridā-
 540 tēn profectus, cum rēge Parthōrum Phraāte amīcitiā
 renovāvit. Equestrī proeliō Mithridātēn vīcit.
 101 Cn. Pompēius Mithridātēn nocturnō proeliō victum
 coēgit Bosporum profugere.

rem cōferre (in/ad)
 = rē ūti

quod sī = sī autem

opportūnitās-ātis f= rēs
 opportūna/idōnea

cētera bella

Mithridātēs

[annō 66 a. C.]

Parthī -ōrum m: gēns
 Asiae
 Phraātēs -ae m

Bosporus oppidum s.
 Panticapaeum: caput
 Bosporī

restituit : reddidit

[annō 65 a. C.]

[annō 64 a. C.]

Pharnacēs -is *m*

prō-ficere = prōcēdere
(ad ēventum), succes-
sum habēre
[annō 63 a. C.]

repulsa -ae *f* < repellere;
repulsam passus = re-
pulsus
petitiō -ōnis *f* < petere

con-iūrāre = intersēiūs
iūrandum dare

coniūrātiō -ōnis *f* = socie-
tās eōrum quī coniūrā-
vērunt
ē-ruere -uisse -utum = dē-
tegere (rem occultam)
con-iūrātī -ōrum *m* = quī
coniūrāvērunt
[annō 62 a. C.]

cōspirātiō -ōnis *f* =
societas, coniūrātiō
[annō 60 a. C.]
M. Licinius Crassus: cōs.
annō 70 a. C. cum Cn.
Pompēio

[annō 61 a. C.]

cōn-salūtāre = simul
salūtāre

Tigrānēn in dēditiōnem accēpit eīque adēptīs Syriā,
Phoenicē, Ciliciā, rēgnum Armeniae restituit. 545

Cn. Pompēius, cum Mithridātēn persequerētur, in
ultimās ignōtāsque gentēs penetrāvit. Hibērōs Albānōs-
que, quī trānsitum nōn dabant, proeliō vicit.

Cn. Pompēius in prōvinciae fōrmam Pontum redēgit. 102

Pharnacēs, filius Mithridātis, bellum patrī intulit. Ab 550
eō Mithridātēs obsessus in rēgiā, cum venēnō sūmptō
parum prōfēcisset ad mortem, ā milite Gallō nōmine
Bitocō, ā quō ut adiuvāret sē petierat, interfectus est.

Cn. Pompēius Iūdaeōs subēgit, fānum eōrum Hiero-
solyma, inviolātum ante id tempus, cēpit. 555

L. Catilīna, bis repulsam in petitiōne cōsulātūs pas-
sus, cum Lentulō praetōre et Cethēgō et complūribus
aliīs coniūrāvit dē caede cōsulum et senātūs, incendiīs
urbis et opprimendā rē publicā, exercitū quoque in
Etrūriā comparātō. Ea coniūrātiō industriā M. Tullii 560
Cicerōnis ēruta est. Catilīnā urbe pulsō, dē reliquīs
coniūrātīs supplicium sūmptum est.

Catilīna ā C. Antōniō prōcōs. cum exercitū caesus 103
est.

Cōspirātiō inter trēs cīvitātis prīncipēs facta est: Cn. 565
Pompēium, M. Crassum, C. Caesarem.

Pompēius dē Mithridāte et Tigrāne, ductīs ante cur-
rum liberis Mithridātis et Tigrāne, Tigrānis filiō, trium-
phāvit, 'Magnus'que ā tōtā cōntiōne cōnsalūtātus est.

570 FINIS POMPEII

[*Ex Eutropii Breviarii libro VI*]

17 Annō urbis conditae sescentēsimō nōnāgēsīmō tertio C. Iūlius Caesar cum M. Bibulō cōsul est factus. Dēcrēta est eī Gallia et Illyricum cum legiōnibus decem. Is prīmus vicit Helvētiōs, deinde vincendō per bella gravissima ūsque ad ōceanum Britannicum prōcessit. Domuit autem annīs novem ferē omnem Galliam, quae inter Alpēs, flūmen Rhodanum, Rhēnum et Ōceanum est.

18 Circā eadem tempora, annō urbis conditae sescentēsimō nōnāgēsīmō septimō, M. Licinius Crassus, collēga Cn. Pompēiī Magnī in cōsulātū secundō, contrā Parthōs missus est, et cum circā Carrhās contrā ōmen et auspicia dīmīcāsset, ā Surēnā, Orōdis rēgis duce victus ad postrēmum interfectus est cum filiō, clārissimō et

585 praestantissimō iuvene.

19 Hinc iam bellum cīvile successit execrandum et la-
crimābile, quō praeter calamitatēs quae in proeliīs acci-
dērunt, etiam populī Rōmānī fortuna mūtata est. Cae-
sar enim rediēns ex Galliā victor coepit poscere alterum

590 cōsulātum. Contrādictum est ā Mārcellō cōsule, ā Bi-
bulō, ā Pompēiō, ā Catōne, iussusque dīmīssīs exerciti-
bus ad urbem redire. Propter quam iniūriam ab Arī-
minō, ubi milītēs congregātōs habēbat, adversum pa-
triam cum exercitū vēnit. Cōsulēs cum Pompēiō senā-
595 tusque omnis atque ūniversa nōbilitās ex urbe fūgit et in
Graeciam trānsiit.

[annō 59 a. C.]

M. *Calpurniō* Bibulō
prōvincia Gallia

Helvētiū-ōrum *m:* gēns
Gallōrum qui Alpēs
inter Rhēnum et Rho-
danum incolit
annīs ix: 58–50 a. C.

[annō 55 a. C.]

Carrhae-ārum *f:* civitās
Mesopotamiae
Surēnās-*aem*
Orōdēs-*is m:* rēx Parthō-
rum
ad postrēmum = pos-
trēmō

succedere = sequī
lacrimābilis-*e* (< lacri-
māre) = lacrimōsus

C. *Claudiō* Mārcellō

M. *Porciō* Catōne
iussusque : et (Caesar)
iussus est

[annō 49 a. C.]

<p>L. Afrānius: cōs. annō 60 a. C. M. Terentiō Varrōne</p>	<p>Caesar vacuum urbem ingressus dictātōrem sē fēcit. 20 Inde Hispāniās petiit. Ibi Pompēiū exercitūs validissi- mōs et fortissimōs cum tribus ducibus, L. Afrāniō, M. Petrēiō, M. Varrōne, superāvit. Inde regressus in Graeciam 600 trānsiit, adversum Pompēium dīmīcāvīt. Prīmō proeliō victus est et fugātus, ēvāsīt tamen, quia nocte interveniente Pompēius sequī nōluit. Deinde in Thessa- liā apud Pharsālum, prōductīs utrimque ingentibus cō- piīs, dīmīcāvērunt. 605</p>
<p>[annō 48 a. C.]</p>	<p>Numquam adhūc Rōmānae cōpiae in ūnum neque 21 māiōrēs neque meliōribus ducibus convēnerant, tōtum terrārum orbem facile subāctūrae sī contrā barbarōs dū- cerentur. Pugnātum tum est ingentī contentiōne, vic- tusque ad postrēmum Pompēius et castra eius dīrepta 610 sunt. Ipse fugātus Alexandriam petiit, ut ā rēge Aegyptī (cui tūtor ā senātū datus fuerat propter iuvenilem eius aetātem) acciperet auxilia. Quī fortūnam magis quam amīcitiā secūtus occīdit Pompēium, caput eius et ānu- lum Caesarī mīsīt. Quō cōspectō Caesar etiam lacrimās 615 fūdisse dīcitur, tantī virī intuēns caput et generī quon- dam suī.</p>
<p>subāctūrae : quae sub- igere potuissent</p>	
<p>datus erat</p>	
<p>generī: Pompēiū uxor Iūlia, filia Caesaris, VI annis ante dēcesserat</p>	

GRAMMATICA LATINA

*Dē vocābulis faciendīs*620 (C) *Nōmina ē verbīs*

Nōmina ē verbīs fiunt hīs suffixīs: *-iō, -us, -ium, -mentum, -or*;
(adiectīva:) *-bilis, -idus, -ivus*.

Exempla:

- (1) *-iō -ōnis (f)* ad thema supīnī adiectum: *mūtatiō* < *mūtāre*
625 *-āt|um*; *āctiō* < *agere āct|um*;
(2) *-us -ūs (m)* ad thema supīnī adiectum: *adventus* < *advenire*
-vent|um; *cursus* < *currere curs|um*;
(3) *-ium -ī (n)* ad thema praesentis (sine *-ā|, -ē|, -ī|*) adiectum:
iūdicium < *iūdicā|re*; *gaudium* < *gaudē|re*;
630 (4) *-mentum -ī (n)* ad thema praesentis adiectum: *ōrnāmentum*
< *ōrnāre*;
(5) *-or -ōris (m)* ad thema praesentis (sine *-ē|, -ā|*) adiectum:
tīmor < *tīmē|re*; *amor* < *amā|re*;
(6) *-or -ōris (m)* ad thema supīnī adiectum: *vēnātor* < *vēnārī*
635 *-āt|um*; *dēfēnsor* < *dēfendere -ēns|um*;
(adiectīva:)
(7) *-(i)bilis -e* ad thema praesentis adiectum (*-ē| > -ī|*): *mūtā-*
bilis < *mūtā|re*; *horribilis* < *horrē|re*;
(8) *-idus -a -um* ad thema praesentis (sine *-ē|, -ā|*) adiectum:
640 *tīmidus* < *tīmē|re*;
(9) *-ivus -a -um* ad thema supīnī adiectum: *imperātīvus* <
imperāre -āt|um.

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina ē verbīs facta:

- (1) *nāvigāre* > —; *oppugnāre* > —; *mūnīre* > —; *dīvidere* >
—; *exspectāre* > —; *cōgitāre* > —; *admīrārī* > —; *largīrī* >
—; *meditārī* > —; *dēdere* > —; *cōnfītērī* > —; *excurrere* >
—; *colligere* > —; *cognōscere* > —;
(2) *exīre* > —; *dūcere* > —; *cadere* > —; *rīdēre* > —;
cōnspicere > —; *gemere* > —; *lūgēre* > —; *flēre* > —; *ūtī* >
—; *discēdere* > —; *parere* > —; *vāgīre* > —; *apparāre* > —;

Vocābula nova:

macula
latebra
oblivio
comparatiō
firmamentum
exorsus
nāviculārius
temperantia
mānsuetūdō
hūmānitās
ūbertās
fructus
pāstiō
ūtilitās
irruptiō
pecua
cultūra
decuma
scrīptūra
excursiō
pūblicānus
domiciliū
collēctiō
opīniō
longinquitās

dēsiderium
 progressiō
 misericordia
 offēnsiō
 incommodum
 dēliberātiō
 antiq̄uitās
 scientia
 quaestus
 administra
 innocentia
 facilitās
 centuriātus
 admurmurātiō
 sūmptus
 perfugium
 rēnex
 amoenitās
 dēlectātiō
 cognitiō
 continentia
 splendor
 querimōnia
 gravitās
 vilitās
 amplitūdō
 opportunitās
 repulsa
 petitiō
 coniūrātiō
 coniūrātus
 cōspirātiō
 vectigālis
 disiūctus
 iniūriōsus
 opimus
 perbrevis
 ōrnātus
 gnāvus
 permultū
 religiōsus
 adventicius
 innocēns
 inaudītus
 imperātōrius
 taeter
 tempestivus
 īnsolitus
 ingrātus
 impudēns
 execrandus
 lacrimābilis
 ūndēquinquagēsimus

trānsire > —; adire > —; redire > —; plaudere > —; sentire
 > —; convenire > —;

(3) imperāre > —; aedificāre > —; studere > —; incendere
 > —; sacrificāre > —; colloqui > —; indicāre > —; dēsīde-
 rāre > —;

(4) firmāre > —; supplere > —; vestire > —; mūnire > —;
 impedire > —; arguere > —; (-ē- > -u-) monere > —;
 docere > —;

(5) dolere > —; pudere > —; terrere > —; horrere > —;
 ārdere > —; pavere > —; vigere > —; favere > —; clāmāre
 > —; maerere > —; splendere > —; furere > —; calere >
 —; decere > —; errare > —;

(6) liberāre > — [= quī liberat]; gubernāre > —; imperāre >
 —; condere > —; ulcisci > —; cēnsere > —; explorāre >
 —; adhortāri > —; docere > —; servāre > —; prōdere > —;
 emere > —; succedere > —; regere > —; largiri > —;
 favere > —;

(adiectiva:)

(7) mirāri > —; flere > —; memorāre > —; terrere > —;
 credere > in—; sārare > in—; numerāre > in—;

(8) frīgere > —; calere > —; valere > —; pallere > —;
 turbāre > —; cupere > —; rapere > —; splendere > —;
 pavere > —; tumere > —; avēre > —;

(9) capere > —; vocāre > —; dare > —; agere > —; pati > —.

PENSVM B

Cicerō Lūcullō magnam laudem — [= tribuit]. Is oppida in
 quibus erant — [= domūs] rēgis et aliās urbēs — [= plūri-
 mās] cēpit. Ut Mēdēa in fugā membra frātris — [= disper-
 sisse] dicitur, sīc Mithridātēs fugiēns dīvitiās quās in suum
 rēgnum — [= contulerat] reliquit, quārum — [< colligere]
 Rōmānōs —. Tigrānēs — permōtus rēgem — [= perculsum]
 ērēxit et perditum — [= cōfirmāvit].

Mercātōrēs quī in Asiā — magnōs — faciunt. Asia enim
 prōvincia tam — [= opulenta] est ut — agrōrum et varietate

— [= frūgum] aliīs prōvinciīs —. Multae mercēs ex Asiā —. Equitēs Rōmānī quī vectīgālia exercent — appellantur. Hieme mare nōn est — ad nāvīgandum. — rei mīlītāris imperātōrī necessāria est. Nēmō tam — est ut locum — [= sacrum] polluat.

Synōnyma: lābēs et —; clēmētia et —; sententiā et —; querēlla et —; insōns et —; horribilis et —; prōvocāre et —; arbitrārī et —; sānāre et —; reminiscī et —; obsequi et —; valdē cupere et —; irātus fierī et —; vetus fierī et —.

Contrāria: quaestus et —; commodum et —; solitus et —; grātus et —; forte et —.

PENSVM C

Quae rēs agēbantur in bellō Mithridātīcō?

Dē quā rē Cicerō primum dicit?

Quamobrem Mithridātēs poenam merēbat?

Quī imperātōrēs dē Mithridate iam triumphāverant?

Quibus Rōmānī propter sociōs bellum intulērunt?

Cūr vectīgālia Asiae maiōra sunt quam cēterārum prōvinciārum?

Quī vectīgālia exercent in prōvinciīs Rōmānīs?

Quid ēgit Lūcullus initiō bellī Mithridātīcī?

Quās rēs Cicerō silentiō praeterit?

Cūr haud difficile est imperātōrem dēligere?

Quās rēs in summō imperātōre inesse oportet?

Quōmodo Pompēius scientiam rei mīlītāris adeptus erat?

Quibus bellīs Pompēius interfuerat?

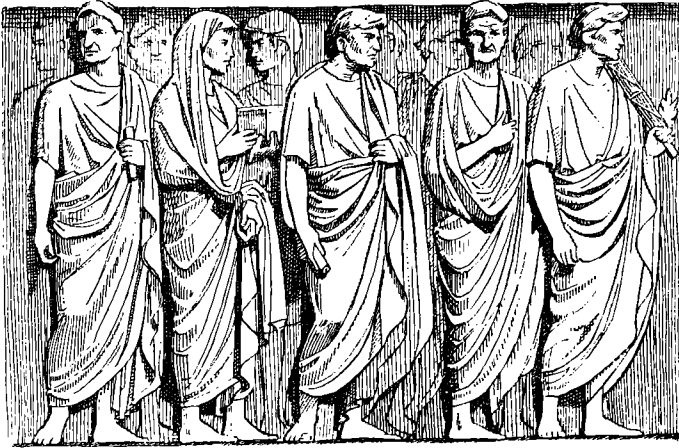
Quid imperātōrēs in prōvinciīs facere cōsuēvērunt?

Cūr Cicerō timidē et pauca dicit dē fēlicitate?

laccessere
expetere
inveterāscere
ēmergere
affingere
retardāre
commendāre
exportāre
antecellere
pēnsitāre
negotiārī
impertūre
dēprimere
opinārī
praedicāre
dissipāre
congerere
tardāre
affligere
recreāre
medērī
concertāre
concupiscere
attenuāre
adornāre
dēprimere
irāscī
recordārī
remorārī
dēvocāre
inflāre
minitārī
obtemperāre
obsecundāre
prōficere
coniūrāre
ēruere
cōnsalūtāre
propter esse
cōnsultō
quōcumque

CUM PA
FRICANUS HIC
PAULI FILIUS FE
RII S. LATINI STU
DITANO CONS
ET AQUILIO CON
TITUISSET IN HO
TISESSE FAMI
LIARISSIMI Q
EJUS ADEUM
FREQUENTER
PER EOS DIES
UENTUROS
SSESSE DIXISSEN

Ex librō antiquō pāginae 58 columna altera

Senātōrēs
Rōmānī

DE RE PVBLICA

[Ex M. Tullii Ciceronis De re publica libris]

*Persōnae: P. Scīpiō Aemiliānus Āfricānus, senex**Q. Aeliūs Tūberō, iuuenis**L. Fūrius Philus, senior**P. Rutilius Rūfus, adulēscēns*5 *C. Laelius, senex**Sp. Mummius, senex**C. Fannius, iuuenis**Q. Mūcius Scaevola, iuuenis**M^o. Mānilius, senex*7 *Fēriae Latīnae*

14 Cum P. Āfricānus, hic Pauli filius, fēriis Latīnis Tudi-
tānō cōnsule et Aquiliō, cōstituisset in hortis esse fami-
liārissimīque eius 'ad eum frequenter per eōs diēs venti-
tātūrōs sē esse' dīxissent, Latīnis ipsīs māne ad eum

cōs. annō 147 et 134 a. C.

tr. pl. annō 129 a. C.

cōs. annō 136 a. C.

cōs. annō 105 a. C.

cōs. annō 140 a. C.

frāter L. Mummiī (cōs.
annō 146 a. C.)

cōs. annō 122 a. C.,

gener C. Laeliī

cōs. annō 117 a. C.,

gener C. Laeliī

cōs. annō 149 a. C.

fēriae -ārum f = diēs fēs-
tus; f. Latīnae quotannis
in monte Albānō cele-
brantur

[annō 129 a. C.]

in hortis : in villā

ventitāre = saepe venire

fēriis Latīnis

Q. *Aelius* Tūberō

Quid tū *venīs*...

facultās = occāsio
litterās explicāre : librōs
ēvolvere

occupātus ↔ ōtiōsus
nanciscī nactum = adi-
piscī, invenire (rem
n. or = rēs mihi datur)
hōc mōtū: sēditiōne
Gracchōrum
atquī = at tamen
mē ōtiōsum nactus es

re-laxāre = remittere
tū relaxēs oportet = tē re-
laxāre oportet

ab-ūtī = plānē ūtī

aliquandō = tandem
aliquandō

ut hoc... videāmus

ille 'alter sōl' prōdigium
habēbatur

Panaetius -ī m: philoso-
phus Stōicus, amicus
Scīpiōnis
nostrum : amicum
vel (+ *sup*) = sānē

nostrō illī familiārī
: Panaetiō
quō sapientiōrem = s.
quam illum
eius modī cūram : rērum
caelestium c.
dē nātūrā *mundī*

p̄rimus sorōris filius vēnit Q. Tūberō. Quem cum cōmi- 15
ter Scīpiō appellāvisset libenterque vīdisset, "Quid tū"
inquit "tam māne, Tūberō? Dabant enim hae fēriae tibi
opportūnam sānē facultātem ad explicandās tuās lit-
terās."

Tum ille: "Mihi vērō omne tempus est ad meōs librōs 15
vacuum, numquam enim sunt illī occupātī. Tē autem
permagnum est nanciscī ōtiōsum, hōc praesertim mōtū
reī pūblicaē."

Tum Scīpiō: "Atquī nactus es, sed mehercule ōtiōsiō- 25
rem operā quam animō."

Et ille: "At tū vērō animum quoque relaxēs oportet.
Sumus enim multī, ut cōstituimus, parātī, sī tuō com-
modō fierī potest, abūtī tēcum hōc ōtiō."

[*Scīpiō*]: "Libente mē vērō, ut aliquid aliquandō dē
doctrīnae studiīs admoneāmur." 30

Tum ille: "Vīsne igitur hoc p̄imum, Āfricāne, videā-
mus, antequam veniunt aliī, quidnam sit dē istō 'alterō
sōle' quod nūntiātum est in senātū? Neque enim paucī
neque levēs sunt quī 'sē duōs sōlēs vīdisse' dīcant."

Hic Scīpiō: "Quam vellem Panaetium nostrum nōbīs- 35
cum habērēmus! quī cum cētera, tum haec caelestia vel
studiōsissimē solet quaerere. Sed ego, Tūberō, (nam
tēcum apertē quod sentiō loquar) nōn nimis assentior in
omnī istō genere nostrō illī familiārī. Quō etiam sapien-
tiōrem Sōcratem soleō iūdicāre, quī omnem eius modī 40
cūram dēposuerit eaque quae dē nātūrā quaererentur

aut 'māiōra quam hominum ratiō cōsequī possit' aut
'nihil omnīnō ad vītam hominum attinēre' dixerit."

17 Haec Scīpiō cum dīxisset, L. Fūrium repente venien-
45 tem aspexit, eumque ut salūtāvit, amīcissimē apprehendit et in lectō suō collocāvit, et cum simul P. Rutilius vēnisset, eum quoque ut salūtāvit, propter Tūberōnem iussit assīdere.

Tum Fūrius: "Quid vōs agitis? Num sermōnem vestrum aliquem dirēmit noster interventus?"

"Minimē vērō!" Āfricānus, "Solēs enim tū haec studiōsē investigāre quae sunt in hōc genere dē quō īstituerat paulō ante Tūberō quaerere; Rutilius quidem noster etiam sub ipsīs Numantiae moenibus solēbat
55 mēcum interdum eius modī aliquid conquirere."

"Quae rēs tandem inciderat?" inquit Philus.

Tum ille: "Dē solibus istīs duōbus. Dē quō studeō, Phile, ex tē audīre quid sentiās."

18 Dixerat hoc ille, cum puer nūntiāvit 'venīre ad eum
60 Laelium domōque iam exīsse.' Tum Scīpiō, calceīs et vestimentīs sūmptīs, ē cubiculō est ēgressus et, cum paululum inambulāvisset in porticū, Laelium advenientem salūtāvit et eōs qui unā vēnerant, Spurium Mummiū, quem in primīs diligēbat, et C. Fannium et
65 Quīntum Scaevolam, generōs Laeliī, doctōs adulēscētēs, iam aetāte quaestōriōs. Quōs cum omnēs salūtāvisset, convertit sē in porticū et coniēcit in medium Laelium (fuit enim hoc in amīcitiā quasi quoddam iūs inter

ratiō = mēns prudēns

at-tinēre = pertinēre

L. Fūrium *Philum*

P. Rutilius *Rūfus*

propter = prope

as-sidere (< ad-) = cōn-sidere

agere = colloqūi (dē)
dirimere = abrumpere
interventus -ūs *m* < inter-venire
inquit Āfricānus

in-vestigāre = quaerere, explorāre

con-quirere = quaerere, investigāre
quae rēs : quī sermō

studēre (+ *inf*) = cupere

puer = servus

C. Laelius: cōsulāris nōbilissimus, amīcus Scīpiōnis

paululum = paulum

unā *cum eō*

in primīs = prae ceterīs, praecipuē

Q. *Mūcium* Scaevolam

quaestōrius -a -um
< quaestor; aetāte q.
: c. XXX annōs nātus
coniēcit : collocāvit

domī ↔ militiae
vicissim = contrā (*adv*)

per- = valdē ...
ūnō aut alterō spatiō :
dum semel aut bis spa-
tium porticūs ambulat
placitum est = placuit *his*
apricus -a -um = sōlī
apertus (↔ opācus)
prātum/-ulum -ī n = ārea
herbā operta

iucundus : grātus

M'. Mānilius: cōs. annō
149 a. C. Carthāginem
obsidēre coepit

-ierat = -iverat

duo *acc m* = duōs

nōbīs : ā nōbīs

sī-quidem = quoniam

domī : in 'domō' nostrā

paries -etis *m* = mūrus
domūs

illōs, ut militiae propter eximiam bellī glōriam Āfricā-
num ut deum coleret Laelius, domī vicissim Laelium, 70
quod aetāte antecēdēbat, observāret in parentis locō
Scīpiō). Dein, cum essent perpauca inter sē ūnō aut
alterō spatiō collocūtī Scīpiōnīque eōrum adventus
periucundus et pergrātus fuisset, placitum est ut in
apricō māximē prātulī locō, quod erat hibernum tem- 75
pus annī, cōsiderent. Quod cum facere vellent, inter-
vēnit vir prūdēns omnibusque illis et iucundus et cārus,
M'. Mānilius, quī ā Scīpiōne cēterisque amīcissimē cōn-
salūtātus assēdit proximus Laeliō.

Tum Philus "Nōn mihi vidētur" inquit, "quod hī vē- 19
nērunt, alius nōbīs sermō esse quaerendus, sed agen-
dum accūrātius et dīcendum dignum aliquid hōrum
auribus."

Hic Laelius: "Quid tandem agēbātis, aut cui sermōnī
nōs intervenīmus?" 85

[Philus:] "Quaesierat ex mē Scīpiō 'quidnam sentī-
rem dē hōc quod duo sōlēs vīsōs esse cōstāret?'"

[Laelius:] "Ain' vērō, Phile? Iam explōrāta nōbīs sunt
ea quae ad domōs nostrās quaeque ad rem pūblicam
pertinent, sīquidem quid agātur in caelō quaerimus?" 90

Et ille [Philus]: "An tū ad domōs nostrās nōn cēnsēs
pertinēre scīre quid agātur et quid fiat 'domī'? quae nōn
ea est quam parietēs nostrī cingunt, sed mundus hic
tōtus, quod domicilium quamque patriam dī nōbīs
commūnem sēcum dedērunt — cum praesertim, sī haec 95

ignōrēmus, multa nōbīs et magna ignōranda sint. Ac mē quidem — ut hercule etiam tē ipsum, Laelī, omnēsque avidōs sapientiae — cognitiō ipsa rērum cōnsiderātiō- que dēlectat.”

20 Tum Laelius: “Nōn impediō, praesertim quoniam fē- riātī sumus. Sed possumus audire aliquid, an sērius venīmus?”

[*Philus*.] “Nihil est adhūc disputātum, et, quoniam est integrum, libenter tibi, Laelī, ut dē eō disserās equi-
105 dem concesserō.”

[*Laelius*.] “Immō vērō tē audiāmus.”

[*Cum deinde Philus et Scīpiō et Tūberō parumper dē rē- bus caelestibus disputāvissent — velut dē certīs et ratīs astrō- rum mōtibus, quōs Archimēdēs Syracūsānus in globō sive*
110 *sphaerā aēneā arte mirābili effectā dēclārāvisse dicitur —, Laelius, quī eius modī disputātiōnēs tamquam inūtilēs con- temnēbat, ‘alia quaedam māiōra quaerenda esse’ dīxit.*]

31 Tum Tūberō: “Nōn dissentiō ā tē, Laelī, sed quaerō quae tū esse māiōra intellegās?”

115 [*Laelius*.] “Dīcam mehercule, et contemnar ā tē for- tasse, cum tū ista caelestia dē Scīpiōne quaesieris, ego autem haec quae videntur ante oculōs esse magis putem quaerenda. Quid enim mihi L. Paulī nepōs, hōc avun- culō, nōbilissimā in familiā atque in hāc tam clārā rē
120 pūblicā nātus, quaerit ‘quōmodo duo sōlēs vīsī sint?’ — nōn quaerit ‘cūr in ūnā rē pūblicā duo senātūs et duo paene iam populī sint?’ Nam, ut vidētis, mors Tiberiī

hercule = mehercule

cōnsiderātiō -ōnis *f*
< cōnsiderāre

nōn impediō *sermōnem*
fēriātus -a -um = quī
fēriās celebrat
sērō ↔ mātūrē; *comp*
sērius (= nimis sērō)

dis-putāre = disserere
(prō/contrā)

concesserō = statim
concedam

parum-per = paulisper

ratus -a -um = computā-
tus, ratiōne cōstitūtus

globus
-i *m s.*
sphaera
-ae *f*

disputātiō -ōnis *f*
< disputāre
dis-sentire ↔ cōn-
sentire

quid (mihi) : cūr
L. Paulī nepōs: Q. Tū-
berō, cuius māter fuit
filiā Paulī
hōc avunculō : cui est hic
avunculus (Scīpiō)

ratio tribunatus gerendi

modo (+ con) = dum-
modo
scire istorum rerum nihil
possumus

per-molestus -a -um
secus = non ita, aliter

istud ipsum

usu esse = utilis esse
munus = officium
virtutis documentum =
exemplum quo virtus
docetur

explicare = (rem diffi-
cilem) explanare

ap-probare = probare

ex-cidere -cidisse
< ex- + cadere

principem rei publicae
: Scipionem
per-saepe

Gracchi et iam ante tota illius ratio tribunatus divisit
populum unum in duas partes. Quam ob rem — si me 32
audiētis, adulescentes — solem alterum ne metueritis! 125

Aut enim nullus esse potest, aut sit sane ut visus est,
modo ne sit molestus; aut scire istorum rerum nihil,
aut, etiam si maxime scimus, nec meliores ob eam
scientiam nec beatiore esse possumus. Senatium vero et
populum ut unum habeamus, et fieri potest, et permo- 130
lestum est nisi fit, et secus esse scimus, et videmus, si id
effectum sit, et melius nos esse victuros et beatius.”

Tum Mucius: “Quid esse igitur censēs, Laeli, discen- 33
dum nobis, ut istud efficere possimus ipsum quod pos-
tulās?” 135

[Laelius:] “Eas artes quae efficiant ut usu civitati si-
mus; id enim esse praeclarissimum sapientiae munus
maximumque virtutis vel documentum vel officium
puto. Quam ob rem, ut hae feriae nobis ad utilissimos
rei publicae sermones potissimum conferantur, Scipio- 140
nem rogemus ut explicet quem existimet esse optimum
statum civitatis. Deinde alia quaeremus.”

Cum id et Philus et Manilius et Mummius admodum 34
approbavissent...

[Hic duae paginae vel XVI versus e libro antiquo excide- 145
runt.]

[Laelius:] “... id non solum ob eam causam fieri volui
quod erat aequum de re publica potissimum principem
rei publicae dicere, sed etiam quod memineram per-

150 saepe tē cum Panaetiō disserere solitum cōram Polybiō,
 duōbus Graecīs vel perītissimīs rērum cīvīlium, multa-
 que colligere ac docēre ‘optimum longē statum cīvītātis
 esse eum quem māiōrēs nostrī nōbīs reliquissent.’ Quā
 in disputātiōne quoniam tū parātor es, fēceris (ut etiam
 155 prō hīs dīcam), sī dē rē publicā quid sentiās explicāris,
 nōbīs grātum omnibus.” ...

Dē tribus rērum publicārum generibus

38 Hīc Scīpiō: “Faciam quod vultis, ut poterō, et ingre-
 diar in disputātiōnem eā lēge (quā crēdō omnibus in
 160 rēbus disserendīs ūtendum esse, sī errōrem velis tollere)
 ut eius rei dē quā quaerētur sī nōmen quod sit con-
 veniat, explicētur quid declārētur eō nōmine; quod sī
 convēnerit, tum dēmum decēbit ingredi in sermōnem.
 Numquam enim *quāle* sit illud dē quō disputābitur in-
 165 tellegī poterit, nisi *quid* sit fuerit intellēctum prius.
 Quārē, quoniam dē rē publicā quaerimus, hoc primum
 videāmus: quid sit id ipsum quod quaerimus.”

39 Cum approbāvisset Laelius, “Est igitur” inquit Āfri-
 cānus “rēs publicā ‘rēs populī’, populus autem nōn
 170 omnis hominum coetus quōquō modō congregātus, sed
 coetus multitudinis iūris cōnsēnsū et ūtilitātis commū-
 niōne sociātus...”

[*Excidērunt duae pāginae.*]

41 [Scīpiō:] “Hī coetūs igitur sēdem primum certō locō
 175 domiciliōrum causā cōstituērunt; quam cum locīs

solēre *solitum esse*

Polybius -ī m: historicus
 Graecus, post bellum
 Macedonicum in Rō-
 mam missus amicus fuit
 Scīpiōnis et rēs Rōmā-
 nās Graecē scripsit

hīs: cēteris praesentibus
 nōbīs omnibus grātum
 (rem grātam) fēceris,
 sī...

ingredi in = inire,
 incipere

ut, sī conveniat (inter
 nōs) quod nōmen sit
 eius rei...

declārāre = significāre

numquam enim intellegī
 poterit quāle sit..., nisi
 prius intellēctum erit
 quid sit...

coetus -ūs m < co-īre
 quō-quō = quōcumque
 commūniō -ōnis f
 < commūnis
 sociāre = cōsociāre

locīs: locōrum nātūrā

coniunctiō -ōnis *f*
 < coniungere
 di-stinguere -stīnxisse
 -stīnctum = dividere
 inter sē/ab aliīs, in-
 signem facere; (rē)
 distinctus : īnsignis

cōstitūtiō (-ōnis *f*) populī
 = populū cōstitūtus
 (ōrdinātus)

summa omnium rērum
 = summa imperiī

Graecē dīcuntur tria
 genera civitātis:
 (1) rēgnū *monarchia*,
 (2) optimātium *aristo-*
cratia, (3) populāris
dēmocratia
 populāris -e < populus

quod-vīs = quodcumque
 vīs

dē-vincīre = vincīre

aequus = iūstus (↔ in-
 iquus = in-iūstus)

inter-iectis : adiectis
 inīquitās -ātis *f* < inīquus
 aliquō nōn incertō statū
 esse : satis cōstāns esse

dominātus -ūs *m*
 = dominātiō
 particeps -cipis ↔ expers

manūque saepsissent, eius modī coniūctiōnem tēctō-
 rum ‘oppidum’ vel ‘urbem’ appellāvērunt dēlūbris dis-
 tīnctam spatiisque commūnibus.

“Omnis ergō populus, quī est tālis coetus multitudi-
 nis quālem exposuī, omnis civitās, quae est cōstitūtiō 180
 populī, omnis rēs pūblica, quae (ut dīxī) ‘populī rēs’
 est, cōsiliō quōdam regenda est, ut diūturna sit. Id
 autem cōsiliū aut *ūnī* tribuendum est, aut *dēlēctis* 42
 quibusdam, aut suscipiendum est *multitūdini* atque om-
 nibus. 185

“Cum penes ūnum est omnium summa rērum, ‘rē-
 gem’ illum ūnum vocāmus et ‘rēgnū’ eius rei pūblīcae
 statum. Cum autem est penes dēlēctōs, tum illa civitās
 ‘optimātium’ arbitriō regī dīcitur. Illa autem est civitās
 ‘populāris’ (sīc enim appellant) in quā in populō sunt 190
 omnia.

“Atque hōrum trium generum quodvīs, sī teneat illud
 vinculum quod pīmum hominēs inter sē rei pūblīcae
 societāte dēvīnxit, nōn perfectum illud quidem neque 195
 meā sententiā optimum est, sed tolerābile tamen. Nam
 vel rēx aequus et sapiēns, vel dēlēctī ac pīncipēs civēs,
 vel ipse populus, quamquam id est minimē proban-
 dum, tamen, nūllis interiectis inīquitātibus aut cupidi-
 tātibus, posse vidētur aliquō esse nōn incertō statū.

“Sed et in rēgnīs nimis expertēs sunt cēteri commūnis 43
 iūris et cōsiliī; et in optimātium dominātū vix parti-
 ceptis libertātis potest esse multitūdō, cum omnī cōsiliō

commūnī ac potestāte careat; et cum omnia per popu-
lum geruntur quamvis iūstum atque moderātum, tamen
205 ipsa aequābilitās est inīqua, cum habet nūllōs gradūs
dignitātis...

45 “Itaque quārtum quoddam genus reī pūblicae mǎx-
imē probandum esse sentiō, quod est ex hīs quae p̄ma
dīxī permixtum tribus.”

46 Hīc Laelius: “Sciō tibi ita placēre, Āfricāne, saepe
enim ex tē audīvi; sed tamen, nisi molestum est, ex
tribus istīs modīs rērum pūblicārum velim scīre quod
optimum iūdicēs.”

[*Excidērunt aliquot pāginae.*]

215 [Scīpiō, cum de singulīs rērum pūblicārum generibus dis-
putāvisset, dīxit ‘nūllum ipsum per sē probandum esse.’]

69 [Scīpiō:] “Quod ita cum sit, ex tribus p̄mīs generi-
bus longē praestat meā sententiā rēgium, rēgiō autem
ipsī praestābit id quod erit aequātum et temperātum ex
220 tribus p̄mīs rērum pūblicārum modīs. Placet enim
esse quiddam in rē pūblicā praestāns et rēgāle, esse
aliud auctōritātī p̄ncipum impartitum ac tribūtum,
esse quāsdam rēs servātās iūdicīō voluntātique multītū-
dinis. Haec cōstitutīō p̄imum habet aequābilitātem
225 quādam magnam, quā carere diūtius vix possunt li-
berī, deinde firmitūdinem — quod et illa p̄ma facile in
contrāria vitia convertuntur, ut exsistat ex rēge do-
minus, ex optimātibus factiō, ex populō turba et cōn-
fusiō.

quam-vis iūstus = etiam
sī iūstissimus est
aequābilitās -ātis f <
aequābilis -e = aequus

ex hīs tribus

nisi tibi molestum est

quod genus

temperāre = (certā ra-
tiōne) miscere ac
mūtāre

im-partire = impartire

firmitūdō -inis f < firmus

ex-sistere -stissime = oriri
dominus : tyrannus
turba (< turbāre) = cōn-
fusiō -ōnis f (< cōnfun-
dere) = tumultus

(vir) praecipiens, docens
= magister, doctor

dēcernere = statuere,
cēnsere

discriptiō -ōnis *f* < di-
scribere; d.ōne *potes-*
tātis

: simul ostendam et quālis
sit (ea rēs pūblica) et eam
optimam esse
ac-commodāre = aptum
facere

senex: M. Porcius Catō
annum LXXXV agēns dē-
cessit annō 149 a. C.

ferē = plērumque

Crētēs -um *m* = Crētēnsēs
Lycūrgus Lacedaemoniis
lēgēs dedisse dicitur
Dracō -ōnis *m*: lēgēs
Athēniēnsibus dedit
sevērissimās
Clīsthenēs -is *m*: exāctō
Hippiā tyrannō lēgēs
aequās dedit

“Sed vereor, Laelī vōsque hominēs amīcissimī ac prū- 70
dentissimī, nē, sī diūtius in hōc genere verser, quasi
praecipientis cuiusdam et docentis et nōn vōbīscum
simul cōnsiderantis esse videātur ōrātiō mea. Quam ob
rem ingrediā in ea quae nōta sunt omnibus, quaesita
autem ā nōbīs iam diū. Sic enim dēcernō, sic sentiō, sic 235
affirmō: nullam omnium rērum pūblicārum aut cōnsti-
tūtiōne aut discriptiōne aut disciplinā cōferendam esse
cum eā quam patrēs nostrī nōbīs acceptam iam inde ā
māiōribus reliquērunt. Quam — sī placet — simul et
quālis sit et optimam esse ostendam, expositāque ad 240
exemplum nostrā rē pūblicā, accommodābō ad eam, sī
poterō, omnem illam ōrātiōnem quae est mihi habenda
dē optimō cīvitātis statū.”

Dē vetere rē pūblicā Rōmānā

II

Cum omnēs flagrārent cupiditāte audiendī, ingressus 1
est sic loquī Scīpiō:

“Catō senex (quem, ut scītis, ūnicē dilēxī māximēque 2
sum admīrātus) dīcere solēbat ‘ob hanc causam prae-
stāre nostrae cīvitātis statum cēterīs cīvitātibus: quod in
illis singulī fuissent ferē quī suam quisque rem pū- 250
blicam cōstituissent lēgibus atque īnstitūtīs suīs (ut
Crētum Mīnōs, Lacedaemoniōrum Lycūrgus, Athēni-
ēnsium, quae persaepe commūtāta esset, tum Thēseus,
tum Dracō, tum Solō, tum Clīsthenēs, tum multī aliī),
nostra autem rēs pūblica nōn ūnīus esset ingenīō, sed 255

multōrum, nec unā hominis vitā, sed aliquot cōstitutā
 saeculīs et aetātibus. Nam neque ūllum ingenium tan-
 tum exstitisse' dīcēbat 'ut, quem rēs nūlla fugeret, quis-
 quam aliquandō fuisset, neque cūncta ingenia collāta in
 260 ūnum tantum posse unō tempore prōvidēre, ut omnia
 3 complecterentur, sine rērum ūsū ac vetustāte.' Quam
 ob rem, ut ille solēbat, ita nunc mea repetet orātiō
 populī Rōmānī 'originem' — libenter enim etiam verbō
 ūtor Catōnis. Facilius autem quod est prōpositum cōn-
 265 sequar, sī nostram rem pūblicam vōbīs et nāscentem et
 crēscēntem et adultam et iam firmam atque rōbustam
 ostenderō, quam sī mihi aliquam, ut apud Platōnem
 Sōcratēs, ipse finxerō."

4 Hoc cum omnēs approbāvissent, "Quod habēmus"
 270 inquit "īnstitutae rēi pūblīcae tam clārum ac tam omni-
 bus nōtum exōrdium quam huius urbis condendae
 pīncipiū profectum ā Rōmulō? Quī patre Mārte
 nātus cum Remō frātre dīcitur ab Amūliō, rēge Albānō,
 275 esse. Quō in locō cum esset silvestris bēluae sustentātus
 ūberibus pāstōrēsque eum sustulissent et in agrestī
 cultū labōreque aluissent, perhibētur, ut adolēverit, et
 corporis vīribus et animī ferōcitatē tantum cēterīs prae-
 stitisse ut omnēs quī tum eōs agrōs ubi hodiē est haec
 280 urbs incolēbant aequō animō illī libenterque pārērent.
 Quōrum cōpiūs cum sē ducem praebuisset — ut iam ā
 fābulīs ad facta veniāmus — oppressisse Longam

nōn unius sed multōrum
 ingenio cōstitutā esset
 : 'nam neque quemquam
 umquam exstitisse' dī-
 cēbat 'quī tantō ingenio
 esset ut eum rēs nūlla
 fugeret'
 rēs eum fugit = rēs ei
 ignōta est

Catō librōs suos dē rēbus
 gestīs Rōmānōrum
Originēs inscripsit

adultus -a -um = quī iam
 adolēvit
 Platō in librīs suis Sōcra-
 tem dē rē pūblicā fictā
 loquentem facit

labefactāre = quassāre;
 timor rēgnī l. andī = t.
 nē rēgnū labefactētur
 silvestris -e < silva
 bēlua -ae f = fera
 sustentāre : alere

per-hibēre = habēre, ex-
 istimāre; perhibētur
 : nārātur
 ferōcītās -ātis f < ferōx

haec urbs : Rōma

fertur = nārrātur

per-celeriter

sub-agrestis -e = satis
agrestis (rūsticus)
magnī hominis cōsiliumhonestō locō (ortus/
nātus) : parentibus
honestisin mātirimōniō collocāre
= in mātirimōnium darea-sciscere -ivisse = (so-
cium) assūmere
communicāre = commū-
nem facereinteritus -ūs *m* (< inter-
ire) = mors
re-cidere reccidisse < re-
+ caderetribūs (vel centuriae) trēs:
Ramnēnsēs, Titiēnsēs,
Lucerēs
nūncupāre = nōmināreōrātrix -icis *f* = quae ōrat

Albam, validam urbem et potentem temporibus illis,
Amūliumque rēgem interēmisse fertur.

“Quā glōriā partā, urbem auspicātō condere et fir- 5
māre dīcitur primum cōgitāvisse rem pūblicam. Atque 12
haec quidem perceleriter cōnfēcit. Nam et urbem cōn-
stituit, quam ē suō nōmine ‘Rōmam’ iussit nōminārī, et
ad firmandam novam cīvitatē novum quoddam et
subagreste cōsilium, sed ad mūniendās opēs rēgnī ac 290
populi suī magnī hominis et iam tum longē prōvidentis
secūtus est, cum Sabīnās honestō ortās locō virginēs,
quae Rōmam lūdōrum grātiā vēnissent (quōs tum prī-
mum anniversariōs in circō facere īstituisset), rapī ius-
sit eāsque in familiārum amplissimārum mātirimōniis 295
collocāvit. Quā ex causā cum bellum Rōmānis Sabīnī 13
intulissent proeliūque certāmen varium atque anceps
fuisset, cum T. Tatiō, rēge Sabīnōrum, foedus icit —
mātrōnis ipsīs quae raptae erant ōrantibus. Quō foedere
et Sabīnōs in cīvitatē ascivit, sacris communicātis, et 300
rēgnum suum cum illōrum rēge sociāvit.

“Post interitum autem Tatiī cum ad eum dominātus 14
omnis reccidisset, quamquam cum Tatiō in rēgium cōn-
silium dēlēgerat prīncipēs (quī appellātī sunt propter
cāritatē ‘patrēs’) populūque et suō et Tatiī nōmine 305
et Lucumōnis (quī Rōmulī socius in Sabīnō proeliō
occiderat) in tribūs trēs cūriāsque trīgintā discripserat
(quās cūriās eārum nōminibus nūncupāvit quae ex Sa-
bīnīs virginēs raptae postea fuerant ōrātrīcēs pācis et

310 foederis) — sed quamquam ea Tatiō sīc erant discrīpta
vīvō, tamen eō interfectō multō etiam magis Rōmulus
patrum auctōritāte cōnsiliōque rēgnāvit.

15 “Quō factō, primum vidit iūdicāvitque idem quod
Spartae Lycūrgus paulō ante viderat: singulārī imperiō
315 et potestāte regiā tum melius gubernārī et regī civitātēs
sī esset optimī cuiusque ad illam vim dominātiōnis ad-
iūncta auctōritās. Itaque, hōc cōnsiliō et quasi senātū
fultus et mūnītus, et bella cum finitimis felicissimē
multa gessit et, cum ipse nihil ex praedā domum suam
320 reportāret, locuplētāre civēs nōn dēstitit.

16 “Tunc — id quod retinēmus hodiē magnā cum salūte
rei pūblīcae — auspiciīs plūrimum obsecūtus est Rō-
mulus. Nam et ipse — quod principium rei pūblīcae
fuit — urbem condidit auspiciātō, et, omnibus pūblīcis
325 rēbus īnstituendis quī sibi essent in auspiciīs, ex singu-
lis tribubus singulōs cooptāvit augurēs.

17 “Ac Rōmulus, cum septem et trīgintā rēgnāvisset an-
nōs et haec ēgregia duo firmāmenta rei pūblīcae pepe-
risset, auspicia et senātum, tantum est cōsecūtus ut,
330 cum subitō sōle obscurātō nōn compāruisset, deōrum in
numerō collocātus putārētur. Quam opīniōnem nēmō
umquam mortālis assequī potuit sine eximiā virtūtis
20 glōriā. Profectō tanta fuit in eō vīs ingenīi atque virtū-
tis, ut id dē Rōmulō Proculō Iūliō, hominī agresti,
335 crēderētur quod multīs iam ante saeculīs nullō aliō dē
mortālī hominēs crēdidissent: quī impulsū patrum,

Tatiō vivō

optimus quisque = bonī
omnēs

fulcīre -sisse -tum = sus-
tinēre, firmāre

locuplētāre = locuplētē
facere

in auspiciīs esse
= auspicārī
co-optāre = (collēgam
sibi) asciscere
ex singulis tribubus sin-
gulōs cooptāvit augurēs,
quī sibi essent in auspi-
ciīs omnibus pūblīcis
rēbus īnstituendis

obscurāre = obscurum
facere

com-pārere = apparere
opīniō : fāma

as-sequī = cōsequī,
adipīscī

ut Proculō Iūliō id dē Rō-
mulō *dīcentī* crēderētur
dē nullō aliō
impulsus -ūs *m* < impel-
lere; i. ū patrum: ā patri-
bus impulsus

quō (+ *comī*) = ut eō (ut eō modō)
vīsum esse R. in eō colle quī... vocātur

cūnābula -ōrum *n*
= cūnae

rationē ad disputandum : r. (modō) disputandī
quō nēmō praestantior fuit = quī praestantissimus fuit omnium
ārea = spatium ad domum aedificandam
arbitrātus -ūs *m* = arbitrium, voluntās

exemplar -āris *n* = exemplum (ad imitandum)

tribuere aliīs : ab aliīs reperta esse dicere

tantum *honōris* tribuisset

temptāret ut regeret = temptāret regere
excessus -ūs *m* (< ex-cēdere) = mors

quō illī ā sē invidiam interiūs Rōmulī pellerent, in cōntiōne dīxisse fertur ‘ā sē vīsum esse in eō colle Rōmulum quī nunc Quirīnālis vocātur; eum sibi mandāsse ut populum rogāret ut sibi eō in colle dēlūbrum fieret: 340
sē deum esse et Quirīnum vocārī.’

“Vidētisne igitur ūnīus virī cōnsiliō nōn solum ortum 21
novum populum neque ut in cūnābulīs vāgientem relictum, sed adultum iam et paene pūberem?”

Tum Laelius: “Nōs vērō vidēmus, et tē quidem in- 345
gressum rationē ad disputandum novā, quae nusquam est in Graecōrum librīs. Nam pīnceps ille, quō nēmō in scribendō praestantior fuit, āream sibi sūmpsit in quā cīvitatē exstrueret arbitrātū suō, praeclāram ille quidem fortasse, sed ā vitā hominum abhorrentem et mōri- 350
bus. Reliquī disseruērunt sine ūllō certō exemplārī fōrmāque reī pūblicae dē generibus et dē ratiōnibus cīvitat- 22
tum. Tū mihi vidēris utrumque factūrus: es enim ita ingressus ut quae ipse reperiās tribuere aliīs mālis quam (ut facit apud Platōnem Sōcratēs) ipse fingere, et dispu- 355
tēs nōn vagantī ōratiōne, sed dēfixā in ūnā rē pūblicā. Quārē perge ut instituitī; prōspicere enim iam videor, tē reliquōs rēgēs persequente, quasi perfectam rem pūblicam.”

“Ergō” inquit Scīpiō, “cum ille Rōmulī senātus (quī 23
cōnstābat ex optimātibus quibus ipse rēx tantum tribuisset ut eōs ‘patrēs’ vellet nōminārī ‘patriciōs’que eōrum liberōs) temptāret post Rōmulī excessum ut ipse

regeret sine rēge rem pūblicam, populus id nōn tulit
 365 dēsideriōque Rōmulī posteā rēgem flāgitāre nōn dēsti-
 tit; cum prūdentē illi prīncipēs novam et inaudītā
 cēterīs gentibus ‘interrēgnī’ ineundī ratiōnem excōgitā-
 vērunt, ut, quoad certus rēx dēclārātus esset, nec sine
 rēge cīvītās nec diūturnō rēge esset ūnō.

24 “Quō quidem tempore novus ille populus vīdit tamen
 id quod fūgit Lacedaemonium Lycūrgum, quī rēgem
 nōn dēligendum dūxit (sī modo hoc in Lycūrgī potes-
 tāte potuit esse), sed habendum, quālis cumque is foret,
 quī modo esset Herculis stirpe generātus. Nostrī illi
 375 etiam tum agrestēs vīdērunt virtūtem et sapientiam rē-
 gālem, nōn prōgeniem quaerī oportēre.

25 “Quibus cum esse praestantem Numam Pompilium
 fāma ferret, praetermissīs suīs cīvibus rēgem alienige-
 nam patribus auctōribus sibi ipse populus ascīvit eum-
 380 que ad rēgnandum Sabīnum hominem Rōmam Curibus
 accīvit. Quī hūc ut vēnit, hominēs Rōmānōs institūtō
 Rōmulī bellicīs studiīs ut vīdit incēnsōs, existimāvit eōs
 paulum ab illā cōnsuetūdine esse revocandōs.

26 “Ac prīmum agrōs quōs bellō Rōmulus cēperat dīvī-
 385 sit virītīm cīvibus docuitque sine dēpopulātiōne atque
 praedā posse eōs colendīs agrīs abundāre commodīs
 omnibus, amōremque iīs otīū et pācis iniēcit, quibus
 facillimē iūstitia et fidēs convalēscit et quōrum patrōci-
 niō māximē cultus agrōrum perceptiōque frūgum dē-
 390 fenditur. Īdemque Pompilius et auspiciīs māiōribus in-

flāgitāre = vehementer
 poscere
 cum : tum

dūxit = putāvit
 sed rēgem habendum eum
 quī...
 quālis-cumque
 generāre = gignere

prōgeniēs = stirps
 (: gentis orīgō)
 quibus : virtūte et sapi-
 entīa rēgālī
 alieni-gena -ae m = in
 aliēnā patriā genitus,
 peregrīnus

institūtum = mōs

virītīm = singulis virīs
 dēpopulātiō -ōnis f < dē-
 populārī
 abundāre (rē) = abundē
 habēre (rē)

perceptiō -ōnis f
 = collēctiō

invenīre = excōgitāre,
īnstituere

caerimōnia -aef = rītus

celebritās -ātis f (< cele-
ber) = conventus mul-
tōrum; fāma

immānis = ferōx, saevus

ex-quirere = quaerere,
explōrāre

quamvis (+ com)
= quamquam

rēx ille : Tarquinius
Superbus
optimī rēgis : Servī
maculāre (< macula)
= polluere
mēns integra : mēns sāna

sub-nīxus -a -um = fultus
(: frētus)
īnsolentia -aef < īsolēns

suōrum : filiōrum

ventīs ad prīstinum numerum duo augurēs addidit, et
sacrīs ē prīncipum numerō pontificēs quīnque praefē-
cit, et animōs ārdentēs cōnsuētūdine et cupiditāte bel-
landī religiōnum caerimōniīs mītigāvit, adiūxitque
praetereā flāminēs, Saliōs virginēsque Vestālēs omnēs- 395
que partēs religiōnis statuit sānctissimē. Īdemque mer- 27
cātūs, lūdōs omnēsque conveniundī causās et celebritā-
tēs invēnit. Quibus rēbus īnstitūtīs, ad hūmānitātem
atque mānsuētūdinem revocāvit animōs hominum stu-
diīs bellandī iam immānēs ac ferōs. 400

“Sīc ille, cum ūndēquadrāgintā annōs summā in pāce
concordiāque rēgnāvisset (sequāmur enim potissimum
Polybium nostrum, quō nēmō fuit in exquirēndīs tem-
poribus diligentior), excessit ē vitā, duābus praeclārissi-
mīs ad diūturnitātem reī pūblīcae rēbus cōfirmātīs: 405
religiōne atque clēmētiā.”

[Deinde Scīpiō rēgna Tullī et Ancī et Tarquiniū Prīscī et
Servī expōnit eōsque rēgēs haud īniūstōs fuisse ostendit in
quōrum rēgnīs fuerit senātus et aliquod etiam populī iūs,
quamvis dēfuerit libertās; sed vitiō Tarquiniū Superbī, rēgis 410
īniūstissimī, concidisse genus illud tōtum reī pūblīcae.]

[Scīpiō:] “Nam rēx ille dē quō loquor prīmum optimī 45
rēgis caede maculātus integrā mente nōn erat, et, cum
metueret ipse poenam sceleris suī summam, metuī sē
volēbat. Deinde, victōriīs divitiīsque subnīxus, exsultā- 415
bat īnsolentiā neque suōs mōrēs regere poterat neque
suōrum libīdinēs.

46 “Itaque cum maior eius filius Lucretiae, Tricipitini
 filiae, Collatini uxori, vim attulisset, mulierque pudens
 420 et nobilis ob illam iniuriam sese ipsa morte multavisset,
 tum vir ingenio et virtute praestans, L. Brutus, depulit
 a civibus suis iniustum illud durae servitutis iugum.
 (Qui cum privatus esset, totam rem publicam sustinuit
 primusque in hac civitate docuit in conservanda civium
 425 libertate esse privatum neminem.) Quo auctore et prin-
 cipe concitata civitas et hac recentem querellam Lucretiae
 patris et propinquorum et recordatione superbiae Tar-
 quinii multarumque iniuriarum et ipsius et filiorum,
 exsulem et regem ipsum et liberos eius et gentem Tar-
 430 quiniorum esse iussit.

47 “Videtisne igitur ut de rege dominus exstiterit unus-
 que vitio genus rei publicae ex bono in deterrimum
 conversum sit? Hic est enim dominus populi quem
 Graeci ‘tyrannum’ vocant; nam ‘regem’ illum volunt
 435 esse qui consulit ut parens populo conservatque eos qui-
 bus est praepositus quam optimam in conditione vivendi
 — sane bonum (ut dixi) rei publicae genus, sed tamen
 inclinatum et quasi primum ad perniciosissimum sta-
 48 tum. Simulatque enim se inflexit hic rex in dominatum
 440 iniustiores, fit continuo tyrannus, quo neque taetrius
 neque foedius nec deis hominibusque invisus animal
 ullum cogitari potest — qui, quamquam figuram est ho-
 minis, morum tamen immunitate vastissimas vincit be-
 luas! Quis enim hunc ‘hominem’ rite dixerit qui sibi

pudens -entis = modes-
 tus, pudicus
 multare = punire

privatus : non magis-
 tratus
 sustinere = conservare

civitas et hac querella...
 et recordatione... concit-
 ata ...iussit (: cives...
 concitati iusserunt)
 recordatio -onis *f*
 < recordari

ut = quomodo (ut domi-
 nus exstiterit : domi-
 num exstitisse)
 deterior -ius *comp* = peior;
 deterrimus -a -um *sup* =
 pessimus

volunt esse : vocant

quam optimus = tam
 bonus quam fieri
 potest

pronus -a -um = inclinā-
 tus, qui facile praececidit
 in-flectere = flectere,
 vertere

dis (*dat*) invisus = quem
 di odierunt

immunitas -atis *f*
 < immānis
 vastus = horrendus
 rite = recte, iure

cum suis civibus, qui denique cum omni hominum genere nullam iuris communiōnem, nullam humanitatis societatem velit? ... 445

prōcūrātor -ōris m = qui
prō-cūrat (= cūrat)
rēctor -ōris m = qui regit

“Sit huic oppositus alter, bonus et sapiens et peritus utilitatis dignitatisque civilis, quasi tutor et procurator rei publicae: sic enim appelletur quicumque erit rector et gubernator civitatis. Quem virum facite ut agnoscat: iste est enim qui consilio et opera civitatem tueri potest.” 51 450

[Cum Scipio veterem rem publicam Romanam usque ad decemvirosexposuisset eamque optimam constitutam esse ostendisset, Tiberio eum interrogavit ‘qua disciplina, quibus moribus aut legibus ea ipsa res publica quam laudavisset conservari posset?’ Scipio respondit ‘sine summa iustitia rem publicam geri nullo modo posse.’ De his et aliis rebus Scipio postridie cum iisdem amicis disputavit. 460

postrī-diē = posterō diē
(↔ pridie)

Tertio die de bono rei publicae rectore disputatio fuit et de praemiis quae viris bene de re publica meritis debentur. Tum Scipio dixit ‘nec statuas nec triumphos amplissima esse praemia virtutis, sed stabiliora quaedam alia praemiorum genera esse.’ A Laelio interrogatus ‘quaenam illa essent?’ Scipio somnium mirabile narravit docens ‘illa esse stabiliora praemiorum genera quae ipse vidisset in caelo bonis rerum publicarum servata rectoribus; sibi enim olim per somnum apparuisse avum suum Scipionem Africanum, qui multa cum de tempore futuro et de fato locutus esset, tum de rebus caelestibus atque de vita animorum sempiterna.’] 465 470

stabilis -e = qui firmē
stat, cōstāns

sempiternus -a -um =
aeternus

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs(D) *Nōmina fēminīna ex adiectīvīs*

- 475 Ex adiectivis fiunt nōmina fēminīna quālitātem significantia hīs suffixīs: *-ia*, *-itia*, *-itās*, *-itūdō*.

Exempla:

- (1) *-ia*: *grātia* < grāt|us;
 (2) *-itia*: *laetitia* < laet|us;
 480 (3) *-(i)tās -ātis*: *nōbilitās* < nōbil|is;
 (4) *-itūdō -imis*: *magnitūdō* < magn|us.

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina fēminīna facta ex adiectīvīs:

- (1) miser > —; insānus > —; superbus > —; perfidus > —; audāx > —; patiēns > —; potēns > —; cōnstāns > —; diligēns > —; concors > —; [plūrālia:] reliquus > —; dives > —; angustus > —;
 (2) trīstis > —; amīcus > —; stultus > —; maestus > —; saevus > —; iūstus > —; avārus > —; pudicus > —; malus > —;
 (3) foedus > —; dignus > —; hūmānus > —; fēlix > —; novus > —; paucī > —; crūdēlis > —; gravis > —; celebrer > —; ūtilis > —; [-tās] liber > —;
 (4) longus > —; pulcher > —; multī > —; altus > —; fortis > —; sōlus > —; clārus > —; amplus > —; firmus > — (= firmitās).

PENSVM B

Tūberō, cum — Latīnis Scīpiōnem ōtiōsum — esset, dē rēbus caelestibus cum eō — coepit. Laelius, quī tālēs — nihil ad vitam hūmānam — putābat, 'māiōra — [= quaerenda] esse' dixit.

In rēgnō, — iūstō, populus — libertātis nōn est. Saepe — [= exoritur] ex rēge tyrannus, quī — [= ferōcitatē] taeterri-mās — [= ferās] superat, nec enim eī cum hominibus ūlla

Vocābula nova:

fēriac
 interventus
 prātulum
 pariēs
 cōsideratiō
 sphaera
 disputatiō
 coetus
 communiō
 coniunctiō
 cōstitutiō
 inīquitās
 dominātus
 aequābilitās
 firmitūdō
 cōfusiō
 discriptiō
 bēlua
 ferōcitas
 interitus
 ōrātrix
 impulsus
 cūnābula
 arbitrātus
 exemplar
 excessus
 aliēnigena
 dēpopulatiō
 perceptiō
 caerimonia
 celebritās
 insolentia
 immānitās
 prōcūrator
 rēctor
 quaestōrius
 periūcundus
 pergrātus
 apricus
 fēriātus
 ratus
 permolestus
 populāris
 particeps
 aequābilis
 adultus
 silvestris
 subagrestis
 inveterātus
 subnīxus
 pudens

deterior
dēterrimus
pronus
stabilis
sempiternus
ventitāre
nanciscī
relaxāre
abūtī
attinēre
assidere
investigāre
conquīrere
disputāre
dissentīre
approbāre
sociāre
distinguere
dēvincīre
impartīre
existere
accomodāre
labefactāre
perhibēre
asciscere
commūnicāre
recidere
nūcupāre
fulcīre
locuplētāre
cooptāre
obscurāre
compārēre
assequī
flāgitāre
generāre
maculāre
multāre
atquī
paululum
vicissim
perpaucī
hercule
sērō
sērius
parumper
quamvis
perceleriter
quālisicumque
postrīdiē

iūris — [**< commūnis**] est. Cīvitās — est in quā populus dominātur. Oppidum est — tēctōrum delūbrīs et forīs —.

Rōmulus Sabīnōs in civitātem — et sacra eōrum cum Rōmānīs —; cūriās nōminibus Sabīnārum — [= nōmināvī]. Sōle — Rōmulus nōn — [= appārūit]. Post eius — [= mortem] populus novum rēgem — nōn dēstitit. Rōmulus deō Mārte — [= genitus] erat.

Quī iam adolēvit — esse dicitur. Quī oppidum oppugnat mūrōs arietibus — cōnātur. Hieme sōl nōn tam — occidit quam aestāte: aestāte sōl — occidit quam hieme. Vitam — [= aeternam] nēmō mortālis — [= adipiscī] potest.

Synōnyma: globus et —; cūnae et —; ritus et —; firmus et —; pēior et —; pessimus et —; explōrāre et —; probāre et —; sustinēre et —; polluere et —; pūnīre et —; paulisper et —.

Contrāria: opācus et —; permulti et —; cōsentīre et —; illūstrāre et —; mātūrē et —; prīdiē et —.

PENSVM C

Quandō amici ad Scīpiōnem convēnerunt?

Eratne Scīpiō occupātus eō diē?

Quod prōdigium in caelō vīsum erat?

Dē quibus rēbus fuit prīma disputātiō?

Quōmodo Archimēdēs mōtūs astrōrum dēclārāvī?

Cūr Laelius dē rēbus caelestibus disputāre nōluit?

Quid tum Laelius Scīpiōnem rogāvī?

Quae sunt tria rērum pūblicārum genera?

Quod genus Scīpiō optimum esse putābat?

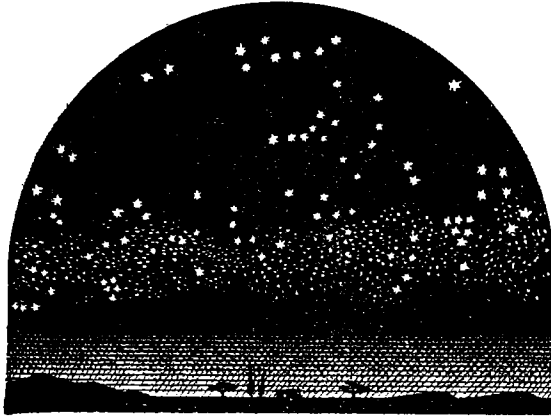
Unde incipit Scīpiō dē rē pūblicā Rōmānā disputāns?

Quibus rēbus Rōmulus rem pūblicam firmāvī?

Quōmodo Numa populum ferōcem mītigāvī?

Cuius rēgis vitiō rēs pūblica Rōmāna ā bonā in dēterrimam
conversa est?

Quem Cicerō tyrannō immānī oppōnit?

orbis lacteus

SOMNIVM SCIPIONIS

[*Ex M. Tullii Cicerōnis De rē pūblicā librō VI*]

[*Masinissa senex*]

9 Cum in Āfricam vēnissem — M'. Māniliō cōsulī ad
quārtam legiōnem tribūnus (ut scītis) mīlitum — nihil
mihi fuit potius quam ut Masinissam convenīrem, rē-
5 gem familiae nostrae iūstis dē causīs amīcissimum. Ad
quem ut vēnī, complexus mē senex collacrimāvit ali-
quantōque post suspexit ad caelum et “Grātēs” inquit
“tibi agō, summe Sōl, vōbīsque, reliquī caelitēs, quod,
ante quam ex hāc vitā migrō, cōspiciō in meō rēgnō et
10 hīs tēctīs P. Cornēlium Scīpiōnem, cuius ego nōmine
ipsō recreor; itaque numquam ex animō meō discēdit
illius optimī atque invictissimī virī memoria.”

Deinde ego illum dē suō rēgnō, ille mē dē nostrā rē
pūblicā percontātus est, multisque verbīs ultrō citrōque
15 habitīs ille nōbis est cōsūmptus diēs.

cum vēnissem: Scīpiō
Aemiliānus loquitur
[annō 149 a. C.]

nihil mihi fuit potius
= nihil māluī

col-lacrimāre = lacrimāre

caelitēs -um *m* =
caelestēs, diī

illius virī: Scīpiōnis
Āfricānī māiōris

ultrō citrō(que) = hūc
et illūc: inter nōs, in-
vicem

in multam noctem = in
sēram noctem

dē P. Cornēliō Scīpiōne
Āfricānō

cubitus (*supīnum* < cu-
bāre): dormitum
dē viā: itinere
artus somnus = gravis
somnus

fit ferē = fieri solet

Ennius in primō *Annālī*
scrībit sēinsomnis vi-
disse Homērum poētam

co-horrēscere -ruisse
= horrōre affici
animō adesse = animum
advertere

prīstina bella: bella
Pūnica I et II
excelsus -a -um = celsis-
simus

paene miles: tribūnus
mīlitum (tantum)
hōc bienniō = intrā
biennium
cognōmen: 'Āfricānus'
hērēditārius -a -um
< hērēditās
ā nobis: ā me

dēligēre = dēligēris
(2 pers sg pass fut)

Post autem, apparātū rēgiō acceptī, sermōnem in 10
multam noctem prōdūximus, cum senex nihil nisi dē
Āfricānō loquerētur omniaque eius nōn facta solum, sed
etiam dicta meminisset.

[*Fātōrum via*]

20

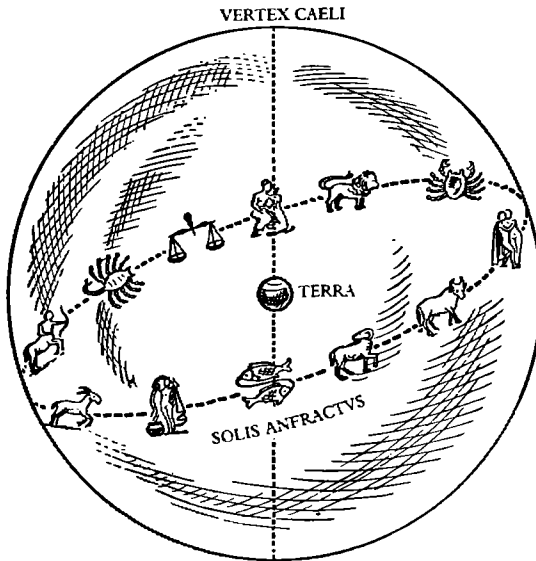
Deinde, ut cubitum discessimus, mē — et dē viā
fessum et quī ad multam noctem vigilāssem — artior
quam solēbat somnus complexus est. Hīc mihi (crēdō
equidem ex hōc quod erāmus locūtī; fit enim ferē ut
cōgitātiōnēs sermōnēsque nostrī pariant aliquid in 25
sommō tāle quāle dē Homērō scrībit Ennius, dē quō
videlicet saepissimē vigilāns solēbat cōgitāre et loquī)
Āfricānus sē ostendit eā fōrmā quae mihi ex imāgine
eius quam ex ipsō erat nōtior. Quem ubi agnōvī, equi-
dem cohorruī, sed ille “Ades” inquit “animō, et omitte 30
timōrem, Scīpiō, et quae dīcam trāde memoriae!

“Vidēsne illam urbem quae, pārere populō Rōmānō 11
coācta per mē, renovat prīstina bella nec potest quiēs-
cere?” — ostendēbat autem Karthāginem dē excelsō et
plēnō stēllārum illūstrī et clārō quōdam locō — “ad 35
quam tū oppugnandam nunc venīs paene miles. Hanc
hōc bienniō cōsul ēvertēs, eritque cognōmen id tibi
per tē partum quod habēs adhūc hērēditārium ā nobīs.

“Cum autem Karthāginem dēlēveris, triumphum
ēgeris cēnsorque fueris et obieris lēgātus Aegyptum, 40
Syriam, Asiam, Graeciam, dēligēre iterum cōsul ab-

sēns bellumque m̄aximum cōficiēs: Numantiam ex-
scindēs. Sed cum eris currū in Capitōlium invecus,
offendēs rem pūblicam cōsiliīs perturbātam nepōtis

45 meī.

12 “Hīc tū, Āfricāne, ostendās oportēbit patriae lūmen
animī ingenīique tuī cōsiliūque. Sed eius temporis an-
cipitem videō quasi fātōrum viam. Nam cum aetās tua
septēnōs octiēs sōlis ānfractūs reditūsque converterit
50 duoque īī numerī (quōrum uterque ‘plēnus’ alter alterā
dē causā habētur) circuitū nātūrālī summam tibi fātālem
cōnfēcerint, in tē ūnum atque in tuum nōmen sē tōta
convertet cīvitās, tē senātus, tē omnēs bonī, tē sociī, tē
Latīnī intuēbuntur, tū eris ūnus in quō nītātur cīvitātis
55 salūs, ac — nē multa — dictātor rem pūblicam cōnsti-
tuās oportet, sī impiās propinquōrum manūs effūgeris.”

of-fendere = (inexpect-
tatum) invenīre
nepōtis meī: Tī. Gracchī

<i>Cursus Scipiōnis Aemiliāni</i>	annō a.C.
nātus	I85
tribūnus militum	I49
cōsul (annōrum 38)	I47
Karthāgine captā triumphāvit	I46
cēnsor	I42
lēgātus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam obiit	140
cōsul II	134
Numantiā captā triumphāvit	133
Gracchīs restitit mortuus (ann. 56)	129

tū ostendās oportet
= tē ostendere o.

ānfractus -ūs *m* = sōlis
cursus annuus; sōlis
ā.ūs reditūsque: annōs
cum aetās... converterit :
cum 8×7 annōs vīxeris
numerī 7 et 8 ‘plēnī’ (per-
fectī) habentur
summa = numerus com-
putandō factus (: 56)
fātālis -e (< fātum) = fātō
cōstitūtus, quī mortem
affert

(salūs) in tē nītatur = in tē
(in tuā potestate) sita est
nē multa dīcam

in-gemēscere -muisse
= gemere (incipere)
ar-rīdēre < ad-rīdēre

— Hīc cum exclāmāvisset Laelius ingemuissentque vehementius ceterī, lēniter arrīdēns Scīpiō “St! quaesō” inquit, “nē mē ē somnō excitētis, et parumper audite cētera!” —

60

quō alacrior sīs = ut (eō)
alacrior sīs
alacer -cris -cre = prōmp-
tus, cupidus
habētō : exīstimātō

[*Mors et vīta*]

[*Scīpiō Āfricānus māior:*] “Sed quō sīs, Āfricāne, ala- 13
crior ad tūtandam rem pūblicam, sīc habētō: omnibus
quī patriam cōservāverint, adiūverint, auxerint, cer-
tum esse in caelō dēfīnitum locum, ubi beātī aevō sem- 65
pīternō fruuntur. Nihil est enim illī prīncipī deō quī
omnem mundum regit (quod quidem in terrīs fiat) ac-
ceptius quam concilia coetūsque hominum iūre sociātī,
quae ‘cīvitātēs’ appellantur; hārum rēctōrēs et cōser-
vātōrēs hinc profectī hūc revertuntur.” 70

locum dē-fīnīre = fīnēs
locī dēsignāre
aevum -īn = tempus
continuum, aetās
nihil (quod...) illī prīncipī
deō... acceptius est
quam...

cōservātor -ōris *m* = quī
cōservat

Hīc ego, etsī eram perterritus nōn tam mortis metū 14
quam īnsidiārum ā meīs, quaesīvī tamen ‘vīveretne ipse
et Paulus pater et alī quōs nōs exstīctōs arbitrārēmur?’

meīs : propinquīs meīs

exstīctus : mortuus

vinclum = vinculum

“Immō vērō” inquit “hī vīvunt quī ē corporum vinclīs 75
tamquam ē carcere ēvolāvērunt. Vestra vērō quae dīci-
tur ‘vīta’ mors est. Quīn tū aspicias ad tē venientem
Paulum patrem?” Quem ut vīdī, equidem vim lacri-
mārum profūdī, ille autem mē complexus atque ōsculā-
tus flēre prohibēbat.

vīs = magna cōpia

re-primere -pressisse
-pressum

Atque ego, ut prīmum flētū repressō loquī posse 15
coepī, “Quaesō” inquam, “pater sānctissime atque op-
time, quoniam haec est vīta, ut Āfricānum audiō dicere,

quid moror in terrīs? Quīn hūc ad vōs venīre properō?”

“Nōn est ita” inquit ille, “nisi enim deus is, cuius hoc
 85 templum est omne quod cōspicis, istīs tē corporis
 cūstōdiīs liberāverit, hūc tibi aditus patēre nōn potest.
 Hominēs enim sunt hāc lēge generātī, quī tuērentur
 illum globum quem in hōc templō medium vidēs, quae
 ‘terra’ dīcitur, iīsque animus datus est ex illis sempiter-
 90 nīs ignibus quae ‘sīdera’ et ‘stēllās’ vocātis, quae globō-
 sae et rotundae, dīvīnīs animātae mentibus, circōs suōs
 orbēsque cōficiunt celeritāte mirābilī. Quārē et tibi,
 Pūblī, et piīs omnibus retinendus animus est in cūstōdiā
 corporis nec iniussū eius ā quō ille est vōbīs datus ex
 95 hominum vītā migrandum est, nē mūnus hūmānum as-
 signātum ā deō dēfūgisse videāminī.

16 “Sed sic, Scipiō, ut avus hic tuus, ut ego quī tē genuī,
 iūstitiam cole et pietātem, quae cum magna in parenti-
 bus et propinquis, tum in patriā māxima est. Ea vīta via
 100 est in caelum et in hunc coetum eōrum quī iam vīxērunt
 et corpore laxātī illum incolunt locum quem vidēs” (erat
 autem is splendidissimō candōre inter flammās circus
 ēlūcēns) “quem vōs, ut ā Grāiīs accēpistis, ‘orbem lac-
 teum’ nūncupātis.”

105 Ex quō omnia mihi contemplantī praeclāra cētera et
 mirāabilia vidēbantur. Erant autem eae stēllae quās
 numquam ex hōc locō vīdimus, et eae magnitudinēs
 omnium quās esse numquam suspicātī sumus — ex qui-
 bus erat ea minima quae ultima ā caelō, citima ā terrīs,

templum = spatium
 sacrum
 cūstōdiāe : vincula

quī (+ *com*) = ut

globōsus -a -um = quī
 globī fōrmam habet
 animāre = animam/vītam
 dare
 circus = orbis
 orbem cōficere = in
 orbem sē movēre

dē-fugere = dēserere,
 vītāre

pietās -ātis *f* < pius
 (= amor deōrum/pa-
 rentum/patriae)

laxāre = solvere

candor -ōris *m* = color
 candidus
 ē-lūcēre
 lacteus -a -um < lac
 (orbis l. dīcitur Graecē
galaxias < *gála* = lac)
 ex quō : ex orbe lacteō
 omnia cētera : omnia
 praeter terram

suspiciārī = animōsentīre
 ea : lūna
 citimus -a -um *sup*
 (< citrā) ↔ ultimus

pūnctum -īn = nota quā
minor fieri nōn potest [-]
mē paenitet rei (gen) =
mihi displicet rēs

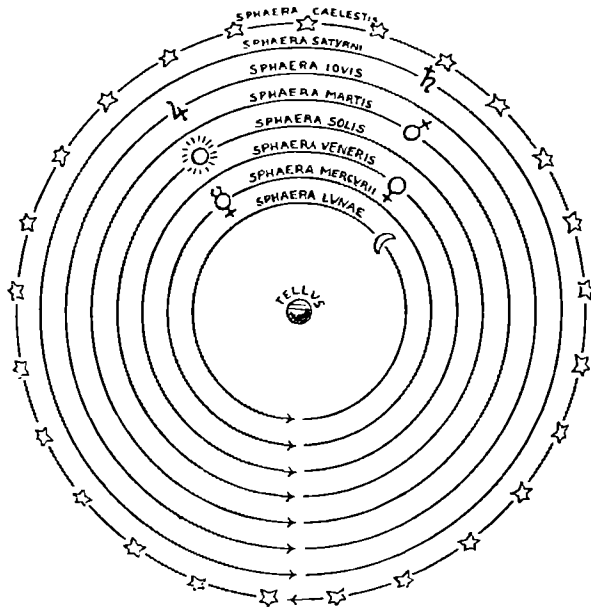
stēllārum cursūs s. orbēs s.
globī s. sphaerae

quo-ūsque = quamdiū

(tibi)
cō-nectere -xuisse -xum
= inter sēnectere, con-
iungere
extimus -a -um sup
= extrēmus
īn-figere
: illae stēllae quae cursū
sempiternō volvuntur
volvī = versārī = in orbem
movērī, vertī
cui sub-iectī sunt = sub
quō positī sunt

lūce lūcēbat aliēnā. Stēllārum autem globī terrae magni- 110
tūdinem facile vincēbant. Iam ipsa terra ita mihi parva
vīsa est ut mē imperiī nostrī, quō quasi pūnctum eius
atingimus, paenitēret.

[Cursūs stēllārum]

Quam cum magis intuērer, “Quaesō” inquit Āfricā- 17
nus, “quoūsque humī dēfixa tua mēns erit? Nōnne aspi-
cis quae in templa vēneris? Novem tibi orbibus vel po-
tius globīs cōnexa sunt omnia, quōrum ūnus est cae-
lestis, extimus, quī reliquōs omnēs complectitur, sum-
mus ipse deus arcēns et continēns cēterōs; in quō sunt 120
īnfixī illī quī volvuntur stēllārum cursūs sempiternī.

“Cui subiectī sunt septem, quī versantur retrō contrā-
riō mōtū atque caelum. Ex quibus ūnum globum possi-

det illa quam in terrīs ‘Sāturniam’ nōminant. Deinde est
 125 hominum generī prosperus et salūtāris ille fulgor quī
 dīcitur ‘Iovis’; tum rutilus horribilisque terrīs quem
 ‘Mārtium’ dicitis.

“Deinde subter mediam ferē regiōnem Sōl obtinet,
 dux et prīnceps et moderātor lūminum reliquōrum,
 130 mēns mundī et temperātiō, tantā magnitudīne ut cūncta
 suā lūce lūstret et compleat.

“Hunc ut comitēs cōnsequuntur Veneris alter, alter
 Mercuriū cursus, in infimōque orbe Lūna radiīs sōlis
 accēnsa convertitur. Infrā autem iam nihil est nisi mor-
 135 tāle et cadūcum — praeter animōs mūnere deōrum ho-
 minum generī datōs; suprā Lūnam sunt aeterna omnia.
 Nam ea quae est mediā et nōna, Tellūs, neque movētur
 et infima est et in eam feruntur omnia nūtū suō pon-
 dera.”

140 [*Cantus sphaerārum*]

18 Quae cum intuērer stupēns, ut mē recēpī, “Quid?
 Hic” inquam “quis est quī complet aurēs meās tantus et
 tam dulcis sonus?”

“Hic est” inquit [*Āfricānus*] “ille quī intervāllīs con-
 145 iūctus imparibus, sed tamen prō ratā parte ratiōne dī-
 stīnctīs, impulsū et mōtū ipsōrum orbium efficitur, et
 acūta cum gravibus temperāns variōs aequābiliter con-
 centūs efficit. Nec enim silentiō tantī mōtūs incitārī pos-
 sunt, et nātūra fert ut extrēma ex alterā parte graviter,

illa *stēlla*

fulgor -ōris *m* < fulgēre
 (: *stēlla fulgēns*)
 rutilus -a -um = ruber
 (ut ignis)
 Mārtius -a -um < Mārs

subter *adv* = infrā

moderātor -ōris *m* = quī
 moderātur
 temperātiō -ōnis *f* = vis
 temperāns
 lūstrāre = illūstrāre

radius -ī *m* = lūminis
 līnea
 (con)vertī = in orbem
 movērī, volvī
 cadūcus -a -um = quī
 facile cadit

tellūs -ūris *f* = terra

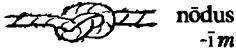
nūtus -ūs *m* = mōtus de-
 orsum, vis gravitātis

sē re-cipere = animum
 recipere, sē recreāre

prō ratā parte = ratō
 modō (↔ fortuitō)

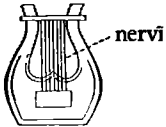
(sonus) acūtus = clārus,
 tenuis (ut vōx mulieris);
 ↔ gravis
 con-centus -ūs *m* =
 cantus multōrum
 fert : efficit

stelli-fer-era-erum
 = qui stellas fert
 conversio-ōnis f < converti
 concitatus = citus
 (sonus) excitatus = clarus
 lunaris-e < luna
 im-mobilis-e = qui non
 movetur

nodus
 -im

duorum: lunae et caeli
 (octavi), qui concordēs
 sonos edunt VII inter-
 vallis interiectis
 docti homines: fidicines
 (fides VII nervos habent)

ob-surdescere-duisse
 = surdus fieri
 hebes-etis = obtusus
 (↔ acutus, acer)
 Catadupa-orum n
 praecipitare = p. ari
 ac-colere < ad-: locum a.
 = ad locum incolere

incitatus = citus

aciēs = sensus acer, vis
 videndi

ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus 150
 ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitator,
 acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic
 lunaris atque infimus. Nam terra, nonna, immobilis ma-
 nens una sede semper haeret complexa medium mundi
 locum. 155

“Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duo-
 rum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui
 numerus rerum omnium ferē nodus est. Quod docti
 homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi
 reditum in hunc locum, sicut alii qui praestantibus in- 160
 genis in vita humana divina studia coluerunt.

“Hoc sonitu opplētae aures hominum obsurduerunt. 19
 Nec est ullus hebetior sensus in vobis; sicut, ubi Nilus
 ad illa quae Catadupa nominantur praecipitat ex altissi-
 mis montibus, ea gens quae illum locum accolit propter 165
 magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic vero
 tantus est totius mundi incitatissimā conversione soni-
 tus ut eum aures hominum capere non possint, sicut
 intueri solem adversum nequitis eiusque radiis acies
 vestra sensusque vincitur.” 170

[Angustiae terrarum]

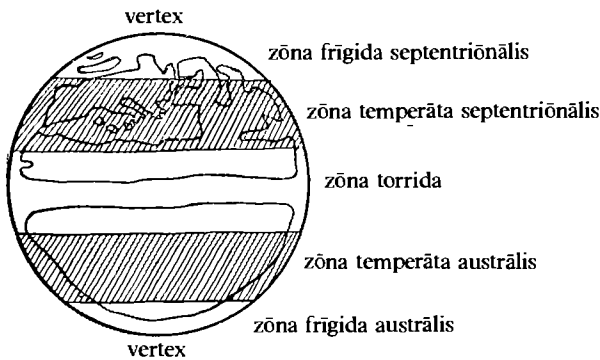
Haec ego admirans referēbam tamen oculos ad ter- 20
 ram identidem.

Tum Africanus “Sentiō” inquit “te sedem etiam nunc
 hominum ac domum contemplari. Quae si tibi parva, ut 175

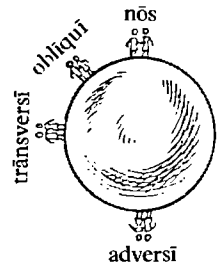
est, ita vidētur, haec caelestia semper spectatō, illa hū-
māna contemnitō!

180 “Tū enim quam celebritātem sermōnis hominum aut
quam expetendam cōsequi glōriam potes? Vidēs habi-
tārī in terrā rārīs et angustīs in locīs et in ipsīs quasi
maculīs ubi habitātur vāstās sōlitudinēs interiectās, eōs-
que quī incolunt terram nōn modo interruptōs ita esse
ut nihil inter ipsōs ab aliīs ad aliōs mārāre possit, sed
185 versōs stāre vōbīs — ā quibus exspectāre glōriam certē
nūllam potestis!

21 “Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redi-
mītam et circumdatam cingulīs, ē quibus duōs mārīmē
inter sē dīversōs et caelī verticibus ipsīs ex utrāque parte

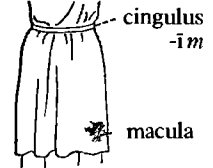
190 subnīxōs obriguisse pruīnā vidēs, medium autem illum
et mārīmum sōlis ārdōre torrērī. Duo sunt habitābilēs,
quōrum austrālis ille, in quō quī īnsistunt aduersa vōbīs
urgent vestīgia, nihil ad vestrum genus; hic autem alter
subiectus aquilōnī quem incolitis, cerne quam tenuī vōs

inter-rumpere = inter sē
abrumperere

obliquus = inclinātus:
linea obliqua [/]
trāns-versus -a -um: linea
trānsversa [- | -]

redimire = circum ligāre,
vinculō cingere

zōna -ae f = cingulus
septentrīōnālis -e
< septentrīōnēs
torridus -a -um = quī
torrētur
austrālis -e (< auster)
↔ septentrīōnālis

vertice subnīxus = in/sub
vertice situs
ob-rigēscere -guisse
= rigēns fieri
pruīna -ae f: hieme nocte
frīgidā p. quasi nix ter-
ram operit
habitābilis -e = quī habi-
tārī potest
īn-sistere = stāre
vestigia : pedes
nihil ad vestrum genus
(: Rōmānos) pertinet

tantō nōmine: etsī tantō
nōmine appellātur
Caucasus -ī *m*: mōns
Asiae longinquus
Gangēs -is *m*, *acc* -ēn:
flūmen Indiae
trā-/trāns-natāre = trāns-
īre natandō
sōl obiēns (-euntis) = sōl
occidēns
aquilō : septentrionēs
↔ auster : meridiēs
amputāre = recidēre,
adimere (cultrō)
dī-lātāre = lātē extendere,
pandere
quam diū loquentur?

ēluviō -ōnis *f* = vis aquae
in terrās redundantis
exustiō -ōnis *f* < exūrere

quid (tuā) inter-est? =
quid (tuā) rēfert?
quid iuvat?

populārīter = vulgō
annum mētīri : annī lon-
gītūdīnem (numerum
diērum) statuere
idem : eundem locum

parte contingat! Omnis enim terra quae colitur ā vōbīs, 195
angusta verticibus, lateribus lātor, parva quaedam īn-
sula est circumfūsa illō marī quod ‘Atlanticum’, quod
‘Magnum’, quem ‘Ōceanum’ appellātis in terrīs — quī
tamen tantō nōmine quam sit parvus vidēs!

“Ex hīs ipsīs cultīs nōtisque terrīs num aut tuum aut 22
cuiusquam nostrum nōmen vel Caucasum hunc, quem
cernis, trāscendere potuit vel illum Gangēn trānatāre?
Quis in reliquīs orientis aut obeuntis sōlis ultimīs aut
aquilōnis austrīve partibus tuum nōmen audiet? Quibus
amputātis, cernis profectō quantīs in angustiīs vestra sē 205
glōria dilātārī velit!

“Ipsī autem quī dē nōbīs loquuntur, quam loquentur
diū? Quīn etiam sī cupiat prōlēs illa futūrōrum homi- 23
num deinceps laudēs ūnīus cuiusque nostrum ā patri-
bus acceptās posterīs prōdere, tamen propter ēluviōnēs 210
exustiōnēsque terrārum, quās accidere tempore certō
necesse est, nōn modo nōn aeternam, sed nē diūturnam
quidem glōriam assequī possumus.

“Quid autem interest ab iīs quī posteā nāscuntur ser-
mōnem fore dē tē, cum ab iīs nūllus fuerit quī ante nātī 215
sunt? — quī nec pauciōrēs et certē meliōrēs fuērunt virī
— praesertim cum apud eōs ipsōs ā quibus audīrī nō- 24
men nostrum potest nēmō ūnīus annī memoriā cōnse-
quī possit! Hominēs enim populārīter annum tantum-
modo sōlis, id est ūnīus astrī, reditū mētīuntur; cum 220
autem ad idem unde semel profecta sunt cūncta astra

redierint eandemque tōtius caelī discrīptiōnem longīs
 intervāllis rettulerint, tum ille vērē vertēns ‘annus’ ap-
 pellārī potest, in quō vix dīcere audeō quam multa ho-
 225 minum saecula teneantur. Namque ut ōlim dēficere sōl
 hominibus exstinguīque vīsus est cum Rōmulī animus
 haec ipsa in templa penetrāvit, quandō ab eādē parte
 sōl eōdemque tempore iterum dēfēcerit, tum signīs om-
 nibus ad prīncipium stēllisque revocātis explētum an-
 230 num habētō! Cuius quidem annī nōndum vīcēsīmam
 partem scītō esse conversam!

[*Dē glōriā aeternā et animō immortalī*]

25 “Quōcircā, sī reditum in hunc locum dēspērāveris in
 quō omnia sunt magnīs et praestantibus virīs, quantī
 235 tandem est ista hominum glōria quae pertinēre vix ad
 ūnīus annī partem exiguam potest? Igitur altē spectāre
 sī volēs atque hanc sēdem et aeternam domum contuērī,
 neque tē sermōnibus vulgī dederis, nec in praemiīs hū-
 mānīs spem posueris rērum tuārum! Suīs tē oportet ille-
 240 cebrīs ipsa virtūs trahat ad vērū decus. Quid dē tē aliī
 loquantur, ipsī videant, sed loquentur tamen. Sermō
 autem omnis ille et angustiīs cingitur iīs regiōnum quās
 vidēs, nec umquam dē ūllō perennis fuit, et obruitur
 245 hominum interitū et obliuīōne posteritātis exstinguī-
 tur.”

26 Quae cum dīxisset, “Ego vērō” inquam, “Āfricāne,
 sīquidem bene meritīs dē patriā quasi līmes ad caelī

discrīptiō : ratiō quā
 discrīpta sunt astra
 vertēns : quī vertitur

(hominis) saeculum =
 aetās (xxx ferē anni)
 tenērī = continērī
 (sōl) dēficit = obscurātur

quandō = cum

signum : sidus
 signīs stēllisque

vīcēsīma pars = $\frac{1}{20}$
 ille *magnus annus* 12 954
 annōs complectitur

quō-circā = itaque

quantī = quantī pretiī
 (: quam parvī p.)

con-tuērī = intuērī

sermōnibus sē dare =
 sermōnēs cūrāre
 illecebra - aef (< illicere)
 = praemium
 oportet ipsa virtūs suīs
 illecebrīs tē trahat
 ipsī videant (: cūrēt)
 : tū nē cūrāveris!

perennis = perpetuus

posteritās - ātis f = tempus
 posterum/futūrum,
 posterī

līmes - itis m = via angusta

vestīgiūs (*dat*) ingredi
= vestīgia sequī

mēns cuiusque is est quis-
que : quisque homō est
mēns sua (mēns, nōn
corpus, est vērus homō)
dē-mōnstrāre = mōns-
trāre

ex quādam parte mortā-
lem : cuius quaedam
pars mortālis est
fragilis -e = quī facile
frangitur

hīc Cicerō verba *Platōnis*
Latīnē vertit (*Phaedrus*
245)
ali-unde = ex aliō locō, ex
aliā rē
: necesse est id finem
vivendī habēre

fōns : orīgō

movendī : mōtūs

quod sī = sī autem

re-nāscī

creāre = prōcreāre
ita fit ut... = ex hōc
intellegitur...

aditum patet, quamquam ā pueritiā vestīgiūs ingressus
patris et tuīs decorī vestrō nōn dēfui, nunc tamen tantō
praemiō expositō ēnītar multō vigilantius!" 250

Et ille: "Tū vērō ēnītere et sīc habētō: nōn esse tē
mortālem, sed corpus hoc. Nec enim is es quem fōrma
ista dēclārat, sed mēns cuiusque is est quisque, nōn ea
figūra quae digitō dēmōnstrārī potest. Deum tē igitur
scītō esse, sīquidem est deus quī viget, quī sentit, quī 255
meminit, quī prōvidet, quī tam regit et moderātur et
moveret id corpus cui praepositus est quam hunc mun-
dum ille prīnceps deus. Et ut mundum ex quādam parte
mortālem ipse deus aeternus, sīc fragile corpus animus
sempiternus movet. 260

"Nam quod semper movētur aeternum est; quod 27
autem mōtum affert alicuī quodque ipsum agitātur ali-
unde, quandō finem habet mōtūs, vīvendī finem habeat
necesse est. Sōlum igitur quod sē ipsum movet, quia
numquam dēseritur ā sē, numquam nē movērī quidem 265
dēsinit; quīn etiam cēterīs quae moventur hic fōns, hoc
prīncipiū est movendī. Prīncipiū autem nūlla est orī-
gō; nam ex prīncipiō oriuntur omnia, ipsum autem
nūlla ex rē aliā nāscī potest (nec enim esset id prīnci-
piū quod gignerētur aliunde). Quod sī numquam 270
oritur, nē occidit quidem umquam. Nam prīncipiū
exstinctum nec ipsum ab aliō renāscētur nec ex sē aliud
creābit, sīquidem necesse est ā prīncipiō orīrī omnia. Ita
fit ut mōtūs prīncipiū ex eō sit quod ipsum ā sē movē-

275 tur. Id autem nec nāscī potest nec morī (vel concidat
omne caelum omnisque nātūra et cōsistat necesse est
nec vim ūllam nanciscātur quā ā primō impulsa move-
ātur).

28 “Cum pateat igitur aeternum id esse quod ā sē ipsō
280 moveātur, quis est quī hanc nātūrā animīs esse tribū-
tam neget? Inanimum est enim omne quod pulsū agitā-
tur externō; quod autem est animal, id mōtū ciētur inte-
riōre et suō, nam haec est propria nātūra animī atque
vīs. Quae sī est ūna ex omnibus quae sē ipsa moveat,
285 neque nāta certē est et aeterna est.

“Hanc tū exercē optimīs in rēbus! Sunt autem opti-
mae cūrae dē salūte patriae, quibus agitātus et exercitā-
tus animus v̄lōcius in hanc sēdem et domum suam
pervolābit. Idque ōcius faciet sī iam tum cum erit inclū-
290 sus in corpore, ēminēbit forās et ea quae extrā erunt
contemplāns quam m̄ximē sē ā corpore abstrahet.
Namque eōrum animī quī sē corporis voluptātibus dē-
didērunt eārumque sē quasi ministrōs praeuērunt im-
pulsūque libīdinum voluptātibus oboedientium deōrum
295 et hominum iūra violāvērunt, corporibus ēlāpsī circum
terram ipsam volūtantur nec hunc in locum, nisi multīs
exagitātī saeculīs, revertuntur.”

Ille discessit. Ego somnō solūtus sum.

vel : aliter
: necesse est omne caelum
omnemque nātūrā
concidere et cōsistere
ā primō = ab initio

patet = appāret

in-animus -a -um = sine
animā, mortuus
pulsus -ūs *m* = impulsus,
vīs movendī
ciēre = movēre

quae (nātūra animī atque
vīs) : animus

hanc (nātūrā animī) :
animum immortālem
quibus agitātus... animus
: quibus sī animus agitā-
tur et exercitātur

per-volāre
ōcius *adv* = celerius
forās : ē corpore

quam m̄ximē : ut m̄x-
imē potest

volūtāre = volvere

exagitāre = turbāre,
vexāre

integer vitae : quī vitam
integram (: innocentem)
agit

Fuscus -ī m: amīcus
Horātii
pūrus : insōns

nec pharetrā gravidā
(: plēnā)...sagittīs

sive iter factūrus est per...
aestuōsus -a -um =
fervēns, turbidus
in-hospitālis -e
fābulōsus -a -um
= celebrātus
Syrtes -ium f: sinūs in orā
Africae
Hydaspes -is m: flūmen
Indiae

lupus mē inermem fūgit
in silvā Sabinā
Lalagē -ēs f, acc -ēn

cūris expeditūs : sine cūris

quāle portentum = tāle p.
quāle
Dauniās -ae f = Āpūlia
aesculētum -ī n = silva
quercuum
Iuba -ae m: rēx Numidiae
āridus -a -um = siccus,
torridus

in pigris (: sterilibus)
campis
aestivus -a -um < aestās
(↔ hibernus)
latus : zōna frīgida
malus Iuppiter = malum
caelum (: mala tempestās)

INTEGER VITAE

[Ex Q. Horātii Flacci 'Carminum' librō I, carmen XXII 300
ad Fuscum]

Integer vitae scelerisque pūrus
nōn eget Mauris iaculis neque arcū
nec venenātis gravidā sagittīs,

Fusce, pharetrā, 305

sive per Syrtēs iter aestuōsās,
sive factūrus per inhospitālem
Caucasum vel quae loca fābulōsus
lambit Hydaspes.

Namque mē silvā lupus in Sabinā, 310
dum meam cantō Lalagēn et ultrā 10
terminum cūris vagor expeditūs,
fūgit inermem!

quāle portentum neque militāris
Dauniās lātis alit aesculētus 315
nec Iubae tellūs generat, leōnum
ārida nūtrix.

Pōne mē pigris ubi nūlla campis
arbor aestivali recreatur aurā,
quod latus mundi nebulae malusque 320
Iuppiter urget; 20

pōne sub currū nimium propinquī
 sōlis, in terrā domibus negātā:
 dulce rīdentem Lalagēn amābō,
 325 dulce loquentem!

pōne *mē*
 currū: quadrīgīs quibus
 Sōl vehitur
 terra domibus negāta
 (: nōn habitābilis): zōna
 torrida
 dulce = dulciter

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs(E) *Verba incohātīva*

Litterīs *sc* (*ēsc*) ad verbī thema praesentis adiectīs fit verbum
 330 ‘incohātīvum’ in *-(ē)scere* dēsīnēns quod initium agendī signi-
 ficat; plērumque praepōnitur praeverbium (interdum *-a-* mū-
 tātur in *-i-*).

Exempla: pallē|re > pallēscere
 rubē|re > ē-rubēscere

335 latē|re > dē-litēscere

Perfectum sine *-sc-*: pallēscere pallu|isse, cēt.

incohātīvus *-a -um*
 < incohāre

Dē versibus(1) *Versus Sapphicus*

Nam-que- mē- sil-vā-ly-ty-s in- Sa-bi-nā

340 Hic versus cōstat ex XI syllabīs: longā, brevī, tribus lon-
 gīs, duābus brevibus, longā, brevī, duābus longīs. In duās
 partēs dīviditur inter syllabam V et VI, sive in V pedēs: tro-
 chaeum, spondēum, dactylum, trochaeum, spondēum:

—v|—|—vv|—v|—

345 Eius modī versus *Sapphicus* dicitur, nam eō saepe ūsa est
 Sapphō, poētria Lesbia.

(2) *Versus Adōnius*

fū-gi-t-ner-mem

350 *Adōnius* dicitur hic versus, quī cōstat ex V syllabīs: longā,
 duābus brevibus, duābus longīs — sive ex duōbus pedibus:
 dactylō et spondēō: —vv|—

Sapphicus *-a -um*
 < Sapphō-ūs *f*
 Lesbius *-a -um*
 < Lesbos
 poētra *-ae m*
 poētria *-ae f*

strophē -ae f

Vocābula nova:

caelitēs
 ānfractiō
 aevum
 cōservātor
 pietās
 candor
 pūctum
 fulgor
 moderātor
 temperatiō
 radius
 tellūs
 nūtus
 concentus
 conversiō
 nōdus
 cingulus
 zōna
 pruīna
 ēluviō
 exustiō
 illecebra
 posteritās
 līmes
 pulsus
 pharetra
 aesculētum
 excelsus
 hērēditārius
 fātālis
 alacer
 globōsus
 lacteus
 citimus
 extimus
 subiectus
 rutilus
 cadūcus
 stēllifer
 concitātus
 excitātus
 lūnāris
 immōbilis

(3) *Strophē Sapphica*

Singula Horātii carmina dīviduntur in *strophās* quaternōrum versuum. *Strophē Sapphica* composita est ex tribus versibus Sapphicis quōs sequitur Adōnius:

355

*Integer vītae scelerisque pūrus
 nōn eget Mauris iaculīs nequ(e) arcū
 nec venēnātis gravidā sagittīs,
 Fusce, pharetrā*

PENSVM A

(1) Supplenda sunt verba incohātīva:

patēre > —; stupēre > ob—; lūcēre > il—; ārdēre > ex—; valēre > con—; pavēre > ex—; timēre > per—; horrēre > co—; rigēre > ob—; tremere > con—; gemere > in—; fervere > dē—; [-a->-i-] tacēre > con—.

(2) Hī versūs dīvidendī sunt in syllabās brevēs et longās notīs appositis:

sīve per Syrtēs iter aestuōsās,
 sīve factūrus per inhospitālem
 Caucasum vel quae loca fābulōsus
 lambit Hydaspsēs.

PENSVM B

— [= terra], quae in mediō mundi locō — manet, VIII sphaeris cingitur. In sphaerā summā stēllae — sunt; eī — sunt VII, quarum infima est lūnae. Infrā lūnam nihil est nisi mortāle et —. Sphaerārum incitātissimā — magnus sonitus efficitur, sed aurēs hūmānae tam — sunt ut eum audire nequeant. Item aurēs eōrum quī Catadūpa — propter magnitudinem sonitūs —.

Terra quīnque — redimīta esse vidētur, quōrum duo extrēmī nive et — obrigēscent, medius sōlis — ārdentibus torrētur. Duo sunt —, alter septentrionālis, alter —, cuius incolae Rōmānis adversī aut — stant.

Quī rem horribilem videt —. — est amor deōrum, patriae, parentum. Annus aetātis LVI Scīpiōnī — fuit. Dī immortalēs — sempiternō fruuntur. Ponte ruptō Horātius Tiberim —. — [8×] septēna sunt LVI. — [·] est nota minima. Necesse est membrum aegrum cultrō —. Sagitta ē — prōmitur.

Synōnima: splendor et —; celsissimus et —; ruber et —; siccus et — et —; solvere et —; movēre et —; celerius et —; quamdiū et —; infrā et —; ex aliō locō et —.

Contrāria: ultimus et —; austrālis et —; hibernus et —.

PENSVM C

Quōmodo Masinissa Scīpiōnem Aemiliānum accēpit?

Dē quibus rēbus Masinissa et Scīpiō collocūtī sunt?

Quem Scīpiō eā nocte in somnīs vidit?

Ubi Scīpiō Āfricānus māior apparuit?

Quid nepōtī suō praedixit?

Quid eī nārrāvit dē patriae cōservātōribus?

Quid Scīpiō ab avō suō quaesivit?

Quem vidit Scīpiō praeter avum suum?

Quid Aemilius Paulus filium suum monuit?

Ex orbe lacteō quanta vidēbātur terra?

Quot sphaerae terram cingunt?

Quōmodo efficitur cantus sphaerārum?

Cūr sphaera caelestis sonum acūtum efficit?

Cūr hominēs cantum sphaerārum nōn audiunt?

Quārē hominēs in terrīs glōriam aeternam assequī nōn possunt?

hebes
incitātus
trānsversus
habitābilis
austrālis
septentrionālis
torridus
fragilis
inanimus
aestuōsus
inhospitālis
fābulōsus
āridus
aestīvus
collacrimāre
cohorrēscere
offendere
ingemēscere
arridēre
dēfinire
animāre
dēfugere
laxāre
ēlūcere
cōnectere
infigere
lūstrāre
obsurdēscere
accolere
interrumpere
redimire
obrigēscere
īnsistere
trānatāre
amputāre
dīlātāre
contuērī
renāscī
ciēre
pervolāre
volūtāre
citrō
octies
quōūsq̄ue
subter
aliunde
quōcircā
ōcius

INDEX GRAMMATICVS

	página
Cap. XXXVI. Dē cāsū genētivō	26
XXXVII. Dē cāsū dativō	41
XXXVIII. Dē cāsū ablātivō	52
XXXIX. Dē cāsū accūsātivō	67
XL. Dē cāsū vocātivō	82
XLI. Dē generibus verbōrum	95
XLII. Dē modis verbōrum	113
XLIII. Dē adiectivis	130
XLIV. Dē adverbis	153
XLV. Dē prōnominibus	173
XLVI. Dē numeris	196
XLVII. Dē modis verbōrum et participiis	207
XLVIII. Verbī themata	243
XLIX. Dē verbis contractis. Dē praepositionibus	259
L. Ōratiō rēcta et obliqua	289
LI. Dē vocābulis faciēdis. Praeuerbia	305
LII. Suffixa. Verba ē nōminibus	336
LIII. Adiectiva ē nōminibus	355
LIV. Nōmina ē verbis	383
LV. Nōmina fēminina ex adiectivis	405
LVI. Verba incohātiva	421
Dē versibus	421

NOTAE

<i>abl</i>	ablātivus	<i>n</i>	neutrum
a. C.	ante Christum	<i>nōm</i>	nōminātivus
<i>acc</i>	accūsātivus	<i>pari</i>	participium
<i>act</i>	actīvum	<i>pass</i>	passivum
a. d.	ante diem	p. C.	post Christum
<i>adi</i>	adiectivum	<i>perf</i>	perfectum
<i>adv</i>	adverbium	<i>pers</i>	persōna
a. u. c.	ab urbe conditā	<i>pl, plūr</i>	plūrālis
c.	circiter	p. R.	populus Rōmānus
cap.	capitulum	<i>praep</i>	praepositio
cēt.	cēteri -ae -a	<i>praes</i>	praesēns
<i>comp</i>	comparātivus	<i>prōcōs.</i>	prōcōsul
<i>coni</i>	coniūctivus	s.	sive
cōs.	cōsul	<i>sg, sing</i>	singulāris
<i>dat</i>	dativus	suf.	suffectus
<i>dēcl</i>	dēclīnātiō	<i>sup</i>	superlātivus, supīnum
<i>dēp</i>	dēpōnēns	tr. pl.	tribūnus plēbis
<i>f</i>	fēmininum	u. c.	urbis conditae
f.	filius	v.	vidē, versus
<i>fut</i>	futūrum	<i>voc</i>	vocātivus
<i>gen</i>	genetivus	=	idem atque
<i>imp</i>	imperātivus	↔	contrārium
<i>imperf</i>	imperfectum	:	id est
<i>indēcl</i>	indēclīnabile	/	sive
<i>īnf</i>	īnfīnitivus	<	factum/ortum ex
k., kal.	kalendae	>	fit
<i>loc</i>	locātivus		finis thematis
<i>m</i>	masculinum	∞	coniūnx